

ВІСНИК економічної науки України

науковий журнал

2024

№ 1 (46)

Київ

Науково-редакційна рада:

О. І. Амоша, акад. НАН України (голова ради);
В. М. Геєць, акад. НАН України (заступник голови);
Б. В. Буркинський, акад. НАН України;
П. Т. Саблук, акад. НААН України

Редакційна колегія:

чл.-кор. НАН України, д-р екон. наук Ю. С. Залознова (головний редактор);
д-р екон. наук В. І. Ляшенко (відповідальний секретар);
д-р екон. наук Б. М. Андрушків;
д-р екон. наук І. В. Басанцов;
д-р екон. наук М. Г. Білопольський;
д-р екон. наук Н. Ю. Брюховецька;
д-р екон. наук Олексій Квілінський (Великобританія);
д-р екон. наук Ю. В. Макогон;
д-р екон. наук М. Є. Рогоза;
д-р екон. наук Є. В. Савельєв;
д-р екон. наук Ю. М. Харазішвілі;
канд. екон. наук Н. В. Трушкіна

Засновники: Інститут економіки промисловості НАН України,
Академія економічних наук України.

Заснований у 2004 р.
Виходить два рази на рік.

Ідентифікатор медіа R30-02854
(згідно з рішенням Національної ради України з питань телебачення
і радіомовлення від 28.03.2024 р. №1054).

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
(наказ Міністерства освіти і науки України від 17.03.2020 р. № 409).

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту економіки промисловості НАН України
(протокол № 6 від 19 червня 2024 р.).

Видання включено до міжнародної наукометричної бази
Research Bible (Токіо, Японія)
та індексується вільно доступною системою GoogleScholar

Матеріали друкуються українською та англійською мовами.

Точка зору редакції не завжди збігається з точкою зору авторів.
Відповідальність за точність наведених фактів, прізвищ, цитат несуть автори.

При передрукуванні посилання на «Вісник економічної науки України» є обов'язковим.

Василь Федосійович Столяров

д-р екон. наук, проф.

ORCID 0000-0002-4399-7117

e-mail: stolyarovvf@ukr.net,

ДННУ «Академія фінансового управління», м. Київ,

Оксана В'ячеславівна Шинкарьок

канд. екон. наук, докторант

ORCID 0000-0002-3004-0404

e-mail: kseniya3001@yahoo.com,

Інститут фізичної економіки ім. С. А. Подолинського,

Світлана Іванівна Воробей

аспірант

ORCID 0009-0008-3711-9407,

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МЕТРОЛОГІЇ ЦИКЛІЧНОСТІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Частина 1. Концептуальні положення виміру циклічності розвитку

Вступ. Метрологія циклічності розвитку національного господарства передбачає, насамперед, чітке методологічне визначення ознак часових лагів та меж циклів, а також мети і методів виміру динаміки процесів, результатів коливань соціально-економічної активності населення і суб'єктів господарювання. Статистична циклічність розвитку національного господарства бачиться у часі як форма його стійкого функціонування за фазами розширення або спаду масштабів виробництва, обсягів реалізації товарів і надання послуг для споживання.

На наш погляд, концептуальні положення виміру циклічності розвитку національного господарства має базуватись на однозначності визначення його термінів, глосарію, та вихідних положень на глобальному, національному, регіональному і місцевому рівнях, а також на первинному розподілу суспільної праці – на рівні суб'єктів господарювання. Кількісно-якісне визначення сутності і змісту відповідних індикаторів і показників виміру циклічності сприятимуть достовірній оцінці об'єктивних факторів виникнення і подолання коливань розвитку на різних рівнях вітчизняного та міжнародного ринкового середовища.

Відомо, що доступність кредитування виступає як фактор стимулювання економічного зростання, і навпаки – обмеження кредитування призводить до зниження темпів розвитку. Під час розширення еконо-

міки суб'єкти господарювання часто стикаються з інфляційним тиском в зв'язку із зростанням попиту на продукцію, товари та послуги. І навпаки, під час скорочення економічного зростання дефляційний тиск може виникнути через зниження попиту.

Оцінка і аналіз динаміки таких макропоказників національного господарства як валовий внутрішній продукт (ВВП) і його структури, процентних ставок, обсягів кредитів та інвестицій, загальної зайнятості і споживчих витрат дозволяють виявити характерні риси поточного стану економічного циклу, тобто súčasного функціонування економіки.

Глобальні фінансові ринки та геополітичні події, впливаючи на національні, регіональні і місцеві економічні цикли (або ділові бізнес-цикли) можуть призвести до виникнення синхронних соціально-економічних коливань на різних рівнях вітчизняного і міжнародного ринкового середовища. Тому, суб'єкти господарювання розробляють власні стратегії сталого соціально-відповідального розвитку з урахуванням параметрів циклів на різних рівнях з метою стійкого розвитку в умовах мінливості зовнішнього середовища на основі використання всіх можливостей щодо збільшення власного прибутку.

Уряди, фінансові установи, інвестори та комерційні компанії по-різному реагують на фази економічних циклів. Під час рецесії уряди вдаються до експансіоністської фіскальної політики на основі збільшення державних закупівель, зниження податкового навантаження на економіку та створення профіциту бюджету, (з метою виходу зі спаду), з тим, щоб змен-

шити сукупні витрати та запобігти перегріву національної економіки під час розширення.

Центральні банки для стимулювання інвестиційної активності використовують монетарну політику, основним інструментом якої є облікова ставка, стримуючи таким чином, або стимулюючи потік кредитів в економіку.

Суб'єкти господарювання, які відстежують взаємозв'язок між своєю продуктивністю та бізнес-циклами, мають можливість стратегічно планувати, щоб захистити себе від наближення спаду та позиціонувати себе таким чином, щоб отримати максимальну вигоду від економічного розширення.

Постановка проблеми визначення сутності і змісту циклічності розвитку. Мета статті і робочі гіпотези. В економічній теорії науково-прикладним проблемам метрології економічних циклів присвячено багато праць, які забезпечують всебічне розуміння складної динаміки процесів, коливань і результатів розвитку, що стоїть за економічними циклами. Кожен з авторів пропонує унікальні ідеї та демонструє оригінальні погляди на те, як і чому економіка з часом розширюється, скорочується та функціонує стабільно.

Серед економістів-практиків і науковців-аналітиків, що розвинули розуміння циклічної економіки, пояснюючи закономірності економічного розширення та скорочення на основі розроблених ними теорій, моделей та аналітичних досліджень, передусім, доцільно виділити Джона Мейнарда Кейнса, тому що його основоположна праця «Загальна теорія зайнятості, процента та грошей» (1936) заклала основу так званої кейнсіанської ринкової економіки. Кейнс наголошував на провідній ролі сукупного попиту в економічних циклах і виступав за державне втручання, щоб згладити ці цикли за допомогою фіскальної та монетарної політики [1].

Йозеф Шумпетер у своїх роботах про економічний розвиток і бізнес-цикли «Ділові цикли: теоретичний, історичний і статистичний аналіз капіталістичного процесу» (1939) ввів поняття «творчого руйнування», за якою старі галузі та економічні структури руйнуються та замінюються новими, що чисельно детермінує економічні цикли [2]. Концепція творчого руйнування, описує, як інновації та технологічний прогрес призводять до руйнування старих галузей промисловості і створення нових, стимулюючи виникнення економічних циклів.

Провідна фігура монетаристської школи економічної думки Мілтон Фрідман стверджував, що зміни в пропозиції грошей є основною причиною економічних коливань і виступав за постійне, передбачуване збільшення пропозиції грошей, щоб уникнути циклів. Основною працею М. Фрідмана визнається «Монетарна історія Сполучених Штатів, 1867-1960» (1963), яку написано у співавторстві з Анною Шварц [3].

Артур Ф. Бернс і Уеслі С. Мітчелл зосереджувалися на статистичному вимірюванні та аналізі бізнес-циклів, розробляючи методи, які використовуються й сьогодні. Основою положення у вивченні економічних циклів вважається їхня книга «Вимірювання бізнес-циклів» (1946) [4].

Фін Е. Кідланд і Едвард С. Прескотт у своїй впливовій статті «Час будувати та сукупні коливання» (1982) [5] представили теорію реального ділового циклу (RBC – Real Business Cycle), яка пояснює економічні коливання реальними шоками – змінами в

технології чи продуктивності, а не монетарними факторами.

Хайман Мінський запропонував «Гіпотезу фінансової нестабільності», яка передбачає, що фінансові ринки за своєю суттю є нестабільними та схильними до бульбашок і спадів, що сприяє економічним циклам. Основною його працею про фінансову нестабільність та її вплив на економічні цикли вважається книга «Стабілізація нестабільної економіки» (1986) [6]. Запропонована Хайманом Мінським гіпотеза фінансової нестабільності припускає, що фінансові ринки за своєю суттю є нестабільними, що призводить до циклів підйому та падіння. У періоди економічної стабільності фінансові установи беруть на себе більший ризик, що зрештою призводить до фінансових криз і економічних спадів.

Роберт Дж. Гордон у своїх дослідженнях зосереджувався на продуктивності, інфляції та економічному зростанні. Він вивчав взаємозв'язок між зростанням продуктивності, інфляцією та економічними циклами, сприяючи розумінню того, як ці фактори впливають на економічні коливання [7].

Багато досліджень про фінансові цикли та їх макроекономічні наслідки здійснив Клаудіо Боріо, економіст Банку міжнародних розрахунків (BIS). Він фокусує основну увагу на роль фінансових факторів, таких як кредитні цикли та ціни на активи, у стимулюванні економічних коливань і криз [8; 9].

Сучасні автори та їхні команди, розвиваючи концепції циклічної економіки, надають комплексний погляд на циклічну економіку, досліджуючи як макроекономічні показники, так і більш локалізовані фактори, що впливають на різні регіони та сектори. Їхній аналіз допомагає зрозуміти складності та рушійні сили економічних циклів у поточному глобальному контексті.

Вальтер Стахель (Стахел, Штахель) вважається піонером у дослідженні циклічної економіки, завдяки своїй пропаганді та роботам про подовження життєвого циклу продукту та про економічні переваги циклічної системи [10; 11].

Кейт Раворт у своїх роботах, у тому числі у книзі «Економіка пончиків» підкреслює потребу в економіці, яка поважає екологічні межі та підтримує соціальні основи, що ґрунтуються на принципах циклічної економіки [12].

Макростратег Джухі Дхаван аналізує вплив жорсткої монетарної політики, фіскальних коригувань і геополітичних ризиків на економічний цикл, наголошуючи на важливості ефективності та скорочення витрат для компаній, які стикаються з складним економічним середовищем.

Дослідницька діяльність команди Oxford Economics зосереджена на ключових проблемах розвитку міст, в тому числі, щодо впливу циклічних коливань та структурних зрушень на ВВП, зайнятість і споживчі витрати, а також взаємозв'язків міграції, демографії та ринку нерухомості із економічними циклами [13]. Постійною темою для дебатів цих авторів є місце розташування міст та оцінка ринків житла у своїх національних економічних циклах. Обговорюються також інші, більш структурні фактори, зокрема міграція та демографія, оскільки вони сприяють або перешкоджають соціально-економічному зростанню в населених пунктах.

Економісти Fidelity International розвивають концепцію циклічної рецесії, аналізуючи стійкість спожи-

вачів і компаній, фінансову політику та коригування процентних ставок та розглядають альтернативні сценарії [14].

На жаль, практично відсутні визначення сутності і змісту циклічності розвитку перехідних економік від планово-директивних до ринкових методів господарювання колишніх республік Радянського Союзу. Межі інституалізації суверенних національних економік в умовах глобалізації до цих пір також не визначені.

Незалежні держави-республіки, впроваджуючи англо-саксонську модель ринкової економіки розмістилися на осі знань по лінії Лондон-Вашингтон.

В мовах глобалізації національної економіки і збройної агресії РФ проти України виникають специфічні особливості методологічно-методичного та інформаційно-статистичного забезпечення метрології виміру циклічності розвитку. Їх виявлення стає одним із завдань аналітичного дослідження статті.

У зв'язку з різноманітністю інтернаціональних знань щодо метрології розвитку циклічності національних економік метою статті є обґрунтування концептуальних положень статистичного виміру циклічності розвитку національного господарства в умовах становлення економічної суверенності і державної незалежності України.

Робочими гіпотезами визначення часових меж циклічності розвитку намічено обрати оцінки динаміки наступних критеріїв:

- Індексу людського розвитку України на глобальному рівні (на платформі ПРООН з 1990 р.);
- Структури ВВП як цілого на основі комплексного аналізу співвідношень і взаємодії власних і запозичених в Україну фінансових ресурсів та інвестицій;
- Індексу регіонального людського розвитку по адміністративним областям України за 2000-2021 рр. (на основі національних методик 2001 та 2012 рр.);
- Співвідношення коштів державного і місцевих бюджетів на рівні областей, районів, громад (по роках за період з 1996-2024 рр.);
- Підвищення організаційно-технічного рівня виробництва суб'єктів господарювання на підставі нових інноваційних рішень, які призводять до зростання продуктивності праці на 1% та зниженню собівартості продукції або послуги на 0,3-0,5%.

Зміни динаміки вказаних критеріїв з позитивною на негативну або навпаки та термінів переходу, обумовлених соціально-економічними коливаннями громадянського суспільства, що формується, будуть визначати часові лаги і межі циклічності розвитку на різних рівнях ринкового середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичні аспекти метрології економічних і ділових циклів розвитку. Економічний цикл (діловий, або бізнес-цикл), як провідна складова циклічної моделі розвитку економічної системи, складається з 4-х стадій: розширення, піку, скорочення та спаду. Фазу економічного циклу визначають як правило шляхом аналізу динаміки та структури ВВП, процентних ставок, рівня зайнятості та споживчих витрат. Будь-яка економічна система зазнає постійних коливань та структурних зрушень і тому перебуває у фазі розширення, доки не досягне свого піку. Потім економічна система розвертається до спаду та входить у фазу скорочення. Через деякий час, економіка знову починає розширюватися.

Різні економічні теорії дозволяють виявити, оцінити та відслідковувати рушійні сили економічних циклів, у тому числі, умови, пов'язані з кожним етапом, що впливають на ділові та інвестиційні рішення.

Кейнсіанська теорія підкреслює роль сукупного попиту та припускає, що державне втручання є необхідним для згладжування економічних циклів. Монетаристська теорія фокусується на ролі грошової маси в рушійних циклах і виступає за сталу, передбачувану монетарну політику. Теорія реального ділового циклу пов'язує цикли з реальними потрясіннями, такими як технологічні зміни або доступність ресурсів, ігноруючи при цьому грошові агрегати. Австрійська теорія ділового циклу припускає, що цикли є результатом надмірної кредитної експансії та штучного зниження процентних ставок центральними банками [15-18].

Монетаристи пов'язують економічний цикл із кредитним циклом, в межах якого процентні ставки (ціна боргу) впливають на споживчі витрати та економічну активність. Монетаризм припускає, що уряд може забезпечити економічну стабільність за рахунок регулювання пропозиції грошей. Центральні банки для згладжування небажаної циклічності економіки використовують такі інструменти, як процентні ставки та коригування пропозиції грошей. Зниження процентних ставок може стимулювати розширення, тоді як їх підвищення може стримати інфляцію та сповільнити економіку. В свою чергу, Уряди використовують політику державних витрат та оподаткування, або так званого бюджетно-податкового регулювання економіки. Збільшення державних витрат або зниження податків може стимулювати зростання, тоді як скорочення витрат або підвищення податків може сповільнити його.

Кейнсіанці визнають основними детермінантами економічного циклу нестабільність інвестиційного попиту, який, у свою чергу, впливає на споживчі витрати та зайнятість. Кейнсіанський підхід стверджує, що зміни в сукупному попиті, викликані нестабільністю та мінливістю інвестиційного попиту, є основними детермінантами економічних циклів. Зростання безробіття призводить до зменшення споживчих витрат.

У фазі розширення економіка відчуває зростання протягом двох або більше кварталів поспіль. Коли економіка досягає свого максимального продуктивного виробництва, сигналізуючи про закінчення розширення, вона переходить у фазу піку. В подальшому, зайнятість та ціни на нерухомість починають знижуватися, що сигналізує про фази скорочення. У найнижчій точці ділового циклу (спад), відбувається зростання рівня безробіття та зменшення доступності кредитів.

Розширення (експансія) відбувається у період, що характеризується підвищенням економічної активності, зростанням ВВП, зниженням безробіття, зростанням споживчих витрат і збільшенням інвестицій. Точка, коли економіка досягає найвищого рівня активності перед спадом, визначається як пік.

Скорочення (рецесія) відбувається у період спаду економічної активності, падіння ВВП, зростання безробіття, зменшення споживчих витрат і скорочення інвестицій у бізнес. Найнижча точка економічної активності перед початком відновлення визначається як спад.

Наприклад, у США Середній економічний цикл з 1950 року триває приблизно п'ять з половиною років. Хоча тривалість цих циклів може бути різною. Провідним джерелом для визначення тривалості циклу є Національне бюро економічних досліджень (NBER)[19].

Для цілей виявлення, оцінки та прогнозування ділових циклів теоретики та практики використовують ряди економічних показників. Найпотужнішими постачальниками статистичної інформації для цих цілей є EUROSTAT [20], UNIDO Statistics Portal [21], UNCTAD [22], IMF [23], OECD [24], а також регіональні постачальники статистичної інформації.

OECD регулярно публікує глобальні перспективи щодо основних економічних показників та їхнього впливу на економічні цикли. Показники ОЕСР допомагають прогнозувати майбутній економічний розвиток. Вони надають інформацію про поточний стан економіки та напрямки її руху. Ці індикатори включають такі дані, як виробництво, будівництво, безробіття, витрати споживачів тощо [25].

Рада конференцій (Conference Board, Inc.) також надає регулярні звіти та оновлення щодо провідних економічних показників, включаючи провідні економічні індекси. До Ради конференцій входять 501 некомерційна організація, що складається з ділових кіл і дослідницьких груп. Членами організації є понад 1000 державних і приватних корпорацій та інших організацій із 60 країн [26].

В Україні провідними установами збору й обробки статистичної інформації щодо економічних і ділових циклів є Національний банк України, Державна служба статистики України, Міністерство фінансів України та галузеві і регіональні органи виконавчої влади України.

Методологічна схема аналізу циклічності розвитку економіки

Методологія аналізу циклічної економіки передбачає різні методологічні підходи до розуміння, вимірювання та прогнозування коливань економічної активності в часі. Спільною рисою цих підходів є те, що всі вони передбачають використання статистичних даних. Для того, щоб проаналізувати фази ділового циклу, економісти спираються на різні типи показників, які дозволяють охарактеризувати майбутнє економічної системи, її поточний стан а також провести ретроспективний аналіз. Ці методології допомагають економістам аналізувати, прогнозувати та керувати циклічною природою економіки, надаючи розуміння як короткострокових коливань, так і довгострокових тенденцій [27].

Для пояснення та прогнозування бізнес-циклів використовуються різні теоретичні моделі.

Кейнсіанські моделі, що будуються на співвідношенні сукупного попиту та пропозиції, дозволяють пояснити роль сукупного попиту в управлінні економічним циклом і вплив фінансової та монетарної політики. Визначальним у такому аналізі є ефект мультиплікатора, що описує, як податкове навантаження

може призвести до підвищення загальної економічної активності.

Монетаристські моделі, які використовуються для формування і управління грошово-кредитною політикою, дозволяють оцінити вплив грошової маси на розширення та скорочення економіки, і пропагують постійне збільшення грошової маси.

Теорія реального ділового циклу (Real Business Cycle Theory, RBC) враховує реальні потрясіння і пов'язує ділові цикли із реальними потрясіннями, такими як зміни в технології або доступності ресурсів.

Основним документом у цьому контексті, на положення та висновки якого можна спиратися в процесі аналізу сучасних ділових циклів, можна вважати звіт Всесвітнього економічного форуму «Звіт про глобальні ризики», що розробляється у співпраці з Marsh McLennan і Zurich Insurance Group.

У Звіті за 2024 рік досліджуються деякі з найсерйозніших загроз, з якими людство може зіткнутися протягом наступного десятиліття, на тлі швидких технологічних змін, економічної невизначеності, потепління планети та конфліктів. Аналіз враховує довготермінові зміни в розташуванні та взаємозв'язку між чотирма системними елементами глобального ландшафту:

- Траєкторії, що стосуються глобального потепління та відповідних наслідків для земних систем (зміна клімату).
- Зміни в чисельності, зростанні та структурі населення в усьому світі (Демографічна біфуркація).
- Шляхи розвитку передових технологій (Технологічне прискорення).
- Матеріальна еволюція концентрації та джерел геополітичної влади (геостратегічні зрушення) [28].

Австрійська теорія ділового циклу, що досліджує кредитну експансію, припускає, що цикли є результатом надмірної кредитної експансії та штучного зниження процентних ставок центральними банками.

Для вимірювання та аналізу ділових циклів використовуються різні емпіричні методи, як то економетричні моделі¹, аналіз часових рядів², аналіз витрат і результатів³.

Вирішальне значення має розуміння впливу політичних заходів на бізнес-цикл. Фіскальна політика передбачає оптимізацію державних видатків та податкового навантаження на економіку для цілей стабілізації та забезпечення сталого розвитку. Грошово-кредитна політика перебуває у царині Центрального банку, який регулює рівень процентних ставок і пропозицію грошей, для оптимального управління економічною системою.

На національні бізнес-цикли впливають глобальні економічні фактори, такі як міжнародна торгівля, ситуація на глобальних фондових та фінансових ринках та геополітичні події. Зміни ринкової динаміки детермінують синхронізовані глобальні економічні коливання. Важливим також є врахування того, як різні сектори (наприклад, виробництво, послуги) і регіони реагують на бізнес-цикли. Такі оцінки допомагають

¹ Статистичні моделі, які кількісно визначають зв'язки між економічними змінними та передбачають майбутні тенденції.

² Найпопулярніший – ARIMA (інтегроване ковзне середнє з авторегресією) для аналізу циклічних моделей в економічних даних.

³ Вивчає взаємозалежності між різними секторами економіки.

зрозуміти локальний вплив економічних циклів і адаптувати політичні відповіді [29].

Циклічна економіка характеризується періодами зростання (розширення) і скорочення (спаду) економічної діяльності. Під час розширення економіки ВВП зростає, оскільки підприємства виробляють більше товарів і послуг. Рівень безробіття падає, оскільки компанії наймають більше працівників, щоб задовольнити підвищений попит. Споживачі почуваються впевненіше та витрачають більше, що сприяє збільшенню роздрібних продажів та інших видів економічної діяльності. Компанії інвестують у нові проекти, обладнання та технології для розширення діяльності. Ціни на акції зазвичай зростають, оскільки прибутки компаній збільшуються, а інвестори почуваються більш оптимістично. Ціни на товари та послуги можуть почати зростати, оскільки попит перевищує пропозицію.

Під час скорочення економіки ВВП падає, оскільки підприємства скорочують виробництво у відповідь на зниження попиту. Рівень безробіття зростає, оскільки компанії звільняють працівників і заморожують найм. Споживачі стають більш обережними, скорочують витрати та більше заощаджують. Компанії скорочують або відкладають інвестиційні плани через невизначені економічні умови. Ціни на акції зазвичай знижуються, оскільки прибутки компаній падають, а настрої інвесторів стають песимістичними. Ціни на товари та послуги можуть знизитися в міру зниження попиту.

Систематизація індикаторів і показників спостереження ділових циклів.

Міжнародний досвід оцінки амплітуди коливань та їх прогнозування засвідчує використання спеціальних індикативних показників: випереджальних, співпадаючих та відстаючих індикаторів. Випереджальні індикатори (leading) дозволяють прогнозувати майбутню економічну динаміку. Співпадаючі індикатори (coinciding) відображають поточну економічну діяльність. Відстаючі індикатори (lagging) дозволяють відслідковувати розвиток економічної системи.

Leading Economic Index (LEI) – це індикатор, який використовується для прогнозування майбутніх змін економіки. Він складається з кількох різних компонентів, таких як зайнятість, виробництво, будівництво, споживання тощо. Аналіз LEI дозволяє побачити тенденції в економіці та передбачити можливі зміни в найближчому майбутньому.

Coincident Economic Index (CEI) – це економічний індекс, який вимірює поточний економічний стан країни. Він заснований на кількох основних економічних показниках, таких як зайнятість, виробництво, доходи та витрати. CEI використовується для оцінки загального здоров'я економіки та визначення її поточного напрямку [30].

Lagging Economic Index (LEI) – це індикатор, який використовується для прогнозування майбутнього руху економіки на основі даних про найбільш пізні зміни в економіці. Він оцінює дані, які йдуть із визначеною затримкою після змін в економіці, такі як рівень безробіття, обсяг виробництва та інші показники. LEI є частиною системи випереджаючих, співпадаючих і відстаючих індикаторів, яка розроблена та опублікована Бюро економічного аналізу США. LEI є композитним індексом, який складається з декількох показників і використовується для прогнозування тенденцій в економіці [31].

Серед індикативних показників, що характеризують майбутнє економічної системи, в першу чергу розглядають показники фондового ринку, а також виробничі замовлення (контракти). В режимі онлайн відслідковують поточну економічну ситуацію, реальне зростання ВВП, його інфляційну складову, а також частку, що перерозподіляється через бюджетну систему, валютний курс, рівень зайнятості. Основними показниками, що дозволяють проаналізувати минуле, тобто детермінанти векторів розвитку економічної системи, передусім, вважають рівень безробіття у певній юрисдикції, фінансові результати (прибутки та збитки) суб'єктів господарської діяльності.

Випереджальні індикатори мають вирішальне значення для оцінки циклічного характеру економіки, оскільки вони надають ранні сигнали про напрямки майбутньої економічної діяльності. Ці провідні показники дають цінну інформацію про майбутній напрямки економіки, допомагаючи політикам, підприємствам та інвесторам приймати обґрунтовані рішення.

Серед основних індикаторів можна виділити показники фондового ринку, виробнича діяльність (наприклад, PMI – індекс менеджерів із закупівель), а також дозволи на будівництво (табл. 1).

Таблиця 1

Основні випереджальні індикатори (Leading Economic Index – LEI) оцінки ділових циклів

Показник 1	Опис 2	Обґрунтування 3
Індекси фондового ринку	Ціни на акції часто відображають очікування інвесторів щодо майбутніх економічних перспектив. Приклад: S&P 500, Dow Jones Industrial Average	Зростання цін на акції загалом свідчить про оптимізм щодо майбутніх доходів компаній та економічного зростання, тоді як падіння цін свідчить про песимізм
Замовлення на виготовлення	Замовлення на товари тривалого користування та виробничу діяльність. Приклад: нові замовлення на товари тривалого користування, PMI (індекс менеджерів із закупівель)	Збільшення виробничих замовлень свідчить про високе майбутнє виробництво та економічне розширення
Дозволи на будівництво	Кількість виданих дозволів на будівництво нового житлового фонду	Збільшення дозволів на будівництво сигналізує про майбутню будівельну діяльність та економічне зростання, тоді як зниження може свідчити про уповільнення

1	2	3
Індекс споживчої впевненості	Вимірює оптимізм споживачів щодо економіки. Приклад: Індекс споживчої впевненості (CCI) Conference Board	Висока довіра споживачів передбачає збільшення споживчих витрат, що стимулює економічне зростання
Початкові звернення по безробіттю	Кількість нових звернень за страхуванням на випадок безробіття	Зростання кількості звернень по безробіттю може свідчити про ослаблення ринку праці та потенційне уповільнення економіки
Спред процентної ставки (крива доходності)	Різниця між довгостроковими та короткостроковими процентними ставками. Приклад: спред між 10-річною казначейською облігацією та 3-місячною казначейською векселем	Різка крива прибутковості (довгострокові ставки набагато вищі за короткострокові ставки) свідчить про майбутнє економічне зростання, тоді як перевернута крива прибутковості (короткострокові ставки вищі за довгострокові ставки) часто передбачає рецесію
Грошова маса	Загальна кількість грошей в обігу в економіці. Приклад: грошова маса M2	Зростання грошової маси може свідчити про майбутнє економічне зростання, тоді як зниження може свідчити про скорочення
Середня тижнева тривалість годин у виробництві	Середня кількість годин, відпрацьованих на тиждень працівниками виробництва	Збільшення середньотижневої кількості годин свідчить про підвищення виробничої та економічної активності, тоді як зменшення може свідчити про уповільнення
Нові бізнес-формації	Кількість нових підприємств, що створюються	Збільшення кількості нових бізнес-утворень свідчить про впевненість підприємців та економічне зростання
Ефективність постачальника (поставки постачальника)	Швидкість, з якою постачальники доставляють замовлення підприємствам	Повільніші поставки можуть свідчити про вищий попит і економічне зростання, тоді як більш швидкі поставки можуть свідчити про уповільнення

Джерело: Arthur F. Burns and Wesley C. Mitchell: "Measuring Business Cycles", Robert E. Lucas Jr.: "Studies in Business Cycle Theory", Finn E. Kydland and Edward C. Prescott: "Time to Build and Aggregate Fluctuations".

Співпадаючі індикатори — це показники, які змінюються одночасно зі змінами показників економіки в цілому, надаючи миттєвий знімок економічної діяльності в реальному часі. Показники допомагають економістам, політикам і аналітикам підтверджувати

поточні економічні умови та оцінювати, чи перебуває економіка у фазі розширення чи спаду. Ці показники корисні для підтвердження поточного стану економіки та визначення її позиції в бізнес-циклі (табл. 2).

Таблиця 2

Основні співпадаючі індикатори (Coincident Economic Index – CEI) оцінки ділових циклів

Показник	Опис	Обґрунтування
1	2	3
Валовий внутрішній продукт (ВВП)	Загальна вартість товарів і послуг, вироблених у країні	ВВП є комплексним показником економічної активності та зростання. Зміни ВВП прямо відображають стан економіки
Рівні зайнятості	Загальна кількість зайнятих в економіці	зайнятість у несіельськогосподарському секторі, загальна зайнятість: рівень зайнятості вказує на стан ринку праці та загальну економічну активність
Особистий дохід	Загальний дохід, отриманий особами з усіх джерел, включаючи заробітну плату, інвестиції та державні виплати	особистий дохід відображає здатність споживачів витратити та заощаджувати, що стимулює економічну діяльність
Промислове виробництво	Випуск промислового сектора, включаючи промисловість, гірничодобувну промисловість і комунальні послуги	промислове виробництво дає змогу зрозуміти виробничу сторону економіки та тісно пов'язане з бізнес-циклами
Роздрібні продажі	Загальний обсяг продажів товарів і послуг роздрібними магазинами	Роздрібні продажі відображають споживчі витрати, головний компонент економічної діяльності

1	2	3
Доходи від бізнесу	Загальний дохід, отриманий підприємствами	Прибутки від бізнесу свідчать про здоров'я бізнес-сектору та загальної економічної діяльності
Виробництво та торгівля. Збут	Сукупні продажі виробників, оптових і роздрібних торговців	Ці цифри продажів дають широке уявлення про економічну діяльність на різних етапах виробництва та розподілу

Джерело: Arthur F. Burns and Wesley C. Mitchell: "Measuring Business Cycles", Robert E. Lucas Jr.: "Studies in Business-Cycle Theory", Finn E. Kydland and Edward C. Prescott: "Time to Build and Aggregate Fluctuations".

Відстаючі показники — це показники, які змінюються після того, як загальна економіка вже почала рухатися із певною тенденцією. Вони використовуються для підтвердження обраних моделей і визначення напрямку розвитку економіки.

Ці відстаючі показники допомагають підтвердити стан економіки та дають уявлення про стійкість економічних тенденцій.

Таблиця 3

Основні відстаючі індикатори (Lagging Economic Index – LEI) оцінки ділових циклів

Показник	Опис	Обґрунтування
Рівень безробіття	Відсоток робочої сили, яка є безробітною та активно шукає роботу	Безробіття має тенденцію до зростання після початку економічного спаду та до зниження після початку відновлення
Індекс споживчих цін (CPI)	Вимірює середню зміну цін, які сплачують споживачі за товари та послуги з часом	Темпи інфляції часто відображають минулі економічні умови, оскільки зміни споживчих цін можуть відставати від економічних змін
Процентні ставки	Ставки банків за кредитами, особливо основна ставка	Центральні банки зазвичай коригують процентні ставки відповідно до економічних умов, але наслідки цих змін потрібен час, щоб матеріалізуватися в ширшій економіці
Корпоративний прибуток	Прибутки компаній після сплати податків і витрат	Прибутки компаній, як правило, зменшуються під час рецесії та збільшуються під час відновлення, часто після того, як ширші економічні тенденції стають очевидними
Вартість праці на одиницю продукції	Вартість праці, необхідна для виробництва однієї одиниці продукції	Зміни у вартості робочої сили можуть свідчити про зміни в економічних умовах, оскільки компанії коригують заробітну плату та зайнятість у відповідь на економічні тенденції
Непогашені кредити підприємствам	Загальна сума кредитів, яку підприємства ще мають погасити	Обсяг непогашених позик часто відображає минулі рішення про запозичення та економічні умови, оскільки підприємствам може знадобитися час, щоб скоригувати свої запозичення відповідно до змін економічних обставин
Середня тривалість безробіття	Середня тривалість часу, протягом якого особи залишаються безробітними	Цей показник часто зростає після економічного спаду та зменшується після того, як економіка почала відновлюватися
Коефіцієнт запасів/продажів	Відношення запасів, які утримують підприємства, до їх продажів	Зміни в цьому співвідношенні можуть вказувати на те, як підприємства коригують своє виробництво у відповідь на минулі економічні тенденції, причому більші коефіцієнти часто виникають після періодів зниження попиту

Джерело: Arthur F. Burns and Wesley C. Mitchell: "Measuring Business Cycles", Robert E. Lucas Jr.: "Studies in Business-Cycle Theory", Finn E. Kydland and Edward C. Prescott: "Time to Build and Aggregate Fluctuations".

Визначення циклічності економіки шляхом оцінки динаміки її розширення або скорочення, можна дослідити на основі використання виробничої функції. Вважається, що в умовах ринкових відносин рішення виробників щодо виробництва певних товарів або послуг та рішення домашніх господарств про споживання щодо їх споживання зазвичай є добровільними.

Твердження, за яким «покупець (споживач) голосує долларом» належить М. Фрідману. У ширшому ро-

зумінні, споживачі наділені спроможністю впливати на ринок через свої купівельні рішення. Витрачають гроші на придбання товарів (послуг), вони «голосують» за ті компанії, продукти та послуги, тим самим підтримуючи їх та визначаючи, які з них будуть успішними [32].

Тому сукупний обсяг виробництва має відображати рішення окремих виробників у різних секторах економіки. А їх інтенсивність в певні проміжки часу характеризуватиме економічні цикли. Кількість това-

рів та послуг може коливатися залежно від використаних виробничих ресурсів (капіталу та праці), розвитку технологій, продуктивності праці та структури певного ринку. Зведена виробнича функція, яка використовується на практиці, розкриває взаємозв'язок між обсягом виробництва та різними ресурсами, які є факторами виробництва:

$$Q = f(K, L, A). \quad (1)$$

Рівняння (1) встановлює, що реальний обсяг виробництва (Q) може змінюватися внаслідок збільшення наявного капіталу (K) або живої праці (L), а також внаслідок технічних та інших удосконалень (A), які дають змогу результативніше використовувати наявні виробничі ресурси.

Зведена виробнича функція є основним аналітичним інструментом для вивчення зростання (падіння) обсягів випуску продукції, а відповідно, і розширення (скорочення) економіки. Відносні економічні винагороди за працю та капітал можуть змінюватися – заробітна плата може зростати або зменшуватися порівняно з нормою прибутку на капітал. Ці зміни відносних доходів підштовхують підприємства маніпулювання факторами виробництва, тобто, заощаджувати на праці та використовувати більше капіталу або навпаки. На основі виробничої функції можна досліджувати циклічність певного виду економічної діяльності, або їх сукупності, коли йдеться про економічну систему в цілому.

На динаміку виробництва впливають ряд факторів, як то наявність основних природних ресурсів (наприклад, корисних копалин, води, орної землі), ефективне управління якими забезпечує довгострокові виробничі можливості. Технологічний прогрес та швидкість впровадження нових технологій прямо впливає на ефективність виробничих процесів і підвищення продуктивності.

У той же час, державна політика щодо праці, екологічних стандартів і ділових операцій може сприяти або перешкоджати виробництву. Субсидії, податкові пільги та гранти можуть стимулювати збільшення обсягів виробництва.

Ефективні транспортні системи оптимізують логістику, скорочуючи витрати та час, збільшуючи виробничу потужність. Надійний доступ до електро-, тепло-, водопостачання та комунікаційних мереж забезпечує стабільне виробництво.

На обсяги виробництва також впливають попит та пропозиція на локальних та глобальному ринку товарів та послуг. До факторів, що визначають попит, традиційно відносять зміни у смаках і уподобаннях, що можуть збільшити або зменшити попит на певні продукти. Культурні переконання та цінності також впливають на вибір споживачів і моделі попиту.

Загальний економічний стан, включаючи рівень зайнятості та інфляцію, впливає на споживчі витрати. Вищий наявний дохід підвищує купівельну спроможність споживачів, стимулюючи попит на товари та послуги.

На попит впливають наявність і ціни товарів-замінників. Якщо замінники дешевші, попит на оригінальний продукт може знизитися. До того ж, попит на товари, які доповнюють один одного, взаємопов'язаний, оскільки підвищення ціни на один може знизити попит на інший. До зростання попиту на товари та послуги призводить і збільшення чисельності населення, віковий розподіл, урбанізація та розміри домогосподарства.

Серед факторів, що визначають пропозицію, передусім слід виділити зростання кількості виробників, а також вартість і доступність сировини, оскільки вищі виробничі витрати або дефіцит можуть зменшити пропозицію. Вищі зарплати та виплати збільшують витрати виробництва, потенційно зменшуючи пропозицію.

Технологічний прогрес, нові методи виробництва та інноваційні продукти можуть розширити пропозицію. Правила виробничих процесів, екологічні стандарти та податки можуть впливати на рівень пропозиції. Державні субсидії можуть знизити витрати виробництва та збільшити пропозицію.

Такі події, як повені, землетруси та посухи, можуть порушити виробництво та зменшити пропозицію. Війни, політична нестабільність і торговельні санкції можуть вплинути на ланцюжки поставок і обсяги виробництва.

Індикативна метрологія циклічності розвитку економіки України.

На підставі міжнародного досвіду, одними з головних показників, що дозволяють проаналізувати циклічність національної економіки, є обсяг ВВП, який розраховують трьома методами: за доданою вартістю (виробничий метод), за доходами (розподільний метод), за витратами (метод кінцевого використання). Для попереднього аналізу доречно розглядати динаміку ВВП, а також темпи його реального зростання та інфляційну складову (рис. 1).

Як видно з рис. 1, відмічається обернений нелінійний зв'язок між факторами, що визначають обсяг виробництва Індексом фізичного обсягу та Індексом-дефлятором ВВП. Тобто, прискорення темпів інфляції супроводжується уповільненням темпів реального зростання ВВП, і навпаки.

Можна виділити шість таких чітких розходжень Індексу фізичного обсягу та Індексу-дефлятором ВВП на інтервалі 1996-2022 рр., а відповідно, і шість основних ділових циклів від моменту введення власної національної грошової одиниці (гривні) до початку військового конфлікту: 1996-2002 рр., 2003-2008 рр., 2009-2015 рр., 2015-2019 рр., 2019-2022 рр., 2022-теперішній час.

Суттєво впливають на динаміку виробництва розмір і рівень кваліфікації робочої сили. Кваліфікована та велика кількість робочої сили може підвищити продуктивність і ефективність.

Витрати на оплату праці, включаючи заробітну плату та винагороди, суттєво впливають на динаміку обсягів виробництва. Але високі витрати на оплату праці можуть зменшити обсяги виробництва, якщо це не супроводжується підвищенням продуктивності. Збільшення чисельності населення зазвичай призводить до зростання попиту на товари та послуги, впливаючи на моделі попиту, віковий розподіл, урбанізацію та розмір домогосподарств.

Аналізуючи динаміку зайнятості населення (рис. 2), можна виділити принаймні п'ять циклів скорочення економічно активного населення: 1996-1998 рр., 1999-2009 рр., 2010-2014 рр., 2015-2021 рр., 2022 – теперішній час.

Доступ до капіталу для інвестицій у машини, технології та інфраструктуру може збільшити виробничу потужність, а відсоткові ставки та доступність кредиту впливають на здатність підприємств фінансувати розширення та підтримувати діяльність.

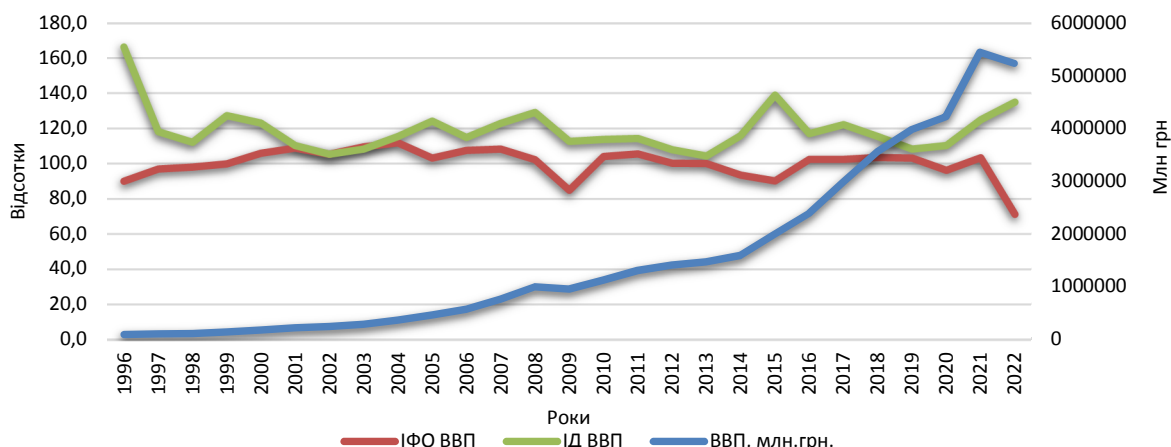

Рис. 1. Динаміка ВВП, ІФО ВВП (Індекси фізичного обсягу у відсотках до попереднього року) та ІД ВВП (Індекси-дефлятори у відсотках до попереднього року) України у 1996-2022 роках

Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/08/zb_Ukraine_in_figures_22.pdf.

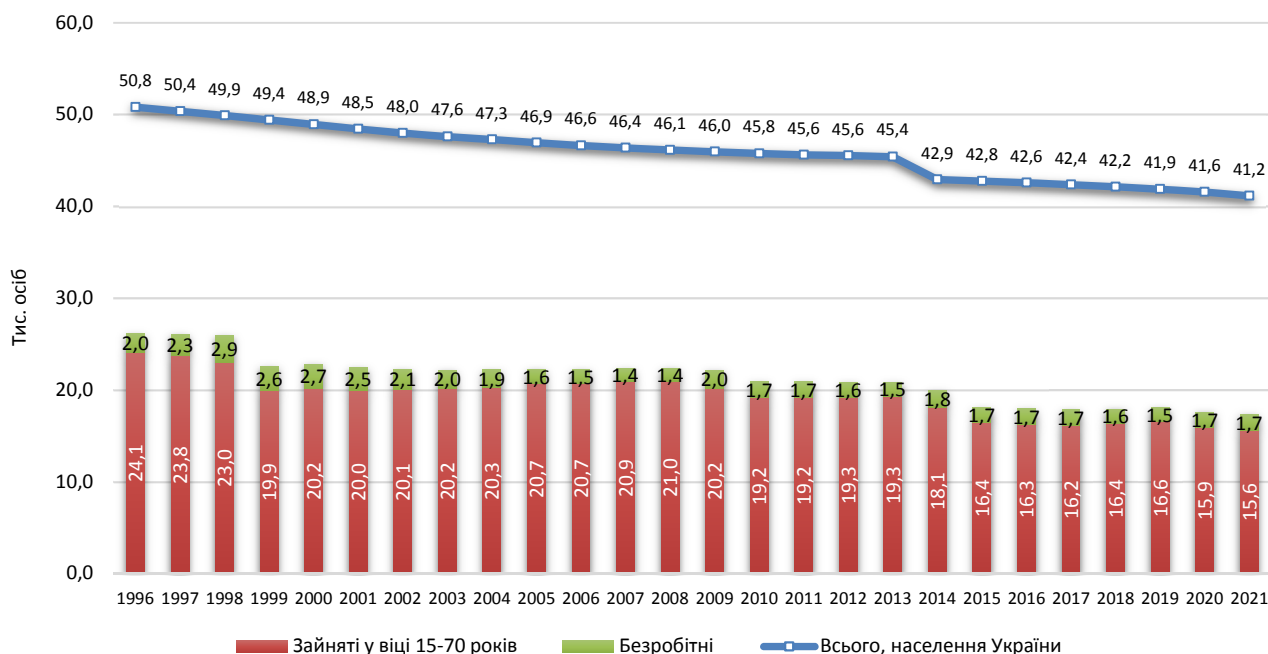

Рис. 2. Динаміка зайнятості населення в Україні за 1996-2021 роки

Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/08/zb_Ukraine_in_figures_22.pdf.

Як видно з рис. 3, реальне зростання ВВП знаходиться в оберненій нелінійній залежності від рівня облікової ставки Національного банку України. Розширення та скорочення доступності кредитів відіграють вирішальну роль в економічних циклах. Доступність кредитування може стимулювати зростання, тоді як обмеження кредитування може призвести до скорочень. На рисунку 3 можна виділити п'ять розходжень графіків облікової ставки НБУ та індексу фізичного обсягу ВВП: 1996-2002 рр., 2003-2009 рр., 2010-2015 рр., 2016-2021 рр., 2022 – теперішній час.

Під час розширення економіки часто стикаються з інфляційним тиском через зростання попиту. І навпаки, під час скорочення дефляційний тиск може

виникнути через зниження попиту. Розуміння цих концепцій допомагає аналізувати та прогнозувати фази циклічної економіки, дозволяючи політикам, підприємствам і окремим особам приймати обґрунтовані рішення.

Інфляція в Україні була нестабільною: з гіперінфляцією у 1993-1995 рр. і високими темпами інфляції під час економічних криз. В останні роки були зроблені спроби стабілізувати очікувану інфляцію, яка сповільнюється. З рис. 4 видно, що індекс споживчих цін п'ять разів змінював темпи свого зростання: 1996-2000 рр., 2001-2008 рр., 2009-2015 рр., 2016-2022 рр., 2023 – теперішній час.

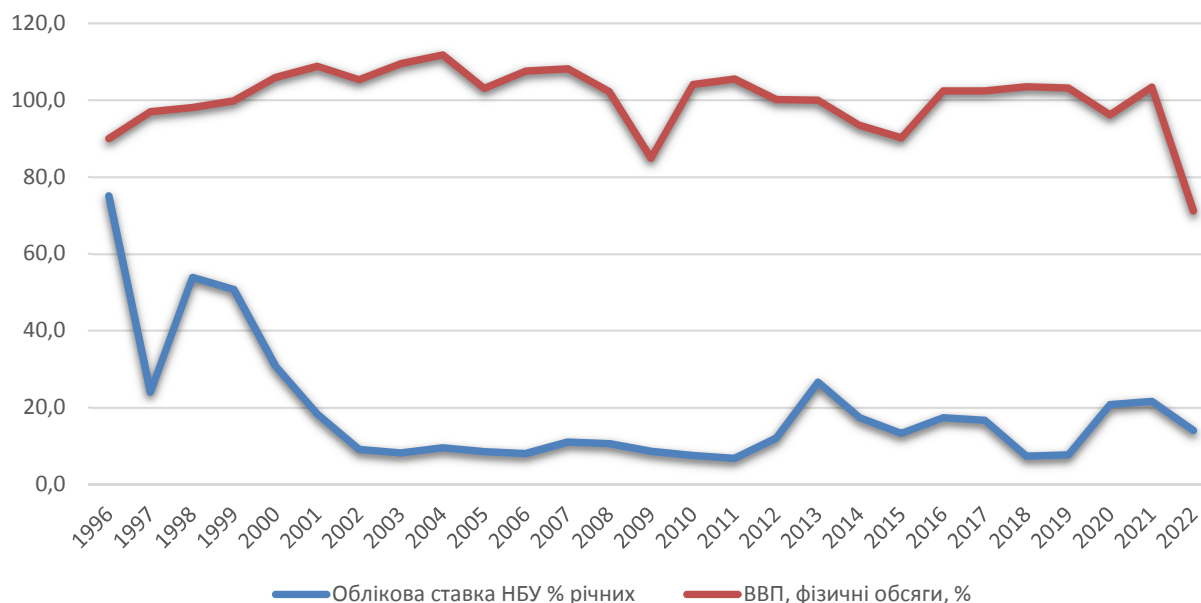

Рис. 3 Динаміка реального зростання ВВП та облікової ставки НБУ у 1996-2022 роках

Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/08/zb_Ukraine_in_figures_22.pdf.

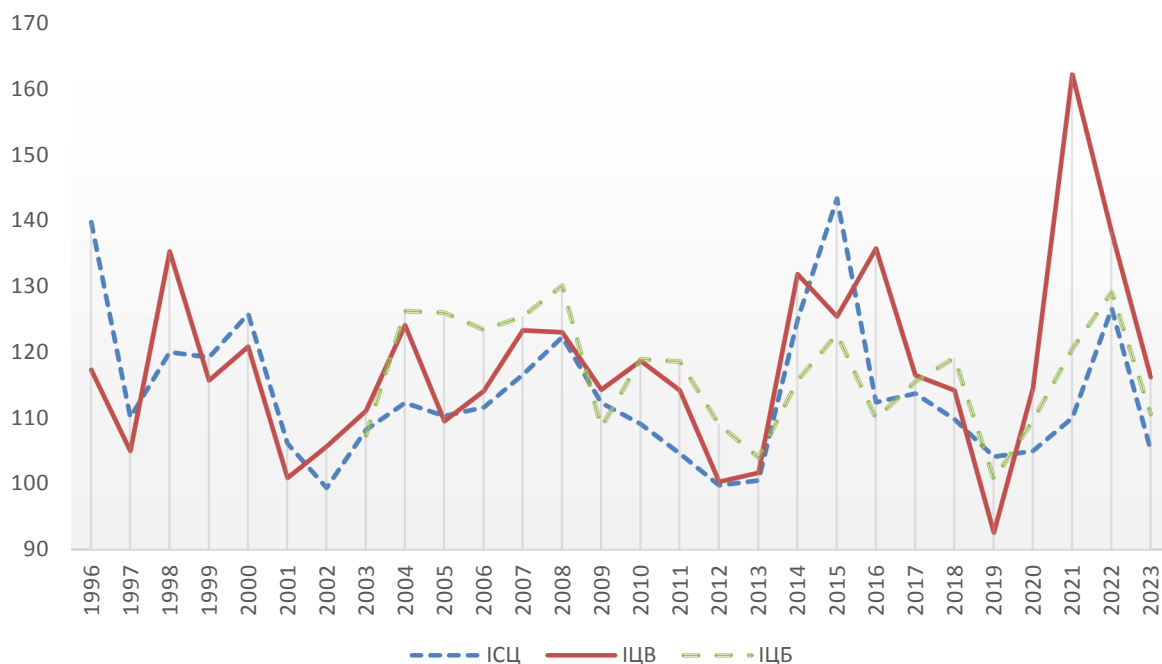

Рис. 4. Динаміка Індексів споживчих цін (ІСЦ), Індексів цін виробників промислової продукції (ІЦВ), Індексів цін у будівництві (ІЦБ) у 1991-2023 роках

Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/08/zb_Ukraine_in_figures_22.pdf.

Міжнародна торгівля, глобальні фінансові ринки та геополітичні події також можуть впливати на національні ділові цикли, що призводить до синхронних глобальних економічних коливань.

Економіка України значною мірою залежить від експорту, зокрема сільськогосподарської продукції, металів і машин. Через зміни доходів від експорту та витрат на імпорт під впливом світових цін на сировинні товари та внутрішньої економічної ситуації відмічається коливання у платіжному балансі.

З рис. 5 видно, що у період з 2005 по 2014 р., з 2016 по 2020 р. та з моменту повномасштабного вторгнення РФ в Україну відмічається перевищення обсягів імпорту над експортом, що негативно впливає на притік іноземної валюти в національну економіку.

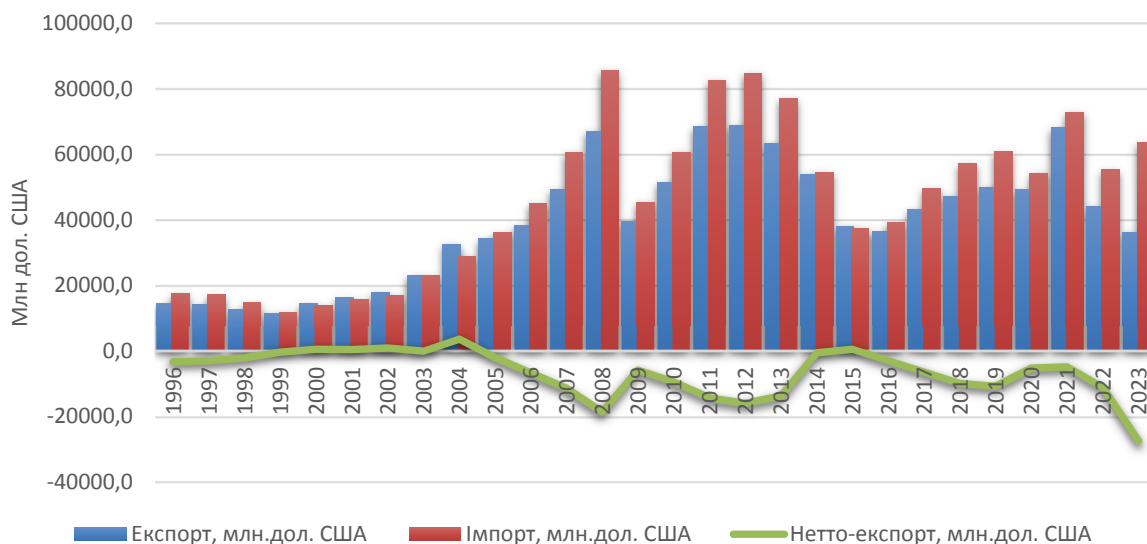

Рис. 5. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами України за 1996-2023 роки

Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/08/zb_Ukraine_in_figures_22.pdf.

Таким чином, з моменту здобуття державної незалежності в 1991 році економіка України пережила кілька чітких циклів, які були детерміновані внутрішніми економічними реформами, зовнішніми економічними умовами, геополітичними подіями та значними структурними зрушеннями. Рання стабілізація економіки приходить на 1996-1999 рр. завдяки введенню власної національної валюти. Стабілізація економіки відбувалася завдяки початковим економічним реформам а також участі міжнародних фінансових організацій, насамперед Міжнародного валютного фонду.

Період 2000-2008 рр. характеризується зростанням національної економіки, яке на жаль не супроводжувалося політичною стабільністю. Економічні реформи та сприятливі світові економічні умови (2000-2004 рр.) призвели до значного зростання ВВП, в середньому близько 7% за рік. Проте, політична нестабільність зберігалася, кульмінацією якої стала Помаранчева революція 2004 року.

Після Помаранчевої революції національна економіка продовжувала розвиватися завдяки збільшенню інвестицій і споживання. Світова фінансова криза 2008 року призвела до серйозного економічного спаду, коли ВВП скоротився на 15% у 2009 році. Економіка України повільно відновлювалася після кризи 2008 року з помірним зростанням ВВП (2009-2012 рр.). Більш стабільному зростанню перешкоджали корупція, слабе управління та політична напруга.

Період 2016-2020 рр. можна охарактеризувати як економічну стабілізацію, за якою відмічається повільне зростання, ознаки якого у 2021 році були забезпечені міжнародною підтримкою.

Загальні висновки. Різні економічні теорії дозволяють виявити, оцінити та відслідковувати рушійні сили економічних циклів, у тому числі, умови, пов'язані з кожним етапом, що впливають на ділові та інвестиційні рішення. Кейнсіанська теорія розглядає сукупний попит як основну детермінанту формування ділових циклів. Монетаристська теорія фокусується на

ролі грошової маси і виступає за сталу, передбачувану монетарну політику. Теорія реального ділового циклу пов'язує цикли з реальними потрясіннями, такими як технологічні зміни або доступність ресурсів, ігноруючи при цьому грошові агрегати. Австрійська теорія ділового циклу припускає, що цикли є результатом надмірної кредитної експансії та штучного зниження процентних ставок центральними банками.

Для оцінки амплітуди коливань та їх прогнозування використовують спеціальні індикативні показники: випереджальні, співпадаючі та відстаючі індикатори. Випереджальні індикатори (leading) дозволяють прогнозувати майбутню економічну динаміку. Співпадаючі індикатори (coinciding) відображають поточну економічну діяльність. Відстаючі індикатори (lagging) дозволяють відслідковувати розвиток економічної системи.

Економіка України характеризується значними викликами та стійкістю, сформованими триваючим конфліктом, міжнародною підтримкою та зусиллями щодо структурних реформ. Основним джерелом експорту лишається сільське господарство, яке перебуває в кризовому стані, передусім, із-за військових дій. Промислове виробництво стикається з перебоями через військовий конфлікт і потребує значних інвестицій для модернізації.

Динаміка ВВП України зазнавала в окремі періоди значного скорочення, насамперед під час політичних та економічних криз, таких як світова фінансова криза в 2008 році та анексія Криму в 2014 році. Серйозно порушився конфліктом із Росією ринок праці. Рівень безробіття станом на середину 2024 року оцінюється в 15,3%. Війна детермінує значне переміщення та міграцію, що впливає на рівень зайнятості.

З початку набуття незалежності Україна провела низку реформ в банківській та бюджетно-податковій системах, енергетиці та управлінні для підвищення економічної ефективності та залучення інвестицій. Прогрес неоднозначний, з постійними проблемами у сфері корупції та інституційної слабкості. Серйозною

проблемою, яка впливає на бізнес-клімат та довіру інвесторів залишається корупція.

Цикли підкреслюють динамічний і часто нестабільний характер економіки України, сформований поєднанням внутрішніх реформ, зовнішніх економічних умов і геополітичних подій. Ключові фактори впливу на економічні цикли України: Геополітична напруженість (триваючий конфлікт з Росією став головним руйнівником); структурні реформи (незначний та неоднозначний успіх в модернізації економіки); зовнішні потрясіння (глобальні фінансові кризи та регіональні конфлікти); міжнародна підтримка (вирішальне значення для стабілізації має фінансова допомога від міжнародних організацій).

Серед перспектив подальших досліджень економічних циклів в Україні можна виділити поглиблений системний аналіз всіх основних чинників, що детермінують циклічність економічної системи, а також інструментів, що дозволяють її згладжувати. Перевірка і доказ робочих гіпотез статті передбачає переосмислення зарубіжного досвіду метрології циклічності розвитку суверенних економік незалежних держав з виявленням тенденцій циклічності розвитку національного господарства України в 1996–2023 рр.

Список використаних джерел

1. Keynes John Maynard. The General Theory of Employment, Interest and Money. London: Macmillan, 1936 (reprinted 2007).
2. Schumpeter J. A. Business cycles: a theoretical, historical and statistical analysis of the capitalist process. New York and London: MacGraw – Hill Book Company Inc., 1939.
3. Friedman M., Schwartz A. J. A monetary history of the United States, 1867-1960. (Vol. 14). Princeton university press, 2008.
4. Burns A. F., Mitchell, W. C. Measuring business cycles. National bureau of economic research, 1946.
5. Kydland F. E., Prescott, E. C. Time to build and aggregate fluctuations. *Econometrica*. 1982. Vol. 50. P. 1345-1370. DOI: <https://doi.org/10.2307/1913386>.
6. Minsky H. P., Kaufman, H. Stabilizing an unstable economy (Vol. 1). New York: McGraw-Hill, 2008.
7. Gordon R. J. Productivity growth, inflation, and unemployment. The collected essays of Robert J. Gordon. Cambridge University Press, 2004.
8. Borio C. The financial cycle and macroeconomics: What have we learnt? *Journal of banking & finance*. 2014. Vol. 45. P. 182-198. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2013.07.031>.
9. Borio C., Zhu H. Capital regulation, risk-taking and monetary policy: a missing link in the transmission mechanism? *Journal of Financial stability*. 2012. Vol. 8(4). P. 236-251. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2011.12.003>.
10. Stahel W. The performance economy. Springer, 2010. DOI: <https://doi.org/10.1057/9780230288843>.
11. Stahel W. R. The circular economy: A user's guide. Routledge, 2019. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429259203>.
12. Raworth K. Doughnut economics: Seven ways to think like a 21st-century economist. Chelsea Green Publishing, 2017.
13. Cities Key themes 2024 – cyclical swings, structural shifts. URL: <https://www.oxfordeconomics.com/resource/cities-key-themes-2024-cyclical-swings-structural-shifts/>.
14. Salman Ahmed. The economy in 2024: Something will give. URL: <https://www.fidelityinternational.com/editorial/article/the-economy-in-2024-something-will-give-87af1a-en5/>.
15. McConnell, Campbell. Brue Stanley Sean Flynn. Economics : Principles, Problems, & Policies. — 22st Ed. McGraw-Hill, 2021.
16. Самуэльсон П., Нордхаус В. Экономика. М.: Вильямс, 2014. 1360 с.
17. Hansen, Gary D. Indivisible labor and the business cycle. *Journal of Monetary Economics*. 1985. Vol. 16, № 3. P. 309-327. DOI: [10.1016/0304-3932\(85\)90039-X](https://doi.org/10.1016/0304-3932(85)90039-X).
18. Heijdra, Ben J. Real Business Cycles. *Foundations of Modern Macroeconomics*. — 2nd ed. — Oxford : Oxford University Press, 2009. P. 495-552.
19. National Bureau of Economic Research. URL: <https://www.nber.org/>.
20. EUROSTAT. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>.
21. UNIDO Statistics Portal. URL: <https://stat.unido.org/>.
22. UNCTAD. URL: <https://unctadstat.unctad.org/>.
23. International Monetary Found. URL: <https://www.imf.org/en/Data>.
24. Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: <https://stats.oecd.org/>.
25. OECD Leading Indicators. URL: <https://www.oecd.org/sdd/leading-indicators/>.
26. Conference Board, Inc. URL: <https://www.conference-board.org/eu/>.
27. Arthur F. Burns and Wesley C. Mitchell. Measuring Business Cycles National Bureau of Economic Research, New York. P. 560. *Journal of the Royal Statistical Society*. 1946. Vol. 109. Issue 3. P. 298–299. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.2397-2335.1946.tb04673.x>.
28. Global Risks Report 2024 (10 January 2024). URL: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024>.
29. Charles I. Plosser. Understanding Real Business Cycles. *The Journal of Economic Perspectives*. 1989. Vol. 3, No. 3. P. 51-77. DOI: <https://doi.org/10.1257/jep.3.3.51>.
30. Charles Potters Leading, Lagging, and Coincident Indicators. By the Investopedia Team. URL: <https://www.investopedia.com/ask/answers/what-are-leading-lagging-and-coincident-indicators/>.
31. US Leading Indicators. URL: <https://www.conference-board.org/topics/us-leading-indicators>.
32. Friedman M., Friedman R. D., & Adams J. Free to choose: A personal statement (Vol. 249). New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1980.

References

1. Keynes, John Maynard. (1936). The General Theory of Employment, Interest and Money. London, Macmillan (reprinted 2007).
2. Schumpeter, J. A. (1939). Business cycles: a theoretical, historical and statistical analysis of the capitalist process. New York and London, MacGraw – Hill Book Company Inc.
3. Friedman, M., & Schwartz, A. J. (2008). A monetary history of the United States, 1867-1960. (Vol. 14). Princeton university press.

4. Burns, A. F., & Mitchell, W. C. (1946). Measuring business cycles. National bureau of economic research.
5. Kydland, F. E., & Prescott, E. C. (1982). Time to build and aggregate fluctuations. *Econometrica*, Vol. 50, pp. 1345-1370. DOI: <https://doi.org/10.2307/1913386>.
6. Minsky, H. P., & Kaufman, H. (2008). Stabilizing an unstable economy (Vol. 1). New York, McGraw-Hill.
7. Gordon, R. J. (2004). Productivity growth, inflation, and unemployment. The collected essays of Robert J. Gordon. Cambridge University Press.
8. Borio, C. (2014). The financial cycle and macroeconomics: What have we learnt? *Journal of banking & finance*, 45, pp. 182-198. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2013.07.031>.
9. Borio, C., Zhu, H. (2012). Capital regulation, risk-taking and monetary policy: a missing link in the transmission mechanism? *Journal of Financial stability*, 8(4), pp. 236-251. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2011.12.003>.
10. Stahel, W. (2010). The performance economy. Springer. DOI: <https://doi.org/10.1057/9780230288843>.
11. Stahel, W. R. (2019). The circular economy: A user's guide. Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429259203>.
12. Raworth, K. (2017). Doughnut economics: Seven ways to think like a 21st-century economist. Chelsea Green Publishing.
13. Cities Key themes 2024 – cyclical swings, structural shifts. Retrieved from <https://www.oxfordeconomics.com/resource/cities-key-themes-2024-cyclical-swings-structural-shifts/>.
14. Salman Ahmed. The economy in 2024: Something will give. Retrieved from <https://www.fidelityinternational.com/editorial/article/the-economy-in-2024-something-will-give-87af1a-en5/>.
15. McConnell Campbell, Stanley Brue, Sean Flynn. (2021). Economics : Principles, Problems, & Policies. 22st Ed. New York, McGraw-Hill.
16. Samuelson, P., Nordhaus, V. (2014). Economics. Moscow, Williams. 1360 p.
17. Hansen, Gary D. (1985). Indivisible labor and the business cycle. *Journal of Monetary Economics*, Vol. 16, No. 3, pp. 309-327. DOI: [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(85\)90039-X](https://doi.org/10.1016/0304-3932(85)90039-X).
18. Heijdra, Ben J. (2009). Real Business Cycles. *Foundations of Modern Macroeconomics*. 2nd ed. (pp. 495-552). Oxford, Oxford University Press.
19. National Bureau of Economic Research. Retrieved from <https://www.nber.org/>.
20. EUROSTAT. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat>.
21. UNIDO Statistics Portal. Retrieved from <https://stat.unido.org/>.
22. UNCTAD. Retrieved from <https://unctadstat.unctad.org/>.
23. International Monetary Found. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Data>.
24. Organisation for Economic Co-operation and Development. Retrieved from <https://stats.oecd.org/>.
25. OECD Leading Indicators. Retrieved from <https://www.oecd.org/sdd/leading-indicators/>.
26. Conference Board, Inc. Retrieved from <https://www.conference-board.org/eu/>.
27. Arthur F. Burns and Wesley C. Mitchell. (1946). Measuring Business Cycles National Bureau of Economic Research, New York. (P. 560). *Journal of the Royal Statistical Society*, Vol. 109, Issue 3, pp. 298–299. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.2397-2335.1946.tb04673.x>.
28. Global Risks Report 2024 (10 January 2024). Retrieved from <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024>.
29. Charles I. Plosser. (1989). Understanding Real Business Cycles. *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 3, No. 3, pp. 51-77. DOI: <https://doi.org/10.1257/jep.3.3.51>.
30. Charles Potters Leading, Lagging, and Coincident Indicators. By the Investopedia Team. Retrieved from <https://www.investopedia.com/ask/answers/what-are-leading-lagging-and-coincident-indicators/>.
31. US Leading Indicators. Retrieved from <https://www.conference-board.org/topics/us-leading-indicators>.
32. Friedman, M., Friedman, R. D., & Adams, J. (1980). Free to choose: A personal statement (Vol. 249). New York, Harcourt Brace Jovanovich.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2024

Формат цитування:

Столяров В. Ф., Шинкарюк О. В., Воробей С. І. Основи формування метрології циклічності розвитку національної економіки. *Вісник економічної науки України*. 2024. № 1 (46). С. 3-15. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).3-15](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).3-15)

Stoliarov, V. F., Shynkariuk, O. V., Vorobei, S. I. (2024). Basics of Forming the Metrology of Cyclical Development of the National Economy. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (46), pp. 3-15. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).3-15](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).3-15)

Юлія Станіславівна Залознова

чл.-кор. НАН України

д-р екон. наук, проф., директор

ORCID 0000-0003-3106-1490

e-mail: zaloznova.iep@gmail.com,

Олександр Сергійович Сердюк

канд. екон. наук

ст. досл., с.н.с.

ORCID 0000-0003-3049-3144

e-mail: oleksandrserdyk@ukr.net,

Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СМАРТ-ЕНЕРГОСИСТЕМ

На сьогодні енергетична система України перебуває у кризовому стані. Теплова генерація майже повністю зруйнована, потужностям гідроенергетики завдано суттєвої шкоди, а застарілі атомні енергоблоки не в змозі покрити дефіцит електроенергії. Це позначається на вартості виробництва вітчизняної продукції, оскільки підприємці вимушені витратити додаткові кошти на придбання та утримання альтернативних, дорожчих в експлуатації енергетичних установок (рідкопаливних генераторів). Аналогічні заходи вживають також власники підприємств роздрібною торгівлі, що у сукупності призводить до здорожчання споживчих товарів, і як наслідок зростання інфляції.

Станом на травень 2024 року, вартість робіт по відновленню енергетичної системи України оцінюється приблизно у 50 млрд дол. США [1]. Проте, залучення такої кількості коштів у вигляді приватних інвестицій виглядає малоймовірним з огляду на: по-перше, ризики пов'язані із бойовими діями, по-друге, застарілість інфраструктури та технологій виробництва електроенергії. На відміну від процесів модернізації енергетики, на перший чинник не можна вплинути за допомогою господарської політики, а отже у компетенції економічної науки залишається лише питання стимулювання розвитку інновацій у сфері енергетики. За умови успішної реалізації цієї задачі, економічні вигоди від експлуатації високотехнологічних підприємств можуть переважити ризики пов'язані із бойовими діями, а отже нівелюватиметься значення цього чинника.

У сучасній термінології високотехнологічні підприємства, які системно використовують цифрові технології у свої діяльності, дістали назву «смарт-підприємства». У контексті енергетики, це проявляється у широкому застосуванні цифрових технологій для цілей оптимізації процесів енергогенерації, дистрибуції та споживання електроенергії. Застосування такого підходу дає змогу мінімізувати виробничі та операційні витрати, що позитивно впливає на інвестиційну

привабливість проєктів будівництва та розвитку смарт-підприємств. Разом із цим, цифровізація виробничих процесів створює потенціал для застосування цифрових інструментів стимулювання розвитку такого виду діяльності.

Питання відновлення та розвитку енергетики в умовах воєнного стану стали предметом дослідження багатьох вітчизняних науковців, зокрема, таких як: Є. Базєєв (2023), Б. Басока (2023), Завербний (2023), Р. Зварич (2023), О. Кириленко (2023), М. Кузьміна (2024), Ю. Снежкін (2023), В. Чорній (2022) та інші. Попри вагомий внесок зазначених авторів у вирішення проблем української енергетики, недостатньо дослідженим залишається питання створення високо-ефективних енергетичних систем та стимулювання їхнього розвитку. Зокрема, замало уваги приділено потенціалу цифрових технологій, які можуть використовуватись як для підвищення ефективності виробничих та дистрибутивних процесів в енергетиці, так і для активізації процесів залучення інвестицій у цей сектор.

Вищезазначене, обумовлює **мету статті**, якою є розробка концепції використання цифрових технологій для цілей стимулювання розвитку смарт-енергосистем.

КОНЦЕПЦІЯ СМАРТ-ЕНЕРГОСИСТЕМИ

На сьогодні не існує усталених поглядів на зміст поняття «смарт-енергосистема». Як правило, дослідники та організації використовують його для позначення окремих концепцій застосування цифрових технологій в енергетиці. Умовно ці концепції можна розділити на два види: ті, які орієнтовано на процеси виробництва електроенергії та ті, які описують механізми застосування цифрових технологій в сфері дистрибуції та споживання енергії. Проте, враховуючи широкий контекст поняття «енергосистема», логічно було б розглядати смарт-енергосистему через призму обох зазначених концепцій. Тобто визначити її, як сукупність заходів із цифровізації процесів виробництва,

дистрибуції та споживання електроенергії, спрямованих на підвищення загальної ефективності енергетичної системи.

Виходячи із ключових напрямків підвищення ефективності роботи енергетичної системи, можна виділити окремі структурні елементи цифровізації і представити їх у вигляді дискретних доктрин. Так, сукупність технологічних заходів спрямованих на підвищення ефективності виробництва електроенергії можна представити у вигляді доктрини «смарт-енергогенерація». Доктрина ґрунтується на засадах закону спадної віддачі, за яким працює устаткування задіяне у виробництві електроенергії. Відповідно до цього закону, зі збільшенням навантаження (вектор руху від нуля до максимуму) кількість спожитого палива на одиницю виробленої електроенергії зменшується, після чого починає знову зростати. Рівень навантаження, за якого устаткування споживає найменшу кількість палива на одиницю енергії, є оптимальним. Доктрина смарт-енергогенерації має сприяти наближенню рівня навантаження устаткування до оптимального значення.

Досягнення поставленої задачі має забезпечуватись за рахунок впровадження цифрової системи аналізу даних, роботу якої буде спрямовано на виявлення трендів у роботі енергогенеруючих установок та розрахунку на їх основі – оптимального рівня навантаження. Іншими словами, датчики зчитуватимуть інформацію щодо обсягу витрат палива на одиницю виробленої електроенергії при різному рівні навантаження на устаткування, після чого система складатиме виробничу функцію характерну для цього устаткування та визначатиме точку оптимальності.

Відповідно до доктрини смарт-енергогенерації, запити на виробництво електроенергії кожною окремою електростанцією формуватимуться таким чином, аби комбінація розподілення навантаження відповідала мінімальному середньому показнику витрат палива на одиницю виробленої електроенергії для системи в цілому (сукупності електростанцій). За таких умов, рівень навантаження кожної окремої електростанції буде певною мірою наближено до рівня оптимальності. Ступінь цього наближення залежатиме від конфігурації зисків/втрат на основі якої формуватиметься комбінація розподілення навантаження.

Враховуючи той факт, що вартість виробництва електроенергії в першу чергу визначається типом електростанції (АЕС, ТЕС, ГЕС тощо), доцільно в масштабах сектору енергетики пріоритизувати навантаження таким чином, щоб найбільшу частку в структурі виробництва складала дешева генерація. Досягненню цієї мети сприятиме реалізація доктрини смарт-синхронізації, що передбачає аналіз даних щодо потреб енергетичної системи та виробничих спроможностей секторів енергетики, за результатами якого здійснюватиметься розподілення навантаження між секторами.

Потенціал застосування доктрин смарт-енергогенерації та смарт-синхронізації залежить від пропускнуої здатності ліній електропередач. Може скластись так, що інтелектуальна система визначить за доцільно сконцентрувати більшу частку навантаження на електростанціях розташованих у віддалених регіонах, а отже має бути можливість передати вироблену на них електроенергію в усі куточки країни. Посприятиме цьому може реалізація доктрини смарт-дистрибуції,

що передбачає використання інтелектуальних систем із метою оптимізації роботи розподільчих мереж. Відповідно до цієї доктрини, система вишукуватиме найкоротші та найоптимальніші шляхи доставки електроенергії до споживачів та, з урахуванням загальної кон'юнктури енергетичних потоків розподілятиме навантаження на лінії електропередач.

На ефективність застосування вищеперелічених доктрин чинить вплив фактор загальних потреб системи в електроенергії. За невеликих потреб можна: наблизити режим роботи окремих енергогенеруючих установок до максимально ефективного рівня (залишивши в роботі лише декілька з них); сконцентрувати більші обсяги навантаження на електростанціях, що виробляють дешеву електроенергію; безперешкодно передавати значні обсяги енергії на великі відстані. Інструментом зниження потреб системи в електроенергії може слугувати доктрина смарт-споживання, яка передбачає реалізацію комплексу заходів із цифровізації енергетичних об'єктів промислових підприємств та домогосподарств, що створює умови для економного споживання електроенергії.

Виходячи з того, що енергетична система забезпечує виробництво, дистрибуцію та споживання електроенергії, вищенаведені доктрини потрапляють у сферу її діяльності. З огляду на це, смарт-енергосистему доцільно представити як сукупність доктрин (смарт-енергогенерації, смарт-синхронізації, смарт-дистрибуції, смарт-споживання) в рамках єдиної структури задач (рис. 1).

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В умовах ринкової економіки, квінтесенцією розвитку смарт-енергосистем (як і будь-якого іншого сектору промисловості, сфери послуг тощо) є приватні інвестиції. Формально, держава також має право фінансувати подібні проекти, однак існуючі інституціональні рамки суттєво обмежують її можливості у цьому питанні. Задля того, аби імplementувати рішення про державні інвестиції слід, по-перше, мати необхідний надлишок коштів в державному бюджеті, по-друге, обґрунтувати позицію щодо стратегічної важливості сектору до якого залучаються державні інвестиції, по-третє, досягнути політичної згоди щодо інвестиційного проекту, по-четверте, захистити інтереси сторін, які зазнають втрат від такої інвестиції (наприклад вітчизняних підприємств, що постачають паливо для енергетики). Побічним наслідком реалізації вищеперелічених процедурних та регуляторних аспектів державної політики є адміністративні витрати, які у комплексі з основними інвестиціями складають сукупні витрати проекту. Рентабельність таких витрати апріорі є нижчою за рентабельність приватних інвестицій, через що недоцільно розглядати перші як перспективне джерело фінансування розвитку смарт-енергосистем.

Економічна теорія визначає фактори, що впливають на інвестиційну привабливість проектів. Однак використання існуючих положень у буквальному сенсі як рамкової бази для інструментів стимулювання розвитку смарт-енергосистем є недоцільним, оскільки, по-перше, до цього часу не було сформовано єдиної системи поглядів на фактори, що впливають на інвестиційну привабливість проектів, по-друге, положення теорії певною мірою суперечать практичному досвіду.

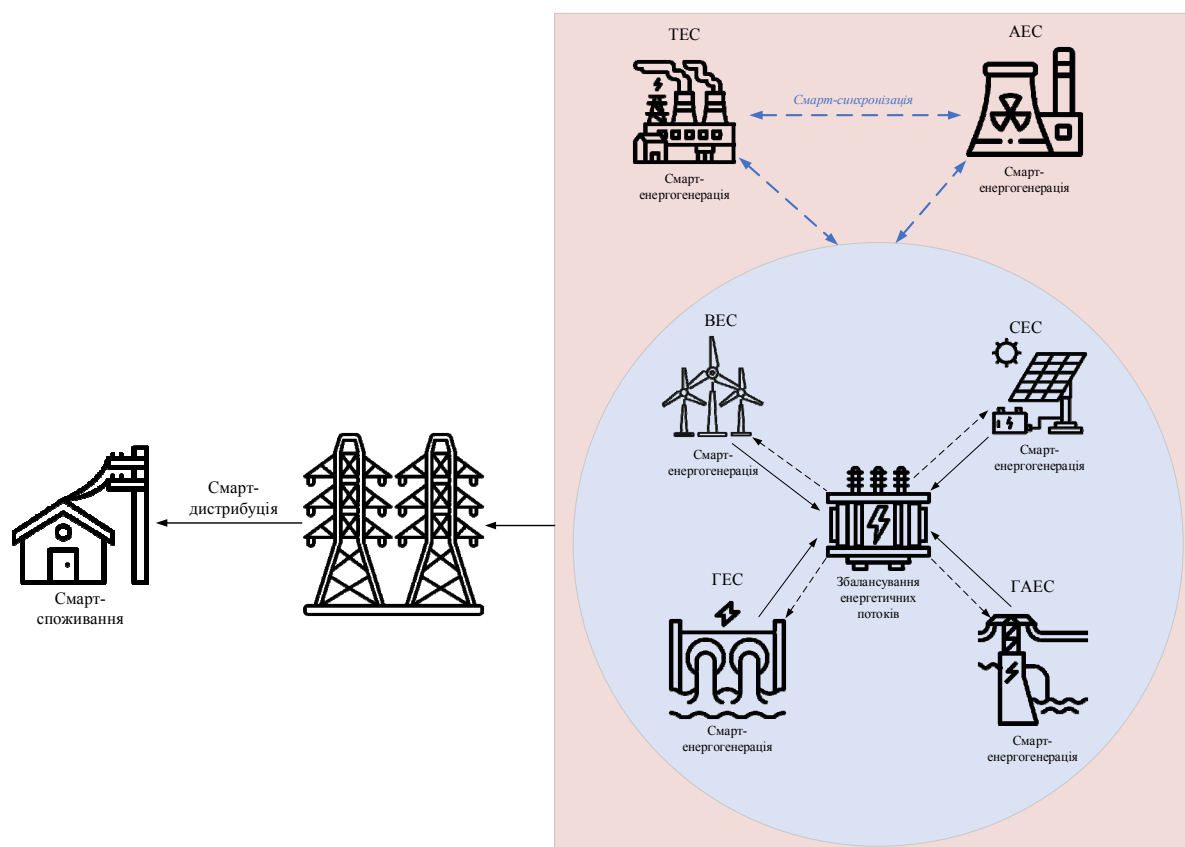

Рис. 1. Концепція смарт-енергосистеми

Так, класична економічна теорія наголошує на тому, що інвестиції залучаються в сектори, де прибуток на капітал є найвищим (секторальний погляд). Проте, як показує практика, в рамках єдиного сектору прибуток на капітал може бути різним, оскільки він значною мірою залежить від мікроекономічних факторів (відстані до джерела ресурсів, локальної кон'юнктури на ринку праці, кваліфікації працівників тощо). Урівноваження цих факторів (створення рівних умов) додасть об'єктивності положенням класичної теорії. Частково посприяти урівноваженню може зниження асиметрії інформації в середині системи.

Проблема диференціації мікроекономічних факторів була врахована в рамках неокласичної теорії, де зроблено акцент на фінансових аспектах проєктів. Відповідно до положень теорії, інвестиційні проєкти реалізуються за умови, коли очікуваний дисконтований прибуток перевищує очікувані витрати. Слабкою стороною цього положення є його орієнтація на майбутнє, адже впродовж періоду дії проєкту може змінюватись ставка дисконтування, ринкова ціна на продукцію, виробничі витрати тощо, а отже попередні розрахунки щодо ефективності проєкту можуть виявитись недейсними. Аналогічний висновок є актуальним також у відношенні Кейнсіанської теорії, яка наголошує, що інвестиції залучаються із розрахунку граничної ефективності капіталу. Цей показник також не є константою, і може змінюватись в залежності від кон'юнктури виробничих та фінансових чинників. А оскільки капітальні інвестиції не є високоліквідними (окрім інвестицій у фінансовому секторі) зникає можливість швидкого вилучення коштів при зниженні граничної ефективності капіталу. Із вищенаведеного випливає, що очікуваний дисконтований прибуток та

гранична ефективність капіталу не є безумовними чинниками на основі яких приймаються інвестиційні рішення, оскільки інвестори усвідомлюють високу вірогідність їх зміни у майбутньому. Вони слугують лише окремими критеріями для приблизної оцінки інвестиційної привабливості проєктів. Разом з ними має значення реакція «системи» на інвестиційну діяльність. Наприклад, у відповідь на реалізацію проєкту в області смарт-енергогенерації, традиційні виробники електроенергії можуть демпінгувати ціни, і тим самим знизити рентабельність інвестицій. Або виробники палива можуть саботувати поставки, побоюючись, що розвиток підприємств смарт-енергогенерації зумовлюватиме зниження попиту на їх продукцію. Відтак, в умовах неочевидності реакції «системи» інвестори апоріорі не можуть прийняти абсолютно раціональне рішення, а отже діють під впливом обмеженого досвіду, традицій, або просто ризикують.

Обмежена раціональність економічних агентів є ключовим постулатом австрійської, інституціональної та поведінкової теорій. Перша наголошує, що обмежена раціональність походить від фізичної неспроможності агентів збирати, засвоювати та аналізувати у повному обсязі інформацію, що циркулює на ринку. Друга вбачає в обмеженій раціональності наслідок впливу неформальних інститутів. Тоді як поведінкова теорія, виводить обмежену раціональність від емоційних станів людини. У контексті непередбачуваності реакції «системи», всі вищенаведені позиції мають сенс. Інвестор не може передбачити поведінку інших економічних агентів частково через нестачу інформації про ринкові сили, які ними керують. На додачу, неформальні інститути створюють для економічних агентів альтернативні варіанти поведінки. Разом із

цим, емоційне сприйняття оточуючих викривлює уявлення про них. Все це, є наслідком асиметрії інформації в середині економічної системи. У контексті постулату австрійської економічної теорії, фактор асиметрії інформації є очевидним. Що стосується позиції інституціональної теорії, асиметрія інформації у цьому випадку проявляється у відсутності впевненості економічних агентів в тому, що їх конкуренти в подальшому діятимуть в рамках формальної інституціональної системи (вони можуть користуватись широким спектром непередбачуваних неформальних правил). Щодо контексту поведінкової теорії, асиметрія інформації може зумовлювати необґрунтовані емоційні стани (наприклад в наслідок хибної оцінки мотивів та наслідків оцінки поведінки конкурентів). Із вищеведеного випливає, що в наслідок зниження асиметрії інформації зростатиме раціональність вибору інвестиційних проєктів, які забезпечуватимуть інвесторам високий прибуток.

Шумпетеріанська економічна теорія визначає інноваційність як ключовий фактор інвестиційної привабливості проєктів, наголошуючи на тому, що такі проєкти приносять надприбутки інвесторам, а отже є ефективнішими за решту. Однак, на практиці передбачити прибутковість інвестицій дуже складно, ос-

кільки на неї впливає ряд ринкових чинників. Наприклад, якщо позитивний ефект від інновацій є очевидним, більшість інвесторів вкладатимуть кошти саме в цей проєкт, що знівелює його прибутковість. В зворотньому випадку, коли прибутковість проєкту є сумнівною, інвестиції стають ризиковими, а отже малопривабливими. Як показує досвід, найбільші прибутки інвесторам приносять саме ризикові проєкти з розвитку інновацій, які з рештою виявляються успішними. Усвідомлення цієї закономірності спонукало суспільство до створення венчурних фондів.

Фактор непередбачуваності віддачі інвестицій у сфері інновацій, обумовлює доцільність створення умов для об'єктивізації очікувань інвесторів. Іншими словами, має бути створено середовище, в рамках якого підприємці з більшою точністю передбачатимуть наслідки своєї інвестиційної діяльності. Досягти цього можна шляхом удосконалення системи комунікації, спрямованої на широке залучення економічних акторів до системи. Це також позитивно вплине за здатності акторів оцінювати інститути, які регулюють інвестиційну діяльність, що є важливим аспектом із точки зору неоінституціональної теорії (див. таблицю).

Таблиця

Аналіз постулатів гетерогенних економічних теорій, що визначають принципи інвестиційної діяльності

Позиція	Теоретична теза	Практична антитеза	Синтез
Класичної теорії	Інвестиції залучаються у сектори, де прибуток на капітал є найвищим	В рамках єдиного сектору, прибуток на капітал може бути різним, що залежить від мікроекономічних факторів	Масове залучення інвестицій в окремі сектори, може мати місце лише у випадку, коли мікроекономічні умови для всіх підприємств є більш-менш однаковими
Неокласичної теорії	Інвестиційні проєкти здійснюються, у випадку, коли очікується, що дисконтований прибуток перевищуватиме витрати	Дисконтований прибуток та граничну ефективність капіталу важко спрогнозувати, оскільки у період дії проєкту може змінюватись ставка дисконтування, ринкова ціна на продукцію, витрати на виробництво тощо	Очікуваний дисконтований прибуток та гранична ефективність капіталу, не є безумовними факторами на основі яких приймаються інвестиційні рішення. Вони слугують лише окремими критеріями для приблизної оцінки інвестиційної привабливості проєктів
Кейнсіанської теорії	Інвестиції залучаються із розрахунку граничної ефективності капіталу		
Австрійської теорії	Інвестор є обмежено раціональним, оскільки на його поведінку впливають внутрішні моральні переконання, існуючі соціальні норми та правила тощо	Обмежена раціональність інвестора не є константою. Її можна підвищити шляхом зниження асиметрії інформації в рамках системи, де задіяні економічні агенти	Внаслідок зниження асиметрії інформації зростатиме раціональність вибору інвестиційних проєктів, які забезпечуватимуть інвесторам високий прибуток
Інституціональної теорії			
Поведінкової теорії			
Шумпетеріанської теорії	Критерієм інвестиційної привабливості проєктів є їхня інноваційність	Інноваційність проєктів лише в деяких випадках підвищує інвестиційну привабливість. Як правило це відбувається, коли принцип дії інновацій та наслідки їх застосування, є очевидними для інвестора. У решті випадків, інноваційні проєкти є занадто ризикованими, а отже мають низький рівень інвестиційної привабливості	Із метою залучення інвестицій в інноваційні проєкти, слід підвищити передбачуваність наслідків інвестиційної діяльності
Неоінституціональної теорії	Залученню інвестицій сприяють низькі трансакційні витрати проєкту, низькі витрати контракти, захищеність прав власності	Інвестор на етапі прийняття рішення, не має точних уявлень про розмір трансакційних витрат та витрат контракти, які є характерними для інвестиційного проєкту	Задля залучення інвестицій, необхідно спростити комунікацію між зацікавленими суб'єктами, що сприятиме об'єктивній оцінці інститутів, які обумовлюють витрати

З позиції неoinституціональної теорії, залученню інвестицій сприяють низькі трансакційні витрати проекту, низькі витрати контрактації та захищеність прав власності. Однак, на етапі попереднього розгляду проекту, інвестор як правило не здатен точно оцінити ці фактори, а отже приймає рішення виходячи з наявної обмеженої інформації. Удосконалення системи комунікації у цьому випадку дасть змогу потенційному інвесторові дізнатись від широкого загалу інформацію щодо: трансакційних витрат пов'язаних із процедурою реєстрації бізнесу, сплати податку, подання звітності тощо; витрат контрактації, що походять від спроможності інститутів забезпечити виконання умов контракту; захисту прав власності.

Отже, за результатами аналізу постулатів гетерогенних економічних теорій щодо інвестиційної діяльності та протиставлення їм аргументів, що ґрунтуються на практичному досвіді, визначено детермінанти, які забезпечать дієвість постулатів теорій. Так, зниження асиметрії інформації в середині економічної системи сприятиме урівноваженню мікроекономічних факторів, внаслідок чого зменшуватиметься розбіжність прибутку різних підприємств в рамках єдиного сектору (детермінанта, що забезпечить дієвість постулату класичної теорії). У свою чергу, збір та аналіз в рамках цифрової платформи великих масивів даних щодо зміни показників, які визначають дисконтований прибуток та граничну ефективність капіталу дасть змогу виявити тренди, на основі яких у підсумку прийматиметься обґрунтоване рішення щодо участі в інвестиційному проекті (детермінанта, що забезпечить дієвість постулатів неокласичної та кейнсіанської теорії). Зниження асиметрії інформації також сприятиме посиленню раціональності у питанні вибору інвестиційних проектів, яка від початку є обмеженою з огляду на: нездатність акторів охопити та проаналізувати всі фактори, що впливають на ринок; вплив неформальних інститутів на поведінку конкурентів; емоційне сприйняття ситуації (детермінанта, що забезпечить дієвість постулатів австрійської, інституціональної та поведінкової теорій). Поруч із цим, залучення до комунікації широкого кола економічних агентів створюватиме сприятливі умови для об'єктивної оцінки інвестиційних проектів в сфері інновацій (детермінанта, що забезпечить дієвість постулату шumpетеріанської теорії). Той самий чинник позитивно впливатиме на здатність оцінювання трансакційних витрат проекту, витрат контрактації та ступеню захищеності прав власності (детермінанта, що забезпечить дієвість постулату неoinституціональної теорії).

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СМАРТ-ЕНЕРГОСИСТЕМ

Вищенаведені чинники асиметрії інформації обмежують дієвість стандартних (універсальних, найбільш поширених) інструментів фінансово-економічного стимулювання розвитку бізнесу, таких як податкові пільги, низька облікова ставка, пільгове кредитування тощо, оскільки застосування цих інструментів лише створює сигнал про потенційну прибутковість капіталовкладень, залишаючи при цьому поза увагою ризики, які можуть чекати на інвестора. Наприклад, в умовах, коли існують податкові пільги на певний вид діяльності, інвестор здебільшого не здатен точно передбачити, як ринок відреагує на притік інвестицій до сектору, яку модель поведінки оберуть конкуренти

як технологічні новації вплинуть на виробництво тощо. Все це стримує інвестиційну діяльність, а отже обмежує ефективність стандартних інструментів фінансово-економічного стимулювання розвитку окремого бізнесу.

Виходячи з того, що квінтесенцією ризиків пов'язаних із нездатністю передбачити наслідки інвестиційної діяльності є нестача інформаційних сигналів, на основі яких підприємець міг би сформувати більш об'єктивне уявлення про майбутню віддачу від інвестицій, доцільно створити умови для збільшення потоку інформації. Сучасні технології дозволяють зробити це за допомогою цифрових платформ, які об'єднують зацікавлених акторів в рамках єдиної комунікаційної мережі. Таким чином, інвестори, які мають інтерес до певної галузі, держава, що зацікавлена в розвитку цієї галузі, та громадськість, можуть обмінюватись в рамках платформи контекстною інформацією, тим самим формуючи об'єктивне бачення економічної ситуації. Передбачається, що плюралізм думок та залучення великої кількості осіб до комунікації, запобігатиме поширенню недостовірної (викривленої) інформації. Відтак зростатиме об'єктивність прогнозів підприємців щодо ефективності їх інвестицій.

Технології смарт-промисловості, зокрема у сфері виробництва, споживання та дистрибуції електроенергії створюють додаткові можливості для поширення більшого обсягу корисної інформації, яка може бути проаналізована (алгоритмами та/або індивідуально) в рамках цифрових платформ. Оскільки виробниче устаткування смарт-підприємств оснащено великою кількістю датчиків, що аналізують показники ефективності виробничих процесів, ця інформація у режимі реального часу може потрапляти на сервер цифрової платформи, де користувачі за її допомогою зможуть оцінити поточний стан справ на підприємстві. Разом із цим, на основі ретроспективних даних, алгоритми платформи можуть складати трендові показники виробничих процесів (наприклад, залежності обсягу виробництва електроенергії від кількості спожитого палива), що дасть змогу більш об'єктивно оцінити потенціал підприємства. Ті самі можливості є актуальними для процесів дистрибуції та споживання електроенергії, а саме користувачі цифрової платформи зможуть визначити ступінь завантаженості та пропускну здатність ліній електропередач або побачити рівень споживання електроенергії в окремому районі міста.

Потенційні інвестори, які отримуватимуть в рамках цифрової платформи швидкий і безвитратний доступ до широкого спектру інформації щодо виробничих процесів, змін попиту та пропозиції на продукцію, поведінки економічних агентів (наприклад у вигляді інформації щодо купівлі/продажу акцій, або обсягу збутої продукції) тощо, матимуть більшу впевненість відносно майбутнього прибутку від інвестицій, ніж вони мають тепер в умовах аналогової комунікації, коли процес збору, обробки та аналізу інформації, супроводжується витратами коштів та часу. Ці витрати дестимулюють зусилля по пошуку інформації, і як наслідок, інвестор отримує недостатньо матеріалу щоб сформулювати більш-менш об'єктивну думку про прибутки від інвестицій.

Суттєвим чинником, який викривлює результати оцінювання ефективності інвестиційних проектів є те, що витрати пошуку, обробки та аналізу інформації

(трансакційні витрати), не беруться до уваги при використанні стандартних методів оцінювання, таких як NPV (чиста поточна вартість) та IRR (внутрішня норма прибутку). При цьому, ці витрати суттєво впливають на ефективність проєктів (оскільки додаються до основних витрат – інвестицій), із чого випливає, що використання стандартного інструментарію оцінювання, ще більше посилює дивергенцію між очікуваними та реальними результатами. Використання цифрової платформи у цьому випадку дасть змогу суттєво зменшити витрати пошуку, обробки та аналізу інформації, і тим самим зробити більш об'єктивними результати оцінювання ефективності інвестиційних проєктів.

Застосування цифрових платформ для цілей збору, обробки та аналізу інформації щодо діяльності смарт-підприємств суттєво збільшує потенціал таких платформ. Їх функціонал, у порівнянні з платформами, що можуть застосовуватись для аналогічних цілей але у відношенні звичайних підприємств є значно ширшим, оскільки технології смарт-виробництва передбачають широке використання цифрових систем, які можуть бути синхронізовані з платформою. За рахунок цього, поруч зі стандартним функціоналом, як-то комунікація та здійснення контекстних запитів, користувачі отримують можливість у реальному часі спостерігати за процесом виробництва та похідними від нього процесами. Для потенційного інвестора, це означає, що він може формувати свої висновки не лише на основі потоку опосередкованої інформації (висновків експертів, результатів аналізу суперечливої інформації із різних джерел, даних держстату тощо), а й на базі реальних даних. Цей аспект робить цифрові платформи унікальним інструментом ефективного стимулювання розвитку смарт-підприємств, у тому числі смарт-енергосистем.

Проте, у контексті стимулювання залучення інвестицій у розвиток смарт-енергосистем, потенціал цифрових платформ не вичерпується лише чинником об'єктивізації прогнозів щодо майбутнього прибутку від інвестицій. Цифрові платформи також створюють можливості для швидких та безвитратних (з точки зору часу та зусиль) капіталовкладень.

Найчастіше інвестиційна діяльність здійснюється в опосередкований спосіб, коли окрема особа або фірма передає свої кошти підприємцю або організації, яка реалізує на них певні інвестиційні проєкти. Однак цей процес потребує тривалої особистої участі. Інвестор має з'явитись в організації або інвестиційній фірмі, обговорити умови, вивчити та підписати договір тощо. Все це потребує витрат часу, а можливо й фінансових витрат на залучення третіх сторін до цього процесу (наприклад юристів). Ці трансакційні витрати збільшують вартість проєкту, що дестимулює інвестиційну діяльність. Разом із цим, у контексті трансакційних витрат має значення чинник пошуку інформації щодо доступних проєктів. Особа, яка бажає інвестувати кошти із метою отримання прибутку має витрачати свій час та ресурси на пошук вигідних проєктів, що також дестимулює інвестиційну діяльність.

Цифрові технології створюють можливість для майже безвитратної (з мінімальними трансакційними витратами) реалізації процесів капіталовкладень та пошуку інвестиційних проєктів. Найбільш ефективними у цьому аспекті є краудінвестингові платформи. Кон-

цепт такої платформи передбачає здійснення капіталовкладень в режимі онлайн. Разом із цим, інвестор отримує змогу спостерігати в режимі реального часу за динамікою зміни показників проєкту, що створює сприятливі умови для прийняття ефективного рішення. Платформи можуть містити в собі багато проєктів, а отже потенційний інвестор може швидко обрати найбільш прийнятні для себе умови капіталовкладення.

До краудінвестингової платформи може бути доданий функціонал, що забезпечить: комунікацію між ключовими зацікавленими акторами (інвесторами, державою та суспільством); передачу інформації щодо кон'юнктури ринків; передачу даних, що характеризують технічні та економічні аспекти діяльності смарт-підприємств. За рахунок цього, досягатиметься дві важливі для стимулювання розвитку смарт-енергосистем мети, по-перше, створюватимуться умови для об'єктивного передбачення наслідків інвестиційної діяльності, по-друге, мінімізуватимуться трансакційні витрати інвестора, що походять від процесів пошуку проєктів та процедури здійснення капіталовкладень. Все це, стимулюватиме притік інвестицій у розвиток та розбудову підприємств, що входять до складу смарт-енергосистеми (рис. 2).

Висновки. Комплексна імплементація доктрин смарт-енергогенерації, смарт-синхронізації, смарт-дистрибуції та смарт-споживання в рамках єдиної енергосистеми забезпечить позитивний синергетичний ефект, що проявлятиметься у зниженні питомої вартості виробництва електроенергії. У контексті цієї задачі: смарт-енергогенерація сприятиме зниженню споживання палива; смарт-синхронізації та смарт-дистрибуції створюватимуть умови для використання в рамках системи більшої частки дешевої генерації; смарт-споживання сприятиме зменшенню потреб системи в електроенергії. Ці аспекти мають сприяти підвищенню інвестиційної привабливості проєктів розвитку смарт-енергосистем, що в умовах України може певною мірою компенсувати ризики пов'язані із бойовими діями.

В процесі дослідження теоретичних аспектів інвестиційної діяльності як потенційної бази інструментів розвитку смарт-енергосистем, встановлено обмежену дієвість постулатів економічних теорій щодо принципів залучення інвестицій. Так, постулат класичної теорії, який наголошує, що інвестиції залучаються у сектори, де прибуток на капітал є найвищим, може бути дієвим лише у випадку рівних макроекономічних умов для всіх підприємств сектору. Позиція неокласичної та кейнсіанської теорії щодо дисконтованого прибутку та граничної ефективності капіталу як ключових чинників, що визначають інвестиційну привабливість проєктів матиме сенс лише за умови точного передбачення динаміки зміни цих чинників у довгостроковій перспективі. Щодо постулатів австрійської, інституціональної та поведінкової теорій, які виводять результати інвестиційних рішень від обмеженої раціональності інвесторів, вони є актуальними, однак не статичними. Якщо потенційним інвесторам надати доступ до інформації щодо кон'юнктури ринку, дій конкурентів, ефективності інститутів вони діятимуть раціональніше. У свою чергу, постулат шумпетеріанської теорії щодо прямого зв'язку між інновацій-

Рис. 2. Механізм впливу функціоналу краудінвестингової платформи на чинники стимулювання інвестиційної діяльності

ністю проєкту та його інвестиційною привабливістю матиме сенс лише в умовах передбачуваності наслідків реалізації інновацій. І насамкінець, позицію послідовників неоінституціональної теорії щодо впливу трансакційних витрат, витрат контрактації та захищеності прав власності на інвестиційну привабливість проєктів, можна вважати об'єктивною лише за умови обізнаності інвесторів щодо цих чинників. Виходячи з того, що вищеперелічені умови дієвості постулатів економічних теорій залежать від ступеня доступу потенційних інвесторів до відповідної інформації, визначено за доцільне реалізувати заходи, які сприятимуть збільшенню інформаційних потоків в системі комунікації.

Обґрунтовано, що використання цифрових платформ для цілей розширення комунікації між сторонами зацікавленими у розвитку смарт-енергосистем (державою, бізнесом та суспільством) сприятиме збільшенню інформаційних потоків, а отже підприємці матимуть більше впевненості щодо економічних наслідків своєї інвестиційної діяльності. Посиленню цієї впевненості сприятимуть технологічні аспекти смарт-енергосистем, які відкривають можливості для синхронізації із цифровою платформою цифрових даних, що характеризують діяльність смарт-підприємств. Разом із цим, потенціал цифрових платформ дозволяє здійснювати капіталовкладення у режимі онлайн, що суттєво знижує трансакційні витрати інвестиційної діяльності. З огляду на вищезазначене очікується, що інвестор надаватиме перевагу проєктам розвитку смарт-енергосистем, оскільки він, по-перше, зможе більш точно передбачити вигоди від реалізації таких проєктів (за низької асиметрії інформації на ринку, інноваційні проєкти є більш вигідними), по-друге, матиме можливість здійснювати капіталовкладення без зайвих витрат часу та ресурсу (використовуючи краудінвестиційні функції цифрової платформи).

Список використаних джерел

1. Піддубний І., Горюнов Д. Оцінка прямих збитків та непрямих втрат енергетичного сектору України внаслідок повномасштабного вторгнення росії. Київ: Київська школа економіки, 2024. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/06/KSE_Vpliv-vii--ni-na-energetiku-UA-1.pdf.
2. Завербний А. С., Кіс М. Я., Білоус Ю. Б. Проблеми і перспективи залучення зовнішніх інвестицій у проєкти відновлювальної енергетики України у воєнний та післявоєнний періоди. *Економіка та суспільство*. 2023. № 50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-10>.
3. Зварич Р., Масна О. Зелений енергетичний перехід в концепції післявоєнної відбудови України. *Вісник економіки*. 2023. № 3. С. 170-181. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2023.03.170>.
4. Кузьміна М. М. Розвиток відновлювальної енергетики в Україні в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 606-

608. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-3/146>.

5. Кириленко О. В., Снежкін Ю. Ф., Басок Б. І., Базеев Є. Т. Енергетика, наука та інженерія: сучасний стан і виклики розвитку. *Вісник НАН України*. 2023. № 4. С. 4-20. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2023.04.003>.

6. Чорний В. Вплив війни на енергетичну систему України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 2, Т. 2. С. 197-202. DOI: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2\(2\)-31](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2(2)-31).

References

1. Piddubnyi, I., Horiunov, D. (2024). Otsinka priamykh zbytkiv ta nepriamykh vtrat enerhetychnoho sektoru Ukrainy vnaslidok povnomasshtabnoho vtorhnennia rosii. Kyiv: Kyivska shkola ekonomiky [Assessment of damages and losses to Ukraine's energy sector due to russia's full-scale invasion]. Kyiv, Kyiv School of Economics. Retrieved from https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/06/KSE_Vpliv-vii--ni-na-energetiku-UA-1.pdf [in Ukrainian].
2. Zaverbnyj, A., Kis, M., & Bilous, Y. (2023). Problemy i perspektyvy zaluchennia zovnishnikh investysii u proekty vidnovliuvalnoi enerhetyky Ukrainy u voiennyi ta pislivoiennyi periody [Problems and prospects for attracting foreign investment in renewable energy projects in Ukraine during the war and post-war periods]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 51. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-10> [in Ukrainian].
3. Zvorych, R., Masna, O. (2023). Zelenyi enerhetychnyi perekhid v kontseptsii pislivoiennoi vidbudovy Ukrainy. [Green Energy Transition in the Concept of Post-War Reconstruction of Ukraine]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 3, pp. 170-81. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2023.03.170> [in Ukrainian].
4. Kuzmina, M. M. (2024). Rozvytok vidnovliuvalnoi enerhetyky v Ukraini v umovakh voiennoho stanu [Development of renewable energy in Ukraine under the conditions of marital state]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Juridical scientific and electronic journal*, 3, pp. 606-608. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-3/146> [in Ukrainian].
5. Kyrylenko, O. V., Sniezkin, Yu. F., Basok, B. I., Bazieiev, Ye. T. (2023). Enerhetyka, nauka ta inzheneriia: suchasnyi stan i vyklyky rozvytku [Energy, science and engineering: current state and development challenges]. *Visnyk NAN Ukrainy – Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 4, pp. 3-20. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2023.04.003> [in Ukrainian].
6. Chornii, V. (2022). Vplyv viiny na enerhetychnu systemu Ukrainy [Impact of the war on the energy system of Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Herald of Khmelnytskyi National University*, Issue 2, Part 2, pp. 197-202. DOI: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2\(2\)-31](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2(2)-31) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.05.2024

Формат цитування:

Залознова Ю. С., Сердюк О. С. Стимулювання розвитку смарт-енергосистем. *Вісник економічної науки України*. 2024. № 1 (46). С. 16-23. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).16-23](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).16-23)

Zaloznova, Yu. S., Serdiuk, O. S. (2024). Stimulation of Smart Energy Systems Development. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (46), pp. 16-23. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).16-23](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).16-23)

Данило Юрійович Череватський

д-р екон. наук, завідувач відділу

ORCID 0000-0003-4038-6393

e-mail: cherevatskyi@nas.gov.ua,

Олександр Віталійович Лях

канд. екон. наук

провідн. наук. співробітник

ORCID 0000-0001-5135-0762

e-mail: lyakh_O@nas.gov.ua,

Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ,

Андрій Віталійович Стіблій

заступник начальника управління

з питань розподілу електричної енергії

ORCID 0009-0003-2599-411X

e-mail: stibliy1@gmail.com,

ДП «Регіональні електричні мережі», м. Київ,

Максим Вячеславович Колібаба

аспірант

ORCID 0000-0001-7291-407X

e-mail: kolibaba1998@gmail.com,

Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

ФІРМИ-ДОНЬКИ І ФІРМИ-НЕВІСТКИ В КОНТЕКСТІ ЗАГРОЗ ПРОЗОРОСТІ РИНКУ

У 2023 р. було прийнято Закон України про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання зловживанням на оптових енергетичних ринках (реєстр. № 5322). Зазначений законодавчий акт має спрямованість на імплементацію Регламенту (ЄС) № 1227/2011 про доброчесність та прозорість на оптовому енергетичному ринку – Регламенту REMIT (Regulation on Wholesale Energy Market Integrity and Transparency) [1].

Регламент REMIT – це збірка європейських правил та практик, які призначені попередженню зловживань на оптових енергетичних ринках та встановленню відповідальності учасників оптових енергетичних ринків за маніпуляції. Забезпечення доброчесності і прозорості бізнесової діяльності в енергетичній сфері є нагальною проблемою, якій присвячено багато наукових публікацій (деякі з них, що є неодноразово цитованими в наукових виданнях, наведено в переліку використаної літератури, див. [2-14]). Співробітники дослідницького хабу Європейської Комісії – Об'єднаного дослідницького центру (Joint Research Centre, JRC) також присвятили свої доповіді цій проблемі, посилення на які містяться у публікації [15]. Але жодна з наведених публікацій не пов'язує цю проблему з процесами глобалізації, наслідком якої, зокрема, є поширення масштабів того, що за українською класифіка-

цією визначаються як зарубіжний та іноземний сектори економіки [16]. Іноземний сектор – це сукупність бізнесових одиниць інших країн, що оперують у вітчизняній економіці, а зарубіжний – сукупність вітчизняних бізнесових одиниць, що діють в економіці іншої країни. Навіть у статті, що присвячена заповненню існуючих прогалів у законодавстві щодо REMIT [7], про ці сектори та пов'язані з ними ситуації в економіці немає й згадки. Про важливість проблеми свідчить той факт, що за українським законодавством іноземні підприємства не можуть створюватися в галузях, які мають стратегічне значення для безпеки держави [17]. До того ж наявність бізнес-агентів з інших економік, що оперують на території суверенних держав, підвищує ризики зменшення прозорості бізнес-середовища в цілому. Так, у Данії виробники біометану скористалися урядовими субсидіями, щоб наростити виробництво, і налаштували експорт продукту в Швецію, де шведські споживачі вже отримували вигоду від субсидій. Тобто, як відзначено у статті [18], держави-члени ЄС внаслідок ненавмисного трансграничного накопичення субсидій допустили порушення правил внутрішнього ринку ЄС... І це, необхідно підкреслити, без навмисного застосування суб'єктами із зарубіжного або іноземного секторів прийомів, які притаманні діяльності в економіці кооптування.

Економіка кооптування, поняття якої запропоновано в Інституті економіки промисловості НАН України, «є суспільною наукою про виробництво, розподіл, обмін і споживання благ та послуг із ненасильницьким, але некооперативним привласненням належних іншим благ для задоволення власних потреб. Формулою економіки кооптування є: гроші-товар-гроші зі штрихом і безкоштовно отриманий додатковий товар (благо), вироблений за допомогою активів, що належать іншим власникам» [19]. Основними суб'єктами економіки кооптування є м'юбіусні організації, сутність та особливості функціонування яких було вперше визначено американськими дослідниками Е. Воткінс, (E. Watkins) та Д. Старком (D. Stark) [20]. М'юбіусні організації, на відміну від звичайних бізнесових одиниць, необхідні їм активи «не створюють, не купують і не використовують кооперативно – вони їх кооптують (Co-opt)», тобто використовують неналежні їм активи для власної мети. Так, на початку розвитку інтернет-рітейлу компанія Amazon не мала власних магазинів з продажу електроніки, але за допомогою мобільних застосунків кооптувала як свою вітрину магазини мережі роздрібної торгівлі Best Buy – відвідувачу магазину згаданої мережі було досить сфотографувати на смартфон товар, який йому сподобався, щоб тут же отримати від Amazon пропозицію до сплати.

Метою статті є пропозиція на основі узагальнення природи зарубіжного та іноземного секторів термінології щодо бізнес-одиниць, які оперують в цих структурах; визначення мотивації їх поширення в контексті економіки кооптування та відповідних загроз цільності й прозорості ринку.

Методи дослідження – теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення, класифікація).

Дослідження економічних аспектів глобалізації потребує чіткої класифікації щодо специфіки функціонування інституту власності й організаційних форм у яких перебувають агенти бізнесу. Автори пропонують свій підхід до визначення деяких понять, дотичних зазначених проблематиці. Так, національною фірмою є компанія, яка належить власникам із однієї країни і здійснює виробництво продукції на національній території, наприклад, фірма, що належить власникам-громадянам України і виробляє товарну продукцію або надає послуги на території України; багатонаціональна фірма – компанія, яка належить власникам із декількох країн, але діяльність якої відбувається в межах національної території – товариство, наприклад, з обмеженою відповідальністю, власниками якого є громадяни як України, так і інших держав, а бізнесова діяльність здійснюється на території України; транснаціональна компанія/корпорація (ТНК) – компанія моно – або багатонаціональна, діяльність якої виходить за межі національної території.

Іноземна практика не знає диференціації, подібної українській, – англійською обидві форми – і зарубіжний, і іноземний сектори – позначають як “foreign” (зовнішній, зарубіжний, іноземний), на протилежність тому, що зветься domestic (внутрішній, домашній, місцевий), показовою у цьому плані є, наприклад, назва статті – “How domestic and foreign firms differ” [21].

Причому поняття foreign sector стосується більше не виробничих аспектів діяльності підприємств, а пря-

мих іноземних інвестицій (ПІІ, FDI – foreign direct investment) [22, 23]. Згідно Господарському кодексу України та за методологією МВФ будь-які іноземні інвестиції, що перевищують 10 відсотків статутного капіталу підприємства, мають вважатися прямими іноземними інвестиціями. Підприємство, що має в статутному капіталі сто відсотків іноземних вкладень, є іноземним підприємством, будь-то за формою унітарним або корпоративним, головне, що воно діє виключно на основі власності іноземців або іноземних юридичних осіб, навіть якщо у власності цих осіб знаходиться придбане діюче національне підприємство [24, ст. 63, п. 2]. Є публікації, в яких розглядаються виробничі наслідки ПІІ. Такі інвестиції в первинний сектор економіки (аграрний комплекс і видобувна промисловість) створюють, за думкою автора статті [25], негативні ефекти, а у вторинний сектор (переробна промисловість) – позитивні, проте це теж про рух капіталів.

Щоб досягти повного уявлення про сутнісні відмінності між зарубіжним та іноземним секторами, є сенс оперувати лише поняттями стовідсоткової власності на підприємства. Рисунок надає спрощену схему зазначених секторів.

Належність бізнес-одиниці до іноземного або зарубіжного секторів визначає національна юрисдикція материнської компанії. У контексті господарства України дочірнє підприємство на території іншої національної економіки, яке належить українській материнській компанії, відноситься до зарубіжного сектору; у той час як дочірнє підприємство на території України, яке належить материнській компанії з іншої національної юрисдикції, відноситься до іноземного сектору.

Отже, у перебільшеному вигляді підприємства мононаціональної власності обирають транснаціональну – офшорну – форму діяльності. “Offshore” у перекладі з англійської означає «навпроти сухопутного берега, поза межами». Незважаючи на те, що термін «офшор» зазвичай вживається у випадках ухилення від сплати податків із використанням законодавства деяких країн (в основному острівних), застосування поняття офшор можливо також стосовно виробничої діяльності. Це побічно підтверджують і назви деяких наукових публікацій, наприклад, «Ставлячи під сумнів невпинний перехід до офшорного виробництва» [26] або «Коли офшорне виробництво не має сенсу» [27]. У такому контексті компанія RAG Coal International, яка до 2002 р. володіла тринадцятьма вуглевидобувними підприємствами в США, двома в Австралії та одним у Венесуелі, була справжнім виробничим офшором німецького концерну RAG, його дочірнім холдингом, і в цілому належала зарубіжному сектору німецької економіки, бо на той період видобувала більше 70 млн т вугілля на рік для реалізації переважно споживачам в Німеччині [28, с. 175].

Разом із тим, якщо логіку процесів, пов'язаних з прямими іноземними інвестиціями, порівняти з материнськими традиціями, то можна отримати більшу конкретику кінцевої класифікації, – дочірня компанія на території економіки В є насправді дочірньою – за нею дають певний посяг (англійською dowry) у вигляді ПІІ, тоді як дочірня компанія на території економіки А може бути визначена як невістка (daughter-in-law), оскільки ПІІ одержує приймаюча економіка.

Рисунок. Відмінності зарубіжного та іноземного секторів

Із того ж ряду: вугледобувна компанія UCC була придбана в США і стала дочірньою фірмою української компанії SCM – інвестиція в американську економіку; металургійний комбінат в місті Кривий Ріг був придбаний корпорацією АрселорМіттал і став, умовно кажучи, фірмою-невісткою економіки України, оскільки це була відповідна інвестиція. Отже зарубіжний сектор є сектором, що представляє дочірні компанії, а іноземний сектор об'єднує фірми-невістки. І це, на погляд авторів, є класифікація, що дає чітке уявлення щодо природи фірм та економічних секторів.

На тлі розвитку глобалізації в світі та збільшення обсягів імпортно-експортних операцій й інших форм співпраці виникає питання щодо раціональності наполегливого прагнення деяких потужних бізнес-структур інкорпорувати свої дочірні фірми в економіку провідних країн і певні контр-зусилля появи в національних економіках фірм-невісток.

Навіть японські металургійні корпорації, які були відомі тим, що ніколи не купували за кордоном підприємства цілком і не створювали філій «з нуля» [28, с. 175], зараз все більше підтримують практику злиття та поглинань. У 2024 р. японські компанії придбали за кордоном активів на суму майже 17 млрд дол., що стало певним рекордом зовнішньо-економічної діяльності з 2019 р. [29]. США були найбільшою цільовою країною для японських компаній, за ними йде Австралія. Однією із переліку основних зовнішніх угод є придбання металургійною корпорацією Nippon Steel американської 122 річної корпорації U.S. Steel за 15 млрд дол. Бум зовнішніх злиттів і поглинань, який породила Японія, різко контрастує з діяльністю в решті Азіатсько-Тихоокеанського регіону, де вартість угод впала на 26% у 2023 р., головним чином через

різке уповільнення економіки в Китаї. Експансія японських компаній (такий собі синдром фірми-невістки) викликала занепокоєння вищого керівництва США і розширило спектр політичних ризиків.

На рівні уряду США вирішується питання щодо придбання (перетворення на свою компанію-доньку), китайської компанії TikTok. Причина в контексті тієї ж економіки кооптування: у TikTok наразі зареєстровано близько 170 млн американців, завдяки чому китайський уряд через цей електронний додаток може отримувати дані користувачів і стежити за громадянами інших держав [30].

Те, що китайські бізнес-структури прагнули придбати українську компанію «Мотор Січ», теж можна розглядати з позицій економіки кооптування. Ззовні це мало вигляд отримання у власність провідної в галузі світового моторобудування виробничої компанії, але найбільший інтерес для Пекіна, на думку експертів, представляли не стільки виробничі потужності "Мотор Січ", як технологічні розробки. У комплект приватизації "Мотор Січ" потрапили ліцензії на технології державного конструкторського бюро "Івченко-Прогрес", що надавало покупцям доступ до стратегічних технологій [31].

І «... західні компанії прагнуть доступу до українського «бойового R&D», на який вони у контрольованих умовах витратили 6 мільярди» [32, с. 14]. Європейський бізнес готовий піти на розширення іноземного сектору шляхом розміщення у себе українських дочірніх підприємств, зайнятих виробництвом зброї для України, та ж модель фірми-невістки, бо властива цьому економіка кооптування дає збільшення ВВП приймаючої країни, кількості робочих місць, поповнення трудових ресурсів українськими громадянами, які вже знаходяться за кордоном як біженці.

Заради справедливості слід зазначити корисність провідним західним збройовим компаніям фірм-доньок в Україні – «завод 155 мм снарядів, 51% акцій якого належать німецькому холдингу Rheinmetall, два підприємства у співпраці з американськими фірмами для виробництва 155 мм снарядів, які можуть почати роботу у 2026 р., завод з виробництва турецьких дронів Bayraktar, який вже будується, широка угода з Великою Британією з локалізації обслуговування, ремонту й виробництва зброї в Україні, а також спільне українсько-словацьке виробництво гаубиць на машинобудівному заводі у Краматорську» [32, с. 14].

Полюванню за технологіями Японія протиставила заборону фірмам-невісткам володіти бізнесом у сфері ІТ та телекомунікацій. Японський закон щодо іноземного обміну та торгівлі обмежує іноземне власництво у певних галузях промисловості, наприклад літакобудуванні, ядерній сфері та виробництві зброї. Закон вимагає від іноземних інвесторів повідомляти уряд Японії та проходити перевірки у разі, якщо вони купують понад 10% акцій зазначених в переліку японських компаній чи отримують долі у інших фірмах [33].

Для більш глибокого розуміння відмінностей у функціонуванні фірм-невісток та фірм-доньок як суб'єктів економіки кооптування доцільно розглянути економічні платформи моделей цих фірм на деяких реальних кейсах.

Так, нідерландська компанія з галузі зеленої енергетики Madoqua Renewables Holding Limited уклала в 2024 р. договір про будівництво у Тернополі заводу з переробки відходів. Вартість проєкту становить 900 млн євро. Зарубіжна технологія дозволяє із відходів виробництва цукру (меляси) та з використанням стічних вод виготовляти метанол, який є екологічно чистим паливом [34]. Отже, фірма-донька нідерландського походження, яка для вітчизняного господарства виступає фірмою-невісткою, здатна посилити іноземний сектор національної економіки України власною передовою технологією і суттєвою за обсягом інвестицією, відкриттям нових робочих місць.

Власна зацікавленість материнської фірми Madoqua Renewables Holding Limited – отримання доступу до сировини та частини прибутку від реалізації біометанолу. Можливі складові економіки кооптування – goodwill від інвестицій у сталий розвиток та відновлення зруйнованої війною української енергетики; додаткові матеріальні надходження, наприклад, європейські дотації на кшталт наведеного раніше прикладу датського субсидювання [19].

Разом із тим, за існуючою зараз практикою ставка акцизного податку при ввезенні метанолу складає 245 євро за тисячу літрів. Оподаткуванню підлягають лише суміші, в яких метанол кількісно переважає, а зменшення відсоткового вмісту метанолу виводить його суміші з-під оподаткування [35]. Те, що суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності вдаються до змішування палива і спиртів, щоб ухилитися від сплати акцизного податку при їх ввезенні на митну територію України, дає уявлення про доцільність для іноземної материнської компанії використання моделі фірми-доньки з виробництва метанолу і втрати з виникненням фірми-невістки акцизних податкових надходжень до державного бюджету.

Українська енергетична корпорація ДТЕК, як свідчить інтерв'ю її генерального директора М. Тим-

ченко журналу Forbes Ukraine, відверто планує розгортання на території ЄС зарубіжного сектору з елементами економіки кооптації. «Верховна Рада ухвалила законопроект № 9011-д, яким урегульовано сертифікати походження електроенергії: можна зафіксувати, що це саме зелений кіловатт. Це дуже важливо для проєктів, які орієнтовані на експорт електроенергії в ЄС. Коли закон повноцінно запрацює ми зможемо будувати великі зелені станції в Україні на РРА (Power purchase agreement) із західними партнерами. Умовно: ми будуємо станцію, у нас є доступ до перетину для експорту, підписуємо довгий контракт на постачання цієї зеленої електроенергії. Під такі проєкти буде набагато простіше отримувати фінансування... Якщо це запрацює, то ми інвестуватимемо мільярди у зелену генерацію в Україні» [36]. Перший елемент економіки кооптування: «... під такі проєкти буде набагато простіше отримувати фінансування». Другий елемент: «Нині трейдери ДТЕК входять у нову нішу – купують електроенергію у невеликих виробників зеленої електрики у Європі на 20-30 МВт. Для них продажі свою генерацію – проблема, ми її розв'язуємо. Це аналог балансувальної групи в Україні: ми скуповуємо невеликі обсяги електрики і виходимо з ними на ринок...». Третій елемент: «Яка логіка нашої роботи поза Україною? За кордоном працюють тільки наш трейдинг та зелена генерація. Офіси наших трейдерів у трьох локаціях: Цуг (Швейцарія), Загреб (Хорватія), Київ (Україна). Наші спеціалісти працюють за європейськими правилами на ринку електроенергії. Це інший бік євроінтеграції і неймовірний досвід для наших фахівців. Мета – щоб після об'єднання українського та європейського ринків наші фахівці принесли сюди [в Україну] звичні для ЄС продукти – хеджування, форвардні контракти. Україна має шалений потенціал щодо експорту енергопродуктів».

Отже, було б проявом наївності сприймати бізнес-середовище лише як гру за правилами, навіть якщо правила – це положення REMIT. Насправді економічна/геополітична ситуація тільки загострюється, приймає форму The War Below (підпільної війни). Так назвав свою книгу Ернст Шайдер (Ernest Scheyder), виходячи з того, що людство як ніколи гостро відчуває потребу в літї, міді, енергії для життя [37]. За думкою авторів роботи [38], яка розглядає польський кейс, широке просування зеленої енергетики призведе до того, що «... в Польщі відбуватиметься збільшення економічного домінування та політичної влади суб'єктів, наприклад з Німеччини, що спеціалізуються на виробництві, розробці та просуванні технологій». До того ж «в енергетичній промисловості Німеччини більшість великих гравців традиційного виробництва енергії, таких як RWE, E.ON, Siemens і Bosch, стала частиною так званого «зеленого лобі». Вони зрозуміли те, що визнав ще десять років тому Оттмар Еденгофер (Ottmar Edenhofer), колишній головний економіст Потсдамського інституту дослідження впливу клімату (PICR) і провідний чиновник IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change), органу, створеного ООН для оцінки наукових висновків, пов'язаних зі зміною клімату: «Кліматична політика більше не має майже нічого спільного з охороною навколишнього середовища. Треба чітко сказати, що ми перерозподіляємо де-факто світове багатство завдяки кліматичній політиці» [39, с. 49].

Без відбрунькування вітчизняних фірм-дочок європейський ринок для багатьох українських компаній стане недосяжним. Як зауважив Олександр Водовіз, CEO Групи Метінвест, для якої споживачі з ЄС дають половину продаж: «екологічні правила, які встановлює Єврокомісія, роблять неможливою нашу інтеграцію туди. Вони зараз видають якісь гранти європейським металургійним підприємствам, 50% екологічної модернізації вони покривають. Проте нам таке ще довго не світить» [33, с. 17].

Тому сучасний регуляторний акт Європейського Союзу щодо оптового енергетичного ринку – REMIT – є необхідним, але недостатнім регламентуючим документом; потрібна більш розгалужена інституціональна основа, здатна запобігти широкому спектру загроз прозорості ринку і доброчесності його бізнес-суб'єктів, навіть коли все здається цілком легальним, як це має місце у випадку кооптаційної економіки.

Висновки. У результаті дослідження на підставі узагальнення сутнісних характеристик зарубіжного та іноземного секторів запропоновано оригінальні терміни для властивих цим утворенням одиниць бізнесу: «фірма-донька (daughter firm)» та «фірма-невістка (daughter-in-law firm)», які є адекватними для англійської й української наукової спільноти в контексті агентів національної економіки, що працюють за кордоном, та іноземних агентів, що діють в національній економіці. На підставі зазначеного розглянуто можливі загрози транспарентності, обумовлені впливом фірм-доньок і фірм-невісток, зокрема на тлі застосування прийомів економіки кооптування.

Визначено, що основними мотивами сучасного поширення практики введення в певну національну економіку фірм-невісток є полювання за технологіями, інформацією, подолання бар'єрів доступу до ринку, а також отримання певних субсидій. Зазначене обумовлює контр-дії на законодавчому рівні. Але ситуація в цілому набуває характеру The War Below (підпільної війни) – широке просування ідеології сталого розвитку й зеленої трансформації викликає загострення протиріч та інтенсифікацію економіки кооптування. Сучасний регуляторний акт ЄС щодо єдності та прозорості оптового ринку енергії (REMIT) потребує удосконалення шляхом розгалуження інституціональної основи, здатної запобігти ризикам втрати прозорості ринку та порушення доброчесності бізнес-суб'єктами, навіть у випадках застосування економіки кооптування.

Список використаних джерел

1. Верховна Рада України прийняла найбільш значущий у 9-му скликанні закон у енергетичній галузі. *Офіційний вебпортал парламенту України*. 2023. 10 червня. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/237663.html>.
2. Bagheri A., Jadid S. Integrating wholesale and retail electricity markets considering financial risks using stochastic programming. *International Journal of Electrical Power & Energy Systems*. 2022. Vol. 142(A). No. 108213. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijepes.2022.108213>.
3. Batalla J., Costa-Campi M.-T., Trujillo-Baute E. Wholesale markets – regulation of electricity and gas industry. In: A. Rubino, A. Sapio, M. La Scala (Eds) *Handbook of Energy Economics and Policy. Fundamentals and*

Applications for Engineers and Energy Planners. London: Academic Press, 2021. P. 239–274. DOI: <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-814712-2.00006-3>.

4. Feltkamp R., & Musialski C. Integrity and Transparency in the EU Wholesale Electricity Market. *OGEEL (Oil, Gas & Energy Law)*. 2013. No. 5. URL: www.ogel.org/article.asp?key=3397.

5. Glachant J.-M., Ruester S. The EU internal electricity market: Done forever? *Utilities Policy*. 2014. Vol. 31. P. 221–228. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jup.2014.03.006>.

6. Heilmann E. The impact of transparency policies on local flexibility markets in electric distribution networks. *Utilities Policy*. 2023. Vol. 83. No. 101592. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jup.2023.101592>.

7. Michetti E. (2011). Transparency in the European Wholesale Energy Markets: Filling the Regulatory Gaps. *Florence School of Regulation Policy Briefs, Energy*. 2011. Issue 03. URL: https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/20781/PB_2011_03_online.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 27.08.2024).

8. Newbery D., Strbac G., Viehoff I. The benefits of integrating European electricity markets. *Energy Policy*. 2016. Vol. 94. P. 253–263. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2016.03.047>.

9. Obrenović, S. (2023) Delimitation of energy and financial regulation on the EU wholesale energy market. In S. Benković, V. Dmitrović, & M. Milosavljević (Eds). *Contemporary Financial Management*. (pp. 247–261). Maribor: Institute for Local Self-Government. DOI: <https://doi.org/10.4335/2023.3.13>.

10. Pollitt M. G., von der Fehr N.-H. M., Willems B., Banet C., Le Coq C., Chyong C. K. (2024). Recommendations for a future-proof electricity market design in Europe in light of the 2021–23 energy crisis. *Energy Policy*. Vol. 188. No. 114051. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2024.114051>.

11. Poullikkas A. Fundamentals of Energy Regulation. *OSF Preprints*. 2020. 17 August. DOI: <https://doi.org/10.31219/osf.io/zcs7e>.

12. Sioshansi F. P. (Ed.). *Evolution of global electricity markets: new paradigms, new challenges, new approaches*. London: Academic Press, 2013. 880 p. DOI: <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-397891-2.00026-2>.

13. Vasconcelos J. Energy regulation in Europe: The politics of regulation and regulatory policy revisited. *Competition and Regulation in Network Industries*. 2019. Vol. 20(3). P. 1–10. DOI: <http://doi.org/10.1177/1783591719857664>.

14. Xu C, Wen F, Palu I. Electricity market regulation: Global status, development trend, and prospect in China. *Energy Conversion and Economics*. 2020. Vol. 1. P. 151–170. DOI: <https://doi.org/10.1049/enc2.12020>.

15. Cerasa A. et al. Activities of the JRC on the regulation on wholesale energy market integrity and transparency (REMIT), *Joint Research Centre's publications repository*. 2024. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC136899>.

16. Семенов А. Іноземний економічний сектор у США і зарубіжний сектор США: порівняльний аналіз. *Економіка України*. 2010. № 1. С. 73–81.

17. Чубенко А. Г., Лошицький М. В., Павлов Д. М., Бичкова С. С., Юнін О. С. Термінологічний словник з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фі-

нануванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та корупції. Київ: Baire, 2018. 302 с.

18. Talus, K. (2024). Excessive cross-border accumulation of subsidies can endanger the EU energy transition. URL: <https://energypost.eu/excessive-cross-border-accumulation-of-subsidies-can-endanger-the-eu-energy-transition/>.

19. Череватський Д. Ю. Про економіку кооптування в енергетиці. *Економіка промисловості*. 2024. № 2 (106). С. 42-51. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2024.02.042>.

20. Watkins E. A., Stark D. The Mubius Organizational Form: Make, Buy, Cooperate, or Co-opt. *Sociologica (International Journal for Sociological Debate)*. 2018. Vol. 12(1). P. 65-80. DOI: <https://doi.org/10.6092/issn.1971-8853/8364>.

21. Bellak C. How domestic and foreign firms differ and why does it matter? *Journal of economic surveys*. 2004. Vol. 18(4). P. 483-514. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.0950-0804.2004.00228.x>.

22. Aykut D., Sayek S. The role of the sectoral composition of foreign direct investment on growth. *Do multinationals feed local development and growth*. 2007. Issue 22. P. 35-62.

23. Goldberg L. S. Financial-sector foreign direct investment and host countries: new and old lessons. *FRBNY Economic Policy Review*. 2007. Vol. 13. P. 1-17. URL: <https://www.newyorkfed.org/medialibrary/media/research/epr/07v13n1/0703gold.pdf>.

24. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://web.archive.org/web/20200414225635/https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

25. Alfaro L. Foreign direct investment and growth: Does the sector matter? *Harvard Business School*. 2003. P. 1-31. URL: https://www.researchgate.net/publication/228966060_Foreign_Direct_Investment_and_Growth_does_the_sector_matter.

26. Warburton R. D., Stratton R. (2002). Questioning the relentless shift to offshore manufacturing. *Supply Chain Management: An International Journal*. 2002. Vol. 7(2). P. 101-108. DOI: <https://doi.org/10.1108/13598540210426659>.

27. Ritter R. C., Sternfels R. A. (2004). When offshore manufacturing doesn't make sense. *The McKinsey Quarterly*. 2004. Vol. 4. P. 124-127. URL: http://www.metalseal.com/images/pdfs/G_When_offshoring_doesnt_make_sense.pdf.

28. Череватський Д. Ю. Вугільні гетерархії: теорія та практика трансформації галузі: монографія / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2020. 287 с.

29. Makiko Y., Scott M., Kane W. (2024). 'No time to waste': Japan Inc set to step up outbound M&A. URL: <https://www.reuters.com/markets/deals/no-time-waste-japan-inc-set-step-up-outbound-ma-2024-03-15/>.

30. Goswami R., Pound J. Former Treasury Secretary Mnuchin is putting together an investor group to buy TikTok. 2024. URL: <https://www.cnbc.com/2024/03/14/former-treasury-secretary-mnuchin-is-putting-together-an-investor-group-to-buy-tiktok.html>.

31. Тейзе Е. Конфлікт вокруг українського авіазавода: чого хотять США і КНР. 2021. URL: <https://www.dw.com/ru/konflikt-vokrug-ukrainskogo-aviazavoda-chego-hotjat-ssha-i-kitaj/a-56499961>.

32. Міалковський Б., Власюк В. Промислова політика для виживання України. Долаючи наслідки 30

років деіндустріалізації. 2024. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/21380.pdf>.

33. Kihara L., Kajimoto T. Japan to limit foreign ownership of firms in its IT, telecom sectors. 2019. URL: <https://www.reuters.com/article/us-japan-economy-regulation/japan-to-limit-foreign-ownership-of-firms-in-its-it-telecom-sectors-idUSKCN1SX05F/>.

34. Шевчук А. Мільйонні інвестиції попри зтягнуту війну: які галузі найбільш привабливі для іноземного бізнесу в Україні. GМK Center блог. 2024. 30 травня. URL: <https://gmcenter.ua/posts/miljonni-investicii-popri-ztyazhnu-vijnu-yaki-galuzi-najbilsh-privablivi-dlya-inozemnogo-biznesu-v-ukraini/>.

35. Держмитслужба пропонує законодавчі способи припинення чергових схем ввезення неякісного пального та його компонентів і ухилення від сплати акцизного податку. *Державна митна служба*. 2024. 15 квітня. URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/derzhmitsluzhba-proponuie-zakonodavchi-sposobi-pripinennia-chergovikh-skhem-vvezennia-neiakisnogo-palnogo-ta-yogo-komponentiv-i-ukhilenia-vid-splati-aktsiznogo-podatku-447>.

36. Орел І., Чайка О., Федорін В. «Люди не сприймають ДТЕК як олігархічну структуру». Як війна змінила енергокомпанію Ріната Ахметова та чи очікувати відключень наступної зими. Велике інтерв'ю з Максимом Тімченком. *Журнал Forbes Ukraine*. 2023. 24 липня. URL: <https://forbes.ua/company/lyudi-nespriymayut-dtek-yak-oligarkhichnu-strukturu-yak-viyna-zminila-energokompaniyu-rinata-akhmetova-ta-chi-ochikuvati-vidklyuchen-nastupnoi-zimi-velike-intervyu-z-maksimom-timchenkom-24072023-14975>.

37. Scheyder E. *The war below: Lithium, copper, and the global battle to power our lives*. Simon and Schuster, 2024. 384 p.

38. Witajewski-Baltvilks J. et al. Risks associated with the decarbonisation of the Polish power sector. Instytut Badan Strukturalnych. 2018. IBS Research Report No. 05/2018. URL: https://www.ibs.edu.pl/files/IBS_Research_Report_05_2018.pdf.

39. Wandel J. (2021). Thirty years on the path to a market economy – and back again? The case of Poland and East Germany. In: J. Wandel, K.A. Kamińska (Eds.). *New Challenges for the Social Market Economies in Poland and Germany Between Market Oriented and Digital Transformation*. Warsaw: SGH Publishing house; Konrad Adenauer Stiftung, 2021. P. 17-72.

References

1. Verkhovna Rada Ukrainy pryiniala naibilsh znachushchy u 9-mu sklykanni zakon u enerhetychnii haluzi [The Verkhovna Rada of Ukraine adopted the most significant law in the 9th chapter of the energy sector]. (2023, 10 June). *Official web portal to the Parliament of Ukraine*. Retrieved from <https://www.rada.gov.ua/news/razom/237663.html> [in Ukrainian].

2. Bagheri, A., Jadid, S. (2022). Integrating wholesale and retail electricity markets considering financial risks using stochastic programming. *International Journal of Electrical Power & Energy Systems*, 142(A), 108213. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijepes.2022.108213>.

3. Batalla, J., Costa-Campi, M.-T., Trujillo-Baute, E. (2021). Wholesale markets – regulation of electricity and gas industry. In: A. Rubino, A. Sapio, M. La Scala (Eds) *Handbook of Energy Economics and Policy. Fundamentals and Applications for Engineers and Energy Planners*.

- (pp. 239–274). London, Academic Press. DOI: <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-814712-2.00006-3>.
4. Feltkamp, R., & Musialski, C. (2013). Integrity and Transparency in the EU Wholesale Electricity Market. *OGE (Oil, Gas & Energy Law)*, 5. Retrieved from www.ogel.org/article.asp?key=3397.
5. Glachant, J.-M., Rueter, S. (2014). The EU internal electricity market: Done forever? *Utilities Policy*, 31, pp. 221–228. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jup.2014.03.006>.
6. Heilmann, E. (2023). The impact of transparency policies on local flexibility markets in electric distribution networks. *Utilities Policy*, Vol. 83, No. 101592. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jup.2023.101592>.
7. Michetti, E. (2011). Transparency in the European Wholesale Energy Markets: Filling the Regulatory Gaps. *Florence School of Regulation Policy Briefs, Energy*, Issue 03. Retrieved from https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/20781/PB_2011_03_online.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
8. Newbery, D., Strbac, G., Viehoff, I. (2016). The benefits of integrating European electricity markets. *Energy Policy*, Vol. 94, pp. 253–263. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2016.03.047>.
9. Obrenović, S. (2023). Delimitation of energy and financial regulation on the EU wholesale energy market. In S. Benković, V. Dmitrović, & M. Milosavljević (Eds). *Contemporary Financial Management*. (pp. 247–261). Maribor, Institute for Local Self-Government. DOI: <https://doi.org/10.4335/2023.3.13>.
10. Pollitt, M. G., von der Fehr, N.-H. M., Willem, B., Banet, C., Le Coq, C., Chyong, C. K. (2024). Recommendations for a future-proof electricity market design in Europe in light of the 2021–23 energy crisis. *Energy Policy*, Vol. 188, No. 114051. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2024.114051>.
11. Poulikkas, A. (2020, August 17). Fundamentals of Energy Regulation. *OSF Preprints*. DOI: <https://doi.org/10.31219/osf.io/zcs7e>.
12. Sioshansi, F. P. (Ed.) (2013). *Evolution of global electricity markets: new paradigms, new challenges, new approaches*. London, Academic Press. 880 p. DOI: <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-397891-2.00026-2>.
13. Vasconcelos, J. (2019). Energy regulation in Europe: The politics of regulation and regulatory policy revisited. *Competition and Regulation in Network Industries*, 20(3), pp. 1–10. DOI: <http://doi.org/10.1177/1783591719857664>.
14. Xu, C., Wen, F., Palu, I. (2020). Electricity market regulation: Global status, development trend, and prospect in China. *Energy Conversion and Economics*, 1, pp. 151–170. DOI: <https://doi.org/10.1049/enc2.12020>.
15. Cerasa, A. et al. (2024). Activities of the JRC on the regulation on wholesale energy market integrity and transparency (REMIT), *Joint Research Centre's publications repository*. Retrieved from <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC136899>.
16. Semenov, A. (2010). Inozemnyi ekonomichnyi sektor u SSHA i zarubizhnyi sektor SSHA: porivnialnyi analiz [The foreign economic sector in the USA and the exterior sector of the USA: a comparative analysis]. *Ekon. Ukr.*, (1), pp. 73–81 [in Ukrainian].
17. Chubenko, A. G., Loshytskyi, M. V., Pavlov, D. M., Bychkova, S. S., Yunin, O. S. (2018). Термінологічний словник з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та корупції [Terminological dictionary on issues of prevention and countermeasures against legalization (laundering) of proceeds obtained through crime, financing of terrorism, financing of proliferation of weapons of mass destruction and corruption]. Kyiv, Vaite, 302 p. [in Ukrainian].
18. Talus, K. (2024). Excessive cross-border accumulation of subsidies can endanger the EU energy transition. Retrieved from <https://energypost.eu/excessive-cross-border-accumulation-of-subsidies-can-endanger-the-eu-energy-transition/>.
19. Cherevatskyi, D. Yu. (2024). Pro ekonomiku kooptuvannia v enerhetytsi [On the economics of co-opting in energy sector]. *Econ. promisl.*, 2 (106), pp. 42–51. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2024.02.042> [in Ukrainian].
20. Watkins, E. A., Stark, D. (2018). The Mubius Organizational Form: Make, Buy, Cooperate, or Co-opt. *Sociologica (International Journal for Sociological Debate)*, 12(1), pp. 65–80. DOI: <https://doi.org/10.6092/issn.1971-8853/8364>.
21. Bellak, C. (2004). How domestic and foreign firms differ and why does it matter? *Journal of economic surveys*, 18(4), pp. 483–514. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.0950-0804.2004.00228.x>.
22. Aykut, D., & Sayek, S. (2007). The role of the sectoral composition of foreign direct investment on growth. *Do multinationals feed local development and growth*, Issue 22, pp. 35–62.
23. Goldberg, L. S. (2007). Financial-sector foreign direct investment and host countries: new and old lessons. *FRBNY Economic Policy Review*, Vol. 13, pp. 1–17. Retrieved from <https://www.newyorkfed.org/medialibrary/media/research/epr/07v13n1/0703gold.pdf>.
24. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 436-IV [The Commercial Code of Ukraine dated January 16, 2003 No. 436-IV]. Retrieved from <https://web.archive.org/web/20200414225635/https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> [in Ukrainian].
25. Alfaro, L. (2003). Foreign direct investment and growth: Does the sector matter? *Harvard Business School*, pp. 1–31. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/228966060_Foreign_Direct_Investment_and_Growth_does_the_sector_matter.
26. Warburton, R. D., Stratton, R. (2002). Questioning the relentless shift to offshore manufacturing. *Supply Chain Management: An International Journal*, 7(2), pp. 101–108. DOI: <https://doi.org/10.1108/13598540210426659>.
27. Ritter, R. C., Sternfels, R. A. (2004). When offshore manufacturing doesn't make sense. *The McKinsey Quarterly*, 4, pp. 124–127. Retrieved from http://www.metalseal.com/images/pdfs/G_When_offshoring_doesnt_make_sense.pdf.
28. Cherevatskyi, D. Yu. (2020). Vuhilni heterarkhii: teoriia ta praktyka transformatsii haluzi [Coal heterarchies: Theory and practice of industry transformation]. Kyiv, IIE of NAS of Ukraine. 287 p. [in Ukrainian].
29. Makiko, Y., Scott, M., Kane, W. (2024). 'No time to waste': Japan Inc set to step up outbound M&A. Retrieved from <https://www.reuters.com/markets/deals/no-time-waste-japan-inc-set-step-up-outbound-ma-2024-03-15/>.
30. Goswami, R., Pound, J. (2024). Former Treasury Secretary Mnuchin is putting together an investor group to buy TikTok. Retrieved from <https://www.cnbc.com/2024/>

03/14/former-treasury-secretary-mnuchin-is-putting-together-an-investor-group-to-buy-tiktok.html.

31. Teize, E. (2021). Konflikt wokrug ukrainskogo aviazavoda: chego khotyat SSHA i KNR [The conflict around the Ukrainian aircraft plant: what the USA and China want]. Retrieved from <https://www.dw.com/ru/konflikt-vokrug-ukrainskogo-aviazavoda-chego-hotjat-ssha-i-kitaj/a-56499961> [in Russian].

32. Mialkovskiy, B., Vlasuk, V. (2024). Promyslova polityka dlia vyzhyvannia Ukrainy. Dolaiuchy naslidky 30 rokiv deindustrializatsii [Industrial policy for Ukraine's survival. Reversing 30 Years of Deindustrialization]. Retrieved from <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/21380.pdf> [in Ukrainian].

33. Kihara, L., Kajimoto, T. (2019). Japan to limit foreign ownership of firms in its IT, telecom sectors. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/us-japan-economy-regulation/japan-to-limit-foreign-ownership-of-firms-in-its-it-telecom-sectors-idUSKCN1SX05F/>.

34. Shevchuk, A. (2024). Milionni investysii popry zatiazhnu viinu: yaki haluzi naibilsh pryvablyvi dlia inozemnoho biznesu v Ukraini [Millions of investments despite the protracted war: which industries are the most attractive for foreign business in Ukraine]. *GMK Center blog*. Retrieved from <https://gmcenter.ua/posts/miljonni-investicii-popri-zatyazhnu-vijnu-yaki-galuzi-najbilsh-pryavblivi-dlya-inozemnogo-biznesu-v-ukraini/> (date of access: 07.09.2024) [in Ukrainian].

35. Derzhmytsluzhba proponuie zakonodavchi sposoby prypynennia chervykh skhem vvezennia neiakysnoho palnogo ta yoho komponentiv i ukhylennia vid splaty aktsyznogo podatku [The State Customs Service offers legal ways to stop regular schemes of importing low-

quality fuel and its components and evading the payment of excise tax]. (2024). *The State Customs Service of Ukraine*. Retrieved from <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/derzhmitsluzhba-proponuie-zakonodavchi-sposobi-prypynennia-chervykh-skhem-vvezennia-neiakysnogo-palnogo-ta-yoho-komponentiv-i-ukhylennia-vid-splati-aktsyznogo-podatku-447> [in Ukrainian].

36. Orel, I., Chaika, O., Fedorin, V. (2023). «Liudy ne sprymaiut DTEK yak oliharkhichnu strukturu». Yak viina zminyla enerhokompaniiu Rinata Akhmetova ta chy ochikuvaty vidkliuchen nastupnoi zymy. Velyke intervyyu z Maksymom Timchenkom [People do not perceive DTEK as an oligarchic structure'. How the war changed Rinat Akhmetov's energy company and whether to expect black-outs next winter. A big interview with Maksym Timchenko]. *Magazine Forbes Ukraine*. Retrieved from <https://forbes.ua/company/lyudi-ne-sprymayut-dtek-yak-oligarkhichnu-strukturu-yak-viina-zminila-energokompaniyu-rinata-akhmetova-ta-chi-ochikuvaty-vidkliuchen-nastupnoi-zimi-velike-intervyyu-z-maksimom-timchenkom-24072023-14975> [in Ukrainian].

37. Scheyder, E. (2024). *The war below: Lithium, copper, and the global battle to power our lives*. Simon and Schuster. 384 p.

38. Witajewski-Baltvilks, J., et al (2018). Risks associated with the decarbonisation of the Polish power sector. Instytut Badan Strukturalnych. *IBS Research Report* No. 05/2018.

39. Wandel, J. (2021). Thirty years on the path to a market economy – and back again? The case of Poland and East Germany. *New Challenges for the Social Market Economies in Poland and Germany Between Market Oriented and Digital Transformation*. (pp. 17–72). Warsaw, SGH Publishing house; Konrad Adenauer Stiftung.

Стаття надійшла до редакції 05.06.2024

Формат цитування:

Череватський Д. Ю., Лях О. В., Стіблій А. В., Колібаба М. В. Фірми-доньки і фірми-невістки в контексті загроз прозорості ринку. *Вісник економічної науки України*. 2024. № 1 (46). С. 24-31. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).24-31](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).24-31)

Cherevatskyi, D. Yu., Lyakh, O. V., Stiblii, A. V., Kolibaba, M. V. (2024). Firms-Daughters and Firms-Daughters-in-Law in the Context of Threats for Market Transparency. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (46), pp. 24-31. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).24-31](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).24-31)

Мирослава Олексіївна Солдак

канд. екон. наук

ORCID 0000-0002-4762-3083

e-mail: soldak@nas.gov.ua,

Олександр Васильович Ліщук

аспірант

ORCID 0000-0003-2157-2473

e-mail: olishchuk@gmail.com,

Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

ПОТЕНЦІАЛ СТВОРЕННЯ ПРОСТОРОВИХ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СИСТЕМ НА РАНІШЕ ІСНУЮЧИХ ВИРОБНИЧИХ МАЙДАНЧИКАХ

Вступ. Промисловість вважається рушійною силою економічного зростання, без якої будь-які технологічні, фінансові та соціально-економічні трансформації є неможливими. Індустріальний уклад України склався ще в середині минулого століття, і за роки незалежності його якісні зміни так і не відбулися. Незадовільний технологічний стан виробництва є причиною екологічних проблем, спричинених промисловою діяльністю. Прискорений розвиток соціально-інклюзивної сучасної екологічно відповідальної промисловості, заснованої на модернізованій технологічній базі та використанні ключових технологій сучасної промислової революції, є вирішальною умовою стійкості економіки України під час воєнного стану, а також її швидшого та якісного повоєнного відновлення.

Важливим компонентом прискорення індустріалізації на нових технологічних засадах є індустріальні парки, які забезпечують інституційне підґрунтя, сучасні послуги та фізичну інфраструктуру для промислового виробництва. Створення та розвиток індустріальних парків в Україні є одним із провідних завдань національної економіки. Це підтверджується ухваленням у 2022 р. двох Законів України, згідно з якими внесено зміни до Податкового кодексу України [1] та до ст. 287 Митного кодексу України [2], які мають на меті створення сприятливих умов для діяльності індустріальних парків в Україні, а саме фінансові стимули для їх учасників. Однак у сфері створення та діяльності індустріальних парків лишаються проблеми, які потребують вирішення. Наукова література недостатньо висвітлює можливості створення парків на базі колишніх виробничих майданчиків, особливо в контексті сталого розвитку територій, модернізації промисловості та формування нових виробничих центрів для сучасного технологічного зростання [3].

Отже, стаття має на меті *розвиток наукового уявлення про потенціал створення індустріальних парків на основі раніше існуючих виробничих майданчиків для сталого розвитку території присутності виробництва, модернізації промисловості та організації нових виробничих точок сучасного прогресивного технологічного зростання.*

Результати дослідження. Особливості та проблеми створення просторової підприємницької системи можна розглянути на прикладі індустріального парку типу «браунфілд». Згідно з чинним законодавством індустріальний (промисловий) парк — це облаштована відповідною інфраструктурою територія, у межах якої учасники індустріального парку можуть здійснювати господарську діяльність у сфері переробної промисловості, переробки промислових та/або побутових відходів (крім захоронення відходів), альтернативної енергетики, зберігання енергії, а також науково-технічну діяльність, діяльність у сфері інформації і електронних комунікацій [4]. Відповідно до ст. 8 та 9 Закону України «Про індустріальні парки» до земельної ділянки в межах індустріального парку та умов її використання висуваються такі вимоги: вона має належати до земель промисловості, бути придатною для промислового використання з урахуванням умов та обмежень, встановлених відповідною містобудівною документацією, її площа або сукупна площа суміжних земельних ділянок має становити не менше 10 га і не більше 1 тис. га, а використання земельних ділянок у межах індустріальних парків має відповідати санітарно-епідеміологічним й екологічним вимогам.

Ст. 5 та 6 регулюється право на створення індустріальних парків на землях державної та комунальної власності, а також на землях приватної власності. Право на створення індустріальних парків мають, відповідно, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, які згідно з Конституцією України здійснюють право власника на землю від імені Українського народу і відповідно до закону наділені повноваженнями розпорядження земельними ділянками, орендарі земельних ділянок, а також власники чи орендарі земельних ділянок приватної власності, які відповідають вимогам щодо використання їх для індустріального парку.

Фактично, в діяльності промислових парків застосовуються дві форми регулювання відносин щодо їх земель: відведення вільних від забудови земельних ділянок для промислових потреб — грінфілд та оренда або купівля учасниками індустріального парку земель-

ної ділянки з попередньо побудованими спорудами та інфраструктурою – браунфілд. Проте зазначені правові форми не знайшли належного відображення в Законі України «Про індустріальні парки». А в Концепції створення індустріальних (промислових) парків [5] запропоновано використовувати переваги виробничих майданчиків інвестиційно непривабливих підприємств, які не мають перспектив для відновлення виробничого потенціалу, а також їх території, вільні від забудови (насамперед у регіонах із розвинутою інфраструктурою), для створення індустріальних (промислових) парків, які мають стати «точками регіонального зростання».

У теорії потенційному інвесторові потрібно лише вкласти кошти в модернізацію виробництва для створення на базі існуючого промислового об'єкта індустріального парку. Однак на практиці існує багато перешкод і невизначеностей, які нівелюють основні переваги моделі використання земель індустріальних парків типу «браунфілд» над «грінфілд». Тому в Концепції рекомендовано використання вільних від забудови земель для промислових парків типу «грінфілд». Очевидно, що для реалізації проєктів, які не є вигідними для інвестора, місцева влада має запропонувати інструменти, які зроблять об'єкт інвестиційно привабливим, а отже, відкриє перспективи модернізації промисловості та сталого розвитку території. Однак у законодавчих актах такий варіант навіть не розглядається.

Крім того, у законодавстві фактично відсутній спеціальний механізм відведення земель для створення та функціонування індустріальних парків на базі існуючих промислових підприємств та їх територій. Закон «Про індустріальні парки» визначає лише загальні положення такої процедури. Зокрема, передбачено надання земельних ділянок у власність чи користування інвесторам для створення індустріальних парків на території існуючих промислових підприємств. При цьому правовий механізм відведення земель для створення індустріальних парків на територіях існуючих промислових підприємств і промислових зон у законодавстві не визначено. Водночас у Земельному кодексі України та інших законах немає заборон щодо надання земельних ділянок у користування чи відчуження у власність інвесторам для організації промислового парку на територіях промислових підприємств [6].

Наукові дослідження використання браунфілдів в Україні мають фрагментарний характер і стосуються переважно юридичних питань [6]. У деяких роботах, в економічній сфері розглянуто інституційні аспекти відновлення браунфілдів. Так, у статті [7] наголошено на необхідності культивування спеціальних інститутів сприяння ревіталізації браунфілдів з метою модернізації економіки регіонів, а саме: трансформації браунфілдів у простори розміщення об'єктів інноваційної інфраструктури та організації підтримки малого і середнього підприємництва; підтримки розумної спеціалізації регіону шляхом розміщення промислових об'єктів, які відповідають сучасному рівню розвитку технологій, мають модернізоване виробництво, спеціалізуються на випуску наукоємної продукції або переробці відходів, розташованих на занедбаній території, згідно з принципами циркулярної економіки.

Багато робіт присвячено вдосконаленню політики стимулювання створення індустріальних парків в

Україні в контексті світового досвіду [8] або обґрунтуванню перспективних напрямів розвитку промисловості України з використанням механізму індустріальних парків [9]. Актуальності набуває питання створення й організації діяльності індустріальних парків як ефективного механізму залучення інвестицій для повоєнного відновлення економіки [10; 11].

Незважаючи на широкий спектр публікацій щодо формування та розвитку індустріальних парків, обґрунтування потенціалу їх створення на основі раніше існуючих виробничих майданчиків з урахуванням національної специфіки господарювання потребує подальшого наукового дослідження.

Питання використання браунфілдів і грінфілдів для інвестиційних проєктів постійно обговорюються на локальному, регіональному та національному рівнях у багатьох країнах. При цьому браунфілди розглядаються як території, що не використовуються, часто зі зруйнованими будівельними об'єктами та екологічним навантаженням, які становлять імовірний ризик для потенційного інвестора, але вони також представляють можливість використання наявної інфраструктури та об'єктів для інвестиційного проєкту.

Немає однозначних аргументів на користь того, чи є реалізація проєктів «браунфілд» більш витратною, ніж «грінфілд». Так, у роботі [12] оцінено позитивні та негативні сторони інвестування в реалізацію індустріального парку типу «браунфілд» порівняно з «грінфілд» у східній Словаччині. За результатами оцінки виявлено, що більш вигідно розподілити інвестиційний капітал на незабудованих територіях, оскільки рентабельність проєкту, виражена у відсотках від середньорічного прибутку, склала 9,5% при інвестуванні в грінфілд порівняно з лише 2,9% у випадку браунфілд. Подібних висновків дійшли і турецькі економісти [13].

Сербські науковці [14] також зазначають, що місцеві інвестори віддають перевагу простоті, швидкості та легкості інвестування і тому частіше інвестують у проєкти «грінфілд». Зовсім протилежні факти містяться в дослідженні на основі статистичних даних, здійсненому в США. Воно охоплює не лише економічні, але і соціальні параметри, за якими вигоди інвестування в забудовану територію є очевидними [15].

У роботі [16] порівняно не тільки економічні та соціальні, а також екологічні переваги, пов'язані з реконструкцією забудованих територій і нових територій у районі Великого Торонто (Канада). Відзначено, що реконструкція забудованих територій принесла користь громадянам, а головною перевагою стало уникнення високих транспортних витрат для людей, які мешкають на периферійних територіях.

Зіставляти висновки, викладені в дослідженнях зарубіжних учених, недостатньо коректно, оскільки в кожній роботі наголошено на різних (економічних, екологічних або соціальних) складових інвестиційного проєкту. Узагальнення наукових доробків дозволяє констатувати, що в більш розвинутих країнах реалізація інвестиційних проєктів у промислових парках типу «браунфілд» підтримує цілі регіонального розвитку в соціальній, економічній та екологічній сферах і стимулюється спеціальними регуляторними режимами. Саме ці чинники мають спонукати потенційних інвесторів до реалізації інвестиційних проєктів на раніше існуючих виробничих майданчиках.

Розглянемо створення індустріального парку типу «браунфілд» у контексті сталого розвитку та ево-

люції техніко-економічних парадигм. Створення індустріальних парків типу «браунфілд» необхідно сприймати та оцінювати з точки зору трьох взаємопов'язаних основ сталого розвитку – економічної, соціальної та екологічної [7; 17; 18]. Інвестування в браунфілд може стати інструментом забезпечення сталого розвитку територій, оскільки:

зупиняє занепад території;

ревіталізовані об'єкти можуть стимулювати нові фінансові доходи на раніше комерційно непривабливих землях;

створює умови не лише для відновлення промислової зони, але і для входу інших суб'єктів підприємницької діяльності, що безпосередньо визначає підвищення конкурентоспроможності підприємства;

сприяє реалізації стратегії розумної спеціалізації шляхом упровадження інноваційних рішень для відновлення та занедбаних територій колишнього промислового використання через розміщення промислових об'єктів, які відповідають сучасному рівню розвитку технологій, мають модернізоване виробництво, спеціалізуються на випуску наукоємної продукції; управління промисловими відходами згідно з принципами циркулярної економіки;

сприяє стабілізації рівня життя, усуненню негативних наслідків безробіття;

знижує екологічне навантаження на довкілля території завдяки тому, що проекти передбачають очищення від існуючих забруднень і досягнення високих екологічних стандартів.

Для інвесторів основними перевагами вкладання коштів у браунфілди є їх забезпеченість транспортно-технічною інфраструктурою (дороги, залізниця, громадський транспорт, вода, каналізація, електроенергія), достатня кількість робочої сили в житлових районах поблизу або в доступі громадським транспортом, виробничі та інші містобудівні об'єкти поряд.

Доцільність розміщення промислових підприємств на колишніх промислових майданчиках підтверджується і останніми світовими тенденціями [18].

Перехід підприємств на більш локалізовані ланцюжки поставок, переміщення виробництва або поставальників із-за кордону в місті, розташовані ближче до дому (решоринг, ніашоринг), – це явище, що спостерігалось останніми роками та активізувалося під час дії чинників, викликаних пандемією коронавірусу. Переосмислення того, де здійснюється виробництво і як структуровані логістичні ланцюжки, ймовірно, і надалі перебуватиме під постійною увагою урядів країн. Споживачі, швидше за все, продовжуватимуть шукати надійні ланцюжки поставок, які демонструють такі основні аспекти, як якісна робоча сила, соціальна відповідальність та екологічна стійкість.

Місцеві спільноти намагаються залучити підприємства на колишні промислові території, які не використовуються, оскільки це може в подальшому сприяти вирішенню проблем, які залишилися їм у спадщину від занедбаних об'єктів, – занедбана власність, екологічні забруднення, кримінальне напруження у прилеглих до браунфілду районах. Розміщення нових виробничих підприємств на старих занедбаних ділянках дозволяє уникнути забудови нових ділянок, сільськогосподарських угідь та інших зелених просторів, зменшуючи негативний вплив на навколишнє середовище та місцеве населення.

Але часто і самі власники прагнуть до розташування підприємств вздовж існуючих інфраструктурних транспортних коридорів (автомобільних доріг, залізниць, річок, портів) та в безпосередній близькості до суб'єктів інноваційної інфраструктури. Це забезпечить доступ до кваліфікованої робочої сили, університетів, дослідницьких інститутів, активів у центрі міста та громадських центрів. Багато браунфілдів розташовані в районах, які вже мають значні виробничі переваги кластера, де спільноти, наукові кола та суб'єкти інноваційної інфраструктури перебувають у безпосередній близькості та можуть підтримувати промисловий сектор. Однак, на відміну від минулого, коли для виробництва були потрібні дуже великі об'єкти, нові виробничі майданчики часто створюються малими підприємствами, розміщення яких не потребує великих площ і які можуть бути розташовані на невеликих ділянках у центрі міста. Цей підхід може бути особливо сприятливим не тільки для нових, але і для релокованих із небезпечних регіонів України підприємств, які прагнуть діяти за принципами сталого розвитку, соціальної відповідальності, запровадження розумних виробничих технологій і демонстрації прихильності до відродження місцевої спільноти.

З урахуванням світового досвіду для забезпечення поступового розвитку національної промисловості в напрямі високотехнологічності та кліматичної нейтральності, а також для вирішення соціальних й екологічних проблем місцевих громад відновлення браунфілдів для релокації підприємств має здійснюватися згідно з такими принципами [19].

Урахування компонента екологічної реабілітації залежно від ступеня забруднення та вимог до очищення. Для цього доцільним є створення спеціальної агенції з ревіталізації браунфілдів для релокації підприємств, яка буде діяти за принципами партнерства міністерств і відомств, що забезпечують скоординовану міжвідомчу підтримку та фінансування проєктів. Головною роллю у такому партнерстві мають відігравати Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України як центральний орган виконавчої влади (ЦОВВ), що реалізує державну екологічну політику шляхом формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого виробництва, інтеграції екологічної політики у процес прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку України, зниження екологічних ризиків з метою мінімізації їх впливу на природні екосистеми, соціально-економічний розвиток та здоров'я населення, а також Міністерство розвитку громад та територій України як ЦОВВ, що реалізує державну регіональну політику для підвищення конкурентоспроможності регіонів, розвитку місцевого самоврядування, забезпечення комфортних та безпечних умов проживання населення України. Однією з функцій агенції має стати надання зацікавленим сторонам підтримки щодо екологічного оцінювання та очищення браунфілдів.

Відновлення та раціональне споживання ресурсів (принцип циркулярної економіки). Реалізація цього принципу стосується насамперед переробки небезпечних відходів, які залишилися на території браунфілду з часів здійснення на його території промислової діяльності. Останнім часом популярності набувають процеси регенерації сировини з відпрацьованих продуктів, застарілих конструкцій та зношеної інфраструктури, труб та кабелів, які залишаються в землі після

виведення з експлуатації або відключення закритих виробничих об'єктів – *urban mining*. В умовах дефіциту дешевої сировини *urban mining* розглядається як альтернатива та більш економічний спосіб видобутку дорожніх металів шляхом їх рекуперації з електронних відходів. Економічна ефективність процесів переробки зростає, і так само як у деяких випадках стало вигідніше виробляти електроенергію за допомогою сонячної енергії, ніж за допомогою викопного палива, так і видобувати метал за допомогою *urban mining* стало дешевше, ніж за допомогою класичного видобутку: переробка вже сьогодні потребує значно менше енергії на вироблений кілограм металу, ніж так зване первинне виробництво [20].

Урахування передових технологій. Для багатьох приміщень будуть потрібні масштабні ремонтні роботи, наприклад заміна даху та покрівлі, й використання нових технологій в енергозбереженні є абсолютно необхідним при дефіциті та високих цінах на енергоносії в умовах воєнного стану, а також з урахуванням екологічних вимог, що постійно посилюються. Країни-лідери виробництва та використання передових технологій підвищують ефективність виробничої діяльності, зокрема завдяки новим технологіям у галузі енергозбереження в приміщенні. Наприклад, компанія «*South Side Soapbox*», яка здійснила релокацію виробничих потужностей на браунфілд, відновивши його за принципами сталого розвитку. Будівлю покриває зелений дах із гідропонною теплицею з клімат-контролем. Теплиця на даху побудована та керується *Gotham Greens* – компанією, яка спеціалізується на вирощуванні салатів та зелені в міських умовах, та є найбільшою у світі теплицею на даху, що виробляє свіжі продукти для місцевого ринку. Зелений дах знижує енергоспоживання об'єкта, підвищує якість міського повітря та зменшує зливові стоки. Такий досвід є корисним для України, оскільки воєнні дії в регіонах із найбільшими площами зернових і олійних культур та овочів обмежують виробництво продукції, а імпорту сільськогосподарської продукції ускладнений через блокування морських портів. Це означатиме, що українці можуть мати проблеми з отриманням харчових продуктів. Для вирішення даного питання Міністерством розвитку громад і територій України впроваджено ініціативу «Сади Перемоги», яка передбачає надання консультативної підтримки територіальним громадам і домогосподарствам, які займатимуться городництвом, зберіганням та переробкою продукції. Використання нових технологій вирощування продуктів харчування на зелених дахах браунфілдів надасть можливість створити нові робочі місця в громадах і підвищити рівень самозабезпечення населення харчовими продуктами.

Підтримка створення знань і технологічного розвитку. Промислова екосистема України характеризується відставанням виробничих підприємств у використанні передових технологій. Тому ключове питання її розвитку полягає в тому, яким чином можна подолати існуючі технологічні розриви з провідними країнами світу. Продукування технологій на достатньому рівні, яке національна промисловість так і не розпочала протягом попередніх років, в умовах війни є ще

складнішим завданням. Тому найближчою перспективою буде отримання гарантованого доступу до потрібних технологій з боку країн-лідерів з їх виробництва та використання. Необхідним є збільшення обсягів залучення іноземних інвестицій в економіку регіонів релокації промислових підприємств для сприяння підвищенню технічного рівня промислових потужностей на основі впровадження нових промислових технологій. У зв'язку з цим потрібен перегляд політики стимулювання залучення іноземних інвестицій на період воєнного стану з метою врахування стратегічних інтересів України щодо технологічного зростання та надання відповідних стимулів для іноземних інвесторів з боку вітчизняних і міжнародних інституцій.

З іншого боку, слід мінімізувати подальше консервування залежності вітчизняної промисловості від імпорту застарілих іноземних технологій. У контексті взаємопов'язаності завдань структурно-галузевого і технологічного розвитку надзвичайно важливо акцентувати увагу на потенціалі вітчизняної ІТ-індустрії, зокрема з використанням інструментарію державної підтримки інвестицій, експорту, освітньо-кваліфікаційних програм [21, с. 25]¹. При цьому політика підтримки має забезпечувати збільшення внеску ІТ-галузі в розвиток вітчизняної промисловості в напрямі подолання її технологічної відсталості та забезпечення кліматичної нейтральності, а не реалізацію стратегії експорту результатів діяльності вітчизняних ІТ-талантів, як це відбувається останнім часом. Для цього спеціальна агенція з ревіталізації браунфілдів для релокації підприємств спільно з місцевими громадами може ініціювати створення на об'єктах браунфілд-кластерів, де ІТ-компанії, наукові кола та інші суб'єкти інноваційної інфраструктури розташовуватимуться в безпосередній близькості та підтримуватимуть промисловий сектор.

Сьогоднішні обставини, а саме воєнні дії на території України, загострили старі та створили нові чинники, які є несприятливими для кардинальних технологічних трансформацій вітчизняної промисловості. Загальна відсталість технологічної бази національної економічної системи та слабкість механізмів її інноваційного відновлення ускладнює формування стійкості нашої держави до сучасних викликів. Нищення великих промислових підприємств та інфраструктурних об'єктів руйнує економічний потенціал країни, створюючи перешкоди для забезпечення гідного рівня життя у воєнний час та швидшого повоєнного відновлення. Нинішня ситуація є свідченням того, що проблема модернізації вітчизняної промисловості та підвищення якості її технологічного розвитку відповідно до сучасних світових тенденцій лишатиметься однією з найбільш актуальних. Відповідно до техніко-економічної парадигми [22] на сучасному етапі розвитку людства визнається домінування п'ятого технологічного укладу [23]. Його провідними галузями є електротехнічна промисловість, верстатобудівна та інструментальна, приладобудування, виробництво побутових приладів і машин, авіаційна, хіміко-фармацевтична та поліграфічна промисловість.

Нова технологічна революція вже починає зароджуватись у надрах домінуючої парадигми (парадигми інформаційно-комунікаційних технологій) так само,

¹ Збарзська Л. О. Ключові акценти порядку денного промислового розвитку в Україні. *Економіка промисловості*. 2019. № 4 (92). С. 5-37. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2020.04.005>, с. 25.

як, наприклад, електроніка та комп'ютерні технології поступово розвивалися в рамках парадигми масового виробництва. Ядром *шостого* технологічного укладу є мікробіологічна промисловість, промисловість медичної техніки, електроніка, обчислювальна й оптоелектронна техніка, програмне забезпечення, телекомунікації, роботобудування, інформаційні послуги. Країни – промислові лідери обирають стратегію завчасного активного інвестування в R&D та потенційні інноваційні продукти, щоб при настанні відповідних сприятливих умов ефективно скористатися ними для нового технологічного ривка.

За експертними оцінками вчених щодо відтворювальної структури наявного промислового потенціалу, опублікованими 20 років тому, в більшості галузей України домінували третій і четвертий технологічні уклади, на відміну від розвинутих країн, де панівним уже на той момент став п'ятий і простежувалося бурхливе становлення шостого [23, с. 14]. Близько 58% виробленої продукції припадало на найнижчий, третій технологічний уклад, основу якого становлять теплові електростанції, вугільна промисловість, чорна металургія, промисловість металевих конструкцій, будівельних матеріалів, скляна і фарфоро-фаянсова промисловість, автомобілебудування, органічна хімія, виробництво та переробка нафти, кольорова металургія, автодорожнє будівництво. Ще 38% виробленої продукції припадало на четвертий технологічний уклад, який складають кольорова металургія, хімічна та нафтохімічна промисловість, машинобудування (без електротехнічної промисловості), автомобільна промисловість, тракторне та сільськогосподарське машинобудування, будівельно-шляхове і комунальне машинобудування, машинобудування для легкої та харчової промисловості без побутових приладів, виробництво сантехнічного та газового устаткування, суднобудівельна промисловість, ремонт машин і устаткування, деревообробка та целюлозно-паперова, легка, харчова, борошномельно-круп'яна та комбікормова промисловість.

Схожі характеристики технологічної структури вітчизняного виробництва науковці публікували і у відносно недавніх статтях [24]. На відміну від розвинутих країн, в Україні інвестиційні потоки спрямовувались переважно на підприємства третього укладу [3]. Високо- та середньо-високотехнологічні галузі лишалися майже без уваги. У 2020 р. на їх розвиток було спрямовано лише 2,3% та 8,6% усіх інвестицій у промисловість відповідно.

Натомість найбільш інвестиційно насиченими виявилися низько- та середньо-низькотехнологічні галузі, які представлені здебільшого сировинними видами діяльності, тобто продукцією проміжного споживання. Надприбутки в сировинному секторі залучають інвестиційні потоки, стримуючи тим самим розвиток високотехнологічних галузей і диверсифікацію економіки загалом, поглиблюючи технологічні розриви між Україною та індустріально розвинутими європейськими країнами. Тому для України вкрай важливим є визначення технологічних та інноваційних пріоритетів економічного зростання і цілеспрямоване інвестування в них.

Відповідно до теорії змін техніко-економічних парадигм підприємства, розташовані на попередньо

освоєних промислових ділянках, як правило, належать до третього та четвертого технологічних укладів. Формування просторових підприємницьких систем типу «браунфілд», зокрема індустріальних парків, має розглядатися в контексті не тільки модернізації існуючих технологій, але і зрушень у стані технологічної структури вітчизняної промисловості та її переходу на вищі технології п'ятого і шостого укладів внаслідок активізації інвестиційної та інноваційної сфер діяльності.

Завдяки певним перевагам індустріальні парки і кластери здатні сприяти залученню інвестицій та впровадженню інноваційних технологій [11, с. 66-67]. Як запевняють науковці та підтверджують успішні приклади, індустріальні парки або створюють підґрунтя для появи індустріального кластера, або стають дієвим механізмом реалізації його потенціалу. Розвиток індустріальних парків сприяє створенню кластерів конкурентоспроможних виробництв і розширенню виробничих ланцюжків [25].

Реалізація кластерних ініціатив на базі індустріального парку є реальністю для України. Наприклад, у Тростянецькій громаді до початку масштабних бойових дій склалися унікальні виробничі умови для активного масштабування успіху наявних виробництв на базі компаній «Mondelēz Україна» та «Jacobs Douwe Egberts» як основи кластера і поступового розширення переліку компаній, які діють на території громади¹. У 1974 р. у Тростянці була відкрита шоколадна фабрика. У 1994 р. підприємство увійшло до складу міжнародної корпорації «Kraft Foods» і з 2012 р. отримало назву «Mondelēz International». Фабрика виконує повний цикл переробки какао-бобів. Із 2005 р. діє цех із фасування кави, а з 2011 р. – цех із виробництва печива. З 2010 по 2020 р. інвестиції у фабрику склали 172,8 млн дол. Спочатку фабрика займала лише 3 га землі. Згодом місцева влада переконала інвесторів, що може надати їм 30 га землі, зручні податкові умови і максимальну взаємодію у вирішенні будь-яких питань. Із 2016 р. ТОВ «Jacobs Douwe Egberts» активно розбудовує завод із пакування кави. Концепцією промислового парку «Тростянець» було передбачено створення промислового кластера навколо ПрАТ «Mondelēz Україна». На 2022 р. було заплановано продовження пошуку інвесторів для будівництва заводу з переробки молока на території промислового парку. Таке підприємство, з одного боку, зможе задовольнити потреби ПрАТ «Mondelēz Україна» в сухому молоці, з іншого – забезпечити дитячі садочки, школи та лікарню громади молочними продуктами (сметана, сир, йогурт), які будуть виготовлені в процесі виробництва сухого молока. Французька компанія SIT, яка є однією з провідних компаній у світі, що виготовляє комплексні установки та модульні виробничі лінії з виробництва молочних і кисломолочних продуктів (сухого, пастеризованого молока, йогуртів із фруктами та без, десертів, сирів тощо) планувала встановити високотехнологічне обладнання на молокозавод. Реалізацію цих задумів зупинили бойові дії на території України.

Кластер на базі індустріального парку «Тростянець», наведений як приклад, дозволить здійснити технічне переоснащення підприємств, забезпечити випуск конкурентоспроможних товарів й ефективне використання потенціалу існуючих підприємств.

¹ Тростянецька міська рада. (2023). URL: <https://invest.trostanets-miskrada.gov.ua/category/sectors/food-industry/>.

Поштовх до структурної перебудови економіки України та забезпечення її стійкості може надати формування ядра нового технологічного укладу на базі просторових підприємницьких систем. Ця можливість може стати реальною завдяки створенню високотехнологічного кластера, головною складовою якого буде індустріальний парк типу «браунфілд» на основі модернізованого підприємства третього або четвертого технологічного укладу. Прикладом реалізації такого проєкту є відродження виробництва кальцинованої соди у м. Слов'янськ (Донецька область).

Виробництво має давню історію. Першу продукцію Содовий завод поставив на ринки у 1897 р. Понад сто років місто Слов'янськ було флагманом содового виробництва в Україні. У 1996 р. у зв'язку з втратою ринків збуту та фізичною зношеністю обладнання виробництво кальцинованої соди у Слов'янську було зупинене. Закриття трьох інших українських содових заводів призвело до того, що з 2014 р. вітчизняна промисловість використовує тільки імпортовану соду.

З метою імпортозаміщення Державною установою «Державний науково-дослідний і проєктний інститут основної хімії» (НІОХІМ, м. Харків) розроблено проєкт відродження содового виробництва і супутніх сполук у м. Слов'янськ¹. Автори розраховали, що будівництво заводу дозволить виключити відтік валюти з України близько 100 млн дол. на рік (з урахуванням середньорічної потреби за останні 10 років в обсязі 350 тис. т / рік і ціни соди 280 дол. / т) та забезпечити приплив валюти в нашу країну до 50 млн дол. на рік. Запланований індустріальний парк включатиме виробництво:

кальцинованої соди обсягом 400 тис. т;
сілі «Екстра» обсягом 50 тис. т;
харчової соди обсягом 20 тис. т;
хлористого кальцію обсягом 20 тис. т;
каустичної соди обсягом 40 тис. т;
виробництво перкарбонату натрію обсягом 10 тис. т;
синтетичної трони обсягом 10 тис. т.

Перевагами реалізації проєкту є поклади місцевої сировини (солі – на понад 100 років, карбонатної сировини – понад 60 років); наявність діючої сільської промисловості та крейдового кар'єру; використання старих накопичувачів відходів, систем водопостачання та каналізації, розгалуженої транспортної мережі. Низька собівартість соди – одного з головних компонентів виробництва скла – забезпечить необхідний рівень рентабельності виробництва та сталий попит.

Фахівці Інституту економіки промисловості НАН України опрацьовують можливість створення мережі індустріальних парків у м. Костянтинівка (з орієнтацією на виробництво скла на базі існуючого заводу «Автоскло» та галузевого науково-дослідного інституту); м. Слов'янськ (з орієнтацією на виробництво кальцинованої соди на існуючій сировинній базі та майданчику зруйнованого содового заводу і хіміко-технологічного технікуму для підготовки кадрів); м. Лиман (з організацією виробництва панелей сонячних батарей для покриття будівель різного призна-

чення як джерела альтернативної енергії в умовах декарбонізації) [26]. До початку активних бойових дій на цих територіях наукова та підприємницька громадськість регіону заснувала громадську спілку «Тор-сода» для лобювання ідеї та досягла включення розроблення цього проєкту до Стратегії розвитку Донецької області на 2021–2027 роки.

Створення кластера на базі описаного індустріального парку може бути ефективним способом стимулювання інноваційного розвитку та економічного зростання в содовому виробництві й виробництві супутніх сполук, об'єднання підприємств суміжних галузей з іншими організаціями та установами, які розташовані в цьому регіоні, в єдину підприємницьку систему, що сприятиме їх взаємовигідній співпраці, обміну знаннями, досвідом і ресурсами, підвищенню ефективності діяльності їх учасників та конкурентоспроможності продукції.

Запропонована організація кластера позитивно впливатиме на сталий розвиток території. Економічна складова забезпечуватиметься завдяки використанню екологічних – природо-, енерго- і матеріалозберігаючих технологій, у тому числі видобутку солі та карбонатної сировини, а також її переробці, виробництву екологічно прийнятної продукції, мінімізації та переробці відходів. Нова просторова підприємницька система створить додаткові робочі місця, стимулюватиме повернення вимушених переселенців, забезпечить умови для економічної активності населення, підвищення рівня освіти та кваліфікації робочої сили. Екологічна складова сталого розвитку буде врахована внаслідок зниження екологічного навантаження на довкілля, оскільки проєкт створення індустріального парку на території браунфілду має передбачати очищення від існуючих забруднень та запобіжні заходи деградації природних ресурсів.

Виходячи з цього визначено ключові позиції, за якими може бути реалізований потенціал створення просторових підприємницьких систем типу «браунфілд».

Розгляд виробництва *кальцинованої соди як якірної галузі* обумовлений її важливістю як інгредієнта у виробництві скла. Цей мінерал дозволяє допомагати знизити температуру плавлення кремнезему, який є основним компонентом скла. Середня потреба внутрішнього ринку України в цьому продукті за останні 15 років становить близько 300 тис. т на рік. Основними споживачами є скляна промисловість (до 50% у загальному обсязі споживання), хімічні та нафтохімічні підприємства (24%), металургійні комбінати (12%) та ін. Наразі потреба в листовому склі в Україні є дуже високою. Забезпеченість виробництва вітчизняною сировиною та паливними ресурсами одночасно з інституціональним розвитком сприяли б відродженню галузі для сучасної та повоєнної відбудови України².

Наявність галузевого технологічного інституту та спеціалізованих академічних кіл як учасників промислового кластера поліпшуватиме співпрацю між промисловістю та наукою для управління інноваційним процесом від моменту його стимулювання до етапу комерціалізації. Сприяння інноваціям і дослідженням

¹ Слов'янський індустріальний парк. НІОХІМ. 2023. URL: <https://niochim.kharkov.ua/uk/projects-3/priority-projects/slavyansk-industrial-park/>.

² В Славянске хотят возродить производство соды. *Слов'янські відомості*. 2020. URL: <https://slavinfo.dn.ua/novosti/novosti-slavyanska/v-slavyanske-khotyat-vozrodit-proizvodstvo-sody>.

може бути забезпечене насамперед завдяки ДУ «НІОХІМ». Інститут є провідною інжиніринговою компанією Європи з проектування хімічних виробництв з одночасним забезпеченням екологічної та промислової безпеки підприємств і єдиною на території України, здатною комплексно виконувати науково-дослідні, проектні та дослідно-конструкторські роботи зі створення та реконструкції виробництв кальцинованої соди, бікарбонату натрію (харчової соди) та інших продуктів основної хімії. Залучення нових учасників буде можливим за фінансової, технічної та інформаційної підтримки.

Забезпечення навчання та професійного зростання робочої сили відповідно до потреб кластера, підвищення рівня кваліфікації та конкурентоспроможності трудових ресурсів може здійснюватися на базі Слов'янського фахового коледжу індустрії та фармацевтики. Нині в коледжі відкрито такі спеціальності: 226 «Фармація, промислова фармацевтика», 133 «Галузеве машинобудування», 101 «Екологія», 161 «Хімічні технології та інженерія». Опанування дисциплін освітніх програм здійснюватиметься в дослідницько-практичному середовищі, що забезпечуватиметься науковою роботою викладачів, залученням студентів до наукової роботи за безпосередньої взаємодії з роботодавцями – промисловими підприємствами-учасниками індустріального парку та науковим колективом ДУ «НІОХІМ».

Перспективи розвитку галузей п'ятого технологічного укладу можуть бути пов'язані, наприклад, із виробництвом та практичним застосуванням альтернативної енергетики, зокрема біопалива, яке відіграє важливу роль у досягненні ЄС цілей щодо скорочення викидів парникових газів [27].

За оцінками вчених [28], Україна має найбільші в Європі площі сільськогосподарських земель та, відповідно, один із найкращих у світі потенціал аграрної сировини для виробництва біометану. Ця галузь створює для вітчизняних аграріїв новий вид бізнесу, що практично не залежить від логістики, проблеми з якою не дають можливості в умовах бойових дій ефективно експортувати зерно та інші види сільськогосподарської продукції.

Утворення сірководню в процесі анаеробного зброджування сировини значно знижує потенціал його використання, оскільки сполуки сірки в біогазі піддаються дедалі більш жорстким обмеженням через шкідливий вплив на здоров'я людини, а також двигуни машин. Існують різні технічні рішення щодо видалення сірководню з біогазу, одне з яких передбачає використання кальцинованої соди як потенційного адсорбенту для видалення сірководню з палива. Результати дослідження [29] свідчать, що кальцинована сода є прийнятною альтернативою іншим адсорбентам, які є відносно дорогими і недоступними для країн, що розвиваються.

Створення просторових підприємницьких систем типу «браунфілд» має гармоніювати із завданнями євроінтеграційного курсу України. Нова стратегія зростання ЄС – європейський «Зелений курс» (англ. The European Green Deal) має на меті екологічну трансформацію завдяки декарбонізації та впровадження принципів циркулярної економіки. **На макрорівні досягнення Цілей сталого розвитку стане важливим індикатором розвитку кластерів у майбутньому, тоді як на мікрорівні корпорації та міжнародні інвестори стежать за екологічними, соціальними й управлінськими**

(англ. environmental, social and governance – ESG) показниками компаній [30]. Відповідність бізнесу кальцинованої соди стандартам розвитку за екологічними принципами (якою мірою підприємство дбає про навколишнє середовище і в який спосіб намагається скоротити збитки, яких завдає екології) є важливим для досягнення його конкурентоспроможності.

Водночас реалізація потенціалу створення просторових підприємницьких систем на раніше існуючих виробничих майданчиках потребуватиме комплексних дій з боку держави в напрямі культивування спеціальних інститутів, спрямованих на стимулювання зацікавленості інвесторів у здійсненні проєктів на територіях браунфілдів, насамперед вирішення проблем регулювання відносин власності на об'єкти браунфілд, оцінювання екологічного забруднення та очищення ділянок.

Висновки

1. Створення промислових підприємницьких систем у вигляді індустріальних парків типу «браунфілд» необхідно сприймати та оцінювати з точки зору трьох взаємопов'язаних основ сталого розвитку – економічної, соціальної та екологічної. Для суб'єктів господарювання головними перевагами інвестування в браунфілди є їх забезпеченість транспортно-технічною інфраструктурою (дороги, залізниця, громадський транспорт, вода, каналізація, електроенергія), достатня кількість робочої сили в житлових районах поблизу (або в доступі громадським транспортом), наявність поряд виробничих та інших містобудівних об'єктів.

2. На відміну від минулого, коли для виробництва були потрібні дуже великі об'єкти, нові виробничі майданчики часто створюються малими підприємствами, розміщення яких не потребує великих площ і які можуть бути розташовані на невеликих ділянках у центрі міста. Цей підхід може бути особливо сприятливим не тільки для нових, але і для релокованих із небезпечних регіонів України підприємств, які прагнуть діяти за принципами сталого розвитку, соціальної відповідальності, запровадження розумних виробничих технологій та демонстрації прихильності до відродження місцевої спільноти. З урахуванням світового досвіду відновлення браунфілдів для релокації підприємств в Україні має здійснюватися згідно з такими положеннями: урахування компонента екологічної реабілітації залежно від ступеня забруднення та вимог до очищення; відновлення та раціонального споживання ресурсів (принцип циркулярної економіки); урахування передових технологій у галузі енергозбереження; підтримки створення знань і технологічного розвитку.

3. Загальна відсталість технологічної бази національної економічної системи та слабкість механізмів її інноваційного відновлення ускладнюють формування стійкості нашої держави до сучасних викликів. Нищення великих промислових підприємств та інфраструктурних об'єктів руйнує економічний потенціал країни, створюючи перешкоди для забезпечення гідного рівня життя у воєнний час і швидшого повоєнного відновлення. Нинішня ситуація є свідченням того, що проблема модернізації вітчизняної промисловості та підвищення якості її технологічного розвитку відповідно до сучасних світових тенденцій лишатиметься однією з найбільш актуальних.

4. Відповідно до теорії змін техніко-економічних парадигм підприємства, які розташовані на попередньо освоєних промислових ділянках, як правило, належать до третього та четвертого технологічних укладів. Формування просторових підприємницьких систем типу «браунфілд», зокрема індустріальних парків, має розглядатися в контексті не тільки модернізації наявних технологій, але і зрушень у стані технологічної структури вітчизняної промисловості та її переходу на вищі технології п'ятого та шостого укладів завдяки активізації інвестиційної та інноваційної сфер діяльності.

5. Поштовх до структурної перебудови економіки України та забезпечення її стійкості може надати формування ядра нового технологічного укладу на базі просторових підприємницьких систем. Така можливість є реальною завдяки створенню високотехнологічного кластера, головною складовою якого буде індустріальний парк типу «браунфілд», створений на основі модернізованого підприємства третього або четвертого технологічного укладу. Реалізацію такого проекту розглянуто на прикладі відродження виробництва кальцинованої соди у м. Слов'янськ (Донецька область).

6. Створення кластера на базі індустріального парку може бути ефективним способом стимулювання інноваційного розвитку та економічного зростання в конкретній галузі чи регіоні, що сприятиме сталому розвитку території. Ключові позиції, за якими може бути реалізований потенціал створення просторових підприємницьких систем на основі раніше існуючих виробничих майданчиків для сталого розвитку території, модернізації промисловості та організації нових виробничих точок сучасного прогресивного технологічного зростання, є такими:

визначення виробництва кальцинованої соди як якірної галузі, обумовлене її важливістю як інгредієнта у виробництві скла, що вкрай необхідно для сучасної та повоєнної відбудови України;

наявність інституту підтримки технологій – стимулювання співпраці між промисловістю та науковими колами для управління інноваційним процесом від моменту його заохочення до етапу комерціалізації, що буде забезпечено насамперед завдяки Державній установі «Державний науково-дослідний і проектний інститут основної хімії». Залучення нових учасників буде можливим за фінансової, технічної та інформаційної підтримки;

забезпечення навчання та професійного зростання робочої сили відповідно до потреб кластера, підвищення рівня кваліфікації та конкурентоспроможності трудових ресурсів, що може здійснюватися на базі Слов'янського фахового коледжу індустрії та фармацевтики;

перспективи розвитку галузей наступного технологічного укладу, пов'язані, наприклад, із виробництвом та практичним застосуванням альтернативної енергетики, зокрема біопалива, яке відіграє важливу роль у досягненні ЄС цілей щодо скорочення викидів парникових газів;

відповідність завданням євроінтеграційного курсу України з метою екологічної трансформації промисловості завдяки декарбонізації та впровадженню принципів циркулярної економіки.

7. Реалізація потенціалу створення просторових підприємницьких систем на раніше існуючих виробничих майданчиках потребуватиме комплексних дій із боку держави у напрямі культивування спеціальних інститутів, спрямованих на стимулювання зацікавленості інвесторів у здійсненні проектів на територіях браунфілдів, передусім вирішення проблем регулювання відносин власності на такі об'єкти.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо створення сприятливих умов для діяльності індустріальних парків в Україні: Закон України від 21 червня 2022 року № 2330-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2330-20#Text>.
2. Про внесення змін до статті 287 Митного кодексу України щодо створення сприятливих умов для діяльності індустріальних парків в Україні: Закон України від 21 червня 2022 року № 2331-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2331-20#Text>.
3. Якубовський М. М., Ляшенко В. І. Модернізація економіки промислових регіонів: спроба концептуалізації. *Вісник економічної науки України*. 2016. №1. С. 188-195.
4. Про індустріальні парки: Закон України від 21 червня 2012 року № 5018-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text>.
5. Концепція створення індустріальних (промислових) парків: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2006 р. №447-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447-2006-%D1%80#Text>.
6. Kulynych O. P., Hrybova A. O. Legal regulation of the use of land of industrial parks. *Law. Human. Environment*. 2019. Vol. 10(2). P. 91–98. DOI: <https://doi.org/10.31548/law2019.02.011>.
7. Soldak M. O. Institutional aspect of brownfields revitalization: the case of Ukraine. *Journal of European economy*. 2021. Vol. 20. № 2 (77). DOI: <https://doi.org/10.35774/jee2021.02.303>.
8. Лекарь С. І. Міжнародні та вітчизняні реалії функціонування індустріальних парків. *Економіка промисловості*. 2017. № 1. С. 80-94. DOI: <https://doi.org/10.15407/econindustry2017.01.080>.
9. Галасюк В. В. Індустріальні парки: світовий досвід та перспективи створення в Україні. *Економічний аналіз*: зб. наук. праць. 2018. Т. 28. № 1. С. 40-50.
10. Бойко В., Бойко Л. Індустріальні парки – ефективний механізм залучення інвестицій для відновлення економіки у післявоєнний період. *Економіка та суспільство*. 2023. № 49. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-23>.
11. Підоричева І. Ю., Ліщук О. В. Актуальні напрями та перспективи розвитку індустріальних парків і кластерів у контексті сучасної та повоєнної відбудови України. *Економічний вісник Донбасу*. 2023. №1. С. 66-79. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2023-1\(71\)-66-79](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2023-1(71)-66-79).
12. Pavolová H., Bakalár T., Tokarčík A., Kozáková Ľ., Pastyřčák, T. An Economic Analysis of Brownfield and Greenfield Industrial Parks Investment Projects: A Case Study of Eastern Slovakia. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2021. Vol. 18, №7. P. 3472. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph18073472>.
13. Hayali A. S. Is FDI beneficial for development in any case: An empirical comparison between greenfield and

brownfield investments. *Doğu Üniversitesi Dergis*. 2014. №15. P. 15–30.

DOI: <https://doi.org/10.31671/dogus.2018.74>.

14. Peric A., Maruna M. Brownfield redevelopment versus greenfield investment: Is Serbia on the way to integrated land management? *Journal of Urban Regeneration and Renewal*. 2012. Vol. 6 (1). P. 79–90. DOI: <https://doi.org/10.69554/BPKC1964>.

15. Whittemore, A. Brownfield Sites: An Option Paper for the Halifax Regional Municipality. 2002. 110 p. URL: <https://legacycontent.halifax.ca/council/agendasc/documents/120327ca1021.pdf>.

16. De Sousa C. A. Measuring the public costs and benefits of brownfield versus greenfield development in the Greater Toronto area. *Environment and Planning B: Planning and Design*. 2002. №29. P. 251–280. DOI: <https://doi.org/10.1068/b1283>.

17. Cappai F., Forgues D., Glaus, M. A Methodological Approach for Evaluating Brownfield Redevelopment Projects. *Urban Science*. 2019. Vol. 3(2):45. DOI: <https://doi.org/10.3390/urbansci3020045>.

18. Majumdar M., Sen J. Spatial Pattern of Brownfield-Greenfield development across Urban-Rural Transition: A case study of Kolkata Metropolitan Area. *International Journal of Engineering Research and Applications*. 2020. Vol. 10 (5). P. 33–38. DOI: <https://doi.org/10.9790/9622-1005033338>.

19. Солдак М. О. Щодо принципів відновлення браунфілдів для релокації підприємств в Україні. *Modern science: innovations and prospects: Proceedings of the 10th International scientific and practical conference*. Sweden, Stockholm: SSPG Publish, 2022. P. 456–462.

20. 7 reasons why urban mining is overtaking classical mining. 2019. *Recupel*. URL: <https://www.recupel.be/nl>.

21. Збаразська Л. О. Ключові акценти порядку денного промислового розвитку в Україні. *Економіка промисловості*. 2020. № 4 (92). С. 5–37. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2020.04.005>, с. 25.

22. Perez C. Technological revolutions and techno-economic paradigms. *Cambridge Journal of Economics*. 2009. №34(1). P. 185–202. DOI: <https://doi.org/10.1093/cje/ber051>.

23. Чумаченко М. Г., Ляшенко В. І. Неоіндустріальні перспективи економіки України. *Управління економікою: теорія та практика*: зб. наук. пр. Донецьк: ІЕП НАН України, 2009. С. 3–34.

24. Хаустов К. Патент на розвиток. *Дзеркало тижня*. 2019. 26 липня.

25. Панченко В., Резнікова Н. Від кластерів до екоіндустріальних парків. 2022. www.industry4ukraine.net. URL: <https://www.industry4ukraine.net/publications/vid-klasteriv-do-eko-industrialnyh-parkiv/>.

26. Пропозиції робочій групі УСПП в частині відновлення галузі будівельних матеріалів України: науково-аналітична записка. Київ: Інститут економіки промисловості НАН України, 2023.

27. Biofuels. 2023. *European Commission*. URL: https://energy.ec.europa.eu/topics/renewable-energy/bioenergy/biofuels_en.

28. Гелетука Г. Г., Желєзна Т. А., Драгнев С. В., Кучерук П. П. Перспективи виробництва передових біопалив в Україні. *Енерготехнології та ресурсозбереження*. 2023. №3. С. 71–82. DOI: <https://doi.org/10.33070/etars.3.2023.06>.

29. Mrosso R., Mecha A. C., Kiplagat J. Biogas sweetening using new sorbent derived from soda ash from Lake Natron, Tanzania. *Cleaner Engineering and Technology*. 2023. Vol. 14. Paper 100646. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.clet.2023.100646>.

30. Hammad S. (2023). Industrial Clusters: Ambassadors for Regional Development: Case Study of Agadir Agreement. In El Ebrashi, R., Hattab, H., Hassan, R.S. and Bouchra, N.H. (Ed.) *Industry Clusters and Innovation in the Arab World*, Emerald Publishing Limited. 2023. P. 309–351. DOI: <https://doi.org/10.1108/978-1-80262-871-520231014>.

References

1. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo stvorennia spriyatlyvykh umov dla diialnosti industrialnykh parkiv v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2022 roku № 2330-IX [On amendments to the Tax Code of Ukraine regarding the creation of favorable conditions for the activity of industrial parks in Ukraine: Law of Ukraine dated June 21, 2022 No. 2330-IX]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2330-20#Text> [in Ukrainian].

2. Pro vnesennia zminy do statti 287 Mytnoho kodeksu Ukrainy shchodo stvorennia spriyatlyvykh umov dla diialnosti industrialnykh parkiv v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2022 roku № 2331-IX [On amending Article 287 of the Customs Code of Ukraine regarding the creation of favorable conditions for the activity of industrial parks in Ukraine: Law of Ukraine dated June 21, 2022 No. 2331-IX]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2331-20#Text> [in Ukrainian].

3. Yakubovskiy, M. M., Liashenko, V. I. (2016). Modernizatsiia ekonomiky promyslovykh rehioniv: sprobа kontseptualizatsii [Modernisation of industrial regions economy: the attempt of conceptualization]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1, pp. 188–195 [in Ukrainian].

4. Pro industrialni parky: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2012 roku № 5018-VI [On industrial parks: Law of Ukraine dated June 21, 2012 No. 5018-VI]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text> [in Ukrainian].

5. Kontseptsii stvorennia industrialnykh (promyslovykh) parkiv: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 1 serpnia 2006 r. №447-r [The concept of creating industrial (industrial) parks: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 1, 2006 No. 447-p]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447-2006-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

6. Kulynych, O. P., Hrybova, A. O. (2019). Legal regulation of the use of land of industrial parks. *Law. Human. Environment*, 10(2), pp. 91–98. DOI: <https://doi.org/10.31548/law2019.02.011>.

7. Soldak, M. O. (2021). Institutional aspect of brownfields revitalization: the case of Ukraine. *Journal of European economy*, Vol. 20, No. 2 (77). DOI: <https://doi.org/10.35774/jee2021.02.303>.

8. Lekar, S. I. (2017). Mizhnarodni ta vitchyzniani realii funktsionuvannia industrialnykh parkiv [International and national realities of industrial parks functioning]. *Econ. promisl.*, 1, pp. 80–94. DOI: <https://doi.org/10.15407/econindustry2017.01.080> [in Ukrainian].

9. Halasiuk, V. V. (2018). Industrialni parky: svitovyi dosvid ta perspektyvy stvorennia v Ukraini [Industrial parks: world experience and prospects for creation in Ukraine]. *Ekonomichniy analiz – Economic analysis*, Vol. 28, No. 1, pp. 40–50 [in Ukrainian].

10. Boiko, V., Boiko, L. (2023). Industrialni parky – efektyvnyi mekhanizm zaluchennia investytsii dla vidnovlennia ekonomiky u pislivoiennnyi period [Industrial Parks as an Efficient Mechanism of Attracting Investments for Economic Recovery in a Post-War Period]. *Ekonomika*

- ta suspilstvo – Economy and society, 49. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-23> [in Ukrainian].
11. Pidorycheva, I. Yu., Lishchuk, O. V. (2023). Aktualni napriamy ta perspektivy rozvytku industrialnykh parkiv i klasteriv u konteksti suchasnoi ta povoiennoi vidbudovy Ukrainy [Actual directions and prospects for the industrial parks and clusters development in the context of modern and post-war recovery of Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 1, pp. 66–79. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2023-1\(71\)-66-79](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2023-1(71)-66-79) [in Ukrainian].
12. Pavlová, H., Bakalár, T., Tokarčík, A., Kozáková, L., Pastyrčák, T. (2021). An Economic Analysis of Brownfield and Greenfield Industrial Parks Investment Projects: A Case Study of Eastern Slovakia. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, Vol. 18, No. 7, pp. 3472. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph18073472>.
13. Hayali, A. S. (2014). Is FDI beneficial for development in any case: An empirical comparison between greenfield and brownfield investments. *Doğu Üniversitesi Dergisi*, 15, pp. 15–30. DOI: <https://doi.org/10.31671/dogus.2018.74>.
14. Peric, A., Maruna, M. (2012). Brownfield redevelopment versus greenfield investment: Is Serbia on the way to integrated land management? *Journal of Urban Regeneration and Renewal*, Vol. 6 (1), pp. 79–90. DOI: <https://doi.org/10.69554/BPKC1964>.
15. Whittemore, A. (2002). Brownfield Sites: An Option Paper for the Halifax Regional Municipality. Retrieved from <https://legacycontent.halifax.ca/council/agendasc/documents/120327ca1021.pdf>.
16. De Sousa, C. A. (2002). Measuring the public costs and benefits of brownfield versus greenfield development in the Greater Toronto area. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 29, pp. 251–280. DOI: <https://doi.org/10.1068/b1283>.
17. Cappai, F., Forgues, D., Glaus, M. A. (2019). Methodological Approach for Evaluating Brownfield Redevelopment Projects. *Urban Science*, 3(2), 45. DOI: <https://doi.org/10.3390/urbansci3020045>.
18. Majumdar, M., Sen, J. (2020). Spatial Pattern of Brownfield-Greenfield development across Urban-Rural Transition: A case study of Kolkata Metropolitan Area. *International Journal of Engineering Research and Applications*, 10 (5), pp. 33–38. DOI: <https://doi.org/10.9790/9622-1005033338>.
19. Soldak, M. O. (2022). Shchodo pryntsyviv vidnovlennia braun-fildiv dlia relokatsii pidpriemstv v Ukraini [Concerning the principles of restoration of brownfields for the relocation of enterprises in Ukraine]. *Modern science: innovations and prospects*. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference. (pp. 456–462). Stockholm, SSPG Publish [in Ukrainian].
20. 7 reasons why urban mining is overtaking classical mining. (2019). *Recupel*. Retrieved from <https://www.recupel.be/nl>.
21. Zbarazska, L. O. (2020). Kliuchovi aktsenty poriadku dennoho promysloвого rozvytku v Ukraini [Key accents of agenda of industrial development in Ukraine]. *Econ. promisl.*, 4 (92), pp. 5–37. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2020.04.005> [in Ukrainian].
22. Perez, C. (2009). Technological revolutions and techno-economic paradigms. *Cambridge Journal of Economics*, 34(1), pp. 185–202. DOI: <https://doi.org/10.1093/cje/bep051>.
23. Chumachenko, M. H., Liashenko, V. I. (2009). Neoindustrialni perspektivy ekonomiky Ukrainy [Neo-industrial perspectives of the economy of Ukraine. Economic management: theory and practice]. *Upravlinnia ekonomikoiu: teoriia ta praktyka – Management of Economy: Theory and Practice*, pp. 3–34.
24. Khaustov K. (2019). Patent na rozvytok [Development patent]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the week*, July 26 [in Ukrainian].
25. Panchenko, V., Reznikova, N. (2022). Vid klasteriv do eko-industrialnykh parkiv [From clusters to eco-industrial parks]. www.industry4ukraine.net. Retrieved from <https://www.industry4ukraine.net/publications/vid-klasteriv-do-eko-industrialnykh-parkiv/> [in Ukrainian].
26. Propozytsii robochii hrupi USPP v chastyini vidnovlennia haluzi budivelnnykh materialiv Ukrainy [Proposals to the USPP working group regarding the restoration of the construction materials industry of Ukraine]. (2023). Kyiv: IIE of NAS of Ukraine [in Ukrainian].
27. Biofuels. (2023). *European Commission*. Retrieved from https://energy.ec.europa.eu/topics/renewable-energy/bioenergy/biofuels_en.
28. Heletukha, H. H., Zheliezna, T. A., Drahnev, S. V., Kucheruk, P. P. (2023). Perspektivy vyrobnytstva peredovykh biopalyv v Ukraini [Prospects for the Production of Advanced Biofuels in Ukraine]. *Enerhotekhnolohii ta resursozberezhennia – Energy technologies and resource saving*, 3, pp. 71–82. DOI: <https://doi.org/10.33070/etars.3.2023.06> [in Ukrainian].
29. Mrosso, R., Mecha, A. C., Kiplagat, J. (2023). Biogas sweetening using new sorbent derived from soda ash from Lake Natron, Tanzania. *Cleaner Engineering and Technology*, Vol. 14, 100646. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.clet.2023.100646>.
30. Hammad, S. (2023). Industrial Clusters: Ambassadors for Regional Development: Case Study of Agadir Agreement. *Industry Clusters and Innovation in the Arab World*. (pp. 309–351). Emerald Publishing Limited. DOI: <https://doi.org/10.1108/978-1-80262-871-520231014>.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2024

Формат цитування:

Солдак М. О., Ліщук О. В. Потенціал створення просторових підприємницьких систем на раніше існуючих виробничих майданчиках. *Вісник економічної науки України*. 2024. № 1 (46). С. 32–41. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).32-41](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).32-41)

Soldak M. O., Lishchuk O. V. (2024). The Potential of Creating Spatial Business Systems on Previously Existing Production Sites. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (46), pp. 32–41. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).32-41](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).32-41)

Наталія Валеріївна Гаврилова

канд. екон. наук, доц.

ORCID 0000-0001-5366-1820

e-mail: nh.15426378@gmail.com,

*Центральноукраїнський національний
технічний університет, м. Кропивницький*

ОЦІНКА РЕАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Внаслідок посилення повномасштабної агресії в Україні припинила роботу більше як третина промислових підприємств. З початку війни до вересня 2022 року було знищено понад 450 промислово-виробничих підприємств. За підсумками 2022 року загальна сума прямих збитків виробничо-промисловим підприємствам оцінюється у 13 млрд дол США. Відбудова зруйнованих виробничих потужностей потребує значних обсягів інвестицій. За даними спільної оцінки, оприлюдненої 23 березня 2023 р. урядом України, Групою Світового банку, Європейською Комісією та ООН, потреби України на відновлення і відбудову зросли до 411 млрд дол. США. Очікується, що витрати на реконструкцію та відновлення розтягнуться на десять років і відбуватимуться за рахунок як державних, так і приватних коштів. З огляду на це важливим є аналіз та оцінка реальних інвестицій в економіку України, виявлення їх особливостей на сучасному етапі та визначення орієнтирів їх здійснення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань інвестиційної діяльності, а саме реальним інвестиціям присвячені праці багатьох вітчизняних вчених, серед яких особливо виділити ватро наукові нароби В. Базилевича, І. Бланка, Л. Борщ, А. Пересади, І. Легкоступ, Т. Майорової, Н. Саїнчук, О. Самотенкова та інші.

У роботі І. Бланка визначається інвестиційна діяльність як «цілеспрямовано здійснюваний процес пошуку необхідних інвестиційних ресурсів, вибору ефективних об'єктів інвестування, формування збалансованої по вибраних пара-метрах інвестиційної програми (інвестиційного портфеля) і забезпечення його реалізації» [2].

У роботі І. Легкоступ та Н. Саїнчук визначається сучасний стан інвестиційної діяльності в Україні, її вітчизняний та міжнародний аспекти, проводиться аналіз капітальних інвестицій в економіку України [6].

У своїй роботі О. Самотенкова розглядає інвестиційну діяльність в Україні: тенденції та перспективи, та проводить аналіз та оцінку надходженням прямих іноземних інвестицій в економіку України, розглядає структуру прямих іноземних інвестицій в економіку України [11].

У роботі А. Загороднього, Г. Вознюк та Т. Смовженко реальні інвестиції визначаються як довготермінові вкладення коштів у реальні активи як матеріальні (будівлі, споруди, приріст матеріальних запасів) так і нематеріальних (ліцензії, патенти, права користу-

вання природними ресурсами, ноу-хау тощо та спрямовані на вкладення в основний капітал і на приріст матеріально-виробничих запасів [4].

У праці І. Алексієнко та О. Слуцької ототожнюються поняття реальні інвестиції та інвестиції у засоби виробництва, та розглядаються як вкладення у виробничий капітал складаються із вкладень у реальні активи, які забезпечують збільшення основного й оборотного капіталу (основних фондів, матеріально-виробничих запасів, нематеріальних активів), реальні інвестиції спрямовуються на розширення та модернізацію виробничого процесу [1].

Метою статті є дослідження процесу управління реальними інвестиціями в економіку України, визначення основних напрямків їх впровадження в умовах невизначеності спричинених відкритими військовими діями.

Виклад основних результатів дослідження. Реальні інвестиції розглядаються як вкладання в основний капітал у формі виробничих об'єктів, земельних та природних ресурсів, нематеріальних активів, наукових та проєктно-конструкторських досліджень, у вигляді придбання та розширення бізнесу. Особливістю реальних інвестицій є те, що вони мають більш високу продуктивність та стійкість до ринкових коливань. Реальні інвестиції вимагають постійного оновлення виробничих потужностей через стрімкий розвиток науково-технічного прогресу, автоматизації, роботизації та цифровізації виробництва. Ігнорування сучасних вимог технічного процесу, нехтування рівнем зростання споживчих вимог призведе до втрати конкурентоспроможності виробляємої продукції та підприємства в цілому, а отже і заявленого рівня прибутковості.

Специфічні особливості функціонування та реалізації реальних інвестицій, їх форм та методів визначають певні особливості їх реалізації та вимагають впровадження необхідної та ефективної політики управління реальними інвестиціями. Політика управління реальними інвестиціями є складовою частиною загальної стратегії розвитку та інвестиційної стратегії підприємства та забезпечує підготовку, оцінку і реалізацію найбільш ефективних реальних інвестиційних проєктів.

Процес формування політики управління реальними інвестиціями здійснюється поетапно. Розглянемо етапи формування та реалізації управління реальними інвестиціями, які представлені на рисунку.

Аналізуючи реальні інвестиції в Україні доцільно проаналізувати Інвестиції у матеріальні активи за 2018-2021 роки (див. таблицю).

Рисунок. Етапи формування та реалізації управління реальними інвестиціями

Таблиця

Аналіз інвестицій у матеріальні активи в Україні за 2018-2021 роки, млн грн [12]

	2018	2019	2020	2021	Відхилення (±)	
					2020/2019	2021/2020
Усього інвестицій у матеріальні активи	578726	623979	508217	673899	-115762	+165682
Інвестиції у матеріальні активи	542335	600568	483324	642801	-117244	+159477
будівлі житлові	57396	58015	34886	51502	-23129	+16616
будівлі нежитлові	88846	100468	78920	104262	-21549	+25342
інженерні споруди	111315	149153	127995	167822	-21158	+39827
Машини, обладнання та інвентар	187651	198455	161637	207546	-36818	+45909
Транспортні засоби	73926	65871	50075	72719	-15796	+22144
Земля	1673	2230	2298	3013	+68	+715
Довгострокові біологічні активи рослинництва та тваринництва	4528	6000	5247	5824	-753	+577

Обсяг інвестицій у матеріальні активи в Україні у 2020 році наочно продемонстрував їх зменшення, що пояснюється загальним зниженням підприємницької активності практично всіх напрямків діяльності у 2020 році через карантинні заходи та поширення COVID 19. Спостерігалось призупинення будівництва житлових та нежитлових споруд, на 23129 та 21549 млн грн відповідно. Все у 2021 році збільшуються обсяги інвестицій у матеріальні активи на 159477 млн грн. Так, обсяг інвестицій у житлові будівлі збільшився на 16616 млн грн, обсяг інвестицій у будівлі нежитлового призначення збільшився на 25342 млн грн та інженерні споруди на 39827 млн грн, тобто спостерігається будівництво об'єктів виробничого та інженерно-конструкторського призначення.

Аналізуючи капітальні інвестиції можемо відмітити, що за даними Національного банку України обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України (залишків) станом на 31.12.2022 року становив 50 986,7 млн дол. США. Інвестиції спрямовуються у вже розвинені сфери економічної діяльності.

Станом на 31.12.2022 р. найвагоміші обсяги прямих інвестицій (залишків) були спрямовані до підприємств промисловості – 41,9% та установ та організацій, що здійснюють оптову та роздрібну торгівлю, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 16,3% [3].

До основних країн-інвесторів належать Кіпр – 33,1%, Нідерланди – 19,5, Швейцарія – 5,1, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії – 4,8, Німеччина – 4,97, Австрія – 3,2, Люксембург – 2,5 і Франція – 2,2%.

За даними платіжного балансу, опублікованого на сайті Національного банку, за вісім місяців 2023 року чистий приплив прямих іноземних інвестицій оцінено у 2,9 млрд дол. США (у тому числі реінвестування доходів – 2,3 млрд дол. США).

Обсяги освоєння капітальних інвестицій підприємств України в 2022 році склали 409660,0 млн грн [3].

Провідними сферами економічної діяльності, за обсягами освоєння капітальних інвестицій, в 2022 році залишаються: промисловість – 30,8%, сільське, лісове та рибне господарство – 12,6%, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – 12,1%, оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 9,0%, державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування – 8,9%, будівництво – 8,0%, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги – 4,3%, інформація та телекомунікації – 4,1%, операції з нерухомим майном – 3,5% [3].

З метою стимулювання залучення в економіку України стратегічних інвесторів, підвищення інвестиційної привабливості України, створення нових високооплачуваних робочих місць, а також зростання конкурентоспроможності економіки через запровадження державної підтримки великих інвестиційних проектів прийнято Закон України «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні».

9 серпня 2023 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації інвестиційних проектів із значними інвестиціями», який набрав чинності [10].

Його основною метою є стимулювання залучення зовнішніх та внутрішніх інвестицій шляхом спрощення вимог до інвестиційних проектів із значними інвестиціями, удосконалення форм державної підтримки для реалізації таких проектів, що створить сприятливі умови для залучення більшого кола інвесторів та збільшення кількості інвестиційних проектів із значними інвестиціями, а також сприятиме розвитку регіонів, де вони будуть реалізовуватися.

Також чинним законодавством визначено:

- розширення сфер, у яких може реалізовуватися інвестиційний проект із значними інвестиціями (додано сферу електронних комунікацій, діяльності з виробництва біоетанолу, який призначений для виробництва як компонент палива, виробництво біогазу та біометану);

- надання можливості заявнику не раніше ніж за 18 місяців до дати подання заявки до уповноваженого органу здійснити значні інвестиції в об'єкти інвестування в обсязі, що не перевищує 30% загального обсягу значних інвестицій, необхідних для реалізації інвестиційного проекту із значними інвестиціями;

- надання можливості заявнику виступати інвестором із значними інвестиціями, якщо він є окремою юридичною особою створеною для реалізації інвестиційного проекту, та стороною спеціального інвестиційного договору, як інвестор;

- доповнення форм державної підтримки, а саме: компенсація за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та з інших джерел, не заборонених законом, вартості збудованих заявником або інвестором із значними інвестиціями об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури (автомобільних шляхів, ліній зв'язку, засобів тепло-, газо-, водо- та електропостачання, інженерних комунікацій тощо), необхідних для реалізації інвестиційного проекту із значними інвестиціями; компенсація витрат на підключення та приєднання до інженерно-транспортних мереж, необхідних для реалізації інвестиційного проекту із значними інвестиціями; звільнення від відшкодування втрат лісогосподарського виробництва для реалізації інвестиційного проекту із значними інвестиціями;

- зменшення межі розміру значних інвестицій (з 20 до 12 млн євро) та кількості створених нових робочих місць впродовж строку реалізації інвестиційного проекту із значними інвестиціями, а саме: змінено та диференційовано вимоги щодо створення робочих місць для можливості залучення до інвестиційного процесу більшого кола суб'єктів господарювання – не тільки великих, але й середніх підприємств;

- встановлення можливостей для доопрацювання, а не повернення поданих інвестором документів, зокрема техніко-економічного обґрунтування та спеціального інвестиційного договору, в рамках проведення оцінки інвестиційного проекту із значними інвестиціями, а також можливості проведення переговорів із залученням представників уповноваженої установи для узгодження положень спеціального інвестиційного договору після отримання висновку про доцільність реалізації інвестиційного проекту із значними інвестиціями та укладення спеціального інвестиційного договору;

- передбачення повернення державної підтримки в повному обсязі у разі недосягнення обсягу значних інвестицій, який визначений законопроектом (12 млн євро), неможливість збільшити обсяг державної під-

тримки, коли фактичний обсяг значних інвестицій більше, ніж визначений у спеціальному інвестиційному договорі, а також можливість корегування обсягу державної підтримки, якщо фактичний обсяг значних інвестицій менший, ніж передбачено спеціальним інвестиційним договором, шляхом внесення змін до такого договору [7; 9-10].

Вагомим механізмом залучення реальних інвестицій в економіку України є сприяння розвитку індустріальних парків, які розглядаються як потенційні промислові майданчики для релокації компаній із інших країн з метою диверсифікації ланцюгів поставок, що вирішують питання скорочення часу до початку роботи (Time-to-Market) компаній беручи до уваги час, необхідний для пошуку оптимальної локації, початку будівництва і введення об'єктів в експлуатацію.

Закон України «Про індустріальні парки» передбачає спрощений порядок надання в оренду чи власність земельних ділянок у межах індустріальних парків, довготривалість і сталість господарських відносин в рамках індустріальних парків, надання державного стимулювання для розвитку зареєстрованих індустріальних парків. Таке державне стимулювання може здійснюватися за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів та з інших джерел, не заборонених законодавством, а також шляхом супроводу інвесторів місцевими і центральними органами виконавчої влади, профільними установами та організаціями у вирішенні ними питань, пов'язаних із розвитком індустріальних парків [8].

Крім того, Верховною Радою України 21.06.2022 р. прийнято Закони України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо створення сприятливих умов для діяльності індустріальних парків в Україні» та «Про внесення змін до статті 287 Митного кодексу України щодо створення сприятливих умов для діяльності індустріальних парків в Україні» [4].

Так, вказаними нормативними актами внесені зміни до Податкового кодексу України і передбачається наступне:

- звільнення від оподаткування податком на додану вартість операції з ввезення на митну територію України у митному режимі імпорту нового устаткування (обладнання), що ввозяться учасниками індустріальних парків, виключно для власного використання під здійснення ними діяльності у сферах переробної промисловості або науково-дослідної діяльності на території (в межах) індустріального парку (без права надання в оренду, лізинг чи передачу в користування третім особам на будь-яких інших умовах);

- звільнення від податку на прибуток протягом десяти років;

- надання права органам місцевого самоврядування встановлення пільгових ставок податку на нерухомість і плати за землю.

Крім того, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.02.2023 р. № 176-р схвалено Стратегію розвитку індустріальних парків на 2023-2030 роки. Стратегія покликана допомогти більш ефективно використовувати потенціал індустріальних парків у рамках процесу децентралізації управління та сприяти вирішенню питань щодо зупинки деградації довкілля, створення додаткової вартості та нових кваліфікованих робочих місць [5].

Потужним джерелом залучення реальних інвестицій є державно-приватне партнерство та одночасно з

чим є дієвим механізмом, який сприяє розвитку відносин між державними органами та бізнесом. Держава гарантує додержання встановлених законодавством України умов для провадження діяльності приватних партнерів, пов'язаної з виконанням договорів, укладених у рамках ДПП, додержання прав і законних інтересів приватних партнерів.

Однією з форм здійснення Державно-приватного партнерства є концесія, що передбачає надання концесіодавцем концесіонеру права на створення та/або будівництво (нове будівництво, реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт та технічне переоснащення), та/або управління (користування, експлуатацію, технічне обслуговування) об'єктом концесії, та/або надання суспільно значущих послуг у порядку та на умовах, визначених концесійним договором, а також передбачає передачу концесіонеру переважної частини операційного ризику, що охоплює ризик попиту та/або ризик пропозиції.

Незважаючи на всі виклики та труднощі, які принесла війна в Україні, Уряд України працює над створенням умов для ефективного залучення вітчизняних та іноземних інвестицій в економіку України.

Так, внесені у 2022 році зміни до бюджетного законодавства відкрили новий механізм залучення коштів для реалізації проектів на умовах Державно-приватного партнерства, який дає можливість державним партнерам брати довгострокові зобов'язання в рамках договорів Державно-приватного партнерства а приватним партнерам (концесіонерам) надає впевненості у виконанні державою своїх зобов'язань та функціонуванні механізму Державно-приватного партнерства (концесії).

Це важливий крок для реалізації соціально значущих проектів, які найчастіше реалізуються за моделлю Державно-приватного партнерства на основі доступності інфраструктури з платежами за експлуатаційну готовність.

Крім того, Міністерство економіки України наразі працює над внесенням змін до деяких законодавчих актів щодо вдосконалення механізму залучення приватних інвестицій за допомогою механізму Державно-приватного партнерства для прискорення відновлення зруйнованих війною об'єктів та будівництва нових об'єктів, пов'язаних з післявоєнне економічне відновлення України.

Основні принципи стратегії реконструкції інфраструктури в Україні (яка базуватиметься на інноваційно-інвестиційних засадах, соціальній відповідальності) та основні передумови успішного використання Державно-приватного партнерства в Україні, зокрема:

- міцний інституційний потенціал і підтримка міжнародних фінансових організацій (МФО) та інституцій фінансування розвитку (ДФІ), включаючи міжнародні банки розвитку;

- гарантії оплати для приватних партнерів;
- страхування від повторних ризиків військових дій;

- чіткий і послідовний список життєздатних проектів;

- оптимізовані та стандартизовані прозорі процедури відбору інвесторів;

- доступні шаблони тендерної документації для групи проектів.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Враховуючи реалії в яких Україна продовжує здійснювати реальне інвестування активізація інвестиційної діяльності повинна здійснюватись через наступні кроки:

- продовження інституційних реформ для посилення захисту прав інвесторів, удосконалення антимонопольного законодавства та посилення інституційної спроможності АМКУ;
 - проведення судової та антикорупційної реформи;
 - створення сприятливого податкового середовища для інвестицій (прискорена амортизація основних засобів, зменшення податкового навантаження на нерозподілений прибуток);
 - урегулювання податкових прогалин та протидія ухиленню від оподаткування (скорочення тіньової економіки);
 - розвиток інструментів державної підтримки експорту (спеціальні програми рефінансування, розвиток ЕКА);
 - підвищення ефективності корпоративного управління державними підприємствами та приватизація;
 - розбудова цифрової інфраструктури та гармонізація цифрових стандартів з країнами ЄС;
 - дерегуляція підприємницької діяльності та зменшення кількості ліцензій та контролюючих органів;
 - активне просування українських товарів на експортних ринках з використанням можливостей дипломатичної служби та торговельно-економічних місій.
- В частині розширення внутрішнього ринку:
- оновлення економічної інфраструктури як на основі бюджетного фінансування, так і впровадження сучасних механізмів державно-приватного партнерства;
 - створення реєстру крупних інвестиційних проєктів, які можуть бути реалізовані на засадах державно-приватного партнерства, у тому числі проєкти з концесії інфраструктурних об'єктів;
 - стимулювання локалізації виробництва, імпортозаміщення та технологій з метою переходу від сировинної до економіки з високою доданою вартістю;
 - спрощення процедур створення індустріальних парків із доступом до землі, інфраструктури та державних сервісів;
 - створення вільних економічних зон та територій пріоритетного розвитку з метою стимулювання точок зростання в найбільш перспективних для інвестицій регіонах України;
 - запровадження регуляторних та економічних стимулів для розвитку ринків енергетики, інтеграція енергосистем України та Європи;
 - підтримка реалізації інноваційних проєктів у промисловості та створення умов для підвищення конкурентоспроможності українських підприємств на ринках ЄС;
 - стимулювання агровиробництва високовартісної продукції шляхом залучення інвестицій у сільське господарство та харчову промисловість;
 - збільшення інвестиційної складової у витратах державного та місцевих бюджетів та удосконалення вимог та процедур до відбору державних інвестиційних проєктів;

– удосконалення практики державного оборонного замовлення, у тому числі товарів подвійного призначення, із внесенням змін до тендерного законодавства щодо спрощення закупівельних процедур, та з метою підвищення частки продукції вітчизняного виробництва у сфері оборонних закупівель;

– створення Банку розвитку для фінансування державних інвестиційних проєктів, у тому числі із залученням коштів міжнародних фінансових організацій;

– залучення інвестицій на умовах угод про розподіл продукції;

– поглиблення вторинного ринку ОВДП з метою зниження вартості державних запозичень;

– лібералізація ринку корпоративних облігацій. Розширення переліку активів, що можуть виступати забезпеченням за рефінансуванням Національного банку за рахунок облігацій емітентів з недержавного сектору;

– прийняття закону про сек'юритизацію активів та створення відповідної інфраструктури;

– упровадження пенсійної реформи.

Список використаних джерел

1. Алексієнко І., Слущька О. Інвестування: навч. посібник. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. 206 с. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/23736/1/2018-%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B5%D1%94%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%86.%D0%86.%2C%20%D0%A1%D0%BB%D1%83%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%9E.%D0%92.pdf>.
2. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент : учебное пособие. Киев : Эльга Н. Ника-Центр, 2001. 448 с.
3. Данилишин Б. Щодо стану інвестиційних процесів в економіці України та шляхи їх активізації. 2023. URL: https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/503439_shchodo_stanu_investitsiynih_protseviv.html.
4. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. Київ: Знання, 2002. 556 с.
5. Інвестиційна діяльність в Україні за 2022 рік. Міністерство економіки України. Департамент інвестицій. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b6d0940d-2443-41c4-82ec-86e6d2e56973&title=InvestitsiinaDialnistVUkrainiZa2022-Rik>.
6. Легкоступ І., Саїнчук Н. Сучасний стан інвестиційної діяльності в Україні: вітчизняний та міжнародний аспекти. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-56>.
7. Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями в Україні. Закон України від 17.12.2020 р. № 1116-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text>.
8. Про індустріальні парки. Закон України від 21.06.2012 року № 5018-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text>.
9. Про схвалення стратегії індустріальних парків на 2023–2030 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2023 р. № 176-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176-2023-%D1%80#Text>.
10. Про внесення змін до статті 128 Митного кодексу України щодо створення сприятливих умов для

діяльності індустріальних парків в Україні. Закон України від 21.06.2022 року №2331-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2331-20#Text>.

11. Самоєнкова О. Є. Інвестиційна діяльність в Україні: тенденції та перспективи. *Ефективна економіка*. 2019. № 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.5.46>.

12. Статистичний щорічник 2022. *Державна служба статистики України*. Київ, 2023. 387 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_22_u.pdf.

13. Собкевич О. Підтримка інвестицій у промисловість України в умовах війни та повоєнного відновлення. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 29.05.2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pidtrymka-investitsiy-u-promyslovist-ukrayiny-v-umovakh-viyny-ta>.

14. Бондар Ю. А. Диверсифікація інвестиційного портфелю. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 16. С. 286-297.

15. Бондар Ю. А., Легінкова Н. І. Інвестиційні ресурси як економічна категорія та об'єкт підприємств. *Науковий вісник Львівської академії. Серія: Економіка, менеджмент та право*. 2020. Вип. 2. С. 22-29.

16. Гуцалюк О. М. Роль інформаційно-аналітичних ресурсів у фінансовому забезпеченні технологій управління економічною безпекою банківських установ. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2015. № 2 (83). С. 9-12.

17. Салига К. С., Гуцалюк О. М., Небаба Н. О. Формування інвестиційної привабливості та забезпечення економічної ефективності корпоративного інтеграційного об'єднання. *Ефективна економіка*. 2018. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7217>.

18. Салига К. С., Гуцалюк О. М. Ресурсно-компетентнісна парадигма організації управління корпоративними інтеграційними процесами акціонерних товариств. *Бізнес Інформ*. 2018. № 10. С. 369-376.

19. Hutsaliuk, O. M., Bondar, Iu. A., Popov, O. Ye. Forming of Investment Attractiveness and Providing of Economic Efficiency of Corporate Integration Association. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. № 2 (68). С. 79-85. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-2\(68\)-79-85](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-2(68)-79-85).

References

1. Aleksienko, I., Slutska, O. (2018). Investuvannia [Investment]. Kharkiv, KhNEU im. S. Kuznetsia. 206 p. Retrieved from <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/23736/1/2018-%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B5%D1%94%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%86.%D0%86.%2C%20%D0%A1%D0%BB%D1%83%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%9E.%D0%92.pdf> [in Ukrainian].

2. Blank, I. A. (2001). Investitsionnyy menedzhment [Investment management]. Kyiv, Elga N. Nika-Center. 448 p. [in Russian].

3. Danylyshyn, B. (2023). Shchodo stanu investytsiynykh protsesiv v ekonomitsi Ukrainy ta shliakhy yikh aktyvizatsii [Towards the beginning of investment processes in the economy of Ukraine and ways of their activation]. Retrieved from https://lb.ua/blog/bogdan_danylyshyn/503439_shchodo_stanu_investitsiynih_protseviv.html [in Ukrainian].

4. Zahorodnii, A. H., Vozniuk, H. L., Smovzhenko, T. S. (2002). Finansovyi slovnyk [Financial dictionary]. Kyiv, Znannia. 556 p. [in Ukrainian].

5. Investytsiina diialnist v Ukraini za 2022 rik [Investment activity in Ukraine for 2022]. (2023). *Ministry of Economy of Ukraine. Department of Investments*. Retrieved from <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b6d0940d-2443-41c4-82ec-86e6d2e56973&title=InvestitsiinaDiialnistVUkrainiZa2022-Rik> [in Ukrainian].

6. Lehkostup, I., Sainchuk, N. (2022). Suchasnyi stani investytsiinoi diialnosti v Ukraini: vitchyzniani ta mizhnarodnyi aspekty [Current State of Investment Activity in Ukraine: Domestic and International Aspects]. *Економіка та суспільство – Economy and society*, 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-56> [in Ukrainian].

7. Pro derzhavnu pidtrymku investytsiynykh proektiv iz znachnymy investytsiamy v Ukraini. Zakon Ukrainy vid 17.12.2020 r. № 1116-IV [About state support of investment projects with significant investments in Ukraine. Law of Ukraine dated 17.12.2020 No. 1116-IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text> [in Ukrainian].

8. Pro industrialni parky. Zakon Ukrainy vid 21.06.2012 roku № 5018-VI [About industrial parks. Law of Ukraine dated June 21, 2012 No. 5018-VI]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text> [in Ukrainian].

9. Pro skhvalennia stratehii industrialnykh parkiv na 2023-2030 roky: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.02.2023 r. № 176-r [On the approval of the strategy of industrial parks for 2023-2030: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 24, 2023 No. 176]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176-2023-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

10. Pro vnesennia zmin do statti 128 Mytnoho kodeksu Ukrainy shchodo stvorennia spriyatlyvykh umov dlia diialnosti industrialnykh parkiv v Ukraini. Zakon Ukrainy vid 21.06.2022 roku №2331-IX [On amendments to Article 128 of the Customs Code of Ukraine regarding the creation of favorable conditions for the operation of industrial parks in Ukraine. Law of Ukraine dated June 21, 2022 No. 2331-IX]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2331-20#Text> [in Ukrainian].

11. Samotoienkova, O. Ye. (2019). Investytsiina diialnist v Ukraini: tendentsii ta perspektyvy [An investment activity of Ukraine: trends and prospects]. *Ефективна економіка*, 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.5.46> [in Ukrainian].

12. Statystychnyi shchorichnyk 2022 [Statistical Yearbook 2022]. (2023). Kyiv, State Statistics Service of Ukraine. 387 p. Retrieved from https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_22_u.pdf [in Ukrainian].

13. Sobkevych, O. (2023). Pidtrymka investytsii u promyslovist Ukrainy v umovakh viyny ta povoiennoho vidnovlennia [Support of investments in the industry of Ukraine in the conditions of war and post-war recovery]. *National Institute of Strategic Studies*. Retrieved from <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pidtrymka-investitsiy-u-promyslovist-ukrayiny-v-umovakh-viyny-ta> [in Ukrainian].

14. Bondar, Iu. A. (2017). Dyversyfikatsiia investytsiinoho portfeliu [Diversification of the investment portfolio]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global*

and national economic problems, 16, pp. 286-297 [in Ukrainian].

15. Bondar, Iu. A., Lehinkova, N. I. (2020). Investytsiini resursy yak ekonomichna katehoriia ta ob'ekt pidpriemstv [Investment resources as an economic category and object of enterprises]. *Naukovyi visnyk Lotnoi akademii. Seriya: Ekonomika, menedzhment ta pravo – Scientific Bulletin of the Flight Academy. Series: Economics, management and law*, 2, pp. 22-29 [in Ukrainian].

16. Hutsaliuk, O. M. (2015). Rol informatsiino-analitychnykh resursiv u finansovomu zabezpechenni tekhnolohii upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu bankivskykh ustanov [The role of information and analytical resources in the financial provision of technologies for managing the economic security of banking institutions]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpriemnytstvo – State and regions. Series: Economy and entrepreneurship*, 2 (83), pp. 9-12 [in Ukrainian].

17. Salyha, K. S., Hutsaliuk, O. M., Nebaba, N. O. (2018). Formuvannia investytsiinoi pryvabyvosti ta

zabezpechennia ekonomichnoi efektyvnosti korporatyvnoho intehtatsiinoho obiednannia [Formation of investment attractiveness and ensuring the economic efficiency of the corporate integration association]. *Efektivna ekonomika*, 4. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7217> [in Ukrainian].

18. Salyha, K. S., Hutsaliuk, O. M. (2018). Resursno-kompetentnistna paradyhma orhanizatsii upravlinnia korporatyvnymy intehtatsiynymy protsesamy aktsionernykh tovarystv [Resource-competence paradigm of the organization of management of corporate integration processes of joint-stock companies]. *Biznes Inform – Business Inform*, 10, pp. 369-376 [in Ukrainian].

19. Hutsaliuk, O. M., Bondar, Iu. A., & Popov, O. Ye. (2022). Forming of Investment Attractiveness and Providing of Economic Efficiency of Corporate Integration Association. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 2(68), pp. 79-85. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-2\(68\)-79-85](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-2(68)-79-85).

Стаття надійшла до редакції 10.05.2024

Формат цитування:

Гаврилова Н. В. Оцінка реальних інвестицій в економіку України. *Вісник економічної науки України*. 2024. № 1 (46). С. 42-48. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).42-48](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).42-48)

Havrylova, N. V. (2024). Evaluation of Real Investments in the Economy of Ukraine. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (46), pp. 42-48. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).42-48](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).42-48)

Лев Євгенович Луньов
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

ORCID 0000-0002-3164-0508

e-mail: lunev.lev01@gmail.com,

Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ»

Вступ. У сучасному світі питання ефективного та безпечного поводження з відходами стає все більш актуальним і вимагає уваги з боку наукових кіл, політиків, та громадськості. Поводження з відходами охоплює широкий спектр діяльності від збору і транспортування до переробки, утилізації та знешкодження, а також моніторинг та регулювання процесів, що відбуваються на кожному етапі. Розробка ефективних підходів до поводження з відходами є важливою не тільки з екологічної точки зору, але й з соціальної, економічної та навіть культурної перспектив. Незважаючи на численні наукові розробки та практичні реалізації у сфері поводження з відходами, на сьогодні існують значні розбіжності у визначенні суті та змісту поняття «поводження з відходами». Різниця у трактуваннях може призводити до проблем у законодавчому регулюванні, впровадженні технологій та методології обліку та контролю. Це, в свою чергу, ускладнює міжнародну співпрацю та обмін досвідом у цій галузі, що є критично важливим для вирішення глобальних проблем забруднення та управління ресурсами.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження полягає у необхідності систематизації підходів до визначення та аналізу суті і змісту поняття «поводження з відходами» у науковому дискурсі. Чітке розуміння цього поняття дозволить уніфікувати методи і практики, розробити універсальні норми та стандарти, які будуть ефективно адаптовані на міжнародному рівні. Зважаючи на зростаючу загрозу екологічної безпеки, обумовлену неправильним управлінням відходами, тема набуває особливої ваги та вимагає глибокого та всебічного наукового аналізу. Такий підхід сприятиме не тільки поліпшенню екологічного стану в окремих країнах, але й забезпечить сталість розвитку на глобальному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В першу чергу, ми розглянемо дослідження, що зосереджуються на різних аспектах управління, інтеграції та використання цифрових технологій у промислових та логістичних процесах, зокрема, в контексті поводження з відходами. Хоча на перший погляд такі наукові праці можуть здатися віддаленими від теми поводження з відходами, проте вони мають важливі перетини та імплікації, що можуть бути застосовані до ефективного управління відходами.

До таких слід віднести праці авторів: Ю. Бондар, С. Григораша, О. Гуцалюка, В. Котлубая, Р. Лізута, Н. Ремзіної, Ю. Ремиги, О. Слободянюк, Н. Трушкі-

ної. Дослідження згаданих авторів не прямо зосереджені на поводженні з відходами, але підходи та стратегії, які вони пропонують, можуть бути цінними для розробки більш інноваційних, ефективних та стійких методів управління відходами на корпоративному та міжнародному рівнях.

Безпосередньо питаннями сутності, змісту, управління та поводження з відходами займаються такі українські вчені: М. Барінов, І. Васильківський, Т. Журавель, О. Зюзь, І. Кватернюк, І. Козлова, І. Колодійчук, З. Лавринюк, І. Олексієвець, О. Рибалова, Д. Родная, Г. Пархоменко, В. Петрук, Р. Семенець та деякі інші.

Отже, науковці в Україні активно досліджують питання управління та поводження з відходами, розробляючи концепції та стратегії для покращення цієї сфери. Проте недостатньо все ще визначені і ґрунтовно окреслені усталені наукові підходи до визначення суті та змісту поняття «поводження з відходами», відтак саме цей аспект все ще потребує детальнішого вивчення.

Метою статті є комплексний аналіз наукових підходів до визначення суті й змісту поняття «поводження з відходами». Стаття спрямована на ідентифікацію різноманітних визначень та концепцій, які існують у цій галузі, їх порівняння та систематизацію.

Виклад основного матеріалу. У Законі України «Про управління відходами» визначено, що відходи – це будь-які речовини, матеріали і предмети, яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися [14].

Відходами виробництва й споживання (відходи) називають залишки сировини, матеріалів, напівфабрикатів, інших виробів або продуктів, які утворилися в процесі виробництва або споживання, а також товари (продукція), що втратили свої споживчі властивості [11]. Поняття управління відходами визначається як комплекс заходів із збирання, перевезення, оброблення (відновлення, у тому числі сортування, та видалення) відходів, включаючи нагляд за такими операціями та подальший догляд за об'єктами видалення відходів [11].

Відходи – будь-які речовини та предмети, утворювані у процесі виробництва та життєдіяльності людини, внаслідок техногенних чи природних катастроф, що не мають свого подальшого призначення за місцем утворення і підлягають видаленню чи переробці з метою забезпечення захисту навколишнього середовища

і здоров'я людей або з метою повторного їх залучення у господарську діяльність як матеріально-сировинних і енергетичних ресурсів, а також послуги, пов'язані з відходами; також, відходами можна вважати будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворюються у процесі людської діяльності і не мають подальшого використання за місцем утворення чи виявлення та яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення [3].

Відходи (відхід) — речовини, матеріали і предмети, які утворюються в процесі людської діяльності, не мають подальшого використання за місцем утворення чи виявлення та яких їхній власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення [5].

Відходи — побічні продукти промислового виробництва, які виділяються в процесі виробництва основних видів продукції і характеризуються певними фізико-хімічними показниками. Відходи виробництва і споживання, придатні для переробки в товарну продукцію, відносяться до вторинних матеріальних ресурсів (ВМР) [8].

Ризики для довкілля від відходів промисловості стають особливо значними, коли такі відходи володіють здатністю до розповсюдження своїх компонентів у середовищі. Попри зниження загальної кількості утворених відходів, їх постійне накопичення досягає критичних рівнів.

З метою класифікації промислових відходів Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) за підтримки ООН розробила систему, що включає перелік токсичних та небезпечних компонентів. До цього списку входять такі речовини, як миш'як та його сполуки, фармацевтичні препарати, канцерогенні поліциклічні і ароматичні галогено-органічні сполуки (крім полімерних матеріалів), ртуть та її сполуки, серед інших. Ступінь небезпеки відходів визначається не лише за класом та концентрацією цих токсичних складників, а й за їх синергетичним впливом, коли кілька компонентів взаємодіють.

Поводження з побутовими відходами в Україні здійснюється відповідно до державних норм і стандартів. Ці правила закріплені у законах України «Про житлово-комунальні послуги», «Про відходи» та «Про місцеве самоврядування в Україні». Механізм надання суб'єктами господарювання незалежно від форми їх власності послуг з поведження з побутовими відходами у містах, селищах і селах визначено Правилами надання послуг з поведження з побутовими відходами, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2008 року № 1070 (зі змінами).

9 липня 2023 року набув чинності Закон України «Про управління відходами». Цей довгоочікуваний документ запускає реформу управління відходами та наближає наше законодавство до законодавства ЄС. Згідно із цим документом, в Україні: впроваджується ієрархія управління відходами, пріоритетними напрямками якої є запобігання утворенню відходів, їхнє повторне використання та відновлення (рециклінг), і лише потім — видалення, у т.ч. захоронення на полігонах, які відповідають вимогам екологічної безпеки; планування системи управління відходами на національному, регіональному та місцевому рівнях; запровадження системи розширеної відповідальності виробника; поступове створення сучасної інфраструктури та об'єктів збирання та оброблення відходів; удосконалення процесів управління відходами, у т.ч. ліцензійної і дозвільної системи, інформаційного забезпечення в сфері управління відходами [14]. Метою згаданого Закону є наближення українського законодавства до стандартів Європейського Союзу, покращення екологічної ситуації, зменшення обсягів утворення відходів та підвищення ефективності їх утилізації.

Поводження з відходами — дії, спрямовані на запобігання утворенню відходів, їх збирання, перевезення, сортування, зберігання, оброблення, перероблення, утилізацію, видалення, знешкодження і захоронення, включаючи контроль за цими операціями та нагляд за місцями видалення [14]. Операції поведження з відходами представлені на рисунку.

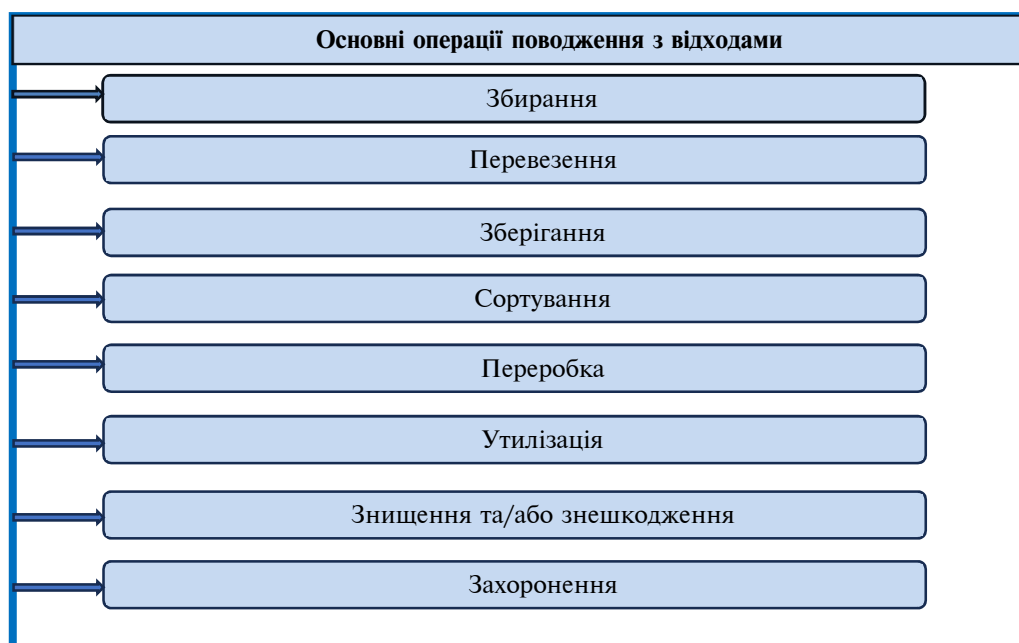

Рисунок. Операції поведження з відходами

Джерело: побудовано автором на основі [3-5; 7; 9; 11; 13-14; 17-18].

В контексті теми нашого дослідження доцільно в першу чергу визначити чому важливо правильно поводитися з відходами.

Правильне поводження з відходами є ключовим аспектом для забезпечення екологічної безпеки та здоров'я населення. Наведемо декілька основних причин, чому саме це має велике значення (табл. 1).

Таблиця 1

Основні причини щодо правильного поводження з відходами

№ з/п	Причина	Зміст
1	Захист навколишнього середовища	Відходи, особливо ті, що містять токсичні та небезпечні речовини, можуть забруднювати повітря, воду та ґрунт. Це призводить до знищення природних екосистем, загибелі флори та фауни, а також до загального погіршення екологічної ситуації
2	Збереження ресурсів	Рециклінг та повторне використання відходів сприяють зменшенню видобутку природних ресурсів. Це, в свою чергу, допомагає зберегти природні багатства для майбутніх поколінь та зменшити екологічний слід від людської діяльності
3	Економічні вигоди	Ефективне управління відходами може стати економічно вигідним процесом. Наприклад, створення робочих місць у сфері переробки відходів та продаж вторинної сировини може сприяти розвитку місцевої економіки
4	Здоров'я населення	Неправильне поводження з відходами може призводити до серйозних проблем зі здоров'ям, включаючи респіраторні захворювання, отруєння та інші хронічні хвороби. Забезпечення належної утилізації та переробки відходів допомагає зменшити ризики для здоров'я людей.
5	Виконання міжнародних зобов'язань	Україна бере участь у міжнародному співробітництві у сфері управління відходами відповідно до норм міжнародного права. Відтак, як член міжнародного співтовариства, зобов'язана виконувати вимоги та стандарти, встановлені різними міжнародними угодами та конвенціями щодо управління відходами. Це сприяє інтеграції в європейське та світове співтовариство та підвищує міжнародний авторитет країни
6	Попередження екологічних катастроф	Недбале поводження з відходами може призвести до екологічних катастроф, таких як забруднення водних ресурсів, що може мати катастрофічні наслідки для великих територій. Систематичне та організоване управління відходами допомагає запобігти таким інцидентам

Джерело: сформовано автором на основі [3-6; 8-10; 12-13].

Отже, правильне поводження з відходами не лише сприяє збереженню довкілля та покращенню якості життя, але й є важливим компонентом стійкого розвитку суспільства.

Загалом, поводження з відходами охоплює комплексні заходи і процедури, спрямовані на ефективне збирання, сортування, транспортування, переробку, утилізацію та знешкодження відходів. Цей процес також включає мінімізацію утворення відходів та їхнє повторне використання. Пропонуємо детальний опис важливих аспектів поводження з відходами, який включає важливі складові.

1. Технологічні інновації. Вони включають розробку та застосування новітніх технологій для ефективнішого збирання, сортування та переробки відходів. Наприклад, використання автоматизованих систем сортування допомагає підвищити точність і швидкість обробки матеріалів, що сприяє більш ефективному переробленню.

2. Політичні стратегії та законодавство. Включають розробку та імплементацію політик, які регулюють поводження з відходами, встановлюючи стандарти для мінімізації відходів, їх перероблення та знешкодження. Законодавчі ініціативи можуть включати податкові стимули для компаній, що займаються

переробленням відходів, та штрафи за несанкціоноване скидання відходів.

3. Екологічна освіта та обізнаність. Закликає до проведення інформаційних кампаній та освітніх програм для підвищення обізнаності громадськості про важливість зменшення відходів та їх повторного використання. Це може включати навчання правильному сортуванню відходів та сприяння культурі утилізації.

4. Міжгалузева інтеграція. Вимагає координації між різними галузями економіки для створення інтегрованих рішень управління відходами. Наприклад, співпраця між муніципалітетами та приватними переробними заводами може оптимізувати логістику та знизити витрати на утилізацію.

5. Моніторинг та оцінка. Охоплює систематичний аналіз та оцінювання програм управління відходами з метою їх удосконалення. Використання даних про обсяги зібраних та перероблених відходів дозволяє оцінити ефективність існуючих методів і стратегій.

6. Стійкість до зміни клімату. Потребує врахування впливу зміни клімату на системи управління відходами, особливо у контексті збільшення частоти екстремальних погодних явищ, що можуть порушити звичні процеси збору та переробки відходів.

Розуміння та вдосконалення цих аспектів сприяє створенню ефективних, стійких та відповідальних систем поводження з відходами, що є важливим для збереження природних ресурсів, захисту здоров'я населення та зниження екологічного впливу.

На основі розглянутих вітчизняних та зарубіжних наукових джерел визначено, що поводження з відходами є складним і багатогранним процесом, який

включає декілька етапів, від збору та транспортування до утилізації та рециклінгу. Відповідно до опрацьованих джерел наукової літератури обрано підходи до визначення суті й змісту поняття «поводження з відходами»: економічний, екологічний, інженерний, технологічний, системний, соціальний, правовий, психологічний, культурний, політичний. Розглянемо кожен із визначених підходів більш детально у табл. 2.

Таблиця 2

Наукові підходи до визначення суті й змісту поняття «поводження з відходами»

№ з/п	Підхід	Зміст
1	2	3
1	Економічний підхід	Підхід аналізує економічні аспекти поводження з відходами, включаючи вартість збору, транспортування, переробки та утилізації відходів. Важливі аспекти даного підходу: економічна ефективність: пошук найкращих економічних рішень для управління відходами; фінансові інструменти: тарифи, субсидії та податки на відходи; економічні стимули: підтримка рециклінгу та інших екологічних ініціатив
2	Екологічний підхід	Даний підхід фокусується на впливі поводження з відходами на навколишнє середовище. Основна увага приділяється зменшенню негативного впливу відходів на екосистеми, попередженню забруднення та забезпеченню сталого розвитку. В межах такого підходу важливі такі фактори, як: мінімізація відходів: зменшення кількості вироблених відходів; рециклінг: повторне використання матеріалів з відходів; компостування: біологічне розкладання органічних відходів
3	Інженерний підхід	Такий підхід орієнтований на технічні аспекти управління відходами. Він включає розробку і впровадження технологій для збору, транспортування, сортування, переробки і утилізації відходів. В межах цього підходу вивчаються такі аспекти, як: розробка інфраструктури для збирання та обробки відходів; оптимізація процесів транспортування та переробки; технологічні рішення для утилізації небезпечних відходів
4	Технологічний підхід	Цей підхід фокусується на новітніх технологіях та інноваціях, що сприяють ефективному управлінню відходами, зокрема: розробка нових матеріалів: створення матеріалів, які легше піддаються переробці або біодеградації; інноваційні методи утилізації: використання передових технологій, таких як піроліз, газифікація та інші методи термічної обробки відходів; цифрові рішення: застосування інформаційних технологій для оптимізації збору, транспортування та переробки відходів (наприклад, смарт-контейнери)
5	Системний підхід	Підхід передбачає розгляд поводження з відходами як частини більш широкої системи, що включає виробництво, споживання та утилізацію. Даний підхід акцентує увагу на взаємозв'язках між різними компонентами системи і прагне досягти оптимального балансу між економічними, екологічними та соціальними цілями, у тому числі: інтеграція процесів: координація між виробниками, споживачами та організаціями, що займаються переробкою відходів; життєвий цикл продукції: аналіз відходів на всіх етапах життєвого циклу товару, від виробництва до утилізації; екосистемні підходи: розгляд природних екосистем як моделі для створення замкнутих циклів використання ресурсів
6	Соціальний підхід	Даний підхід зосереджений на взаємодії з громадськістю та освітніх програмах, які сприяють зміні поведінки щодо поводження з відходами. Він включає: освітні програми: навчання громадськості щодо важливості правильної утилізації відходів; громадські ініціативи: залучення громадян до програм рециклінгу та зменшення відходів; соціальну відповідальність бізнесу: роль підприємств у зменшенні відходів та підтримці екологічних практик

1	2	3
7	Правовий підхід	Такий підхід вивчає нормативно-правове регулювання у сфері поводження з відходами. Він охоплює аналіз законодавства, нормативів і стандартів, які визначають вимоги до збору, транспортування, переробки і утилізації відходів. Ключові позиції: законодавчі акти: закони та регуляції, що регулюють управління відходами; норми та стандарти: вимоги до процесів поводження з відходами; контроль та санкції: механізми контролю за дотриманням законодавства і покарання за порушення
8	Психологічний підхід	Цей підхід зосереджений на вивченні поведінки людей щодо відходів, включаючи мотиваційні фактори та бар'єри до екологічно відповідального поводження з відходами. У ньому розглядаються: мотиваційні теорії: розуміння того, що стимулює людей до сортування та рециклінгу відходів; поведінкові зміни: розробка стратегій для зміни звичок та ставлення до відходів через освітні кампанії та соціальні впливи; соціальні норми: вивчення впливу суспільних норм та цінностей на поводження з відходами
9	Культурний підхід	Підхід досліджує, як культурні традиції та цінності впливають на поводження з відходами в різних суспільствах, наприклад: культурні відмінності: аналіз різних культурних підходів до відходів і способів їх вирішення; релігійні впливи: вплив релігійних переконань і практик на ставлення до відходів та екологічну поведінку; етнографічні дослідження: вивчення місцевих традицій та практик поводження з відходами
10	Політичний підхід	Даний підхід розглядає роль політичних структур і процесів у формуванні політики та регулювання управління відходами. До нього входять: політичні рішення: аналіз прийняття рішень щодо політики управління відходами на різних рівнях влади; міжнародні угоди та співробітництво: роль міжнародних організацій та угод у регулюванні транскордонного переміщення відходів та спільних екологічних ініціатив; лобіювання та громадський тиск: вплив різних зацікавлених сторін на формування політики в сфері поводження з відходами

Сформовано автором на основі джерел [1-2; 8-10; 12-13; 18-19; 21-22].

Проведений аналіз поняття «поводження з відходами» через різні підходи виявляє складність і багатогранність цієї теми. Комплексне розуміння включає різноманітні аспекти, від економічних до культурних, і кожен з них вносить значний вклад у формування політик і стратегій управління відходами. Відтак, можна сформулювати ґрунтовні висновки, що впливають з даного аналізу.

Інтегрований підхід до управління відходами передбачає використання системного підходу, який охоплює всі аспекти — від виробництва до утилізації, є ключовим для створення ефективних і сталих систем поводження з відходами. Це вимагає координації між різними акторами (виробники, споживачі, органи влади) та використання передових технологій для оптимізації процесів.

Економічні інструменти як стимули включають фінансові механізми, такі як податки на відходи, субсидії для екологічних ініціатив і тарифи на утилізацію, можуть значно вплинути на поведінку виробників й споживачів, стимулюючи їх до більш відповідального ставлення до відходів.

Підвищення обізнаності та освітні програми в контексті розвитку соціального підходу підкреслює важливість освітніх програм і громадської участі. Освіта може змінити ставлення до відходів та сприяти збільшенню рівня рециклінгу й компостування.

Законодавче регулювання та контроль у векторі правового підходу визначає основу для регулювання і контролю у сфері поводження з відходами. Суворі закони та стандарти є необхідними для забезпечення виконання екологічних норм і покарання за їх порушення.

Технологічні інновації, як ключ до ефективності, мають на меті впровадження новітніх технологій, таких як смарт-контейнери та методи термічної обробки, що може радикально покращити ефективність збору, сортування й переробки відходів, зменшуючи їх вплив на навколишнє середовище.

Культурні та психологічні фактори потребують врахування культурних особливостей і психологічних мотивацій, що зможе допомогти формувати ефективні стратегії управління відходами, адаптовані до конкретних соціальних і культурних умов.

Політичне лідерство і міжнародне співробітництво передбачає активізацію політичного підходу та наголошує на необхідності лідерства й співпраці на всіх рівнях — від локального до міжнародного задля забезпечення координації та ефективного регулювання в сфері поводження з відходами. Комплексне застосування запропонованих підходів може допомогти створити ефективну систему управління відходами, яка буде сприяти сталому розвитку і мінімізації екологічного впливу відходів.

Висновки. Ефективне поводження і управління з відходами вимагає від нас глибокого розуміння і комплексного підходу, оскільки це безпосередньо впливає на сталий розвиток та здоров'я нашого середовища. Інтеграція різноманітних підходів, зокрема: економічного, екологічного, інженерного, технологічного, системного, соціального, правового, психологічного, культурного та політичного дозволяє розглядати поводження з відходами не як окрему проблему, а як взаємопов'язану складову суспільних, економічних та природних систем. Такий мультидисциплінарний підхід сприяє створенню гнучких, адаптивних й відповідальних стратегій, що враховують як місцеві умови, так і глобальні виклики.

Прийняття та реалізація комплексних стратегій управління відходами, які враховують повний життєвий цикл продуктів – від виробництва до споживання і, в кінцевому рахунку, до рециклінгу – є ключем до мінімізації їхнього негативного впливу на навколишнє середовище. Залучення технологічних інновацій і цифрових рішень може значно підсилити ефективність збору та переробки відходів, оптимізувати логістику й покращити моніторинг і контроль. Також, активне залучення громадськості через освітні програми та кампанії підвищує обізнаність і сприяє зміні поведінки на рівні споживачів та виробників.

Виховання відповідальності та екологічної свідомості є не менш важливими для формування культури сталого використання ресурсів. На законодавчому рівні, чітке регулювання та прозорість у встановленні норм і стандартів, а також ефективний контроль за їх дотриманням, забезпечують правову основу для сталого поводження з відходами.

Врешті-решт, створення міцних політичних рамок і міжнародне співробітництво можуть значно прискорити прогрес у досягненні глобальних цілей сталого розвитку. Цілісне та всебічне поводження й управління відходами, яке враховує всі перелічені фактори, сприятиме створенню стійких, ефективних та екологічно безпечних систем, що зможуть адаптуватися до майбутніх екологічних, технологічних і соціальних змін у світі в цілому.

Список використаних джерел

1. Гуцалюк О. М., Бондар Ю. А., Григораш С. Ю. Вибір технологій управління корпоративною інтеграцією промислових підприємств. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Серія: Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості*. 2023. № 2 (28). С. 41-51.
2. Гуцалюк О. М., Бондар Ю. А., Цатурян Р. О. Особливості формування системи реінжинірингу бізнес-процесів підприємств з використанням цифрових технологій. *Економічний вісник Донбасу*. 2023. № 2 (72). С. 40-47. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2023-2\(72\)-40-47](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2023-2(72)-40-47).
3. Державний Класифікатор відходів: Наказ Держстандарту України від 29.02.1996 р. № 89. URL: <http://www.zakon.nau.ua>.
4. Деякі питання поводження з побутовими відходами в особливих умовах: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 червня 2023 р. № 625. URL: https://ips.ligazakon.net/document/kp230625?utm_source=buh.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=cons12&_ga=2.194574629.923881585.1719401560-33812516.1695378534#_gl=1*64rg3s*_gcl_au*MTU3OTk4NjYwNS4xNzExNjU5ODkx.
5. Державний стандарт України ДСТУ 2195-99 «Охорона природи Поводження з відходами»: Наказ Держстандарту України від 08.09.1999 р. № 167. URL: <http://www.zakon.nau.ua>.
6. Зюзь О. С. Стратегічні напрями вдосконалення стимулюючого механізму публічного управління у сфері поводження з твердими побутовими відходами. *Ефективність державного управління*. 2020. Вип. 2 (63). Ч. 1. С. 132-142. DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.63.2020.212670>.
7. Колодійчук І. А. Формування територіально збалансованих систем управління відходами: регіональний вимір: монографія. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2020. 524 с.
8. Лавринюк З. В. Управління та поводження з відходами: конспект лекцій для здобувачів освіти освітнього рівня бакалавр, спеціальності 101 «Екологія», освітньо-професійної програми «Екологія». Луцьк: «Вежа Друк», 2022. 74 с.
9. Національна стратегія поводження з відходами для України. Додаток 2: Промислові відходи. URL: <https://menr.gov.ua/content/tehnichna-redakciya-proektu-nacionalnoi-strategii-povodzhennya-z-vidhodami-dlya-podalshogogromadskogo-obgovorennya.html>.
10. Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80>.
11. Петрук В. Г., Мудрак О. В. Зведений звіт про стан організації інтегрованого управління та поводження з твердими побутовими відходами у м. Вінниці та Вінницькій області. Вінниця, 2006. 64 с.
12. Поводження з відходами: курс лекцій для студентів денної форми навчання. Спеціальність 101 «Екологія». Освітньо-кваліфікаційний ступінь «магістр». Харків: НУЦЗУ, 2016. 530 с.
13. Барінов М. О., Олексієв І. Л., Родная Д. В., Журавель Т. В., Коломієць С. В., Козлова І. А., Пархоменко Г. П. Практичні аспекти управління відходами в Україні: посібник. Київ: «Поліграф плюс», 2021. 118 с.
14. Про управління відходами: Закон України від 20.06.2022 р. № 2320-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text>.
15. Про затвердження Порядку поводження з відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.09.2022 р. № 1073. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2022-%D0%BF#Text>.
16. Про альтернативні види рідкого та газового палива: Закон України від 14.01.2000 р. № 187/98. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
17. Семенець Р. Ю. Екологічний менеджмент і управління відходами в контексті екологічної політики України та ЄС. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. Вип. 1 (23). С. 21-27. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2020-1-5617>.
18. Семенець Р. Ю. Правове регулювання поводження з відходами в Україні та ЄС: поточний стан та

перспективи розвитку. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. Вип. 1 (4). С. 145-151.

19. Петрук В. Г., Васильківський І. В., Кватернюк С. М. Управління та поводження з відходами. Ч. 2. Тверді побутові відходи: навчальний посібник. Вінниця: БНТУ, 2015. 100 с.

20. Hutsaliuk O., Bondar Iu., Remzina N., Lizut R. Modifications of Digital Technologies by Client-oriented Service of Logistics Activities in the Management System of the Enterprise. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2023. Vol. 3. No. 1. pp. 91-102. DOI: <https://doi.org/10.31733/2786-491X-2023-1-91-102>.

21. Kolodiichuk I., Kolodiichuk V. Formalization of the waste management task in Ukraine for ensuring the environmental stability of Eastern Europe. *Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR)*. 2020. Vol. 1. Iss. 7. P. 51-60. DOI: <https://doi.org/10.15549/jeecar.v7i1.353>.

22. Remuha Y., Hutsaliuk O., Kotlubai V., Slobodi niuk O. Integration theory and effective partnership of logistics entities. *Innovative Management of Business Integration and Education in Transnational Economic Systems*: collective monograph. Riga: ISMA, 2023. P. 222-230.

References

1. Hutsaliuk, O. M., Bondar, Iu. A., Hryhorash, S. Yu. (2023). Vybir tekhnolohii upravlinnia korporatyvnoi integratsiiei promyslovykh pidpriemstv [The choice of management technologies for corporate integration of industrial enterprises]. *Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu nafty i hazu. Seriya: Ekonomika ta upravlinnia v naftovii i hazovii promyslovosti – Scientific Bulletin of the Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. Series: Economics and management in the oil and gas industry*, 2 (28), pp. 41-51 [in Ukrainian].

2. Hutsaliuk, O. M., Bondar, Iu. A., Tsaturyan, R. O. (2023). Osoblyvosti formuvannia systemy reingynirynhu biznes-protseviv pidpriemstv z vykorystanniam tsyfrovyykh tekhnolohii [Peculiarities of Forming a System of Reengineering Business Processes of Enterprises Using Digital Technologies]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, Vol. 2 (72), pp. 40-47. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2023-2\(72\)-40-47](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2023-2(72)-40-47) [in Ukrainian].

3. Derzhavnyi Klasyfikator vidkhodiv: zatverdzhenyi nakazom Derzhstandartu Ukrainy vid 29.02.1996 r. № 89 [State Waste Classifier: Order State Standard of Ukraine dated February 29, 1996 No. 89]. Retrieved from <http://www.zakon.nau.ua> [in Ukrainian].

4. Deiaki pytannia povodzhennia z pobutovymy vidkhodamy v osoblyvykh umovakh: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19 chervnia 2023 r. № 625 [Some issues of handling household waste in special conditions: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of June 19, 2023 No. 625]. Retrieved from https://ips.ligazakon.net/document/kp230625?utm_source=buh.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=cons12&_ga=2.194574629.923881585.1719401560-33812516.1695378534#_gl=1*64rg3s*_gcl_au*MTU3OTk4NjYwNS4xNzExNjU5ODkx [in Ukrainian].

5. Derzhavnyi standart Ukrainy DSTU 2195-99 «Okhorona pryrody Povodzhennia z vidkhodamy»: Nakaz Derzhstandartu Ukrainy vid 08.09.1999 r. № 167 [State Standard of Ukraine DSTU 2195-99 "Nature Protection

Waste Management": Order of the State Standard of Ukraine dated September 8, 1999 No. 167]. Retrieved from <http://www.zakon.nau.ua> [in Ukrainian].

6. Ziuz, O. S. (2020). Stratehichni napriamy vdoskonalennia stymuliuiuchoho mekhanizmu publichnoho upravlinnia u sferi povodzhennia z tverdymy pobutovymy vidkhodamy [Strategic directions for improving the stimulating mechanism of public administration in the field of solid household waste management]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia – Effectiveness of public administration: a collection of scientific papers*, 2(63), Part 1, pp. 132-142. DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.63.2020.212670> [in Ukrainian].

7. Kolodiichuk, I. A. (2020). Formuvannia terytorialno zbalansovanykh system upravlinnia vidhodamy: reionalnyi vymir [Formation of territorially balanced waste management systems: regional dimension]. Lviv, Institute of Regional Research named after M. I. Dolishnyi of the NAS of Ukraine. 524 p. [in Ukrainian].

8. Lavryniuk, Z. V. (2022). Upravlinnia ta povodzhennia z vidhodamy: konspekt leksii dlia zdobuvachiv osvity osvitnoho rivnia bakalavr, spetsialnosti 101 "Ekologiya", osvitno-profesiinoi prohramy "Ekologiya" [Management and waste handling: lecture notes for bachelor's degree students, specialty 101 "Ecology", educational-professional program "Ecology"]. Luts, Vezha Druk. 74 p. [in Ukrainian].

9. Natsionalna stratehiia povodzhennia z vidhodamy dlia Ukrainy. Dodatok 2: Promyslovi vidkhody [National Waste Management Strategy for Ukraine. Appendix 2: Industrial Waste]. (2024). Retrieved from <https://menr.gov.ua/content/tehnichna-redakciya-proektu-nacionalnoi-strategiiipovodzhennia-z-vidhodami-dlya-podalshogog-romadskogo-obgovorennia.html> [in Ukrainian].

10. Natsionalna stratehiia upravlinnia vidhodamy v Ukraini do 2030 roku [National Waste Management Strategy in Ukraine until 2030]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80> [in Ukrainian].

11. Petruk, V. H., & Mudrak, O. V. (2006). Zvedenyi zvit pro stan orhanizatsii integrovanooho upravlinnia ta povodzhennia z tverdymy pobutovymy vidkhodamy u m. Vinnytsi ta Vinnytskii oblasti [Summary report on the state of organization of integrated management and handling of solid household waste in Vinnytsia and Vinnytsia region]. Vinnytsia. 64 p. [in Ukrainian].

12. Povodzhennia z vidhodamy: kurs leksii dlia studentiv dennoi formy navchannia. Spetsialnist 101 "Ekologiya" Osvitno-kvalifikatsiyni stupin "mahistr" [Waste management: lecture course for full-time students. Specialty 101 "Ecology" Educational qualification level "master"]. (2016). Kharkiv, NUCDU. 530 p. [in Ukrainian].

13. Barinov, M. O., Oleksiievets, I. L., Rodnaia, D. V., Zhuravel, T. V., Kolomiets, S. V., Kozlova, I. A., & Parkhomenko, H. P. (2021). Praktychni aspekty upravlinnia vidhodamy v Ukraini [Practical aspects of waste management in Ukraine]. Kyiv, Polihraf plus. 118 p. [in Ukrainian].

14. Pro upravlinnia vidkhodamy: Zakon Ukrainy vid 20.06.2022 r. № 2320-IX [On waste management: Law of Ukraine of 20.06.2022 No. 2320-IX]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text> [in Ukrainian].

15. Pro zatverdzhennia Poriadku povodzhennia z vidkhodamy, shcho utvorylys u zviazku z poshkodzhenniam (ruinuvanniam) budivel ta sporud vnaslidok boiovykh

dii, terorystychnykh aktiv, dyversii abo provedenniam robit z likvidatsii yikh naslidkiv ta vnesennia zmin do deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.09.2022 r. № 1073 [On the approval of the Procedure for handling waste generated in connection with the damage (destruction) of buildings and structures as a result of hostilities, acts of terrorism, sabotage or carrying out work to eliminate their consequences and making changes to some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 09/27/2022 No. 1073]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

16. Pro alternatyvni vydy ridkoho ta hazovoho palyva: Zakon Ukrainy vid 14.01.2000 r. № 187/98 [On alternative types of liquid and gas fuels: Law of Ukraine dated January 14, 2000 No. 187/98]. Retrieved from <http://www.rada.gov.ua> [in Ukrainian].

17. Semenets, R. Yu. (2020). Ekologichniy menedzhment i upravlinnia vidhodamy v konteksti ekolohichnoi polityky Ukrainy ta YeS [Environmental management and waste management in the context of environmental policy of Ukraine and the EU]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Internauka". Seriya: "Yurydychni nauky" – International scientific journal "Internauka"; series: "Legal Sciences"*, 1(23), pp. 21-27. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2020-1-5617> [in Ukrainian].

18. Semenets, R. Yu. (2020). Pravove rehuliuвання povodzhennia z vidhodamy v Ukraini ta YeS: potochnyi

stan ta perspektyvy rozvytku [Legal regulation of waste management in Ukraine and the EU: current status and development prospects]. *Visegrad Journal on Human Rights*, 1(4), pp. 145-151 [in Ukrainian].

19. Petruk, V. H., Vasylykivskiy, I. V., Kvaterniuk, S. M., et al. (2015). Upravlinnia ta povodzhennia z vidhodamy. Chastyna 2. Tverdi pobutovi vidhody [Management and waste handling. Part 2. Solid household waste]. Vinnytsia, VNTU. 100 p. [in Ukrainian].

20. Hutsaliuk, O., Bondar, Iu., Remzina, N., Lizut R. (2023). [Modifications of Digital Technologies by Client-oriented Service of Logistics Activities in the Management System of the Enterprise]. *Philosophy, Economics and Law Review*, 3(1), pp. 91-102. DOI: <https://doi.org/10.31733/2786-491X-2023-1-91-102> [in Ukrainian].

21. Kolodiichuk, I., & Kolodiichuk, V. (2020). Formalization of the waste management task in Ukraine for ensuring the environmental stability of Eastern Europe. *Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR)*, 1(7), pp. 51-60.

DOI: <https://doi.org/10.15549/jeecar.v7i1.353>.

22. Remuha, Y., Hutsaliuk, O., Kotlubai, V., Sloboianiuk, O. (2023). Integration theory and effective partnership of logistics entities. *Innovative Management of Business Integration and Education in Transnational Economic Systems: collective monograph*. (pp. 222-230). Riga, ISMA.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2024

Формат цитування:

Луньов Л. Є. Науково-методичні підходи до визначення поняття «поводження з відходами». *Вісник економічної науки України*. 2024. № 1 (46). С. 49-56. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).49-56](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).49-56)

Lunov, L. Ye. (2024). Scientific and Methodological Approaches to the Definition of the Concept of "Waste Management". *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (46), pp. 49-56. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).49-56](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).49-56)

*Лариса Віталіївна Лазоренко**д-р екон. наук, проф.*

ORCID 0000-0002-8505-1768

e-mail: lv108@ukr.net,

*Олена Миколаївна Мотузка**канд. екон. наук, доц.*

ORCID 0000-0001-9028-6994

e-mail: olmotuzka@gmail.com,

Національна академія статистики, обліку та аудиту, м. Київ

КОНСАЛТИНГ В СФЕРІ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

Вступ. Антикризове управління завжди відігравало важливу роль в діяльності будь-якого підприємства, але складність його методів та способів у застосуванні викликало багато дискусій щодо доцільності його впровадження у діяльність організації. Кризові явища, які постійно супроводжують нашу економіку не залишають вибору для керівників компаній. Рано чи пізно їм доводиться використовувати методи антикризового управління в діяльності своєї фірми.

Ринкові перетворення, що відбувалися в Україні підвищують попит на консалтинговий супровід управлінських процесів. За допомогою консалтингу в Україні активізується підприємницька діяльність малого та середнього бізнесу. Не винятком для консалтингового супроводу є антикризове управління підприємств.

Постановка проблеми. Антикризове управління є важливою складовою діяльності кожного підприємства. На жаль більшість керівників починають звертатись до його методів та інструментів тільки, коли виникають серйозні проблеми, пов'язані з фінансовою діяльністю підприємства, в тому числі, коли фірма опиняється на грані банкрутства. Але неможливо відокремлювати антикризове управління від системи управління підприємством в цілому, адже саме цілісний підхід до управлінської діяльності дає можливість вчасно побачити проблему й ефективно її розв'язати.

Прийнято вважати, що антикризове управління – це дуже дорога річ. Адже спеціалісти цієї сфери володіють спеціальними знаннями, вміннями та методиками, які дають можливість подолати найскладніші проблемні ситуації. Але немає необхідності тримати фахівця даної кваліфікації у штаті компанії на постійній основі, адже кризові явища не виникають щодня. У такому випадку на допомогу приходять спеціалісти консалтингових фірм, діяльність яких спрямована саме на розв'язання подібних питань. Отже, роль консалтингу в антикризовому управлінні є досить значною та важливою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок в дослідження сутності антикризового управління та ролі консалтингу в сучасних умовах зробили такі науковці, як: В. Василенко, Л. Грейнер, А. Гу-

ренко, О. Гуцалюк, Л. Лігоненко, Р. Метцгер, Г. Ортіна, Ф. Стеєле, І. Чмутова та деякі інші.

Метою статті є визначення особливостей консалтингового супроводу антикризового управління підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні як економіка країни, так і велика кількість підприємств здійснюють свою діяльність у складних умовах, які можуть привести до кризових явищ. Здійснювати повсякденний процес управління стає неефективно і потрібен пошук різних способів і методів щодо підтримки або покращення діяльності підприємств.

Одним із способів підвищення ефективності діяльності підприємства є впровадження системи антикризового управління, навіть в тих умовах, коли криза ще не настала, адже запорукою успіху компанії є не тільки швидка реакція на виникаючі проблеми, але й запобігання їх. Тому в науковій літературі не існує єдиного тлумачення сутності поняття “антикризове управління”, оскільки воно є досить багатогранним і його методи можуть використовуватися в різних умовах діяльності, навіть найсприятливіших. Підтвердження цієї гіпотези є різні підходи до визначення антикризового управління провідних науковців..

Отже, Л. Лігоненко під антикризовим управлінням розуміє спеціальне, постійно організоване управління, націлене на найбільш оперативне виявлення ознак кризового стану та створення відповідних передумов для його своєчасного подолання з метою забезпечення відновлення життєздатності окремого підприємства, недопущення виникнення ситуації його банкрутства [1, с. 37].

Професор В. Василенко вважає, що антикризове управління – це управління, в якому передбачена безпека кризи, аналіз її симптомів, заходів щодо зниження негативних наслідків кризи та використання її факторів для позитивного розвитку [2, с. 23].

Таким чином, можна виділити наступні підходи:

1. Антикризове управління зводиться виключно до пошуку, оцінки та управління кризовими явищами.

2. Антикризове управління розглядається як механізм управління ризиками

3. Антикризове управління є невід'ємною частиною управління і його методи застосовуються в різних ситуаціях діяльності підприємства.

4. В антикризовому управлінні провідна роль належить запобіганню банкрутства.

Отже, антикризове управління передбачає управління кризовими явищами, їх виявлення, оцінки, визначення способів їх запобігання або подолання, оцінки можливих ризиків та сценаріїв розвитку підприємства і є невід'ємною частиною системи управління в цілому.

Західноєвропейські фахівці виділяють наступні види антикризового управління: антиципативне, превентивне та реактивне. Такі види управління необхідно співвіднести з різними станами підприємства і цілями управління ним. Зокрема, антиципативне антикризове управління передбачає реалізацію політики гнучкості (забезпечення прискореної адаптації підприємства до мінливих умов зовнішнього і внутрішнього середовища), активне управління ризиками. Таке трактування відповідає стратегічному управлінню підприємством, яке здійснюється задовго до настання кризи [3].

Превентивне антикризове управління передбачає проведення діагностики стану суб'єкта господарювання і виявлення кризових тенденцій в його розвитку завчасно, щоб мати можливість провести попереджувальні дії.

Реактивне антикризове управління, або управління в умовах кризи передбачає дії щодо вирішення фінансової проблеми, тобто екстрені заходи, які передбачають поступки минулими досягненнями і майбутніми можливостями підприємства.

Антикризове управління повинно бути постійно діючим механізмом системи управління компанією для того, щоб мати можливість вчасно зреагувати на проблему виконати необхідні дії з метою запобігання кризових явищ. У багатьох випадках кризи в процесі розвитку підприємницької діяльності не можна усунути. Вона приходить як об'єктивне явище, що відповідає циклічності розвитку. Але нею можна управляти і має місце безліч випадків, коли кризові ситуації не тільки не шкодять підприємству, а й виводять його на новий рівень та сприяють підвищенню ефективності й конкурентоспроможності діяльності.

У таких випадках на допомогу приходять не тільки методи антикризового управління, а й інструменти стратегічного управління, які дають можливість оцінити умови діяльності підприємства, вплив як внутрішніх, так і зовнішніх чинників і розробити стратегічний план, який обов'язково включав би антикризову стратегію управління. Така стратегія повинна містити ряд складових, а саме:

1. Механізм діагностики фінансового стану підприємства.

2. Аналіз інвестиційної політики.

3. Оцінку системи управління персоналом.

4. Аналіз ресурсного потенціалу підприємства.

5. Оцінку ризиків діяльності підприємства.

Підприємство не завжди має можливість розробити та впровадити механізми антикризового управління самостійно. Це пов'язано з відсутністю спеціалістів відповідної кваліфікації, недостатністю коштів, необхідних оплачувати працю таких фахівців на постійній основі, не усвідомлення керівництва щодо

серйозності ситуації тощо. У такому випадку підприємства залучають консалтингові фірми для вирішення подібних завдань.

Консалтинг як напрям діяльності у світовому діловому середовищі посідає значне місце та відіграє велику роль в діяльності багатьох компаній. Консалтингові фірми працюють в різних сферах, починаючи від консультування в сфері маркетингу і закінчуючи вирішенням складних завдань, пов'язаних з подоланням кризових явищ. Також популярним є використання консультативних послуг в сфері управління.

Консультування в галузі управління найчастіше використовує два підходи. У першому випадку використовується широкий функціональний погляд на консультування. Фріц Стеєле визначає його так: «Під процесом консультування я розумію будь-яку форму надання допомоги щодо змісту, процесу або структури завдання або серії завдань, при якій консультант сам не відповідає за виконання завдання, але допомагає тим, хто відповідальний за це» [4, с. 84].

Другий підхід розглядає консультування як особливу професійну службу і виділяє ряд характеристик, якими вона повинна володіти. Згідно з Леррі Грейнером і Робертом Метцгером, «управлінське консультування — це консультативна служба, яка працює за контрактом і що надає послуги організаціям за допомогою спеціально навчених і кваліфікованих осіб, які допомагають організації-замовнику виявити управлінські проблеми, проаналізувати їх, дають рекомендації щодо вирішення цих проблем і сприяють, при необхідності, виконанню рішень» [5, с. 126].

Визначимо основні функції консалтингу в сфері антикризового управління:

Аналітична — передбачає проведення комплексного фінансового аналізу діяльності підприємства, структури управління організацією; оцінку персоналу на предмет відповідності кваліфікації та ефективності використання наявного штату працівників; маркетингового аналізу, який включає аналіз каналів збуту продукції чи послуг, дослідження ринку, оцінку рекламної кампанії та цінової політики підприємства; оцінку конкурентоспроможності фірми; аналіз ресурсного потенціалу підприємства тощо.

Організаційна — передбачає розробку та впровадження методів, способів та інструментів щодо покращення ситуації на підприємстві, виведення його з кризи, усуненню ризиків або їх запобігання, зміну структури управління організації, удосконалення маркетингової та цінової політики підприємства, зміну системи управління персоналом. Ці заходи можуть використовуватися як комплексно, так й окремо в залежності від ситуації та проблем, які виникли на підприємстві.

Інформаційна — передбачає забезпечення організації актуальною інформацією про останні зміни з питань фінансового, податкового, трудового та іншого законодавства; ситуації на ринку галузі, в якій задіяне підприємство, іншими видами відомостей, необхідних фірмі для її ефективної діяльності.

Оціночна полягає в оцінці наслідків впровадження заходів консалтинговою фірмою на підприємстві з метою покращення його діяльності, підвищення ефективності та конкурентоспроможності або виведення його з кризи.

Навчальна – ця функція може реалізовуватися у формі лекцій, семінарських занять, тренінгів, якщо компанія висловлює бажання оволодіти якимись навичками та новими знаннями. Дана функція виконується виключно на запит конкретного підприємства і може реалізовуватися спеціальною консалтинговою фірмою, діяльність якої полягає виключно у наданні освітніх послуг.

Підприємство самостійно приймає рішення про залучення консалтингової фірми до своєї діяльності. Вибір консалтингової фірми залежить від багатьох критеріїв, основними з яких згідно досліджень Української асоціації менеджмент-консультантів є [6]:

- репутація (61,4%);
- рівень цін (54,8%);
- наявність персоналу з України і досвід роботи на місцевому ринку (52,4%);
- навички (45,2%);
- корпоративний принцип (34,3%);
- рівень якості послуг (22%);
- наявність досвіду роботи з підприємствами відповідної галузі (20%);
- гарантія конкретних результатів (18,8%).

На сьогодні в перелік професійних об'єднань, які продовжують консалтингову діяльність в Україні й

максимально залучені до розв'язання виникаючих проблем підприємств малого і середнього бізнесу входять: Всеукраїнська асоціація консультантів з управління «СМС-Ukraine», яка є діючим членом Міжнародного інституту управлінського консалтингу ІСМСІ й створює умови та майданчики взаємодії між бізнесом та співтовариством менеджмент консультантів. Консалтингова компанія «Advanter group» – входить до міжнародної групи компаній та здійснює оперативний аналіз ринку. Академія «Делойт» має глобальну директорію офісів та надає послуги з навчання для керівників та спеціалістів. Асоціація підприємств промислової автоматизації України – об'єднує юридичних осіб, вендорів, університети, промислові підприємства кінцевих споживачі продукції. Регіональні торгово-промислові палати, які професійно надають експертні послуги, проводять безкоштовні он-лайн вебінари для малого і середнього бізнесу [7].

Що стосується консалтингового супроводу в сфері антикризового управління, то він повинен бути з урахуванням ситуації, в якій опинилося підприємство, наприклад, загроза банкрутства, погіршення фінансового стану підприємства, втрата конкурентоспроможності, оцінка ризиків діяльності підприємства тощо (див. рисунок).

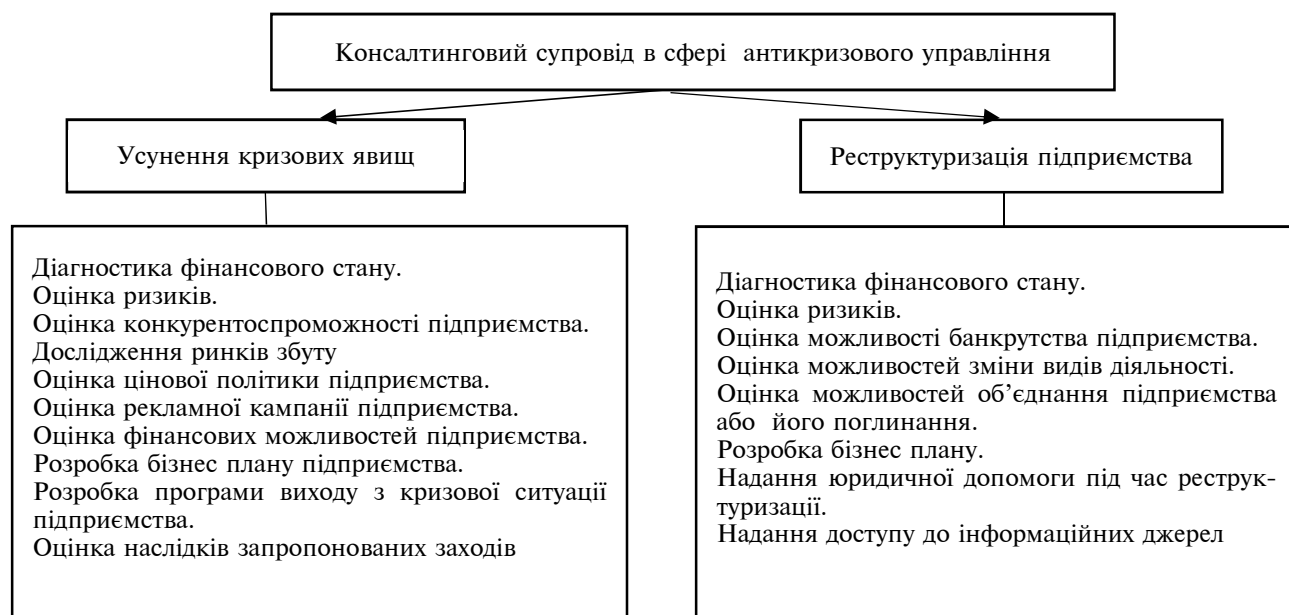

Рисунок. Консалтинговий супровід в сфері антикризового управління

Наведені питання не є вичерпними для консалтингових компаній в сфері антикризового управління. Перелік подібних питань постійно удосконалюється в залежності від ситуацій на підприємства та їх потреб. Незмінними залишаються питання виходу вітчизняного бізнесу на міжнародні ринки, покращення фінансового стану, підвищення ефективності та конкурентоспроможності.

Висновки. Консалтинг в сфері антикризового управління передбачає необхідність впровадження певних заходів, а саме:

- оцінку фінансового стану та фінансових можливостей підприємства;
- оцінку можливості банкрутства та реструктуризації підприємства;

- розробку заходів щодо усунення фінансових загроз підприємства;
- супровід під час переоформлення юридичних документів у разі необхідності;
- допомога у переналаштуванні бізнесу на інші види діяльності у разі необхідності;
- пошук підприємств для подальшої співпраці або об'єднання;
- розробка заходів щодо підвищення конкурентоспроможності, дослідження ринку, удосконалення рекламної та цінової політики, зміна або розширення ринків збуту;
- пошук та підбір нових партнерів;
- допомога у визначенні джерел фінансування, пошук інвесторів.

Список використаних джерел

1. Лігоненко Л. О. Антикризисное управління підприємством: навч. посіб. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. 377 с.
2. Василенко В. О. Антикризисное управління підприємством: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2003. 504 с.
3. Ортіна Г. В. Складові антикризового управління підприємницької діяльності з системних позицій. *Ефективна економіка*. 2017. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5466>.
4. Steele F. Consulting for organisational change. Amherst, MA: University of Massachusetts Press, 1975. 248 p.
5. Greiner L. E., Metzger R. O. Consulting to management NJ, Prentice Hall, 1983. 324 p.
6. Офіційний сайт Всеукраїнської асоціації консультантів з управління. URL: <https://www.cmc-ukraine.com/>.
7. Гуренко А. В. Роль консалтингового бізнесу під час військового стану в Україні. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6409/13262-1?inline=1>.
8. Гуцалюк О. М. Економічне обґрунтування процесу утворення корпоративних інтеграційних об'єднань. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Економіка»*. 2016. Вип. 1 (47). Т. 2. С. 330-334.
9. Гуцалюк О. М. Інтеграційні аспекти стратегічного планування розвитку акціонерного товариства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 11. С. 322-327.
10. Гуцалюк О. М. Інноваційна складова в управлінні ефективністю інтеграційних перетворень корпоративних підприємств. *Вісник Одеського національного університету. Серія: «Економіка»*. 2017. Том 22. Вип. 10 (63). С. 102-108.

References

1. Lihonenko, L. O. (2005). Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom [Anti-crisis management of the enterprise]. Kyiv, KNTEU. 377 p. [in Ukrainian].
2. Vasylenko, V. O. (2003). Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom [Anti-crisis management of the enterprise]. Kyiv, CEL. 504 p. [in Ukrainian].

3. Ortina, G. V. (2017). kladovi antykrizovoho upravlinnia pidpriemnytskoi diialnosti z systemnykh pozytsii. [Components of anti-crisis management of entrepreneurial activity from a systemic standpoint]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 1. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5466> [in Ukrainian].
4. Steele, F. (1975). Consulting for organisational change. Amherst, MA, University of Massachusetts Press. 248 p.
5. Greiner, L. E., Metzger, R. O. (1983). Consulting to management. NJ, Prentice Hall. 324 p.
6. Oficiynyi sayit Vseukrainskoi asociacii konsultantiv z upravlinnia [Official side of the All-Ukrainian Association of Management Consultants]. Retrieved from <https://www.cmc-ukraine.com/v> [in Ukrainian].
7. Hurenko, A. V. Rol konsaltynhovoho biznesu pid chas viiskovoho stanu v Ukraini [The role of consulting support of business during martial law in Ukraine]. Retrieved from <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6409/13262-1?inline=1> [in Ukrainian].
8. Hutsaliuk, O. M. (2016). Ekonomichne obgruntuвання protsesu utvorennia korporativnykh intehtatsiinykh obiednan [Economic justification of the process of formation of corporate integration associations]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Ekonomika – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Economy*, Issue 1(47), Vol. 2, pp. 330-334 [in Ukrainian].
9. Hutsaliuk, O. M. (2016). Intehtatsiini aspekty stratehichnoho planuvannia rozvytku aktsionernoho tovarystva [Integrative aspects of strategic planning of joint-stock company development]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national economic problems*, 11, pp. 322-327 [in Ukrainian].
10. Hutsaliuk, O. M. (2017). Innovatsiina skladova v upravlinni efektyvnistiu intehtatsiinykh peretvoren korporativnykh pidpriemstv [An innovative component in managing the effectiveness of integration transformations of corporate enterprises]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Serii: «Ekonomika» – Bulletin of Odessa National University. Series: "Economics"*, Vol. 22, Issue 10 (63), pp. 102-108 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.03.2024

Формат цитування:

Лазоренко Л. В., Мотузка О. М. Консалтинг в сфері антикризового управління. *Вісник економічної науки України*. 2024. № 1 (46). С. 57-60. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).57-60](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).57-60)

Lazorenko, L. V., Motuzka, O. M. (2024). Consulting in the Field of Anti-Crisis Management. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (46), pp. 57-60. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).57-60](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).57-60)

Ірина Павлівна Петрова

канд. екон. наук

ORCID 0000-0002-0515-5349

e-mail: msirynapetrova@gmail.com,

Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ НА ЗАСАДАХ ПАРТНЕРСТВА ВЛАДИ, БІЗНЕСУ ТА СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Вступ. Партнерство між владою, бізнесом та суспільством, реалізоване на засадах публічно-приватного партнерства (ППП), є одним з ключових інструментів стимулювання економічного розвитку та модернізації інфраструктури в Україні. Взаємодія цих трьох секторів відіграє визначальну роль у забезпеченні сталого економічного зростання, створенні нових робочих місць, залученні інвестицій та підвищенні якості життя населення. Однак, попри значний потенціал PPP як механізму активізації інвестиційних процесів, його впровадження в Україні супроводжується численними проблемами та викликами, що суттєво обмежують ефективність цього інструменту та масштаби його застосування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про значний інтерес до публічно-приватного партнерства як механізму розвитку інфраструктури та активізації інвестиційної діяльності. У роботі Б. Винницького, М. Лендєл, Б. Онищука, П. Сегварі представлено приклади реалізації проектів PPP, що демонструють практичні аспекти впровадження таких ініціатив, особливо на регіональному рівні [1]. Зазначається, що хоча досвід впровадження PPP у світі є значним, в Україні ще зберігається ряд викликів, пов'язаних із інституціональним забезпеченням. У звіті «Державно-приватне партнерство (ДПП) як механізм реалізації нової регіональної політики» підкреслено можливості застосування PPP у контексті нової регіональної політики, а також окреслено практичні аспекти підготовки та впровадження інвестиційних проектів [2]. У доповіді А. Павлюк та Д. Ляпіна розглянуто PPP як ключовий механізм для активізації інвестиційної діяльності в Україні, акцентуючи увагу на необхідності удосконалення нормативно-правової бази для ефективної реалізації таких проектів [3]. Обговорення під час круглого столу «Реалізація проектів ДПП на місцевому рівні – досвід, уроки, рекомендації» зосереджене на досвіді та уроках впровадження PPP на місцевому рівні, де основною темою було подолання бар'єрів та удосконалення співпраці між державою та приватними партнерами [4]. У публікації Transparency International Ukraine (2023) підкреслено роль PPP як інструменту для повоєнної відбудови України [5]. Додатково, матеріали від інтенсиву для громад [6] та посібник «Реалізація проектів державно-приватного партнерства в Україні» [7] розкривають практичні аспекти підготовки та впровадження проектів PPP, зосереджуючи увагу на ролі таких проектів у розвитку інфраструктури та підвищенні інвестиційної привабливості регіонів.

Протягом останніх 10-15 років в Україні було ініційовано низку інвестиційних проектів на засадах публічно-приватного партнерства, які охоплюють різні сектори економіки, такі як енергетика, транспорт, водопостачання, охорона здоров'я та туризм [8]. Водночас, досвід їхньої реалізації демонструє наявність низки викликів, що ускладнюють ефективну співпрацю між владою, бізнесом та суспільством. У цьому контексті, **метою даної статті** є оцінка інвестиційних проектів на засадах партнерства влади, бізнесу та суспільства (публічно-приватного партнерства), які були реалізовані в Україні протягом останніх років, систематизація проблем, що виникали під час їх реалізації, та обґрунтування необхідності трансформації інституціонального забезпечення PPP для підвищення їх ефективності і масштабності.

Виклад основного матеріалу. Практика реалізації проектів публічно-приватного партнерства в Україні протягом останніх 10-15 років показує ряд серйозних проблем, що негативно вплинули на ефективність цього інструменту. Згідно з даними Міністерства економіки України, кількість укладених договорів PPP стабільно зростає, але проблема полягає у фактичній реалізації цих проектів. Як демонструють статистичні дані, з 2018 по 2023 роки кількість договорів PPP зросла з 189 до 198, проте кількість реалізованих проектів значно зменшилася, досягнувши найнижчого рівня у 2022 році, що пов'язано з воєнними подіями (табл. 1).

Зростання кількості не реалізованих проектів з 131 у 2018 році до 176 у 2023 році підкреслює проблеми в управлінні проектами PPP та недостатню ефективність інституціонального забезпечення. Кількість проектів, що не виконуються, залишається на високому рівні (приблизно 115), що вказує на проблеми з виконанням зобов'язань з боку приватних партнерів або на відсутність належного контролю з боку держави. Зростання кількості розірваних договорів з 14 у 2018 році до 51 у 2023 році свідчить про зростання конфліктів і невиконання умов, що може бути наслідком неефективного регулювання, недостатнього контролю та правової невизначеності. Низька кількість договорів, термін дії яких закінчився (з 4 у 2018 році до 6 у 2020 році), вказує на те, що багато проектів ще не досягли стадії завершення або не були реалізовані. Призупинення проектів у зв'язку з воєнними подіями з 2022 року (13 у 2022 році, 10 у 2023 році) відображає вплив війни на реалізацію проектів, що ускладнює ситуацію і збільшує ризики для інвесторів.

Таблиця 1

Кількість договорів публічно-приватного партнерства в Україні з 2018 по 2023 рік

	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Кількість договорів ППП	189	187	192	193	193	198
Реалізуються	58	52	39	31	18	22
Не реалізуються	131	135	153	162	175	176
Не виконуються	113	113	116	119	116	115
Розірвані	14	18	31	43	46	51
Закінчився термін дії	4	4	6			
Призупенені у зв'язку з воєнними подіями	0	0	0	0	13	10

Складено за даними Міністерства економіки України [8].

Варто зазначити, що інформація, відображена на основі даних Міністерства економіки України, обмежується виключно фактами укладення договорів публічно-приватного партнерства. Статистичні дані не дозволяють провести глибокий аналіз умов договорів, поточного стану реалізації проектів ППП або оцінити їх успішність. Для аналізу успішного та негативного досвіду реалізації проектів ППП використовуються дані, доступні у відкритому доступі у мережі інтернет. Ключова статистика, така як обсяг внесених інвестицій, наразі відсутня в публічному доступі, що обмежує можливості для повноцінного оцінювання ефективності і результативності проектів.

Успішні кейси проектів публічно-приватного партнерства в Україні. Проект біопаливного опалення у місті Малин є одним із успішних прикладів ППП в Україні [2, с. 75-79]. Відповідний договір про спільну діяльність було укладено 19 вересня 2014 року між територіальною громадою міста Малин, в особі Малинської міської ради, та ТОВ «Енергія тепла». Цей договір був укладений на 15 років і передбачав ряд заходів для підвищення енергоефективності міста та зменшення залежності від імпортованого природного газу, шляхом переходу на використання доступних місцевих ресурсів для опалення бюджетних будівель.

Основними цілями проекту були підвищення енергетичної незалежності, зниження впливу на зміну клімату шляхом відмови від використання викопного палива та стимулювання розвитку нових ППП. Договір передбачав розробку проекту модернізації системи теплопостачання, замовлення та виготовлення обладнання, проведення монтажних-будівельних робіт, встановлення нового твердопаливного котла, а також пусконаладжувальні роботи і подальшу експлуатацію системи.

Особливе значення мала заміна газового котла на твердопаливний, що дозволило забезпечити теплом місцеві школи та спортивні заклади за зниженим тарифом, зменшивши тим самим залежність від імпортованого природного газу. Крім того, реалізація цього проекту дозволила створити нові робочі місця та сприяла розвитку малого підприємництва у регіоні.

Проект був реалізований у форматі ВОО (build-own-operate-transfer) і передбачав створення 4 нових робочих місць. Основна вигода для міста полягала в отриманні теплової енергії за зниженим тарифом, а приватний партнер отримав можливість реалізувати свої інвестиції та отримати прибуток протягом 15 років дії договору. Цей успішний досвід став моделлю для інших населених пунктів, які прагнуть перейти на відновлювальне паливо і зменшити залежність від дорогих імпортованих енергоносіїв. Успіх проекту в місті Малині показав ефективність використання механізму

публічно-приватного партнерства для залучення фінансових ресурсів, експертизи та технологій приватного сектора в управління інфраструктурними проектами та наданні публічних послуг.

Проект з виробництва теплової енергії в місті Остер є прикладом партнерства влади, бізнесу та суспільства, що спрямований на модернізацію та оптимізацію системи теплопостачання в регіоні [2, с. 79-80]. Основною метою даного проекту є реконструкція теплових мереж, що забезпечують стабільне постачання тепла до об'єктів бюджетної сфери, таких як дитячі садки, школи, коледжі, будинки творчості, та міський відділ міліції.

Проект, розпочатий у червні 2015 року, передбачав реконструкцію котельні та будівництво нової ділянки теплотраси. Реалізація проекту здійснювалася в межах договору про спільну діяльність між Остерською міською радою та корпорацією «Укратомприлад», який було укладено на 25 років. Важливими аспектами договору стали замовлення та виготовлення обладнання, проведення монтажних-будівельних робіт, а також пусконаладжувальні роботи, отримання всіх необхідних дозволів та ліцензій для початку експлуатації нового обладнання. Згідно з інформацією Чернігівської обласної державної адміністрації [2, с. 79-80], значна частина запланованих робіт вже була виконана. Зокрема, була здійснена комплексна реконструкція котельні, встановлено два нові твердопаливні котли, які працюють на біопаливі, а також побудовано нову ділянку теплотраси, що з'єднає теплові мережі двох котельні у місті Остер.

Отже, цей проект демонструє успішний приклад публічно-приватного партнерства, який не тільки покращив технічний стан теплових мереж, але й підвищив якість послуг з теплопостачання. Він також підкреслює важливість співпраці між державними органами та приватними компаніями у реалізації інфраструктурних проектів, що мають значний соціально-економічний вплив на місцеві громади.

Проект із розвитку рекреаційної зони Гідропарку в місті Києві, впроваджений у 2013 році на території острова Долобецький, є прикладом ефективного публічно-приватного партнерства, спрямованого на покращення якості зон відпочинку [2, с. 80-81]. Основною метою проекту було забезпечення розвитку та підтримки рекреаційної зони в належному стані, враховуючи недостатню кількість зелених зон у містах України, поганий стан існуючих зон відпочинку, а також відсутність об'єктів для спорту на відкритому повітрі.

Проект реалізовано за моделлю ВОО (build-own-operate), що передбачало залучення приватних інвестицій у розмірі до 4,5 мільйонів доларів США, створення робочих місць, а також надання приватному

партнеру права довгострокового користування частиною території Гідропарку. Приватний партнер взяв на себе обов'язок утримувати територію в чистоті, встановити тимчасові споруди спортивного призначення, заклади харчування та інші об'єкти, призначені для відпочинку та дозвілля. Однією з важливих умов проекту було збереження частини об'єктів, доступних для відвідувачів безкоштовно, а також відсутність капітального будівництва на території.

На сьогодні проект успішно реалізується приватним партнером, який займається розвитком рекреаційної зони «Місто спорту». У рамках проекту було облаштовано два стадіони для традиційного та пляжного футболу, тренувальні майданчики для баскетболу та

пляжних видів спорту. Крім того, було оновлено інфраструктуру міського пляжу «Венеція», який також входить до території «Міста спорту». Приватний партнер забезпечує підтримку громадських місць у належному стані відповідно до санітарно-гігієнічних вимог. Цей проект є прикладом успішної співпраці між державою та приватним сектором у розвитку міської інфраструктури, що сприяє покращенню умов для відпочинку та спорту в столиці України.

З метою підвищення наочності та забезпечення більшої зрозумілості аналізу порівняльних характеристик трьох проектів публічно-приватного партнерства, їх ключові параметри представлені у табл. 2.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика трьох проектів публічно-приватного партнерства за основними показниками

Основні характеристики	Проект 1. Розвиток рекреаційної зони Гідропарку, Київ	Проект 2. Виробництво теплової енергії в місті Остер	Проект 3. Біопаливне опалення в місті Малин
Початок реалізації	2013	2015	2012
Місце розташування	Гідропарк, Київ	Остер, Чернігівська область	Малин, Житомирська область
Форма партнерства	BOO (Build-Own-Operate): Приватний партнер будує, володіє та експлуатує об'єкти спортивної інфраструктури	DBO (Design-Build-Operate): Приватний партнер проектує, будує та експлуатує систему теплопостачання	DBO (Design-Build-Operate): Приватний партнер проектує, будує та експлуатує систему біопаливного опалення
Основна мета	Розвиток рекреаційної зони, включаючи спортивні об'єкти	Реконструкція складових системи опалення та будівництво тепло-траси	Перехід на біопаливні системи опалення для соціальних та бюджетних установ
Ключові заходи	Створення спортивних об'єктів (стадіони, тренувальні майданчики). Обслуговування території (чистота, інфраструктура)	Комплексна реконструкція котельні. Встановлення нових твердопаливних котлів. Будівництво нової ділянки теплотраси	Встановлення біопаливних котлів. Навчання персоналу
Інвестиції	4,5 мільйона доларів США	Не зазначено	93 400 євро
Тривалість договору	Довгостроковий	25 років	10 років
Роль приватного партнера	Розробка і управління спортивними об'єктами. Обслуговування чистоти та інфраструктури території	Виконання реконструкції та монтажних робіт. Забезпечення стабільної роботи системи опалення	Забезпечення біопаливними котлами. Забезпечення операційної діяльності
Публічні переваги	Покращення рекреаційної інфраструктури	Підвищення надійності теплопостачання для бюджетних установ	Зниження витрат на опалення
Виклики/Драйвери	Нестача зелених зон для відпочинку	Необхідність модернізації застарілої інфраструктури опалення	Висока вартість традиційного пального і застарілі системи опалення

Складено за даними [2, с. 75-81].

Отже, публічно-приватне партнерство виступає як один з найбільш ефективних інструментів для реалізації інфраструктурних і енергетичних проектів, особливо в умовах постійних економічних викликів. Перший проект, пов'язаний з розвитком рекреаційної зони Гідропарку в Києві, відзначається значними перевагами для міського середовища та місцевих мешканців. У рамках цього проекту, розпочатого у 2013 році, була здійснена комплексна модернізація рекреаційної зони на острові Долобецький. Партнерство з приватним сектором дало можливість не лише покращити інфраструктуру зелених зон, але й створити нові робочі місця. Завдяки приватним інвестиціям у розмірі до 4,5 мільйона доларів США, вдалося оновити спортивні об'єкти, встановити нові тренувальні майданчики та створити комфортні умови для відпочинку. Проект продемонстрував ефективність залучення при-

ватного капіталу для покращення міської інфраструктури без значних витрат з бюджету міста.

Другий проект, реалізований у місті Остер, стосується модернізації системи теплопостачання. Цей проект включав реконструкцію котельні та встановлення нових твердопаливних котлів. Завдяки ППП вдалося значно підвищити ефективність системи теплопостачання, що дозволило забезпечити стабільне постачання тепла в місті. Важливою перевагою цього проекту є екологічні вигоди від використання біопалив, які зменшують негативний вплив на навколишнє середовище. Залучення приватного партнера сприяло не лише поліпшенню технічних характеристик системи, але й зменшенню витрат на енергоресурси, що робить проект економічно вигідним.

Третій проект, що стосується біопаливного опалення в місті Малин, ілюструє переваги переходу на відновлювальні джерела енергії. Зменшення викидів

забруднюючих речовин завдяки використанню біопалив є важливим кроком у покращенні якості повітря. Підвищення енергоефективності та зниження витрат на енергетичні ресурси забезпечують економічну стабільність для міста. Проект також сприяє підвищенню енергонеалежності м. Малин, що є критично важливим в умовах нестабільності на ринку енергетичних ресурсів.

Таким чином, ці проекти демонструють різноманітність підходів до реалізації PPP і їхню здатність вирішувати різні соціально-економічні завдання. Вони показують, як стратегічне партнерство між публічним і приватним секторами може бути використано для досягнення значних результатів у покращенні інфраструктури, екології та енергетичної безпеки. Залучення приватного капіталу в інвестиційні проекти на основі публічно-приватного партнерства дозволяє ефективніше розподілити ресурси, зменшити фінансовий тиск на державний бюджет та забезпечити високий рівень реалізації проектів. Успішний досвід цих проектів може служити прикладом для подальших ініціатив у сфері публічно-приватного партнерства в Україні.

Однак прикладів успішних інвестиційних проектів на принципах публічно-приватного партнерства дуже мало, що підтверджує складність та недосконалість існуючих механізмів PPP. Наприклад, у грудні 1999 року було підписано першу в Україні концесійну угоду на будівництво та експлуатацію автомобільної дороги Львів-Краковець між Укравтодором та консорціумом «Концесійні транспортні магістралі». Загальна кошторисна вартість проекту становила близько 1,635 млрд грн, з яких 60% фінансування повинно було здійснюватися концесіонером, а 40% – Укравтодором. Однак, станом на листопад 2008 року вартість виконаних робіт становила лише 37 млн грн, з яких частка приватного партнера склала всього 7,3 млн грн, що свідчить про невиконання концесіонером своїх зобов'язань, що стало однією з причин розірвання договору [3].

Інший концесійний проект, що стосувався будівництва та експлуатації автомобільної дороги Львів-Броди, також завершився невдачею. Договір було підписано у грудні 2002 року, проте через неспроможність приватного партнера виконати свої зобов'язання, угоду було розірвано у 2012 році. Основними причинами розірвання стали зміни у національному законодавстві та неспроможність партнера здійснити фінансування у відповідності до умов договору [3].

Неуспішною також виявилась спроба реалізації PPP у сфері видобування вуглеводнів на континентальному шельфі Чорного моря. Угода між Україною та компанією «Венко Інтернешнл Лімітед» про розподіл продукції, підписана у 2007 році, передбачала значні інвестиції та видобуток понад 200 млн тонн вуглеводнів, проте проект так і не був реалізований. У 2008 році Міністерство екології та природних ресурсів України скасувало дозвіл на користування надрами, після чого питання було передано на розгляд Стокгольмського арбітражного суду, а у 2011 році було досягнуто мирової угоди [3].

Концесійний досвід ТОВ «ДТЕК» з підприємствами «Свердловантрацит» і «Ровенькиантрацит» не можна назвати успішним через недосконалість механізму визначення розміру концесійних платежів. Зо-

крема, договір дозволяв зменшувати концесійні платежі на суму амортизаційних відрахувань, що, зважаючи на високий рівень зносу основних фондів (близько 80%), призвело до зниження надходжень до державного бюджету. Це свідчить про те, що механізм концесії був неадекватним для забезпечення ефективного використання державних активів і збільшення бюджетних доходів [3; 7, с. 21].

Також, проект концесії Тартаківського палацу був ініційований у 2010 році з метою збереження та відновлення культурно-історичної спадщини України [5, с. 16]. У рамках угоди, палац у Львівській області був переданий у приватне управління на 49 років. Метою було не лише відновлення архітектурної пам'ятки, але й її використання для культурно-туристичних цілей, що мало б сприяти розвитку регіонального туризму. Незважаючи на офіційне підписання угоди та передачу об'єкта приватному партнеру, відновлювальні роботи не розпочалися. Протягом понад десяти років палац залишався у занедбаному стані. Приватний партнер не виконав своїх зобов'язань щодо реконструкції об'єкта, і угода досі не була розірвана. Це свідчить про серйозні проблеми в управлінні концесійними проектами, зокрема про недостатній контроль за їх виконанням з боку держави.

Таким чином, більшість проектів PPP в Україні укладалися не як стратегічний інструмент розвитку інфраструктури, а радше як вигідна для приватного партнера альтернатива приватизації [5, с. 16-17]. Ці угоди характеризувалися слабким контролем з боку держави та необов'язковістю виконання зобов'язань приватними партнерами, що призводило до того, що багато проектів не було реалізовано або їх реалізація затягувалася на невизначений термін.

Особливо складно оцінити останні проекти концесій портів Херсон [9] та Ольвія [10], які, незважаючи на їхню важливість для національної економіки, зіткнулися з численними труднощами. Підписання концесійних договорів розтягнулося в часі майже на два роки через судові суперечки з оскарження результатів тендеру, що вже само по собі свідчить про недостатню прозорість і чіткість правового регулювання в цій сфері. Однак найбільш серйозним викликом для реалізації публічно-приватного партнерства стало повномасштабне вторгнення РФ, яке розпочалося безпосередньо після передачі об'єктів у концесію. Це не тільки унеможливило повноцінну реалізацію концесійних проектів, але й виявило вразливість довгострокових угод PPP в умовах політичної та економічної нестабільності, а також непередбачуваних зовнішніх факторів. У табл. 3 наведено стислий огляд основних причин невдачі кількох проектів публічно-приватного партнерства в Україні.

Отже, попри потенційні переваги, багато проектів у рамках PPP зазнають невдачі. Численні проекти в рамках публічно-приватного партнерства стикаються з труднощами, що призводять до їх припинення. Виявлення і аналіз основних причин невдач є ключовими для розробки стратегій, які дозволять підвищити ефективність таких проектів. На основі аналізу даних з таблиці 2 та висновків досліджень експертів [1-7], можна відзначити, що одним із ключових факторів, що негативно впливає на реалізацію проектів публічно-приватного партнерства в Україні, є недостатня увага з боку держави до впровадження полі-

тики у сфері співпраці влади, бізнесу та суспільства. Відсутність чіткої політичної підтримки, а також не-доліки в системі управління часто призводять до затримок або навіть скасування проектів. Державна під-

тримка відіграє критично важливу роль у забезпеченні успішної реалізації PPP, і її брак може стати суттєвою перешкодою, що знижує інвестиційну привабливість таких проектів та довіру з боку приватних партнерів.

Таблиця 3

Стислий огляд причин невдачі окремих проектів публічно-приватного партнерства в Україні

Проект	Рік підпи-сання дого-вору	Об'єкт	Причини невдачі	Стан реалізації
Львів-Краковець	1999	Автомобільна дорога	Невиконання зобов'язань концесіонером, недо-статне фінансування з боку концесіонера, від-сутність моніторингу	Договір розірвано
Львів-Броди	2002	Автомобільна дорога	Невиконання зобов'язань концесіонером, зміни в національному законодавстві, проблеми з фінансуванням, відсутність контролю	Договір розірвано
Видобування вуг-леводнів (Чорне море)	2007	Континенталь-ний шельф	Скасування дозволу на користування надрами, невідповідність інфраструктури, проблеми з виконанням умов договору, арбітражний розгляд	Реалізація не розпоча-лася, мирову угоду до-сягнуто в 2011 р.
Тартаківський па-лац	2010	Культурно-історичний об'єкт	Недостатній контроль за виконанням зобов'я-зань, неадекватний механізм управління, відсут-ність ефективних санкцій за невиконання умов	Реалізація не розпоча-лася, палац у занедба-ному стані
Свердловантрацит та Ровенькиантра-цит	2011	Вуглевидобувні підприємства	Недосконалість механізму визначення розміру концесійних платежів, знос основних фондів, не-достатній контроль за виконанням	Реалізація неефективна, зниження надходжень до бюджету
Порти Херсон та Ольвія	2019	Морські порти	Судові суперечки щодо результатів тендеру, пов-номасштабне вторгнення РФ, відсутність аде-кватного плану реалізації	Реалізація проектів не-можлива через військові дії

Складено за даними [3; 5, с. 16; 7, с. 21; 9-10].

Іншою суттєвою причиною є недооцінка юри-дичних ризиків. Неправильна оцінка правових аспек-тів проекту може призвести до відхилення або зміни законодавчих ініціатив, що негативно вплине на реалізацію проекту. Недостатня увага до юридичних вимог і можливих правових перешкод може призвести до серйозних проблем вже на початкових етапах проекту.

Протести громадськості та недостатня публіч-ність також є значними факторами, що ведуть до невдач. Неправильне висвітлення цілей проекту та його ризиків може викликати соціальну опозицію або підозри в нечесності, що часто призводить до скасу-вання тендерів. Крім того, скасування тендерів через відсутність заявоч або порушення процедур є ще од-нією проблемою, яка може виникнути через непра-вильно структуровані умови або недостатній термін для підготовки пропозицій.

Недостатня оцінка економічної доцільності про-екту також є важливою причиною невдач. Якщо аналіз витрат і вигід на етапі техніко-економічного обґрунту-вання виявляє результати, які значно відрізняються від очікуваних, проект може бути зупинений через за-надто оптимістичні припущення на ранніх стадіях. Відсутність дієвих заходів для розвитку PPP і коор-динації між органами державної влади може призвести до зриву проектів.

Після підписання договору можуть виникнути інші проблеми, що впливають на реалізацію проектів. Невиконання попередніх умов з боку державного партнера, таких як невиконання зобов'язання щодо передачі об'єкта або земельної ділянки, може усклад-нити фінансування проекту. Проблеми також можуть виникати через невиконання зобов'язань приватним партнером, якщо кваліфікаційні вимоги були непра-вильно сформовані або умови тендеру виявились не-реалістичними.

Неплатоспроможність приватного партнера є ще однією критичною проблемою. Розірвання договору або заміна партнера через фінансові труднощі можуть суттєво ускладнити реалізацію проекту. Порушення

договору з боку державного партнера, наприклад, через бюджетні обмеження, які не були враховані при узгодженні проекту, також може призвести до припи-нення дії договору.

Незадовільний інвестиційний клімат і проблеми в захисті прав власності інвесторів є важливими фак-торами, які можуть негативно вплинути на реалізацію проектів публічно-приватного партнерства. Непри-датні умови для ведення підприємницької діяль-ності та складності в захисті прав інвесторів можуть призвести до затримок або припинення проектів. Інші проблеми, такі як недостатнє фінансування і інститу-ціональна слабкість, також можуть ускладнити реалі-зацію довгострокових інвестиційних проектів.

В умовах конфліктів і війни ризики для проектів PPP значно зростають. Війна може привести до фі-зичних ушкоджень інфраструктури, затримок у реалі-зації проектів і збільшення фінансових ризиків. Для мінімізації таких ризиків важливо забезпечити на-лежне страхування, яке покриває можливі збитки від непередбачених обставин, таких як військові кон-флікти або політичні нестабільності. Страхування ри-зиків є важливим інструментом для захисту інвестицій та зменшення негативних наслідків. Як державні, так і приватні партнери повинні розробити ефективні ме-ханізми для оцінки і управління ризиками, що дозво-лить зменшити їх вплив на реалізацію проектів. Вклю-чення ризиків війни до страхових полісів та забезпе-чення комплексного підходу до управління ризиками може суттєво підвищити успішність проектів PPP і їх соціально-економічний вплив.

У процесі підготовки проектів публічно-приват-ного партнерства в Україні виникає низка проблем, що зумовлює необхідність залучення широкого кола експертів для їх вирішення. З метою мінімізації ризи-ків, пов'язаних із реалізацією таких проектів, наразі активно проводиться робота із вдосконалення про-цедур підготовки PPP. Важливим аспектом цієї дія-льності є інтерактивний характер процесу, який пе-редбачає постійний зворотний зв'язок між учасниками

ініціатив та коригування підходів відповідно до виявлених проблем та викликів. Окремо слід звернути увагу на пілотні проекти, які вже продемонстрували значний потенціал для партнерства між державними установами, приватним сектором та громадянським суспільством. Однак, ці ініціативи також висвітлюють суттєві проблеми в організації та управлінні такими проектами. Проект «Енергетичний міст: Україна – Європейський Союз» (2018 – 2019 рр.) [11] є одним з найбільш амбітних прикладів, що демонструє можливість інтеграції національної енергетичної системи з європейською. Проте, проект, спрямований на інтеграцію електричної енергії з Хмельницької АЕС в європейську мережу, вимагає вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює такі міжнародні співпраці.

Ще один значний проект – «Будівництво інноваційного медичного центру з діагностики та лікування онкологічних захворювань» – показує потребу у створенні сучасної інфраструктури охорони здоров'я в Україні. Впровадження інноваційних методів лікування є важливим кроком до підвищення якості медичних послуг. Однак для забезпечення успішної реалізації таких проектів потрібно зосередити увагу на удосконаленні правових процедур і підвищенні прозорості у відборі партнерів.

У сфері освіти та інфраструктури, проект «Університетський кампус в розумному та сталому Городі «Вільне» показує, як освітні та урбаністичні інновації можуть бути реалізовані в рамках PPP. Переміщення Таврійського національного університету до нової локації в Київській області вимагає вдосконалення інституціональних механізмів для підтримки таких стратегічних ініціатив.

Транспортна інфраструктура також отримала увагу в рамках проектів модернізації терміналів і паркінгів в аеропортах і містах. Проекти, такі як «Реконструкція існуючого та створення нового вантажного терміналу в Міжнародному аеропорту «Бориспіль» та «Паливно-заправний комплекс в Міжнародному аеропорту «Бориспіль», підкреслюють важливість відповідності міжнародним стандартам і забезпечення ефективності обробки вантажів і пального.

З огляду на виявлені проблеми та для успішної реалізації подібних проектів в Україні, стає очевидним, що існує нагальна потреба в трансформації інституціонального забезпечення партнерства влади, бізнесу та суспільства в Україні. Трансформація повинна включати вдосконалення нормативно-правової бази, гармонізацію законодавства з європейськими стандартами, запровадження чітких процедур управління проектами та підвищення рівня контролю за їх реалізацією. Крім того, необхідно створити сприятливі умови для залучення приватних інвесторів, зокрема шляхом надання податкових та інших фінансових стимулів, а також забезпечити стійке фінансування та ефективне управління ризиками.

Трансформація інституціонального забезпечення дозволить підвищити ефективність реалізації проектів PPP, зменшити ризики для приватних партнерів і забезпечити стабільний розвиток інфраструктури України. У контексті повоєнного відновлення, стратегічне партнерство між владою, бізнесом і суспільством є ключовим для економічного відновлення та сталого розвитку країни. Тому реформування і вдосконалення інституціонального забезпечення є не лише бажаним, а й нагальним завданням.

Висновки. Публічно-приватне партнерство в Україні є важливим інструментом для розвитку інфра-

структури та підвищення якості державних послуг, проте його ефективність часто обмежується низкою проблемних чинників. Упродовж останніх 10-15 років реалізація проектів PPP демонструє як позитивні результати, так і значні виклики. Незважаючи на зростання кількості укладених договорів, фактична реалізація проектів залишається на низькому рівні, що зумовлено, зокрема, поточною воєнною ситуацією. Ключові проблеми, такі як правова невизначеність, недосконалість управління ризиками та недостатня державна підтримка, мають значний вплив на успішність проектів.

Аналіз трьох конкретних проектів PPP в Україні – розвитку рекреаційної зони Гідропарку в Києві, модернізації системи теплопостачання в місті Остер та впровадження біопаливного опалення в місті Малині – висвітлює різні аспекти успішного впровадження PPP. Зокрема, проект у Гідропарку продемонстрував ефективність залучення приватних інвестицій для розвитку міської інфраструктури за мінімальних бюджетних витрат. Проекти в Остері та Малині підкреслили екологічні та економічні переваги впровадження сучасних технологій, орієнтованих на підвищення енергоефективності та зменшення залежності від традиційних енергоносіїв.

Попри досягнуті успіхи, існує нагальна потреба в трансформації інституціонального забезпечення PPP в Україні з метою підвищення їх ефективності та розширення масштабів. Для досягнення цих цілей необхідно зосередити увагу на вдосконаленні нормативно-правової бази, оптимізації управління ризиками, а також забезпеченні прозорості у взаємодії між владою, бізнесом та суспільством.

Список використаних джерел

1. Досвід та перспективи впровадження державно-приватних партнерств в Україні та за кордоном / Винницький Б., Лендєл М., Онищук Б., Сегварі П. Київ: «К.І.С.», 2008. 146 с. (С. 118-119).
2. Державно-приватне партнерство як механізм реалізації нової регіональної політики: можливості застосування та практичні аспекти підготовки і впровадження інвестиційних проектів. URL: https://rdpa.regionet.org.ua/images/129/PPP_report_U-LEAD_30_10_2017.pdf.
3. Павлюк А., Ляпін Д. Щодо розвитку державно-приватного партнерства як механізму активізації інвестиційної діяльності в Україні: аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/schodo-rozvitku-derzhavno-privatnogo-partnerstva-yak-mekhanizmu-aktivizacii>.
4. Круглий стіл «Реалізація проектів ДПП на місцевому рівні – досвід, уроки, рекомендації» за участі представників Агентства з питань підтримки ДПП, центральних органів виконавчої влади та асоціацій місцевого самоврядування. 2019. 9 грудня. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=D31WKFRd7J4>.
5. Державно-приватне партнерство як інструмент відбудови України. Transparency International Ukraine. 2023. 14 вересня. URL: <https://ti-ukraine.org/wp-content/uploads/2023/09/Derzhavno-pryvatne-partnerstvo-yak-instrument-vidbudovy-Ukrayiny-doslidzhennya-TIU.pdf>.
6. Державно-приватне партнерство: 27-29 квітня відбудеться безкоштовний інтенсив для громад. URL: <https://decentralization.ua/news/16397>.
7. Реалізація проектів державно-приватного партнерства в Україні. ДПП як механізм ефективної спів-

праці між державою та приватними партнерами у галузі інфраструктури. Проектний офіс з розвитку державно-приватного партнерства. *PPP Management office SPILNO*. Київ, 2017. URL: <https://mtu.gov.ua/files/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%A0%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%94%D0%9F%D0%9F%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96.pdf>.

8. Стан здійснення ДПП в Україні. *Міністерство економіки України*. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini>.

9. Проект концесії у порту Херсон. *Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України*. URL: <https://mtu.gov.ua/content/proekt-koncesii-u-portu-herson.html>.

10. Проект концесії у порту Ольвія. *Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України*. URL: <https://mtu.gov.ua/content/proekt-koncesii-u-portu-olviya.html>.

11. Проекти ППП. *Академія публічно-приватного партнерства*. URL: <https://app.com.ua/proekti-ppp/>.

References

1. Vynnytskyi, B., Lendel, M., Onyshchuk, B., Sehvari, P. (2008). *Dosvid ta perspektyvy vprovadzhennia derzhavno-pryvatnykh partnerstv v Ukraini ta za kordonom* [Experience and prospects of implementation of public-private partnerships in Ukraine and abroad]. Kyiv, «K.I.S.». 146 p. [in Ukrainian].

2. Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak mekhanizm realizatsii novoi rehionalnoi polityky: mozhlyvosti zastosuvannia ta praktychni aspekty pidhotovky i vprovadzhennia investytsiinykh proektiv [Public-private partnership as a mechanism for implementing a new regional policy: application possibilities and practical aspects of preparation and implementation of investment projects]. Retrieved from https://rdpa.regionet.org.ua/images/129/PPP_report_U-LEAD_30_10_2017.pdf [in Ukrainian].

3. Pavliuk, A., Liapin, D. Shchodo rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva yak mekhanizmu aktyvizatsii investytsiinoi diialnosti v Ukraini [Regarding the development of public-private partnership as a mechanism for intensifying investment activity in Ukraine]. *National Institute of Strategic Studies*. Retrieved from <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/schodo-rozvytku-derzhavno-privatnogo-partnerstva-yak-mekhanizmu-aktivizatsii> [in Ukrainian].

4. Kruhlyi stil «Realizatsiia proektiv DPP na mistsevomu rivni – dosvid, uroky, rekomendatsii» za uchasti predstavnykiv Ahentstva z pytan pidtrymky DPP,

tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady ta asotsiatsii mistsevoho samovriaduvannia [Round table "Implementation of PPP projects at the local level - experience, lessons, recommendations" with the participation of representatives of the Agency for PPP Support, central executive bodies and local self-government associations]. (2019). Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=D31WKFrd7J4> [in Ukrainian].

5. Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak instrument vidbudovy Ukrainy [Public-private partnership as a tool for rebuilding Ukraine]. (2023). *Transparency International Ukraine*. Retrieved from https://ti-ukraine.org/wp-content/uploads/2023/09/Derzhavno-pryvatne-partnerstvo-yak-instrument-vidbudovy-Ukrainy_doslidzhennya-TIU.pdf [in Ukrainian].

6. Derzhavno-pryvatne partnerstvo: 27-29 kvitnia vidbudetsia bezkoshtovnyi intensyv dlia hromad [Public-private partnership: a free intensive for communities will be held on April 27-29]. Retrieved from <https://decentralization.ua/news/16397> [in Ukrainian].

7. Realizatsiia proektiv derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini. DPP yak mekhanizm efektyvnoi spivpratsi mizh derzhavoiu ta pryvatnymi partneramy u haluzi infrastruktury. Proektnyi ofis z rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva [Implementation of public-private partnership projects in Ukraine. PPP as a mechanism for effective cooperation between the state and private partners in the field of infrastructure. Project office for the development of public-private partnership]. (2017). *PPP Management office SPILNO*. Kyiv. Retrieved from <https://mtu.gov.ua/files/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%A0%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%94%D0%9F%D0%9F%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96.pdf> [in Ukrainian].

8. Stan zdiisnennia DPP v Ukraini [The status of PPP implementation in Ukraine]. *Ministry of Economy of Ukraine*. Retrieved from <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini> [in Ukrainian].

9. Projekt kontsesii u portu Kherson [Kherson port concession project]. *Ministry of Development of Communities, Territories and Infrastructure of Ukraine*. Retrieved from <https://mtu.gov.ua/content/proekt-koncesii-u-portu-herson.html> [in Ukrainian].

10. Projekt kontsesii u portu Olviia [Concession project in the port of Olbia]. *Ministry of Development of Communities, Territories and Infrastructure of Ukraine*. Retrieved from <https://mtu.gov.ua/content/proekt-koncesii-u-portu-olviya.html> [in Ukrainian].

11. Projekty PPP [PPP projects]. *Academy of public-private partnership*. Retrieved from <https://app.com.ua/proekti-ppp/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.04.2024

Формат цитування:

Петрова І. П. Досвід реалізації інвестиційних проектів на засадах партнерства влади, бізнесу та суспільства в Україні. *Вісник економічної науки України*. 2024. № 1 (46). С. 61-67. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).61-67](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).61-67)

Petrova, I. P. (2024). The Experience of Implementing Investment Projects on the Basis of Government, Business, and Society Partnership in Ukraine. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (46), pp. 61-67. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).61-67](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).61-67)

Ігор Васильович Шишка

канд. мед. наук, доц.

ORCID 0009-0003-4365-8638

e-mail: shyshka0908@gmail.com,

Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

ОЦІНКА ДОЦІЛЬНОСТІ ОСНОВНИХ ВЕКТОРІВ «СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ДО 2030 РОКУ»

Постановка проблеми. Колегія Міністерства охорони здоров'я 13 лютого 2023 року затвердила Стратегію розвитку системи охорони здоров'я до 2030 року [1], яка була розроблена на виконання Указу Президента «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про стан національної системи охорони здоров'я та невідкладні заходи щодо забезпечення громадян України медичною допомогою» [2] міжсекторальною робочою групою із залученням понад 80 експертів, серед яких були представники органів влади, інститутів громадянського суспільства та міжнародних організацій. У грудні 2022 року за сприяння Національного Демократичного Інституту, Коаліції Реанімаційний Пакет Реформ та Інституту «Республіка» МОЗ провело низку консультацій з метою збирання і опрацювання рекомендацій від зацікавлених осіб для подальшого доопрацювання Стратегії. У якості зацікавлених сторін виступали: керівники медичних закладів, лікарі, профільні асоціації, пацієнти, експерти і науковці, працівники і студенти медичних навчальних закладів, представники бізнесу [3]. Розроблення стратегії розвитку сфери охорони здоров'я є важливим завданням державного управління, оскільки вона дозволяє забезпечити ефективне створення і розподіл обмежених ресурсів, що використовуються під час виконання заходів у межах найбільш пріоритетних напрямів реформування і відбудови галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення пріоритетів розвитку сфери охорони здоров'я, останнім часом, є однією з найбільш обговорюваних в наукових і професійних колах тем, що пов'язано з необхідністю врахування низки нових викликів і розв'язання проблем, накопичених впродовж реалізації реформи галузі. Серед українських науковців, які приділяють увагу вказаним проблемам, можна зазначити: В. Галай [4] (визначення пріоритетів при розробці положень Стратегії реформування системи охорони здоров'я до 2030 року), Д. Гавриченко [5] (визначення напрямів, які потребують трансформації у сфері охорони здоров'я в умовах пандемії COVID-19 та військових дій в Україні), В. Юнгера [6] (дослідження чинних стратегій реформування системи охорони здоров'я та виявлення проблем їх реалізації), Г. Андрушук [7] (розгляд основних технологічних трендів розвитку цифрових технологій у сфері охорони здоров'я) та ін. Але у світлі поновлення роботи над розробленням довгострокової стратегії розвитку сфери охорони здо-

ров'я, певний дослідницький інтерес становить розгляд змісту стратегічних цілей і оперативних завдань на предмет їхньої доцільності ситуації, що склалася наразі в суспільстві.

Метою статті є аналіз відповідності визначених у проєкті «Стратегії розвитку охорони здоров'я до 2030 року» цілей і завдань сучасним викликам, що постали перед галуззю протягом останніх років.

Виклад основного матеріалу дослідження. За словами Голови Комітету Верховної Ради з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування М. Радущого [8] ключовими пріоритетами довгострокового розвитку медицини є продовження реформи, виконання євроінтеграційних вимог та повоєнне відновлення. Вважаємо таке формулювання чітким і зрозумілим.

Проте, стратегічні цілі, зазначені у «Стратегії розвитку системи охорони здоров'я 2030» [1], такої чіткості не мають. Так, перша ціль «Забезпечення всебічного доступу населення до якісних медичних послуг та інструментів реалізації права на здоров'я» передбачає, судячи з формулювання, продовження медичної реформи. Але оперативні цілі, що розкривають сутність і зміст першої стратегічної цілі, більшою мірою спрямовані на опис ключових цінностей та принципів, як-то людиноцентричність в охороні здоров'я, рівність і справедливість та спільне вироблення послуг охорони здоров'я (див. таблицю).

Принципи і ключові цінності не можуть бути цілями або векторами розвитку, оскільки принцип — це «основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеології; засада», «особливість, покладена в основу створення або здійснення чогось», «переконавання, норма, правило, яким керується хтось у житті і поведінці» [14]. Отже принципи повинні визначати основні підходи до обрання цілей і методи реалізації відповідних завдань.

Відповідно до визначених М. Радущим ключових пріоритетів довгострокового розвитку системи охорони здоров'я, у межах першої стратегічної цілі наведено завдання з продовження реформи та повоєнного відновлення, які сукупно становлять 41% від загальної кількості завдань. Інші 59% завдань або дублюють зміст один одного, або мають популістичний характер.

Друга стратегічна ціль «Посилення політик та спроможності інститутів національної системи охорони здоров'я», зважаючи на зазначені оперативні

**Стратегічні і оперативні цілі розвитку системи охорони здоров'я
(Проект Стратегії від 13 лютого 2023 року)***

Стратегічні цілі	Оперативні цілі
Забезпечення всебічного доступу населення до якісних медичних послуг та інструментів реалізації права на здоров'я	Забезпечення рівних умов та безперешкодного доступу до медичних послуг
	Забезпечення доступу до якісних, доказових та безпечних лікарських засобів та медичних виробів
	Формування та підтримка ціннісного ставлення до здоров'я
	Відновлення, розвиток та підтримка напрямів, пов'язаних з новими викликами та задоволенням особливих потреб
	Забезпечення прозорості національної політики у сфері охорони здоров'я та залучення громадянського суспільства до прийняття рішень
Посилення політик та спроможності інститутів національної системи охорони здоров'я	Забезпечення професійної автономії, сталості, розвитку та ефективності національних інституцій у сфері охорони здоров'я
	Забезпечення належного фінансування системи та ефективності використання коштів
	Забезпечення міжсекторального співробітництва для забезпечення загальнодержавного підходу у вирішенні питань охорони здоров'я
	Забезпечення врахування євроінтеграційних прагнень та глобального порядку денного при формуванні та реалізації політик в сфері охорони здоров'я
	Забезпечення використання належних фактичних даних, інструментів планування, кращих практик та рішень та їх інституціалізації задля забезпечення послідовності та гармонізації розвитку системи охорони здоров'я
	Посилення спроможності системи охорони здоров'я у реагуванні на виклики, глобальні загрози та ефективного управління в умовах надзвичайних ситуацій
	Розвиток та впровадження ефективних інструментів забезпечення моніторингу якості надання послуг в сфері охорони здоров'я
Створення та забезпечення умов для розвитку	Забезпечення безперервного розвитку людського капіталу та створення можливостей самореалізації в системі охорони здоров'я
	Впровадження, використання та пошук можливостей застосування сучасних технологій та наукових досягнень для збереження та зміцнення здоров'я
	Технологізація та цифровізація процесів управління системою, планування та організації надання послуг в сфері охорони здоров'я
	Створення умов для залучення інвестицій, збільшення економічної привабливості та покращення показників економічної ефективності галузі

Складено автором за [1, с. 7].

цілі, передбачає також продовження реформи і виконання євроінтеграційних вимог. Безсумнівно важливість, на наше переконання, мають оперативні завдання, що стосуються необхідності зміцнення потенціалу МОЗ України, розроблення правил регулювання і розвитку ринку добровільного медичного страхування, розроблення єдиної політики ціноутворення на лікарські засоби, довгострокового планування розвитку госпітального сектору, пошуку додаткових джерел фінансування галузі шляхом врегулювання продажу та оподаткування окремих товарів, детінізації платних послуг, узгодження пріоритетів щодо охорони здоров'я в різних політиках, удосконалення програми медичних гарантій, планування та формування кадрових ресурсів відповідно до потреб населення, використання даних електронної охорони здоров'я для ухвалення управлінських рішень, посилення міжнародної співпраці та наукового співробітництва, проведення регулярних незалежних оцінок досягнутих результатів, попередження, раннього виявлення, створення механізмів та підтримання в стані постійної готовності елементів ефективного реагування на надзвичайні ситуації, впровадження комплексної системи забезпечення якості.

Одночасно є завдання, які викликають певні питання. Перше таке завдання стосується інституційного зміцнення Національної служби здоров'я України та посилення її підзвітності Уряду і населенню [0, с. 11].

Під інституційною міцністю ми розуміємо спроможність державної установи якісно виконувати власні функції і завдання, що передбачає необхідність відповідного фінансового, ресурсного та іншого забезпечення, а також усунення невластивих функцій. Однією з таких функцій є виплата у 2022 році комунальним медичним закладам субсидії у формі «Забезпечення збереження кадрового потенціалу для надання медичної допомоги» у розмірі 1,4 млрд грн і закладення ще 3,1 млрд грн на ті ж самі потреби у 2023 році.

Зрозумілим є обґрунтування необхідності підвищення заробітної плати медичних працівників (зростання навантаження під час пандемії та повномасштабної війни), але механізм такого підвищення є неефективним. Регулювання Урядом мінімального розміру оплати праці [9; 10] зводить нанівець ідею автономізації медичних закладів, яка передбачає самостійне планування і розподіл фінансових ресурсів, що надходять у вигляді фінансування пакетів медичних послуг. Якщо коштів недостатньо для підвищення оплати праці працівників, значить тарифи є занадто низькими, а джерело фінансування (державний бюджет) не спроможне забезпечити відповідне функціонування елементів системи охорони здоров'я.

Ще одним завданням, що стосується фінансового забезпечення діяльності медичних установ, є забезпечення фінансування охорони здоров'я на рівні не менше 5% ВВП, а за умови економічного зростання

збільшити державні витрати на охорону здоров'я понад захищений рівень [0, с. 12]. Зазначена норма визначена у Законі України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» [11, ст. 4 п. 5]. Однак, не зважаючи на те, що видатки на програму медичних гарантій є захищеними статтями бюджету і, як задекларовано у Законі, їх скорочення не допускається, протягом 2018-2023 років зазначена норма жодного разу дотримана не була. Отже, оперативне завдання Стратегії просто повторює норму закону, не підводячи під неї ніякого обґрунтування.

Слід зауважити, що повоєнна відбудова інфраструктури національної економіки загалом, і медичної сфери зокрема, потребуватиме суттєвих інвестиційних коштів, що створює певні умови ризику недофінансування системи охорони здоров'я. Навіть за умов дотримання 5%-го обсягу фінансування, у абсолютному розмірі (у гривнях) сума може бути недостатньою, оскільки залежатиме від обсягу податкових надходжень до бюджету, який визначається, у свою чергу, рівнем підприємницької активності суб'єктів господарювання. Очікувати на бум виробництва у перші повоєнні роки необачливо, оскільки такі чинники як нестача робочої сили та інвестиційних коштів, структурна галузева диспропорція, логістичні проблеми будуть здійснювати суттєвий негативний тиск на рівень національного виробництва.

Доволі суперечливим також є завдання, що стоїть за запровадження співоплати медичних послуг [1, с. 12], обговорення якого триває з 2017 року. Ми підтримуємо точку зору противників запровадження співоплати медичних послуг на підставі таких міркувань:

- з огляду на суттєве зниження рівня доходів населення під час війни і протягом декількох років після її завершення співоплата не зможе стати суттєвим додатковим джерелом фінансування галузі;

- співоплата за медичні послуги (а не лише за більш комфортні умови перебування в медичному закладі) нівелює принцип рівності і справедливості, який проголошено у Стратегії однією з ключових цінностей;

- створення умов для штучного скорочення попиту на медичні послуги у післявоєнний час нівелює принцип людиноцентричності системи охорони здоров'я;

- постановою Кабінету Міністрів ще з 1996 року затверджено перелік платних послуг, які можуть надавати державні і комунальні заклади охорони здоров'я [12], що і є додатковим джерелом фінансування їхньої діяльності;

- співоплата медичних послуг не спроможна вирішити проблему недофінансування галузі і усунути неофіційні платежі, якщо вона є добровільною і запроваджується на послуги, що не входять до гарантованого державою пакету безоплатних медичних послуг.

Наступним суперечливим завданням у межах другої стратегічної цілі є приведення навчальних програм закладів вищої медичної освіти у відповідність до європейських вимог. Як зазначають автори аналітичних записок «Первинна медична допомога в Україні: досягнутий прогрес і наступні кроки: аналіз даних за 2020-2021 рр.» [13, с. 52], період здобуття медичної освіти лікарями ПМД є меншим, ніж у країнах Євро-

пейського Союзу, але, не зважаючи на це, Міністерство охорони здоров'я затвердило компетенції Всесвітньої організації сімейних лікарів для системи охорони здоров'я України.

Таким чином, з 59 оперативних завдань у межах другої стратегічної цілі безсумнівно важливість мають 35 завдань (59%), 4 завдання (7%) є суперечливими і 20 завдань (34%) або розкривають зміст важливих завдань, або дублюють його іншими словами. Отже понад 40% оперативних завдань, що розкривають зміст другої стратегічної цілі, є недостатньо проробленими.

Третя стратегічна ціль «Створення та забезпечення умов для розвитку та реалізації потенціалу складових національної системи охорони здоров'я» передбачає досягнення чотирьох оперативних цілей і 35 оперативних завдань, які, відповідно визначеним М. Радучким [8] ключовим пріоритетам довгострокового розвитку медицини, мають спрямування на продовження реформування системи охорони здоров'я.

Перша оперативна ціль передбачає забезпечення безперервного розвитку людського капіталу галузі шляхом здійснення моніторингу якості медичної освіти, удосконалення системи незалежного оцінювання здобувачів освіти, здобуття майбутніми фахівцями практичних навичок на базі сучасних університетських клінік та симуляційних центрів, запровадження резидентури, запровадження системи професійного самоврядування медичних працівників, запровадження індивідуальних ліцензій на здійснення медичної практики, створення умов для розвитку цифрових компетентностей медичних працівників, забезпечення підготовки менеджерів медичних закладів, створення реєстру людських ресурсів охорони здоров'я, розширення кваліфікаційних вимог до середнього медичного персоналу, запровадження інструментів страхування професійної відповідальності.

Усі вищезазначені завдання є зрозумілими і доречними. Але завдання, що стосуються питань фінансування (забезпечення державних гарантій оплати праці медичних працівників та фінансування наукової діяльності) потребують конкретизації джерел фінансових ресурсів. Також конкретизація необхідна для форм і методів діяльності з інтеграції освіти і науки для того, щоб розуміти чим вона буде відрізнятися від тих методів, що застосовуються наразі. Певні запитання також викликає завдання щодо запровадження прозорих і конкурентоспроможних процедур відбору, кар'єрного розвитку та професійного зростання працівників сфери охорони здоров'я, оскільки ці питання належать до компетенції керівників (менеджерів) медичних закладів і можуть бути доречними для стратегії розвитку певного закладу, а не галузі. У разі визначення цього завдання у Стратегії розвитку галузі порушується принцип автономізації функціонування медичних закладів, який є одним з провідних принципів реформування системи охорони здоров'я.

У межах другої оперативної цілі доречними є завдання стосовно застосування технологій клітинної терапії, використання паперових експрес тест-систем для скринінгових та діагностичних програм, розширення генетичних досліджень і методів віддаленого моніторингу стану здоров'я пацієнтів, удосконалення нормативного і професійного середовища проведення клінічних досліджень, розвитку досліджень та виробництва у сфері біоінженерії, тривимірного моделю-

вання, друку та виробництва технічних засобів реабілітації, запровадження телемедицини, інтелектуальних систем підтримки клінічних рішень, системи обробки великих даних, штучного інтелекту і етичних засад його використання, розширення доступу до інноваційних та високоартісних лікарських засобів.

При цьому два завдання у розрізі цієї оперативної цілі викликають певні питання. Так, створення системи планування та комплексного забезпечення потреб закладів охорони здоров'я у високоартісному обладнанні, на наш погляд, може стати потенційним обмеженням можливості медичних закладів самостійно управляти виробничими ресурсами відповідно до розроблених ними стратегічних планів розвитку. Зовнішнє планування такої потреби може суттєво впливати на конкурентний потенціал медичних закладів і створювати перепони для розвитку досконалої конкуренції на ринку медичних послуг.

Стосовно завдання щодо посилення спроможності національних наукових і технологічних парків та ініціатив з проведення досліджень, розробки медичних виробів і рішень в сфері охорони здоров'я слід зазначити, що складність його виконання пов'язано не тільки з мотивацією винахідників до продукування інновацій, а й з необхідністю розв'язання чисельних питань податкового, фінансово-кредитного, інфраструктурного, ресурсного і нормативно-правового врегулювання, що потребуватиме міжсекторальної взаємодії, проектного планування і управління.

Усі шість завдань третьої оперативної цілі стосовно цифровізації процесів надання медичних послуг і управління системою охорони здоров'я загалом не викликають ніяких заперечень. Але слід зазначити, що заходи, виконання яких передбачає поширення і розвиток інформаційних технологій та застосування цифрових рішень задекларовані ще у одинадцяти завданнях, які розкривають сутність восьми інших оперативних цілей Стратегії. На наш погляд, таке розпорошення завдань щодо підвищення рівня цифровізації системи охорони здоров'я заважає цілісному і системному підходу до розуміння основних перспектив застосування інформаційних технологій при наданні медичних послуг і управлінні даними системи.

Реалізація четвертої оперативної цілі (залучення інвестицій, збільшення економічної привабливості та покращення показників економічної ефективності галузі), на думку розробників Стратегії, можлива завдяки стимулюванню інвестицій в науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки фармацевтичної галузі України (інструменти стимулювання не зазначені), посиленню контролю дотриманням прав інтелектуальної власності шляхом запровадження у національне законодавство принципу Болар, врегулюванню та розвитку сфери медичного туризму в Україні (напрями і інструменти не зазначені), більш масового залучення приватних медичних закладів до реалізації державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення (інструменти залучення не зазначені), а також визначенню і розробленню нормативно-правової бази для ефективної моделі державно-приватного партнерства та концесії в системі охорони здоров'я. Отже, лише одне завдання, що стосується захисту прав інтелектуальної власності, не викликає ніяких запитань. Три з п'яти завдань потребують конкретизації, а останнє, що стосується державно-при-

ватного партнерства (ДПП) потребує більш пильного розгляду.

Отже, з 35 завдань, що розкривають зміст третьої стратегічної цілі розвитку системи охорони здоров'я 80%, на наш погляд, є доцільними, а 20% – суперечливими.

У якості індикаторів реалізації Стратегії визначено:

- покращення загальних показників смертності та захворюваності та приведення їх до середньоєвропейських;
- зниження материнської та дитячої смертності;
- зниження рівня інвалідності через захворювання, які можна запобігти;
- зниження споживання тютюну, алкоголю та солі;
- зменшення передчасної смертності від серцево-судинні захворювань, новоутворень, цукрового діабету, хронічних обструктивних захворювань легень та дорожньо-транспортного травматизму на третину;
- збільшення тривалості життя чоловіків і жінок на 3 роки відповідно.

Слід зазначити, що вищенаведені індикатори переписуються з одного документа стратегічного планування у інший, і декілька останніх років є майже незмінними. На нашу думку, у якості індикаторів доцільно було б зазначити очікувані результати реформування галузі, процесів євроінтеграції та повоєнної відбудови галузі.

У якості позитивних моментів розробленої Стратегії можна зазначити чітке визначення відповідальності МОЗ за проведення моніторингу результатів реалізації Стратегії та розміщення на офіційному сайті щорічних звітів. Попри це, визначення державного і місцевих бюджетів у якості головного джерела фінансування заходів є, на наш погляд, суттєвим недоліком, оскільки, як показує практика попередніх років, бюджетних коштів для забезпечення розвитку системи охорони здоров'я недостатньо, навіть за наявності додаткових джерел, як-то кошти технічної допомоги та секторальної підтримки ЄС і інших міжнародних донорів, міжнародних фінансових організацій, приватних інвесторів у межах реалізації інвестиційних проєктів та інших не заборонених законодавством джерел.

Висновки. Вивчення змісту стратегічних і оперативних цілей Стратегії розвитку системи охорони здоров'я до 2030 року, а також завдань у межах кожної оперативної цілі дозволило визначити такі її недоліки:

- визначені в документі індикатори реалізації Стратегії є майже незмінними протягом декількох останніх років і вказуються у багатьох документах стратегічного і оперативного планування розвитку галузі;
- існування суттєвої розбіжності між баченням ключових пріоритетів розвитку галузі Комітетом ВРУ з питань здоров'я нації, медичної допомоги і медичного страхування та визначеними в Стратегії основними цілями розвитку;
- зі 141 оперативного завдання лише 58% (82 завдання) є доцільними, 9% (13) завдань є суперечливими і 33% (46) завдань дублюють зміст інших або мають популістичний характер;
- завдання, що передбачають підвищення рівня цифровізації системи охорони здоров'я, зазначені в межах майже кожної оперативної цілі, що заважає цілісному і системному розумінню основних перспектив

застосування інформаційних технологій при наданні медичних послуг і управлінні даними системи;

– недостатня ступінь опрацювання питань, що стосуються фінансування реалізації оперативних заходів;

– відсутність аналізу ризиків реалізації Стратегії та заходів з їх мінімізації.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямі може бути розроблення Стратегії розвитку сфери охорони здоров'я на основі урахування і усунення вищезазначених недоліків.

Список використаних джерел

1. Стратегія розвитку системи охорони здоров'я до 2030 року. 2023. 21 с. URL: <https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor/Громадське%20обговорення/2023/розпорядження/Стратегія%202030.pdf> (дата звернення 04.12.2023).

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про стан національної системи охорони здоров'я та невідкладні заходи щодо забезпечення громадян України медичною допомогою»: Указ Президента України № 369/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3692021-39713> (дата звернення 04.12.2023).

3. Консультаційний документ до проєкту Стратегії розвитку системи охорони здоров'я до 2030 року. URL: <https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor/Стратегія/15%2C02%2C2022/03/Консультаційний%20документ%20до%20проєкту%20Стратегії%20розвитку%20системи%20охорони%20здоров'я.pdf> (дата звернення 05.12.2023).

4. Галай В. О. Стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». Розділ VII. Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.* 2022. № 6. С. 189-194. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.34> (дата звернення 10.12.2023).

5. Гавриченко Д. Г. Трансформація пріоритетів розвитку системи охорони здоров'я України в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи.* 2022. № 5(23). С. 48-60. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5\(23\)-48-60](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5(23)-48-60) (дата звернення 10.12.2023).

6. Юнгер В. І. Розвиток стратегічних положень державного управління системою охорони здоров'я. *Право та державне управління.* 2023. № 2. С. 325-333. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.2.47> (дата звернення 16.12.2023).

7. Андрощук Г. Цифрова трансформація в охороні здоров'я: аналіз технологічних трендів. *Юридична газета online.* 30 червня 2023. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciye-pravo-teleko-munikaciyi/cifrova-transformaciya-v-ohoroni-zdorovya-analiz-tehnologichnih-trendiv.html> (дата звернення 16.12.2023).

8. Михайло Радущкий: Колегія МОЗ затвердила Стратегію розвитку системи охорони здоров'я до 2030 року. Прес-служба Апарату Верховної Ради України. 2023. 13 лют. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/233093.html (дата звернення 04.12.2023).

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення надання медичної допомоги: Закон України від 01.07.2022 р. № 2347-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2347-20#Text> (дата звернення 09.12.2023).

10. Про заходи щодо підвищення конкурентоспроможності закладів охорони здоров'я та забезпе-

чення додаткових гарантій для медичних працівників: Указ Президента України від 18 червня 2021 року № 261/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2612021-39229> (дата звернення 09.12.2023).

11. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від 19.10.2017 р. № 2168-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#doc_info (дата звернення 10.12.2023).

12. Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних і комунальних закладах охорони здоров'я та вищих медичних навчальних закладах: Постанова Кабінету Міністрів України; Перелік від 17.09.1996 р. № 1138. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1138-96-п#Text> (дата звернення 12.12.2023).

13. Первинна медична допомога в Україні: досягнутий прогрес і наступні кроки: аналіз даних за 2020–2021 рр.: серія аналітичних записок / Nigel Edwards, Stephanie Kumpunen, Kaija Kasekamp, Alexandr Katsaga, Olga Zues. Copenhagen: World Health Organization Regional Office for Europe, 2023. 68 с. URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/367317/WHO-EURO-2023-7087-46853-69102-ukr.pdf?sequence=1> (дата звернення 16.11.2023).

14. Словник іншомовних слів. Принцип. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%EF%F0%E8%ED%F6%E8%EF> (дата звернення 05.12.2023).

15. Гуцалюк О. М., Наволокіна А. С. Оцінка конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів в контексті економічної взаємодії. *Ефективна економіка.* 2018. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7085>

16. Гуцалюк О. М. Аналіз стану кадрового забезпечення сфери охорони здоров'я України у період реформування. *Вісник економічної науки України.* 2019. № 2 (37). С. 110-114. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2\(37\).110-114](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2(37).110-114).

17. Hutsaliuk O. M., Navolokina A. S. Research on the economic interaction between the labor market and human resources in the healthcare sector in Ukraine. *Економічні інновації.* 2020. Т. 22. № 1 (74). С. 37-51. DOI: [https://doi.org/10.31520/ei.2020.22.1\(74\).37-51](https://doi.org/10.31520/ei.2020.22.1(74).37-51).

References

1. Stratehiia rozvytku systemy okhorony zdorovia do 2030 roku [Strategy for the development of the health care system until 2030]. (2023). Retrieved from <https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor/Громадське%20обговорення/2023/розпорядження/Стратегія%202030.pdf> [in Ukrainian].

2. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 30 lypnia 2021 roku «Pro stan natsionalnoi systemy okhorony zdorovia ta nevidkladni zakhody shchodo zabezpechennia hromadian Ukrainy medychnoiu dopomohoju»: Ukaz Prezydenta Ukrainy № 369/2021 [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated July 30, 2021 "On the state of the national health care system and urgent measures to provide citizens of Ukraine with medical care": Decree of the President of Ukraine No. 369/2021]. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/3692021-39713> [in Ukrainian].

3. Konsultatsiinyi dokument do proiektu Stratehii rozvytku systemy okhorony zdorovia do 2030 roku [Consultation document for the project Strategy for the development of the health care system until 2030]. Retrieved

from <https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor/Стратегія/15%2002%202022/03/Консультаційний%20документ%20до%20проєкту%20Стратегії%20розвитку%20системи%20охорони%20здоров'я.pdf> [in Ukrainian].

4. Halai, V. O. (2022). Stratehiia reformuvannia systemy okhorony zdorovia v Ukraini [Strategy for reforming the healthcare system in Ukraine]. *Elektronne naukove vydannia «Analytychno-porivnialne pravoznavstvo»*. Rozdil VII. Administrativne pravo i protses; finansove pravo; informatiine pravo – *Electronic scientific publication "Analytical and comparative jurisprudence". Chapter VII. Administrative law and process; financial law; information law*, Vol. 6, pp. 189-194. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.34> [in Ukrainian].

5. Havrychenko, D. H. (2022). Transformatsiia prioritetiv rozvytku systemy okhorony zdorovia Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Transformation of priorities for the development of the health care system of Ukraine in the conditions of martial law]. *Naukovi perspektyvy – Scientific perspectives*, Vol. 5(23), pp. 48-60. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5\(23\)-48-60](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5(23)-48-60) [in Ukrainian].

6. Iunher, V. I. (2023). Rozvytok stratehichnykh polozhen derzhavnoho upravlinnia systemoiu okhorony zdorovia [Development of strategic provisions of state management of the health care system]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia – Law and public administration*, Vol. 2, pp. 325-333. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.2.47> [in Ukrainian].

7. Androshchuk, H. (2023). Tsyfrova transformatsiia v okhoroni zdorovia: analiz tekhnologichnykh trendiv [Digital transformation in health care: analysis of technological trends]. *Yurydychna hazeta online – Legal newspaper online*, June 30. Retrieved from <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informatsiine-pravo-telekomunikatsiyi/cifrova-transformatsiya-v-okhoroni-zdorovya-analiz-tehnologichnih-trendiv.html> [in Ukrainian].

8. Mykhailo Radutskyi. (2023). Kolehiia MOZ zatverdyla Stratehiu rozvytku systemy okhorony zdorovia do 2030 roku [The Board of the Ministry of Health approved the Strategy for the development of the health care system until 2030]. *Pres-sluzhba Aparatu Verkhovnoi Rady Ukrainy – Press service of the Apparatus of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Published February 13, 2023. Retrieved from https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/233093.html [in Ukrainian].

9. Pro vnesennia zmin do deiakikh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo udoskonalennia nadannia medychnoi dopomohy: Zakon Ukrainy vid 01.07.2022 r. № 2347-IX [On the introduction of changes to some legislative acts of Ukraine regarding the improvement of the provision of medical care: Law of Ukraine dated July 1, 2022 No. 2347-IX]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2347-20#Text> (Accessed December 9, 2023) [in Ukrainian].

10. Pro zakhody shchodo pidvyshchennia konkurentospromozhnosti zakladiv okhorony zdorovia ta zabezpechennia dodatkovykh harantii dlia medychnykh pratsivnykiv: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 18 chervnia

2021 roku № 261/2021 [On measures to increase the competitiveness of health care institutions and provide additional guarantees for medical workers: Decree of the President of Ukraine dated June 18, 2021 No. 261/2021]. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/2612021-39229> [in Ukrainian].

11. Pro derzhavni finansovi harantii medychnoho obsluhovuvannia naselennia: Zakon Ukrainy vid 19.10.2017 r. № 2168-VIII [On state financial guarantees of medical care for the population: Law of Ukraine dated October 19, 2017 No. 2168-VIII]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#doc_info [in Ukrainian].

12. Pro zatverdzhennia pereliku platnykh posluh, yaki nadaiutsia v derzhavnykh i komunalnykh zakladakh okhorony zdorovia ta vyshchykh medychnykh navchalnykh zakladakh: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy; Perelik vid 17.09.1996 r. № 1138 [On approval of the list of paid services provided in state and communal health care institutions and higher medical educational institutions: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine; List dated September 17, 1996 No. 1138]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1138-96-п#Text> [in Ukrainian].

13. Nigel, Edwards, Stephanie, Kumpunen, Kaija, Kasekamp, Alexandr, Katsaga, Olga, Zues. (2023). Pervynna medychna dopomoha v Ukraini: dosiahnutyi prohres i nastupni kroky: analiz danykh za 2020–2021 r.: seriia analitychnykh zapysok [Primary health care in Ukraine: progress made and next steps: data analysis for 2020–2021: series of analytical notes]. Copenhagen, World Health Organization Regional Office for Europe. Retrieved from <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/367317/WHO-EURO-2023-7087-46853-69102-ukr.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].

14. Slovyk inshomovnykh sliv. Pryntsyp [Dictionary of foreign words. Principle]. Retrieved from <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%EF%F0%E8%ED%F6%E8%EF> [in Ukrainian].

15. Hutsaliuk, O. M., Navolokina, A. S. (2018). Otsinka konkurentospromozhnosti haluzi vyshchoyi medychnoyi osvity ta yiyi zakladiv v konteksti ekonomichnoyi vzayemodiyi [Evaluation of the competitiveness of the field of higher medical education and its institutions in the context of economic interaction]. *Efektivna ekonomika*, 5. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7085> [in Ukrainian].

16. Hutsaliuk, O. M. (2019). Analiz stanu kadrovoho zabezpechennia sfery okhorony zdorovia Ukrainy u period reformuvannia [Analysis of the state of staff provision in the healthcare sector in the period of reform]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2 (37), pp. 110-114. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2\(37\).110-114](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2(37).110-114) [in Ukrainian].

17. Hutsaliuk, O. M., Navolokina, A. S. (2020). Research on the economic interaction between the labor market and human resources in the healthcare sector in Ukraine. *Ekonomichni innovatsii – Economic innovations*, Vol. 22, Iss. 1 (74), pp. 37-51. DOI: [https://doi.org/10.31520/ei.2020.22.1\(74\).37-51](https://doi.org/10.31520/ei.2020.22.1(74).37-51).

Стаття надійшла до редакції 15.03.2024

Формат цитування:

Шишка І. В. Оцінка доцільності основних векторів «Стратегії розвитку системи охорони здоров'я до 2030 року». *Вісник економічної науки України*. 2024. № 1 (46). С. 68-73. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).68-73](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).68-73)

Shyshka, I. V. (2024). Assessment of the Feasibility of the Main Vectors of the “Strategy for the Development of Healthcare until 2030”. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (46), pp. 68-73. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).68-73](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).68-73)

Олександр Іванович Франко
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

ORCID 0009-0006-9510-927X

e-mail: franko@suem.edu.ua,

Приватний заклад вищої освіти «Східноєвропейський
університет імені Рауфа Аблязова», м. Черкаси

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ КОРПОРАТИВНОГО КОНТРОЛЮ В АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВАХ

Вступ. Постановка проблеми. В умовах сучасної економіки, що характеризується високою конкуренцією, динамічністю ринкових умов і швидкими змінами в законодавчому регулюванні, корпоративний контроль в акціонерних товариствах стає однією з найважливіших складових їх успішного функціонування. Ефективний корпоративний контроль забезпечує належне управління підприємством, захищає інтереси акціонерів та сприяє стабільності фінансових показників. Проте, незважаючи на очевидну важливість цієї проблеми, існує недостатня теоретична розробленість концептуальних підходів до визначення економічної природи та сутності корпоративного контролю.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що корпоративний контроль є ключовим механізмом, який впливає на прийняття управлінських рішень, розподіл ресурсів та стратегічний розвиток акціонерних товариств. У зв'язку з глобалізацією ринків та інтеграцією в міжнародну економіку, питання про ефективність корпоративного контролю, його структуру та механізми стає ще більш актуальним. Це вимагає від дослідників детального аналізу існуючих теоретичних підходів, їх порівняння та виявлення найефективніших практик.

Таким чином, дане дослідження спрямоване на виявлення та систематизацію теоретичних підходів до визначення економічної природи та сутності корпоративного контролю в акціонерних товариствах. Це дозволить не лише поглибити наукові знання у цій галузі, але й розробити рекомендації для практичного застосування, що підвищить ефективність управлінських процесів у корпоративному секторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх років корпоративний контроль в акціонерних товариствах став предметом активного наукового аналізу, що відображає зростаючу актуальність цієї теми у контексті глобальних економічних змін. В численних публікаціях дослідники звертаються до різних аспектів корпоративного контролю, включаючи його структуру, механізми реалізації, вплив на ефективність управління та інші суттєві фактори.

Проблематика корпоративного контролю активно досліджується фахівцями в сферах управління, економіки та юриспруденції. Основна увага приділяється аналізу таких феноменів, як корпоративне управління, корпоративні суперечки, захист прав учасників конфліктів, а також угоди злиття та поглинання.

Також значна увага приділяється зарубіжній практиці корпоративного управління. Механізми її функціонування були предметом дослідження таких іноземних науковців, як Колін Мейер та Марек Хессель [12].

В Україні тема корпоративного контролю в акціонерних товариствах отримує дедалі більшу увагу з боку науковців, які досліджують як теоретичні, так і практичні аспекти цього питання. До таких науковців можна віднести наступних: А. Босак [9], А. Воронкова [8], З. Гаталяк [9], В. Гончаров [2], О. Гуцалюк [26-28], В. Євтушевський [3], Д. Задихайло [4], О. Кібенко [4], К. Ковальська [7], Г. Козаченко [8], М. Колісник [9], Е. Коренів [8], О. Кузьмін [9], О. Муқан [9], Г. Назарова [14], О. Осипенко [15], О. Скибінський [9], І. Чернобай [9], А. Черпак [23].

Виділимо кілька основних напрямків, в яких працюють зазначені українські вчені:

1. Теоретичні засади корпоративного контролю. Дослідження, зосереджуються на визначенні концептуальних основ корпоративного контролю. Автори аналізують різні теоретичні підходи та їх адаптацію до умов українського ринку.

2. Аналіз практики корпоративного управління. Роботи присвячені аналізу практики корпоративного управління в українських акціонерних товариствах. Вони досліджують, як існуючі механізми контролю впливають на фінансову стабільність і конкурентоспроможність підприємств в умовах нестабільної економічної ситуації.

3. Вплив зовнішніх факторів. Окремі дослідження аналізують вплив зовнішніх факторів, таких як економічна політика держави та міжнародні тенденції, на практику корпоративного контролю в Україні. Дослідження підкреслюють важливість адаптації стратегій управління до змінюваних умов.

4. Інноваційні підходи до управління. Дослідження фокусуються на впровадженні інноваційних технологій у процеси корпоративного управління. Автори аналізують, як цифровізація та нові інформаційні технології можуть підвищити ефективність корпоративного контролю.

Таким чином, українські вчені активно досліджують різні аспекти корпоративного контролю в акціонерних товариствах, що сприяє розвитку теоретичних знань та практичних рекомендацій для підвищення ефективності управлінських процесів в Україні. Дані дослідження створюють основи для подальшого ви-

вчення і вдосконалення корпоративного контролю, що є особливо важливим в умовах сучасних економічних викликів.

Метою статті є аналіз існуючих теоретичних підходів до визначення економічної природи та сутності корпоративного контролю в акціонерних товариствах, що дозволить виявити ключові концепції та їх особливості.

Виклад основного матеріалу. Акціонерні товариства, завдяки своїй економічній ефективності, стали провідною організаційно-правовою формою великих корпоративних підприємств у світі. Одним із ключових чинників успішної діяльності таких товариств є ефективне управління та стабільність функціонування підприємств у сучасних економічних умовах. Корпоративний контроль не лише гарантує реалізацію прав акціонерів, а й визначає механізми взаємодії між різними учасниками процесу управління. У контексті глобалізації та динамічних змін на ринках важливою є роль корпоративного контролю у забезпеченні стабільності фінансових показників і підвищенні конкурентоспроможності [12].

Корпоративний контроль в акціонерних товариствах є ключовим елементом, що забезпечує ефективність управління та стабільність функціонування підприємств у сучасних економічних умовах. Корпоративний контроль не лише гарантує реалізацію прав акціонерів, а й визначає механізми взаємодії між різними учасниками процесу управління. У контексті глобалізації та динамічних змін на ринках важливою є роль корпоративного контролю у забезпеченні стабільності фінансових показників і підвищенні конкурентоспроможності [12].

Контроль у менеджменті є управлінською діяльністю, що має на меті кількісну та якісну оцінку результатів роботи організації. У цьому контексті контроль визначає ступінь відповідності між фактичними показниками та запланованими або нормативними значеннями, виконуючи інформаційну та оцінювальну функції. Менеджери реалізують такі функції, як планування, організація, мотивація, регулювання та контроль. Слід зазначити, що термін «контроль» у контексті менеджменту має інше значення, ніж у випадку, коли він вживається для опису взаємовідносин між акціонерним товариством і його акціонерами. Це підкреслює різноманітність аспектів контролю і його важливість у різних сферах управлінської практики [15].

Проте акціонери, інвестори, кредитори, громадськість і державні органи не займаються безпосереднім управлінням корпорацією у загальному сенсі, що включає фінансові, виробничі та кадрові аспекти. Замість цього їхній вплив на діяльність компанії реалізується через конкретні елементи та об'єкти, що викликають їхній інтерес. Акціонери, наприклад, через свої права голосу на загальних зборах можуть впливати на стратегічні рішення компанії, такі як зміни в управлінні чи фінансовій політиці. Інвестори, у свою чергу, оцінюють ефективність управління та можливості прибутку, що може сприяти або перешкоджати залученню капіталу.

Кредитори, які надають фінансування, зацікавлені в забезпеченні своєї повернення та дотриманні фінансових зобов'язань компанії, тому їхній вплив може проявлятися через умови кредитування та моніторинг фінансових показників. Громадськість та державні органи також відіграють важливу роль, оскільки можуть впливати на репутацію компанії та регуляторне середовище, у якому вона функціонує.

Наприклад, громадськість може піднімати питання соціальної відповідальності та екологічної стійкості, тоді як державні органи встановлюють нормативи, які компанія зобов'язана дотримуватися.

Отже, хоча зазначені групи не мають безпосереднього контролю над щоденною діяльністю корпорації, їхній вплив на рішення та стратегії компанії є суттєвим і не може бути проігноровано. Цей вплив створює складну мережу взаємовідносин, яка визначає, як компанія реагує на зовнішні фактори та адаптує свої внутрішні політики.

Відтак, вважаємо, що корпоративний контроль відіграє ключову роль у системі корпоративного управління, яка покликана забезпечити збалансованість інтересів усіх учасників корпоративних взаємовідносин. Це важливо, оскільки різні сторони, такі як акціонери, менеджери, кредитори та інші зацікавлені особи, можуть мати суперечливі цілі та очікування щодо діяльності підприємства.

Основними компонентами системи корпоративного контролю є дві підсистеми: зовнішній контроль і внутрішній контроль. Таким чином, корпоративний контроль, через взаємодію зовнішніх і внутрішніх механізмів, сприяє формуванню здорового корпоративного середовища, що забезпечує стабільний розвиток і довгострокову конкурентоспроможність компанії. Збалансування інтересів усіх учасників сприяє не лише стабільності самого підприємства, але й формуванню довіри з боку суспільства та інших зацікавлених сторін.

Оскільки корпоративний контроль є ключовим у системі корпоративного управління, то важливо визначити в першу чергу поняття корпоративного управління.

У статті 1 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» є офіційне визначення поняття корпоративного управління, під яким розуміється система відносин, що визначає правила та процедури прийняття рішень щодо діяльності господарського товариства та здійснення контролю, а також розподіл прав і обов'язків між органами товариства та його учасниками стосовно управління товариством [18].

Варто зазначити, що управління акціонерним товариством в основному здійснюють акціонери, які є власниками простих акцій. Власники привілейованих акцій, хоча й мають певні привілеї, зокрема переважне право на отримання дивідендів і першочергові виплати у разі ліквідації майна, участь у загальному управлінні корпорацією здебільшого обмежена. Вони можуть брати участь у голосуванні на загальних зборах лише в окремих випадках, які передбачені частиною 5 статті 26 Закону України «Про акціонерні товариства» [16]. Також можливо, що статут приватного акціонерного товариства містить інші положення, що регулюють їх участь у управлінні.

Що стосується безпосередньо поняття «корпоративний контроль», то із позиції сучасної доктрини він розглядається як функція корпоративного управління у господарських товариствах, а також як «можливість визначати волевиявлення корпорації відповідно до волі та інтересів» певної особи [9].

Також, у сучасному загальноприйнятому розумінні корпоративний контроль в акціонерних товариствах визначається як правомочність акціонерів або

їх групи впливати на рішення, що приймаються вищим органом акціонерного товариства – загальними зборами, а також отримувати прибуток від діяльності підприємства [1]. Цей термін вперше з'явився у 1932 році в роботі американських економістів Адольфа Берлі та Гардинера Мінза, які опублікували спільне дослідження під назвою «Сучасна корпорація та приватна власність» («The Modern Corporation and Private Property») [25, с. 85].

Автори розглядають корпоративний контроль як можливість обирати або усувати кандидатів до ради директорів компанії. Ця інтерпретація могла б бути прийнятною, якби контроль обмежувався виключно діяльністю ради директорів. Однак, у сучасних умовах управління підприємством не здійснюється безпосередньо виконавчим органом. Згідно з частиною 1 статті 32 Закону України «Про акціонерні товариства», саме загальні збори акціонерів є вищим органом управління акціонерним товариством [16].

Контроль за діяльністю господарського товариства, який здійснюється власниками, керівництвом та державними органами, має на меті забезпечення надійної інформації для зацікавлених сторін, таких як акціонери, інвестори, працівники та суспільство. Цей контроль також сприяє захисту та збереженню цінних ресурсів, включаючи вкладений капітал. Ефективність контролю визначається системою, яка включає в себе правовий режим, процес прийняття управлінських рішень, права власників, надійну фінансову звітність і корпоративну культуру. Таким чином, належне функціонування цих складових є критично важливим для успішного управління та розвитку товариства [4].

З іншого боку, корпоративний контроль можна розглядати як наявність певної кількості прав в акціонерному товаристві, які забезпечують постійний вплив на стратегічні управлінські рішення, а також їх формування та реалізацію [22].

У цьому контексті контроль пов'язується із правами на акції та можливістю управління цими активами. Багато українських дослідників розглядають корпоративний контроль через призму зазначених аспектів, ототожнюючи його з системою корпоративного управління.

Дослідники також поділяють корпоративний контроль на різні типи, такі як інсайдерський та аутсайдерський, а також виділяють англоамериканську, західноєвропейську (німецьку) та японську моделі.

Окрім того, вони враховують специфіку країн із перехідною економікою. Цей підхід знайшов відображення у працях таких вчених, як В. Євтушевський [3], Г. Козаченко [8], А. Воронкова [8] та Е. Коренев [8]. Однак автори цих досліджень не завжди враховують, що система управління, притаманна кожному товариству, визначає специфіку виконання управлінських функцій контролю. Тому ототожнювати ці два поняття може бути не зовсім коректно, на наш погляд.

Г. Назарова зазначає, що питання контролю над власністю суттєво впливає на характер взаємодії між учасниками корпоративного контролю. Вона підкреслює, що відносини власності, притаманні українському суспільству, визначають розподіл влади в кожному товаристві, а також його політику і стратегічний розвиток. Таким чином, в умовах кризи механізми корпоративного управління залишаються орієнтованими на забезпечення реалізації прав власності та

формування відповідних структур корпоративного контролю [14].

А. Смітюх визначає «корпоративний контроль» як здатність окремих учасників або їх групи здійснювати правовий вплив на управління справами корпоративного підприємства [20.]

Т. Зайцева у своїх дослідженнях пояснює це поняття як гнучку систему, яка забезпечує інтереси різних учасників корпоративних відносин. Вона сприяє запобіганню виникнення корпоративних конфліктів, визначаючи вплив різних груп учасників на управлінський процес і організацію корпоративного управління в акціонерних товариствах [5, с. 9].

Багато дослідників розглядають корпоративний контроль через призму впливу. Наприклад, І. Лукач трактує корпоративний контроль як здатність одного суб'єкта господарювання забезпечувати вирішальний вплив на прийняття рішень підконтрольним суб'єктом у випадках, передбачених законодавством [11, с. 120].

Деякі науковці трактують корпоративний контроль як складову управлінської функції. В. Чаус визначає корпоративний контроль як підсистему корпоративного управління, яка спрямована на балансування інтересів учасників корпоративних відносин під час їхньої участі в діяльності компанії [21, с. 369].

О. Чуб зазначає, що корпоративний контроль це можливість приймати управлінські рішення та здійснювати контрольні функції [24, с. 54].

А. Черпак визначає корпоративний контроль як управлінську функцію, що здійснюється власниками та іншими зацікавленими особами, які мають право на отримання інсайдерської інформації про акціонерне товариство. Цей контроль дозволяє їм впливати на прийняття управлінських рішень [23, с. 12].

І. Ігнат'єва та О. Гарафоновна також розглядають корпоративний контроль як одну з специфічних форм контролю та управлінську функцію [6, с. 353]. Вони стверджують, що корпоративний контроль включає не лише внутрішні управлінські взаємовідносини, але й зовнішні. На їхню думку, це поняття не слід розглядати в вузькому контексті. Автори відносять до суб'єктів корпоративного контролю не тільки учасників, що визначаються за розміром акцій, але й менеджерів, працівників підрозділів, ревізійну комісію, службу внутрішнього аудиту, збори засновників, збори власників, а також органи державної влади, територіальні громади і представників громадськості [6].

О. Беляневич та А. Мягкий визначають корпоративний контроль, описуючи різні способи його реалізації. Вони зазначають, що корпоративний контроль – це можливість впливати на господарську діяльність товариства через методи, що передбачені законодавством та локальними актами підприємства. Це включає:

- реалізацію права володіння або користування всіма активами чи їх частинами;
- формування складу органів товариства;
- укладання правочинів, що визначають умови господарської діяльності;
- надання обов'язкових до виконання вказівок;
- виконання функцій органу товариства [1, с. 164].

У таблиці наведені дефініції українських науковців щодо визначення економічної сутності та природи категоріального поняття «корпоративний контроль».

Дефініції українських вчених щодо визначення економічної сутності та природи категоріального поняття «корпоративний контроль»

№ з/п	Автор	Трактування
1	О. Беяневич та А. Мякий	Корпоративний контроль — це можливість впливати на господарську діяльність товариства через методи, що передбачені законодавством та локальними актами підприємства [1, с. 164]
2	Т. Зайцева	Корпоративний контроль — це гнучка система, яка забезпечує інтереси різних учасників корпоративних відносин. Вона сприяє запобіганню виникнення корпоративних конфліктів, визначаючи вплив різних груп учасників на управлінський процес і організацію корпоративного управління в акціонерних товариствах [5, с. 9]
3	І. Ігнат'єва та О. Гарафонов	Корпоративний контроль — це одна з специфічних форм контролю та управлінська функція і включає не лише внутрішні управлінські взаємовідносини, але й зовнішні [6, с. 353]
4	І. Лукач	Корпоративний контроль — це здатність одного суб'єкта господарювання забезпечувати вирішальний вплив на прийняття рішень підконтрольним суб'єктом у випадках, передбачених законодавством [11, с. 120]
5	Г. Назарова	Питання контролю над власністю суттєво впливає на характер взаємодії між учасниками корпоративного контролю. Вона підкреслює, що відносини власності, притаманні українському суспільству, визначають розподіл влади в кожному товаристві, а також його політику і стратегічний розвиток [14]
6	А. Смітюх	Корпоративний контроль — це здатність окремих учасників або їх групи здійснювати правовий вплив на управління справами корпоративного підприємства [20]
7	В. Чаус	Корпоративний контроль — це підсистема корпоративного управління, яка спрямована на балансування інтересів учасників корпоративних відносин під час їхньої участі в діяльності компанії [21, с. 369]
8	А. Черпак	Корпоративний контроль — це управлінська функція, що здійснюється власниками та іншими зацікавленими особами, які мають право на отримання інсайдерської інформації про акціонерне товариство. Цей контроль дозволяє їм впливати на прийняття управлінських рішень [23, с. 12]
9	О. Чуб	Корпоративний контроль — це можливість приймати управлінські рішення та здійснювати контрольні функції [24, с. 54]

Джерело: узагальнено автором.

Для узагальнення дефініцій корпоративного контролю, що надані українськими вченими, можна класифікувати їх за такими аспектами:

1. Корпоративний контроль як можливість впливу на господарську діяльність.
2. Корпоративний контроль як система, що забезпечує баланс інтересів.
3. Корпоративний контроль як специфічна управлінська функція.
4. Корпоративний контроль як вирішальний вплив на прийняття рішень інших суб'єктів у визначених законодавством випадках.
5. Корпоративний контроль як підсистема корпоративного управління.
6. Корпоративний контроль як функція власників та зацікавлених осіб.

Відтак можна побудувати узагальнену схему визначальних особливостей значення поняття «корпоративний контроль» (див. рисунок).

Такий підхід допоможе структурувати різні аспекти визначення корпоративного контролю на основі сучасних наукових джерел.

Контроль над господарюючим суб'єктом (юридичною особою) отримав законодавче визначення в ряді нормативних актів України, зокрема в Законах «Про захист економічної конкуренції» [19], «Про банки і банківську діяльність» [17], а також у новому Законі «Про акціонерні товариства» [16].

Зокрема у Законі «Про акціонерні товариства» термін «контроль» наводиться у значенні, наведеному

в Законі України «Про захист економічної конкуренції». Контроль визначений у Законі «Про захист економічної конкуренції», як можливість однієї чи декількох юридичних та/або фізичних осіб чинити вирішальний вплив на господарську діяльність суб'єкта господарювання чи його частини, який здійснюється безпосередньо або через інших осіб, зокрема завдяки: праву володіння чи користування всіма активами чи їх значною частиною; праву, яке забезпечує вирішальний вплив на формування складу, результати голосування та рішення органів управління суб'єкта господарювання; укладенню договорів і контрактів, які дають можливість визначати умови господарської діяльності, давати обов'язкові до виконання вказівки або виконувати функції органу управління суб'єкта господарювання; заміщенню посади керівника, заступника керівника спостережної ради, правління, іншого наглядового чи виконавчого органу суб'єкта господарювання особою, яка вже обіймає одну чи кілька із зазначених посад в інших суб'єктах господарювання; обійманню більше половини посад членів спостережної ради, правління, інших наглядових чи виконавчих органів суб'єкта господарювання особами, які вже обіймають одну чи кілька із зазначених посад в іншому суб'єкті господарювання.

Пов'язаними особами є юридичні та/або фізичні особи, які спільно або узгоджено здійснюють господарську діяльність, у тому числі спільно або узгоджено чинять вплив на господарську діяльність суб'єкта господарювання. Зокрема, пов'язаними фізичними осо-

Рисунок. Визначальні особливості поняття «корпоративний контроль»

бами вважаються такі, які є подружжям, батьками та дітьми, братами та (або) сестрами.

Можливість однієї чи більше (декількох) пов'язаних юридичних та/або фізичних осіб чинити вирішальний вплив — спосіб відносин між суб'єктами господарювання, що характеризується відсутністю в особи, стосовно якої здійснюється вплив, здатності завжди незалежно (самостійно) визначати свою господарську поведінку на ринку [19].

Варто зазначити, що визначення терміна «вирішальний вплив» надається у «Методичних рекомендаціях щодо застосування поняття контролю», які були затверджені протокольным рішенням Антимонопольного комітету України 01.11.2018 року [13, с. 2]. Згідно з цими рекомендаціями, «вирішальний вплив» означає можливість однієї або кількох пов'язаних юридичних та/або фізичних осіб приймати рішення, що стосуються господарської діяльності іншого суб'єкта, і які впливають на загальні умови його участі в товарному обороті.

Аналізуючи зміст Закону України «Про акціонерні товариства», можна відзначити, що його положення дозволяють визначити механізми регулювання та специфіку відносин, що стосуються встановлення контролю в корпоративних підприємствах. Закон також передбачає обмеження, які головним чином спрямовані на захист прав міноритарних акціонерів.

Відповідно до українського законодавства, акціонери отримують додаткові правомочності в залежності від розміру їхньої частки у статутному капіталі товариства. Зокрема, досягнення або перевищення певного відсотка частки може надавати різні обсяги прав. Наприклад, 25% простих акцій і 25% плюс одна проста акція, 50% простих акцій і 50% плюс одна акція, а також 90% простих акцій і 90% плюс одна акція мають різні юридичні наслідки. Таким чином, однаковий

відсоток частки може супроводжуватися різними правами в рамках управління товариства.

Виходячи з викладеного, у відносинах корпоративного контролю можна виділити різні ступені, що свідчать про зростання впливу акціонера на управління акціонерним товариством. Це відбувається через збільшення його частки у статутному капіталі, що прямо корелює з рівнем контролю, який він може здійснювати.

Аналізуючи наукові праці по темі дослідження та Закони України, ми приходимо до висновку, що сучасний акціонерний контроль виступає як механізм управління діяльністю акціонерного товариства з боку його учасників. Цей контроль має кілька ключових ознак:

- наявність обов'язкових елементів, а саме суб'єкта та об'єкта контролю;
- підпорядкованість діяльності підприємства суб'єкту корпоративного контролю;
- спрямованість на досягнення визначених цілей у діяльності корпорації;
- урахування законних інтересів усіх акціонерів, включаючи захист прав міноритарних акціонерів.

Корпоративний контроль забезпечує владу учасників впливати на ухвалення корпоративних рішень через володіння часткою статутного капіталу. Він спрямований на регулювання і підтримку гармонійного балансу між правами та законними інтересами акціонерів та виконавчих структур товариства.

Корпоративний контроль у акціонерних товариствах відіграє ключову роль, оскільки він об'єднує інтереси різних груп акціонерів та виконавчого менеджменту. З одного боку, існують «гіганти» — акціонери, які мають контрольний пакет акцій та визначають стратегічний розвиток компанії, з іншого — міноритарні акціонери, чия участь у прийнятті рішень обме-

жена, а основна мета — отримання швидкого доходу з акцій.

Менеджмент акціонерних товариств також має свої специфічні інтереси, оскільки вони не тільки виконують рішення акціонерів, а й переслідують особисті цілі, зокрема отримання заробітної плати та бонусів, які іноді випливають навіть у випадках, коли компанія не демонструє позитивних фінансових результатів. Згідно з дослідженнями, навіть у ситуаціях коли прибутковість компаній була негативною, топ-менеджери акціонерних товариств отримували значні бонуси.

Так, у 2019 році топ-менеджери у США та країнах Європейського Союзу отримали бонуси на загальну суму понад 1,2 трильйони доларів, незважаючи на те, що 34% цих компаній показали негативну прибутковість, а вартість акцій 47% з них знизилася до кінця звітного періоду [10].

По-друге, корпоративний контроль відіграє ключову роль у вирішенні конфліктів між мажоритарними та міноритарними акціонерами. Основна проблема полягає в розбіжностях інтересів: мажоритарні акціонери часто домінують у прийнятті рішень, визначаючи стратегічний курс компанії, тоді як міноритарні акціонери, не маючи значного впливу, змушені приймати рішення, які були вирішені без їх активної участі. Це ставить їх перед вибором: погоджуватися з домінуючою стратегією і отримувати короткостроковий прибуток від володіння акціями або відмовлятися від участі в акціонерному капіталі та вийти з компанії, тим самим уникнувши подальшої участі в конфліктах.

Таким чином, корпоративний контроль має забезпечувати баланс інтересів обох груп акціонерів, намагаючись не обмежувати амбіції мажоритарних акціонерів, але й задовольняти потреби міноритарних.

По-третє, корпоративний контроль відіграє вирішальну роль у забезпеченні стабільного та поступального розвитку акціонерного товариства. Завдяки цьому механізму можливе дотримання основоположних принципів ефективного управління. Крім того, корпоративний контроль допомагає спрямовувати діяльність менеджменту на довготривалий розвиток компанії, що може відрізнитися від короткострокових бажань акціонерів.

Наприклад, у ситуаціях, коли акціонери прагнуть негайно збільшити прибуток за рахунок скорочення персоналу, професіоналізм менеджменту може переважати. Вони розуміють, що такі дії можуть призвести до втрати кваліфікованих кадрів та в подальшому до зниження доходів. Такий підхід дозволяє менеджменту виступати з позицій довгострокової перспективи інтересів товариства, а не тільки задовольняти миттєві вимоги акціонерів.

Висновки. На основі проведеного дослідження теоретичних підходів до визначення економічної природи та сутності корпоративного контролю в акціонерних товариствах, ми прийшли до наступних висновків.

Корпоративний контроль є ключовою управлінською функцією, яка виконується власниками та іншими особами, що мають інтерес у діяльності акціонерного товариства. Дана функція забезпечує їм доступ до інсайдерської інформації та можливість коригувати управлінські рішення. Основна мета корпоративного контролю полягає у підтримці ефективного

зворотного зв'язку, що допомагає у відстеженні та корекції відхилень від стратегічних рішень, а також забезпечує оптимальне виконання завдань. Це сприяє досягненню цілей акціонерного товариства, визначених за інтересами учасників, через збалансування їх потреб та вимог.

Відмінною рисою корпоративного контролю в АТ від загальноприйнятої контрольно-управлінської системи в підприємствах є його орієнтація на підвищення ефективності акціонерних товариств. Це досягається через активний вплив на процеси, які балансують інтереси всіх зацікавлених сторін. Для цього створюється система корпоративного контролю, яка вирішує завдання, поставлені перед нею, на основі корпоративних принципів. Система складається з добре продуманих елементів та зв'язків між ними, що дозволяє не лише балансувати інтереси суб'єктів контролю, а й оптимізувати витрати ресурсів на проведення контрольних заходів, застосовуючи їх ефективно і з мінімальними втручаннями.

Суб'єкти корпоративного контролю включають фізичних та юридичних осіб, які мають право або можливість проводити регулярний моніторинг і впливати на об'єкти контролю. Цей вплив здійснюється через механізми, що відповідають умовам середовища та інтересам зацікавлених сторін, та включає коригування управлінських дій.

Загалом, корпоративний контроль в акціонерних товариствах є комплексною функцією, яка сприяє вирішенню конфліктів, підвищенню загальної ефективності та взаємодії між різними групами зацікавлених осіб, що забезпечує тривалий розвиток і стійкість компанії в динамічному бізнес-середовищі.

Список використаних джерел

1. Беяневич О. А., Мягкий А. В. Корпоративне управління за законодавством України: теоретико-прикладні проблеми: монографія. Київ: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2017. 320 с.
2. Гончаров В. М., Зось-Кіор М. В., Ільїн В. Ю. Корпоративне управління: навчальний посібник. Луганськ: Еталон-2, 2011. 645 с.
3. Євтушевський В. А. Корпоративне управління: підручник. Київ: Знання, 2006. 406 с.
4. Задихайло Д. В., Кібенко О. Р., Назарова Г. В. Корпоративне управління: навч. посібник. Харків: Еспада, 2003. 688 с.
5. Зайцева Т. Г. Організаційно-економічний механізм розподілу та реалізації корпоративного контролю в акціонерних товариствах: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04. — економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). Харків: ХНЕУ, 2008. 24 с.
6. Ігнат'єва І. А., Гарафонова О. Г. Корпоративне управління: підручник. Київ: «Центр учбової літератури», 2013. 600 с.
7. Ковальська К. В. Стратегія внутрішнього корпоративного управління на підприємствах України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.01. Київ, 2005. 18 с.
8. Козаченко Г. В., Воронкова А. Е., Коренев Е. Н. Основи корпоративного управління: навч. посібник. Луганськ: Вид-во СХУ. 2001. 367 с.

9. Кузьмін О. Є., Чернобай Л. І., Босак А. О., Скибінський О. С., Колісник М. В., Гаталяк З. П., Мукан О. В. Корпоративне управління: навч. посібник. Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2004. 172 с.

10. Лоу Дж. Акціонерні товариства у США та країнах Європейського Союзу. Київ, 2020. 220 с.

11. Лукач І. В. Правове положення холдингових компаній: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 240 с.

12. Mayer K. The future of corporations and the economy of goals. *European Corporate Governance Institute – Finance Working Paper*. 2021. No 710/2020. *Forthcoming in Journal of Management Studies*. URL: <https://ssrn.com/abstract=3731539>.

13. Методичні рекомендації щодо застосування поняття контролю: Рішення АМКУ від 01.11.2018 р. URL: <https://amcu.gov.ua/npas/metodichni-rekomendaciyi-shchodo-zastosuvannya-ponyattya-kontrolyu>.

14. Назарова Г. В. Структура власності в моделях корпоративного контролю промисловості. *Фінанси України*. 2003. № 9. С. 62-70.

15. Осипенко О. В. Корпоративний контроль: експертні проблеми ефективного управління дочірніми компаніями. Книга 1. Встановлення корпоративного контролю. Київ, 2013. 119 с.

16. Про акціонерні товариства: Закон України від 27.07.2022 р. № 2465-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 18-19. Ст. 81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n1985>.

17. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5-6. Ст. 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.

18. Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків: Закон України від 30.10.1996 р. № 448/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 51. Ст. 29. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

19. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 12. Ст. 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>.

20. Смітюх А. В. Корпоративне право у схемах: навчальний посібник. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2017. 322 с.

21. Чаус В. М. Соціально-психологічні наслідки розподілу прав власності в акціонерних товариствах та формування ефективного власника. *Науковий вісник НЛТУ*. 2004. Вип. 14.7. С. 367-372.

22. Черпак А. Є. Суб'єкти та об'єкти корпоративного контролю в умовах трансформації економіки. *Ринок цінних паперів України*. 2004. № 1-2. С. 29-39.

23. Черпак А. Є. Розвиток корпоративного контролю в умовах трансформації економіки: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01. Київ, 2006. 20 с.

24. Чуб О. Банки на ринку корпоративного контролю: проблеми оцінки вартості бізнесу. *Вісник Національного банку України*. 2008. № 10. С. 54-56.

25. Brealey R. A., Myers S. C. Principles of Corporate Finance. *McGraw Hill*. 2001. P. 85-94.

26. Гуцалюк О. М., Гаврилова Н. В., Котлубай В. О. Сучасні особливості управління ризиками в контексті стратегічного розвитку підприємства. *Вісник*

економічної науки України. 2021. № 1 (40). С. 74-79. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1\(40\).74-79](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1(40).74-79).

27. Hutsaliuk O. M., Bondar Iu. A., Popov O. E. Forming of Investment Attractiveness and Providing of Economic Efficiency of Corporate Integration Association. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. № 2 (68). С. 79-85. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-2\(68\)-79-85](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-2(68)-79-85).

28. Гуцалюк О. М., Бондар Ю. А., Григораш С. Ю. Вибір технологій управління корпоративною інтеграцією промислових підприємств. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Серія: Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості*. 2023. № 2 (28). С. 41-51.

References

1. Belianevych, O. A., Myahkyi, A. V. (2017). *Korporatyvne upravlinnia za zakonodavstvom Ukrainy: teoretyko-prykladni problemy* [Corporate governance under Ukrainian legislation: theoretical and practical issues]. Kyiv, Institute of Private Law and Entrepreneurship named after Academician F. H. Burchak of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine. 320 p. [in Ukrainian].

2. Honcharov, V. M., Zos-Kior, M. V., Ilyin, V. Yu. (2011). *Korporatyvne upravlinnia* [Corporate governance]. Luhansk, Etalon-2. 645 p. [in Ukrainian].

3. Yevtushevskiy, V. A. (2006). *Korporatyvne upravlinnia* [Corporate governance]. Kyiv, Znannia. 406 p. [in Ukrainian].

4. Zadykhailo, D. V., Kibenko, O. R., Nazarova, H. V. (2003). *Korporatyvne upravlinnia* [Corporate governance]. Kharkiv, Espada [in Ukrainian].

5. Zaitseva, T. H. (2008). *Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm rozpodilu ta realizatsii korporativnoho kontroliu v aktsionernykh tovarystvakh* [Organizational and economic mechanism for the distribution and implementation of corporate control in joint-stock companies]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv, KhNU. 24 p. [in Ukrainian].

6. Ihnatyeva, I. A., Harafonova, O. H. (2013). *Korporatyvne upravlinnia* [Corporate governance]. Kyiv, CEL. 600 p. [in Ukrainian].

7. Kovalska, K. V. (2005). *Stratehiia vnutrishno korporativnoho upravlinnia na pidpriemstvakh Ukrainy* [Strategy for internal corporate governance in Ukrainian enterprises]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv. 18 p. [in Ukrainian].

8. Kozachenko, H. V., Voronkova, A. E., Koreniev, E. N. (2001). *Osnovy korporativnoho upravlinnia* [Fundamentals of corporate governance]. Luhansk, Publishing House of SNU [in Ukrainian].

9. Kuzmin, O. Ye., Chernobai, L. I., Bosak, A. O., Skibynskiy, O. S., Koliskyn, M. V., Hataliak, Z. P., Mukhan, O. V. (2004). *Korporatyvne upravlinnia* [Corporate governance]. Lviv, Lvivska politehnika. 172 p. [in Ukrainian].

10. Low, J. (2020). *Aktsionerni tovarystva u SShA ta krainakh Yevropeiskogo Soyuzu* [Joint-stock companies in the USA and European Union countries]. Kyiv. 220 p. [in Ukrainian].

11. Lukach, I. V. (2008). *Praveve polozhennia kholdingovykh kompaniyi* [Legal status of holding companies]. Kyiv, Yurinkom Inter. 240 p. [in Ukrainian].

12. Mayer, K. (2021). The future of corporations and the economy of goals. *European Corporate Governance Institute – Finance Working Paper*, No 710/2020. Forthcoming in *Journal of Management Studies*. Retrieved from: <https://ssrn.com/abstract=3731539>.
13. Metodichni rekomendatsii shchodo zastosuvannya poniattia kontroliu: Rishennia AMKU vid 01.11.2018 r. [Methodological recommendations on the application of the concept of control: Decision of the Antimonopoly Committee of Ukraine dated November 1, 2018]. Retrieved from <https://amcu.gov.ua/npas/metodichni-rekomendaciyi-shchodo-zastosuvannya-ponyattya-kontrolyu> [in Ukrainian].
14. Nazarova, H. V. (2003). Struktura vlasnosti v modeliakh korporativnoho kontroliu promyslovosti [Ownership structure in models of corporate control in industry]. *Finansy Ukrainy – Finances of Ukraine*, 9, pp. 62-70 [in Ukrainian].
15. Osypenko, O. V. (2013). Korporativnyi kontrol: ekspertni problemy efektyvnoho upravlinnia dochirnimi kompaniiamy. Knyha 1. Vstanovlennia korporativnoho kontroliu [Corporate control: expert issues of effective management of subsidiaries. Book 1: Establishing corporate control]. Kyiv. 119 p. [in Ukrainian].
16. Pro aktsionerni tovarystva: Zakon Ukrainy vid 27.07.2022 r. № 2465-IX [On joint-stock companies: Law of Ukraine dated July 27, 2022 No. 2465-IX]. (2023). *Vidomosti Verkhovnoi Rady – Bulletin of the Verkhovna Rada*, No. 18-19, Art. 81. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n1985> [in Ukrainian].
17. Pro banky i bankivsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 07.12.2000 r. № 2121-III [On banks and banking activity: Law of Ukraine dated December 7, 2000 No. 2121-III]. (2001). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 5-6, Art. 30. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> [in Ukrainian].
18. Pro derzhavne rehuliuвання rynkiv kapitalu ta orhanizovanykh tovarnykh rynkiv: Zakon Ukrainy vid 30.10.1996 r. № 448/96-VR [On state regulation of capital markets and organized commodity markets: Law of Ukraine dated October 30, 1996 No. 448/96-VR]. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady – Bulletin of the Verkhovna Rada*, No. 51, Art. 29. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
19. Pro zakhyst ekonomichnoi konkurentsii: Zakon Ukrainy vid 11.01.2001 r. № 2210-III [On the protection of economic competition: Law of Ukraine dated January 11, 2001 No. 2210-III]. (2001). *Vidomosti Verkhovnoi Rady – Bulletin of the Verkhovna Rada*, No. 12, Art. 64. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> [in Ukrainian].
20. Smitiukh, A. V. (2017). Korporativne pravo u skhemakh [Corporate law in schemes]. Odesa, Odesa National University named after I. I. Mechnikov. 322 p. [in Ukrainian].
21. Chaus, V. M. (2004). Sotsialno-psykholohichni naslidky rozpodilu prav vlasnosti v aktsionernykh tovarystvakh ta formuvannya efektyvnoho vlasnyka [Socio-psychological consequences of the distribution of ownership rights in joint-stock companies and the formation of an effective owner]. *Naukovyi Visnyk NLTU – Scientific Bulletin of the Lviv National Forestry University*, 14.7, pp. 367-372 [in Ukrainian].
22. Cherpak, A. Ye. (2004). Subiekty ta obiekty korporativnoho kontroliu v umovakh transformatsii ekonomiky [Subjects and objects of corporate control in the context of economic transformation]. *Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy – Stock Market of Ukraine*, 1-2, pp. 29-39 [in Ukrainian].
23. Cherpak, A. Ye. (2006). Rozvytok korporativnoho kontroliu v umovakh transformatsii ekonomiky [The development of corporate control in the context of economic transformation]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].
24. Chub, O. (2008). Banky na rynku korporativnoho kontroliu: problemy otsinky vartisty biznesu [Banks in the corporate control market: issues of business valuation]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy – Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 10, pp. 54-56 [in Ukrainian].
25. Brealey, R. A., Myers, S. C. (2001). *Principles of Corporate Finance*. (pp. 85-94). McGraw Hill.
26. Hutsaliuk, O. M., Havrylova, N. V., Kotlubay, V. O. (2021). Suchasni osoblyvosti upravlinnia ryzykamy v konteksti stratehichnoho rozvytku pidpriemstva [Modern Features of Risk Management in the Context of Strategic Development of the Enterprise]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (40), pp. 74-79. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1\(40\).74-79](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1(40).74-79) [in Ukrainian].
27. Hutsaliuk, O. M., Bondar, Iu. A., Popov, O. E. (2022). Forming of Investment Attractiveness and Providing of Economic Efficiency of Corporate Integration Association. *Ekonomichniy visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 2 (68), pp. 79-85. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-2\(68\)-79-85](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-2(68)-79-85).
28. Hutsaliuk, O. M., Bondar, Iu. A., Hryhorash, S. Yu. (2023). Vybir tekhnolohii upravlinnia korporativnoiu intehratsiieiu promyslovykh pidpriemstv [The choice of management technologies for corporate integration of industrial enterprises]. *Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu nafti i hazu. Seriya: Ekonomika ta upravlinnia v naftovii i hazovii promyslovosti – Scientific Bulletin of the Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. Series: Economics and management in the oil and gas industry*, 2 (28), pp. 41-51 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.04.2024

Формат цитування:

Франко О. І. Теоретичні підходи до визначення економічної сутності корпоративного контролю в акціонерних товариствах. *Вісник економічної науки України*. 2024. № 1 (46). С. 74-81. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).74-81](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).74-81)

Franko, O. I. (2024). Theoretical Approaches to Determining the Economic Essence of Corporate Control in Joint-Stock Companies. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (46), pp. 74-81. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).74-81](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).74-81)

ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ ДЛЯ БЕЗПЕРЕРВНОСТІ БІЗНЕСУ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ: ВИКЛИКИ І СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ

Постановка проблеми. Поява дистанційної роботи фундаментально трансформувала традиційні бізнес-операції, вводячи нову динаміку, яка впливає на економічну ефективність та результати. Прискорена глобальними подіями, такими як пандемія COVID-19, організації по всьому світу впровадили практики дистанційної роботи для підтримки операцій в умовах безпрецедентних збоїв. Хоча дистанційна робота пропонує гнучкість та потенційне зниження витрат, вона також представляє виклики, які можуть вплинути на безперервність бізнесу та економічну ефективність. Незважаючи на широке впровадження дистанційної роботи, помітно бракує комплексних досліджень, що вивчають її довгострокові економічні впливи на безперервність бізнесу та ефективність.

Розуміння цих економічних наслідків є критичним для організацій, які прагнуть ефективно навігувати складнощами дистанційної роботи. Однією з основних причин, чому ця область вимагає уваги, є відсутність широких досліджень того, як дистанційна робота впливає на економічні результати, пов'язані з підтримкою бізнес-операцій. Фундаментальні інсайти щодо можливості дистанційної роботи зосереджувалися на адаптивності різних ролей, але не враховували економічних наслідків цього переходу для безперервності бізнесу та ефективності. Аналогічно, аналіз типів робіт, що виконуються вдома під час кризи COVID-19, надав цінні дані про негайну реакцію на пандемію, але не розглядав довгострокових економічних впливів дистанційної роботи на підтримку бізнес-операцій та досягнення оптимальних економічних результатів. Обговорення ширшого економічного впливу дистанційної роботи підкреслювали як можливості, так і виклики, але не досліджували конкретно стратегії забезпечення безперервності бізнесу та економічної ефективності в цьому контексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Декілька досліджень зосереджувалися на різних аспектах дистанційної роботи. Dingel та Neiman [4] досліджували можливість дистанційної роботи, концентруючись на адаптивності різних ролей, але їхня робота не аналізувала економічних наслідків цього переходу для безперервності бізнесу та ефективності. Bartik та ін. [2] аналізували типи робіт, що виконуються вдома під час кризи COVID-19, надаючи цінні інсайти щодо негайної реакції на пандемію. Проте їхнє дослідження не заглиблювалося в довгострокові економічні впливи дистанційної роботи на підтримку бізнес-операцій та економічні результати. Gorlick [6] обговорював шир-

ший економічний вплив дистанційної роботи, підкреслюючи як можливості, так і виклики, але не досліджував конкретно стратегії забезпечення безперервності бізнесу та економічної ефективності в цьому контексті.

Duchek [5] концептуалізував організаційну стійкість як мета-можливість, підкреслюючи необхідність адаптивності в кризових ситуаціях. Однак вплив дистанційної роботи на ці процеси з економічної точки зору залишається недостатньо вивченим. Schwarz [10] досліджував роль психологічного капіталу в організаційній ефективності, вказуючи на можливі зниження продуктивності через ізоляцію в умовах дистанційної роботи. Психологічні фактори можуть суттєво впливати на економічні результати, оскільки зниження залученості співробітників може призвести до нижчого виходу та вищих операційних витрат.

Питання кібербезпеки були висвітлені Bissell та ін. [3], які підкреслили зростаючі витрати на кіберзлочинність та необхідність надійних заходів кібербезпеки. Проте вплив цих ризиків на економічні результати в контексті дистанційної роботи потребує подальшого дослідження. Інциденти кібербезпеки можуть призвести до прямих фінансових втрат, збільшення витрат на відновлення та непрямих витрат, таких як репутаційні збитки та втрата довіри клієнтів, що негативно впливає на економічні результати.

Van Deursen та Van Dijk [12] досліджували цифрову нерівність та її економічні наслідки, зазначаючи, що бізнеси можуть стикатися з викликами в забезпеченні всіх співробітників адекватною технологією та доступом до інтернету. Це може призвести до нерівномірної продуктивності серед співробітників та неефективності, які впливають на загальні економічні результати. Однак стратегії подолання цього розриву в умовах дистанційної роботи не були достатньо розроблені.

Adeloka [1] надав стратегічну рамку для стійкості МСП, але не зосередився на викликах, введених дистанційною роботою. МСП можуть стикатися з вищими витратами на одиницю при інвестуванні в інфраструктуру дистанційної роботи, що впливає на їхні економічні результати. Pettit [8] підкреслив важливість стійкості ланцюгів постачання для безперервності бізнесу, але бракує досліджень, які вивчають вплив дистанційної роботи на стійкість ланцюгів постачання та пов'язані з цим економічні ефекти.

Метою статті є дослідження економічних наслідків дистанційної роботи на безперервність бізнесу та еко-

номічну ефективність, виявлення основні викликів, а також пропозиція стратегічних підходів для підвищення стійкості та ефективності організацій в умовах дистанційної роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перехід до дистанційної роботи суттєво впливає на організаційну стійкість та економічну ефективність. Здатність організації швидко адаптуватися до нових умов визначає її конкурентоспроможність та фінансову стабільність. Психологічні аспекти, такі як благополуччя співробітників, безпосередньо впливають на продуктивність та, відповідно, на економічні результати [10]. Дистанційна робота може впливати на благополуччя співробітників через ізоляцію та розмиття меж між роботою та особистим життям, що потенційно призводить до зниження продуктивності та економічної ефективності.

Економічна ефективність, визначена як оптимальне використання ресурсів для досягнення бажаного результату з мінімальними втратами, є критичною в умовах дистанційної роботи. Дистанційна робота може як покращити, так і погіршити економічну ефективність. З одного боку, вона може знизити накладні витрати, пов'язані з фізичними офісними приміщеннями, комунальними послугами та поїздками на роботу. З іншого боку, можуть виникати витрати, пов'язані з інвестиціями в технології, заходами кібербезпеки та потенційними втратами продуктивності через комунікаційні виклики.

Однак, хоча дистанційна робота пропонує ці потенційні заощадження, вона також створює кілька викликів, які можуть завадити економічній ефективності. Однією з таких проблем є підвищена залежність від цифрових технологій та інструментів комунікації. Організації повинні інвестувати в необхідну інфраструктуру для підтримки дистанційної роботи, включаючи безпечні мережі, надійні програмні платформи та адекватне обладнання для співробітників. Ці інвестиції можуть бути значними, особливо для менших організацій або тих, що раніше не мали розвинутого цифрового середовища для роботи. Крім того, необхідно враховувати постійні витрати, пов'язані з підтримкою та оновленням цих систем. Організації також повинні забезпечувати навчання для співробітників, щоб вони ефективно використовували нові інструменти, що призводить до додаткових витрат.

Ще однією значущою проблемою, пов'язаною з економічною ефективністю в умовах дистанційної роботи, є потенційна втрата неформальної співпраці та спонтанних інновацій. У традиційних офісних середовищах співробітники часто беруть участь у спонтанних дискусіях, які можуть призвести до творчого вирішення проблем та інноваційних ідей. Такі взаємодії важче відтворити в умовах дистанційної роботи, де комунікація зазвичай стає більш формалізованою та запланованою. Без таких неформальних обговорень організації можуть втратити можливості для інновацій, що може негативно вплинути на довгострокове економічне зростання та конкурентоспроможність. Дослідження показують, що особисті взаємодії сприяють формуванню сильного почуття згуртованості команди та довіри, що є важливими для колективних зусиль, які стимулюють інновації.

Економічна ефективність також може залежати від управління віддаленими командами. Керівники та менеджери повинні коригувати свої стилі керівництва,

щоб врахувати модель дистанційної роботи. У традиційному офісному середовищі менеджери можуть безпосередньо контролювати роботу співробітників, переконуючись, що завдання виконуються вчасно і відповідно до необхідних стандартів. Дистанційна робота, однак, вимагає переходу до управління на основі результатів, коли співробітники оцінюються на основі результатів, які вони демонструють, а не часу, який вони проводять за роботою. Такий підхід може надати співробітникам більше автономії та повноважень, що, як було показано, підвищує мотивацію і продуктивність. Однак це також вимагає від менеджерів довіри до своїх команд та впровадження ефективних систем моніторингу прогресу без надмірного контролю. Перехід до такого стилю управління може бути складним і може призвести до початкових неефективностей, оскільки і менеджери, і співробітники адаптуються до нових очікувань.

Дослідження показують змішані результати щодо впливу дистанційної роботи на продуктивність. Bloom та ін. [14] провели дослідження, яке показало, що дистанційна робота може призвести до 13% зростання продуктивності через меншу кількість перерв та відсутностей. Однак інші дослідження вказують, що відсутність особистої взаємодії може перешкоджати співпраці та інноваціям, впливаючи на довгострокову економічну ефективність.

Кібербезпека стає критичним фактором, оскільки збільшується ризик порушень безпеки, що може призвести до значних фінансових втрат [3]. Організації повинні інвестувати в кібербезпеку, балансує ці витрати з потенційними економічними ризиками. Інвестиції в інфраструктуру кібербезпеки та навчання є необхідними для пом'якшення ризиків, але організації повинні враховувати, що ці витрати можуть бути меншими за потенційні втрати від порушень безпеки. Економічні наслідки кібербезпеки в умовах дистанційної роботи включають прямі витрати (інвестиції в заходи безпеки) та непрямі витрати (потенційні втрати від порушень). Необхідний аналіз витрат і вигод для визначення оптимального рівня інвестицій у кібербезпеку з метою максимізації економічної ефективності.

Цифрова нерівність вводить додаткові виклики. Співробітники без належного доступу до технологій можуть знижувати загальну продуктивність організації [12]. Інвестиції в забезпечення рівного доступу до цифрових ресурсів можуть підвищити економічну ефективність. Хоча ці інвестиції включають витрати, вони компенсуються зростанням ефективності та продуктивності. Більше того, організації, які ефективно вирішують проблему цифрового розриву, можуть залучити ширший пул талантів, підвищуючи інновації та конкурентоспроможність, що позитивно впливає на економічні результати. Дослідження Niebel та ін. [15] свідчать, що інвестиції в ІКТ (інформаційно-комунікаційні технології) позитивно корелюють з ростом продуктивності, підкреслюючи важливість подолання цифрової нерівності для економічної ефективності.

Для МСП впровадження дистанційної роботи може бути особливо складним через обмежені ресурси [1]. Розробка індивідуальних стратегій, що враховують їхні специфічні потреби та обмеження, є необхідною для підтримки їхньої економічної життєздатності. Стратегії для МСП включають дослідження економічно ефективних технологічних рішень, використання місцевих мереж для підтримки та доступ до дер-

жавних програм допомоги. Оптимізуючи розподіл ресурсів та зосереджуючись на ефективності, МСП можуть покращити свої економічні результати в умовах дистанційної роботи. Дослідження Wymbs [16] підкреслює, що цифрова трансформація, включаючи впровадження дистанційної роботи, може призвести до підвищення конкурентоспроможності та економічної ефективності МСП за умови правильного управління.

Стійкість ланцюгів постачання також піддається впливу дистанційної роботи. Необхідно адаптувати стратегії управління ланцюгами постачання, використовуючи цифрові інструменти та впроваджуючи плани непередбачених обставин [8]. Ефективне управління ланцюгом постачання знижує витрати, запобігає втраті доходів та сприяє сприятливим економічним результатам. Дистанційна робота може порушити традиційну координацію ланцюга постачання через затримки в комунікації та зниження контролю. Впровадження технологій, таких як блокчейн та Інтернет речей (IoT), може підвищити прозорість та ефективність у ланцюгах постачання, як зазначають Ivanov та Dolgui [17].

Розробка економічних моделей та планування сценаріїв допомагає організаціям кількісно оцінити вплив дистанційної роботи на економічну ефективність. Це включає аналіз витрат та вигод, пов'язаних з різними аспектами дистанційної роботи. Економічні моделі можуть допомогти організаціям оцінити потенційне зниження витрат від зменшення офісного простору та комунальних послуг проти збільшення витрат на інфраструктуру технологій та кібербезпеку. Вони також можуть оцінити вплив на рівні продуктивності, показники плінності кадрів та задоволеність клієнтів, які впливають на економічну ефективність. Інтегруючи економічне моделювання з плануванням сценаріїв, організації можуть оцінити потенційні економічні наслідки за різних сценаріїв дистанційної роботи, що призводить до більш стійких та економічно ефективних стратегій.

Політика на державному та організаційному рівнях має значний вплив на економічні результати. Дотримання законодавства щодо трудового права, оподаткування, кібербезпеки та захисту даних є необхідним для уникнення юридичних штрафів та витрат, які негативно впливають на економічні результати [3]. Наприклад, дотримання регламентів, таких як GDPR, може запобігти великим штрафам та захистити репутацію організації. На організаційному рівні розробка ефективної політики дистанційної роботи може покращити ефективність, знизити витрати, пов'язані з неефективністю та помилками в комунікації, та підвищити загальну економічну ефективність [10]. Політики, які сприяють гнучкості, чітким каналам комунікації та метрикам продуктивності, узгодженим з дистанційною роботою, можуть оптимізувати економічні результати.

Розуміння економічних наслідків безперервності бізнесу в умовах дистанційної роботи вимагає цілісного підходу, що охоплює економічне моделювання, аналіз політики та розробку рамок стійкості. Використовуючи інсайти з існуючої літератури та адаптуючи стратегії до унікальних контекстів, організації можуть підвищити свою економічну стійкість, підтримувати безперервність бізнесу та досягати довгострокового успіху в дедалі більш дистанційному та динамічному бізнес-середовищі.

Зобов'язання керівництва та ефективна комунікація є необхідними для успішної реалізації економічних рамок стійкості, які підвищують економічну ефективність [7]. Лідери повинні пріоритизувати ініціативи стійкості та сприяти культурі, яка заохочує проактивне вирішення проблем та залучення співробітників. Заохочення інновацій дозволяє організаціям покращити процеси, знизити витрати та створити конкурентні переваги, що сприяє покращенню економічної ефективності та результатів [9]. Дослідження Cillo та ін. [18] свідчить, що лідерство відіграє вирішальну роль у формуванні інноваційної культури, яка підвищує економічні показники.

Врахування ширшого соціально-економічного середовища є критичним для розуміння та підвищення економічної ефективності в умовах дистанційної роботи. Соціальні фактори, такі як цифровий розрив, можуть впливати на організаційну стійкість та економічну ефективність [12]. Участь у ініціативах корпоративної соціальної відповідальності, таких як підтримка програм цифрової грамотності, може сприяти більш стійкій спільноті, що, в свою чергу, підтримує організаційну стабільність та економічний успіх. Більше того, організації, які роблять позитивний внесок у суспільство, можуть підвищити свою репутацію, залучити таланти та побудувати лояльність клієнтів, що веде до покращення економічних результатів.

Додаткові дослідження щодо економічної ефективності в контексті дистанційної роботи включають вивчення метрик продуктивності співробітників, аналіз витрат на інфраструктуру дистанційної роботи та довгострокове фінансове планування. Наприклад, Ozimek [19] припускає, що дистанційна робота може призвести до економічної ефективності шляхом доступу до глобального пулу талантів, потенційно знижуючи витрати на робочу силу. Однак це повинно бути збалансовано з потенційними викликами в командній згуртованості та комунікації.

Крім того, економічні теорії, такі як теорія транзакційних витрат (Transaction Cost Economics, TCE), можуть бути застосовані для аналізу витрат, пов'язаних з транзакціями в умовах дистанційної роботи. За словами Williamson [20], організації повинні прагнути мінімізувати транзакційні витрати для підвищення економічної ефективності. У контексті дистанційної роботи транзакційні витрати включають витрати, пов'язані з координацією, комунікацією та моніторингом віддалених співробітників. Стратегії зниження цих витрат включають впровадження ефективних інструментів комунікації, встановлення чітких протоколів та використання систем моніторингу продуктивності.

Висновки. Дистанційна робота створює низку комплексних викликів для безперервності бізнесу та економічної ефективності, вимагаючи від організацій перегляду своїх стратегій. Зі зростанням поширення дистанційної роботи компанії повинні розробляти стратегії, що враховують організаційну стійкість, кібербезпеку, подолання цифрової нерівності та адаптацію політик.

Одним із головних викликів є підтримка організаційної стійкості, що означає здатність компанії адаптуватися до порушень і продовжувати ефективно працювати. В умовах дистанційної роботи комунікація може стати фрагментованою, співпраця — складні-

шою, а підтримання згуртованості команди — важчим завданням. Організації повинні інвестувати в технології та системи, що сприяють ефективній віддаленій комунікації та співпраці, а також підтримувати добробут співробітників для збереження їх продуктивності. Фокусування на стійкості допоможе компаніям захистити свою економічну стабільність та залишатися конкурентоспроможними в умовах змін.

Кібербезпека є ще однією важливою сферою, яка потребує уваги в умовах віддаленої роботи. Оскільки співробітники отримують доступ до систем компанії з різних локацій, зростає ризик кібератак. Захист конфіденційних даних і забезпечення безпечного доступу до ресурсів компанії є ключовими для підтримки безперервності бізнесу. Організації повинні інвестувати в захищені мережі, шифрування, багатофакторну автентифікацію та постійне навчання співробітників основам кібербезпеки.

Подолання цифрової нерівності також є критичним для збереження економічної ефективності. Не всі співробітники мають рівний доступ до високоякісного інтернету або необхідних технологій, що може призводити до різниці в продуктивності. Організації повинні надавати ресурси, необхідні для того, щоб усі співробітники могли ефективно працювати вдома, наприклад, пропонувати технічну підтримку або субсидювати обладнання для домашнього офісу.

На додаток, економічне моделювання та сценарне планування є важливими інструментами для організацій, які прагнуть оптимізувати свої економічні показники в умовах дистанційної роботи. Ці інструменти дозволяють організаціям оцінювати потенційні витрати та вигоди різних стратегій віддаленої роботи, допомагаючи приймати обґрунтовані рішення щодо розподілу ресурсів. Сценарне планування також допомагає організаціям готуватися до різних умов майбутнього, забезпечуючи гнучкість і адаптивність у мінливому середовищі віддаленої роботи.

Таким чином, дистанційна робота вимагає від організацій комплексного підходу, який охоплює питання організаційної стійкості, кібербезпеки, цифрової доступності та операційної ефективності. Інвестуючи в ці напрями та адаптуючи свої стратегії до нових умов праці, компанії можуть забезпечити безперервність бізнесу та покращити свої економічні показники. У міру того, як віддалена робота все більше стає частиною глобального бізнес-середовища, організації, що проактивно вирішують ці проблеми, будуть краще підготовлені для досягнення довгострокового успіху та підтримки економічної ефективності.

Малі та середні підприємства (МСП) стикаються з додатковими труднощами при впровадженні дистанційної роботи через обмежені ресурси. Багато МСП не мають інфраструктури та фінансової гнучкості для підтримки віддаленої роботи на тому ж рівні, що й великі корпорації. Однак за умов ретельного планування та використання економічно ефективних рішень, таких як хмарні платформи та цифрові інструменти, МСП можуть підвищити свою операційну ефективність, зберігаючи прийнятні витрати.

Майбутні дослідження повинні зосередитися на розробці практичних рекомендацій для організацій різних масштабів та галузей. Усунення виявлених прогалин через комплексні дослідження надасть цінні керівництва організаціям, які навігують складнощами

дистанційної роботи, зрештою сприяючи більш стійким та економічно стабільним бізнес-практикам.

Список використаних джерел

1. Adeloka B. SME Resilience in Crisis: A Strategic Framework. *Journal of Small Business and Enterprise Development*. 2020. Vol. 27, No. 7. P. 1095–1114.
2. Bartik A. W., Cullen Z. B., Glaeser E. L., Luca M., Stanton C. T. What Jobs Are Being Done at Home During the COVID-19 Crisis? Evidence from Firm-Level Surveys. *NBER Working Paper*. 2020. No. 27422. URL: <http://www.nber.org/papers/w27422>.
3. Bissell K., Lasalle R., Dal Cin P. The Cost of Cybercrime. Accenture, 2019. URL: https://www.accenture.com/_acnmedia/PDF-96/Accenture-2019-Cost-of-Cybercrime-Study-Final.pdf.
4. Dingel J. I., Neiman B. How Many Jobs Can be Done at Home? *Journal of Public Economics*. 2020. Vol. 189. P. 104235. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2020.104235>.
5. Duchek S. Organizational Resilience as a Meta-Capability: A Process Perspective on Organizational Resilience. *European Management Journal*. 2020. Vol. 38, No. 3. P. 423–435.
6. Gorlick A. The Long-Term Economic Impact of Remote Work. *Urban Studies*. 2020. Vol. 57, No. 11. P. 2280–2283.
7. Meyer A. D. Adapting to Environmental Jolts. *Administrative Science Quarterly*. 1982. Vol. 27, No. 4. P. 515–537. DOI: <https://doi.org/10.2307/2392528>.
8. Pettit T. J., Fiksel J., Croxton K. L. Ensuring Supply Chain Resilience: Development of a Conceptual Framework. *Journal of Business Logistics*. 2010. Vol. 31, No. 1. P. 1–21. DOI: <https://doi.org/10.1002/j.2158-1592.2010.tb00125.x>.
9. Reznikov R. Crisis Management and Business Continuity in Eastern Europe: Challenges and Solutions. Springer, 2021. 256 p.
10. Schwarz J. L., Bouckennooghe D. Building Organizational Resilience: The Role of Psychological Capital and Social Capital in the Workplace. *European Management Journal*. 2018. Vol. 36, No. 6. P. 707–717.
11. Turlakova S. Business Continuity Strategies for Enterprises in Crisis Situations: Ukrainian Experience. Springer, 2022. 312 p.
12. Van Deursen A.J.A.M., Van Dijk J.A.G.M. The Digital Divide and Economic Inequality: A Critical Review. *Social Science Computer Review*. 2019. Vol. 37, No. 1. P. 79–92.
13. Vries H., Van der Kolk B. Resilience and Self-Efficacy: Keys to Business Continuity. *Journal of Business Continuity & Emergency Planning*. 2015. Vol. 9, No. 2. P. 170–182.
14. Bloom N., Liang J., Roberts J., Ying Z.J. Does Working from Home Work? Evidence from a Chinese Experiment. *The Quarterly Journal of Economics*. 2015. Vol. 130, No. 1. P. 165–218. DOI: <https://doi.org/10.1093/qje/qju032>.
15. Niebel T., O'Mahony M., Saam M. The Contribution of Intangible Assets to Sectoral Productivity Growth in the EU. *Review of Income and Wealth*. 2019. Vol. 65, No. 3. P. 650–672.
16. Wymbs C. Digital Marketing: The Time for a New "Academic Major" Has Arrived. *Journal of Marketing Education*. 2019. Vol. 38, No. 1. P. 54–66.

17. Ivanov D., Dolgui A. Viability of Intertwined Supply Networks: Extending the Supply Chain Resilience Angles Towards Survivability. *International Journal of Production Research*. 2020. Vol. 58, No. 10. P. 2904–2915. DOI: <https://doi.org/10.1080/00207543.2020.1750727>.

18. Cillo V., Rialti R., Bertoldi B., Ciampi F. Knowledge Management and Open Innovation in the 21st Century: State of the Art and Future Perspectives. *Journal of Knowledge Management*. 2019. Vol. 23, No. 8. P. 1554–1574.

19. Ozimek A. The Future of Remote Work. *Economics Working Paper Series*. 2020. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3638597.

20. Williamson O. E. The Economics of Organization: The Transaction Cost Approach. *American Journal of Sociology*. 1981. Vol. 87, No. 3. P. 548–577. DOI: <https://doi.org/10.1086/227496>.

References

1. Adeloka, B. (2020). SME resilience in crisis: A strategic framework. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 27(7), pp. 1095–1114.

2. Bartik, A. W., Cullen, Z. B., Glaeser, E. L., Luca, M., Stanton, C. T. (2020). What jobs are being done at home during the COVID-19 crisis? Evidence from firm-level surveys. *NBER Working Paper*, No. 27422. Retrieved from <http://www.nber.org/papers/w27422>.

3. Bissell, K., Lasalle, R., Dal Cin, P. (2019). The cost of cybercrime. Accenture. Retrieved from https://www.accenture.com/_acnmedia/PDF-96/Accenture-2019-Cost-of-Cybercrime-Study-Final.pdf.

4. Dingel, J. I., Neiman, B. (2020). How many jobs can be done at home? *Journal of Public Economics*, 189, 104235. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2020.104235>.

5. Duchek, S. (2020). Organizational resilience as a meta-capability: A process perspective on organizational resilience. *European Management Journal*, 38(3), pp. 423–435.

6. Gorlick, A. (2020). The long-term economic impact of remote work. *Urban Studies*, 57(11), pp. 2280–2283.

7. Meyer, A. D. (1982). Adapting to environmental jolts. *Administrative Science Quarterly*, 27(4), pp. 515–537. DOI: <https://doi.org/10.2307/2392528>.

8. Pettit, T. J., Fiksel, J., Croxton, K. L. (2010). Ensuring supply chain resilience: Development of a conceptual framework. *Journal of Business Logistics*, 31(1),

pp. 1–21. DOI: <https://doi.org/10.1002/j.2158-1592.2010.tb00125.x>.

9. Reznikov, R. (2021). Crisis management and business continuity in Eastern Europe: Challenges and solutions. Springer.

10. Schwarz, J. L., Bouckenoghe, D. (2018). Building organizational resilience: The role of psychological capital and social capital in the workplace. *European Management Journal*, 36(6), pp. 707–717.

11. Turlakova, S. (2022). Business continuity strategies for enterprises in crisis situations: Ukrainian experience. Springer.

12. Van Deursen, A. J. A. M., Van Dijk, J. A. G. M. (2019). The digital divide and economic inequality: A critical review. *Social Science Computer Review*, 37(1), pp. 79–92.

13. Vries, H., Van der Kolk, B. (2015). Resilience and self-efficacy: Keys to business continuity. *Journal of Business Continuity & Emergency Planning*, 9(2), pp. 170–182.

14. Bloom, N., Liang, J., Roberts, J., Ying, Z. J. (2015). Does working from home work? Evidence from a Chinese experiment. *The Quarterly Journal of Economics*, 130(1), pp. 165–218. DOI: <https://doi.org/10.1093/qje/qju032>.

15. Niebel, T., O'Mahony, M., Saam, M. (2019). The contribution of intangible assets to sectoral productivity growth in the EU. *Review of Income and Wealth*, 65(3), pp. 650–672.

16. Wymbs, C. (2019). Digital marketing: The time for a new "academic major" has arrived. *Journal of Marketing Education*, 38(1), pp. 54–66.

17. Ivanov, D., Dolgui, A. (2020). Viability of intertwined supply networks: Extending the supply chain resilience angles towards survivability. *International Journal of Production Research*, 58(10), pp. 2904–2915. DOI: <https://doi.org/10.1080/00207543.2020.1750727>.

18. Cillo, V., Rialti, R., Bertoldi, B., & Ciampi, F. (2019). Knowledge management and open innovation in the 21st century: State of the art and future perspectives. *Journal of Knowledge Management*, 23(8), pp. 1554–1574.

19. Ozimek, A. (2020). The future of remote work. *Economics Working Paper Series*. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3638597.

20. Williamson, O. E. (1981). The economics of organization: The transaction cost approach. *American Journal of Sociology*, 87(3), pp. 548–577. DOI: <https://doi.org/10.1086/227496>.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2024

Формат цитування:

Лазарчук О. О. Економічні наслідки дистанційної роботи для безперервності бізнесу та ефективності: виклики і стратегічні підходи. *Вісник економічної науки України*. 2024. № 1 (46). С. 82–86. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).82-86](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).82-86)

Lazarchuk, O. O. (2024). Economic Consequences of Remote Work for Business Continuity and Efficiency: Challenges and Strategic Approaches. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (46), pp. 82–86. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).82-86](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).82-86)

*Тетяна Сергіївна Мішустіна**канд. екон. наук, доц.*

ORCID 0000-0003-1295-3303

e-mail: dh.market@duan.edu.ua,*Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАНЬ ЕКОСИСТЕМ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Вступ. Світ у рамках інформаційно-мережевого суспільства перебуває в ситуації досить радикальної трансформації суспільних відносин. В умовах високої турбулентності бізнесу конкурентні переваги компаній/підприємств можуть бути засновані на колаборації з використанням спільних ресурсів, знань, мережевих ефектів, інституційних умов [1]. Розвиток проривних цифрових технологій також сприяє якісно новому інформаційному обміну компаній/підприємства зі своїм оточенням, дає змогу переосмислити способи та форми організації бізнесу.

У зв'язку з цим виникає потреба в дослідницькій концепції, що виходить за рамки окремої компанії/підприємства і безпосередніх учасників ланцюжка створення цінності та дає змогу описувати непрямі ефекти від взаємовпливу організацій. Ці обставини призвели до виникнення низки нових об'єктів дослідження, до яких належать і екосистеми. Слід зазначити, що водночас надмірна популярність цього поняття призводить до його повсюдного використання та «розпилення» сенсу [2].

Метою дослідження є обґрунтування доцільності та наукової коректності використання концепції «екосистема» як об'єкта економіко-управлінських досліджень.

Основний матеріал. Родоначальником застосування метафори «екосистема» до бізнесу заведено вважати Дж. Ф. Мура (Moore, 1993) [3; 4], який, надихнувшись ідеями Г. Бейтсона (Bateson, 1979) [5] щодо коеволюції, запропонував дослідити взаємозалежність фірм, а також процес комплексної взаємодії між конкурентною та коопераційною стратегіями бізнесу, визначивши екосистему як «економічне співтовариство, що підтримується базисом із взаємодіючих організацій та окремих осіб» [4].

Швидкозростаюча популярність цієї метафори відзначається насамперед серед політиків, бізнесменів, що своєю чергою підігрує і дослідницький інтерес. На думку авторів роботи [5], ця обставина пояснюється в рамках повсюдного визнання концепції «екосистем», її широтою і міждисциплінарністю. Водночас низка авторів праць [6–8] підкреслюють, що використання екосистемної метафори в наукових дослідженнях викликає сумніви, пов'язані з використанням префікса «еко» і коректністю зіставлення з біологічними екосистемами, а також науковою суворістю застосування терміну.

Джерелом першого сумніву є спостережувана низкою дослідників, у т. ч. й автором цієї роботи, тенденція до штучної біо- та екомімікрії понять економіко-управлінських досліджень. Причина цього викликана, з одного боку, спробою поглянути на відомий об'єкт під новим кутом, з іншого – загостривши проблематику за допомогою апеляції до суспільно значущого питання. Як зазначено в роботі Тенслі, природні (біологічні) екосистеми являють собою сукупність спільно функціонуючих організмів, які взаємодіють з фізичним середовищем на певній території. У цьому випадку префікс «еко» описує середовище організації, а «система» – сукупність пов'язаних частин, що функціонують як єдине ціле.

Як зазначено в працях [10; 11], екосистема – як об'єкт економіко-управлінських досліджень складається з екзогенно заданих компонентів довкілля та агентів (акторів), які ендегенно діють спільно, як система, отримуючи вигоди від взаємозв'язку. У критичному огляді використання метафори «екосистема» стосовно управління інноваціями висвітлено надмірність префікса «еко» у низці праць [12, 13], а також недостатню диференціацію цього об'єкта дослідження від уже наявних [14].

При цьому відмінності природної від штучної екосистеми бізнесу досить істотні. Автори статті [14] зазначають, що необхідно враховувати зв'язок між мікро-, мезо- і макро- взаємодією учасників екосистеми, а також конкуренцію між ними. При цьому вказують на додавання також початкове створення і структуризацію, можливу відсутність локалізації екосистеми на певній території, зміну ролей учасників, що спостерігається в процесі розвитку. Причому ці автори критикують припущення про постійне коеволюційне коригування штучних екосистем за допомогою інноваційної політики.

У прагненні пояснити доцільність використання метафори «екосистема» стосовно бізнесу окремі дослідники звернулися до історичного походження префікса «еко» у працях давньогрецького філософа Геснода [15–16]. Геснод описав, як автономне домашнє господарство – ойкос, що є основною економічною одиницею держави та охоплює види діяльності, продукцію і людей, повинно розподіляти свої ресурси для створення цінності, що максимізує економічні, технічні та суспільні вигоди. Від поняття ойкосу походять терміни «економіка» та «екологія».

На думку автора, можна погодитися з аргументацією низки дослідників, що це обґрунтування використання префікса «еко» має більш аргументований вигляд, аніж опора на суто біологічну метафору.

Концепція екосистеми дає змогу по-новому поглянути на агломераційну взаємодію в кількох аспектах: галузевому (екосистеми промислові, агропромислові, фінансові тощо); регіональному (національні регіональні, галузеві, муніципальні екосистеми); ділові та соціальні (медіа, маркетингові, підприємницькі, соціальні екосистеми тощо); ті, що розглядають види діяльності (підприємницькі, маркетингові, цифрові екосистеми).

Теорія екосистем наразі перебуває у стані активного формування, як підкреслено в роботі [17]. На думку автора, з урахуванням низки праць українських науковців Інституту економіки промисловості НАН України (2016–2022 рр.) [2; 12; 17–19], найбільший вплив на виникнення та розвиток концепції екосистем бізнесу мали такі напрями економічної думки: організаційна екологія, Неоінституційна теорія, теорія динамічних здібностей компанії/фірми/підприємства, теорія розширеної маркетингової взаємодії та теоретичні/практичні положення цифрової трансформації економіки.

Нова інституціональна економічна теорія суттєво вплинула на формування методології дослідження екосистем, оскільки в наукових працях, присвячених екосистемам (наприклад [12; 20–21]), найчастіше згадуються різноманітні типи контрактизації взаємовідносин між учасниками в рамках ділових екосистем [22–23], а також зниження трансакційних витрат як один зі стимулів формування екосистемних об'єднань [2; 12].

Що стосується теоретичної концепції динамічних здібностей, то на ній значною мірою базуються дослідження екосистем на основі платформ [1; 6; 8]. У рамках теорії організаційної екології концепцію екосистеми бізнесу може збагатити вивчення таких питань, як виникнення гібридних (на основі симбіозу та конвергенції) форм міжорганізаційних і міжфірмових відносин [26–28], переосмислення еволюційної ролі ніші у стратегічному менеджменті [29]. Загалом, неоінституціональна теорія дає змогу описати відмінні риси екосистем і теоретично обґрунтувати доцільність їх існування. У парадигмі механізмів координації «ринку-ієрархія» концепція екосистем посідає проміжне положення. При цьому екосистема не є тільки нестійкою формою гібрида компанії/фірми/підприємства і ринку (за О. Вільямсом), вона має відмінний набір якостей.

Дискусії про те, що крім виокремлених механізмів координації – «ринку» та «ієрархії» – існує безліч інших [30], у т. ч. доволі стійких, серед яких найчастіше згадується «мережа», тривають досить давно [31–33]. На думку автора, екосистема також є стійким механізмом координації. Однією з суттєвих відмінностей екосистеми від традиційного ринку можна назвати ступінь співробітництва (на основі розширеної концепції маркетингової взаємодії – за Х. Хокансоном та Г. Багієвим; концепції взаємовідносин за К. Греером) та конкуренції між учасниками екосистемних відносин. Слід зазначити, що в сучасному цифровому та інформаційно-мережевому бізнес-середовищі суперництво і співпраця (на основі ділових і партнерських відносин) перестає бути взаємовиключними поняттями.

Екосистеми характеризуються переважанням відносин, які призводять до появи мережових ефектів (що перевищують квазіренту) над суперництвом, на засадах динамічної конкуренції, компанії/фірми/підприємств одна з одною та максимізацією індивідуального прибутку. При цьому конкуренція між окремими учасниками екосистеми за ресурси, клієнтів і компетентний персонал зберігається.

Екосистема на відміну від класичної компанії ґрунтується на модульному, а не ієрархічному управлінні, і при цьому виникає необхідність координації та спільного використання комплементарних ресурсів і компетенцій, у т. ч. забезпечення маркетингової, комп'ютерної та цифрової грамотності. З урахуванням вищесказаного екосистему можна визначити як «сукупність автономних організацій, що виробляють взаємодоповнені компоненти цінності, які формують певну структуру відносин і взаємодії, а також узгодження без необхідності інтеграції» [7].

Аналіз відомих кейсів мережевої взаємодії (Amazon, Alibaba Group) показав, що екосистеми дають змогу різним компаніям, фірмам виробляти взаємозалежні компоненти з обмеженою координацією. Лідер екосистеми задає архітектуру та основні параметри – загальні правила і способи взаємодії, стандарти, інтерфейси. Компанії-учасники (актори) автономно визначають конфігурацію та управління своїми модулями. Наприклад інтернет-магазини, створені на платформах Alibaba Group, зобов'язані взаємодіяти за правилами лідера, що створює умови для функціонування платформи, контролює інтерес, тоді як учасники екосистеми (актори) можуть самостійно визначати цінову політику, товарну політику та асортимент, дизайн та оформлення магазину, а також рівень сервісу.

Найяскравішу відмінність між механізмами координації «ринку», «ієрархія» та «екосистема» ілюструє створення цінності для клієнта (див. рисунок).

Досить очевидно, що в екосистемах процес «збирання» цінності для клієнта відбувається за рамками окремих продуктів. Ця особливість описується терміном «cocreation value» – спільне створення цінності.

Для вітчизняних екосистем, поки що не численних, розгляд з позиції інституціональної теорії полягає в оцінці впливу інститутів на можливість формування та ефективного розвитку екосистем. На думку авторів [34], розгляд інституційних умов, що сприяють або заважають розвитку екосистем, тісно пов'язаний із проблемою «ефекту колії» – історично зумовленим «бекграундом». Для нечисленних вітчизняних екосистем цей аспект набуває особливої важливості, оскільки теоретико-методологічний базис цієї концепції формується на основі досвіду та кейсів різних країн, при цьому інституційні умови транзитивних економік, до яких належить і українська економіка, суттєво відрізняються.

Розглянемо ще важливий аспект формування екосистем. Теорія динамічних здібностей фокусується на питаннях конкурентних переваг компанії/фірми/підприємства. Як зазначає С. Вінтер [35], конкурентоспроможність забезпечується присутністю динамічних здібностей, що характеризують можливість компанії/фірми/підприємства модифікувати свої компетенції відповідно до змін зовнішнього середовища. Як показує практика діяльності екосистем, динамічні здібності контрастують з «оперативними» або «звичай-

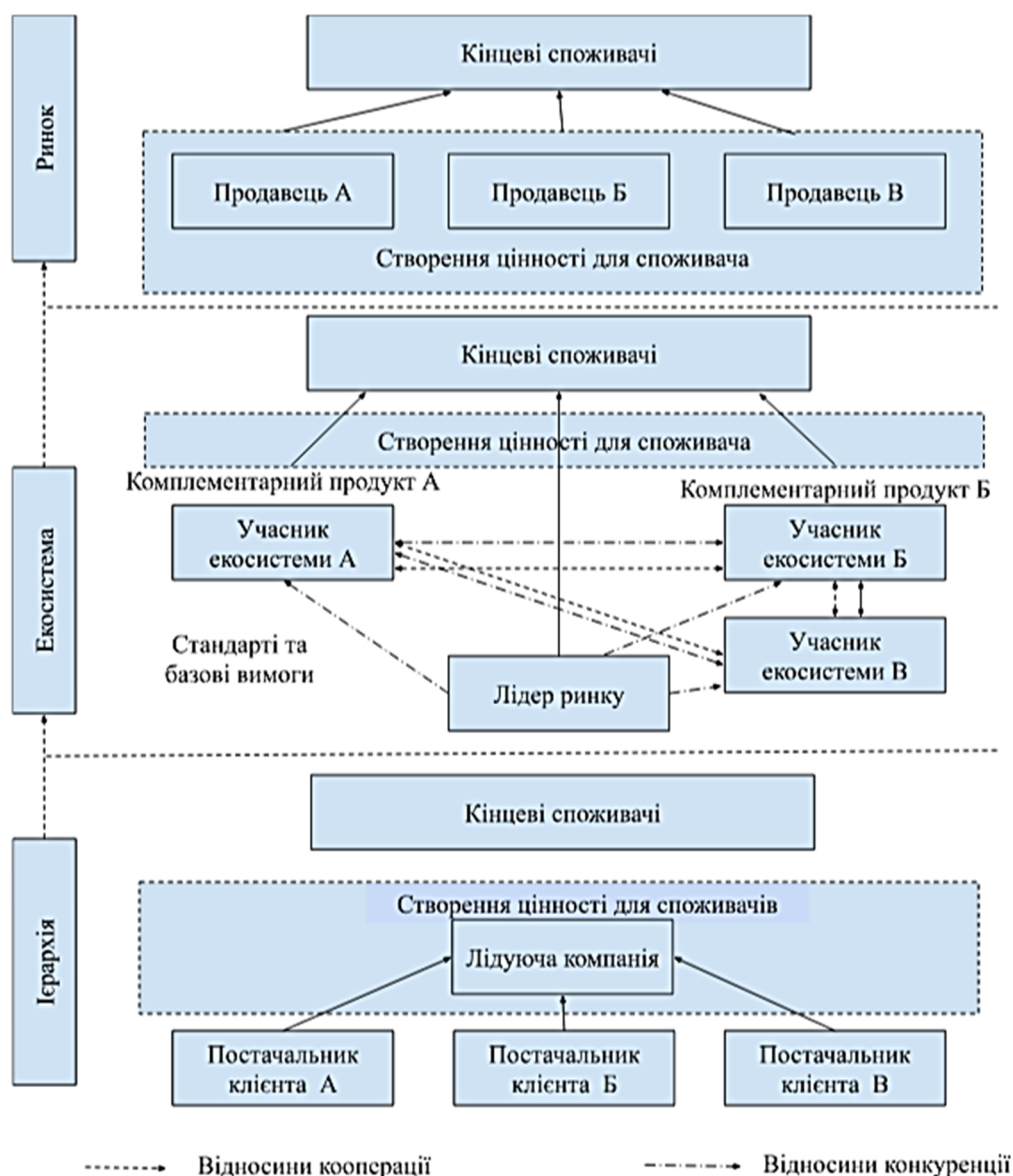

Рисунок. Алгоритм створення цінності з використанням різних механізмів координації

Створено автором за матеріалами [7].

ними», спрямованими на підтримання операційної діяльності компанії/фірми. З погляду цієї теорії саме екосистема являє собою те середовище, яке має відслідковуватися організацією/компанією/фірмою/підприємством і реакція на яке впливає на її динамічні здібності.

Відповідно, екосистема є одним із ключових чинників формування конкурентних переваг компанії/фірми. У контексті динамічних здібностей вивчення цього аспекту займаються Д. Дж. Тіс [36; 37], а також К. Е. Хельфат і Р. С. Раубічек [27].

Так Д. Дж. Тіс стверджує, що динамічні здібності лідерів платформ дають їм змогу не лише створювати, а й захоплювати цінність за посередництва формування екосистем і розроблення відповідних бізнес-моделей. При цьому постачальники доповнень «комплементаратори» – також можуть отримати наявну цінність в екосистемі.

К. Е. Хельфат і Р. С. Раубічек [37] виокремлюють динамічні здібності, критично важливі для лідерів

платформ: інноваційні та маркетингові можливості, можливості сканування і виявлення навколишнього середовища, а також інтегративні здібності координації взаємодії (оркестровки) учасників екосистеми. Слід зазначити, що незважаючи на відмінності між теоретичними поглядами, можна констатувати їхню конвергенцію при формуванні теоретичної концепції екосистеми бізнесу.

Трактування поняття «екосистема» в науковій літературі має розпливчастий непослідовний характер, що свідчить про гнучкість і високі пояснювальні можливості цієї концепції в умовах цифрової трансформації економіки. При цьому низка зарубіжних дослідників зазначають, що існує низка складнощів при проведенні наукових досліджень з цієї тематики. Так автори робіт [6;7;37] використовують терміни «екосистема бізнесу» та «інноваційна екосистема» як синонімічні. При цьому, інші автори [38;39] визначають їх як окремі види екосистем. У статті К. Валкокарі [38] розглядаються фокальні екосистеми, що ґрунтуються на плат-

формах, при цьому більшість дослідників виділяють платформу як самостійний напрям розвитку екосистемної концепції. Автори роботи [7] виділяють три потоки досліджень: бізнес-екосистеми, інноваційні екосистеми, екосистеми на основі платформ.

Якщо розглядати як окремий напрямок – підприємницькі екосистеми, то він акцентується на створенні нових компаній/фірм і пов'язаних з ними питаннях розвитку підприємництва, включно з реалізацією підприємницького потенціалу (зокрема, в рамках екосистеми стартапу), доступом до ресурсів, знань і ринків. Під екосистемою в даному випадку розуміють «Сукупність взаємопов'язаних учасників, насамперед у сфері середнього та малого бізнесу, організацій, кон-

салтингових інституцій і процесів підприємницької діяльності, які об'єднуються формально і неформально для того, щоб забезпечити пов'язане й опосередковане управління в локальному підприємницькому середовищі». При цьому дослідники як підприємницьких, так і інноваційних екосистем визнають важливість середовищної складової для їхнього ефективного функціонування. Дослідження в річці підприємницьких екосистем є популярними серед вітчизняних науковців, і, хоча вони загалом базуються на працях зарубіжних учених.

У таблиці виконано попередній аналіз підходів до трактування концепції екосистеми.

Таблиця

Матриця критеріального аналізу підходів до трактовки концепції екосистеми (за її основними видами)

Критерій	Види екосистеми			
	Екосистема бізнесу	Інноваційна екосистема	Підприємницька екосистема	Екосистема на основі платформ
Фокус дослідницького інтересу	Компанія, фірма, підприємства та його середовище	Створення ново-введення або нової ціннісної пропозиції сукупність учасників (акторів), які її підтримують	Виникнення і зростання суб'єктів підприємницької діяльності (нові компанії, фірми, компанії, фірми)	Організація учасників (акторів) навколо платформ і роль лідера цифрової платформи
Ключові дослідники	J. F. Mooze (1993) R. Adnez (2016) М. О. Солдак (2019) М. П. Войнаренко (2019) Т. С. Мішустіна (2023) Г. Б. Клейнер (2018)	І. Ю. Пидоричева (2020) Н. І. Ситник (2017) R. Karool, J. M. Lec (2013) S. Ketonen-Oksi (2019) D. Oh., F. Philips (2016) В. А Романов (2015) R. Valkokozi (2019)	L. Comes, A. Facin, R. Ikenami (2019) B. I. Дубницький (2022) С. В. Дорошенко та А. Г. Шеломенцев (2017) Z. Acs, D. Audzetsch, O'Connor (2017)	A. Gawer, C. Cnnamo, M. G. Jacobedes (2018) В. П. Вишевський (2018) E. E. Lehmann (2017) C. E. Helfat (2018) G. M. Hodgson (2019)
Ключові слова	Динамічні здібності оточення, коопконкуренція	Спільне створення цінності, відкриті інновації, колаборація	Стартапи, інститути розвитку (технопарки, бізнесінкубатори) підприємництва	Лідер платформи, комплементатори, стратегія та бізнес-модель платформи, цифрові платформи, динамічні здібності
Роль лідера	Постачальник стабільності в рамках екосистеми	Виробник основної інновації –новатор	Не виражена явно. Держава як джерело стимулів і обмежень розвитку бізнесу	«Архітектор» екосистеми, реалізатор екосистемної стратегії, джерело правил

Висновки. Незважаючи на те, що концепція екосистем має певну термінологічну нечіткість, вона доволі успішно досліджує і їй притаманна популярність як метафора, що описує, як економічні агенти взаємодіють один з одним, формулюючи цінність для споживача.

Концепція екосистеми, в умовах цифрової трансформації, дає змогу описати сучасні об'єкти архітектури бізнесу, закономірно розширюючи межі дослідницького інтересу з окремої компанії/фірми на їхню сукупність, використовуючи принципи конвергенції та кластеризації, і багато в чому замінюють галузеву характеристику в економіко-управлінських дослідженнях.

Потреба в концепції екосистем, з урахуванням впливу цифровізації, особливо яскраво проявляється під час виникнення нових галузей бізнесу або суттєвої трансформації наявних, спричинених проявом «про-

ривних» технологій і застосуванням інструментарію цифровізації.

Зокрема, в умовах переходу від «Індустрії 4.0» до «Індустрії 5.0» та оцінюючи дієвість використання концепцій: розширеної маркетингової взаємодії; маркетингу 4.0 і 5.0, практично всі сфери господарської діяльності бізнесу зазнають докорінної трансформації. У цих умовах перехідні процеси можна пояснити з позиції формування екосистеми на принципах комплементарного симбіозу і конвергенції (наприклад, екосистеми «розумних» компаній/фірм/підприємств.

Водночас, на думку зарубіжних дослідників, з якою погоджується автор, використання концепції екосистеми обмежується низкою чинників:

– опис меж екосистеми для визначення складу учасників (акторів), їхніх ролей, внеску і дій окремих учасників та оцінки її ефективності;

– вивчення передумов успіхів і невдач компаній/фірм/підприємств у наявних екосистемах, а також розв'язання принципового питання щодо відтворюваності екосистем у різних умовах.

– формування аналітичних метрик. Очевидно, що наявні показники ефективності окремих компаній/фірм, галузей і регіонів не можуть бути застосовані до екосистем, а спільне створення вартості наразі описується у вигляді концепції або окремих кейсів (наприклад, у роботі [28]).

Список використаних джерел

1. D'Aveni R. A., Dagnino G. B., Smith K. G. The age of temporary advantage. *Strategic Management Journal*. 2010. № 31(13). P. 1371-1385. DOI: <http://dx.doi.org/10.1002/smj.897>.
2. Солдак М. О. Промислові екосистеми і технологічний розвиток. *Економіка промисловості*. 2019. № 4 (88). С. 75-91. DOI: <https://doi.org/10.15407/econindustry2019.04.075>.
3. Moore J. F. Predators and Prey: A New Ecology of Competition. *Harvard Business Review*. 1999. Vol. 71(3). P. 75-86.
4. Moore J. F. The Death of Competition: Leadership and Strategy in the Age of Business Ecosystems. New York: Wiley Harper Business, 1996. 297 p.
5. Bateson G. Mind and Nature: A Necessary Unity. New York: E.P. Duffon, 1979. 238 p.
6. Adner R. Ecosystem as Structure: An Actionable Construct for Strategy. *Journal of Management*. 2016. № 43 (1). DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/0149206316678451>.
7. Jacobides M. G., Cennamo C., Gawer A. Towards a Theory of Ecosystems. *Strategic Management Journal*. 2018. № 39 (8). DOI: <http://dx.doi.org/10.1002/smj.2904>.
8. Gawer A., Cusumano M. A. Industry Platforms and Ecosystem Innovation. *Journal of Product Innovation Management*. 2014. № 31 (3). P. 417-433. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/jpim.12105>.
9. Tansley A. G. 1935: The use and abuse of vegetational concepts and terms. *Ecology* 16, 284-307. *Progress in Physical Geography Earth and Environment*. 2007. № 31(5). P. 517-522. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/0309133307083297>.
10. Acs J. Z., Audretsch D. B., Lehmann E. E., Licht G. National systems of entrepreneurship. *Small Business Economics*. 2016. Vol. 46, No. 4. P. 527-535. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11187-016-9705-1>.
11. Acs Z. J., Stam E., Audretsch D. B., O'Connor A. The lineages of the entrepreneurial ecosystem approach. *Small Business Economics*. 2017. Vol. 49(1). P. 1-10. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11187-017-9864-8>.
12. Підоричева І. Ю. Інноваційна діяльність в промисловості України: проблеми, ризики, напрями активізації. *Наука та інновації*. 2014. Т. 10. № 5. С. 61-68.
13. Клейнер Г. Б. Соціально-економічні екосистеми в контексті дуального просторово-часового аналізу. *Економіка та управління: проблеми та рішення*. 2018. № 5. С. 5-13.
14. Oh D. S., Phillips F., Park S., Lee E. Innovation ecosystems: A critical examination. *Technovation*. 2016. № 54. P. 1-6. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2016.02.004>.
15. Colombo M. G., Dagnino G. B., Lehmann E. E., Salomador M. P. The governance of entrepreneurial ecosystems. *Small Business Economics*. 2019. Vol. 52, No. 2, Special Issue: Entrepreneurship in Context, P. 419-428. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11187-017-9952-9>.
16. Audretsch D. B., Cunningham J. A., Kuratko D. F., Lehmann E. E. Entrepreneurial ecosystems: economic, technological, and societal impacts. *The Journal of Technology Transfer*. 2018. № 2, P. 313-325. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10961-018-9690-4>.
17. Цифровізація економіки України: трансформаційний потенціал: монографія / В. П. Вишневський, О. М. Гаркушенко, С. І. Князев, Д. В. Липницький, В. Д. Чекіна; за ред. В. П. Вишневського та С. І. Князева; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ: Академперіодика, 2020. 188 с.
18. Вишневський В. П., Князев С. І. Як підвищити готовність промисловості України до смарт-трансформацій. *Наука та інновації*. 2018. № 4. С. 55-69.
19. Ситник Н. І. Екосистема стартапів як складова інноваційної екосистеми. *Бізнес Інформ*. 2017. № 8. С. 89-94. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2017-8_0-pages-89_94.pdf.
20. Дубницький В. І., Мішустіна Т. С., Овчаренко О. В., Науменко Н. Ю. Особливості розвитку бізнес екосистем в умовах цифрової трансформації економіки. *Економічний вісник Донбасу*. 2023. № 3 (73). С. 61-70. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2023-3\(73\)-61-70](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2023-3(73)-61-70).
21. Дубницький В. І., Мішустіна Т. С., Овчаренко О. В. Методичні аспекти трансформації маркетингу взаємодії та маркетингу взаємовідносин в процесах цифрової економіки. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2022. № 2. С. 6-24. DOI: <https://doi.org/10.32342/2074-5362-2022-2-33-1>.
22. Дубницький В. І., Науменко Н. Ю., Мішустіна Т. С. Аспекти цифрової конвергенції технологій в умовах функціонування інноваційної ділової екосистеми. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2023. № 4 (93). С. 109-120. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2023-4-16>.
23. Дубницький В. І., Мішустіна Т. С. Ділові екосистеми як феномен цифрової трансформації економіки. *Innovations and prospects in modern science*. Proceedings of the 7th International scientific and practical conference. SSPG Publish. Stockholm, Sweden. 2023. P. 144-148.
24. Романов В. П., Ахмадеев Б. А. Моделирование инновационной экосистемы на основе модели «хищник-жертва». *Бизнес-информатика*. 2015. №1(31). С. 7-17.
25. Vargas-Hernández J. G., Noruzi M. R., Sariolghalam N. Types of Relationships between Firms, Communities and Governments and their Obstacles. *SSRN Electronic Journal*. 2007. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.1014642>.
26. Eyuboglu N., Buja A. Quasi-Darwinian Selection in Marketing Relationships. *Journal of Marketing*. Vol. 71 (4). DOI: <https://doi.org/10.1509/jmkg.71.4.048>.
27. Helfat C. E., Raubitschek R. S. Dynamic and integrative capabilities for profiting from innovation in digital platform-based ecosystems. *Research Policy*. 2018. Vol. 47(8). P. 1391-1399. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2018.01.019>.

28. Ketonen-Oksi S., Valkokari K. Innovation Ecosystems as Structures for Value Co-Creation. *Technology Innovation Management Review*. 2019. Vol. 9(2). P. 24-34. DOI: <https://doi.org/10.22215/timreview/1216>.

29. Turnheim B., Geels F.W. Incumbent actors, guided search paths, and landmark projects in infra-system transitions: Re-thinking Strategic Niche Management with a case study of French tramway diffusion (1971–2016). *Research Policy*. 2019. Vol. 48 (6). P. 1412-1428 DOI: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2019.02.002>.

30. Grandozi A. Governance Structures, Coordination Mechanisms and Cognitive Models. *Journal of Management and Governance*. 1997. Vol. 1(1). P. 29-47. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1009977627870>.

31. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці. Київ: Логос, 2004. 848 с.

32. Войнаренко М. П. Кластери в інституційній економіці: монографія. Хмельницький: ХНУ, ТОВ "Тріада-М", 2011. 502 с.

33. Теорія і практика кластеризації економіки: монографія / за наук. та заг. ред. М. П. Войнаренка, В. І. Дубницького. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2019. 335 с.

34. Roundy P., Bradshaw M., Brockman B. K. The emergence of entrepreneurial ecosystems: A complex adaptive systems approach. *Journal of Business Research*. 2018. Vol. 86. P. 1-10. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2018.01.032>.

35. Winter S. G. Understanding Dynamic Capabilities. *Strategic Management Journal*. 2003. Vol. 24(10). P. 991-995. DOI: <https://doi.org/10.1002/smj.318>.

36. Teece D. J. Dynamic Capabilities and (Digital) Platform Lifecycles. *Entrepreneurship, Innovation, and Platforms Advances in Strategic Management*. 2017. Vol. 37. P. 227-297. DOI: <https://doi.org/10.1108/S0742-332220170000037008>.

References

1. D'Aveni, R. A., Dagnino, G. B., Smith, K. G. (2010). The age of temporary advantage. *Strategic Management Journal*, 31(13), pp. 1371-1385. DOI: <http://dx.doi.org/10.1002/smj.897>.

2. Soldak, M. O. (2019). Promyslovi ekosystemy i tekhnolohichniy rozvytok [Industrial ecosystems and technological development]. *Econ. promisl.*, 4 (88), pp. 75-91. DOI: <https://doi.org/10.15407/econindustry2019.04.075> [in Ukrainian].

3. Moore, J. F. (1999). Predators and Prey: A New Ecology of Competition. *Harvard Business Review*, Vol. 71(3), pp. 75-86.

4. Moore, J. F. (1996). The Death of Competition: Leadership and Strategy in the Age of Business Ecosystems. New York, Wiley Harper Business. 297 p.

5. Bateson, G. (1979). Mind and Nature: A Necessary Unity. New York, E.P. Duffon. 238 p.

6. Adner, R. (2016). Ecosystem as Structure: An Actionable Construct for Strategy. *Journal of Management*, 43(1). DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/0149206316678451>.

7. Jacobides, M. G., Cennamo, C., Gawer, A. (2018). Towards a Theory of Ecosystems. *Strategic Management Journal*, 39(8). DOI: <http://dx.doi.org/10.1002/smj.2904>.

8. Gawer, A., Cusumano, M. A. (2014). Industry Platforms and Ecosystem Innovation. *Journal of Product*

Innovation Management, 31(3), pp. 417-433. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/jpim.12105>.

9. Tansley, A. G. (2007). 1935: The use and abuse of vegetational concepts and terms. *Ecology* 16, 284-307. *Progress in Physical Geography Earth and Environment*, 31(5), pp. 517-522. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/0309133307083297>.

10. Acs, J. Z., Audretsch, D. B., Lehmann, E. E., Licht, G. (2016). National systems of entrepreneurship. *Small Business Economics*, Vol. 46, No. 4, pp. 527-535. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11187-016-9705-1>.

11. Acs, Z. J., Stam, E., Audretsch, D. B., O'Connor, A. (2017). The lineages of the entrepreneurial ecosystem approach. *Small Business Economics*, 49(1), pp. 1-10. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11187-017-9864-8>.

12. Pidorycheva, I. Yu. (2014). Innovatsiina diialnist v promyslovosti Ukrainy: problemy, ryzyky, napriamy aktyvizatsii [Innovative activity in the Ukrainian industry: problems, risks, and directions of activation]. *Nauka ta innovatsii – Science and innovation*, Vol. 10, No. 5, pp. 61-68 [in Ukrainian].

13. Kleiner, H. B. (2018). Sotsialno-ekonomichni ekosystemy v konteksti dualnoho prostorovo-chasovoho analizu [Socio-economic ecosystems in the context of dual spatio-temporal analysis]. *Ekonomika ta upravlinnia: problemy ta rishennia – Economics and management: problems and solutions*, 5, pp. 5-13 [in Ukrainian].

14. Oh, D. S., Phillips, F., Park, S., Lee, E. 2016. Innovation ecosystems: A critical examination. *Technovation*, 54, pp. 1-6. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2016.02.004>.

15. Colombo, M. G., Dagnino, G. B., Lehmann, E. E., Salmador, M. P. (2019). The governance of entrepreneurial ecosystems. *Small Business Economics*, Vol. 52, No. 2, Special Issue: Entrepreneurship in Context, pp. 419-428. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11187-017-9952-9>.

16. Audretsch, D. B., Cunningham, J. A., Kuratko, D. F., Lehmann, E. E. (2018). Entrepreneurial ecosystems: economic, technological, and societal impacts. *The Journal of Technology Transfer*, 2, pp. 313-325. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10961-018-9690-4>.

17. Vyshnevskyi, V. P., Harkushenko, O. M., Kniaziev, S. I., Lypnytskyi, D. V., Chekina, V. D. (2020). Tsyfrovizatsiia ekonomiky Ukrainy: transformatsiyni potentsial [Digitalization of the Ukrainian economy: transformational potential]. Kyiv, Akademperiodyka. 188 p. [in Ukrainian].

18. Vyshnevetskyi, V. P., Kniaziev S. I. (2018). Yak pidvyshchyty hotovnist promyslovosti Ukrainy do smart-transformatsii [How to increase the readiness of Ukrainian industry for smart transformations]. *Nauka ta innovatsii – Science and Innovations*, 4, pp. 55-69 [in Ukrainian].

19. Sytnyk, N. I. (2017). Ekosystema startapiv yak skladova innovatsiinoi ekosystemy [Startup ecosystem as a component of the innovation ecosystem]. *Biznes Inform – Business Inform*, 8, pp. 89-94. Retrieved from https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2017-8_0-pages-89_94.pdf [in Ukrainian].

20. Dubnytskyi, V. I., Mishustina, T. S., Ovcharenko, O. V., Naumenko, N. Iu. (2023). Osoblyvosti rozvytku biznes ekosystem v umovakh tsyfrovoy transformatsii ekonomiky [Peculiarities of business ecosystems development in the conditions of digital transformation of the

- economy]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 3 (73), pp. 61-70. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2023-3\(73\)-61-70](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2023-3(73)-61-70) [in Ukrainian].
21. Dubnytskyi, V. I., Mishustina, T. S., Ovcharenko, O. V. (2022). Metodichni aspekty transformatsii marketynhu vzaïemodii ta marketynhu vzaïemovidnosyn v protsesakh tsyfrovoi ekonomika [Methodological aspects of transformation of interaction marketing and relationship marketing in the processes of digital economy]. *Yevropeiskyi vektor ekonomichnoho rozvytku – European vector of economic development*, 2, pp. 6-24. DOI: <https://doi.org/10.32342/2074-5362-2022-2-33-1> [in Ukrainian].
22. Dubnytskyi, V. I., Naumenko, N. Iu., Mishustina, T. S. (2023). Aspekty tsyfrovoi konverhentsii tekhnolohii v umovakh funktsionuvannia innovatsiinoi dilovoi ekosystemy [Aspects of digital convergence of technologies in the conditions of functioning of the innovative business ecosystem]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi – Problems of a systematic approach in the economy*, 4 (93), pp. 109-120. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2023-4-16> [in Ukrainian].
23. Dubnytskyi, V. I., Mishustina, T. S. (2023). Dilovi ekosystemy yak fenomen tsyfrovoi transformatsii ekonomiky [Business ecosystems as a phenomenon of digital transformation of the economy]. *Innovations and prospects in modern science: Proceedings of the 7th International scientific and practical conference*. (pp. 144-148). Stockholm, SSPG Publish [in Ukrainian].
24. Romanov, V. P., Akhmadeiev, B. A. (2015). Modeliuvannia innovatsiinoi ekosystemy na osnovi modeli «khyzhak-zhertva» [Modeling an innovation ecosystem based on the “predator-prey” model]. *Biznes-informatyka – Business Informatics*, 1(31), pp. 7-17 [in Ukrainian].
25. Vargas-Hernández, J. G., Noruzi, M. R., Sariolghalam, N. (2007). Types of Relationships between Firms, Communities and Governments and their Obstacles. *SSRN Electronic Journal*. 2007. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.1014642>.
26. Eyuboglu, N., Buja, A. (2007). Quasi-Darwinian Selection in Marketing Relationships. *Journal of Marketing*, Vol. 71 (4). DOI: <https://doi.org/10.1509/jmkg.71.4.048>.
27. Helfat, C. E., Raubitschek, R. S. (2018). Dynamic and integrative capabilities for profiting from innovation in digital platform-based ecosystems. *Research Policy*, Vol. 47(8), pp. 1391-1399. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2018.01.019>.
28. Ketonen-Oksi, S., Valkokari, K. (2019). Innovation Ecosystems as Structures for Value Co-Creation. *Technology Innovation Management Review*, 9(2), pp. 24-34. DOI: <https://doi.org/10.22215/timreview/1216>.
29. Turnheim, B., Geels, F. W. (2019). Incumbent actors, guided search paths, and landmark projects in infra-system transitions: Re-thinking Strategic Niche Management with a case study of French tramway diffusion (1971–2016). *Research Policy*, Vol. 48 (6), pp. 1412-1428 DOI: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2019.02.002>.
30. Grandozi, A. (1997). Governance Structures, Coordination Mechanisms and Cognitive Models. *Journal of Management and Governance*, 1(1), pp. 29-47. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1009977627870>.
31. Sokolenko, S. I. (2004). Klasteri v hlobalnii ekonomitsi [Clusters in the global economy]. Kyiv, Logos. 848 p. [in Ukrainian].
32. Voinarenko, M. P. (2011). Klasteri v instytutsiïni ekonomitsi [Clusters in the institutional economy]. Khmelnytskyi, "Triada-M". 502 p. [in Ukrainian].
33. Voinarenko, M. P., Dubnytskyi, V. I. (Eds.). (2019). Teoriia i praktyka klasteryzatsii ekonomiky [Theory and practice of economic clustering]. Kamianets-Podilskyi, Aksioma. 335 p. [in Ukrainian].
34. Roundy, P., Bradshaw, M., Brockman, B. K. (2018). The emergence of entrepreneurial ecosystems: A complex adaptive systems approach. *Journal of Business Research*, 86, pp. 1-10. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2018.01.032>.
35. Winter, S. G. (2003). Understanding Dynamic Capabilities. *Strategic Management Journal*, 24(10), pp. 991-995. DOI: <https://doi.org/10.1002/smj.318>.
36. Teece, D. J. (2017). Dynamic Capabilities and (Digital) Platform Lifecycles. *Entrepreneurship, Innovation, and Platforms Advances in Strategic Management*, Vol. 37, pp. 227-297. DOI: <https://doi.org/10.1108/S0742-332220170000037008>.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2024

Формат цитування:

Мішустіна Т. С. Концептуальні методологічні підходи до формувань екосистем в умовах цифрової трансформації. *Вісник економічної науки України*. 2024. № 1 (46). С. 87-93. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).87-93](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).87-93)

Mishustina, T. S. (2024). Conceptual Methodological Approaches to the Formation of Ecosystems in the Conditions of Digital Transformation. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (46), pp. 87-93. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).87-93](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).87-93)

Алла Віталіївна Літвяк
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

ORCID 0009-0008-1376-3759

e-mail: litviakalla69@gmail.com,

Приватний заклад вищої освіти «Східноєвропейський
університет імені Рауфа Аблязова», м. Черкаси

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА РИНКУ МИСТЕЦЬКИХ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ У КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Вступ. У сучасному світі інновації є ключовим фактором економічного розвитку. Освітні послуги, зокрема, у сфері мистецтва, не є винятком. Розвиток мистецьких освітніх послуг залежить від багатьох чинників, з яких одним з найважливіших є державна підтримка інноваційних процесів.

Інноваційні освітні послуги у сфері мистецтва можуть сприяти культурному розвитку, економічному зростанню та соціальній інтеграції. Однак без активної участі держави у формуванні відповідної інноваційної політики, значний потенціал цих послуг може залишитися нереалізованим.

Постановка проблеми. Дослідження державної політики підтримки інноваційних процесів на ринку мистецьких освітніх послуг є актуальним з кількох причин:

по-перше, культурна значимість, зокрема мистецька освіта формує естетичні смаки населення, сприяє збереженню культурної спадщини;

по-друге, економічний вплив, який виражається в тому, що інновації в мистецькій освіті можуть відкривати нові ринки та створювати нові робочі місця;

по-третє, соціальна інтеграція, так як мистецька освіта є потужним інструментом соціальної інтеграції та інклюзії.

З огляду на це, державна політика має відігравати ключову роль у підтримці інноваційних ініціатив у цій сфері, що забезпечить їх ефективне впровадження та довгострокову стійкість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження у цій галузі часто зосереджуються на визначенні ролі держави у культурній політиці та інноваціях. Автори, такі, як В. Ляшенко, О. Прокопенко, В. Омеляненко [6] та В. Горник [2] розглядають державну підтримку інноваційних процесів на ринку освітніх послуг як критичний інструмент для забезпечення сталого розвитку культурних індустрій. Вони аналізують, як інвестиції у мистецьку освіту можуть сприяти ширшим соціальним і економічним цілям, включаючи інноваційну економіку та соціальну згуртованість.

Дослідження зарубіжних авторів П. Айдалот та Д. Кібл [22], М. Бергер та М. Ганді [24], Г. Барнетт [23], Б. Кассіман та Г. Валентині [25] показують, що інтеграція інновацій у освіту може значно підвищити якість навчальних програм і зробити їх більш привабливими для здобувачів. У дослідженнях визначено, що

європейські країни використовують державні програми для фінансування дослідницьких інноваційних проєктів у сфері мистецтва, що дозволяє впроваджувати новітні технології та підходи в освіту.

Окремі статті, наприклад В. Бистрякової, А. Осадчої та Є. Гулі [1] зосереджені на інноваційних підходах, як-от використання цифрових технологій у мистецькій освіті в контексті європейської інтеграції. Наприклад, використання доповненої реальності для навчання історії мистецтва або розробка онлайн платформ для мистецької освіти, які можуть забезпечувати більш гнучке навчання та доступ до мистецтва в умовах глобалізації.

Дослідники В. Шульгіна та С. Рябінко [21] вказують на виклики, які постають перед державною підтримкою мистецьких освітніх інновацій, включаючи необхідність адаптації політики до швидко змінюваних технологічних і соціальних умов. Обговорюється потреба в більш гнучких правилах для фінансування та в оцінці впливу таких інвестицій на ринку мистецьких освітніх послуг в європейському контексті.

В Україні існує плеяда авторів, які спеціалізуються на темах інновацій у мистецькій освіті та державної підтримки культурної політики, зокрема, таких ініціатив. Наведемо декілька прикладів українських дослідників і науковців, які мають власний внесок у даному напрямку: М. Шевченко [20], Л. Саракун [17], С. Петрова [14], І. Костира [8].

Ці дослідники та інші українські автори активно вносять вклад у розуміння того, як інновації можуть трансформувати мистецьку освіту в Україні, і як держава може підтримувати цей процес.

Загалом, наукова вітчизняна та зарубіжна література вказує на значний потенціал державної підтримки інновацій у мистецькій освіті, але також підкреслює необхідність продовження досліджень для виявлення найбільш ефективних стратегій і політик у цій сфері.

Ми вважаємо, що потрібно ґрунтовно дослідити такі аспекти визначеної проблематики, як види та інструменти державного регулювання інноваційної діяльності в закладах позашкільної музичної освіти на засадах економічної взаємодії, а також визначити напрями, заходи та результати реалізації державної політики підтримки інноваційних процесів в закладах позашкільної музичної освіти на засадах економічної взаємодії.

Метою статті є аналіз та оцінка державної політики підтримки інноваційних процесів у сфері позашкільної музичної освіти в Україні, з акцентом на види і інструменти державного регулювання та економічної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Мистецька освіта — це галузь освіти, що зосереджена на вивченні та розвитку мистецтва у всіх його проявах. Вона містить не лише формальне навчання в мистецьких школах чи університетах, а й навчання в мистецьких студіях, курси, майстер-класи та інші форми навчання поза стандартною освітньою системою [10].

Основна мета мистецької освіти полягає у стимулюванні творчих здібностей, креативності, розвитку естетичного смаку та емоційної інтелігенції учнів і здобувачів. Така освіта відіграє ключову роль у формуванні особистостей, які здатні самовиражатися через різні форми мистецтва, а також розуміти та оцінювати культурні наративи. Вони навчаються бачити світ крізь художнє сприйняття. В сучасних умовах, коли система освіти переживає активні перетворення, така освіта стає невід'ємною частиною розвитку особистостей, які вирізняються високою моральністю та творчим потенціалом [10].

Мистецька освіта може бути доступна на різних рівнях: від початкового навчання для дітей до вищої професійної підготовки митців. Ці етапи охоплюють: початкову мистецьку освіту; профільну мистецьку освіту; фахову передвищу мистецьку освіту; вищу мистецьку освіту [10].

Крім того, мистецька освіта може допомогти у формуванні різних навичок, таких як: креативне мислення, робота в команді, здатність до самовираження та здатність до аналізу та оцінки власної роботи. Ці вміння є корисними для будь-якої професії, а не лише для тих, які пов'язані з мистецтвом та дизайном.

Мистецька освіта має пряий вплив не лише на розвиток різноманітних навичок, а й на розвиток людського мозку загалом. До прикладу — американські вчені з Гарвардської медичної школи провели дослідження методом МРТ, під час якого виявили зв'язок музичної освіти та рівня розвитку виконавчих функцій мозку людини. За допомогою МРТ-зображень дослідники виявили підвищену активність у префронтальних областях кори головного мозку в людей з музичною освітою. Саме це забезпечує якісну обробку інформації та здатність швидко перемикатися з однієї задачі на іншу.

Мистецька освіта в Україні наразі сформувалась у чітку систему, що за горизонталлю охоплює всі освітні сфери (загальна, позашкільна, професійна й спеціалізована), а за вертикаллю — усі рівні: дошкільна, школа, вища школа, післядипломна освіта. Мистецька освіта допомагає формувати особистість, яка стає об'єктом творення культури в нашому суспільстві [3].

Отже, в сучасному світі розвиток мистецьких освітніх послуг виявляється ключовим чинником для підтримки культурної різноманітності та економічного зростання. Державна політика підтримки інноваційних процесів у цій сфері відіграє значущу роль, формуючи ефективну економічну взаємодію між учасниками ринку. У контексті постійно мінливих і трансформаційних умов та викликів сьогодення, розуміння механізмів цієї політики набуває особливого значення. Тому, дослідження державної підтримки інновацій на

ринку мистецьких освітніх послуг в контексті економічної взаємодії відкриває нові можливості для вивчення взаємозв'язків між культурним розвитком та економічним зростанням, враховуючи сучасні тенденції та перспективи на майбутнє.

На початку дослідження варто визначити, що є змістом і суттю державної політики підтримки інновацій у сфері освіти загалом. Зміст і суть державної політики підтримки інновацій у сфері освіти включають широкий спектр заходів і стратегій, спрямованих на стимулювання та підтримку інноваційних ініціатив у системі освіти.

Загалом, у Законі України «Про інноваційну діяльність» визначено, що державне регулювання інноваційної діяльності здійснюється шляхом:

- визначення і підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державного, галузевого, регіонального і місцевого рівнів;
- формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм;
- створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;
- захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності;
- фінансової підтримки виконання інноваційних проєктів;
- стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проєктів;
- встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності;
- підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури [15].

Головною метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоздатної продукції. Основними принципами державної інноваційної політики є:

- орієнтація на інноваційний шлях розвитку економіки України;
- визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку;
- формування нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності;
- створення умов для збереження, розвитку і використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу;
- забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності;
- ефективне використання ринкових механізмів для сприяння інноваційній діяльності, підтримка підприємництва у науково-виробничій сфері;
- здійснення заходів на підтримку міжнародної науково-технологічної кооперації, трансферу технологій, захисту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та її просування на зовнішній ринок;
- фінансова підтримка, здійснення сприятливої кредитної, податкової і митної політики у сфері інноваційної діяльності;

- сприяння розвитку інноваційної інфраструктури;
- інформаційне забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності;

– підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності [15].

Ми пропонуємо визначати основні складові політики підтримки інновацій у сфері освіти загалом, які представлені у таблиці.

Таблиця

Основні складові політики підтримки інновацій у сфері освіти загалом

Складова	Зміст
Фінансування інноваційних проєктів	Держава надає фінансову підтримку науковим дослідженням, розробці нових методик навчання, інноваційних технологій та педагогічних підходів
Регулювання	Встановлення правових норм і стимулів для стимулювання інновацій у галузі освіти, зокрема через податкові пільги, гранти та інші фінансові заходи
Розвиток інфраструктури	Створення умов для розвитку інновацій шляхом модернізації освітніх закладів, забезпечення доступу до сучасних технологій та інформаційних ресурсів
Підвищення якості освіти	Запровадження нових педагогічних практик, орієнтованих на стимулювання творчості, критичного мислення та інноваційного потенціалу учнів і здобувачів
Підтримка досліджень і експериментів	Формування умов для впровадження пілотних проєктів та експериментів, спрямованих на вдосконалення освітнього процесу та збагачення його інноваційними методиками
Стимулювання інноваційного мислення	Програми та ініціативи, спрямовані на розвиток креативного та інноваційного мислення серед педагогічних працівників, здобувачів і учнів
Партнерства з приватним сектором	Урядові ініціативи для співпраці з приватним сектором з метою створення інноваційних освітніх продуктів та послуг
Міжнародна співпраця	Програми обміну та співпраці з іншими країнами для обміну найкращими практиками в сфері інновацій у освіті
Оцінка та моніторинг	Впровадження систем оцінки ефективності інноваційних проєктів у сфері освіти для забезпечення їхньої тривалої успішності та відповідності стратегічним цілям
Інтеграція з цифровими технологіями	Розвиток інфраструктури для впровадження цифрових технологій у навчальний процес та забезпечення доступу до онлайн-ресурсів

Сформовано автором на основі [4-6; 9; 13].

Ці складові доповнюють основні аспекти державної політики підтримки інновацій у сфері освіти, розширюючи її потенціал у забезпеченні науково-технічного прогресу та соціально-економічного розвитку суспільства.

Суть такої політики полягає в створенні сприятливого середовища для здійснення інновацій у сфері освіти, що сприяє підвищенню якості освіти, розвитку людського капіталу та конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобалізації і швидкозмінних технологічних вимог.

Державна політика підтримки інновацій у сфері мистецької освіти є складним і багатогранним явищем, що включає в себе не лише економічні аспекти, але й культурні та соціальні виміри. Сучасні уряди по всьому світу активно розробляють та впроваджують стратегії, спрямовані на стимулювання інновацій в мистецькій освіті через різноманітні заходи, такі як гранти для культурних проєктів, підтримка культурно-освітніх ініціатив, підвищення доступності до мистецької освіти для різних соціальних груп населення.

Ці політичні ініціативи спрямовані на створення сприятливого середовища для розвитку творчих індустрій, що в свою чергу стимулює інноваційні процеси у мистецтві, дизайні, культурному менеджменті та інших галузях. Важливим аспектом є також розвиток партнерських взаємин між урядом, громадськістю та приватним сектором з метою спільної реалізації проєктів, спрямованих на стимулювання інновацій у мистецькій освіті.

Поглиблене дослідження цих аспектів дозволяє не лише розуміти механізми функціонування сучасних систем підтримки, але й ідентифікувати ефективність та потенціал подальшого розвитку цих ініціатив у

мистецькій освіті. Такий підхід відкриває шлях до збагачення наукового дискурсу та формулювання рекомендацій для політичного регулювання з метою підтримки інновацій у мистецькій освіті на національному та міжнародному рівнях.

Наразі нам необхідно перейти безпосередньо до видів та інструментів державного регулювання інноваційної діяльності в закладах позашкільної музичної освіти на засадах економічної взаємодії.

Вважаємо, що державне регулювання інноваційної діяльності в сфері позашкільної музичної освіти може бути реалізоване через низку видів та інструментів. У сукупності ці механізми допомагають забезпечити не тільки фінансування, але й структурну підтримку для розвитку інноваційних підходів. Види та інструменти державного регулювання інноваційної діяльності в закладах позашкільної музичної освіти на засадах економічної взаємодії можуть бути визначені як комплекс заходів та механізмів, що впроваджуються державою з метою стимулювання та підтримки внесення інновацій в освітній процес у сфері музичної освіти.

Спочатку окремо розглянемо види регулювання інноваційної діяльності в сфері позашкільної музичної освіти.

1. Законодавче регулювання. Закони та нормативні акти, що визначають стандарти та вимоги до інноваційної діяльності в позашкільній освіті, зокрема музичній, включаючи авторські права на музичні твори та навчальні матеріали.

2. Фінансове регулювання. Розробка та реалізація державних та регіональних бюджетних програм, які надають фінансову підтримку інноваційним проєктам та закладам.

3. Інституціональне регулювання. Створення та підтримка організацій, що відповідають за розвиток інновацій у музичній освіті, наприклад, національних агенцій культурних ініціатив або ради мистецтв.

4. Податкові пільги. Запровадження податкових інцентивів для закладів та компаній, які інвестують в розвиток інноваційних музичних освітніх технологій та програм.

5. Партнерські ініціативи. Сприяння та регулювання співпраці між державними, приватними та освітніми установами для розвитку спільних інноваційних проєктів, що дозволяють об'єднувати ресурси та експертизу для вирішення актуальних завдань у сфері музичної освіти.

Ці види формують систему стимулів та обмежень, яка спрямована на створення сприятливих умов для інноваційної діяльності у позашкільних музичних освітніх закладах, враховуючи особливості економічної взаємодії та потребу в залученні додаткових ресурсів і компетенцій.

До інструментів державного регулювання інноваційної діяльності в сфері позашкільної музичної освіти можуть бути віднесені наступні.

1. Гранти та субсидії. Надання фінансових ресурсів для специфічних проєктів, що сприяють впровадженню інновацій у музичну освіту. Це можуть бути гранти на розвиток нових технологічних рішень, наприклад, цифрових платформ для навчання музиці.

2. Податкові пільги. Запровадження знижених податкових ставок або відстрочок для організацій, які інвестують у музичну освіту та інновації. Це може стимулювати приватні інвестиції в сектор.

3. Регулювання партнерства. Сприяння партнерству між державними, приватними та некомерційними організаціями для розробки та реалізації інноваційних проєктів. Це може включати спільні програми з університетами, технологічними стартапами, та іншими освітніми закладами.

4. Нормативно-правове забезпечення. Створення та оновлення нормативних документів, які визначають критерії і стандарти для інноваційної діяльності у музичній освіті.

5. Організація науково-практичних конференцій та семінарів. Проведення заходів для обміну досвідом, представлення нових ідей та залучення зацікавлених сторін до обговорення важливих питань інновацій в музичній освіті.

Загалом ці види та інструменти регулювання формують систему стимулів та обмежень, яка спрямована на створення сприятливих умов для інноваційної діяльності у позашкільних музичних освітніх закладах, враховуючи особливості економічної взаємодії та потребу в залученні додаткових ресурсів і компетенцій.

Продовжуючи тему державного регулювання інноваційної діяльності в позашкільних музичних освітніх закладах, можна виділити додаткові аспекти, які забезпечують успішність цих ініціатив на засадах економічної взаємодії. Ці аспекти включають моніторинг і оцінку інновацій, інтеграцію з міжнародними стандартами та підготовку кадрів. Більш детально визначимо кожен аспект.

Моніторинг та оцінка інновацій. Для ефективної реалізації інноваційних проєктів необхідно встановити систему моніторингу та оцінки. Ця система дозволяє відстежувати прогрес і результативність інноваційних ініціатив та коригувати їх у відповідності до змінюва-

них умов і виявлених потреб. Важливими інструментами в цьому процесі є:

– звітність: регулярне надання звітів про хід реалізації інноваційних проєктів, використання ресурсів та досягнення цілей;

– аналіз впливу: оцінка соціальних, культурних та економічних наслідків інновацій на локальному та національному рівнях;

– задоволення стейкхолдерів: аналіз реакції і задоволеності різних зацікавлених сторін, включаючи здобувачів, викладачів та партнерів.

Інтеграція з міжнародними стандартами. З метою підвищення якості та конкурентоспроможності позашкільної музичної освіти важливо забезпечити її відповідність до міжнародних стандартів. Це може включати:

– участь у міжнародних проєктах: залучення українських музичних шкіл до міжнародних освітніх та культурних програм;

– сертифікація: здобуття міжнародних сертифікатів, що підтверджують високий рівень навчання та упорядкування;

– обмін досвідом: стажування і тренінги для викладачів за кордоном, щоб вони могли переймати кращі практики та інноваційні підходи.

Підготовка кадрів. Одним із ключових аспектів успішного впровадження інновацій є наявність кваліфікованих кадрів, які можуть розвивати та підтримувати інноваційні процеси. Для цього потрібні:

– професійний розвиток викладачів: організація тренінгів та семінарів з новітніх методик викладання та використання технологій у навчанні;

– навчання з управління інноваціями: підготовка керівників освітніх закладів до ефективного управління інноваційними проєктами;

– стимулювання наукових досліджень: підтримка наукової роботи серед викладачів і здобувачів з метою розвитку і впровадження нових музичних та освітніх технологій.

Таким чином, державне регулювання в сфері інновацій в позашкільних музичних освітніх закладах вимагає комплексного підходу, що включає не тільки фінансову та законодавчу підтримку, але й розвиток інституціональної спроможності, міжнародну інтеграцію та підготовку кадрів, здатних реалізувати і підтримувати інноваційні процеси на засадах економічної взаємодії.

Ми також вважаємо, що необхідно дати визначення обґрунтування економічної взаємодії в контексті державної політики підтримки інноваційних процесів на ринку мистецьких освітніх послуг. Економічна взаємодія в рамках інноваційної діяльності у мистецькій освіті полягає у створенні синергії між державою, освітніми установами, бізнесом, і суспільством, спрямованої на досягнення взаємної вигоди через інвестиції в нові технології та методики. Це включає підтримку проєктів, що сприяють інноваційному розвитку, покращенню якості освітніх послуг та розширенню їхнього доступу.

Розглянемо роль державної політики:

1. Стимулювання досліджень та розробок. Держава може фінансувати наукові дослідження та розробки в сфері мистецької освіти, що дозволяє закладам підтримувати і впроваджувати передові практики та технології. Це не тільки сприяє зростанню якості

освіти, але й стимулює технологічний розвиток і креативні індустрії.

2. Підтримка інноваційних стартапів та підприємств. Заохочення і підтримка підприємств, які працюють у сфері мистецької освіти, може включати податкові пільги, гранти та інші фінансові інструменти, які допомагають стартапам розвиватися та комерціалізувати інновації.

3. Розвиток інфраструктури. Інвестиції в освітню інфраструктуру, таку як створення центрів екселенції, інноваційних лабораторій, та віртуальних платформ, можуть значно підвищити доступність і якість мистецької освіти. Це також сприяє регіональному економічному розвитку, приваблюючи інвестиції та збільшуючи кількість робочих місць.

4. Міжнародне співробітництво. Підтримка міжнародних обмінів та партнерств між мистецькими освітніми закладами забезпечує обмін досвідом та кращими практиками. Це не тільки підвищує стандарти національної освіти, але й розширює можливості для міжнародної економічної інтеграції.

Вигоди економічної взаємодії:

1. Економічне зростання. Інвестиції в мистецьку освіту сприяють розвитку культурних індустрій, збільшенню туризму та створенню нових робочих місць.

2. Соціальний прогрес. Інновації у мистецькій освіті допомагають підвищити соціальну інтеграцію, зберегти культурну ідентичність та сприяти соціальній когезії.

3. Конкурентоспроможність на міжнародному рівні: Покращення якості мистецької освіти та розробка інноваційних продуктів зміцнюють позиції країни на міжнародному ринку освітніх та культурних послуг.

Таким чином, обґрунтування економічної взаємодії в контексті державної політики підтримки інноваційних процесів в мистецькій освіті є критично важливим для забезпечення сталого розвитку, культурного збагачення та економічного процвітання.

Далі розглянемо напрями, заходи та результати реалізації державної політики підтримки інноваційних процесів в закладах позашкільної музичної освіти на засадах економічної взаємодії (рис. 1).

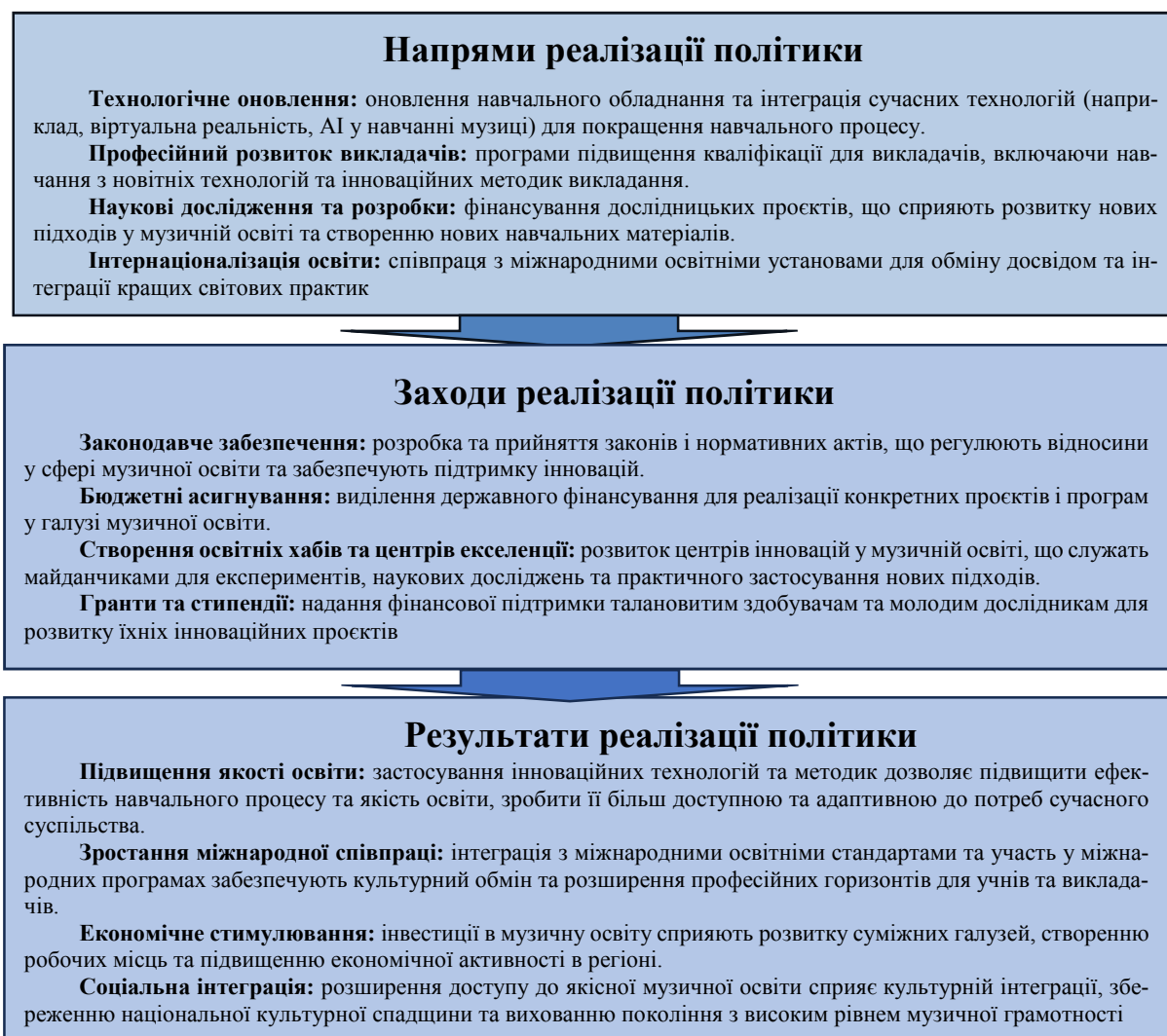

Рис. 1. Напрями, заходи та результати реалізації державної політики підтримки інноваційних процесів в закладах позашкільної музичної освіти на засадах економічної взаємодії

Сформовано автором на основі [11-13; 18-19].

Виходячи з рис. 1, можна провести поглиблене дослідження напрямів, заходів та результатів державної політики підтримки інноваційних процесів в закладах позашкільної музичної освіти. Наприклад, розширені напрями політичної підтримки національних інноваційних проєктів, що включають впровадження стратегічних національних програм, які спрямовані на створення новаторських підходів у музичній освіті. Ці програми можуть включати розвиток цифрового контенту, освітніх онлайн-курсів та інтерактивних навчальних інструментів. Також, важлива інтеграція з культурною політикою, що означає синхронізацію інноваційної музичної освіти з ширшими цілями культурної політики, зокрема з просуванням культурної спадщини та підтримкою національних мистецьких талантів на міжнародному рівні.

Важливе формування публічно-приватних партнерств, тобто залучення приватного сектору до фінансування і розвитку інноваційних освітніх проєктів через механізми грантів, інвестицій і спонсорства, що сприяє збільшенню обсягів і якості освітніх послуг. Варто вказати на поглиблені заходи реалізації зазначеної політики, зокрема залучення експертів. Наприклад, створення експертних рад та комітетів, які включають викладачів, науковців, представників приватного сектору та міжнародних освітніх інституцій для розробки та впровадження інноваційних програм.

Наступний крок це проведення регулярних оцінок та аудиту, що включає проведення періодичних оцінок ефективності реалізації інноваційних програм, включаючи моніторинг, звітність і зовнішні аудити, щоб забезпечити прозорість та підзвітність використання ресурсів. Ми також пропонуємо створення інноваційних лабораторій і майстерень, що включає організацію спеціалізованих інноваційних лабораторій та майстерень у музичних школах, які дозволяють здобувачам експериментувати з новими технологіями та методиками навчання. Звісно, потрібно обов'язково прораховувати потенційні очікувані результати реалізації політики.

По-перше, це виражається у розвитку креативних індустрій. Підвищення рівня креативності та інновацій у музичній освіті сприяє загальному зростанню креативних індустрій, що веде до збільшення внутрішнього виробництва та експорту культурних продуктів.

По-друге, підвищення міжнародної конкурентоспроможності. Інтеграція з міжнародними освітніми і культурними стандартами забезпечує підвищення конкурентоспроможності національної музичної освіти, відкриваючи нові можливості для міжнародної співпраці та розвитку.

По-третє, соціальний вплив. Інновації в музичній освіті сприяють соціальній інтеграції, зменшенню культурних бар'єрів та формуванню більш інклюзивного суспільства.

Ці поглиблені напрями, заходи та результати підкреслюють необхідність комплексного підходу до підтримки інновацій у музичній освіті, де державна політика відіграє ключову роль у стимулюванні розвитку та реалізації інноваційних практик на всіх рівнях. Для схематичної побудови механізму державної політики підтримки інноваційних процесів на ринку мистецьких освітніх послуг можна використати наступну структуру, яка включає види регулювання, інструменти державного регулювання, додаткові аспекти

та напрями, заходи та результати реалізації державної політики підтримки інноваційних процесів в закладах позашкільної музичної освіти на засадах економічної взаємодії (рис. 2).

Запропонована схема механізму державної політики підтримки інноваційних процесів на ринку мистецьких освітніх послуг в контексті економічної взаємодії дозволяє структуровано підходити до розробки і впровадження політик, враховуючи всі ключові аспекти та забезпечуючи ефективне використання ресурсів для досягнення стратегічних цілей у сфері мистецької освіти.

Висновки. Висновки з аналізу державної політики підтримки інноваційних процесів на ринку мистецьких освітніх послуг в контексті економічної взаємодії можна узагальнити наступним чином:

1. Значення державної підтримки. Державна підтримка відіграє ключову роль у розвитку мистецької освіти, стимулюючи інноваційність, культурний розвиток та економічне зростання. Інвестиції у мистецьку освіту сприяють створенню нових робочих місць, зростанню туризму та покращенню культурного розмаїття.

2. Впровадження інновацій. Через гранти, податкові пільги, і фінансування досліджень, держава сприяє впровадженню нових технологій та підходів у мистецьку освіту. Це дозволяє не тільки підвищити якість навчання, але й зробити освітні послуги більш доступними і відкритими для ширшого кола осіб.

3. Міжнародна інтеграція. Співпраця з міжнародними партнерами та інтеграція з глобальними освітніми стандартами забезпечує обмін кращими практиками та підвищує якість мистецької освіти на національному рівні. Це також сприяє конкурентоспроможності національної освіти та культури на міжнародній арені.

4. Розвиток творчих індустрій. Інвестиції в мистецьку освіту ведуть до розвитку творчих індустрій, стимулюючи інновації у сферах, пов'язаних з культурою і мистецтвом. Це не тільки збагачує культурний ландшафт, але й сприяє економічному зростанню через збільшення внутрішнього виробництва та експорту культурних продуктів.

5. Соціальна інтеграція та когезія. Мистецька освіта допомагає підвищити соціальну інтеграцію та зменшити культурні бар'єри, створюючи інклюзивне суспільство, де культурна ідентичність кожного індивіда відіграє центральну роль.

6. Інвестиції у людський капітал. Підтримка та розвиток освіти в галузі мистецтв сприяють формуванню висококваліфікованих, креативних професіоналів, здатних вносити значний вклад у культурний та економічний розвиток суспільства.

Також в контексті створеного автором механізму державної політики підтримки інноваційних процесів на ринку мистецьких освітніх послуг у контексті економічної взаємодії було визначено:

Ефективність регулювання. Механізм державного регулювання, який включає законодавче, фінансове, інституціональне та податкове регулювання, виявиться ефективним у стимулюванні інновацій та інвестицій у мистецьку освіту. Проте, важливо забезпечувати постійний моніторинг та оновлення цих регуляторних інструментів для адаптації до змінюваних умов і потреб ринку.

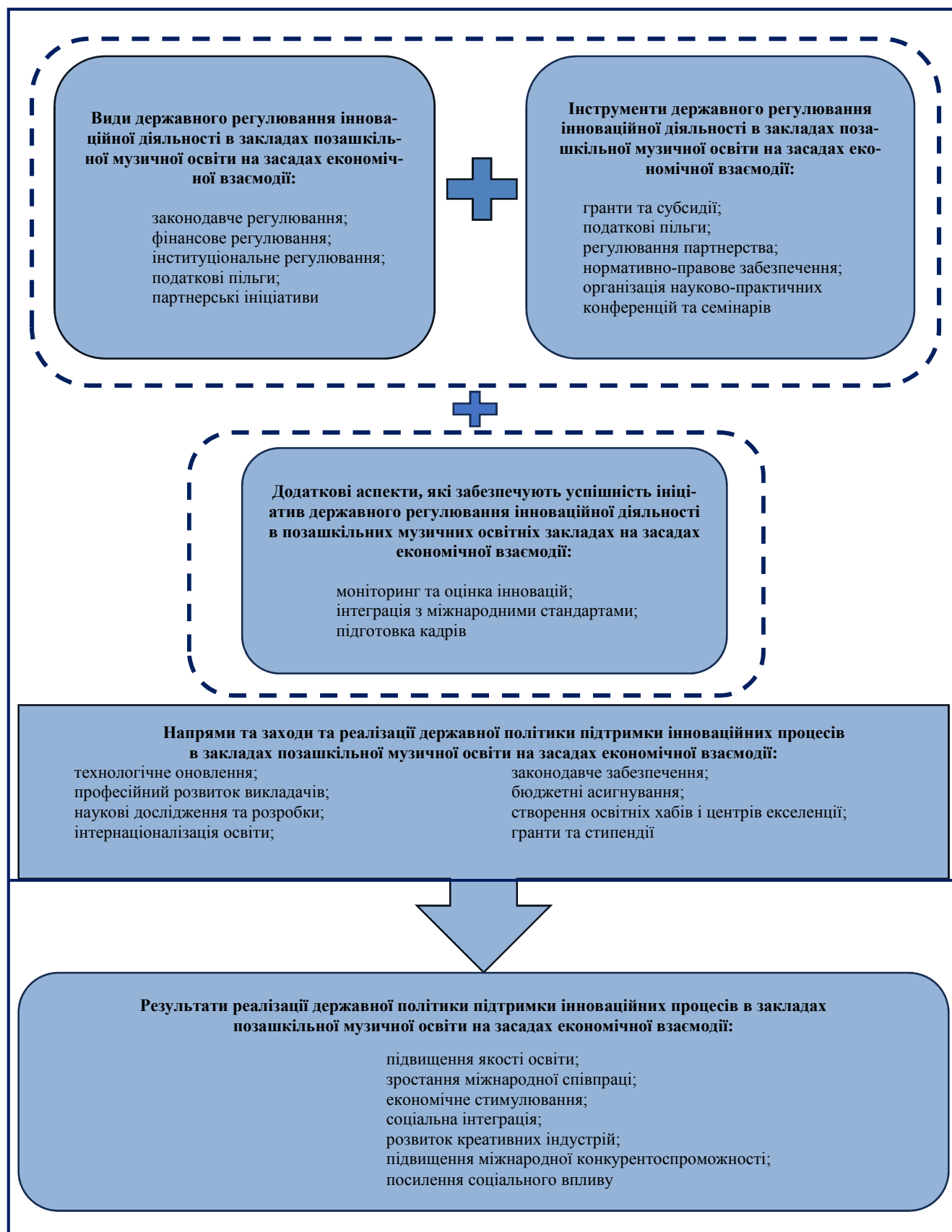

Рис. 2. Механізм державної політики підтримки інноваційних процесів на ринку мистецьких освітніх послуг в контексті економічної взаємодії

Авторська розробка.

Інтеграція з приватним сектором. Створення публічно-приватних партнерств є ключовим для розширення ресурсної бази та залучення додаткових інвестицій у мистецьку освіту. Ці партнерства можуть сприяти реалізації більш масштабних інноваційних проєктів, збільшуючи їхній соціальний та економічний вплив.

Залучення міжнародного досвіду. Ефективне використання міжнародного досвіду та інтеграція з глобальними освітніми та культурними практиками можуть підвищити якість та інноваційний потенціал мистецької освіти. Включення у міжнародні програми та проєкти забезпечує обмін знаннями та досвідом, що є важливим для підвищення стандартів та розширення перспектив випускників.

Розробка та впровадження нових технологій. Держава має сприяти розвитку та імплементації нових технологій, таких як цифрові платформи для навчання, віртуальна реальність у мистецькій освіті та інтерактивні методи навчання. Це не тільки покращує доступність та якість освіти, але й забезпечує її актуальність у сучасному технологічному світі.

Розвиток та підтримка кадрового потенціалу. Для реалізації інноваційних ідей та проєктів необхідна наявність кваліфікованих фахівців. Держава повинна інвестувати у підготовку викладачів та керівників мистецьких освітніх установ, організовуючи тренінги, семінари та стажування для підвищення їх кваліфікації та ознайомлення з найкращими світовими практиками.

Моніторинг та оцінка інновацій. Важливо створити ефективну систему моніторингу та оцінки інноваційних проєктів, що дозволяє вимірювати їх вплив на соціальний, культурний та економічний розвиток. Це забезпечить прозорість та підзвітність використання державних ресурсів і допоможе в коригуванні політик для досягнення більшої ефективності.

Всі зазначені висновки підкреслюють необхідність продовження та розширення державної підтримки інноваційних процесів в мистецькій освіті, оскільки така підтримка сприяє культурному збагаченню, економічному процвітанню, та соціальному прогресу. Запропонований автором механізм державної політики підтримки інноваційних процесів на ринку мистецьких освітніх послуг у контексті економічної взаємодії вимагає координації різних рівнів управління та взаємодії з усіма зацікавленими сторонами для досягнення вагомих результатів в підтримці інноваційних процесів у мистецькій освіті.

Список використаних джерел

1. Бистрякова В. Н., Осадча А. М., Гула Є. П. Інноваційні процеси розвитку мистецької освіти в контексті європейської інтеграції. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/9370/1/20180504_311.pdf.
2. Горник В. Г. Вплив держави на формування інноваційної моделі розвитку України. *Право та державне управління*. 2019. № 2 (35). Том 1. С. 156-167. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2-1.25>.
3. Значення мистецької освіти в сучасному світі: особливості навчання, вплив на здобувачів та її зв'язок з культурною дипломатією. *Міністерство культури та інформаційної політики України*. URL: <https://mcip.gov.ua/news/znachennya-mysteczkoyi-osvity-v-suchasno>

mu-sviti-osoblyvosti-navchannya-vplyv-na-zdobuvachiv-ta-yi-yi-zvyazok-z-kulturnoyu-dyplomatiyeu/.

4. Інновації в освіті: перспективи розвитку: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. 357 с.

5. Арістова А. В., Бахтіярова Х. Ш., Волобуєва С. В. Інноваційні технології навчання: навч. посібн.; словник для студ. вищих технічних навчальних закладів. Київ: НТУ, 2017. 172 с.

6. Ляшенко В. І., Прокопенко О. В., Омеляненко В. А. Інституціональна модель інноваційної економіки: колективна монографія. Київ: НАН України, Ін-т економіки пром-сті, 2019. 327 с.

7. Концептуальні основи модернізації змісту позашкільної освіти: інформаційні матеріали за підсумками II етапу дослідно-експериментальної роботи. Київ, 2019.

8. Костиця І. О. Культурна політика України в умовах євроінтеграції. Гілея: науковий вісник. 2018. Вип. 131. С. 384-387.

9. Лондар С. Л., Шаповалова О. О., Пронь Н. Б. Ринок освітніх послуг в Україні: конкурентні переваги та сучасні виклики для іноземних здобувачів. *Освітня аналітика України*. 2020. № 1 (8). С. 5-22. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2020-1-5-22>.

10. Мистецька освіта в Україні: естетичне вдосконалення особистості через розкриття творчого потенціалу. *Міністерство культури та інформаційної політики України*. URL: <https://mcip.gov.ua/news/mysteczka-osvita-v-ukrayini-estetichne-vdoskonalennya-osobystosti-cherez-rozkryttya-tvorchogo-potenczialu/>.

11. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція: Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 р. № 33. URL: <https://bit.ly/39UTWUn>.

12. Наволокіна А. С. Партнерство як форма економічної взаємодії на ринку освітніх послуг. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2017. № 1. С. 79-86.

13. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: науково-методичний збірник / за заг. ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці: «Букрек», 2022. 140 с.

14. Петрова С. І. Культурні потреби особистості та культурна діяльність. *Євразійське наукове об'єднання*. 2019. Вип. 10. С. 79-80. URL: <https://esa-conference.ru/wp-content/uploads/2019/11/esa-october-2019-part1.pdf>.

15. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. Редакція від 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>.

16. Про культуру: Закон України від 14.10.2012 р. № 2778-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>.

17. Саракун Л. П. Культурна політика сучасної України. Київ, 2016. 205 с.

18. Станкевич І. В., Гавриленко Т. В. Конспект лекцій з дисципліни «Управління інноваціями» для здобувачів вищої освіти зі спеціальності 073 Менеджмент. Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2020. 69 с.

19. Тебенко В. М., Грицаєнко Г. І., Лисак О. І. Економіка та організація інноваційної діяльності: курс лекцій. Мелітополь: ЛЮКС, 2020. 159 с.

20. Шевченко М. Культурна політика України в умовах євроінтеграції: дилеми та виклики. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2019. Вип. 3.

C. 215–224. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.3.2019.159124>.

21. Шульгіна В. Д., Рябінко С. М. Творча діяльність особистості у системі мистецької освіти України: європейський контекст. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2017. № 1. С. 80–85.

22. Aydalot P., Keeble D. High technology industry and innovative Environments. The European experience. London: Routledge Revivals, 2018. 250 p.

23. Barnett H. G. Innovation: The Basis of Cultural Change. New York: McGraw-Hill Book Company, 1953. 462 p.

24. Berger M. & Gundy M. Towards a Model Supporting educational Change. *International Journal of Information and Education Technology*. 2016. Vol. 6. No. 3. P. 232–236. DOI: <https://doi.org/10.7763/IJET.2016.V6.691>.

25. Cassiman B., Valentini G. Open innovation: Are inbound and outbound knowledge flows really complementary? *Strategic Management Journal*. 2016. № 37. P. 1034–1046. DOI: <https://doi.org/10.1002/smj.2375>.

26. Гуцалюк О. М., Головіна О. І., Козловцева В. А. Формування інноваційної інфраструктури національної економіки в умовах глобалізації та інтеграції. *Інфраструктура ринку*. 2019. № 33. С. 381–487. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct33-56>.

27. Гуцалюк О. М., Бондар Ю. А., Коцюрба О. Ю., Пітел Н. С. Управління розвитком інноваційно-проектної діяльності освітніх закладів в умовах взаємодії, конкурентоспроможності та забезпеченні їх фінансово-економічної безпеки. *Вісник економічної науки України*. 2023. № 2 (45). С. 90–96. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.2\(45\).90-96](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.2(45).90-96).

28. Крамський С. О., Гуцалюк О. М., Аблязова Н. Р., Мальцев М. М. Використання проектного менеджменту як інноваційно-енвайронментального підходу в системі підготовки фахівців з економіки та управління науково-технічною сферою. *Економічний вісник Донбасу*. 2023. № 3 (73). С. 88–96. DOI: [https://doi.org/10.129 58/1817-3772-2023-3\(73\)-88-96](https://doi.org/10.129 58/1817-3772-2023-3(73)-88-96).

References

1. Bystriakova, V. N., Osadcha, A. M., Hula, Ye. P. (2018). Innovatsiini protsesy rozvytku mystetskoï osvity v konteksti yevropeïskoï inteïhratsii [Innovative processes in the development of art education in the context of European integration]. Retrieved from https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/9370/1/20180504_311.pdf [in Ukrainian].

2. Hornik, V. H. (2019). Vplyv derzhavy na formuvannya innovatsiinoï modeli rozvytku Ukrainy [The impact of the state on the formation of an innovative model of Ukraine's development]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia – Law and public administration*, 2 (35), Vol. 1, pp. 156–167. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2-1.25> [in Ukrainian].

3. Znachennia mystetskoï osvity v suchasnomu sviti: osoblyvosti navchannia, vplyv na zdobuvachiv ta yïi zviazok z kulturnoiu dyplomatieiu [The significance of art education in the modern world: features of training, impact on students, and its connection with cultural diplomacy]. *Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine*. Retrieved from [https://mcip.gov.ua/news/znachennya-mysteczkoyi-osvity-v-suchasnomu-sviti-osoblyvosti-](https://mcip.gov.ua/news/znachennya-mysteczkoyi-osvity-v-suchasnomu-sviti-osoblyvosti-navchannya-vplyv-na-zdobuvachiv-ta-yiïi-zvyazok-z-kulturnoiu-dyplomatieiu/)

navchannya-vplyv-na-zdobuvachiv-ta-yiïi-zvyazok-z-kulturnoiu-dyplomatieiu/ [in Ukrainian].

4. Innovatsii v osviti: perspektyvy rozvytku [Innovations in education: development prospects]. (2021). *Proceedings of the I International Scientific and Practical Conference*. Ternopil, ZUNU. 357 p. [in Ukrainian].

5. Aristova, A. V., Bakhtiarova, Kh. Sh., Volobueva, S. V. (2017). Innovatsiini tekhnolohii navchannia [Innovative teaching technologies]. Kyiv, NTU. 172 p. [in Ukrainian].

6. Liashenko, V. I., Prokopenko, O. V., Omelianenko, V. A. (2019). Instytutsionalna model innovatsiinoï ekonomiky [Institutional model of the innovative economy]. Kyiv, IIE of NAS of Ukraine. 327 p. [in Ukrainian].

7. Kontseptualni osnovy modernizatsii zmistu pozashkilnoi osvity [Conceptual foundations of the modernization of the content of extracurricular education] (2019). *Information materials based on the results of the second stage of experimental research*. Kyiv [in Ukrainian].

8. Kostyria, I. O. (2018). Kulturna polityka Ukrainy v umovakh yevroïnteïhratsii [Cultural policy of Ukraine in the conditions of European integration]. *Hileia: naukovyi visnyk – Gilea: Scientific Bulletin*, 131, pp. 384–387 [in Ukrainian].

9. Londar, S. L., Shapovalova, O. O., Pron, N. B. (2020). Rynok osvitnikh posluh v Ukraini: konkurentni perevahy ta suchasni vyklyky dlia inozemnykh studentiv [Educational services market in Ukraine: competitive advantages and modern challenges for foreign students]. *Osvitnia analityka Ukrainy – Educational analytics of Ukraine*, 1 (8), pp. 5–22. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2020-1-5-22>. [in Ukrainian].

10. Mystetska osvita v Ukraini: estetychne vdoskonalennia osobystosti cherez rozkryttia tvorchoho potentsialu [Art education in Ukraine: aesthetic improvement of personality through the disclosure of creative potential]. *Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine*. Retrieved from <https://mcip.gov.ua/news/mysteczka-osvita-v-ukrayini-estetychne-vdoskonalennya-osobystosti-cherez-rozkryttia-tvorchoho-potenczialu/> [in Ukrainian].

11. Pro zatverdzhennia Bazovoho komponenta doshkilnoi osvity (Derzhavnoho standartu doshkilnoi osvity) nova redaktsiia: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12.01.2021 r. № 33 [On the approval of the Basic Component of Preschool Education (State Standard of Preschool Education) new version: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated January 12, 2021 No. 33]. Retrieved from <https://bit.ly/39UTWUn> [in Ukrainian].

12. Navolokina, A. S. (2017). Partnerstvo yak forma ekonomichnoi vzaiemodii na rynku osvitnikh posluh [Partnership as a form of economic interaction in the educational services market]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpriemnytstvo – State and regions. Series: Economy and entrepreneurship*, 1, pp. 79–86 [in Ukrainian].

13. Shkarlet, S. M. (Ed.). (2022). Osvita Ukrainy v umovakh viïnoho stanu. Innovatsiina ta proïektna diïalnist [Education in Ukraine during wartime. Innovative and project activity]: Scientific-methodological collection. Kyiv-Chernivtsi, «Bukrek». 140 p. [in Ukrainian].

14. Petrova, S. I. (2019). Kulturni potreby osobystosti ta kulturna diïalnist [Cultural needs of the personality and cultural activity]. *Yevrazijske Naukove Obyednannia –*

- Eurasian Scientific Association*, 10, pp. 79–80. Retrieved from <https://esa-conference.ru/wp-content/uploads/2019/11/esa-october-2019-part1.pdf> [in Ukrainian].
15. Pro innovatsiinu diialnist: Zakon Ukrainy vid 04.07.2002 r. № 40-IV. Redaktsiia vid 31.03.2023 [On innovative activity: Law of Ukraine dated 04.07.2002 No. 40-IV. Edition of 31.03.2023]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> [in Ukrainian].
16. Pro kulturu: Zakon Ukrainy vid 14.10.2012 r. № 2778-VI. [On culture: Law of Ukraine dated October 14, 2012 No. 2778-VI]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2778-17> [in Ukrainian].
17. Sarakun, L. P. (2016). Kulturna polityka suchasnoi Ukrainy [Cultural policy of modern Ukraine]. Kyiv. 205 p. [in Ukrainian].
18. Stankevych, I. V., Havrylenko, T. V. (2020). Konspekt lektsii z dystsypliny «Upravlinnia innovatsiiami»: dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity zi spetsialnosti 073 Menedzhment [Lecture notes on the discipline "Innovation Management": for higher education seekers in the specialty 073 Management]. Odesa, ONAZ im. O.S. Popova. 69 p. [in Ukrainian].
19. Tebenko, V. M., Hrytsaienko, H. I., Lysak, O. I. (2020). Ekonomika ta orhanizatsiia innovatsiinoi diialnosti: kurs lektsii [Economics and organization of innovative activity: course of lectures]. Melitopol, LIUKS. 159 p. [in Ukrainian].
20. Shevchenko, M. (2019). Kulturna polityka Ukrainy v umovakh yevrointehratsii: dilemy ta vyklyky [Cultural policy of Ukraine in the conditions of European integration: dilemmas and challenges]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty – International relations: theoretical and practical aspects*, 3, pp. 215–224. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.3.2019.159124> [in Ukrainian].
21. Shulgina, V. D., Riabinko, S. M. (2017). Tvorchia diialnist osobystosti u systemi mystetskoï osvity Ukrainy: yevropeyskyi kontekst [Creative activity of the individual in the system of art education in Ukraine: the European context]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv – Bulletin of the National Academy of Managers of Culture and Arts*, 1, pp. 80–85 [in Ukrainian].
22. Aydalot, P., Keeble, D. (2018). High technology industry and innovative environments. The European experience. London, Routledge Revivals. 250 p.
23. Barnett, H. G. (1953). Innovation: The Basis of Cultural Change. New York, McGraw-Hill Book Company. 462 p.
24. Berger, M., Gundy, M. (2016). Towards a Model Supporting educational Change. *International Journal of Information and Education Technology*, Vol. 6, No. 3, pp. 232–236. DOI: <https://doi.org/10.7763/IJiet.2016.V6.691>.
25. Cassiman, B., Valentini, G. (2016). Open innovation: Are inbound and outbound knowledge flows really complementary? *Strategic Management Journal*, 37, pp. 1034–1046. DOI: <https://doi.org/10.1002/smj.2375>.
26. Hutsaliuk, O. M., Holovina, O. I., Kozlovtsseva, V. A. (2019). Formuvannia innovatsiinoi infrastruktury natsionalnoi ekonomiky v umovakh hlobalizatsii ta intehratsii [Formation of innovative infrastructure of the national economy in conditions of globalization and integration]. *Infrastruktura rynku – Market infrastructure*, 33, pp. 381–487. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct33-56> [in Ukrainian].
27. Hutsaliuk, O. M., Bondar, Iu. A., Kotsyurba, O. Yu., Pitel, N. S. (2023). Upravlinnya rozvytkom innovatsiyno-proyektynoi diialnosti osvityvnykh zakladiv v umovakh vzayemodiyi, konkurentospromozhnosti ta zabezpechenni yikh finansovo-ekonomichnoyi bezpeky [Management of the Development of Innovative Project Activities of Educational Institutions in Terms of Cooperation, Competitiveness and Ensuring their Financial and Economic Security]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2 (45), pp. 90–96. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.2\(45\).90-96](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.2(45).90-96) [in Ukrainian].
28. Kramskyi, S. O., Hutsaliuk, O. M., Abliazova, N. R., Maltsev, M. M. (2023). Vykorystannia proiektnoho menedzhmentu yak innovatsiino-envaironmentalnoho pidkhodu v systemi pidhotovky fakhivtsiv z ekonomiky ta upravlinnia nauково-tekhnichnoiu sferoiu [The Use of Project Management as an Innovative and Environmental Approach in the System of Training Specialists in Economics and Management of the Scientific and Technical Sphere]. *Ekonomichniy visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 3 (73), pp. 88–96. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2023-3\(73\)-88-96](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2023-3(73)-88-96) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 23.05.2024

Формат цитування:

Літвяк А. В. Особливості реалізації державної підтримки інноваційних процесів на ринку мистецьких освітніх послуг у контексті економічної взаємодії. *Вісник економічної науки України*. 2024. № 1 (46). С. 94–103. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).94-103](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).94-103)

Litviak, A. V. (2024). Peculiarities of Implementation of State Support for Innovative Processes in the Market of Artistic Educational Services in the Context of Economic Interaction. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (46), pp. 94–103. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).94-103](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).94-103)

Ія Валеріївна Пасечник

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

ORCID 0009-0005-5935-2347

e-mail: pasechnik.iya@gmail.com,

Приватний заклад вищої освіти «Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова», м. Черкаси

ЕКОНОМІЧНЕ СТРАТЕГУВАННЯ ТА ЗАХОДИ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНО-ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЗАШКІЛЬНИХ МИСТЕЦЬКИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ

Вступ. В умовах сучасної глобалізації та зростаючої конкуренції, значення інновацій в освітній сфері набуває особливої ваги. Позашкільні мистецькі освітні заклади, які відіграють ключову роль у розвитку творчих здібностей та естетичної культури молоді, стикаються з низкою викликів, пов'язаних із необхідністю адаптації до змінюваних умов і очікувань суспільства. Важливим аспектом їх діяльності є впровадження інноваційних та проєктних методик, які можуть значно підвищити ефективність освітнього процесу та сприяти розширенню можливостей для творчого розвитку учнів.

Проблема ефективності інноваційно-проєктної діяльності в позашкільних мистецьких освітніх закладах є актуальною, оскільки інноваційні підходи вимагають не тільки нових знань і навичок від викладачів, але й адекватного ресурсного забезпечення, ефективних методів управління проєктами та сприятливого інноваційного клімату. Отже, ключовою задачею даного дослідження є розробка стратегій та рекомендацій, які б допомогли оптимізувати дані процеси і забезпечити їх високу результативність.

Постановка проблеми. Основними аспектами дослідження є створення інноваційної стратегії для позашкільних мистецьких освітніх закладів, розробка рекомендацій щодо підвищення економічної ефективності та фінансової стабільності інноваційних проєктів, формування практичних заходів щодо підвищення кваліфікації персоналу для успішної реалізації інноваційних проєктів.

Таким чином, наше дослідження має на меті не тільки теоретичне осмислення проблематики, але й розробку практично придатної інноваційної стратегії, яка може бути використана для зміцнення позицій позашкільних мистецьких освітніх закладів в освітньому просторі та підвищення їх конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безпосередньо питання проєктної діяльності у закладах позашкільної мистецької освіти розглядається у працях таких українських вчених: О. Смірнова [18], Е. Бойко, В. Вербицький, А. Корнієнко, О. Литовченко та В. Мачуський [5], В. Бистрякова, А. Осадча та Є. Гула [1].

Певні аспекти щодо підвищення ефективності інноваційно-проєктної діяльності позашкільних мис-

тецьких освітніх закладів визначаються у працях Х. Бахтіярова [4], О. Литовченко [6], С. Шкарлета [10], Я. Швень та О. Просіної [19].

Окремо відзначимо зарубіжних авторів, таких як П. Айдалот та Д. Кібл [20], М. Бергер та М. Ганді [21], Б. Кассіман та Г. Валентині [22], Р. Кларійс [23].

Згадані автори вивчають високотехнологічні галузі та інноваційні середовища в Європі, що може бути корисно для розуміння, як інноваційні підходи можуть бути інтегровані в освітні процеси в позашкільних мистецьких освітніх закладах в Україні. Також вони зосереджуються на моделі, що підтримує освітні зміни і може допомогти розробити методики, які сприятимуть інноваційним проєктам у досліджуваній області. Деякі з них досліджують відкриті інновації та взаємодію внутрішніх і зовнішніх потоків знань, що може бути корисним для залучення зовнішніх експертів й ресурсів у інноваційні проєкти в контексті розробки стратегій та рекомендацій щодо підвищення ефективності інноваційно-проєктної діяльності позашкільних мистецьких освітніх закладів.

Інші розглядають дозвілля та неформальну освіту в Європі, що може надати інсайти про підходи до позашкільної освіти, які можуть бути застосовані для підвищення інтересу та залученості учнів в Україні. Загалом визначені нами авторами забезпечують широкий спектр підходів і перспектив, які можуть бути інтегровані у науковий пошук з метою створення ефективних стратегій для інноваційних проєктів у позашкільних мистецьких освітніх закладах.

Мета дослідження полягає у розробці ефективних стратегій та практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності інноваційно-проєктної діяльності позашкільних мистецьких освітніх закладів. Ми зосередимось на вивченні та аналізі таких аспектів даної проблематики, як створення інноваційної стратегії для позашкільних мистецьких освітніх закладів, розроблення рекомендацій щодо підвищення економічної ефективності та фінансової стабільності інноваційних проєктів, розробці заходів щодо підвищення кваліфікації персоналу для успішної реалізації інноваційних проєктів.

Виклад основного матеріалу. Позашкільна освіта є важливою складовою системи освіти, яка доповнює та розширює формальну шкільну освіту, надаючи учням

можливості для розвитку інтересів, здібностей і компетенцій в різноманітних напрямках. Цей сегмент освіти охоплює широкий спектр програм та активностей, які відбуваються поза рамками традиційного шкільного навчання і можуть включати спортивні, мистецькі, наукові, технологічні та інші види діяльності. Зміст позашкільної освіти відзначається своєю багатогранністю та гнучкістю, дозволяючи дітям вибрати діяльність, яка відповідає їхнім індивідуальним інтересам та прагненням.

Позашкільна освіта є складовою системи безперервної освіти, визначеної Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про позашкільну освіту» і спрямована на розвиток здібностей та обдарувань вихованців, учнів і слухачів, задоволення їх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні [5].

Система позашкільної освіти включає такі основні взаємозв'язані елементи, як мету і завдання, зміст освіти, форми, методи і засоби її здійснення.

Основним системоутворюючим фактором системи позашкільної освіти є освітня діяльність у вільний час. Подальший розвиток позашкільної освіти як соціального інституту (соціокультурного феномену), який розвивається і функціонує, зберігаючи свою сутність при зміні змісту та структури, а також підвищення її якості можуть успішно здійснюватися за умови застосування ефективного науково-методичного забезпечення освітнього процесу [5].

Структуру позашкільної освіти становлять:

- позашкільні навчальні заклади;
- інші навчальні заклади як центри позашкільної освіти довільного підпорядкування, типів і форм власності, в тому числі школи соціальної реабілітації, міжшкільні навчально-виробничі комбінати, професійно-технічні та вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації;
- гуртки, секції, клуби, культурно-освітні, спортивно-оздоровчі, науково-пошукові об'єднання на базі загальноосвітніх навчальних закладів, міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, професійно-технічних та вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації;
- клуби та об'єднання за місцем проживання незалежно від підпорядкування, типів і форм власності;
- культурно-освітні, фізкультурно-оздоровчі, спортивні та інші навчальні заклади, установи;
- фонди, асоціації, діяльність яких пов'язана із функціонуванням позашкільної освіти [8].

Позашкільна освіта має критичне значення для всебічного розвитку особистості. Вона сприяє: розвитку творчих здібностей, зокрема діти мають змогу розвивати свої творчі потенціали в невимушеній атмосфері; соціалізації, що виражається в участі в позашкільних програмах, що дозволяє дітям взаємодіяти з однолітками з різних соціальних та культурних контекстів; формуванню лідерських якостей, наприклад, багато програм позашкільної освіти включають елементи самоврядування та лідерства; академічному успіху, адже дослідження показують, що участь у позашкільних активностях може позитивно впливати на шкільну успішність; емоційному та фізичному здоров'ю, зокрема, активності з фізичним навантаженням та хобі знижують стрес, сприяють кращому емоційному стану.

Таким чином, позашкільна освіта не тільки забезпечує дітям додаткові можливості для навчання та розвитку, але й відіграє важливу роль у формуванні збалансованої та гармонійної особистості.

Нині зміст стратегічних напрямів державної політики у сфері позашкільної освіти відображено в Законах України: «Про освіту» від 18.04.2021 р., «Про позашкільну освіту» від 16.10.2020 р., «Про охорону дитинства» від 17.03.2021 р., «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 09.08.2019 р. та деяких інших [5].

Безпосередньо позашкільні мистецькі освітні заклади в Україні відіграють важливу роль у системі освіти, надаючи учням можливість займатися різними видами мистецтва, розвивати свої творчі здібності та культурні навички. Ці заклади не тільки сприяють розвитку особистості дітей, але й відіграють ключову роль у збереженні та популяризації національної культури.

Позашкільні мистецькі освітні заклади — це установи, що забезпечують неформальну освіту в галузі мистецтва. Такі заклади можуть включати музичні школи, школи мистецтв, художні студії, театральні студії, танцювальні академії тощо. Основною метою таких установ є створення умов для мистецького розвитку дітей та молоді поза рамками формального шкільного навчання.

Такі заклади відіграють важливу роль у формуванні майбутнього культурного ландшафту України, підтримуючи і розвиваючи мистецькі таланти та надаючи їм можливості для росту і професійного розвитку.

Трансформаційні зміни в сучасних позашкільних мистецьких освітніх закладах, спрямовані на підвищення ефективності їх інноваційно-проектної діяльності, зосереджуються на декількох ключових напрямках. Ці зміни охоплюють вдосконалення педагогічних методів, інтеграцію новітніх технологій, залучення до міжнародних проектів та партнерств, а також створення новаторського освітнього середовища. Розглянемо кожен з представлених аспектів детальніше.

1. Вдосконалення педагогічних методів. Сучасні позашкільні мистецькі заклади активно впроваджують інтерактивні та студентоцентричні підходи до навчання, які сприяють глибшому залученню учнів та розвитку їхньої креативності. Використання методів проектного навчання, де учні самостійно планують і реалізують художні проекти, забезпечує не тільки набуття мистецьких навичок, але й розвиток організаційних та комунікативних здібностей.

2. Інтеграція новітніх технологій. Технологічні інновації, такі як цифрове мистецтво, віртуальна реальність та комп'ютерна анімація, відкривають нові можливості для мистецької експресії та навчання. Інтеграція цих технологій у навчальний процес дозволяє закладам не тільки розширити спектр навчальних матеріалів, але й надати учням доступ до сучасних методів художньої практики.

3. Залучення до міжнародних проектів та партнерств. Участь у міжнародних культурних та освітніх проектах забезпечує обмін досвідом і ідеями між мистецькими закладами різних країн, що сприяє впровадженню інновацій і підвищенню якості освітніх послуг. Така взаємодія відкриває нові горизонти для педагогів та учнів, розширюючи їх професійні та творчі можливості.

4. Створення новаторського освітнього середовища. Модернізація інфраструктури та створення стимулюючого середовища, що відповідає сучасним освітнім трендам, є критично важливими для залучення та утримання талановитих учнів та викладачів. Оновлені аудиторії, творчі лабораторії, арт-студії та мультимедійні простори створюють умови, що надихають на інновації і творчість.

5. Підвищення кваліфікації викладачів. Навчання та професійний розвиток викладачів у галузі новітніх технологій та інноваційних методик викладання є фундаментом для підвищення якості освітніх послуг. Регулярні тренінги, семінари та майстер-класи допомагають педагогам оволодівати новими підходами та ефективно інтегрувати їх у навчальний процес.

Ці трансформаційні зміни не тільки сприяють підвищенню ефективності інноваційно-проектної діяльності, але й забезпечують більш глибоке і багатогранне мистецьке освіту, готуючи учнів до активної участі у культурному та творчому житті суспільства.

Вважаємо за необхідне дати визначення сутності поняття «інноваційно-проектна діяльність у позашкільних мистецьких освітніх закладах». Інноваційно-проектна діяльність у позашкільних мистецьких освітніх закладах України охоплює широкий спектр дій, які включають в себе розробку та впровадження нових підходів, методів та форм мистецької освіти, щоб збагатити досвід учнів і підвищити результативність навчального процесу. Така діяльність спрямована на те, щоб робити позашкільну освіту більш привабливою, ефективною та доступною, а також адаптувати її до сучасних вимог і технологій.

Відтак, інноваційно-проектна діяльність у позашкільних мистецьких освітніх закладах не тільки збагачує освітній досвід учнів, але й сприяє їхньому комплексному розвитку, готуючи молодь до активної участі в сучасному динамічному світі.

Сутність і зміст інноваційної стратегії для позашкільних мистецьких освітніх закладів полягають у створенні та реалізації довгострокового плану, який спрямований на модернізацію позашкільного навчального процесу, інтеграцію нових технологій і методик, а також на забезпечення відповідності позашкільної освіти потребам сучасного суспільства і ринку праці. Основна мета такої стратегії — підвищити якість і доступність позашкільної мистецької освіти, стимулювати творчий і професійний розвиток учнів. Інноваційна стратегія в позашкільних мистецьких закладах має на меті:

1. Підвищення ефективності освітнього процесу через використання сучасних освітніх технологій та підходів, які сприяють кращому засвоєнню матеріалу.

2. Розширення можливостей для творчого розвитку учнів за рахунок введення нових програм і дисциплін, які відповідають сучасним трендам у мистецтві та культурі.

3. Залучення нових груп учнів з різних соціальних та культурних середовищ, що забезпечує інклюзивність та доступність мистецької освіти.

4. Міжнародне співробітництво з метою обміну досвідом та інтеграції у глобальний освітній та культурний контекст.

Зміст інноваційної стратегії охоплює кілька ключових елементів:

1. Технологічна модернізація. Впровадження новітніх технологій у навчальний процес, таких як вірту-

альна та аугментована реальність, цифрове мистецтво, онлайн-платформи для навчання та спілкування.

2. Куррикулярне оновлення. Перегляд та оновлення навчальних планів з урахуванням сучасних вимог та трендів у мистецтві, включення міждисциплінарних курсів, які поєднують мистецтво з наукою, технологіями та бізнесом.

3. Професійний розвиток викладачів. Навчання та розвиток педагогічного складу для роботи з новими методами та технологіями, забезпечення постійного оновлення знань і навичок.

4. Міжнародні та міжсекторальні партнерства. Розвиток співпраці з іншими освітніми та культурними інституціями, науковими організаціями, технологічними компаніями та громадськими об'єднаннями.

5. Залучення зацікавлених сторін. Включення учнів, батьків, а також ширшої громадськості у процес планування та реалізації інновацій, організація громадських заходів, фестивалів, виставок тощо.

6. Моніторинг та оцінка. Встановлення системи моніторингу та оцінки результатів інноваційної діяльності, щоб гарантувати відповідність результатів встановленим цілям, а також виявити потребу в подальших змінах або корективі.

Виконання цих кроків дозволить позашкільним мистецьким освітнім закладам не тільки підвищити якість освіти та її привабливість, але й зробити навчання мистецтву доступнішим і змістовнішим для сучасної молоді.

Створення інноваційної стратегії для позашкільних мистецьких освітніх закладів вимагає комплексного підходу, що включає аналіз поточного стану закладів, визначення стратегічних цілей, впровадження новітніх технологій, а також залучення та навчання персоналу.

Ми пропонуємо детальний план розробки та впровадження інноваційної стратегії (рис. 1):

Крок 1. Діагностика поточного стану. Перший крок полягає у зборі та аналізі даних про поточні програми, ресурси, обладнання, педагогічний склад та результативність навчання учнів. Це включає:

- оцінку наявних навчальних програм та методів викладання;
- аналіз потреб та інтересів учнів та їхніх батьків;
- вивчення внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливають на діяльність закладу.

Крок 2. Визначення стратегічних цілей. На основі зібраної інформації формулюються основні стратегічні цілі. Дані цілі можуть включати:

- підвищення якості освітніх послуг;
- розширення спектру мистецьких дисциплін;
- інтеграція сучасних технологій у навчальний процес;

- залучення більшої кількості учнів.

Крок 3. Розробка стратегічних ініціатив. Для досягнення поставлених цілей розробляються конкретні ініціативи:

- технологічна інтеграція, зокрема це впровадження цифрових інструментів та платформ для викладання мистецтв (наприклад, програми для цифрового дизайну, музичні редактори);
- професійний розвиток, що включає організація тренінгів та майстер-класів для викладачів з використання нових методів і технологій;

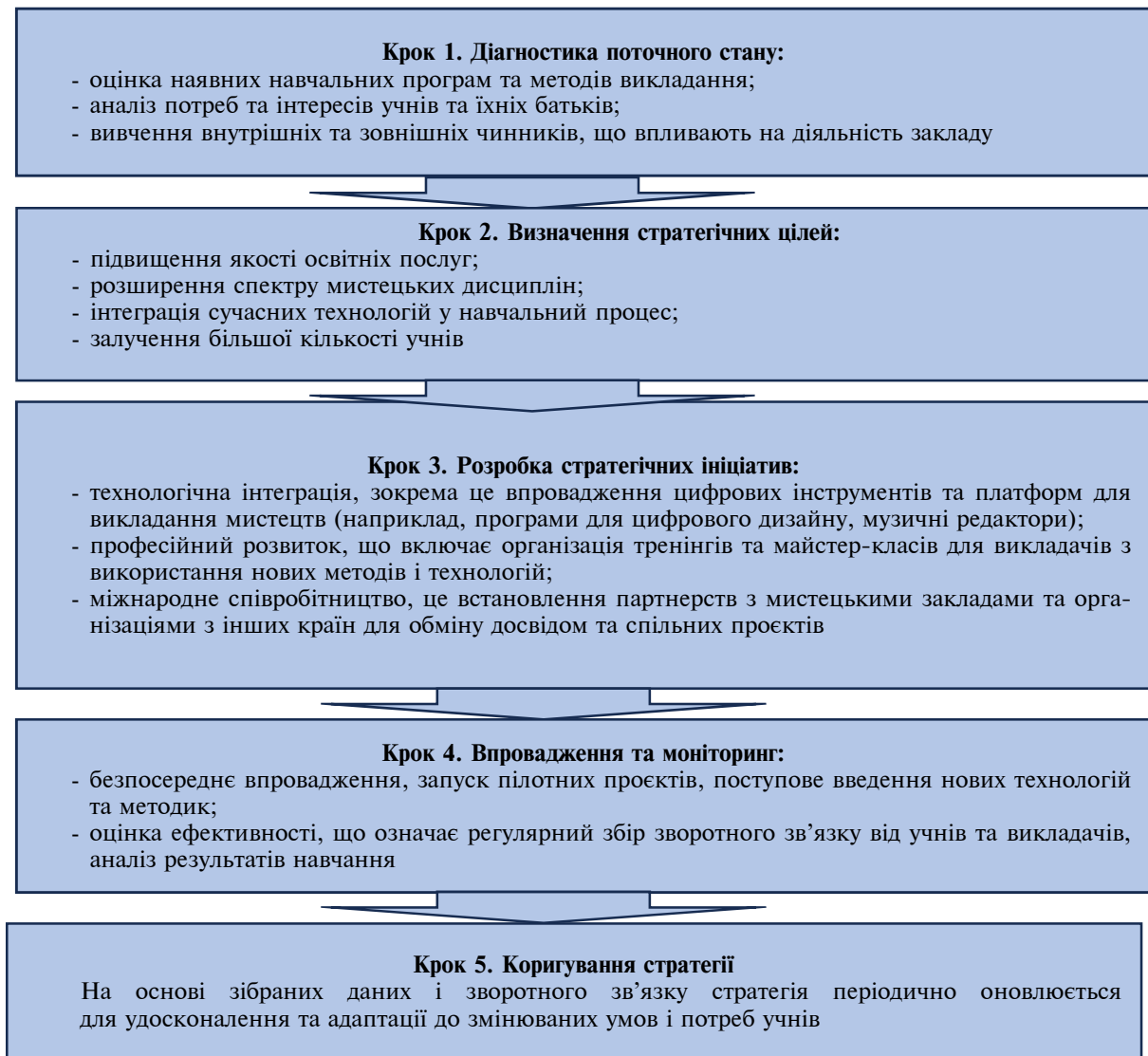

Рис. 1. План розробки та впровадження інноваційної стратегії для позашкільних мистецьких освітніх закладів

Розроблено автором на основі [14-17].

— міжнародне співробітництво, це встановлення партнерств з мистецькими закладами та організаціями з інших країн для обміну досвідом та спільних проєктів.

Крок 4. Впровадження та моніторинг. Після розробки ініціатив відбувається їх поступове впровадження. Важливо також налаштувати систему моніторингу та оцінки результатів:

— безпосереднє впровадження, запуск пілотних проєктів, поступове введення нових технологій та методик;

— оцінка ефективності, що означає регулярний збір зворотного зв'язку від учнів та викладачів, аналіз результатів навчання.

Крок 5. Коригування стратегії. На основі зібраних даних і зворотного зв'язку стратегія періодично оновлюється для удосконалення та адаптації до змінюваних умов і потреб учнів.

Отже, інноваційна стратегія для позашкільних мистецьких освітніх закладів має чітко визначену місію, цілі, мету та завдання, які забезпечують її сис-

темність і ефективність. Пропонуємо детально розглянути кожен з цих елементів:

Місія стратегії полягає у створенні інноваційного середовища, яке сприяє всебічному розвитку та професійній підготовці молодих митців через інтеграцію сучасних технологій, використання передових педагогічних практик і залучення до міжнародного культурного обміну. Стратегія прагне забезпечити доступність і високу якість мистецької освіти для всіх категорій учнів.

Основні цілі стратегії включають:

1. Інтеграція інновацій. Впровадження новітніх технологій і методик навчання, які підвищують якість і ефективність освітнього процесу.

2. Розвиток міжнародної співпраці. Залучення до міжнародних проєктів для обміну досвідом та підвищення стандартів освіти.

3. Професійний розвиток викладачів. Організація систематичних тренінгів та семінарів для підвищення кваліфікації викладачів.

4. Забезпечення інклюзивності. Створення умов для залучення учнів з різних соціальних та культурних середовищ.

Метою інноваційної стратегії є створення умов, за яких кожен учень може реалізувати свій творчий потенціал, забезпечення рівного доступу до мистецької освіти та підготовка молоді до активної участі в культурному житті суспільства. Стратегія також прагне адаптувати освітні заклади до швидкозмінних умов сучасного світу, забезпечуючи випускникам необхідні компетенції для успішної кар'єри.

Для досягнення визначених цілей і виконання місії стратегія має наступні завдання:

1. Модернізація навчального обладнання та інфраструктури. Покращення матеріально-технічної бази, закупівля нового обладнання та оновлення приміщень.

2. Розробка нових курсів і програм. Введення інноваційних курсів, що відповідають сучасним вимогам у сфері мистецтв.

3. Підвищення інклюзивності та доступності освіти. Впровадження програм, спрямованих на підтримку учнів з особливими потребами та забезпечення можливостей для навчання віддалено.

4. Створення платформи для міжнародної співпраці. Розвиток партнерських відносин з закордонними освітніми та культурними інституціями.

5. Впровадження системи моніторингу та оцінки. Розробка та впровадження інструментів для оцінки ефективності навчальних програм та зворотного зв'язку від учасників освітнього процесу.

Отже, на основі вище визначеного, можна побудувати концептуальну схему інноваційної стратегії для позашкільних мистецьких освітніх закладів (рис. 2).

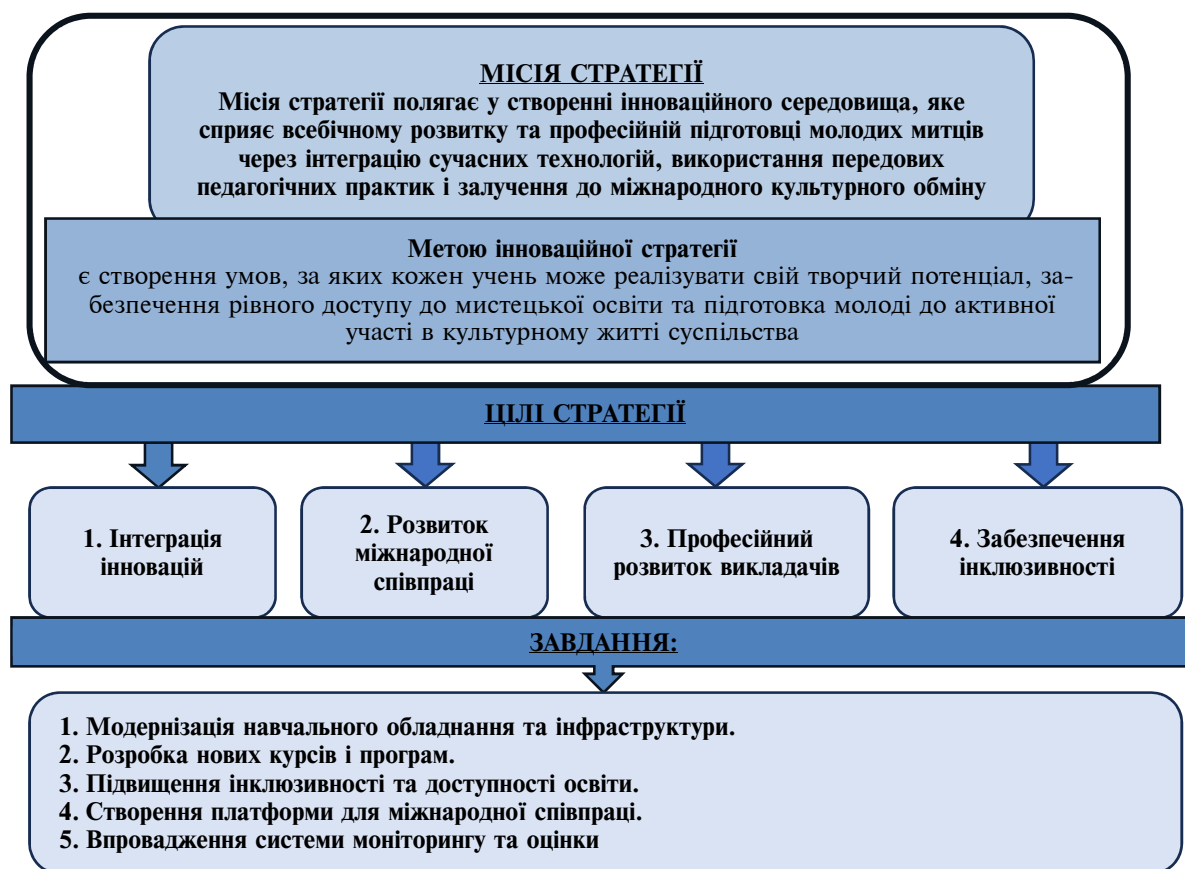

Рис. 2. Інноваційна стратегія для позашкільних мистецьких освітніх закладів

Розроблено автором на основі [1; 3; 5; 9; 12-16].

За допомогою цієї стратегії позашкільні мистецькі освітні заклади зможуть не тільки покращити якість навчання та розвивати потенціал учнів, але й ефективно адаптуватися до викликів сучасності, активно впливаючи на культурне життя суспільства.

Загалом, інноваційна стратегія для позашкільних мистецьких освітніх закладів допомагає не тільки підвищити якість освіти, але й створити умови для розвитку креативності та самовираження кожної дитини, що є критично важливим у сучасному динамічному світі.

Важливо в контексті створення інноваційної стратегії для позашкільних мистецьких освітніх закла-

дів провести оцінку зовнішнього середовища позашкільних мистецьких освітніх закладів в Україні, що вимагає аналіз різних чинників, що впливають на їх діяльність. До цих чинників входять політичні, економічні, соціокультурні та технологічні аспекти. Про кожен з цих аспектів детальніше.

Політичні чинники:

1. Державна політика та фінансування. Позашкільна освіта в Україні підтримується державою, але рівень фінансування може змінюватися в залежності від економічної ситуації та політичних пріоритетів. Збільшення або зменшення бюджетних асигнувань безпосередньо впливає на можливості закладів.

2. Законодавчі ініціативи. Закони, що регулюють освітню діяльність, в тому числі позашкільну, визначають стандарти якості, права та обов'язки учасників освітнього процесу.

Економічні чинники:

1. Економічна стабільність. Загальний економічний клімат в країні впливає на інвестиції в освіту, заробітні плати вчителів, а також спроможність батьків платити за додаткові освітні послуги.

2. Фінансування з приватних джерел. Спонсорська підтримка або благодійні внески можуть суттєво покращувати матеріально-технічну базу закладів та їх програми.

Соціокультурні чинники:

1. Культурні цінності. Велика увага до збереження культурної спадщини та розвитку мистецької освіти в Україні сприяє підтримці таких закладів. Мистецтво є важливою частиною національної ідентичності.

2. Зміни в освітніх потребах. Зростаючий інтерес до глобалізації та міжнародної інтеграції може спонукати до збільшення кількості міжнародних програм та проєктів в позашкільних мистецьких закладах.

Технологічні чинники:

1. Доступність новітніх технологій. Інтеграція цифрових технологій та медіа в освітній процес відкриває нові можливості для навчання та творчості, але вимагає відповідних інвестицій.

2. Технологічне навчання. Необхідність впровадження навчальних програм, що включають використання сучасних технологій, змінює підходи до освітнього процесу в закладах.

Відтак, оцінка зовнішнього середовища показує, що позашкільні мистецькі освітні заклади в Україні опиняються в динамічному контексті, де політичні, економічні, соціокультурні та технологічні фактори взаємодіють, впливаючи на їх діяльність та розвиток. Це вимагає від закладів гнучкості, адаптивності та інноваційного підходу до планування та управління, щоб відповідати на виклики та використовувати можливості сучасного освітнього ландшафту.

Для підвищення економічної ефективності та фінансової стабільності інноваційних проєктів у позашкільних мистецьких освітніх закладах важливо впровадити ряд стратегічних рекомендацій. Дані рекомендації повинні базуватися на ретельному аналізі внутрішніх та зовнішніх факторів, що впливають на діяльність закладів.

Основні запропоновані рекомендації:

1. Оптимізація витрат.

Енергоефективність: зменшення витрат на енергію через впровадження енергоефективних технологій та обладнання. Це може включати модернізацію освітлення, опалення та вентиляції.

Автоматизація процесів: використання автоматизованих систем для управління ресурсами та ефективнішого контролю за використанням матеріалів та обладнання, що знижує витрати та підвищує продуктивність.

2. Диверсифікація джерел фінансування.

Гранти та субсидії: активне залучення коштів через гранти та субсидії від державних, приватних та міжнародних фондів, спрямованих на підтримку культурних та освітніх проєктів.

Партнерства з бізнесом: розвиток співпраці з комерційними організаціями, які можуть інвестувати в мистецькі проєкти як частину своїх корпоративних соціальних програм.

3. Підвищення доходів.

Розширення програм: розробка та впровадження нових платних програм та майстер-класів, які можуть приваблювати нових учнів.

Комерціалізація продуктів діяльності: продаж творів мистецтва, рукотворних предметів, організація платних виставок та концертів, що є результатом роботи учнів і викладачів.

4. Управління ризиками.

Фінансовий моніторинг: регулярний аналіз фінансового стану та визначення потенційних ризиків для своєчасного реагування та вживання корективних заходів.

Страховання: використання страхових послуг для захисту від можливих фінансових втрат від непередбачуваних подій, таких як природні катастрофи чи інші надзвичайні ситуації.

5. Підвищення внутрішньої ефективності.

Професійний розвиток: навчання персоналу сучасним методам управління проєктами та фінансами, що забезпечить більшу ефективність у роботі.

Технологічні інновації: впровадження сучасних технологічних рішень для оптимізації управління ресурсами та процесами.

Додаткові рекомендації для підвищення економічної ефективності та фінансової стабільності інноваційних проєктів у позашкільних мистецьких освітніх закладах можуть включати наступні аспекти:

1. Залучення спільноти.

Краудфандинг та донорство: організація краудфандингових кампаній для фінансування конкретних проєктів, що викликають великий суспільний інтерес. Залучення донорів через показ успішних кейсів і чітких переваг проєктів для громади.

Локальні партнерства: співпраця з місцевими підприємствами та організаціями, які можуть спонсорувати проєкти або надавати ресурси (місця для виступів, матеріали для художніх робіт тощо) в обмін на рекламу чи соціальний кредит.

2. Впровадження гнучких освітніх моделей.

Гібридне навчання: комбінація онлайн- і офлайн-форматів навчання може допомогти зменшити витрати на утримання приміщень і залучити більше учнів, які з різних причин не можуть відвідувати заклад регулярно.

Модульні курси: розробка курсів, які дозволяють учням вибирати та платити лише за ті модулі чи класи, які їх цікавлять, замість традиційних довготривалих програм.

3. Підвищення видимості та маркетинг.

Ефективний маркетинг: використання сучасних маркетингових інструментів, таких як соціальні медіа, контент-маркетинг та емейл-маркетинг, для просування програм і залучення нових учнів.

Брендування: створення унікального бренду для закладу, який відображатиме його особливості та переваги, що допоможе виділитися серед конкурентів та привернути увагу потенційних клієнтів.

4. Стратегічне планування.

Довгострокове планування: розробка довгострокових планів для стабільного розвитку та адаптації до мінливих умов ринку та технологічного середовища.

Аналіз ринку: регулярне проведення досліджень ринку для з'ясування потреб цільової аудиторії та адаптації програм відповідно до цих потреб.

5. Стійке управління.

Розумне управління ресурсами: контроль за використанням ресурсів, забезпечення економного використання матеріалів і оптимізація витрат на енергію.

Управління персоналом: створення стимулів для високої продуктивності викладачів та співробітників, включаючи системи мотивації, навчання та розвитку.

Запропоновані рекомендації допоможуть позашкільним мистецьким освітнім закладам підвищити їх економічну ефективність і фінансову стабільність, а також забезпечити тривале і стає функціонування інноваційних проєктів.

Вважаємо, що для успішної реалізації інноваційних проєктів у позашкільних мистецьких освітніх закладах важливо зосередитися на стратегіях підвищення кваліфікації персоналу. Ми пропонуємо декілька ключових рекомендацій.

1. Навчання та розвиток професійних навичок:

- впровадження спеціалізованих курсів та семінарів, які зосереджуються на найновіших методах викладання мистецтва та інноваційних технологіях;

- залучення кваліфікованих експертів для проведення майстер-класів;

- створення можливостей для обміну досвідом з колегами з інших установ.

2. Менторство та коучинг:

- розробка менторських програм, які допомагають новим співробітникам швидше адаптуватися та навчатися у досвідчених колег;

- використання коучингу для розвитку лідерських навичок та управлінської ефективності.

3. Інтеграція технологій:

- навчання персоналу використанню новітніх цифрових інструментів та платформ, які можуть підвищити ефективність навчального процесу;

- впровадження програмного забезпечення для управління проєктами, що сприятиме кращій координації і плануванню інноваційних проєктів.

4. Залучення зовнішнього фінансування та ресурсів:

- пошук грантів і спонсорських коштів для фінансування додаткових тренінгів та освітніх позашкільних програм;

- співпраця з університетами, культурними установами та іншими організаціями для розробки спільних навчальних ініціатив.

5. Оцінка та адаптація:

- регулярний аналіз ефективності проведених тренінгів та адаптація програм згідно з отриманими результатами;

- використання зворотного зв'язку від співробітників для удосконалення навчальних матеріалів та методик.

Імплементация цих заходів допоможе підвищити ефективність інноваційно-проєктної діяльності в позашкільних мистецьких освітніх закладах та сприятиме розвитку креативного потенціалу як учителів, так і учнів.

Висновки. Позашкільна освіта в Україні відіграє ключову роль у формуванні гармонійної особистості, розвитку креативності та професійної підготовки молоді. Інноваційно-проєктна діяльність у мистецьких позашкільних освітніх закладах збагачує освітній досвід, сприяючи всебічному розвитку учнів.

Стратегічні напрями розвитку позашкільної освіти включають вдосконалення педагогічних методів, інтеграцію новітніх технологій, залучення до міжнародних проєктів та створення інноваційного освітнього середовища. Ці напрями мають на меті підвищення якості освіти та розширення можливостей для творчого розвитку учнів.

Зовнішнє середовище позашкільних мистецьких освітніх закладів, включаючи політичні, економічні, соціокультурні та технологічні фактори, значно впливає на їх діяльність та можливості для інновацій.

Реалізація інноваційної стратегії вимагає комплексного підходу, який включає діагностику поточного стану позашкільних закладів, визначення стратегічних цілей, розробку та впровадження конкретних ініціатив, а також моніторинг і коригування запроваджених змін.

Для забезпечення успішної реалізації інноваційних проєктів необхідне постійне підвищення кваліфікації персоналу, включаючи навчання новітнім технологіям і методам, менторство, коучинг, а також інтеграцію технологій у навчальний процес.

Всі основні висновки з дослідження підкреслюють важливість позашкільної освіти у формуванні майбутнього України, підтримці та розвитку мистецьких талантів, а також необхідність адаптації до сучасних вимог та викликів освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Бистрякова В. Н., Осадча А. М., Гула Є. П. Інноваційні процеси розвитку мистецької освіти в контексті європейської інтеграції. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/9370/1/20180504_311.pdf.

2. Бойко А. Е., Вербицький В. В., Корнієнко А. В., Литовченко О. В., Мачуський В. В. Позашкільна освіта: додаткові можливості для розвитку особистості дитини. *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні*: монографія. Київ: КОНБІ ПРИНТ, 2021. URL: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>.

3. Інновації в освіті: перспективи розвитку: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. 357 с.

4. Арістова А. В., Бахтіярова Х. Ш., Волобуєва С. В. Інноваційні технології навчання: навч. посіб.; словник для студ. вищих технічних навчальних закладів. Київ: НТУ, 2017. 172 с.

5. Бойко А. Е., Вербицький В. В., Корнієнко А. В., Литовченко О. В., Мачуський В. В. Інноваційний розвиток позашкільної освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа»: методичний посібник. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 223 с.

6. Литовченко О. В. Заклади позашкільної освіти України в умовах війни: освітня, просвітницька, громадська діяльність. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2022. Вип. 26. Кн. 1. С. 213-225. DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-1-213-225>.

7. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція: Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 р. № 33. URL: <https://bit.ly/39UTWUn>.

8. Структура позашкільної освіти. *Міжнародна асоціація позашкільної освіти*. URL: <https://pou.org.ua/struktura/>.

9. Бойко А. Е., Вербицький В. В., Корнієнко А. В., Литовченко О. В., Мачуський В. В. Модернізація організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти: методичний посібник. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2020. 223 с.

10. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: науково-методичний збірник / за заг. ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці: «Букрек», 2022. 140 с.

11. Освіта в незалежній Україні: розвиток та конкурентоспроможність. Інформаційно-аналітичний збірник. МОН України. Київ. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpnevakonferencia/2021/19.08/Inform.zbirnyk-Osv.v.nezalezniy.Ukrayini/Inform.zbirnykOsv.v.nezalezniy.Ukrayini.17.08-1.pdf>.
12. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>.
13. Про культуру: Закон України від 14.10.2012 р. № 2778-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>.
14. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
15. Про позашкільну освіту: Закон України від 22.06.2000 р. № 1841-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14>.
16. Про організацію освітньої діяльності в закладах позашкільної освіти у 2022/2023 навчальному році: Лист МОН України від 27 липня 2022 р. № 1/8507-22. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-organizaciyu-osvitnoyi-diyalnosti-v-zakladah-pozashkilnoyi-osviti-u-20222023-navchalnomu-roci>.
17. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80>.
18. Смірнова О. О. Методичні основи проєктної діяльності у закладі позашкільної мистецької освіти. *Освітньо-науковий простір*. 2021. №1. DOI: <https://doi.org/10.31392/ONP-npu-1.2021.10>.
19. Просіна О., Швень Я. Управління закладом позашкільної освіти: сучасні тренди, співпраця, проєкти: посібник. Біла Церква: ТОВ «Білоцеркв-друк». 252 с.
20. Aydalot P., Keeble D. High technology industry and innovative Environments. The European experience. London: Routledge Revivals, 2018. 250 p.
21. Berger M. & Gundy M. Towards a Model Supporting educational Change. *International Journal of Information and Education Technology*. 2016. Vol. 6. No. 3. P. 232-236. DOI: <https://doi.org/10.7763/IJiet.2016.V6.691>.
22. Cassiman B., Valentini G. Open innovation: Are inbound and outbound knowledge flows really complementary? *Strategic Management Journal*. 2016. № 37. P. 1034-1046. DOI: <https://doi.org/10.1002/smj.2375>.
23. Clarijs R. Leisure and non- formal education. A European overview of after- and out-of-school education. Prague, CZ: Zenka, 2008.
24. European Association of Institutions of Non-formal Education of Children and Youth. URL: <http://www.eaicy.eu/>.
25. Goals to Transform Our World. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/>.
26. Гуцалюк О. М., Головіна О. І., Козловцева В. А. Формування інноваційної інфраструктури національної економіки в умовах глобалізації та інтеграції. *Інфраструктура ринку*. 2019. № 33. С. 381-487. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct33-56>.
27. Гуцалюк О. М., Бондар Ю. А., Коцюрба О. Ю., Пітел Н. С. Управління розвитком інноваційно-проєктної діяльності освітніх закладів в умовах взаємодії, конкурентоспроможності та забезпеченні їх фінансово-економічної безпеки. *Вісник економічної науки України*. 2023. № 2 (45). С. 90-96. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.2\(45\).90-96](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.2(45).90-96).
28. Крамський С. О., Гуцалюк О. М., Аблязова Н. Р., Мальцев М. М. Використання проєктного менеджменту як інноваційно-енвіронментального підходу в системі підготовки фахівців з економіки та управління науково-технічною сферою. *Економічний вісник Донбасу*. 2023. № 3 (73). С. 88-96. DOI: [https://doi.org/10.129_58/1817-3772-2023-3\(73\)-88-96](https://doi.org/10.129_58/1817-3772-2023-3(73)-88-96).

References

1. Bystriakova, V. N., Osadcha, A. M., Hula, Ye. P. (2018). Innovatsiini protsesy rozvytku mystetskoï osvity v konteksti yevropeiskoi intehtatsii [Innovative processes in the development of art education in the context of European integration]. Retrieved from https://er.knuid.edu.ua/bitstream/123456789/9370/1/20180504_311.pdf [in Ukrainian].
2. Boiko, A. E., Verbytskyi, V. V., Korniienko, A. V., Lytovchenko, O. V., Machuskiy, V. V. (2018). Pozashkilna osvita: dodatkovy mozhyvosti dlia rozvytku osobystosti dytyny Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini [Extracurricular education: additional opportunities for the development of a child's personality]. Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini [National report on the state and prospects of education development in Ukraine]. Kyiv, KONVI PRINT. DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua> [in Ukrainian].
3. Innovatsii v osviti: perspektyvy rozvytku [Innovations in education: development prospects]. (2021). *Proceedings of the I International Scientific and Practical Conference*. Ternopil, ZUNU. 357 p. [in Ukrainian].
4. Aristova, A. V., Bakhtiiarova, Kh. Sh., Volobueva, S. V. (2017). Innovatsiini tekhnolohii navchannia [Innovative teaching technologies]. Kyiv, NTU. 172 p. [in Ukrainian].
5. Boiko, A. E., Verbytskyi, V. V., Korniienko, A. V., Lytovchenko, O. V., Machuskiy, V. V. (2023). Innovatsiinyi rozvytok pozashkilnoi osvity v umovakh realizatsii kontseptsii "Nova ukrainska shkola" [Innovative development of extracurricular education under the implementation of the "New Ukrainian School" concept]. Ivano-Frankivsk, NAIR. 223 p. [in Ukrainian].
6. Lytovchenko, O. (2022). Zaklady pozashkilnoi osvity Ukrainy v umovakh viiny: osvithnia, prosvitnytska, hromadska diialnist [Institutions of extracurricular education in Ukraine under war conditions: educational, enlightening, public activities]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditey ta uchnivskoi molodi – Theoretical-methodological problems of educating children and youth*, Vol. 26, Book 1, pp. 213-225. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-1-213-225> [in Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennia Bazovoho komponenta doshkilnoi osvity (Derzhavnoho standartu doshkilnoi osvity) nova redaktsiia: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12.01.2021 r. № 33 [On the approval of the Basic Component of Preschool Education (State Standard of Preschool Education) new version: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated January 12, 2021 No. 33]. Retrieved from <https://bit.ly/39UTWUn> [in Ukrainian].
8. Struktura pozashkilnoi osvity [Structure of extracurricular education]. (2024). *International Association of Extracurricular Education*. Retrieved from <https://pou.org.ua/struktura/> [in Ukrainian].
9. Boiko, A. E., Verbytskyi, V. V., Korniienko, A. V., Lytovchenko, O. V., Machuskiy, V. V. (2020). Modernizatsiia orhanizatsii osvitnoho protsesu v zakladakh pozashkilnoi osvity [Modernization of the organization of

the educational process in institutions of extracurricular education]. Kropyvnytskyi, Imeks-LTD. 223 p. Retrieved from <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723075> [in Ukrainian].

10. Shkarlet, S. M. (Ed.). (2022). *Osvita Ukrainy v umovakh viinoho stanu. Innovatsiina ta proiektna diialnist* [Education in Ukraine during the war state. Innovative and project activity]. Kyiv-Chernivtsi, Bukrek [in Ukrainian].

11. *Osvita v nezalezhnii Ukraini: rozvytok ta konkurentospromozhnist* [Education in independent Ukraine: development and competitiveness]. (2021). *Informatsiino-analitychnyi zbirnyk – Information-analytical collection*. Ministry of Education and Science of Ukraine. Kyiv. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpnevakonferencia/2021/19.08/Inform.zbirnyk-Osv.v.nezalezhnyi.Ukrayini/Inform.zbirnykOsv.v.nezalezhnyi.Ukrayini.17.08-1.pdf> [in Ukrainian].

12. Pro innovatsiinu diialnist: Zakon Ukrainy vid 04.07.2002 r. № 40-IV [On innovative activity: Law of Ukraine from 04.07.2002 No. 40-IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> [in Ukrainian].

13. Pro kulturu: Zakon Ukrainy vid 14.10.2012 r. № 2778-VI [On culture: Law of Ukraine dated October 14, 2012 No. 2778-VI]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2778-17> [in Ukrainian].

14. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII [On education: Law of Ukraine from 05.09.2017 No. 2145-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].

15. Pro pozashkilnu osvitu: Zakon Ukrainy vid 22.06.2000 r. № 1841-III [On extracurricular education: Law of Ukraine from 22.06.2000 No. 1841-III]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14> [in Ukrainian].

16. Pro orhanizatsiiu osvitnoi diialnosti v zakladakh pozashkilnoi osvity u 2022/2023 navchalnomu rotsi: Lyst MON Ukrainy № 1/8507-22 vid 27 lyunya 2022 roku [On the organization of educational activities in institutions of extracurricular education in the 2022/2023 academic year: Letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1/8507-22 from July 27, 2022]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/npa/pro-organizaciyu-osvitnoyi-diyalnosti-v-zakladah-pozashkilnoyi-osviti-u-20222023-navchalnomu-roci> [in Ukrainian].

17. Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku [On the approval of the National Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine for the period until 2030]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80> [in Ukrainian].

18. Smirnova, O. O. (2021). *Metodychni osnovy proektnoi diialnosti u zakladi pozashkilnoi mystetskoj osvity* [Methodological foundations of project activity in the institution of extracurricular art education]. *Osvitno-naukovyi prostir – Educational-scientific space*, 1. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).104-112](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).104-112)

<https://doi.org/10.31392/ONP-npu-1.2021.10> [in Ukrainian].

19. Prosina, O., Shven, Y. (2021). *Upravlinnia zakladom pozashkilnoi osvity: suchasni trendy, spivpratsia, proekty* [Management of an extracurricular education institution: modern trends, cooperation, projects]. Bila Tserkva, TOV “Bilotserkvdruk”. 252 p. [in Ukrainian].

20. Aydalot, P., Keeble, D. (2018). *High technology industry and innovative environments. The European experience*. London, Routledge Revivals. 250 p.

21. Berger, M., Gundy, M. (2016). Towards a Model Supporting educational Change. *International Journal of Information and Education Technology*, Vol. 6, No. 3, pp. 232–236. DOI: <https://doi.org/10.7763/IJiet.2016.V6.691>.

22. Cassiman, B., Valentini, G. (2016). Open innovation: Are inbound and outbound knowledge flows really complementary? *Strategic Management Journal*, 37, pp. 1034–1046. DOI: <https://doi.org/10.1002/smj.2375>.

23. Clarijs, R. (2008). *Leisure and non-formal education. A European overview of after- and out-of-school education*. Prague, Zenka.

24. European Association of Institutions of Non-formal Education of Children and Youth. Retrieved from <http://www.eaicy.eu/>.

25. Goals to Transform Our World. Retrieved from <https://www.un.org/sustainabledevelopment/>.

26. Hutsaliuk, O. M., Holovina, O. I., Kozlovtsseva, V. A. (2019). Formuvannia innovatsiinoi infrastruktury natsionalnoi ekonomiky v umovakh hlobalizatsii ta intehratsii [Formation of innovative infrastructure of the national economy in conditions of globalization and integration]. *Infrastruktura rynku – Market infrastructure*, 33, pp. 381–487. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct33-56> [in Ukrainian].

27. Hutsaliuk, O. M., Bondar, Iu. A., Kotsyurba, O. Yu., Pitel, N. S. (2023). Upravlinnya rozvytkom innovatsiyno-proyektnoyi diialnosti osvitnikh zakladiv v umovakh vzayemodiyi, konkurentospromozhnosti ta zabezpechenni yikh finansovo-ekonomichnoyi bezpeky [Management of the Development of Innovative Project Activities of Educational Institutions in Terms of Cooperation, Competitiveness and Ensuring their Financial and Economic Security]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2 (45), pp. 90–96. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.2\(45\).90-96](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.2(45).90-96) [in Ukrainian].

28. Kramskyi, S. O., Hutsaliuk, O. M., Abliazova, N. R., Maltsev, M. M. (2023). Vykorystannia proiektnoho menedzhmentu yak innovatsiino-envaironmentalnoho pidkhodu v systemi pidgotovky fakhivtsiv z ekonomiky ta upravlinnia nauko-tekhnichnoiu sferoiu [The Use of Project Management as an Innovative and Environmental Approach in the System of Training Specialists in Economics and Management of the Scientific and Technical Sphere]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 3 (73), pp. 88–96. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2023-3\(73\)-88-96](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2023-3(73)-88-96) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.05.2024

Формат цитування:

Пасечник І. В. Економічне стратегування та заходи щодо підвищення ефективності інноваційно-проектної діяльності позашкільних мистецьких освітніх закладів. *Вісник економічної науки України*. 2024. № 1 (46). С. 104–112. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).104-112](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).104-112)

Pasechnyk, I. V. (2024). Economic Strategizing and Measures to Improve the Efficiency of Innovative Project Activities of Extracurricular Art Educational Institutions. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (46), pp. 104–112. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).104-112](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).104-112)

Сергій Іванович Гриценко

академік АЕН України

д-р екон. наук, проф.

ORCID 0000-0002-3322-3986

e-mail: sergiy.gritsenko@gmail.com,

Ілона Андріївна Котляр

здобувач вищої освіти

e-mail: ikotliar0909@gmail.com,

Національний авіаційний університет, м. Київ

ОПТИМІЗАЦІЯ ЛОГІСТИЧНИХ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Постановка проблеми. Цифрові технології представляють собою системи та інструменти, що використовують цифрове представлення інформації у вигляді бітів. Основною перевагою цих технологій є зниження витрат на зберігання, обробку та передачу даних. Це включає широкий спектр пристроїв та інструментів, від простих електронних приладів і соціальних медіа до складних систем підтримки комп'ютерного середовища [1]. Цифрові технології охоплюють фундаментальні аспекти комп'ютерних наук, операційні системи, розробку додатків, усунення несправностей та адміністративні мережеві технології, що робить їх незамінними в багатьох галузях сучасної економіки [2].

Цифрові технології також мають значний вплив на соціальні та матеріальні аспекти нашого життя, проникаючи в продукти, послуги та процеси. Зокрема, концепція цифрових двійників, яка полягає в інтеграції даних між фізичними та віртуальними об'єктами, є важливим нововведенням в індустрії 4.0. Ці технології використовуються у виробництві, охороні здоров'я, розумних містах та інших галузях, сприяючи більш ефективному управлінню та оптимізації ресурсів [3; 4].

Розвиток цифрових технологій у логістиці почався в 1980-х роках з впровадження автоматизації. Одним із важливих нововведень є концепція «Фізичного Інтернету», яка передбачає інтеграцію всесвітньої системи вантажоперевезень за допомогою сучасних технологій управління даними, таких як блокчейн, що забезпечує прозорість і простежуваність товарів [5].

У 1990-х роках логістика почала активно впроваджувати інформаційні системи управління складами, системи управління транспортом та системи управління ланцюгами постачань. Ці системи сприяли оптимізації логістичних потоків, підвищенню безпеки перевезень та зниженню витрат. З розвитком технологій Інтернету Речей (IoT) та штучного інтелекту (AI) в 2000-х роках, логістичні компанії отримали можливість впроваджувати інтелектуальні системи управління транспортом, автоматизовані склади та дрони для швидкої доставки [6]. Ці технології значно підвищили гнучкість та швидкість логістичних процесів, що

дозволило компаніям забезпечувати високу якість обслуговування клієнтів та підвищувати свою конкурентоспроможність на ринку [7]. Цифрові технології оптимізують логістичні бізнес-процеси в контексті взаємопов'язаної сукупності операцій і функцій відповідно до визначеної логістичної стратегії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теорія і практика транспортно-логістичної діяльності висвітлена в працях таких зарубіжних та вітчизняних науковців, як Д. Бауерсокс, Д. Клос, Д. Сток, Д. Ламберт, А. Кальченко, Є. Крикавський, О. Окландер, О. Тридід. Проте висвітлені підходи до вдосконалення логістичної діяльності потребують подальшого системного дослідження в роботах [1-20] та шляхом подальшої оптимізації логістичних бізнес-процесів з використанням цифрових технологій щодо їх застосування в умовах сучасного середовища, що обумовило вибір теми статті та визначило мету дослідження.

Метою статті є розробка пропозицій та рекомендацій щодо оптимізації логістичних бізнес-процесів шляхом застосування цифрових технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цифровізація бізнес-процесів покликана не тільки надати споживачам необхідну інформацію про послугу, місцезнаходження вантажівки, обмін документами, а й забезпечити довіру клієнтів компанії до постачальника цих послуг. Адже завдяки інформаційним технологіям скорочується час на надання клієнтам необхідної інформації. Актуальність дослідження обраної теми підвищується тим, що в останні роки науково-технічний прогрес сприяв значному розвитку інформаційного забезпечення в логістичній сфері. Для передачі інформації людство все частіше використовує компоненти цифрових технологій. В результаті компанії можуть отримувати інформацію через спільні системи швидше і прозоріше (табл. 1).

Актуальність та необхідність оптимізації логістики підкреслюється динамікою розвитку сектору роздрібної торгівлі та зростаючими вимогами вибагливого споживача. Враховуючи розгалужену мережу компанії та різноманітний асортимент продукції, підви-

шення ефективності логістики шляхом оптимізації має вирішальне значення для підтримки конкурентоспроможності.

Такі заходи з оптимізації, як впровадження передових цифрових інструментів для управління запасами в режимі реального часу, покращення планування маршрутів та прогностичної аналітики для прогнозування попиту, є життєво важливими. Ці вдосконалення не лише впорядковують операції та зменшують витрати, але й покращують надання послуг та рівень задоволеності клієнтів.

Таким чином, впровадження більш інтегрованої та технологічно вдосконаленої логістичної системи є актуальним і необхідним для підтримки та зміцнення ринкових позицій у бізнес-середовищі, яке стає все більш цифровим та орієнтованим на ефективність.

Основними цілями оптимізації логістичних процесів з використанням цифрових технологій є підвищення операційної ефективності, зниження витрат і підвищення рівня задоволеності клієнтів.

Таблиця 1

Основні компоненти цифрових технологій в логістиці

Компоненти	Опис
Автоматизація процесів	Автоматизація процесів включає використання комп'ютерних систем та програмного забезпечення для автоматизації рутинних логістичних операцій, таких як сортування, пакування, відстеження вантажів та управління запасами. Це дозволяє значно знизити витрати на робочу силу, підвищити точність та швидкість виконання завдань [6]
Big Data і аналітика даних	Big Data та аналітика даних використовують великі обсяги даних для прогнозування попиту, оптимізації маршрутів доставки, управління запасами та аналізу продуктивності. Це дозволяє логістичним компаніям приймати обґрунтовані рішення на основі актуальної інформації [7]
Штучний інтелект і машинне навчання	Штучний інтелект і машинне навчання застосовуються для автоматизації процесів прийняття рішень, оптимізації логістичних мереж, прогнозування попиту та підвищення ефективності операцій. Ці технології можуть аналізувати великі обсяги даних і надавати рекомендації в реальному часі [8]
Інтернет речей (IoT)	Інтернет речей (IoT) включає використання сенсорів і підключених пристроїв для моніторингу та управління логістичними процесами в реальному часі. Це забезпечує прозорість і контроль над усіма етапами ланцюга поставок [5]
Облікові та управлінські інформаційні системи	Облікові та управлінські інформаційні системи включають ERP-системи, системи управління складом (WMS), системи управління транспортом (TMS) та інші програмні рішення для автоматизації і оптимізації бізнес-процесів. Вони забезпечують інтеграцію і ефективне управління всіма аспектами логістичних операцій [10]
Робототехніка і дрони	Робототехніка і дрони використовуються для автоматизації фізичних процесів, таких як складування, сортування і доставка товарів. Дрони, наприклад, можуть здійснювати швидку доставку невеликих посилок у важкодоступні місця, знижуючи час доставки та витрати [11]

Зокрема, впровадження спрямоване на управління запасами в режимі реального часу за допомогою передових систем, які можуть динамічно пристосовуватися до коливань попиту та пропозиції, оптимізацію маршрутів дистрибуції за допомогою GPS та програмного забезпечення для оптимізації маршрутів з метою мінімізації часу доставки та споживання палива, а також використання прогресивної аналітики для точного прогнозування тенденцій продажів та потреб у запасах.

Ці цілеспрямовані вдосконалення покликані підвищити швидкість реагування ланцюга постачання, зменшити ймовірність затоварювання та дефіциту запасів і, зрештою, забезпечити безперебійне та ефективне обслуговування клієнтів, що сприятиме досягненню стратегічних цілей компанії в умовах конкуренції на ринку. Неефективність транспортної логістики також може призвести до затримок з поповненням запасів, що, в свою чергу, негативно впливає на задоволеність клієнтів. Ці проблеми часто загострюються через брак даних у режимі реального часу, що призводить до неефективності управління запасами, коли час реагування на зміну рівня запасів відповідно до коливань попиту є недостатнім.

Оптимізація маршрутів на основі штучного інтелекту та управління автопарком на основі Інтернету речей спростять процеси доставки, знизять витрати та підвищать надійність обслуговування. Впровадження машинного навчання для аналітики вдосконалим прогнозування попиту, тим самим оптимізуючи процес закупівель і приводячи рівень запасів у відповідність до потреб ринку.

Для підприємства впровадження технологій RFID та IoT може значно підвищити ефективність управління запасами та автопарком шляхом надання даних та аналітики в режимі реального часу, що є важливим для динамічного середовища роздрібної торгівлі. ERP-системи мають вирішальне значення для інтеграції різних бізнес-процесів, що може призвести до більш обґрунтованого прийняття рішень і підвищення операційної ефективності. Штучний інтелект і машинне навчання особливо корисні для вдосконалення прогнозування попиту та оптимізації маршрутів доставки, що тісно пов'язано з цілями компанії щодо скорочення логістичних витрат і підвищення рівня задоволеності клієнтів (табл. 2).

Разом ці технології забезпечують надійну основу для усунення поточної неефективності логістичних операцій компанії.

Аналіз цифрових технологій для оптимізації логістичних процесів

Технологія	Опис	Оцінка придатності
RFID	Радіочастотна ідентифікація дозволяє відстежувати та ідентифікувати продукцію за допомогою радіохвиль	Дуже добре підходить для підвищення точності інвентаризації та зменшення втрат завдяки кращому відстеженню товарів на складах і в дорозі
ІоТ	Інтернет речей дозволяє пристроям спілкуватися та працювати через Інтернет	Підходить для моніторингу автопарку та управління запасами в режимі реального часу, підвищуючи оперативність та ефективність роботи
ERP системи	Системи планування ресурсів підприємства інтегрують основні бізнес-процеси	Необхідний для централізації управління даними та покращення процесу прийняття рішень завдяки інтегрованій інформації з різних відділів
ШІ та машинне навчання	Технології, які дозволяють системам навчатися на основі даних і вдосконалюватися з часом	Підходить для прогнозуючої аналітики в прогнозуванні попиту та оптимізації маршрутів, потенційно знижуючи витрати та покращуючи сервіс

Основною метою моніторингу економічної ефективності проєктних пропозицій для оптимізації логістичних бізнес-процесів є забезпечення безперервного контролю за впровадженням цифрових технологій та оцінка їх впливу на фінансові результати підприємства. Це включає аналіз витрат і вигод від використання нових технологій, виявлення потенційних економічних ризиків, а також перевірку відповідності реальних результатів запланованим показникам. Моніторинг дозволяє вчасно виявляти відхилення від плану та приймати коригуючі заходи для досягнення максимального економічного ефекту від реалізації проєктів.

Моніторинг є критично важливим для об'єктивної оцінки проєктних пропозицій, оскільки він забезпечує надійні дані про ефективність впроваджуваних технологій.

Завдяки систематичному збору та аналізу даних, моніторинг дозволяє оцінити, наскільки впроваджені цифрові рішення сприяють зниженню операційних витрат, підвищенню продуктивності та поліпшенню якості обслуговування клієнтів. Це, у свою чергу, дозволяє приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо подальших інвестицій у цифровізацію логістичних процесів та сприяє досягненню стратегічних цілей підприємства.

Моніторинг також допомагає ідентифікувати найефективніші практики та технології, які можуть бути масштабовані та впроваджені в інших підрозділах компанії, що сприяє загальному підвищенню конкурентоспроможності. Для аналізу економічної ефективності проєктних пропозицій у сфері логістики можуть бути використані різні методи моніторингу, включаючи аналіз витрат та вигод, метод чистої приведеної вартості та метод внутрішньої норми рентабельності.

Аналіз витрат та вигод дозволяє зіставити всі витрати, пов'язані з впровадженням цифрових технологій, з очікуваними вигодами, що дозволяє прийняти обґрунтоване рішення щодо доцільності проєкту. Метод чистої приведеної вартості оцінює проєкт з урахуванням вартості грошей у часі, що дає можливість визначити, наскільки проєкт збільшить вартість компанії. Внутрішня норма рентабельності використовується для визначення процентної ставки, за якої чиста приведена вартість проєкту дорівнює нулю, що допомагає оцінити прибутковість інвестицій.

Кожен з цих методів має свої переваги та недоліки. Аналіз витрат та вигод є простим та інтуїтивно

зрозумілим, однак він може бути суб'єктивним, оскільки оцінка вигод може бути неточною або неповною. Метод чистої приведеної вартості надає точнішу фінансову оцінку проєкту, враховуючи вартість грошей у часі, але вимагає точного прогнозування грошових потоків, що може бути складним в умовах високої невизначеності.

Висновки. Дослідження щодо оптимізації логістичних бізнес-процесів шляхом впровадження цифрових технологій показало, що інтеграція RFID, Інтернету речей, оптимізації маршрутів на основі штучного інтелекту та машинного навчання для аналітики значно покращує логістичні операції. Впровадження RFID та Інтернету речей спростило відстеження та управління запасами, зменшило кількість помилок та операційні витрати завдяки підвищенню точності рівня запасів. Оптимізація маршрутів за допомогою штучного інтелекту підвищила швидкість і надійність доставки завдяки оптимізації маршрутів на основі даних про трафік у реальному часі, що, своєю чергою, підвищило ефективність доставки, знизило споживання пального. Машинне навчання уможливило більш точне прогнозування попиту, що дозволило краще управляти запасами та зменшити кількість випадків затоварювання або дефіциту. Ці технологічні досягнення в сукупності покращують операційну гнучкість, дозволяючи компанії більш ефективно відповідати вимогам ринку та зберігати конкурентну перевагу в умовах Європейської інтеграції. Євросоюз прагне перетворити наступні 10 років на цифрове десятиліття Європи [9, с. 52].

Цифровізація допомагає компаніям не тільки впорядкувати передачу даних через свої операції, але й отримати на основі даних інформацію, яка може допомогти підвищити ефективність їх діяльності.

Таким чином, використання цифрових технологій сприяє оптимізації даних, оптимізації внутрішніх і зовнішніх операцій, а також забезпеченню досягнення логістичними компаніями цілей клієнтів і бізнесу. По суті, цифровізація є корисним інструментом, який дає компанії максимум переваг і гарантує її тривалий успіх.

Список використаних джерел

1. Goldfarb A., Tucker C. Digital Economics. *NBER Working Paper Series*. 2017. DOI: <https://doi.org/10.3386/w23684>.

2. Russell M. Digital Technologies. *Classroom Assessment and Educational Measurement*. 2019. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429507533-13>.
3. Fuller A., Fan Z., Day C. Digital Twin: Enabling Technologies, Challenges and Open Research. *IEEE Access*. 2020. Vol. 8. P. 108952-108971. DOI: <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.2998358>.
4. Seidel S. Digital Technology and Structure: Bridging the Gap Between Information Systems Research and Practice. *The Art of Structuring*. 2019. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-06234-7_3.
5. Acciaro M., Renken K., Khadiri N. Technological Change and Logistics Development in European Ports. *European Port Cities in Transition*. 2020. P. 73-88. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-36464-9_5.
6. Вербівська Л., Жигалкевич З., Фісун Ю., Чобіток І., Шведкий В. Цифрові технології як інструмент ефективної логістики. *Revista de la Universidad del Zulia*. 2023. DOI: <https://doi.org/10.46925/rdluz.39.28>.
7. Восканян З. А. Digital технології логістичної системи: основні положення та передумови формування. *Бізнес Інформ*. 2022. № 12. С. 105-112. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-12-105-112>.
8. Barczak, A., Dembińska, I., Marzantowicz, Ł. Analysis of the Risk Impact of Implementing Digital Innovations for Logistics Management. *Processes*. 2019. Vol. 7(11). No. 815. DOI: <https://doi.org/10.3390/pr7110815>.
9. EU&Me. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. 84 p.
10. Kanchaveli, L. Modern Digital Technologies and Automatic Control Systems In Logistics Companies - Digital Logistics. *Economics*. 2022. № 6-8. P. 124-132. DOI: <https://doi.org/10.36962/ecs/105/6-8/2022-124>.
11. Shadibekova D., Ismoilov N. Development of Digital Logistics and Transport in the Process of Globalization. *The 5th International Conference on Future Networks & Distributed Systems*. 2021. DOI: <https://doi.org/10.1145/3508072.3508207>.
12. Гриценко С. І. Вплив цифрового маркетингу на розвиток освітніх кластерів. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*: зб. наук. праць. Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2017. Вип. 15. С. 38-41.
13. Белікова О. Ю., Фоміченко І. П., Шашко В. О., Ніколаєва Ю. В. Тенденції розвитку цифрового маркетингу як інноваційного інструменту управління підприємствами. *Вісник економічної науки України*. 2020. №2 (39). С. 133-138. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2\(39\).133-138](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2(39).133-138).
14. Гриценко С. І., Колісніченко А. В. Проектування логістичних систем шляхом впровадження ІТ-рішень. *Проблеми підготовки професійних кадрів з логістики в умовах глобального конкурентного середовища*: тези доп. XVIII міжнар. наук.-практ. конф. (23-24 жовтня 2020 р.). Київ, 2020. С. 219-222.
15. Kovalchuk S., Gritsenko S., Yaroshenko I., Semuhulina I., Kobets D. Structural changes in economy of the regions in the context of digitalization. *Laplace et Revista (International)*. 2021. Vol. 7_3(C). P. 669-681. DOI: <https://doi.org/10.24115/S2446-6220202173C1676p.669-681>.
16. Новікова О. Ф., Антонюк В. П., Ляшенко В. І. та ін. Формування концептуальних засад цифрової трансформації освіти та науки. *Вісник економічної науки України*. 2021. №1 (40). С. 190-198. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1\(40\).190-198](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1(40).190-198).
17. Гриценко С. І., Колісніченко А. В. Особливості управління логістичними бізнес-процесами в умовах діджиталізації. *Моделювання і оптимізація у транспорті та логістиці*: тези доп. VII Міжнар. наук. конф. (21-25 березня 2022 р.). Київ-Кишинів-Баку, 2022. С. 143-154.
18. Панькова О. В., Касперович О. Ю. Українське волонтерство в умовах збройної російської агресії: зміцнення потужностей через залучення ресурсів цифровізації, платформізації, ІКТ та мережових технологій. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. №2(68). С. 113-123. DOI: [https://doi.org/10.129_58/1817-3772-2022-2\(68\)-113-123](https://doi.org/10.129_58/1817-3772-2022-2(68)-113-123).
19. Берташ А. С., Гриценко С. І. ІТ-технології як спосіб оптимізації логістичних процесів. *Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану*: тези доп. III міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. з нагоди відзначення дня науки-2023 в Україні (м. Київ, 23 травня 2023 р.). Київ, 2023. С. 468-471. DOI: <https://www.doi.org/10.36486/23-05-2023>.
20. Демус А. О., Гриценко С. І., Карпунь О. В. Діджиталізація процесу обслуговування клієнтів в ланцюгах постачання логістичної компанії. *Проблеми підготовки професійних кадрів з логістики в умовах глобального конкурентного середовища*: збірник доп. XXI Міжнародної наук.-практ. конф. (27 жовтня 2023 р.). Київ: НАУ, 2023. С. 190-194.

References

1. Goldfarb, A., Tucker, C. (2017). Digital Economics. *NBER Working Paper Series*. DOI: <https://doi.org/10.3386/w23684>.
2. Russell, M. (2019). Digital Technologies. *Classroom Assessment and Educational Measurement*. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429507533-13>.
3. Fuller, A., Fan, Z., Day, C. (2020). Digital Twin: Enabling Technologies, Challenges and Open Research. *IEEE Access*, 8, 108952-108971. DOI: <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.2998358>.
4. Seidel, S. (2019). Digital Technology and Structure: Bridging the Gap Between Information Systems Research and Practice. *The Art of Structuring*. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-06234-7_3.
5. Acciaro, M., Renken, K., Khadiri, N. (2020). Technological Change and Logistics Development in European Ports. *European Port Cities in Transition*. (pp. 73-88). DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-36464-9_5.
6. Verbivska, L., Zhigalkovich, Z., Fisun, Yu., Chobitok, I., Shvedkyi, V. (2023). Tsyfrovі tekhnolohii yak instrument efektyvnoi lohistyky [Digital technologies as a tool of effective logistics]. *Revista de la Universidad del Zulia*. DOI: <https://doi.org/10.46925/rdluz.39.28> [in Ukrainian].
7. Voskanian, Z. (2022). Digital tekhnolohii lohistychnoi systemy: osnovni polozhennia ta peredumovy formuvannia [Digital Technology for a Logistics System: the Main Provisions and Prerequisites for the Formation]. *Business Inform*, 12, pp. 105-112. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-12-105-112> [in Ukrainian].
8. Barczak, A., Dembińska, I., Marzantowicz, Ł. (2019). Analysis of the Risk Impact of Implementing

- Digital Innovations for Logistics Management. *Processes*, 7(11), 815. DOI: <https://doi.org/10.3390/pr7110815>.
9. EU&Me. (2022). Luxembourg, Publications Office of the European Union. 84 p.
10. Kanchaveli, L. (2022). Modern Digital Technologies and Automatic Control Systems In Logistics Companies – Digital Logistics. *Economics*, 6-8, pp. 124-132. DOI: <https://doi.org/10.36962/ecs/105/6-8/2022-124>.
11. Shadibekova, D., Ismoilov, N. (2021). Development of Digital Logistics and Transport in the Process of Globalization. *The 5th International Conference on Future Networks & Distributed Systems*. DOI: <https://doi.org/10.1145/3508072.3508207>.
12. Grytsenko, S. I. (2017). Vplyv tsyrovoho marketynhu na rozvytok osvitnikh klasteriv [The impact of digital marketing on the development of educational clusters]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti – Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property*, 15, pp. 38-41. Mariupol, DVNZ «PDTU» [in Ukrainian].
13. Bielikova, O. Yu., Fomichenko, I. P., Shashko, V. O., Nikolaieva, Yu. V. (2020). Tendentsii rozvytku tsyrovoho marketynhu yak innovatsiinoho instrumentu upravlinnia pidpriemstvamy [Trends in Digital Marketing as an Innovative Tool for Enterprise Management]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2 (39), pp. 133-138. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2\(39\).133-138](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2(39).133-138) [in Ukrainian].
14. Grytsenko, S. I., Kolisnichenko, A. V. (2020). Proektuvannia lohistychnykh system shliakhom vprovadzhennia IT-rishen [Designing logistics systems by implementing IT solutions]. *Problemy pidhotovky profesiinykh kadrov z lohistyky v umovakh hlobalnoho konkurentnoho seredovyshcha [Problems of training professional personnel in logistics in the conditions of a global competitive environment]*: Proceedings of the XVIII International Scientific and Practical Conference. (pp. 219-222). Kyiv [in Ukrainian].
15. Kovalchuk, S., Grytsenko, S., Yaroshenko, I., Semyhulina, I., Kobets, D. (2021). Structural changes in economy of the regions in the context of digitalization. *Laplace em Revista (International)*, 7 (3C), pp. 669-681. DOI: <https://doi.org/10.24115/S2446-6220202173C1676p.669-681>.
16. Novikova, O. F., Antoniuk, V. P., Liashenko, V. I. et al. (2021). Formuvannia kontseptualnykh zasad tsyrovoyi transformatsiyi osvity ta nauky [Formation of Conceptual Bases of Digital Transformation of Education and Science of Ukraine]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (40), pp. 190-198. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1\(40\).190-198](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1(40).190-198) [in Ukrainian].
17. Grytsenko, S. I., Kolisnichenko, A. V. (2022). Osoblyvosti upravlinnia lohistychnymy biznes-protsesamy v umovakh didzhitalizatsiyi [Peculiarities of logistics business process management in conditions of digitalization]. *Modeliuvannia i optymizatsiya u transporti ta lohistytsi [Modeling and optimization in transport and logistics: theses add]*: Proceedings of the VII International Scientific Conference. (pp. 143-154). Kyiv-Kyshyniv-Baku [in Ukrainian].
18. Pankova, O. V., Kasperovych, O. Yu. (2022). Ukrainiske volonterstvo v umovakh zbroinoi rosiiskoi ahresii: zmitsnennia potuzhnosti cherez zaluchennia resursiv tsyrovizatsii, platformizatsii, IKT ta merezhevykh tekhnolohii [Ukrainian Volunteering under Conditions of Armed Russian Aggression: Strengthening Capacities through Digitalization, Platformization and the Involvement of ICT, Network Technologies]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 2(68), pp. 113-123. DOI: [https://doi.org/10.129_58/1817-3772-2022-2\(68\)-113-123](https://doi.org/10.129_58/1817-3772-2022-2(68)-113-123) [in Ukrainian].
19. Bertash, A. S., Grytsenko, S. I. (2023). IT-tekhnlolohii yak sposib optymizatsiyi lohistychnykh protsesiv [IT technologies as a way to optimize logistics processes]. *Aktualnist ta osoblyvosti naukovykh doslidzen v umovakh voiennoho stanu [Relevance and peculiarities of scientific research in the conditions of martial law]*: Proceedings of the III International Scientific and Practical Internet Conference on the occasion of the Science Day 2023 in Ukraine. (pp. 468-471). Kyiv. DOI: <https://www.doi.org/10.36486/23-05-2023> [in Ukrainian].
20. Demus, A. O., Grytsenko, S. I., Karpun, O. V. (2023). Didzhitalizatsiia protsesu obsluhovuvannia kliientiv v lantsiuhakh postachannia lohistychnoi kompanii [Digitization of the customer service process in the logistics company's supply chains]. *Problemy pidhotovky profesiinykh kadrov z lohistyky v umovakh hlobalnoho konkurentnoho seredovyshcha [Problems of training professional personnel in logistics in the conditions of a global competitive environment]*: Proceedings of the XXI International Scientific and Practical Conference. (pp. 190-184). Kyiv, NAU [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.03.2024

Формат цитування:

Гриценко С. І., Котляр І. А. Оптимізація логістичних бізнес-процесів з використанням цифрових технологій. *Вісник економічної науки України*. 2024. № 1 (46). С. 113-117. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).113-117](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).113-117)

Grytsenko, S. I., Kotliar, I. A. (2024). Optimization of Logistics Business Processes Using Digital Technologies. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (46), pp. 113-117. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).113-117](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).113-117)

Олексій Миколайович Гуцалюк

академік АЕН України

д-р екон. наук, проф.

ORCID 0000-0002-6541-4912

e-mail: alex-g.88@ukr.net,

Приватний заклад вищої освіти «Східноєвропейський
університет імені Рауфа Аблязова», м. Черкаси,

Володимир Аркадійович Василенко

д-р пед. наук, проф.

ORCID 0000-0002-7907-6942

e-mail: vasylenko.volodymyr@gmail.com,

Центральноукраїнський національний
технічний університет, м. Кропивницький,

Ігор Станіславович Вірієнко

здобувач третього (освітньо-
наукового) рівня вищої освіти

ORCID 0009-0007-5389-2697

e-mail: all0904@ukr.net,

ДВНЗ «Приазовський державний
технічний університет», м. Дніпро

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ МАРКЕТИНГОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В ІНТЕГРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ КОРПОРАТИВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Вступ. Інноваційна діяльність набуває в умовах трансформації економіки України важливого значення. Саме завдяки упровадженню нових форм та методів інноваційної діяльності стає можливим підйом та зростання промислового виробництва. За рахунок розширення інноваційного ринку підприємства підвищують свою продуктивність, залучають у сферу виробництва нові резерви та досягають високих показників продуктивності.

Постановка проблеми. Інноваційна діяльність являє собою процес, що охоплює широкі сфери діяльності суб'єктів ринкових відносин, в які включають науково-технічну, виробничу, маркетингову, підприємницьку та соціальну діяльність. Вони в кінцевому результаті орієнтовані на задоволення конкретних суспільних потреб і ведуть до зростання рівня життя суспільства.

Інноваційно-інвестиційні перетворення стали визначальною рисою і в економіці України, яка складається із значної кількості самостійних господарських суб'єктів, котрі постають як господарські комплекси. Виробничі підприємства та їх комплекси стають структурними елементами національної економіки і в них у найбільш концентрованому вигляді відображаються процеси ринкової розбудови з урахуванням сучасних тенденцій науково-технічного прогресу та подальшого зростання інноваційного процесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок в економічну теорію з проблем інноваційного

розвитку підприємств, управління інноваційними процесами та стратегічного управління інноваціями на рівні підприємств, зроблено відомими українськими вченими, такими як: О. Амоша, Л. Антонюк, Ю. Бажал, Є. Бельтюков, І. Бланк, Б. Буркинський, В. Войнаренко, Т. Галушкіна, А. Гальчинський, В. Геець, В. Дубницький, І. Заблудська, В. Захарченко, М. Коваленко, М. Пашкевич, А. Пересада, А. Почтовюк, А. Поручник, В. Родченко, В. Савчук, В. Семенов, В. Степанов, П. Шелепницький, В. Щербак, Ю. Яковець та інші відомі науковці.

Вагомий внесок у становлення і розвиток теоретико-методологічних положень щодо інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств зробили відомі зарубіжні вчені: Д. Браччи, А. Вебер, А. Гранберг, К. Жан, Х. Зіберт, В. Крісталлер, В. Лаундхардт, Г. Лактин, А. Льюш, Е. Майминас, Л. Минделі, А. Мовсесян, Ф. Моллерс, Д. Нортон, С. Огнівцев, В. Опарін, М. Портер, А. Предель, В. Пчелінцев, В. Федосов, П. Савона, Д. Сорос, Й. Тюнен, Н. Фонштейн, Н. Хо-сака, Л. Хоффман та багато інших вчених.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. У світовій економічній літературі «інновація» інтепретується як перетворення потенційного науково-технічного прогресу в реальний, що втілюється в нових продуктах і технологіях. Проблематика нововведень у нашій країні протягом багатьох років розроблялася в рамках економічних досліджень науково-технічного

прогресу. Термін «інновація» став активно використовуватися в перехідній економіці України як самостійно, так і для позначення ряду родинних понять: «інноваційна діяльність», «інноваційний процес», «інноваційне рішення» тощо. Однак для уточнення поняття «інновації» слід розглянути їх сутність та встановити міжфірмові коопераційні зв'язки між підприємствами в питаннях передачі інноваційних товарів.

Викладення основного матеріалу дослідження. У економічній літературі нараховується багато визначень інновацій. Наприклад, по ознаці змісту або внутрішньої структури виділяють інновації технічні, економічні, організаційні, управлінські й інші. Виділяються такі ознаки, як масштаб інновацій (глобальні і локальні); параметри життєвого циклу (виділення й аналіз усіх стадій і підстадій), а також закономірності процесу впровадження.

Відповідно до стандартів і рекомендації міжнародних організацій в галузі статистики науки, інновація — це кінцевий результат інноваційної діяльності, що одержав втілення у вигляді нового або удосконаленого продукту, упроваджене на ринку, нового або удосконаленого технологічного процесу, використовуваного в практичній діяльності, або в новому підході до соціальних послуг.

Таким чином, інновація є наслідком інноваційної діяльності. Аналіз різноманітних визначень призводить до висновку, що специфічний зміст інновації складають зміни, а головною функцією інноваційної діяльності є функція зміни.

Австрійський учений Й. Шумпетер виділяв п'ять типових змін:

1. Використання нової техніки, нових технологічних процесів або нового ринкового забезпечення виробництва (купівля-продаж).
2. Впровадження продукції з новими властивостями.
3. Використання нової сировини, як правило штучного походження.
4. Зміни в організації виробництва і його матеріально-технічного забезпечення.
5. Поява нових ринків збуту [14].

У ряді джерел інновація розглядається як процес. У цій концепції визнається, що інноваційні нововведення розвиваються в часі і має чітко виражені стадії. Головними стадіями є формування ідеї нового продукту, розробка зарозка нового продукту та його іспит в лабораторії, далі експериментальний випуск продукції і після цієї стадії відбувається масовий випуск продукції. Всі стадії можуть поділятися на певні окремі етапи або частини кожної стадії.

Інновації властиві як динамічний, так і статичний аспекти. У останньому випадку інновація розглядається як кінцевий результат науково-виробничого циклу (НВЦ), ці результати мають самостійне коло питань. Терміни «інновація» та «інноваційний процес» не однозначні, хоча і близькі. Інноваційний процес пов'язаний із створенням, освоєнням і поширенням інновацій.

Інновацію потрібно розглядати з урахуванням інноваційного процесу. Для інновації рівною мірою важливі основні три властивості: науково-технічна новизна, виробнича придатність, комерційна реалізованість. Відсутність будь-якого з них негативно позначається на інноваційному процесі.

Комерційний аспект визначає інновацію як економічну необхідність, усвідомлену через потреби ринку. Варто звернути увагу на два моменти: «матеріалізацію» інновації, винаходів і розробок у нові технічно зроблені види промислової продукції, засоби і предмети праці, технології й організації виробництва і «комерціалізацію», що перетворює їх у джерело прибутку.

Отже, науково-технічні інновації повинні:

- а) мати новизну;
- б) задовольняти ринковому попиту і приносити прибуток виробнику.

Поширення інноваційних нововведень, як і їхнє створення є складовою частиною інноваційного процесу.

Розрізняють три логічних форми інноваційного процесу: простий внутрішньоорганізаційний (натуральний), простий міжорганізаційний (товарний) і розширений.

Простий інноваційний процес припускає створення і використання нововведення усередині одного і того ж підприємства, інноваційне нововведення в цьому випадку не приймає безпосередньо товарної форми.

При простому міжорганізаційному інноваційному процесі нововведення виступає як предмет купівлі-продажу. Така форма інноваційного процесу означає відділення функції творця і виробника нововведення від функції його споживача.

Нарешті, розширений інноваційний процес виявляється в створенні усе нових і нових виробників нововведення, порушенні монополії виробника-піонера, що через взаємну конкуренцію сприяє удосконалюванню споживчих властивостей товару, що випускається на ринок. Тобто, в умовах товарного інноваційного процесу діє як мінімум два господарських суб'єкти: виробник (творець) і споживач (користувач) нововведення. Якщо нововведення є технологічним процесом, його виробник і споживач можуть сполучатися в одному господарському суб'єкті.

В міру перетворення інноваційного процесу в товарний виділяються дві його органічні фази:

- а) створення і поширення;
- б) дифузія нововведення.

Перше, в основному, включає послідовні етапи наукових досліджень, дослідно-конструкторських робіт, організацію дослідного виробництва і збуту, організацію комерційного виробництва. На першій фазі ще не реалізується корисний ефект нововведення, а тільки створюються передумови такої реалізації.

На другій фазі суспільно-корисний ефект перерозподіляється між виробниками нововведення, а також між виробниками і споживачами.

У результаті дифузії зростає число і змінюються якісні характеристики як виробників, так і споживачів. Безперервність інноваційних процесів робить визначальний вплив на швидкість і широту дифузії інноваційних нововведень у ринковій економіці. На дифузії інновацій формуються міжфірмові коопераційні зв'язки з обміну інноваціями між українськими підприємствами, що відображено на рис. 1.

Дифузія інновацій — це процес, за допомогою якого інноваційне нововведення передається по міжфірмовим комунікаційним каналам між членами соціально-економічної системи в часі. Інноваційними но-

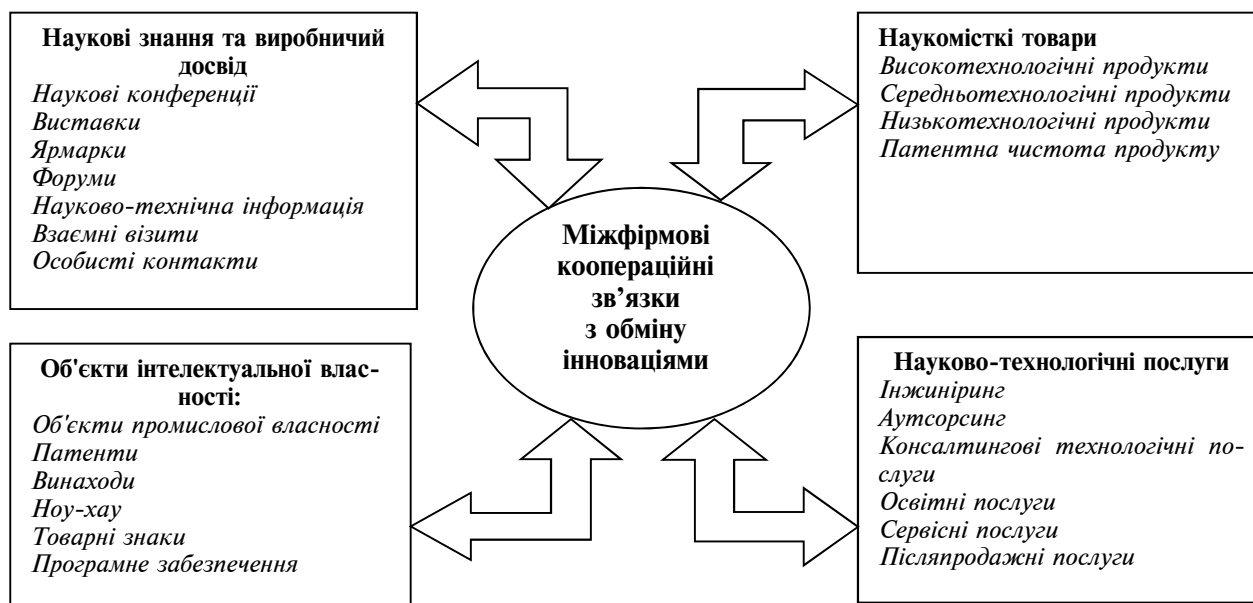

Рис. 1. Структура міжфірмових коопераційних зв'язків з обміну інноваціями українськими підприємствами

Джерело: авторська розробка.

вовведеннями можуть бути ідея, предмети, технології, процеси, які є новими для відповідного господарського суб'єкту.

Іншими словами дифузія — це поширення вже освоєної, перевіреної і раніше використаної інновації в нових умовах або місцях застосування, наприклад іншими суб'єктами господарювання.

Поширення інновації — це інформаційний процес, форма і швидкість якого залежить від потужності комунікаційних каналів, особливостей сприйняття інформації суб'єктами, що господарюють, їхніх спроможностей до практичного використання цієї інформації і т.п. Це обумовлено тим, що господарюючі суб'єкти, що діють у реальному економічному середовищі, виявляють неоднакове відношення до пошуку інновацій і різної спроможності до їхнього засвоєння.

Одним із важливих чинників поширення будь-якої інновації є її взаємодія з відповідним соціально-

економічним оточенням, істотним елементом якого є конкуруючі технології. Відповідно до теорії довгих хвиль економічного розвитку, яка викликається інноваційними нововведеннями, австрійського вченого Й. Шумпетера, дифузія міжфірмових коопераційних зв'язків є процесом кумулятивного збільшення числа імітаторів, що впроваджують інновації слідом за новатором в очікуванні більш високого прибутку [14].

Впровадження новітніх технологічних процесів в останні часи зменшується з 739 до 687 млрд грн, хоча таке зменшення не є суттєвим, однак така тенденція є неприйнятною (див. таблицю). Більш позитивними є показники зростання придбання нових машин, устаткування, приладів та апаратів і таке зростання майже в 2 рази свідчить, що українські підприємства надають перевагу придбанню нової техніки. Вказана тенденція характеризує більшу матеріальну складову інноваційного процесу для українських підприємств.

Таблиця

Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновацію (інновацію та/або технологічні процеси)

Показники інноваційної діяльності	2020-2021		2022-2023	
	млрд грн	у % до загальної кількості підприємств	млрд грн	у % до загальної кількості підприємств
Усього:	739	15,6	687	13,8
У тому числі: впроваджували нові технологічні процеси	461	9,5	478	9,6
З них: нові або суттєво поліпшені маловідходні та ресурсозберігаючі	224	4,7	174	3,5
Впроваджували види інноваційної продукції (товари, послуги)	637	13,5	336	6,8
З них: нові машини, устаткування, прилади, апарати	171	3,6	137	6,8

Джерело: Дані Державної служби статистики України.

Аналізуючи галузеву структуру міжфірмових коопераційних угод і спільного підприємництва, українські дослідники відзначають її відмінність від такої в перші післявоєнні десятиліття, коли спільні угоди полягали головним чином у галузях, що добували, і промисловості по переробці сировини.

Тепер основними сферами міжфірмового коопераційного співробітництва стають НДДКР, а також ті галузі промисловості, де прямі зарубіжні інвестиції стали переважати у розширенні зв'язків з іноземними компаніями, наприклад, комерційне літакобудування, металургійна, автомобільна і така «молода» галузь, як хімічна промисловість, біотехнологія, технології націлені на захист навколишнього середовища.

Міжфірмове коопераційне співробітництво за участю іноземного капіталу тепер звичайно супроводжується передачею інноваційних технологій; у значній частині випадків – це експорт технологій зі США, Північної Кореї, Китаю, однак у металургії, хімічній, автомобільній промисловості спільне виробництво має на увазі значний американський та європейський імпорт технологій.

Структура загальних інноваційних витрат підприємств за основними видами економічної діяльності представлено на рис. 2.

У 2023 році витрати на інновації в Україні промисловими підприємствами сягнули 14220,9 млн грн, кількість промислових підприємств, що втілювали інновації у виробничий процес склала 782 підприємства.

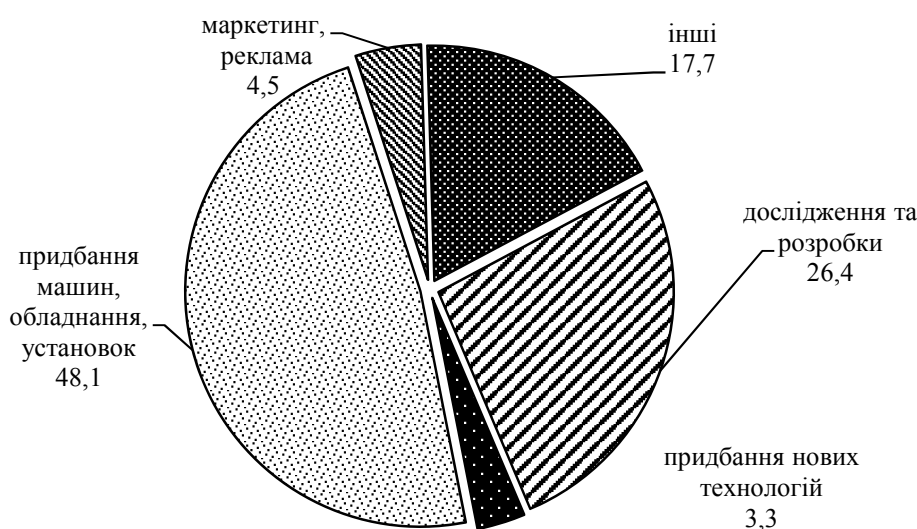

Рис. 2. Структура інноваційних витрат у промисловості у 2023 році (до загального обсягу, у відсотках)

Джерело: Дані Державної служби статистики України.

Значна кількість промислових підприємств взагалі не займаються втіленням інновацій і такий внутрішній резерв є ще не реалізованим і вказує на значні перспективи щодо покращення інноваційного процесу.

Американські економісти відзначають, що на частку п'яти великих промислових галузей (автомобільної, аерокосмічної, телекомунікацій, електротехнічної, виробництва ЕОМ) припадає 87% усіх міжфірмових коопераційних угод з обміну інноваціями і таке зосередження не випадкове. Ці галузі відрізняються високими бар'єрами для доступу на ринок, глобалізацією виробництва, значною економією на масштабах, що швидко змінюється технологією і високими операційними витратами, тобто такими особливостями, які перебороти легше всього за допомогою коопераційних угод. Прикладами дорогих і ризикованих проектів, зокрема, унаслідок технологічного старіння незабаром після закінчення їхньої розробки, є такі, як розробка «нового світового автомобіля», трансконтинентального авіалайнера або складної телекомунікаційної системи.

Що стосується конкретного цілей співробітництва, то найбільше число міжфірмових інноваційних угод мають на меті спільні НДДКР (38 %) і виробництва нового продукту (23,3 %), тобто вони полягають на ранніх, конкурентних стадіях виробничого процесу. Мета співробітництва також варіюється по регіонах України. Основною та переважною метою міжфірмових коопераційних угод країн ЄЕС і США є розробка продукту, тоді як японські фірми найбільш активні у при укладанні угод в галузі виробництва.

Сучасний міжнародний обмін інноваційними технологіями характеризують наступні нові тенденції:

1. Обмін технологіями всі частіше розглядається як рівноправна частина ділової стратегії підприємств, скоординована з іншими ключовими напрямками підприємницької діяльності (експорт, спільні підприємства, кооперація тощо). Так, наприклад, продаж ліцензій сприяє торгівлі товарами за рахунок постачання комплектуючих виробів і сировини. Вона нерідко є практично єдиним засобом проникнення на ринок ряду країн.

2. Корпорації усе більше прагнуть обмежити доступ «чужих» фірм до своїх інноваційних технологій

і збільшити обсяги своїх продажів дочірнім підприємствам. Тому частка продажів технологій своїм філіям у таких країнах, як США, складає 75-80%. Наприклад, американська компанія IBM продає ліцензії незалежним фірмам лише на окремі вузли ЕОМ, причому переважно такі, випуск яких самою компанією припинений, а ліцензії на виготовлення ЕОМ продає лише своїм дочірнім фірмам.

3. Усі частіше угоди про передачу технологій включають комплексне надання послуг, у тому числі виконання робіт типу інжиніринг, передачу патентних прав, ноу-хау, конструкторської і технологічної документації, постачання спеціального устаткування, що комплектують виробів і матеріалів, надання технічної допомоги в монтажі, пуску і налагодженні устаткування, навчання фахівців і т.д.

4. Темпи росту торгівлі інноваційними технологіями випереджають темпи росту торгівлі іншими товарами. В даний час сумарний обсяг торгівлі інноваційними технологіями у світі оцінюється понад 500 млрд доларів США. Причина настільки бурхливого розвитку ринку інноваційних товарів та технологій полягає у винятково високій рентабельності торгівлі інноваційним товаром.

5. Усі частіше на основі ліцензійних угод виникають і розвиваються коопераційні відносини між підприємствами, які входять в спільні фінансово-промислові групи або акціонерні товариства з широкою номенклатурою випуску товарів.

6. Ріст конкуренції на ринку інноваційних технологій приводить до удосконалювання маркетингової діяльності фірм, що діють на цьому ринку. При цьому особлива увага приділяється таким показникам, як оцінка «портфеля» ліцензій підприємств, підготовці ліцензійного об'єкта до продажу, чи патентуванню та посиленню патентної охорони об'єктів ліцензій, а також переговорам і оформленню ліцензійних угод і швидкості виконанню ліцензійних угод.

7. В останні роки всі частіше практика економічного співробітництва здійснюється за формулами: «технології – послуги – обладнання», тоді як раніше українські підприємства здійснювали взаємообмін наступним чином «обладнання – послуги – технології». Таким чином, устаткування, матеріали стають товарами, що супроводжують постачанням знань і послуг які є першочерговими та найбільш важливими для виробничих підприємств.

8. Орієнтація науково-технічної політики підприємств не тільки на розробці нових технологій, а і на швидкому своєчасному їхньому застосуванні, що робить закупівлю інноваційних технологій більш вигідною операцією, чим їх власна розробка та довготривалі наукові дослідження.

Дійсно, при усій вигоді торгівлі технологіями для ліцензіара звичайно велика частина прибутку (до 3/4) залишається в ліцензіата, а ліцензіарові дістається менша (близько 1/4) частина. Звичайно (у 80-90% випадків) ліцензіат розплачується за ліцензію після того, як виготовить і реалізує продукцію. Тому для закупівлі ліцензій ліцензіатові не потрібно значних коштів. До переваг стратегії, орієнтованої на закупівлю ліцензій, відносяться:

– скорочення термінів освоєння новітньої технології й одержання значного економічного ефекту за

рахунок більш раннього введення нової техніки в промислову експлуатацію;

– можливість у короткий термін задовольняти потреби в новій техніці та технологіях;

– поява здатності активно протистояти конкурентам, забезпечуючи високий рівень і якість розроблюваної і виробленої продукції;

– економія засобів і часу на проведення власних науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР);

– можливість скорочення витрат виробництва шляхом організації технологічного кооперування з ліцензіарами й іншими фірмами, які є лідерами у виробництві наукомістких товарів;

– можливість скорочення валютних витрат за рахунок виробництва ліцензійної продукції замість її імпорту та набуття досвіду у проведенні науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт.

Висновки. Таким чином, широкий і всебічний обмін інноваційними технологіями на основі закріплення міжфірмових коопераційних угод призводить до значного економічного зростання, який можливо оцінити не тільки величиною отриманого прибутку, але він має і великі соціальні-економічні наслідки, які призводять до поширення ринку збуту продукції.

Сучасний період розвитку української економіки характеризується активним пошуком заходів щодо нарощування й відновлення промислового потенціалу підприємств. Однак відсутність комплексності в проведенні економічної політики не дає змогу забезпечити прискорений ріст вітчизняних підприємств і підвищення ефективності їх діяльності.

Реструктуризація підприємств при ефективному формуванні та використанні механізмів інноваційного оновлення виробництва повинна сприяти підвищенню конкурентоспроможності вітчизняного виробничого потенціалу й проведенню на новому рівні структурних перетворень у промисловості України.

Список використаних джерел

1. Андрощук Г., Крайнів П., Кавас І. Право інтелектуальної власності: торгові аспекти. Київ: ВД «Ін Юре», 2000. 200 с.
2. Бажал Ю. М. Знанева економіка: теорія і державна політика. *Економіка і прогнозування*. 2003. № 3. С. 77-84.
3. Барнз В., Ледебур Л. Нові регіональні економіки: пер. з англ. Львів: Літопис, 2003. 196 с.
4. Бондар Ю. А., Легінкова Н. І. Особливості комунікаційного процесу в управління підприємством. *Науковий вісник Львівської академії. Серія: Економіка, менеджмент та право*. 2021. Вип. 3-4. С. 15-22. DOI: <https://doi.org/10.33251/2707-8620-2021-3-4-15-21>.
5. Бондар Ю. А., Дорошенко Т. М. Економічна безпека підприємства як фактор забезпечення ефективності зовнішньоекономічної діяльності. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. 2022. № 1 (78). С. 70-82. DOI: <https://doi.org/10.31375/2226-1915-2022-1-70-82>.
6. Волинський Г. Про конкурентні переваги в умовах глобалізації. *Економіка України*. 2006. № 12. С. 68-73.
7. Волков О. І., Денисенко М. П. Економіка і організація інноваційної діяльності: підручник. Київ: ВД «Професіонал», 2004. 357 с.

8. Воронюк А., Поліщук А. Актуальний інтернет-маркетинг. Київ: «Агентство «ІРІО», 2018. 160 с.
9. Гальчинський А. С., Геєць В. М., Кінах А. К., Семиноженко В. П. Інноваційна стратегія українських реформ. Київ: Знання України, 2002. 326 с.
10. Геєць В. М. Характер перехідних процесів до економіки знань. *Економіка України*. 2004. № 4-5. С. 4-12.
11. Гуцалюк О. М. Економічне обґрунтування процесу утворення корпоративних інтеграційних об'єднань. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Економіка»*. 2016. Вип. 1 (47). Т. 2. С. 330-334.
12. Гуцалюк О. М. Інтеграційні аспекти стратегічного планування розвитку акціонерного товариства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 11. С. 322-327.
13. Гуцалюк О. М. Інноваційна складова в управлінні ефективністю інтеграційних перетворень корпоративних підприємств. *Вісник Одеського національного університету. Серія: «Економіка»*. 2017. Т. 22. Вип. 10 (63). С. 102-108.
14. Лапко О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання. Київ: ІЕП НАН України, 1999. 254 с.
15. Hutsaliuk, O. M. (2016). Ekonomichne obgruntuvannya protsesu utvorennia korporativnykh intehtatsiinykh obiednan [Economic justification of the process of ensuring the efficiency of foreign economic activity]. *Rozvytok metodiv upravlinnia ta hospodariuvannia na transporti – Development of transport management and management methods*, 1 (78), pp. 70-82. DOI: <https://doi.org/10.31375/2226-1915-2022-1-70-82> [in Ukrainian].
16. Volynskyi, H. (2006). Pro konkurentni perevahy v umovakh hlobalizatsii [About competitive advantages in the conditions of globalization]. *Ekonom. Ukr.*, 12, pp. 68-73 [in Ukrainian].
17. Volkov, O. I., Denysenko, M. P. (2004). Ekonomika i orhanizatsiia innovatsiinoi diialnosti [Economics and organization of innovative activity]. Kyiv, "Professional". 357 p. [in Ukrainian].
18. Voroniuk, A., Polishchuk, A. (2018). Aktualnyi internet-marketynh [Current internet marketing]. Kyiv, "IPIO Agency". 160 p. [in Ukrainian].
19. Halchynskiy, A. S., Heiets, V. M., Kinakh, A. K., Semynozhenko, V. P. (2002). Innovatsiina stratehiia ukraïnskyykh reform [Innovative strategy of Ukrainian reforms]. Kyiv, Znannia Ukrainy. 326 p. [in Ukrainian].
20. Heiets, V. M. (2004). Kharakter perekhidnykh protsesiv do ekonomiky znan [The nature of transitional processes to the knowledge economy]. *Ekonom. Ukr.*, 4-5, pp. 4-12 [in Ukrainian].
21. Hutsaliuk, O. M. (2016). Ekonomichne obgruntuvannya protsesu utvorennia korporativnykh intehtatsiinykh obiednan [Economic justification of the process of formation of corporate integration associations]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Ekonomika – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Economy*, Issue 1(47), Vol. 2, pp. 330-334 [in Ukrainian].
22. Hutsaliuk, O. M. (2016). Intehratsiini aspekty stratehichnoho planuvannia rozvytku aktsionernoho tovarystva [Integrative aspects of strategic planning of joint-stock company development]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national economic problems*, 11, pp. 322-327 [in Ukrainian].
23. Hutsaliuk, O. M. (2017). Innovatsiina skladova v upravlinni efektyvnosti intehtatsiinykh peretvoren korporativnykh pidpriemstv [An innovative component in managing the effectiveness of integration transformations of corporate enterprises]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: «Ekonomika» – Bulletin of Odessa National University. Series: "Economics"*, Vol. 22, Issue 10 (63), pp. 102-108 [in Ukrainian].
24. Lapko, O. (1999). Innovatsiina diialnist v systemi derzhavnogo rehuliuвання [Innovative activity in the system of state regulation]. Kyiv, IIE of NAS of Ukraine. 254 p. [in Ukrainian].

References

1. Androschuk, H., Krainiev, P., Kavas, I. (2000). Pravo intelektualnoi vlasnosti: torhovi aspekty [Intellectual property law: trade aspects]. Kyiv, "In Yure". 200 p. [in Ukrainian].
2. Bazhal, Yu. M. (2003). Znaneva ekonomika: teoriia i derzhavna polityka [Knowledge economy: theory and public policy]. *Ekonomika i prohnouvanntia – Economics and forecasting*, 3, pp. 77-84 [in Ukrainian].
3. Barnes, V., Ledebur, L. (2003). Novi rehionalni ekonomiky [New regional economies]. Trans. from English. Lviv, Litopys. 196 p. [in Ukrainian].
4. Bondar, Iu. A., Lehinkova, N. I. (2021). Osoblyvosti komunikatsiinoho protsesu v upravlinnia pidpriemstvom [Peculiarities of the communication process in enterprise management]. *Naukovyi visnyk Lotnoi akademii. Seriya: Ekonomika, menedzhment ta pravo – Scientific Bulletin of the Flight Academy. Series: Economics, management and law*, 3-4, pp. 15-22. DOI: <https://doi.org/10.33251/2707-8620-2021-3-4-15-21> [in Ukrainian].
5. Bondar, Iu. A., Doroshenko, T. M. (2022). Ekonomichna bezpeka pidpriemstva yak faktor zabezpechennia efektyvnosti zovnishnoekonomichnoi diialnosti [Economic security of the enterprise as a factor of ensuring the efficiency of foreign economic activity]. *Rozvytok metodiv upravlinnia ta hospodariuvannia na transporti – Development of transport management and management methods*, 1 (78), pp. 70-82. DOI: <https://doi.org/10.31375/2226-1915-2022-1-70-82> [in Ukrainian].
6. Volynskyi, H. (2006). Pro konkurentni perevahy v umovakh hlobalizatsii [About competitive advantages in the conditions of globalization]. *Ekonom. Ukr.*, 12, pp. 68-73 [in Ukrainian].
7. Volkov, O. I., Denysenko, M. P. (2004). Ekonomika i orhanizatsiia innovatsiinoi diialnosti [Economics and organization of innovative activity]. Kyiv, "Professional". 357 p. [in Ukrainian].
8. Voroniuk, A., Polishchuk, A. (2018). Aktualnyi internet-marketynh [Current internet marketing]. Kyiv, "IPIO Agency". 160 p. [in Ukrainian].
9. Halchynskiy, A. S., Heiets, V. M., Kinakh, A. K., Semynozhenko, V. P. (2002). Innovatsiina stratehiia ukraïnskyykh reform [Innovative strategy of Ukrainian reforms]. Kyiv, Znannia Ukrainy. 326 p. [in Ukrainian].
10. Heiets, V. M. (2004). Kharakter perekhidnykh protsesiv do ekonomiky znan [The nature of transitional processes to the knowledge economy]. *Ekonom. Ukr.*, 4-5, pp. 4-12 [in Ukrainian].
11. Hutsaliuk, O. M. (2016). Ekonomichne obgruntuvannya protsesu utvorennia korporativnykh intehtatsiinykh obiednan [Economic justification of the process of formation of corporate integration associations]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Ekonomika – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Economy*, Issue 1(47), Vol. 2, pp. 330-334 [in Ukrainian].
12. Hutsaliuk, O. M. (2016). Intehratsiini aspekty stratehichnoho planuvannia rozvytku aktsionernoho tovarystva [Integrative aspects of strategic planning of joint-stock company development]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national economic problems*, 11, pp. 322-327 [in Ukrainian].
13. Hutsaliuk, O. M. (2017). Innovatsiina skladova v upravlinni efektyvnosti intehtatsiinykh peretvoren korporativnykh pidpriemstv [An innovative component in managing the effectiveness of integration transformations of corporate enterprises]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: «Ekonomika» – Bulletin of Odessa National University. Series: "Economics"*, Vol. 22, Issue 10 (63), pp. 102-108 [in Ukrainian].
14. Lapko, O. (1999). Innovatsiina diialnist v systemi derzhavnogo rehuliuвання [Innovative activity in the system of state regulation]. Kyiv, IIE of NAS of Ukraine. 254 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.04.2024

Формат цитування:

Гуцалюк О. М., Василенко В. А., Вірієнко І. С. Впровадження інноваційних технологій маркетингового менеджменту в інтеграційну діяльність корпоративних підприємств. *Вісник економічної науки України*. 2024. № 1 (46). С. 118-123. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).118-123](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).118-123)

Hutsaliuk, O. M., Vasylenko, V. A., Viriienko, I. S. (2024). Implementation of Innovative Marketing Management Technologies in the Integration Activities of Corporate Enterprises. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (46), pp. 118-123. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).118-123](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).118-123)

Василь Іванович Перебийніс

д-р екон. наук, проф.
ORCID 0000-0002-4779-515X
e-mail: perebyynis@gmail.com,

Микола Єгорович Рогоза

д-р екон. наук, проф.
ORCID 0000-0002-5654-7385
e-mail: rogoza.ne@gmail.com,

Полтавський університет економіки і торгівлі,

Інна Григорівна Миколенко

д-р екон. наук, доц.
ORCID 0000-0003-3800-6136
e-mail: mykolenkoinna@ukr.net,

Полтавський державний аграрний університет,

Жанна Андріївна Кононенко

канд. екон. наук, доц.
ORCID 0000-0003-0074-8249
e-mail: konon_ukr@ukr.net,

Назар Миколайович Вітриук

аспірант
e-mail: nazar.vitriuk@gmail.com,

Полтавський університет економіки і торгівлі

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

Вступ. Логістична складова виробничо-комерційної діяльності господарюючих суб'єктів в територіальних громадах відіграє важливу роль у їх результативному функціонуванні. Тому дослідження питання оцінювання ефективності управління логістичною діяльністю господарюючих суб'єктів, зокрема, підприємств, викликано, як науковими, так і практичними аспектами, що й зумовлює актуальність даної публікації.

У чисельних наукових працях зазначене питання розглядається з урахуванням видів економічної діяльності та об'єктів аналізу: логістичної діяльності торговельних підприємств (І. Міщук) [1], (Т. Семенова, К. Поправка) [2]; функціонування логістичних систем АПК (М. Городко) [3], (В. Колодійчук, З. Крупка) [4; 5], (Н. Макаренко) [6]; розвитку логістичного потенціалу та логістичного обслуговування (І. Хмарська, Т. Сігаєва, О. Бачинська) [7], (А. Овчаренко) [8]; оцінки стану логістики на регіональному та національному рівнях (С. Іванов, В. Ляшенко, Н. Трушкіна) [9], (О. Іщенко) [10], (І. Іртишева, Ю. Барабанова, О. Іщенко, Н. Тубальцева, І. Сіренко) [11], (Т. Колодізева) [12], (І. Марчук) [13]. Окремі аспекти управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання та питання його ефективності розглядаються у низці авторських публікацій [14-24].

Втім потребують уваги такі питання, що пов'язані з уточненням сутності функцій та принципів управ-

ління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання в територіальних громадах, розумінням базових характеристик оцінки ефективності управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання та визначенням відповідних відносних показників оцінки.

Мета статті — обґрунтування теоретико-методологічних засад оцінювання ефективності управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання в територіальних громадах, які варто використовувати для удосконалення логістичного менеджменту.

Результати дослідження. Поняття «логістична діяльність», як встановлено нами у процесі дослідження, характеризується різноманітними підходами до його сутності. Зокрема, Ю. Шкригун [25] логістичну діяльність підприємства розглядає з позицій руху логістичних потоків, М. Окландер [26] — як відкриту систему, що знаходиться під впливом зовнішнього логістичного середовища. Аналізуючи сутність цього виду діяльності, І. Федькович [27] акцентує увагу на функціональних видах логістики.

Змістові характеристики логістичної діяльності підприємства Т. Шталь та А. Уварова [28] аналізують з урахуванням концептуальних позицій, характеру функцій, а також розподілу логістичних функцій між різними учасниками логістичного процесу й рівнями реалізації логістичних рішень. У системі менеджменту

організації, на думку Н. Смирнової [29], формулювання терміну «логістична діяльність» має три основні підходи: функціональний, процесний та системний.

Логістична діяльність суб'єктів господарювання, на наш погляд [30], включає закупівлі (постачання) ресурсів, забезпечення їх руху при перетворенні у готову продукцію у процесі виробництва, розподіл (збут) продукції, тобто її реалізації як товару. Управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання варто розглядати [30] як процес стратегування, прогнозування, планування, організовування, мотивації та контролю руху потоків матеріальних ресурсів від постачальника до господарюючого суб'єкта (як логістичної системи), а також у внутрішньовиробничій логістичній підсистемі під час ресурсовикористання та насамкінець — при розподілі виробленої продукції (збуті споживачам).

Нами [30] запропоновано управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання розглядати з таких позицій: виробничо-комерційної (господарської) діяльності, людського фактора, науки та освіти.

Ці структурні підходи до сутності управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання деталізовано таким чином (табл. 1-3).

Зважаючи на обґрунтовані в джерелі [31, с. 18] загальні функції управління (цілевстановлення, планування, організовування, ухвалення рішень, регулювання/оперативний вплив, мотивація, контроль), визначена сутність їх щодо управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання.

Зокрема, функція цілевстановлення в управлінні логістичною діяльністю суб'єктів господарювання в територіальних громадах, на наш погляд, полягає у визначенні мети (цілей) логістичної діяльності. Так, мету логістичної діяльності Є. В. Крикавський, Н. І. Чухрай та Н. В. Чернописька [32, с. 8] пов'язують із виконанням «шести правил логістики»: продукт — потрібний продукт; кількість — у необхідній кількості; якість — необхідної якості; час — необхідно доставити у потрібний час; місце — у потрібне місце; витрати — з мінімальними витратами.

Таблиця 1

Підходи до сутності управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання як видом виробничо-комерційної (господарської) діяльності в територіальних громадах

Класифікаційна ознака	Підхід до визначення сутності управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання
Управління як процес упорядкування (подолання ентропії)	Управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання — це процес упорядкування (подолання ентропії) логістичної системи суб'єкта господарювання
Управління як функція (сукупність функцій)	Управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання — це планування, організовування, мотивація та контроль руху потоків матеріальних ресурсів
Управління як вид (напрям) діяльності	Управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання — це управління їх логістичною діяльністю як складової виробничо-комерційної (господарської) діяльності
Управління як процес контролю та координування	Управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання — це процес контролю та координування руху матеріальних і супутніх йому потоків
Управління як вплив суб'єкта (органу) управління на об'єкт управління	Управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання — це вплив суб'єкта (органу) управління суб'єкта господарювання на об'єкт управління (логістичну діяльність)
Управління як розподіл ресурсів	Управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання — це управління розподілом матеріальних ресурсів

Сформульовано, обґрунтовано та систематизовано у табличному вигляді авторами дослідження.

Таблиця 2

Підходи до сутності управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання з позицій людського фактора в територіальних громадах

Класифікаційна ознака	Підхід до визначення сутності управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання
Управління як система влади	Управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання — це система владних повноважень, що реалізуються у процесі логістичної діяльності
Управління як дії керівника	Управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання — це дії керівника логістичної служби (логістичного підрозділу)
Управління як організування	Управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання — це організування логістичної діяльності
Управління як керівництво групою людей	Управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання — це керівництво персоналом, що бере участь у логістичній діяльності
Управління як мистецтво реалізації планів за участю людей	Управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання — це мистецтво реалізації логістичних планів за участю логістичного персоналу
Управління як процес прийняття управлінських рішень	Управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання — це процес прийняття логістичних рішень

Сформульовано, обґрунтовано та систематизовано у табличному вигляді авторами дослідження.

Підходи до сутності управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання в територіальних громадах з позицій науки та освіти

Класифікаційна ознака	Підхід до визначення сутності управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання
Управління як наука	Управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання – це сукупність наукових знань щодо принципів, методів, закономірностей розвитку логістичних систем суб'єктів господарювання
Управління як навчальна дисципліна	Управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання – це навчальна дисципліна «Управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання»
Управління як освітня програма	Управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання – це освітня програма «Управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання» (в межах певних економічних чи управлінських спеціальностей)

Сформульовано, обгрунтовано та систематизовано у табличному вигляді авторами дослідження.

Функція планування в управлінні логістичною діяльністю суб'єктів господарювання в територіальних громадах полягає в розробці логістичних планів – перспективних (стратегічних), середньострокових та короткострокових (відповідно до можливостей, умов і чинників господарювання).

Функція організування в управлінні логістичною діяльністю суб'єктів господарювання є похідною від організаційної структури суб'єкта господарювання. При цьому, з одного боку, встановлюються зв'язки між елементами логістичної системи, а з іншого боку, на основі поділу праці формуються службові зв'язки між спеціалізованими структурними підрозділами та працівниками логістичної служби.

Функція ухвалення логістичних рішень в управлінні логістичною діяльністю суб'єктів господарювання містить пошук альтернативи і вибору одного з варіантів, часто взаємовиключних, що часто супроводжуються виробленням компромісних логістичних рішень. Функція регулювання (оперативного впливу) в управлінні логістичною діяльністю суб'єктів господарювання полягає в здійсненні коригуючих впливів на логістичну систему за умов динамічного зовнішнього середовища, зокрема, при зміні певних умов і прий-

нятті заходів, коригуванні оперативних логістичних планів та реалізації невідкладних завдань логістики.

Функція мотивації в управлінні логістичною діяльністю суб'єктів господарювання має на меті спонукання персоналу логістичної служби та інших, дотичних до неї служб і підрозділів, до відповідних дій щодо реалізації логістичних планів і завдань. Функція контролю в управлінні логістичною діяльністю суб'єктів господарювання полягає у виявленні відхилень при реалізації логістичних процесів і операцій від встановлених параметрів, наступного ухвалення необхідних рішень (за необхідності) й проведення необхідних коригуючих дій.

Управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання має ґрунтуватися на певних принципах – нормах, правилах, що регулюють діяльність системи логістичного управління. На наш погляд, до основних принципів управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання належать такі: принцип поєднання централізації і децентралізації, принцип поділу праці, принцип підпорядкованості індивідуальних інтересів загальним, принцип матеріального стимулювання працівників, принцип задоволення особистих інтересів працівників (табл. 4).

Таблиця 4

Основні принципи управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання в територіальних громадах

Принципи управління	Зміст принципів управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання в територіальних громадах
Принцип поєднання централізації і децентралізації	Поєднання централізованого управління логістичною діяльністю суб'єкта господарювання на корпоративному рівні, з одного боку, та перерозподілу (делегування) функцій управління логістичною діяльністю на рівень логістичної служб (підрозділів) і окремих їх працівників
Принцип поділу праці	Поділ праці в логістичній системі з метою забезпечення високої продуктивності та нормативної якості праці при здійсненні логістичних процесів і операцій
Принцип підпорядкованості індивідуальних інтересів загальним	Підпорядкованість індивідуальних інтересів логістичного персоналу інтересам логістичної служби (підрозділів), а інтересів логістичної служби (підрозділів) – корпоративним інтересам суб'єкта господарювання
Принцип матеріального стимулювання працівників	Матеріальне стимулювання персоналу логістичної служб (підрозділів) за високу результативність і ефективність роботи логістичної системи
Принцип задоволення особистих інтересів працівників	Досягнення цілей логістичної діяльності суб'єктів господарювання шляхом задоволення особистих інтересів персоналу логістичної служб (підрозділів)

Сформульовано, обгрунтовано та систематизовано у табличному вигляді авторами дослідження.

Базовими характеристиками оцінки ефективності управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання в територіальних громадах, на наш погляд, є такі:

1) товар (продукт), що потрібний замовнику, якому притаманні кількість (обсяг, маса) необхідної якості (М) – матеріальна характеристика;

2) час доставки товару (Т) — часова характеристика;

3) віддаль транспортування товару (В), яку необхідно подолати транспортному засобу, щоб бути доставленим потрібному споживачу — просторова характеристика;

4) праця (трудовитрати) на доставку товару (П_з) — витратна характеристика;

5) енергія (енерговитрати), використана для доставки товару (Е_з) — енергетична характеристика;

6) логістичні витрати на доставку товару у вартісному значенні (Л_в) — вартісна характеристика;

7) інформація, необхідна для управління логістичною діяльністю (І) — інформаційна характеристика.

З огляду на зазначене, ефективність управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання (Е_у) можна подати у вигляді такої функціональної залежності:

$$E_y = f(M, T, B, P_z, E_z, L_v, I).$$

Матриця показників оцінки ефективності управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання, що ґрунтується на зазначеній залежності, наведена на рисунку.

	Продукт, т (М)	Час, год. (Т)	Віддаль, км (В)	Праця, люд.-год. (П _з)	Енергія, т умовного палива (Е _з)	Логістичні витрати, грн (Л _в)	Інформація, МБ (І)
Продукт, т (М)	Х	М/Т	М/ В	М/ П _з	М/ Е _з	М/ Л _в	М/ І
Час, год. (Т)	Т/ М	Х	Т/ В	Т/ П _з	Т/ Е _з	Т/ Л _в	Т/ І
Віддаль, км (В)	В/ М	В/Т	Х	В/ П _з	В/ Е _з	В/ Л _в	В/ І
Праця, люд.-год. (П _з)	П _з / М	П _з /Т	П _з / В	Х	П _з / Е _з	П _з / Л _в	П _з / І
Енергія, т умовного палива (Е _з)	Е _з / М	Е _з / Т	Е _з / В	Е _з / П _з	Х	Е _з / Л _в	Е _з / І
Логістичні витрати, грн (Л _в)	Л _в / М	Л _в / Т	Л _в / В	Л _в / П _з	Л _в / Е _з	Х	Л _в / І
Інформація, МБ (І)	І/ М	І/ Т	І/ В	І/ П _з	І/ Е _з	І/ Л _в	Х

Рисунок. Матриця відносних показників оцінки ефективності управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання в територіальних громадах

Сформульовано та обґрунтовано авторами дослідження.

Запропонована матриця (див. рисунок) дозволяє охарактеризувати запропоновані відносні показники оцінки ефективності управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання в територіальних громадах:

1) товар (продукт), що потрібний замовнику, з розрахунку на одиницю відповідно часу доставки, віддалі транспортування, праці (трудовитрат), енергії (енергозатрат), логістичних витрат, інформації;

2) час доставки товару з розрахунку на одиницю відповідно продукту, віддалі транспортування, праці (трудозатрат), енергії (енерговитрат), логістичних витрат, інформації;

3) віддаль транспортування товару з розрахунку на одиницю відповідно продукту, часу доставки, праці (трудозатрат), енергії (енерговитрат), логістичних витрат, інформації;

4) праця (трудовитрати) на доставку товару з розрахунку на одиницю відповідно продукту, часу доставки, віддалі транспортування, енергії (енергозатрат), логістичних витрат, інформації;

5) енергія (енерговитрати), використана для доставки товару з розрахунку на одиницю відповідно продукту, часу доставки, віддалі транспортування, праці (трудовитрат), логістичних витрат, інформації;

6) логістичні витрати на доставку товару з розрахунку на одиницю відповідно продукту, часу доставки,

віддалі транспортування, праці (трудовитрат), енергії (енерговитрат), інформації;

7) інформація, необхідна для управління логістичною діяльністю, з розрахунку на одиницю відповідно продукту, часу доставки, віддалі транспортування, праці (трудовитрат), енергії (енерговитрат), логістичних витрат.

Висновки.

1. Розкриті підходи до сутності управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання в територіальних громадах: як виду виробничо-комерційної (господарської) діяльності; як людського фактора; як елемента наукової та освітньої діяльності.

2. Визначено зміст управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання в територіальних громадах через такі управлінські функції, як цілевстановлення, планування, організування, ухвалення рішень, регулювання (оперативний вплив), мотивація, контроль.

3. Обґрунтовано сутність основних принципів управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання в територіальних громадах: принцип поєднання централізації і децентралізації, принцип поділу праці, принцип підпорядкованості індивідуальних інтересів загальним, принцип матеріального стимулювання працівників, принцип задоволення особистих інтересів працівників.

4. Окреслені базові характеристики оцінки ефективності управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання в територіальних громадах: товар (продукт), що потрібний замовнику; час доставки товару; віддаль транспортування товару; праця (трудовитрати) на доставку товару; енергія (енерговитрати), використана для доставки товару; логістичні витрати у вартісному значенні; інформація, необхідна для управління логістичною діяльністю.

5. Ефективність управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання в територіальних громадах подана у вигляді функціональної залежності відповідних базових характеристик. Обґрунтована матриця відносних показників оцінки ефективності управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел

1. Мішук І. П. Оцінювання ефективності системи логістики підприємства торгівлі. *Mechanism of Economic Regulation*. 2012. № 4. С. 102-110.
2. Семенова Т., Поправка К. Оцінка ефективності логістичної діяльності торговельного підприємства. *Молодий вчений*. 2019. № 11 (75). С. 614-617. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-130>.
3. Городко М. В. Методичні підходи до оцінки ефективності управління логістичною системою молокопереробних підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 5. С. 63-67. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.5.63>.
4. Колодійчук В. А. Інтегральна оцінка економічної ефективності регіональних логістичних систем підприємств зернопродуктового підкомплексу АПК України. *Регіональна економіка*. 2016. № 2. С. 121-128.
5. Колодійчук В. А., Крупка З. М. Оцінка ефективності менеджменту у логістиці олійних культур. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 45. С. 15-20. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastructure45-3>.
6. Макаренко Н. О. Оцінка ефективності функціонування логістичної системи аграрного підприємства. *Східна Європа: Економіка, бізнес та управління*. 2017. № 2 (07). URL: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Makarenko-N.O..pdf>.
7. Хмарська І., Сігаєва Т., Бачинська О. Оцінки ефективності та якості управління логістичним потенціалом. *Економіка та суспільство*. 2023. № 49. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-19>.
8. Овчаренко А. Г. Оцінювання якості логістичного обслуговування споживачів. *Економіка транспортного комплексу*. 2020. № 35. DOI: <https://doi.org/10.30977/ЕТК.2225-2304.2020.35.0.160>.
9. Іванов С. В., Ляшенко В. І., Трушкіна Н. В. Прогнозна оцінка показників розвитку регіональної транспортно-логістичної системи Придніпровського економічного району. *Адміністративно-територіальні vs економічно-просторові кордони регіонів: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19-20 березня 2020 р.)*. Київ, 2020. С. 445-451. URL: <http://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/5247>.
10. Іщенко О. А. Методичні підходи до оцінювання інфраструктурного забезпечення транспортно-логістичних систем. *Економічний аналіз*. 2018. Т. 28. № 4. С. 313-320. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escan_2018_28%284%29_43.
11. Іртишева І. О., Барабанова Ю. Є., Іщенко О. А., Тубальцева Н. П., Сіренко І. В. Оцінка ефективності логістичного менеджменту на регіональному та національному рівнях. *Ефективна економіка*. 2020. № 4. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.4.10>.
12. Колодізева Т. О. Логістична діяльність підприємств в Україні: оцінка стану логістичного середовища у світових рейтингах. *Economics Bulletin*. 2018. №4. С. 112-120. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2018/4/EV20184_112-120.pdf.
13. Марчук І. Індекс ефективності логістики (LPI) та його зв'язок з основними економічними показниками й індексами. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. №1 (61). С. 47-57. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-61-47-57>.
14. Інноваційна логістика: концепції, моделі, механізми: монографія / за наук. ред. М. Ю. Григорак та Л. В. Савченко. Київ: Логос, 2015. 548 с.
15. Перебийніс В. І., Джаман М. О., Перебийніс О. В., Гончаров Г. О. Транспортно-логістичні кластери: сутність, напрями розвитку. *Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції* : зб. наук. праць. Київ, СЕУ / Рівне, НУВГП, 2014. Вип. XX. № 4. Ч. 1 (Ювілейний). С. 28-35. URL: <https://ep3.nuwm.edu.ua/3371/>.
16. Перебийніс В. І., Дробота Я. А. Логістичне управління запасами на підприємствах: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2012. 279 с.
17. Перебийніс В. І., Захарченко О. Г. Ефективність використання енергетичних ресурсів у логістичних системах агропродовольчого комплексу: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2018. 185 с.
18. Перебийніс В. І. Логістичне управління виробничо-комерційною діяльністю підприємств споживчої кооперації. *Вісник Львівської комерційної академії: Серія економічна*. 2006. Вип. 21. С. 192-198.
19. Перебийніс В. І., Рогоза М. Є., Косарева Т. В., Перебийніс Ю. В. Матеріально-технічне забезпечення агропродовольчого комплексу в контексті модернізації промисловості. *Вісник економічної науки України*. 2019. №1. С. 92-100. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/151645>.
20. Перебийніс В. І., Рогоза М. Є., Миколенко І. Г., Кононенко Ж. А. Логістичне управління енергетичними потоками: теоретико-методологічні засади. *Економічний вісник Донбасу*. 2023. № 2 (72). С. 114-120. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2023-2\(72\)-114-120](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2023-2(72)-114-120).
21. Перебийніс В. І., Собчишин В. М. Логістичні стратегії матеріально-технічного постачання підприємств. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії: Економічні науки*. 2011. Вип. 3. Т. 2. С. 345-353. URL: <http://www.pdaa.edu.ua/content/naukovipraci-pdaa-ekonomichni-nauky>.
22. Перебийніс В. І. Стратегічні напрями удосконалення логістики і маркетингу насіння соняшнику. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*. 2014. № 5. С. 48-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnaun_ekon_2014_5_9.
23. Соціально-економічний розвиток України: моделі, механізми, стратегії: монографія / М. Є. Рогоза, В. І. Перебийніс, К. Ю. Вергал та ін.; за наук. ред. д. е. н., проф. М. Є. Рогози. Полтава: ПУЕТ, 2021. 148 с.
24. Перебийніс В. І., Перебийніс О. В. Транспортно-логістичні системи підприємств: формування та функціонування: монографія. Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2006. 207 с.
25. Шкригун Ю. О. Генезис поняття «логістична діяльність підприємства». *Вісник економічної науки України*. 2021. № 2 (41). С. 183-190. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2\(41\).183-190](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2(41).183-190).

26. Окландер М. А. Контуры экономической логистики. Киев : Наукова думка, 2000. 176 с.

27. Федькович І. В. Удосконалення логістичної діяльності на підприємстві. *Економіка та держава*. 2018. № 1. С. 111-113. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2018/24.pdf.

28. Шталь Т. В., Уварова А. Є. Логістична діяльність торговельного підприємства: сутнісні характеристики та формалізація моделі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2019. Вип. 3. С. 64-71. URL: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2019/10/204.pdf>.

29. Смирнова Н. В. Сутність і значення логістичної діяльності в системі менеджменту організації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 20, частина 3. С. 54-59. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/20_3_2018ua/14.pdf.

30. Перебийніс В. І., Рогоза М. Є., Миколенко І. Г., Кононенко Ж. А. Управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання: інформаційний аспект. *Вісник економічної науки України*. 2023. № 2. С. 123-128. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.2\(45\).123-128](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.2(45).123-128).

31. Менеджмент і маркетинг: навчальний посібник / В. І. Перебийніс, Л. М. Бойко, В. В. Писаренко та ін. ; за ред. В. І. Перебийніса. Полтава : ФОП Говоров С. В., 2007. 344 с.

32. Криківський Є. В., Чухрай Н. І., Чорнописка Н. В. Логістика: компендіум і практикум: навчальний посібник. Київ : Кондор, 2006. 340 с.

References

1. Mishchuk, I. P. (2012). Otsiniuvannia efektyvnosti systemy lohistyky pidpriemstva torhivli [Trade enterprise logistic system efficiency evaluation]. *Mechanism of Economic Regulation*, 4, pp. 102-110 [in Ukrainian].
2. Semenova, T., Popravka, K. (2019). Otsinka efektyvnosti lohistychnoi diialnosti torhivelnogo pidpriemstva [Evaluation of efficiency of logistic activity of business entities]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, 11 (75), pp. 614-617. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-130> [in Ukrainian].
3. Horodko, M. V. (2019). Metodichni pidhody do otsinky efektyvnosti upravlinnia lohistychnoiu systemoiu molokopererobnyh pidpriemstv [Methodological approaches to the evaluation of the efficiency of management of the logistics system of dairy processing enterprises]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, 5, pp. 63-67. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.5.63> [in Ukrainian].
4. Kolodiichuk, V. A. (2016). Intehralna otsinka ekonomichnoi efektyvnosti rehionalnykh lohistychnykh system pidpriemstv zernoproduktovoho pidkompleksu APK Ukrainy [Integrated assessment of economic efficiency of regional logistics systems of enterprises in grain products sub-complex of AIC of Ukraine]. *Rehionalna ekonomika – Regional Economy*, 2, pp. 121-128 [in Ukrainian].
5. Kolodiichuk, V. A., Krupka, Z. M. (2020). Otsinka efektyvnosti menedzhmentu u lohistytsi oliinykh kultur [Evaluation of management efficiency in oil crop logistics]. *Infrastruktura rynku – Market Infrastructure*, 45, pp. 15-20. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct45-3> [in Ukrainian].
6. Makarenko, N. O. (2017). Otsinka efektyvnosti funktsionuvannia lohistychnoi systemy aharnoho pidpriemstva [Assessment of the effectiveness of logistics system

of agrarian enterprise]. *Skhidna Yevropa: Ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: Economy, Business and Management*, 2 (07). Retrieved from <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Makarenko-N.O..pdf> [in Ukrainian].

7. Hmarska, I., Sihaieva, T., Bachynska, O. (2023). Otsinky efektyvnosti ta iakosti upravlinnia lohistychnym potentsialom [Evaluation of efficiency and quality of logistics potential management]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 49. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-19> [in Ukrainian].

8. Ovcharenko, A. H. (2020). Otsiniuvannia iakosti lohistychnoho obsluhovuvannia spozhyvachiv [Assessment of the quality of logistics service to consumers]. *Ekonomika transportnoho kompleksu – Economics of the Transport Complex*, 35. DOI: <https://doi.org/10.30977/ETK.2225-2304.2020.35.0.160> [in Ukrainian].

9. Ivanov, S. V., Lyashenko, V. I., Trushkina, N. V. (2020). Prohnozna otsinka pokaznykiv rozvytku rehionalnoi transportno-lohistychnoi systemy Prydniprovskoho ekonomichnogo raionu [Predictive assessment of indicators of development of regional transport and logistics system of Dnipro economic district]. *Administrativno-terytorialni vs ekonomichno-prostorovi kordony rehioniv [Administrative and Territorial vs. Economic and spatial boundaries of regions]*: Proceedings of International Scientific and Practical Conference. (pp. 445-451). Kyiv. Retrieved from <http://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/5247> [in Ukrainian].

10. Ishchenko, O. A. (2018). Metodichni pidkhody do otsiniuvannia infrastruktturnoho zabezpechennia transportno-lohistychnykh system. [Methodical approaches to the assessment of infrastructural support of transport and logistics systems]. *Ekonomichniy analiz – Economic analysis*, Vol. 28, No. 4, pp. 313-320. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2018_28%284%29_43 [in Ukrainian].

11. Irtyshcheva, I. O., Barabanova, Yu. Ye., Ishchenko, O. A., Tubaltseva, N. P., Sirenko, I. V. (2020). Otsinka efektyvnosti lohistychnoho menedzhmentu na rehionalnomu ta natsionalnomu rivniakh [Evaluation of logistic management efficiency at regional and national levels]. *Efektivna ekonomika*, 4. DOI: [10.32702/2307-2105-2020.4.10](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.4.10) [in Ukrainian].

12. Kolodizeva, T. O. (2018). Lohistychna diialnist pidpriemstv v Ukraini: otsinka stanu lohistychnoho seredovyshcha u svitovykh reitynhakh [Logistic activities of enterprises in Ukraine: evaluation of the status of logistic environment in the world ratings]. *Economics Bulletin*, 4, pp. 112-120. Retrieved from https://ev.nmu.org.ua/docs/2018/4/EV20184_112-120.pdf [in Ukrainian].

13. Marchuk, I. (2021). Indeks efektyvnosti lohistyky (LPI) ta yoho zviazok z osnovnymy ekonomichnymy pokaznykamy y indeksamy [Logistics performance index (LPI) and its relationship with main economic indicators and indices]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK» – Scientific Notes of “KROK” University*, 1 (61), pp. 47-57. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-61-47-57> [in Ukrainian].

14. Hryhorak, M. Yu., Savchenko, L. V. (Eds.). (2015). Innovatsiina lohistyka: kontseptsii, modeli, mehanizmy [Innovative logistics: concepts, models, mechanisms]. Kyiv, Lohos. 548 p. [in Ukrainian].

15. Perebyynis, V. I., Dzhaman, M. O., Perebyynis, O. V., Honcharov, H. O. (2014). Transportno-lohistychni klasteri: sutnist, napriamy rozvytku [Transport and logistics clusters: essence, directions of development]. *Problemy ratsionalnogo vykorystannia sotsialno-ekonomichnogo ta pryrodno-resursnogo potentsialu rehionu: finansova polityka ta investytsii – Problems of rational use of socio-*

economic and natural resource potential of region: financial policy and investments, Issue XX, No. 4, part 1, pp. 28-35. Kyiv, SEU; Rivne, NUVGP. Retrieved from <https://ep3.nuwm.edu.ua/3371/> [in Ukrainian].

16. Perebyynis, V. I., Drobotia, Ya. A. (2012). Lohistychne upravlinnia zapasamy na pidpriemstvakh [Logistic management of stocks at enterprises]. Poltava, PUET. 279 p. [in Ukrainian].

17. Perebyynis, V. I., Zaharchenko O. H. (2018). Efektyvnist vykorystannia enerhetychnykh resursiv u lohistychnykh systemakh ahroprodovol'choho kompleksu [Effectiveness of the use of energy resources in the logistics systems of the agro-food complex]. Poltava, PUET. 185 p. [in Ukrainian].

18. Perebyynis, V. I. (2006). Lohistychne upravlinnia vyrobnycho-komertsyinoiu diialnistiu pidpriemstv spozhychoi kooperatsiii [Logistics management of production and commercial activities of consumer cooperative enterprises]. *Visnyk Lvivskoi komertsynoi akademii: Serii ekonomichna – Bulletin of Lviv Commercial Academy: Series Economics*, Issue 21, pp. 192-198 [in Ukrainian].

19. Perebyynis, V. I., Rogoza, M. Ye., Kosarieva, T. V., Perebyynis, Yu. V. (2019). Materialno-tekhnichne zabezpechennia ahroprodovol'choho kompleksu v konteksti modernizatsii promyslovosti [Material and technical support of the agro-food complex in the context of industrial modernization]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1, pp. 92-100. Retrieved from: <http://www.venu-journal.org/download/2019/14-Perebeinis.pdf> [in Ukrainian].

20. Perebyynis, V. I., Rogoza, M. Ye., Mykolenko, I. H., Kononenko, Zh. A. (2023). Lohistychne upravlinnia enerhetychnymy potokamy: teoretyko-metodolohichni zasady [Management of logistics activity of business entities: informational aspect]. *Ekonomichni visnyk Donbasu – Economic Herald of Donbas*, (72), pp. 114-120. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2023-2\(72\)-114-120](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2023-2(72)-114-120) [in Ukrainian].

21. Perebyynis, V. I., Sobchysyn, V. M. (2011). Lohistychni stratehii materialno-tekhnichnoho postachannia pidpriemstv [Logistics strategies of material and technical supply of enterprises]. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahroarnoi akademii: Ekonomichni nauky – Scientific works of Poltava State Agrarian Academy: Economic Sciences*. Poltava, Issue 3, Vol. 2, pp. 345-353. Retrieved from <http://www.pdaa.edu.ua/content/naukovi-praci-pdaa-ekonomichni-nauky> [in Ukrainian].

22. Perebyynis, V. I. (2014). Stratehichni napriamy udoskonalennia lohistyky i marketynhu nasinnia soniashnyku [Strategic directions for improvement of logistics and marketing of sunflower seeds]. *Visnyk KhNAU. Serii «Ekonomichni nauky» – KHNAU Bulletin. Series “Economic Sciences”*, 5, pp. 48-55. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnaun_ekon_2014_5_9 [in Ukrainian].

23. Rogoza, M. Ye., Perebyynis, V. I., Verhal, K. Yu. et al. (2021). Sotsialno-ekonomichni rozvytok Ukrainy:

modeli, mekhanizmy, stratehii [Socio-economic development of Ukraine: models, mechanisms, strategies]. Poltava, PUET. 148 p. [in Ukrainian].

24. Perebyynis, V. I., Perebyynis, O. V. (2006). Transportno-lohistychni systemy pidpriemstv: formuvannia ta funktsionuvannia [Transport and logistics systems of enterprises: formation and functioning]. Poltava, RVC PUSKU. 207 p. [in Ukrainian].

25. Shkryhun, Yu. O. (2021). Henezys poniattia «lohistychna diialnist pidpriemstva» [Genesis of the Concept “Logistic Activity of the Enterprise”]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2 (41), pp. 183-190. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2\(41\).183-190](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2(41).183-190) [in Ukrainian].

26. Oklander, M. A. (2000). Kontury ekonomicheskoy logistiki [Contours of economic logistics]. Kyiv, Naukova dumka. 176 p. [in Russian].

27. Fedkovych, I. B. (2018). Udoskonalennia lohistychnoi diialnosti na pidpriemstvi [Improvement of logistics activities at the enterprise]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the State*, 1, pp. 111-113. Retrieved from http://www.economy.in.ua/pdf/1_2018/24.pdf [in Ukrainian].

28. Shtal, T. V., Uvarova, A. Ye. (2019). Lohistychna diialnist torhovelnoho pidpriemstva: sutnisni kharakterystyky ta formalizatsiia modeli [Logistics activity of the trade enterprise: essential characteristics and formalization of model]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika – Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Economy*, 3, pp. 64-71. Retrieved from <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2019/10/204.pdf> [in Ukrainian].

29. Smyrnova, N. V. (2018). Sutnist i znachennia lohistychnoi diialnosti v systemi menedzhmentu orhanizatsii [Essence and value of logistic activity in the organization management system]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo – Uzhorod National University Herald. Series: International Economic Relations and World Economy*, Issue 20, part 3, pp. 54-59. Retrieved from http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/20_3_2018ua/14.pdf [in Ukrainian].

30. Perebyynis, V. I., Rogoza, M. Ye., Mykolenko, I. H., Kononenko, Zh. A. (2023). Upravlinnia lohistychnoiu diialnistiu subiektiv hospodariuvannia: informatsiyni aspekt [Management of logistics activity of business entities: informational aspect]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2, pp. 123-128. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.2\(45\).123-128](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.2(45).123-128) [in Ukrainian].

31. Perebyynis, V. I., Boiko, L. M., Pysarenko, V. V. et al. (2007). Menedzhment i marketynh [Management and marketing]. Poltav, FOP Hovorov S. V. 344 p. [in Ukrainian].

32. Krykavskiy, Ye. V., Chuhrai, N. I., Chornopyska, N. V. (2006). Lohistyka: kompendium i praktykum [Logistics: compendium and practical]. Kyiv, Condor. 340 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.04.2024

Формат цитування:

Перебийніс В. І., Рогоза М. Є., Миколенко І. Г., Кононенко Ж. А., Вітриук Н. М. Оцінка ефективності управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання в територіальних громадах. *Вісник економічної науки України*. 2024. № 1 (46). С. 124-130. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).124-130](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).124-130)

Perebyynis, V. I., Rogoza, M. Ye., Mykolenko, I. H., Kononenko, Zh. A., Vitriuk, N. M. (2024). Assessment of Management Efficiency of Business Entities' Logistics Activities in Territorial Communities. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (46), pp. 124-130. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).124-130](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).124-130)

Михайло Йосипович Гедз

д-р екон. наук, проф.

ORCID 0000-0002-2040-4673

e-mail: gedz_ck@ukr.net,

Приватний заклад вищої освіти «Східноєвропейський
університет імені Рауфа Аблязова», м. Черкаси,

Вікторія Анатоліївна Вишневська

канд. екон. наук, доц.

ORCID 0000-0003-4343-2455

e-mail: vishnevskaya9181@gmail.com,

Центральноукраїнський національний
технічний університет, м. Кропивницький,

Сергій Дмитрович Науменко

приватний підприємець

ORCID 0009-0007-5602-406X

email: naum97sergey@gmail.com,

м. Львів

МАРКЕТИНГОВІ СТРАТЕГІЇ ТА ЕКОНОМІЧНІ РИЗИКИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНО-ДИВЕРСИФІКАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В КОРПОРАТИВНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ

Постановка проблеми. Ефективна робота сучасних підприємств у динамічному та непередбачуваному середовищі залежить від чітко визначеного напрямку стратегічного розвитку та оптимальних шляхів його реалізації. Інструментом для успішного втілення обраного напрямку розвитку слугує комплексна стратегія, що ґрунтується на раціональному поєднанні стратегій на всіх рівнях управління підприємством.

Ефективність такої стратегії залежить від точності виконання етапів її формування з урахуванням специфіки конкретного підприємства. Узагальнення різних методів та підходів до формування стратегії розвитку дозволило сформувати процес розробки та реалізації стратегії розвитку корпоративного підприємства в сучасних умовах неотехнологічного відтворення.

При розробці комплексної стратегії управління диверсифікаційно-інтеграційним розвитком корпоративного підприємства важливо провести аналіз інших підприємств, діяльність яких може бути цікавою з певних параметрів. Цей аналіз допоможе підприємствам розглянути можливість розширення власного потенціалу за рахунок оптимізації діяльності та структури, а також максимізації синергійного ефекту від взаємодії з відповідними бізнес-одиницями.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Тема розробки стратегії розвитку підприємства ґрунтовно висвітлена в наукових публікаціях. Цю проблему досліджували як українські, так і зарубіжні науковці, серед яких: А. Баланович [1], О. Гудзь [2], О. Гуцалюк [3], М. Єпіфанова [4], В. Козик [5], М. Крочак [6], М. Меркулов [7], Т. Муляр [8], Л. Олійник [9], І. Сотник [10].

Аналіз наукових досліджень показує, що процес формування стратегії можна узагальнити трьома основними етапами:

1. Стратегічний аналіз, який передбачає вивчення зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства; визначення сильних та слабких сторін, можливостей та загроз; формулювання місії та бачення підприємства.

2. Стратегічний вибір, направлений на розробку альтернативних стратегій; оцінку та вибір найкращої стратегії; розробку плану реалізації стратегії.

3. Реалізація стратегії, направлена на втілення стратегії в життя; контроль за ходом реалізації стратегії; коригування стратегії при необхідності.

Різні науковці доповнювали та уточнювали ці етапи, щоб зробити процес формування стратегії більш ефективним. Це дозволило розробляти стратегії розвитку для підприємств різних галузей, сфер діяльності, розмірів та форм власності з урахуванням конкретних умов та потреб.

Вчені дослідили особливості формування диверсифікаційних та інтеграційних стратегій [11-14], як основних видів загальної стратегії на корпоративному рівні управління. Дослідження показали, що розробка стратегій для диверсифікованих [5] та інтегрованих підприємств [15-16] має свої особливості [17]. На формування підходу до вибору стратегії також впливає пріоритетність певних елементів цього процесу (умови, передумови, чинники впливу тощо) та особливості функціонування підприємства.

Хоча науковці детально дослідили та описали питання, пов'язані з диверсифікаційними та інтеграцій-

ними стратегіями, все ще не існує чіткого бачення щодо розробки стратегії управління диверсифікаційно-інтеграційним розвитком корпоративних підприємств.

Завдання дослідження. Метою статті є розробка науково-методичного підходу, який формує комплексну стратегію управління диверсифікаційно-інтеграційним розвитком корпоративних підприємств з урахуванням неотехнологічних умов відтворення.

Матеріал та методи дослідження. У ході дослідження використовувалися такі методи:

- теоретичне узагальнення: вивчення існуючих методичних підходів до розробки стратегії управління підприємством;
- аналіз і синтез: виокремлення ключових параметрів диверсифікаційно-інтеграційного розвитку;
- декомпозиція та структурно-логічний аналіз: виділення етапів процесу формування комплексної стратегії управління диверсифікаційно-інтеграційним розвитком підприємства.

Основний матеріал дослідження. Існує багато різних підходів, моделей і пропозицій щодо формування стратегії підприємства і кожен з них має свою цінність і практичне застосування. Автори пропонують побудувати процес формування комплексної стратегії управління диверсифікаційно-інтеграційним розвитком кор-

поративного підприємства в основі якої розглянемо детерміновано-результативну технологію (рис. 1).

Дана технологія дозволяє:

- врахувати всі фактори, що впливають на розвиток підприємства;
- розробити стратегію, яка буде максимально ефективною в конкретних умовах;
- контролювати процес реалізації стратегії та вносити необхідні корективи.

Детерміновано-результативна технологія побудови стратегії складається з економічного процесу, що ґрунтується на чіткій послідовності етапів та врахуванні причинно-наслідкових зв'язків та основної цілі – досягнення конкретних, вимірюваних результатів.

Наукова основа виступають такі підходи:

- системний підхід;
- розгляд підприємства як цілісної системи;
- врахування всіх факторів, що впливають на його розвиток;
- процесний підхід;
- розбиття формування стратегії на чітко визначені етапи;
- визначення відповідальних за кожен етап;
- детерміністський підхід;
- визначення причинно-наслідкових зв'язків між факторами та результатами;

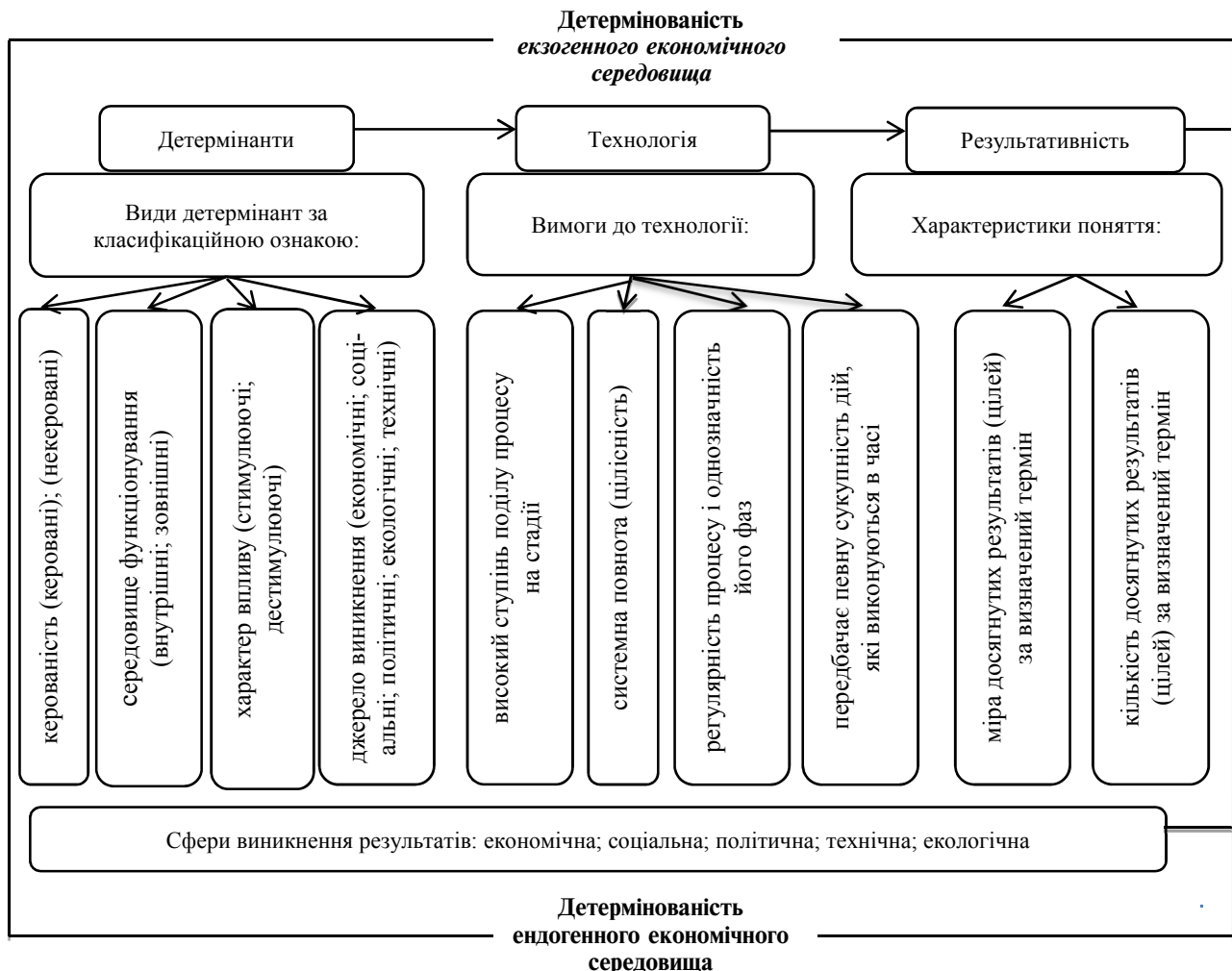

Рис. 1. Детерміновано-результативна технологія побудови стратегії як економічного процесу

Джерело: удосконалено авторами на основі [18].

- прогнозування можливих результатів стратегії;
- результативний підхід;
- фокус на досягненні конкретних, вимірюваних результатів;
- контроль за ходом реалізації стратегії та внесення необхідних коректив.

Перевагами даної технології є розробка ефективної стратегії, яка буде максимально відповідати потребам та цілям підприємства; зниження ризиків, пов'язаних з реалізацією стратегії та забезпечення контролю за ходом реалізації стратегії та внесення необхідних коректив.

Результат диверсифікаційно-інтеграційного розвитку корпоративних підприємств може бути як позитивним, так і негативним. Тому при формуванні та реалізації комплексної стратегії важливо враховувати три сценарії розвитку:

- песимістичний: передбачає найгірший можливий розвиток подій;
- оптимістичний: передбачає найкращий можливий розвиток подій;
- реалістичний: передбачає найбільш ймовірний розвиток подій.

Детерміновано-результативна технологія побудови комплексної стратегії управління диверсифікаційно-інтеграційним розвитком корпоративного підприємства представлена на рис. 2.

Дана технологія дозволяє:

- розробити стратегію, яка буде максимально адаптована до різних сценаріїв розвитку;
- знизити ризики, пов'язані з реалізацією стратегії;
- підвищити ефективність управління диверсифікаційно-інтеграційним розвитком підприємства.

Перший етап формування комплексної стратегії схожий на підготовчий етап стратегічного управління, на якому аналізуються фактори, які впливають на диверсифікаційно-інтеграційний розвиток підприємства; визначаються сильні та слабкі сторони підприємства, можливості та загрози зовнішнього середовища; формулюється місія та бачення підприємства; визначаються стратегічні цілі.

Результати першого етапу – обґрунтована система стратегічних пріоритетів диверсифікаційно-інтеграційного розвитку підприємства та перелік ключових завдань, які необхідно виконати для досягнення стратегічних цілей.

Стратегічний аналіз може бути періодичним (проводиться з метою покращення позиції корпоративного підприємства на ринку) або точковим (проводиться при виході на нові ринки збуту).

Аналіз зовнішнього середовища проводиться з урахуванням макро- та мікросередовища та дозволяє врахувати довгостроковий характер впливу факторів, які виникають одночасно та впливають на результати повільніше, ніж очікується (прийняття законів, підписання угод про співпрацю між країнами, залучення іноземних інвесторів до розвитку регіону).

При аналізі зовнішнього макросередовища, успішно використовується як зарубіжними, так і вітчизняними підприємствами, зазвичай використовується PEST-аналіз. Однак: необхідно враховувати неочікувані події, які можуть мати значний вплив на розвиток та можуть нести суттєві зміни в функціонуванні країн, регіонів, галузей і підприємств.

Тому до PEST-аналізу пропонується додати ще одну складову "s" – ситуаційні чинники, які стосуються появи несподівано раптових небезпек: природні чи техногенні катаклізми; військові дії, терористичні акти. Додавання ситуаційних чинників до PEST-аналізу дозволить кращим чином врахувати ризики, пов'язані з несподіваними подіями та розробити більш стійку стратегію розвитку [18].

Для аналізу факторів мікросередовища рекомендується використовувати модель "галузевої структури", яка ототожнює мікросередовище підприємства з галузю або галузями, в яких воно функціонує.

Аналіз внутрішнього середовища може бути проведений з використанням різних методів, таких як: економічний аналіз, балансовий аналіз, кластерний аналіз, збалансована система показників (BSC), ланцюжок цінностей Портера, система McKensey. Збалансована система показників дозволяє оцінювати діяльність за певними внутрішніми складовими, оцінює взаємозв'язок між показниками цих складових та відповідає взаємозв'язкам цілей, ефективність яких вони оцінюють.

На цьому етапі важливо зіставити фактори зовнішнього та внутрішнього середовища, що дозволить визначити конкурентні переваги бізнес-одиниць відповідно до наявних та потенційних ключових факторів розвитку ринку. Найчастіше для цього використовується SWOT-аналіз, який дозволяє систематизувати інформацію про фактори середовища, формувати можливі варіанти розвитку подій, різні варіанти яких передбачають: використання можливостей зовнішнього середовища для підвищення внутрішнього потенціалу підприємства; використання сильних сторін для зменшення впливу зовнішніх загроз або покращення позицій підприємства на ринку за рахунок сильних сторін, можливостей середовища.

При цьому, матриця не дає чіткої відповіді на питання: які заходи реалізовувати першочергово?; чи потрібно реалізовувати всі заходи одночасно?; якщо заходи реалізовувати послідовно, то від чого залежить їх послідовність? Тому, для вибору стратегічного напрямку розвитку недостатньо просто проаналізувати вплив усіх факторів середовища, а необхідно визначити та врахувати рівень впливу найважливіших факторів, що дозволить окреслити перспективи розвитку підприємства (стабільність, скорочення, зростання або стабілізація). Перспективи розвитку підприємства залежать від рівня вагомості певних факторів зовнішнього середовища та наявних у підприємства ресурсів.

Для аналізу впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на диверсифікаційно-інтеграційний розвиток рекомендується використовувати удосконалену матрицю SWOT-аналізу [19], у якій фактори середовища ранжуються за значенням інтегрального показника важливості. Комплексний аналіз середовищ функціонування може бути здійснений за допомогою Збалансованої системи показників або матриць портфельного аналізу, що дозволить порівняти отримані результати та прийняти ефективні рішення щодо вибору стратегії розвитку.

На основі даних про конкурентні переваги та перспективи ринку робиться висновок про доцільність функціонування бізнес-одиниць та формуються цілі їх подальшого розвитку. Іноді зовнішнє середовище сприятливе для розвитку підприємства, але у підприємства може бути недостатньо потенціалу та резервів для його нарощування.

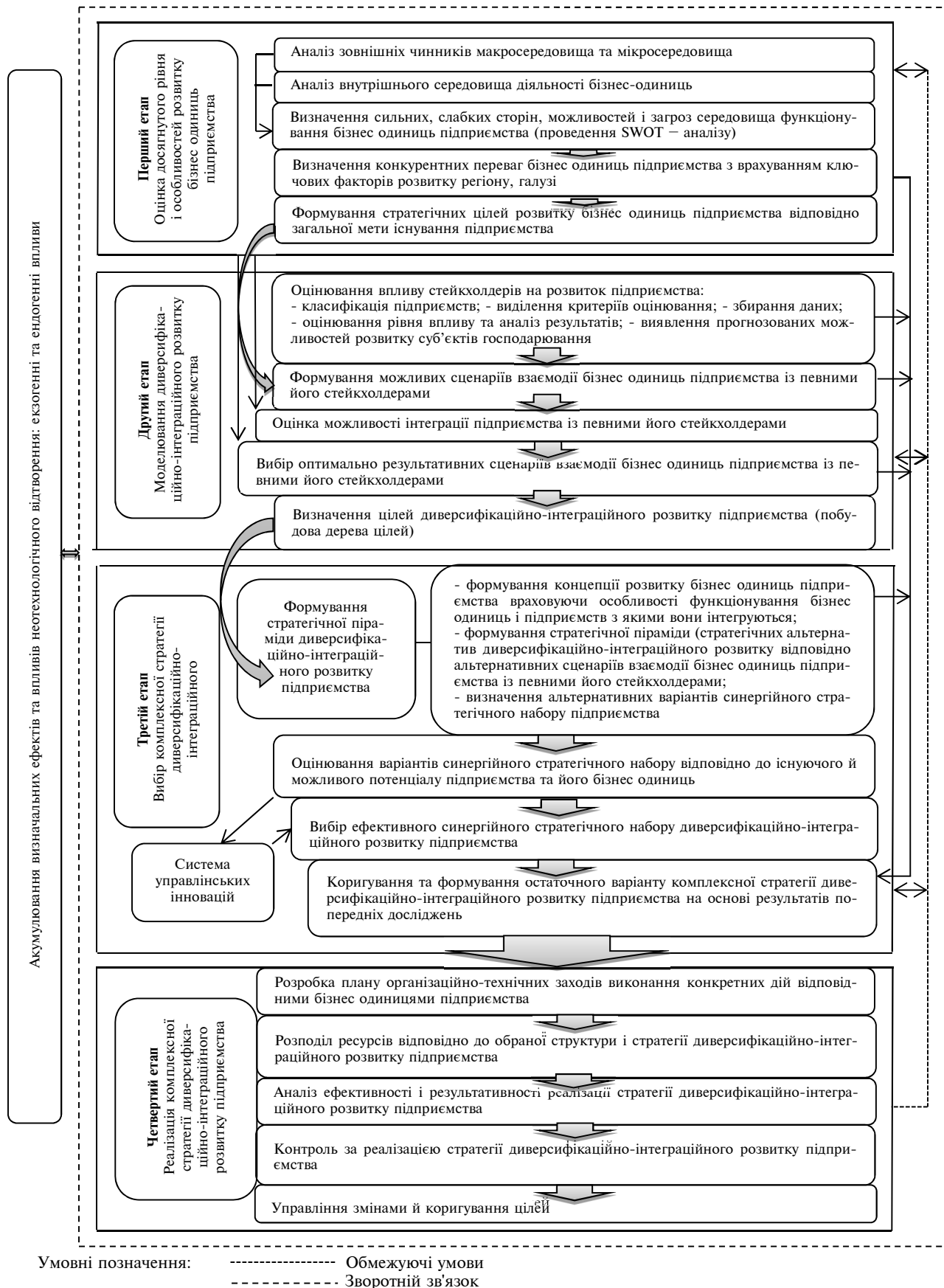

Рис. 2. Детерміновано-результативна технологія побудови комплексної стратегії управління диверсифікаційно-інтеграційним розвитком корпоративного підприємства

Джерело: удосконалено авторами на основі [18].

Після визначення цілей важливо знайти оптимальні шляхи їх досягнення:

- використання наявного потенціалу та резервів власних бізнес-одиниць;
- об'єднання зусиль з привабливими підприємствами;
- зміна неперспективних бізнес-одиниць на привабливі сторонні.

Вибір шляху об'єднання залежить від можливостей власних бізнес-одиниць, привабливості інших підприємств та перспективності власних бізнес-одиниць.

Диверсифікованій компанії, яка не має коштів для повного спектру власних послуг інтеграція з привабливими господарськими структурами може бути ефективним рішенням, прийняття якого дозволить компанії протягом певного періоду наростити власний потенціал, використовувати послуги сторонніх компаній, ознайомитися з потребами та мотивами споживачів, вивчити рівень конкуренції на ринку, оцінити особливості діяльності можливих партнерів; дізнатися про репутацію компаній, які надають необхідні послуги.

Переваги інтеграції – доступ до нових ресурсів та можливостей, зниження ризиків, економія коштів та збільшення частки ринку.

Другим етапом формування комплексної стратегії передбачається моделювання диверсифікаційно-інтеграційного розвитку, а результатом цього етапу є розробка раціональних сценаріїв взаємодії бізнес-одиниць з іншими підприємствами та альтернативних стратегій розвитку бізнес-одиниць. Такі сценарії та стратегії спрямовані на забезпечення ефективної реалізації комплексної стратегії, яка, в свою чергу, базується на раціональній взаємодії бізнес-одиниць та досягненні синергійного ефекту.

При визначенні привабливих для інтеграції суб'єктів господарювання важливо оцінити їх можливий вплив на розвиток досліджуваного підприємства. Така оцінка враховує такі фактори як: фінансовий стан суб'єкта господарювання; його конкурентні переваги, досвід роботи на ринку, репутація, можливість доступу до нових ресурсів та технологій. Оцінка можливого впливу дозволить вибрати найпривабливіших партнерів для інтеграції, що допоможе максимізувати синергетичний ефект від інтеграції [20].

Перш ніж визначити привабливі для інтеграції суб'єкти господарювання необхідно оцінити сукупний вплив на досліджуване підприємство підприємств певних галузей, сфер, напрямків діяльності, рівня їх зацікавленості у діяльності досліджуваного підприємства та можливості впливу на розвиток досліджуваного підприємства. Для цього потрібно класифікувати підприємства за певною ознакою, обрати метод оцінювання, зібрати дані, необхідні для проведення розрахунків, оцінити вплив за виділеними показниками та проаналізувати отримані результати.

Для визначення впливу певної групи підприємств на досліджуване підприємство можна використовувати модель, запропоновану в роботі [21], яка являє собою матрицю з двома осями – Х, якісні параметри та Y, кількісні параметри. Матриця поділена на чотири складові: економічна, соціальна, техніко-технологічна та складова зовнішня привабливість.

Для кожної складової необхідно сформувати перелік оцінювальних показників, які дозволяють по-

рівнювати отримані значення для різних груп підприємств, значення в межах однієї складової та інтегральні значення для різних складових. Дана модель дозволяє оцінити вплив різних груп підприємств на досліджуване підприємство та вибрати найпривабливіших партнерів для інтеграції.

На матриці відкладаються загальні значення для групи підприємств, які виділяються певною класифікаційною ознакою або окремих підприємств різних груп, які будуть корисними для стратегічного розвитку досліджуваного підприємства. Це дозволить порівняти вплив різних груп підприємств на досліджуване підприємство та вибрати найпривабливіших партнерів для інтеграції.

Точки дотику на осях матриці для окремих груп підприємств відображають картину впливу (напрямок та розмір) цих підприємств на досліджуване підприємство, що допомагає детальніше визначити можливі ефекти від взаємодії з цими підприємствами та визначити особливості подальшої співпраці з ними.

Після вибору групи або сукупності привабливих підприємств оцінюються інтеграційні можливості досліджуваного підприємства з цими підприємствами. Така оцінка дозволяє визначити необхідність взаємодії та міру взаємодії (кількість, тривалість), яка може відбуватися з самими привабливими підприємствами або з їхніми структурними одиницями.

Після оцінки інтеграційних можливостей досліджуваного підприємства з потенційними партнерами визначається найкращий варіант його поведінки в стратегічній перспективі – часткова або повна інтеграція, самостійне функціонування. Вибір найкращого варіанту залежить від умов середовища, в якому функціонує підприємство та генеральної мети існування компанії. Даний метод дозволяє ефективно досягати основної мети існування компанії та максимізувати синергетичний ефект від співпраці з партнерами.

На цьому етапі формується комплекс цілей диверсифікаційно-інтеграційного розвитку підприємства, формуються цілі з урахуванням ієрархії управління та величини синергійного ефекту від взаємодії бізнес-одиниць.

На цьому етапі вибору шляхів ефективного досягнення поставлених цілей розробляється комплексна стратегія диверсифікаційно-інтеграційного розвитку корпоративного підприємства, за допомогою якої підприємство досягає поставлених цілей, забезпечує синергетичний ефект та оптимізує диверсифікаційно-інтеграційний розвиток в умовах неотехнологічного відтворення.

Стратегія складається з синергійного стратегічного набору, який будується за допомогою стратегічної піраміди: набору управлінських інновацій, які спрямовані на максимальне досягнення ефекту; синергійного стратегічного набору, який включає в себе стратегії для кожного рівня ієрархії управління та враховує взаємопроникність результатів діяльності одних бізнес-одиниць в інші; набір управлінських інновацій – нових методів та інструментів управління, які допоможуть підприємству ефективно реалізувати стратегію та досягти синергетичного ефекту [3].

Заключний етапом забезпечення ефективної реалізації синергійного стратегічного набору виступає формування передумов і умов для ефективного вті-

лення стратегії і забезпечення результативного виконання стратегії.

На цьому етапі розробляється план конкретних дій для реалізації стратегії, який включає завдання, терміни виконання, відповідальних осіб, очікуваний результат, розміри і джерела фінансування, способи проміжного контролю і зворотного зв'язку, систему оперативного управління виробничою діяльністю.

Під час реалізації запропонованого процесу виникає необхідність коригування плану дій, яке враховує зміни зовнішнього та внутрішнього середовища.

Процес формування комплексної стратегії повинен бути підкріплений елементами функцій управління, які включають мотиваційні системи, заходи контролювання і регулювання, організаційні дії та плани на всіх управлінських рівнях. До обмежуючих умов відносяться мотиви інтеграції стейкхолдерів, стратегії розвитку регіону та національні стратегії розвитку. Важливо, щоб всі ці елементи були чітко сформульовані та узгоджені між собою.

Висновки. Пропонується науково-методичний підхід до формування та реалізації комплексної стратегії управління диверсифікаційно-інтеграційним розвитком підприємства, який відрізняється від існуючих. Запропонований підхід базується на побудові детерміновано-результативної технології, яка дозволяє ефективно вибудувати стратегічну піраміду та забезпечити вибір оптимально-результативного синергетичного стратегічного набору для максимальної реалізації поставлених цілей. Підхід також враховує циклічність процесу диверсифікаційно-інтеграційного розвитку підприємства в умовах неотехнологічного відтворення.

Напрямки подальших досліджень. Напрямки подальших досліджень економічних стратегій та ризиків інноваційного управління інтеграційно-диверсифікаційними процесами корпоративних об'єднань потребують додаткових досліджень для з'ясування чинників, які впливають на їх результати, а саме: розширення методологічних підходів до визначення, аналізу та керування ризиками в контексті корпоративних об'єднань; аналіз впливу інноваційних стратегій на загальний стратегічний розвиток корпоративних об'єднань та їх взаємодія з існуючими стратегічними планами; розгляд впливу зацікавлених сторін на прийняття рішень в інноваційному управлінні та розробка стратегій, спрямованих на оптимізацію цієї взаємодії; аналіз екологічних та соціальних аспектів впливу на прийняття та успішність інноваційних стратегій корпоративних об'єднань; розробка стратегій, спрямованих на збільшення резильєнтності корпоративних об'єднань в умовах невизначеності та ризиків; вивчення впливу глобальних економічних, технологічних та соціокультурних тенденцій на формування стратегій управління корпоративними об'єднаннями.

Ці напрями допоможуть розширити розуміння економічних стратегій та ризиків інноваційного управління в контексті інтеграційно-диверсифікаційних процесів корпоративних об'єднань.

Список використаних джерел

1. Баланович А. М. Механізм формування стратегії розвитку промислового підприємства. *Управління розвитком*. 2017. № 3-4. С. 101-107.

2. Гудзь О. І. Методичні підходи до обґрунтування стратегії розвитку підприємства. *Економіка та управління підприємством*. 2018. Вип. 22. С. 334-340.

3. Гуцалюк О. М. Інтеграційний базис управління конкурентним позиціонуванням корпоративних підприємств. *Бізнес-навігатор*. 2017. № 4-1 (43). С. 136-142.

4. Єпіфанова І. Ю. Формування стратегії розвитку підприємства в сучасних умовах. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2017. Т. 22, Вип. 2. С. 99-103.

5. Козик В. В. Формування взаємодії учасників диверсифікованих компаній через стратегію поведінки їхніх бізнес-одиниць. *Формування і розвиток взаємодії учасників інноваційної інфраструктури: теоретичні та прикладні аспекти*: монографія. Львів: Растр-7, 2017. С. 98-111.

6. Крочак М. С. Формування стратегії розвитку промислових підприємств в умовах невизначеності. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка*. 2017. Вип. 1. С. 85-90.

7. Меркулов М. М. Побудова стратегії розвитку підприємства на основі сформованої системи збалансованих показників. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2015. Т. 2. Вип. 1. С. 47-54.

8. Муляр Т. С. Формування і реалізація стратегії підприємств. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Економічні науки*. 2013. № 2 (6). С. 289-300.

9. Олійник Л. В. Методологічні засади формування стратегії розвитку підприємства. *Економіка і організація управління*. 2018. № 3 (31). С. 118-126.

10. Сотник І. М. Формування стратегії стійкого економічного розвитку молокопереробного підприємства. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2016. Т. 21. Вип. 7 (2). С. 98-104.

11. Захарченко В. І. Формування стратегій диверсифікації у розвитку промислового підприємства. *Економіка, фінанси, право*. 2017. № 7. С. 14-17.

12. Ковтуненко К. В. Стратегія диверсифікації: поняття, види та фактори вибору. *Економіка. Фінанси. Право*. 2016. № 12/3. С. 22-27.

13. Ортіна Г. В. Вплив інтеграційних відносин на формування стратегії розвитку реального сектора економіки. *Європейський вектор економічного розвитку. Економічні науки*. 2014. № 1. С. 129-134.

14. Стадник В. В. Стратегія диверсифікації в управлінні міжнародною конкурентоспроможністю підприємства: монографія. Хмельницький: ХНУ, 2013. 202 с.

15. Пилипенко А. А. Формування механізму стратегічного управління інтегрованою структурою бізнесу, заснованого на використанні збалансованої системи показників. *Проблеми економіки*. 2009. № 4. С. 46-57.

16. Романенко О. В. Особливості формування стратегій діяльності корпоративних інтегрованих структур. *Ефективна економіка*. № 8. 2014. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3249>.

17. Балдинюк А. Г. Стратегія управління змінами в організації. *Економіка і суспільство*. 2017. № 10. С. 155-158.

18. Залуцька Х. Я. Комплексна стратегія управління диверсифікаційно-інтеграційним розвитком машинобудівних підприємств: економічні детермінанти результативної реалізації. *Економічний вісник*. 2020.

№ 3. С. 134-143. DOI: <https://doi.org/10.33271/eb-dut/71.134>.

19. Zalutska Kh. Improved SWOT analysis matrix is basis for choosing rational way of enterprise strategic development. Матеріали науково-практичної конференції «Сучасні підходи до креативного управління економічними процесами». Київ: НАУ, 2020. С. 44-45.

20. Kolodynskyi S. B., Storozhuk O. V., Lozova T. P., Kalinin O. V. Strategic management of the economic security of corporate enterprises under the influence of integration processes and digitalization. *Intellectualization of Logistics and Supply Chain Management*. 2023. Vol. 22. P. 55-63. DOI: <https://doi.org/10.46783/smart-scm/2023-21-7>.

21. Kozyk V. The formation of a sustainable development strategy of the region. *Proceedings of the 2019 7th International Conference on Modeling, Development and Strategic Management of Economic System*. URL: https://www.researchgate.net/publication/336728822_The_formation_of_a_sustainable_development_strategy_of_the_region.

22. Гуцалюк О. М. Динамічне обґрунтування інтеграційної стратегії корпоративного розвитку. *Економіка розвитку*. 2017. № 4 (84). С. 67-74.

23. Гуцалюк О. М. Економічне обґрунтування процесу утворення корпоративних інтеграційних об'єднань. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Економіка»*. 2016. Вип. 1 (47). Т. 2. С. 330-334.

24. Бондар Ю. А., Жовновач Р. І., Метіль Т. К., Бондаренко І. В. Економічне стратегування реалізації сценаріїв корпоративної інтеграції акціонерних товариств України. *Вісник економічної науки України*. 2022. № 2 (43). С. 101-107. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.2\(43\).101-107](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.2(43).101-107).

References

1. Balanovich, A. M. (2017). Mekhanizm formuvannia stratehii rozvytku promyslovoho pidpriemstva. [Mechanism of formation of industrial enterprise development strategy]. *Upravlinnia rozvytkom – Development management*, 3-4, pp. 101–107 [in Ukrainian].

2. Hudz, O. I. (2018). Metodychni pidkhody do obgruntuvannia stratehii rozvytku pidpriemstva [Methodical approaches to justifying the company's development strategy]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvom – Economy and enterprise management*, Issue 22, pp. 334-340 [in Ukrainian].

3. Hutsaliuk, O. M. (2017). Intehratsiinyi bazys upravlinnia konkurentnym pozytsionuvanniam korporativnykh pidpriemstv [Integration basis of management of competitive positioning of corporate enterprises]. *Business navigator*, 4-1 (43), pp. 136-142 [in Ukrainian].

4. Epifanova, I. Yu. (2017). Formuvannia stratehii rozvytku pidpriemstva v suchasnykh umovakh [Formation of the enterprise development strategy in modern conditions]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seria: Ekonomika – Bulletin of Odessa National University. Series: Economy*, Vol. 22, Issue 2, pp. 99–103 [in Ukrainian].

5. Kozik, V. V. (2017). Formuvannia vzaiemodii uchastnykiv dyversyfikovanykh kompanii cherez stratehiu povedinky yikhnikh biznes-odnyts [Formation of the interaction of the participants of diversified companies through the behavior strategy of their business units].

Formation and development of the interaction of the participants of the innovative infrastructure: theoretical and applied aspects [Formuvannia i rozvytok vzaiemodii uchastnykiv innovatsiinoi infrastruktury: teoretychni ta prykladni aspekty]. (pp. 98–111). Lviv, Rastr-7 [in Ukrainian].

6. Krochak, M. S. (2017). Formuvannia stratehii rozvytku promyslovykh pidpriemstv v umovakh nevyznachenosti [Formation of a strategy for the development of industrial enterprises in conditions of uncertainty]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Seria: Ekonomika – Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Ser.: Economy*, Issue 1, pp. 85–90 [in Ukrainian].

7. Merkulov, M. M. (2015). Pobudova stratehii rozvytku pidpriemstva na osnovi sformovanoi systemy zbalansovanykh pokaznykiv [Construction of an enterprise development strategy based on the formed system of balanced indicators]. *Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia – Market economy: modern management theory and practice*, Vol. 2, Issue 1, pp. 47–54 [in Ukrainian].

8. Mular, T. S. (2013). Formuvannia i realizatsiia stratehii pidpriemstv [Formation and implementation of enterprise strategy]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Collection of scientific works of Tavriyya State Agro-Technological University. Economic Sciences*, 2(6), pp. 289-300 [in Ukrainian].

9. Oliinyk, L. V. (2018). Metodolohichni zasady formuvannia stratehii rozvytku pidpriemstva [Methodological principles of enterprise development strategy formation]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia – Economics and management organization*, 3 (31), pp. 118–126 [in Ukrainian].

10. Sotnyk, I. M. (2016). Formuvannia stratehii stiikoho ekonomichnoho rozvytku molokopererobnoho pidpriemstva [Formation of a strategy for sustainable economic development of a milk processing enterprise]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seria: Ekonomika – Bulletin of Odessa National University. Series: Economy*, Vol. 21, Issue 7(2), pp. 98–104 [in Ukrainian].

11. Zakharchenko, V. I. (2017). Formuvannia stratehii dyversyfikatsii u rozvytku promyslovoho pidpriemstva [Formation of diversification strategies in the development of an industrial enterprise]. *Ekonomika, finansy, pravo – Economy, finance, law*, 7, pp. 14–17 [in Ukrainian].

12. Kovtunencko, K. V. (2016). Stratehiia dyversyfikatsii: poniattia, vydy ta faktory vyboru. [Diversification strategy: concepts, types and factors of choice]. *Ekonomika. Finansy. Pravo – Economy. Finances. Right*, 12/3, pp. 22–27 [in Ukrainian].

13. Ortina, G. V. (2014). Vplyv intehratsiinykh vidnosyn na formuvannia stratehii rozvytku realnoho sektora ekonomiky [The influence of integration relations on the formation of a strategy for the development of the real sector of the economy]. *Yevropeyskyi vektor ekonomichnoho rozvytku. Ekonomichni nauky – European vector of economic development. Economic sciences*, 1, pp. 129–134 [in Ukrainian].

14. Stadnyk, V. V. (2013). Stratehiia dyversyfikatsii v upravlinni mizhnarodnoiu konkurentospromozhnistiu pidpriemstva [Strategy of diversification in the management of the international competitiveness of the enterprise]. *Khmelnitskyi, KhNU*. 202 p. [in Ukrainian].

15. Pylypenko, A. A. (2009). Formuvannia mekhanizmu stratehichnoho upravlinnia intehrovanoi strukturoi biznesu, zasnovanoho na vykorystanni zbalansovanoi systemy pokaznykiv [Formation of a mechanism for strategic management of an integrated business structure based on the use of a balanced system of indicators]. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy*, 4, pp. 46–57 [in Ukrainian].
16. Romanenko, O. V. (2014). Osoblyvosti formuvannia stratehii diialnosti korporatyvnykh intehrovanykh struktur [Peculiarities of the formation of strategies for corporate integrated structures]. *Efektivna ekonomika*, 8. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3249> [in Ukrainian].
17. Baldyniuk, A. H. (2017). Stratehiia upravlinnia zminyamy v orhanizatsii [Change management strategy in the organization]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, 10, pp. 155–158 [in Ukrainian].
18. Zalutska, Kh. Ya. (2020). Kompleksna stratehiia upravlinnia dyversyfikatsiino-intehratsiynym rozvytkom mashynobudivnykh pidpriemstv: ekonomichni determinanty rezultatyvnoi realizatsii. [Complex management strategy of diversification and integration development of machine-building enterprises: economic determinants of effective implementation]. *Ekonomichnyi visnyk – Economics Bulletin*, 3, pp. 134–143. DOI: <https://doi.org/10.33271/ebdut/71.134> [in Ukrainian].
19. Zalutska, Kh. (2020). Improved SWOT analysis matrix is the basis for choosing a rational way of enterprise strategic development. Suchasni pidkhody do kreatyvnoho upravlinnia ekonomichnymy protsesamy [Modern approaches to creative management of economic processes]: Proceedings of the Scientific and Practical Conference. (pp. 44–45). Kyiv, NAU. [in Ukrainian].
20. Kolodynskyi, S. B., Storozhuk, O. V., Lozova, T. P., Kalinin, O. V. (2023). Stratehichne upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu korporatyvnykh pidpriemstv pid vplyvom intehratsiynykh protsesiv ta tsyfrovizatsiyi. [Strategic management of the economic security of corporate enterprises under the influence of integration processes and digitalization]. *Intellectualization of Logistics and Supply Chain Management*, 22, pp. 55–63. DOI: <https://doi.org/10.46783/smart-scm/2023-21-7>.
21. Kozyk, V. (2019). The formation of a sustainable development strategy of the region. *Proceedings of the 2019 7th International Conference on Modeling, Development and Strategic Management of Economic System (MDSMES)*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/336728822_The_formation_of_a_sustainable_development_strategy_of_the_region.
22. Hutsaliuk, O. M. (2017). Dynamichne obgruntuvannia intehratsiinoi stratehii korporatyvnoho rozvytku [Dynamic substantiation of the integration strategy of corporate development]. *Ekonomika rozvytku – Development economics*, 4 (84), pp. 67–74 [in Ukrainian].
23. Hutsaliuk, O. M. (2016). Ekonomichne obgruntuвання protsesu utvorennia korporatyvnykh intehratsiynykh obiednan [Economic justification of the process of formation of corporate integration associations]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Ekonomika – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Economy*, Issue 1(47), Vol. 2, pp. 330–334 [in Ukrainian].
24. Bondar, Iu. A., Zhovnovach, R. I., Metil, T. K., Bondarenko, I. V. (2022). Ekonomichne stratehuvannia realizatsiyi stsensariyiv korporatyvnoyi intehratsiyi aktsionermykh tovarystv Ukrainy [Economic strategizing of the implementation of corporate integration scenarios of joint-stock companies of Ukraine]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2 (43), pp. 101–107. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.2\(43\).101-107](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.2(43).101-107) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.05.2024

Формат цитування:

Гедз М. Й., Вишнеvsька В. А., Науменко С. Д. Маркетингові стратегії та економічні ризики цифровізації інтеграційно-диверсифікаційних процесів в корпоративному менеджменті. *Вісник економічної науки України*. 2024. № 1 (46). С. 131–138. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).131-138](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).131-138)

Gedz, M. I., Vyshnevskaya, V. V., Naumenko, S. D. (2024). Marketing Strategies and Economic Risks of Digitalization of Integration and Diversification Processes in Corporate Management. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (46), pp. 131–138. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).131-138](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).131-138)

Оксана Володимирівна Ярошевська*д-р екон. наук, проф.*

ORCID 0000-0003-3569-8763

e-mail: yaroshevskaya-ksenya@meta.ua,

*Національний авіаційний університет, м. Київ,***Володимир Миколайович Красноступ***канд. екон. наук, доц.**докторант*

ORCID 0009-0004-1398-3242

e-mail: volodymyr.krasnostup@gmail.com,

*Приватний заклад вищої освіти «Східноєвропейський
університет імені Рауфа Аблязова», м. Черкаси*

ТЕОРІЯ ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Вступ. Головним завдання будь-якого підприємства є отримання прибутків. Контроль і вирахування аналізу фінансового стану підприємств дає змоги визначити наскільки ефективно чи неефективно працює підприємство. У сучасних умовах господарювання аналіз фінансового стану – необхідна складова процесу управління підприємством.

Головним напрямком його практичної реалізації є виявлення можливостей підвищення ефективності функціонування підприємства, визначення перспектив його розвитку

Постановка проблеми. Господарська діяльність підприємств відбувається завдяки організованому, якісному, своєчасному та ефективному управлінню, що являє собою сукупність взаємопов'язаних послідовно здійснюваних функцій. Тому, необхідно провести дослідження сутності, завдань і необхідності системного аналізу фінансового стану підприємств, а також дослідження всіх існуючих методів, принципів і методик аналізу фінансового стану підприємства та надання пропозицій щодо їх вдосконалення.

В умовах посилення внутрішньої та зовнішньої конкуренції на ринку вітчизняні підприємства досить часто за рахунок непродуманої фінансово-господарської політики та переважно короткострокового управління втрачають свої позиції, опиняються на межі банкрутства. Тобто, пристосовуючись до нових умов господарювання, підприємства стикаються зі значними фінансовими труднощами в зв'язку з неправильним перерозподілом коштів і джерел їхнього утворення.

У зв'язку з цим постає питання про створення єдиної методики оцінки та аналізу їх фінансового стану як основи подальшого ефективного функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління фінансовим станом підприємств та ефективності його оцінки присвячено багато публікацій, серед яких варто виділити праці Г. Андреева, М. Бі-

лик, Ю. Бондар, Ф. Бутинця, А. Гончарова, О. Гуцалюка, А. Загородного, К. Ізмайлової, Г. Кіндрацької, А. Поддєрьогіна, П. Поповича, В. Сопко та багатьох інших.

Вищеназваним авторам вдалось успішно розділити аналіз фінансового стану підприємства на напрямки, за якими результати є більш правильними та зрозумілими. До кожного окремого взятого показника було розроблено пояснення та шляхи, за допомогою яких його можна покращити.

В той же час, слід зауважити, що значна кількість питань теоретичного та прикладного характеру все ще залишається досить дискусійною: немає єдності у визначенні єдиного підходу до здійснення оцінки фінансового стану; несистематизованою та не уніфікованою є система показників оцінки; з різних позицій трактується їх порогові значення, тощо.

Метою статті є дослідження сутності, завдань і необхідності системного аналізу фінансового стану підприємств, а також дослідження існуючих методів, принципів та методик його.

Також метою є дослідження проблем, що негативно впливають на фінансову стійкість підприємства на сучасному етапі та розгляд факторів, що перешкоджають аналізу фінансового стану підприємства.

Виклад основного матеріалу. Аналіз економічної літератури свідчить про наявність різноманітних тлумачень сутності фінансового стану та визначень фінансової стійкості, фінансового положення підприємства, про відсутність єдиної думки щодо групування та способу обчислення показників оцінки фінансового стану, саме тому віддаючи належне науковим напрацюванням вітчизняних та зарубіжних вчених, слід відзначити, що проблема пошуку нових шляхів удосконалення фінансової діяльності підприємства в умовах стрімких ринкових перетворень потребує подальшого науково-практичного дослідження. В значній мірі це зумовлено трансформаційними процесами в Україні, напрямленими на досягнення міжнародних стандартів економічної діяльності.

Аналіз публікацій, присвячених питанням оцінки фінансового стану підприємств дає підстави визначити, що фінансовий стан підприємства характеризується сукупністю параметрів, які виражають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів підприємства [1]. А його оцінка є необхідною умовою для ефективного управління підприємством, для розміщення та використання ресурсів підприємства.

Для досягнення основної мети аналізу фінансового стану підприємства можуть застосовуватися різні методи аналізу. Методи фінансового аналізу – це комплекс науково-методичного інструментарію для оцінки фінансового стану підприємства [2]. Проаналізувавши літературні джерела авторів, які досліджували дане питання можна визначити наступні методи оцінки фінансового стану підприємства: коефіцієнтний; комплексний; інтегральний; беззбитковий; рівноважний.

Коефіцієнтний метод передбачає розрахунок системи коефіцієнтів, що висвітлюють різні боки господарювання підприємства і враховують вплив як внутрішнього, так і зовнішнього середовища на фінансовий стан підприємства. В таблиці наведена система напрямків та коефіцієнтів для оцінки фінансового стану підприємства коефіцієнтним методом.

Основними недоліками даного методу, що ускладнюють його застосування, є:

1. Трудомісткість, тобто досить складний процес формування результатів оцінки.
2. Відсутність нормативних значень більшості коефіцієнтів, що використовуються в процесі аналізу.
3. Ситуація, коли зміни величин коефіцієнтів у динаміці не можуть бути інтерпретовані належним чином, оскільки значення для розрахунку постійно змінюються у часі.

Таблиця

**Система напрямків та коефіцієнтів
для оцінки фінансового стану підприємства**

Напрямок	Коефіцієнти
Ліквідність	Коефіцієнт абсолютної ліквідності. Коефіцієнт загальної ліквідності. Коефіцієнт критичної ліквідності
Рентабельність	Коефіцієнт рентабельності активів. Коефіцієнт рентабельності реалізації. Коефіцієнт власного капіталу
Фінансова стійкість	Коефіцієнт автономії. Коефіцієнт фінансового ризику. Коефіцієнт концентрації позикового капіталу
Ділова активність	Коефіцієнт оборотності активів. Коефіцієнт оборотності власного капіталу. Коефіцієнт оборотності основних засобів

Даний метод слід використовувати на підприємствах, які мають час для правильної інтерпретації результатів.

Комплексний метод дає змогу виявити ті напрямки в діяльності підприємства, в яких виникають проблеми, а також дає змогу досліджувати причини, що їх зумовили. Це є величезною перевагою даного методу. Однак існують і недоліки [3].

Як і попередній метод він є трудомістким та немає нормативних значень більшості коефіцієнтів, саме тому вони обмежують використання даного методу на практиці, особливо під час оперативної оцінки підприємства.

Щодо інтегрального методу аналізу фінансового стану підприємства – то його слід використовувати тим підприємствам, які хочуть визначити свій фінансовий стан певним (одним, сукупним) інтегральним показником. Під час даного методу розраховується інтегральний показник на базі узагальнюючих показників за рівнем платоспроможності, фінансової незалежності та якості активів підприємства [4]. Перевагами даного методу є те, що сукупний (інтегральний) показник можна в будь-який момент доповнити будь-якою кількістю аналітичних напрямків та коефіцієнтів, що дає змогу тримати «руку на пульсі». Недоліком є те, що виникає певна неузгодженість понять «платоспроможність» та «ліквідність».

Беззбитковий метод базується на ролі операційного важеля у формуванні результатів діяльності підприємства, на можливості управління його витратами й результатами з метою досягнення необхідних показників беззбитковості виробництва. Критерієм оцінки фінансового стану підприємства в цьому випадку виступає запас фінансової міцності підприємства, тобто виторг від реалізації, що підприємство має після проходження порогу рентабельності. Отже, чим вищий запас фінансової міцності у відсотках, тим стійкіший фінансовий стан підприємства [5].

Перевагою цього методу є те, що він включає беззбитковість (базовий аспект діяльності підприємства) та витрати, тому і є сучасним та практичним.

Недоліком є те, що він не узгоджується з такими сторонами оцінки як конкурентоспроможність, кредитоспроможність, ринкова і ділова активність, тобто він потребує подальшого розвитку.

Рівноважний метод базується на понятті ліквідності й оцінці фінансового стану підприємства з позицій досягнення рівноваги між ліквідними потоками у сфері господарсько-інвестиційної та фінансової діяльності підприємства. Перша виступає як зона створення коштів, а друга – як зона споживання коштів. Формовані і спожиті в них ліквідні грошові потоки мають назву результату господарської діяльності і результату фінансової діяльності відповідно. Рівність між цими результатами створює ситуацію ідеальної фінансової рівноваги підприємства, коли сукупний результат господарської і фінансової діяльності дорівнює нулю.

Даний метод апробований світовим досвідом. Його реалізація дала змогу встановити дев'ять типових ситуацій фінансового стану підприємства і розробити відповідні рекомендації загального характеру для досягнення фінансово-господарської рівноваги у разі відхилення підприємства від лінії рівноваги чи зони безпеки, що є дуже цінним під час використання саме цього методу [6]. Однак, метод має свої недоліки, а саме: неможливість врахування стану підприємства в конкретному, діловому, кредитному і ринковому середовищі.

Фінансова діяльність підприємства повинна бути спрямована на забезпечення систематичного надходження і ефективного використання фінансових ресурсів, дотримання розрахункової і кредитної дисципліни.

лінії, досягнення раціонального співвідношення власних і залучених коштів, фінансової стійкості з метою ефективного функціонування підприємства. Саме цим зумовлюється необхідність і практична значущість систематичної оцінки фінансового стану підприємства, якій належить суттєва роль у забезпеченні його стабільного фінансового стану.

Основними критеріями вибору того чи іншого методу оцінки можуть бути:

1. Часові обмеження, якщо оцінку потрібно здійснити найближчим часом, то не рекомендується використовувати коефіцієнтний, комплексний чи інтегральний методи.

2. Обширність аналізу. Такі методи аналізу, як беззбитковий та рівноважний не враховують таких видів діяльності підприємства як конкурентоспроможність, кредитоспроможність, ділова активність тощо.

3. Наявність доступу до детальної інформації про діяльність підприємства. Якщо така існує варто обрати комплексний або коефіцієнтний підхід [7].

Фінансовий стан підприємства визначається наступними елементами:

прибутковість роботи підприємства;

оптимальність розподілу прибутку, що залишився у розпорядженні підприємства після сплати податків і обов'язкових платежів;

наявність власних фінансових ресурсів не лише мінімально-необхідного рівня для організації виробничого процесу і процесу реалізації продукції;

раціональне розміщення основних і оборотних фондів;

платоспроможність та ліквідність.

Фінансовий стан підприємства треба систематично й усебічно оцінювати з використанням різних методів, прийомів та методик аналізу. Це уможливить критичну оцінку фінансових результатів діяльності підприємства як у статистичній за певний період, так і в динаміці — за ряд періодів, дасть змогу визначити «больові точки» у фінансовій діяльності та способи ефективного використання фінансових ресурсів, їх раціонального розміщення.

Неефективність використання фінансових ресурсів призводить до низької платоспроможності підприємства і, як наслідок, до можливих перебоїв у постачанні, виробництві та реалізації продукції; до невиконання плану прибутку, зниження рентабельності підприємства, до загрози економічних санкцій.

У якості закріплення теоретичної частини проведеного наукового дослідження розглянемо динаміку показників виробничої та фінансової діяльності на прикладі ПАТ «Світло шахтаря» (рис. 1 та рис. 2).

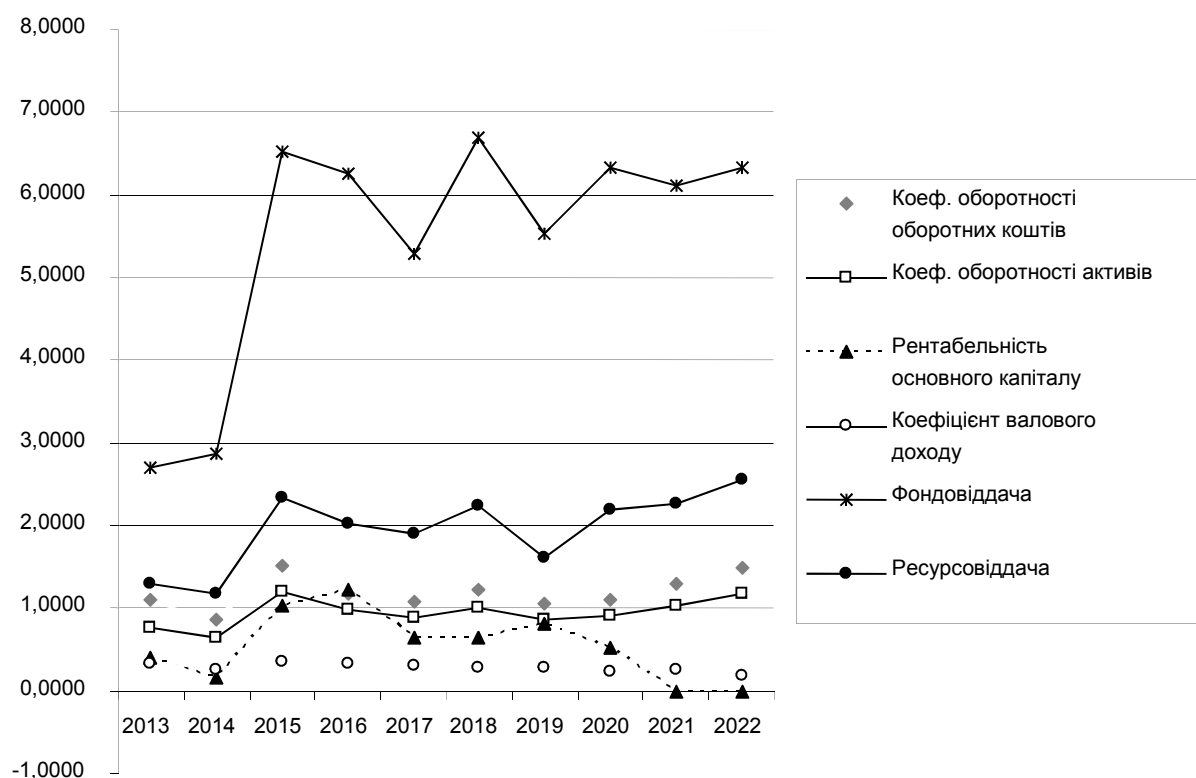

Рис. 1. Динаміка показників виробничої діяльності ПАТ «Світло шахтаря»

Виробнича діяльність ПАТ «Світло шахтаря» за даними рис. 1 характеризується високою фондівдачею, яка протягом 2013–2022 років тримається на рівні, що перевищує 6, що свідчить про ефективне використання основного капіталу підприємства, відсутність простоїв та невикористаних потужностей.

Ресурсівдача підприємства протягом аналізованого періоду збільшилась від 1,3 до 2,5, що говорить про ефективне управління оборотними коштами підприємства. Показники оборотності і коефіцієнт валового доходу тримаються на стабільному високому рівні. Проте є й негативні тенденції: рентабельність основного капіталу протягом останніх трьох років знизилась

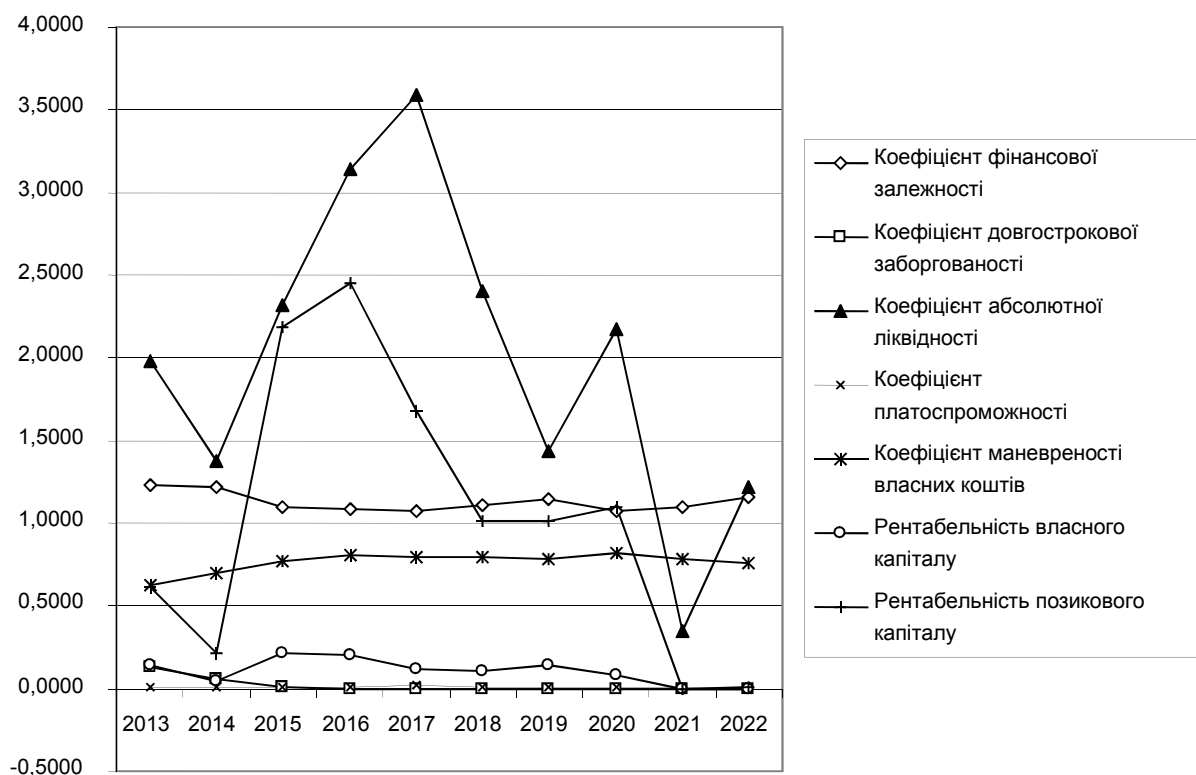

Рис. 2. Динаміка показників фінансової діяльності ПАТ «Світло шахтаря»

нижче 0, зменшившись від 0,8 до -0,001, що зумовлено різким зниженням чистого прибутку підприємства у 2017 і 2018 роках та наявністю збитків у 2019 році.

Результати фінансової діяльності ПАТ «Світло шахтаря», ґрунтуючись на даних рис. 2 в цілому можна назвати задовільними, оскільки підприємство подолато надліквідність, яка зменшилась з максимального значення 3,5 у 2017 році до 0,34 у 2021; коефіцієнт фінансової залежності близький до 1, що говорить про майже 100% фінансування діяльності підприємства за рахунок власного капіталу; коефіцієнт маневреності власних коштів має стабільно високе значення на рівні 0,8, тоді як середнє значення по всім аналізованим підприємствам не перевищує 0,35; низькі значення коефіцієнтів платоспроможності і рентабельності є стабільними, проте суттєво не відрізняються від середніх показників.

Щодо інвестиційної діяльності ПАТ «Світло Шахтаря», то слід зазначити, що підприємство не здійснює інвестиції шляхом довгострокових відстрочок покупцям власної продукції, оскільки частка довгострокової дебіторської заборгованості протягом аналізованих років дорівнює нулю; в цілому довгострокові інвестиції значно скоротилися протягом десяти років, про що засвідчує коефіцієнт структури довгострокових вкладень, який зменшився від 0,334 у 2013 році до 0,003 у 2021; інвестування у основний капітал також мають нестабільну динаміку, що коливається від 0,3 до 0,12 протягом останніх п'яти років.

Практика рекомендує для оцінки рентабельності підприємства використовувати систему взаємозв'язаних показників рентабельності. З цією метою необхідно використовувати дві основні групи показників рентабельності:

а) показники, розраховані на підставі поточних витрат (вартості продажу);

б) показники, розраховані у зв'язку з використанням виробничого капіталу (виробничих активів).

Предметом фінансового аналізу підприємства є його фінансові ресурси, їх формування та використання. Для досягнення основної мети аналізу фінансового стану підприємства – об'єктивної його оцінки та виявлення на цій основі потенційних можливостей підвищення ефективності формування й використання фінансових ресурсів – можуть застосовуватися різні методи аналізу.

Використання видів, прийомів та методів аналізу для конкретних цілей вивчення фінансового стану підприємства в сукупності становить методологію та методику аналізу [5].

У світовій практиці вже накопичений достатній досвід інтегральної оцінки фінансового стану підприємства. Це такі відомі комплексні показники, як індекс Альтмана, модель Спрингейта, модель Ліса, метод Creditmen Ж. Депаляна. Але всі ці моделі непридатні для вітчизняних умов господарювання, тому що їх розроблено з використанням вибірових сукупностей підприємств інших країн, а тому враховані параметри істотно відрізняються від наших. На сьогодні українськими вченими вже розроблені такі моделі, як дискримінантна інтегральної оцінки фінансового стану підприємства (О. Терещенко), яка базується на застосуванні методології дискримінантного аналізу на основі фінансових показників вибіркової сукупності вітчизняних підприємств і комплексна оцінка фінансового стану підприємства на основі використання матричних моделей (О. Хотомлянський, Т. Перната,

Г. Северина). Цей метод оцінки дозволяє виявити тенденції у динаміці фінансового стану підприємства.

Недосконалість методів оцінки фінансового стану підприємства це не єдина проблема сьогодення. На сьогоднішній день також існують складності проведення аналізу фінансового стану, що обумовлено:

- нестабільністю економіки;
- кризовим станом;
- політичною невизначеністю.

В умовах постійної зміни інформації багато фінансово-економічних показників розрахованих на певний час, можуть надалі загубити свою цінність для аналізу у зв'язку з нестабільністю національної валюти.

Повну перешкоду аналізу фінансового стану підприємства дають:

1. Різні форми власності, наприклад, чимало показників, що характеризують фінансовий стан акціонерних підприємств не можуть бути розраховані по причині відсутності або слабого розвитку у державі ринку цінних паперів, де б оберталися акції цих підприємств і по яким можна б було судити про положення емітентів.

2. Нестабільність законодавчої бази (фінансового податкового права), це також ускладнює проведення аналізу фінансового стану підприємства.

Для подолання даної проблеми необхідно, враховуючи умови фінансової кризи, розробляти нові методи оцінки фінансового стану, а також розробляти методи і способи покращення фінансового стану, підвищення платоспроможності і ліквідності.

На сьогоднішній день однією найголовнішою проблемою фінансової стійкості є наявність фінансових ресурсів.

Відомо, що ефективне виробництво та реалізація якісної продукції позитивно впливають на фінансовий стан підприємства. Збої у виробничому процесі, погіршення якості продукції, ускладнення з її реалізацією ведуть до зменшення надходження коштів на рахунки підприємства, внаслідок чого погіршується його платоспроможність. Очевидним також є і зворотній зв'язок, який полягає у тому, що відсутність коштів може призвести до перебоїв у забезпеченості матеріальними ресурсами, а отже, і у виробничому процесі. Однак у виробничій діяльності українських підприємств часто трапляються випадки, коли і добре працююче підприємство відчуває фінансові ускладнення, пов'язані з недостатньо раціональним розміщенням і використанням наявних фінансових ресурсів.

Один з істотних компонентів фінансової стійкості підприємства є наявність у нього фінансових ресурсів, достатніх для розвитку конкурентоздатного виробництва. В свою чергу, самі фінансові ресурси можуть бути в необхідному обсязі сформовані тільки за умов ефективної роботи підприємства, яка може забезпечити одержання прибутку. За рахунок прибутку в ринковій економіці підприємство створює фінансову базу як для самофінансування поточної діяльності, так і для здійснення розширеного відтворення [6].

З огляду на обмеженість внутрішніх фінансових ресурсів в умовах погіршення доступу до зовнішніх кредитів підприємці мають зробити нелегкий вибір: або зупинити виробництво і втратити ринки, тримаючи високі ціни в розрахунок на тимчасові труднощі, або знизити ціни, тим самим відновивши попит на свою продукцію і зберігши споживача. Другий шлях —

це шлях тих виробників, які дбають про майбутнє, розширюючи виробництво й заробляючи на «обороті», а перший — шлях спекулянтів, що отримують у короткостроковому періоді надприбутки і виходять з виробництва.

Основним напрямом забезпечення досягнення точки фінансової рівноваги підприємством в кризових умовах є скорочення об'єму споживання фінансових ресурсів. Перелік заходів з покращення фінансового становища є індивідуальним для кожного з підприємств та залежить від сфери в якій ведеться бізнес, груп продукції, кон'юнктури ринку, регіональної інфраструктури, системи управління підприємством, структури витрат на виробництво і управління, техніко-технологічних особливостей та інших факторів.

Тому актуальним постає завдання удосконалення форм і методів фінансового забезпечення функціонування підприємства, тобто пошук нових ефективних шляхів фінансової діяльності.

Висновки. Визначено, що фінансовий стан підприємства — це комплексне поняття, яке є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, що відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів.

Дана ж діяльність характеризується забезпеченістю фінансовими ресурсами, які необхідні для нормального функціонування підприємства, доцільним їх розміщенням та ефективним використанням, фінансовими взаємовідносинами з іншими юридичними та фізичними особами, платоспроможністю та фінансовою стійкістю.

Отже, було виділено п'ять головних методів аналізу фінансового стану підприємства, до кожного з них подано перелік переваг і недоліків. Найбільш трудомісткими, як було виявлено в процесі аналізу є коефіцієнтний, комплексний та інтегральний методи. Також основним недоліком перерахованих методів є відсутність стабільної сукупності нормативних значень. Більш швидкими методами оцінки виступили беззбитковий та рівноважний методи. Хоча і вони мають свої недоліки, такі як неврахування деяких сторін діяльності підприємства, а саме: конкурентоспроможність, ділова активність, кредитоспроможність, тощо.

Таким чином, аналіз фінансового стану підприємства дає якісну та кількісну інформацію про його діяльність, яка необхідна для багатьох суб'єктів ринку.

В той же час з метою її достовірності, використання у процесі управлінських рішень доцільно використовувати коефіцієнтний або комплексний метод, адже вони є найбільш обширними і охоплюють всі сфери діяльності підприємства. Дані методи представляють підприємство і всі його зв'язки як взаємопов'язану систему рухів фінансових ресурсів, що дає змогу найширше оцінити його фінансовий стан.

Список використаних джерел

1. Поддєрьогін А. М. Фінанси підприємств: підручник [6-те вид.]. Київ: КНЕУ, 2006. 552 с.
2. Кіндрацька Г. І., Білик М. С., Загородній А. Г. Економічний аналіз: підручник [3-те вид., перероб. і доп.]. Київ: Знання, 2008. 487 с.
3. Мних Є. В. Економічний аналіз: підручник [2-ге вид., перероб. та доп.]. Київ: Наукові знання, 2015. 472 с.

4. Варланов Ю. Ю., Варланов О. Ю. Моделювання фінансового стану підприємств: сутнісний підхід до інтегрованої оцінки». *Вісник Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили. Економічні науки*. 2007. Вип. 59. С. 139-146.

5. Азарова А. О., Рузакова О. В. Математичні моделі та методи оцінювання фінансового стану підприємства: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2010. 172 с.

6. Піскунов О. Г., Метеленко Н. Г., Лободзинська Т. П. Еволюція підходів до комплексної оцінки фінансового стану підприємства. *Економічний вісник Національного технічного університету України «КПІ»*. 2015. № 6. С. 80-88.

7. Гончаров А. Б. Фінансовий менеджмент: навчальний посіб. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2003 р. 240 с.

8. Ізмайлова К. В. Фінансовий аналіз: навчальний посібник [2-ге вид., стереотип.]. Київ: МАУП, 2001. 152 с.

9. Болілий В. О., Гуцалюк О. М., Суховірська Л. П., Лунгол О. М. Розробка та впровадження програмного продукту «Автоматизована система обліку «AXIM» на підприємствах малого бізнесу в системі формування аналітичного забезпечення. *Економічні інновації*. 2021. Т. 23. Вип. 3 (80). С. 33-40. DOI: [https://doi.org/10.31520/ei.2021.23.3\(80\).33-40](https://doi.org/10.31520/ei.2021.23.3(80).33-40).

10. Бондар Ю. А., Дорошенко Т. М. Економічна безпека підприємства як фактор забезпечення ефективності зовнішньоекономічної діяльності. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. 2022. № 1 (78). С. 70-82. DOI: <https://doi.org/10.31375/2226-1915-2022-1-70-82>.

11. Гуцалюк О. М., Бондар Ю. А., Цатурян Р. О. Особливості формування системи реінжинірингу бізнес-процесів підприємств з використанням цифрових технологій. *Економічний вісник Донбасу*. 2023. № 2 (72). С. 40-47. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2023-2\(72\)-40-47](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2023-2(72)-40-47).

12. Hutsaliuk O. M., Bondar Iu. A., Popov O. Y. Forming of Investment Attractiveness and Providing of Economic Efficiency of Corporate Integration Association. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. № 2 (68). С. 79-85. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-2\(68\)-79-85](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-2(68)-79-85).

References

1. Poddierohin, A. M. (2006). *Finansy pidpriemstv* [Enterprise finance]. 6th ed. Kyiv, KNEU. 552 p. [in Ukrainian].

2. Kindratska, H. I., Bilyk, M. S., Zahorodnii, A. H. (2008). *Економічний аналіз* [Economic analysis]. 3rd ed., revision. and additional. Kyiv, Znannia. 487 p. [in Ukrainian].

3. Mnykh, Ye. V. (2015). *Економічний аналіз* [Economic analysis]. 2nd ed., revision. and additional. Kyiv, Naukovi znannia. 472 p. [in Ukrainian].

4. Varlanov, Yu. Yu., Varlanov, O. Yu. (2007). *Modeliuvannya finansovoho stanu pidpriemstv: sutnisnyi pidkhid do intehrovanoi otsinky* [Modeling the financial state of enterprises: a substantive approach to integrated

assessment]. *Visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu im. Petra Mohyly. Ekonomichni nauky – Bulletin of the Mykolaiv State Humanitarian University named after Peter's Tomb. Economic sciences*, 59, pp. 139-146 [in Ukrainian].

5. Azarova, A. O., Ruzakova, O. V. (2010). *Matematychni modeli ta metody otsiniuvannya finansovoho stanu pidpriemstva* [Mathematical models and methods of assessing the financial state of the enterprise]. Vinnytsia, VNTU. 172 p. [in Ukrainian].

6. Piskunov, O. H., Metelenko, N. H., Lobodzynska, T. P. (2015). *Evoliutsiia pidkhodiv do kompleksnoi otsinky finansovoho stanu pidpriemstva* [The evolution of approaches to the comprehensive assessment of the company's financial condition]. *Економічний вісник Національного технічного університету України «КПІ» – Economic Bulletin of the National Technical University of Ukraine "KPI"*, 6, pp. 80-88 [in Ukrainian].

7. Honcharov, A. B. (2003). *Finansovyi menedzhment* [Financial management: a study guide]. Kharkiv, "INZHEK". 240 p. [in Ukrainian].

8. Izmailova, K. V. (2001). *Finansovyi analiz* [Financial analysis]. 2nd ed., stereotype. Kyiv, MAUP. 152 p. [in Ukrainian].

9. Bolilyi V. O., Hutsaliuk O. M., Sukhovirska L. P., Lunhol O. M. (2021). *Rozrobka ta vprovadzhenня програмного продукту «Avtomatyzovana systema obliku «AXIM» na pidpriemstvakh maloho biznesu v systemi formuvannya analitychnoho zabezpechennia* [Development and implementation of the software product "Automated accounting system "AXIM" at small business enterprises in the system of forming analytical support]. *Економічні інновації – Economic innovations*, Vol. 23, Issue 3 (80), pp. 33-40. DOI: [https://doi.org/10.31520/ei.2021.23.3\(80\).33-40](https://doi.org/10.31520/ei.2021.23.3(80).33-40) [in Ukrainian].

10. Bondar, Iu. A., Doroshenko, T. M. (2022). *Економічна безпека підприємства як фактор забезпечення ефективності зовнішньоекономічної діяльності* [Economic security of the enterprise as a factor of ensuring the efficiency of foreign economic activity]. *Rozvytok metodiv upravlinnia ta hospodariuvannya na transporti – Development of transport management and management methods*, 1 (78), pp. 70-82. DOI: <https://doi.org/10.31375/2226-1915-2022-1-70-82> [in Ukrainian].

11. Hutsaliuk, O. M., Bondar, Iu. A., Tsaturyan, R. O. (2023). *Osoblyvosti formuvannya systemy reinzhyrnyhu biznes-protsesiv pidpriemstv z vykorystanniam tsyfrovyykh tekhnolohii* [Peculiarities of Forming a System of Reengineering Business Processes of Enterprises Using Digital Technologies]. *Економічний вісник Донбасу – Economic Herald of the Donbas*, Vol. 2 (72), pp. 40-47. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2023-2\(72\)-40-47](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2023-2(72)-40-47) [in Ukrainian].

12. Hutsaliuk, O. M., Bondar, Iu. A., & Popov, O. Ye. (2022). *Forming of Investment Attractiveness and Providing of Economic Efficiency of Corporate Integration Association. Ekonomichni visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 2(68), pp. 79-85. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-2\(68\)-79-85](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-2(68)-79-85).

Стаття надійшла до редакції 11.03.2024

Формат цитування:

Ярошевська О. В., Красноступ В. М. Теорія фінансового аналізу стану підприємств України. *Вісник економічної науки України*. 2024. № 1 (46). С. 139-144. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).139-144](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).139-144)

Yaroshevskaya, O. V., Krasnostup, V. M. (2024). *Theory of financial analysis of the condition of Ukrainian companies. Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (46), pp. 139-144. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).139-144](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).139-144)

Юрій Євгенович Никон

директор Департаменту освітніх проєктів

ORCID 0009-0004-6085-0944

e-mail: yuriy.nykon@intellias.com,

ТзОВ Інститут Інформаційних Технологій

Intellias, м. Львів

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОЦЕСАХ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ КРИЗ ТА ПОСТ-КРИЗОВИХ ПЕРІОДІВ

Постановка проблеми. Глобальні кризи, такі як пандемія COVID-19, військові конфлікти, економічні рецесії та кліматичні катастрофи, суттєво вплинули на підприємства, порушуючи традиційні бізнес-моделі та прискорюючи потребу в адаптації та інноваціях. Цифрові технології стали важливими інструментами для діагностики розвитку підприємств у ці складні часи. Такі технології, як штучний інтелект (AI), блокчейн, аналітика великих даних та Інтернет речей (IoT), дозволяють бізнесам швидко оцінювати свій операційний стан, прогнозувати потенційні ризики та оптимізувати процеси прийняття рішень. Використання цифрових інструментів особливо актуальне для підприємств, які прагнуть підтримувати зростання та стійкість під час глобальних криз. Однак, хоча потенціал цих технологій широко визнаний, досі залишається значний розрив у розумінні того, як їх можна систематично застосовувати для діагностики та розвитку підприємств у реальних кризових умовах.

У цій статті ми досліджуємо сучасний стан цифрових технологій, що використовуються для діагностики на підприємствах, які стикаються з глобальними кризами, виявляємо неадресовані виклики та пропонуємо структуру для вирішення цих проблем за допомогою цільових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використання цифрових технологій для підтримки діагностики та розвитку підприємств під час глобальних криз отримало значну увагу в останні роки. Дослідники вивчали різні аспекти цієї теми, зокрема в галузі штучного інтелекту (AI), блокчейну та Інтернету речей (IoT), зосереджуючись на тому, як ці інструменти можуть підвищити ефективність прийняття рішень, прогнозувати збої та забезпечити безперервність бізнесу.

Одним із найпоширеніших застосувань цифрових технологій під час криз є використання штучного інтелекту (AI) для прогнозовної аналітики та підтримки прийняття рішень. Кім і Лі (2016)[1] та Кайзер і Шала (2020) [2] підкреслили роль AI у сценарному прогнозуванні, де техніки текстового аналізу на основі AI та концептуального маркування (conceptual mapping) використовувались для виявлення ключових факторів, що впливають на стійкість підприємств під час криз. Ці дослідження підкреслюють здатність AI швидко обробляти великі набори даних і визначати закономір-

ності, які можуть бути пропущені людськими аналітиками, що дозволяє підприємствам передбачати потенційні виклики та відповідно адаптувати свої стратегії.

Аналогічно, Бальєстерос і Тіс (2017) [3] досліджували, як AI підвищує динамічний потенціал підприємств, дозволяючи їм краще відчувати та реагувати на кризи. Вони зосередилися на важливості моделювання та сценарного аналізу в управлінні кризами, показуючи, що інструменти на основі AI можуть надавати підприємствам своєчасну аналітику, що дозволяє краще розподіляти ресурси та планувати стратегії.

Хоча ці дослідження демонструють миттєву цінність AI під час криз, вони здебільшого зосереджуються на короткострокових перевагах прийняття рішень на основі AI і недостатньо розглядають довгострокову стійкість цих технологій. Наприклад, споживання енергії та екологічний вплив навчання великих моделей AI залишаються малодослідженими, як і проблеми інтеграції AI у повсякденні бізнес-операції після завершення кризи.

Технологія Блокчейну також була визнана критично важливим інструментом для підвищення прозорості та довіри в умовах кризи, особливо в галузях, де необхідні безпечні та надійні дані. Віаль (2019) [5] досліджував роль блокчейну в управлінні ланцюгами поставок, показуючи, що блокчейн-системи можуть забезпечити підприємствам можливість бачити свої ланцюги поставок у реальному часі під час збоїв, знижуючи ризик шахрайства та забезпечуючи доставку критично важливих товарів у потрібні місця.

Наприклад, під час пандемії COVID-19 блокчейн використовувався для відстеження розподілу медичних засобів та вакцин, що забезпечило доставку цих важливих ресурсів у правильні місця без збоїв або підробок. Децентралізований та незмінний гробух блокчейну забезпечує надійний механізм для підтримки довіри в умовах, коли традиційні наглядові механізми можуть бути порушені.

Однак, незважаючи на очевидні переваги блокчейну в реагуванні на кризи, багато досліджень не розглядають, як ці системи можуть бути масштабовані та підтримувані після завершення кризи.

Інтернет речей (IoT) став ще однією ключовою технологією в умовах кризи, що дозволяє підприємствам контролювати активи, операції та середовища в

режимі реального часу. Аранго-Лопес (2022) [4] зосередився на тому, як системи IoT у поєднанні з периферійними обчисленнями можуть надавати дані в режимі реального часу, що допомагають підприємствам підтримувати безперервність бізнесу у кризових ситуаціях. Наприклад, під час пандемії COVID-19 IoT-пристрої широко використовувалися для дистанційного моніторингу промислового обладнання, ланцюгів поставок і навіть здоров'я працівників, що дозволило бізнесам продовжувати роботу, незважаючи на фізичні обмеження.

Крім того, IoT відіграє значну роль в управлінні стихійними лихами, дозволяючи своєчасно виявляти та реагувати на природні катастрофи. Наприклад, датчики IoT можуть контролювати екологічні умови, такі як температура та вологість, для виявлення лісових пожеж або повеней заздалегідь. Світовий економічний форум (2020) [12] повідомив, що ці можливості моніторингу в реальному часі стали необхідними для підприємств, які прагнуть мінімізувати збої та підтримувати ефективність операцій під час криз.

Проте, як і у випадку з AI та блокчейном, факт довгострокової стійкості застосовуваних на підприємствах систем IoT не був ретельно досліджений. Хоча IoT приносить негайні переваги під час криз, екологічний вплив виробництва, розгортання та підтримки мільйонів підключених пристроїв є суттєвим. Крім того, залежність IoT від надійних комунікаційних мереж, таких як 5G, викликає занепокоєння щодо так званої цифрової рівності, особливо в регіонах, де така інфраструктура є недостатньо розвиненою.

Таким чином, хоча література про використання цифрових технологій під час криз є обширною, нами було ідентифіковано ряд ключових прогалин, які потребують вирішення для більш повного розуміння того, як ці технології можуть бути надійно інтегровані в процеси діагностики та розвитку підприємств, зокрема:

1. Створення довгострокової цінності: Багато досліджень зосереджуються на негайних перевагах цифрових технологій під час криз, але не розглядають їхню довгострокову цінність. Існує обмежена кількість досліджень щодо того, як підприємства можуть продовжувати використовувати ці технології після завершення кризи, забезпечуючи, щоб цифрові трансформації не були тимчасовими рішеннями, а стали стійкими покращеннями операцій бізнесу.

2. Екологічна стійкість: Екологічний вплив цифрових технологій, особливо AI та блокчейну, часто не береться до уваги в літературі. Необхідні дослідження для вивчення того, як ці технології можуть бути зроблені більш енергоефективними та екологічно стійкими, особливо коли підприємства розширюють свою цифрову інфраструктуру у відповідь на кризи.

3. Інтеграція нових технологій: Хоча AI, блокчейн та IoT широко вивчаються, нові технології, такі як квантові обчислення та вдосконалені периферійні обчислення (advanced edge computing), не були ретельно досліджені в контексті реагування на кризи. Потрібні дослідження щодо того, як ці технології можуть підвищити стійкість і адаптивність підприємств в світлі можливих глобальних потрясінь.

Ця стаття спрямована на вирішення згаданих прогалин шляхом пропонування всеосяжної структури

для стійкої інтеграції цифрових технологій у діагностику підприємств, з акцентом на створення довгострокової цінності, екологічну відповідальність та етичні міркування.

Використовуючи за базу існуючі матеріали та розширюючи сферу досліджень, дана праця надасть практичні рекомендації для підприємств, які прагнуть розвиватися та процвітати в умовах все більш цифрового та схильного до криз світу.

Основною метою цього дослідження є вивчення того, як цифрові технології можуть бути ефективно використані для безперервного діагностування підприємств в періоди криз та нестабільності, а також для проєктування сценаріїв розвитку підприємств у довгостроковому (посткризовому) періоді. Ідентифіковані прогалини у підходах, пропонувані у існуючій науковій літературі, полягають у відсутності структурованої методології до забезпечення того, щоб цифрові трансформації, викликані кризами, були стійкими, масштабованими та справедливими в довгостроковій перспективі. Це дослідження має на меті надати методологію для вирішення цих прогалин, зосереджуючись на взаємозв'язку між економічною, екологічною та операційною стійкістю цифрової інфраструктури підприємства.

Виклад основних положень статті. Для вирішення виявлених викликів та прогалин у поточних дослідженнях ця стаття пропонує методологію для стійкої інтеграції цифрових технологій у діагностику підприємств, особливо в контексті глобальних криз. Методологія зосереджена на трьох основних напрямках: довгострокова стратегічна інтеграція, екологічна стійкість і соціальна та етична відповідальність. Метою є розробка рамкової структури, яка дозволить підприємствам не лише ефективно використовувати цифрові технології під час криз, але й інтегрувати ці технології в основні операції бізнесу таким чином, щоб ці інновації були стійкими, масштабованими і справедливими.

Пропоновані методології включають:

1. Довгострокова стратегічна інтеграція цифрових технологій: передбачає використання AI, блокчейну та IoT для забезпечення того, щоб підприємства могли підтримувати та масштабувати цифрові трансформації, ініційовані під час криз. Акцент робиться на інтеграції цих технологій у основні процеси бізнесу, а не на їх тимчасовому використанні.

2. Екологічна стійкість цифрової інфраструктури: Ця методологія наголошує на зменшенні екологічного впливу цифрових технологій шляхом оптимізації споживання енергії, прийняття принципів циркулярної економіки та використання зелених технологій.

3. Соціальні та етичні аспекти цифрової трансформації: Цей підхід враховує етичні проблеми, пов'язані з конфіденційністю даних, безпекою та цифровою рівністю, гарантуючи, що використання цифрових технологій приносить користь усім зацікавленим сторонам і не завдає непропорційної шкоди вразливим групам населення.

4. Еволюція цифрових екосистем після кризи: Це включає стимулювання зростання та стійкості цифрових екосистем і мереж інноваційної співпраці, що виникають під час криз. Метою є розвиток стійких та адаптивних екосистем, які можуть продовжувати створювати цінність після кризи.

5. Регуляторні та політичні рамки для стійкої цифрової трансформації: Ця методологія пропонує узгодження бізнес-практик із регуляторними стандартами та пропагування політик, які сприяють стійкому та етичному використанню цифрових технологій.

Нижче буде надано більш детальний огляд кожної методології з описом конкретних підходів, стратегій та інструментів, які підприємства можуть застосовувати для забезпечення стійкості своїх цифрових трансформацій.

1. Довгострокова стратегічна інтеграція цифрових технологій

Першим кроком до забезпечення тривалого впливу цифрових технологій на діагностику та розвиток підприємств є їх інтеграція в довгострокові бізнес-стратегії. Це передбачає перехід від кризової цифрової адаптації до стійкого, стратегічного використання технологій, таких як AI, блокчейн і IoT. Ось як це можна досягти:

▪ **AI для прогнозної діагностики та прийняття рішень:** AI може бути інтегрований у системи підприємств для моніторингу продуктивності, прогнозування збоїв і автоматизації процесу прийняття рішень. Замість використання AI лише для кризового управління, підприємства можуть інтегрувати інструменти на основі AI для безперервної діагностики, гарантуючи, що бізнес залишатиметься гнучким і реагуватиме як у стабільних, так і в нестабільних умовах.

Впровадження: Системи AI мають бути навчені на різноманітних наборах даних, щоб враховувати різні сценарії кризи. Підприємства можуть використовувати алгоритми машинного навчання, які адаптуються з часом, покращуючи свою точність і релевантність у діагностиці операційних неефективностей і зовнішніх ризиків.

▪ **Блокчейн для прозорих і безпечних операцій:** Технологія блокчейну може бути інтегрована в основні бізнес-процеси для підвищення прозорості, особливо в управлінні ланцюгами поставок. Під час криз блокчейн забезпечує, що дані є незмінними та перевіреними, сприяючи довірі серед зацікавлених сторін.

Впровадження: Підприємства можуть використовувати блокчейн для відстеження та перевірки транзакцій, забезпечуючи відповідальність в операціях ланцюга поставок. Децентралізована природа блокчейну також може захистити від збоїв систем, які можуть виникнути під час криз.

▪ **IoT і вдосконалені периферійні обчислення для моніторингу в реальному часі:** Системи IoT дозволяють підприємствам контролювати свої активи, середовища та операції в реальному часі, забезпечуючи швидке реагування під час криз. Вдосконалені периферійні обчислення доповнюють IoT, обробляючи дані ближче до джерела, зменшуючи затримки та залежність від централізованих систем.

Впровадження: Пристрої IoT можуть бути розгорнуті в різних операційних сферах для збору даних у реальному часі. Інтегруючи периферійні обчислення, підприємства можуть забезпечити локальну обробку критичних даних, покращуючи швидкість реагування під час криз.

2. Екологічна стійкість цифрової інфраструктури

Зі зростаючим впровадженням цифрових технологій важливим стає врахування їх екологічного впливу. Поняття стійкості цифрової інфраструктури

пов'язане із зниженням енергоспоживання, мінімізацією електронних відходів та впровадженням принципів циркулярної економіки.

▪ **Енергоефективні дата-центри:** Дата-центри є ключовими елементами цифрових операцій, зокрема для технологій штучного інтелекту та блокчейну. Оптимізація енергоспоживання в цих центрах є необхідною для зменшення впливу цифрової трансформації на довкілля.

Впровадження: Підприємства можуть використовувати відновлювані джерела енергії, такі як вітер або сонячна енергія, для живлення своїх дата-центрів. Крім того, застосування інноваційних технологій охолодження, таких як рідинне або геотермальне охолодження, може значно знизити енергоспоживання.

▪ **Приклад:** Такі компанії, як Google та Amazon, інвестували у "зелені" дата-центри, що працюють на відновлюваній енергії, демонструючи життєздатність великомасштабної стійкої інфраструктури.

▪ **Циркулярна економіка для цифрових пристроїв:** Швидкий темп цифрових інновацій часто призводить до передчасної утилізації обладнання, що сприяє утворенню електронних відходів. Модель циркулярної економіки для цифрової інфраструктури допомагає зменшити кількість відходів та зберегти ресурси.

Впровадження: Підприємства можуть впроваджувати практики, такі як відновлення старого обладнання, переробка електронних компонентів та створення пристроїв з тривалим життєвим циклом. Співпраця з постачальниками для забезпечення сталого виробництва та утилізації пристроїв може сприяти подальшому розвитку циркулярної економіки.

• **Приклад:** Програма замкнутого циклу Dell з переробки гарантує, що старі пристрої відновлюються або переробляються, мінімізуючи вплив їх виробництва та утилізації на довкілля.

3. Соціальні та етичні наслідки цифрової трансформації

Забезпечення етичного та рівноправного використання цифрових технологій як під час криз, так і після них є вирішальним для підтримки довіри та інклюзивності. Це включає вирішення проблем, пов'язаних з конфіденційністю даних, безпекою та цифровою рівністю.

▪ **Конфіденційність та безпека даних у системах штучного інтелекту та IoT:** Системи штучного інтелекту та IoT зазвичай потребують доступу до значних обсягів персональних та операційних даних, що викликає занепокоєння щодо конфіденційності та безпеки. Необхідно розробити етичні рамки для регулювання використання цих технологій.

Впровадження: Підприємства повинні забезпечити впровадження надійних протоколів захисту даних, включаючи шифрування, анонімізацію та суворий контроль доступу. Крім того, вони повинні дотримуватися міжнародних регламентів щодо конфіденційності даних, таких як GDPR, для забезпечення відповідального поводження з персональними даними.

• **Цифрова рівність та доступ:** Цифровий розрив, особливо в сільських або недостатньо розвинених регіонах, часто заважає рівноправному доступу до цифрових технологій. Для вирішення цієї проблеми необхідно докласти спільних зусиль для розширення цифрової інфраструктури в таких регіонах.

Впровадження: Уряди та підприємства можуть співпрацювати для розширення мереж 5G та інфраструктури IoT у сільських районах, забезпечуючи доступ до тих самих цифрових інструментів та можливостей для всіх регіонів.

4. Еволюція цифрових екосистем після кризи

Цифрові екосистеми, що складаються з взаємопов'язаних підприємств, платформ та технологій, виникають під час криз, коли підприємства об'єднуються для розв'язання викликів. Підтримка та розвиток цих екосистем після кризи є необхідним для забезпечення постійних інновацій та стійкості.

▪ **Мережі інноваційної співпраці:** Під час криз підприємства часто формують інноваційні мережі для спільного розв'язання проблем. Ці мережі необхідно підтримувати після кризи, щоб зберегти інерцію та стимулювати подальші інновації.

Впровадження: Підприємства можуть формалізувати партнерства в межах своїх екосистем, створюючи центри інновацій, які зосереджуються на спільній розробці нових бізнес-моделей. Спільні платформи, що сприяють дослідженням і розробкам, можуть прискорити інноваційні процеси.

• **Показники стійкості та адаптивності:** Розробка показників для оцінювання стійкості та адаптивності цифрових екосистем дозволяє забезпечити їхню довготривалу ефективність.

Впровадження: Показники, такі як масштабованість екосистеми, ефективність використання ресурсів та результати інноваційної співпраці, повинні контролюватися для оцінки стану цифрових екосистем.

5. Регуляторні та політичні рамки для стійкої цифрової трансформації

Державне регулювання та політика відіграють ключову роль у формуванні стійкої цифрової трансформації. Узгодження бізнес-практик з нормативними стандартами та підтримка політик, що сприяють стійкому впровадженню цифрових технологій, є необхідними для відповідального управління технологічним прогресом.

▪ **Регуляторний вплив на цифрову інфраструктуру:** Уряди повинні впроваджувати політики, що сприяють відповідальному використанню цифрових технологій, зокрема в питаннях конфіденційності даних, безпеки та екологічного впливу.

Впровадження: Підприємства повинні співпрацювати з регуляторами для забезпечення дотримання існуючих законів та ініціювати політики, що підтримують стійкі цифрові інновації, такі як податкові пільги для екологічних технологій та гранти на дослідження у сфері стійких технологій штучного інтелекту.

• **Стимули для стійкого впровадження цифрових технологій:** Уряди можуть стимулювати бізнес до впровадження стійких цифрових практик через фінансову підтримку та регуляторні рамки.

Впровадження: Податкові пільги, гранти та державно-приватні партнерства можуть стимулювати підприємства інвестувати у стійкі технології та практики.

Висновки. У цій статті досліджено використання цифрових технологій, таких як штучний інтелект (AI), блокчейн та Інтернет речей (IoT), для підтримки підприємств під час глобальних криз і в посткризові періоди. Ці технології важливі для забезпечення безперервності бізнесу та прийняття рішень під час кризи.

Однак, критичним залишається питання їх довгострокової інтеграції та стійкості після криз.

Запропоновані методології зосереджені на довгостроковій стратегічній інтеграції AI, блокчейну та IoT у повсякденні бізнес-процеси для підвищення гнучкості та адаптивності підприємств. Стратегічне використання цих технологій дозволить підприємствам краще підготуватися до майбутніх криз і залишатися стійкими в нестабільних умовах.

Екологічна стійкість є одним з ключових питань. Впровадження енергоефективних рішень та принципів циркулярної економіки допоможе знизити енергоспоживання та кількість електронних відходів, що є критично важливим в умовах швидкого розвитку технологій.

Соціальні та етичні аспекти, такі як конфіденційність даних та цифрова рівність, також потребують уваги. Забезпечення відповідного рівня безпеки та конфіденційності є важливим для побудови довіри та інклюзивного використання цифрових технологій.

Еволюція цифрових екосистем, що виникають під час криз, пропонує нові можливості для інновацій та стійкого розвитку підприємств. Підтримка таких екосистем після криз сприятиме довготривалим інноваціям і розвитку стійких бізнес-моделей.

Регуляторні рамки та підтримка держави також є важливими для стимулювання стійких цифрових трансформацій і відповідального використання нових технологій.

Підсумовуючи, методології, запропоновані в цій статті, пропонують шлях для трансформації короткострокової цифрової адаптації в стійку довгострокову бізнес-стратегію, спрямовану на забезпечення адаптивності та стійкості підприємств у сучасних умовах глобальної невизначеності.

Список використаних джерел

1. Kim Y., Lee K. Scenario-based foresight using AI and text mining. *Journal of Business Strategy*. 2016. Vol. 27, No. 2. P. 56–70.
2. Kayser V., Shala L. Concept mapping and AI in scenario planning. *Technological Forecasting & Social Change*. 2020. Vol. 152. P. 119868.
3. Ballesteros L., Teece D. J. Dynamic capabilities in crisis management. *Strategic Management Journal*. 2017. Vol. 38, No. 5. P. 1125–1140.
4. Arango-Lopez J. Digital transformation post-crisis: Sustainability and evolution. *Sustainability*. 2022. Vol. 14, No. 6. P. 4509.
5. Vial G. Understanding digital transformation in a crisis context. *MIS Quarterly*. 2019. Vol. 43, No. 3. P. 687–703.
6. Sebastian I. M., et al. Dynamics of digital transformation: How firms evolve their digital capabilities to sustain competitive advantage. *MIS Quarterly Executive*. 2017. Vol. 16, No. 2. P. 197–222.
7. Gandomi A., Haider M. Beyond the hype: Big data concepts, methods, and analytics. *International Journal of Information Management*. 2015. Vol. 35, No. 2. P. 137–144. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2014.10.007>.
8. Briel F., et al. The role of digital technologies in organizational resilience and innovation. *Journal of Business Research*. 2018. Vol. 90. P. 105–115.

9. Sturgeon T. J. Digital transformation and the future of work: How technology is reshaping industries. *Journal of Economic Perspectives*. 2019. Vol. 33, No. 2. P. 17–40.
10. Nambisan S., Wright M. Digital platforms and ecosystems: Implications for governance and strategy. *Strategic Management Journal*. 2019. Vol. 40, No. 9. P. 1281–1301.
11. Turlakova S., Lohvinenko B. Artificial intelligence tools for managing the behavior of economic agents at micro level. *Neuro-Fuzzy Modeling Techniques in Economics*. 2023. Vol. 12. P. 3–39. DOI: <https://doi.org/10.33111/nfmte.2023.003>.
12. Russo A. Recession and Automation Changes Our Future of Work, But There are Jobs Coming, Report Says. *Public Engagement, World Economic Forum*. 2020. URL: <https://www.weforum.org/press/2020/10/recession-and-automation-changes-our-future-of-work-but-there-are-jobs-coming-report-says-52c5162fce/>.
13. Краус К. М., Краус Н. М. Стратегія розвитку бізнесу в умовах кризи: цифровізація бізнес-процесів підприємства. *Молодий вчений*. 2023. №10 (122). С. 121–125. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-10-122-3>.
14. Лисюк Т., Терещук О., Пасічник М. Інноваційні стратегії розвитку бізнесу в умовах кризи: аналіз і практична реалізація в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. №40. С. 56–60. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-75>.
15. Кравченко М. О., Салабай В. О. Роль цифрових трансформацій бізнес-процесів підприємств. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2023. №26. С. 211–214. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.26.2023.286988>.
16. Семилітко Д. Діджиталізація в дії: як цифрова трансформація бізнесу впливає на успіх компанії. *Аудитор України*. 2019. №5. С. 76–79.
- Dynamics of digital transformation: How firms evolve their digital capabilities to sustain competitive advantage. *MIS Quarterly Executive*, 16(2), pp. 197–222.
7. Gandomi, A., & Haider, M. (2015). Beyond the hype: Big data concepts, methods, and analytics. *International Journal of Information Management*, 35(2), pp. 137–144. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2014.10.007>.
8. Briel, F., Schneider, S., & Kurner, A. (2018). The role of digital technologies in organizational resilience and innovation. *Journal of Business Research*, 90, pp. 105–115.
9. Sturgeon, T. J. (2019). Digital transformation and the future of work: How technology is reshaping industries. *Journal of Economic Perspectives*, 33(2), pp. 17–40.
10. Nambisan, S., & Wright, M. (2019). Digital platforms and ecosystems: Implications for governance and strategy. *Strategic Management Journal*, 40(9), pp. 1281–1301.
11. Turlakova, S., & Lohvinenko, B. (2023). Artificial intelligence tools for managing the behavior of economic agents at the micro level. *Neuro-Fuzzy Modeling Techniques in Economics*, 12, pp. 3–39. DOI: <https://doi.org/10.33111/nfmte.2023.003>.
12. Russo, A. (2020, October 14). Recession and automation changes our future of work, but there are jobs coming, report says. *World Economic Forum*. Retrieved from <https://www.weforum.org/press/2020/10/recession-and-automation-changes-our-future-of-work-but-there-are-jobs-coming-report-says-52c5162fce/>.
13. Kraus, K. M., & Kraus, N. M. (2023). tratehiia rozvytku biznesu v umovakh kryzy: tsyfrovizatsiia biznes-protsesiv pidpriemstva [Business development strategy in crisis conditions: Digitalization of business processes]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, 10(122), pp. 121–125. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-10-122-3> [in Ukrainian].
14. Lysiuk, T., Tereshchuk, O., & Pasichnyk, M. (2022). Innovatsiini stratehii rozvytku biznesu v umovakh kryzy: analiz i praktychna realizatsiia v Ukraini [Innovative business development strategies in a crisis: Analysis and practical implementation in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economics and Society*, 40, pp. 56–60. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-75> [in Ukrainian].
15. Kravchenko, M. O., & Salabay, V. O. (2023). Rol tsyfrovikh transformatsii biznes-protsesiv pidpriemstv [The role of digital transformation of business processes]. *Ekonomichnyi visnyk NTUU «KPI» – Economic Bulletin of NTUU «KPI»*, 26, pp. 211–214. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.26.2023.286988> [in Ukrainian].
16. Semilytko, D. (2019). Didzhytalizatsiia v dii: yak tsyfrova transformatsiia biznesu vplyvaie na uspih kompanii [Digitalization in action: How business digital transformation impacts company success]. *Audytor Ukrainy – Auditor of Ukraine*, 5, pp. 76–79 [in Ukrainian].

References

1. Kim, Y., & Lee, K. (2016). Scenario-based foresight using AI and text mining. *Journal of Business Strategy*, 27(2), pp. 56–70.
2. Kayser, V., & Shala, L. (2020). Concept mapping and AI in scenario planning. *Technological Forecasting & Social Change*, 152, 119868.
3. Ballesteros, L., & Teece, D. J. (2017). Dynamic capabilities in crisis management. *Strategic Management Journal*, 38(5), pp. 1125–1140.
4. Arango-Lopez, J. (2022). Digital transformation post-crisis: Sustainability and evolution. *Sustainability*, 14(6), 4509.
5. Vial, G. (2019). Understanding digital transformation in a crisis context. *MIS Quarterly*, 43(3), pp. 687–703.
6. Sebastian, I. M., Ross, J. W., Beath, C. M., Mockler, M., Moloney, K. G., & Fonstad, N. O. (2017).

Стаття надійшла до редакції 03.06.2024

Формат цитування:

Никон Ю. Є. Цифрові технології в процесах розвитку підприємств в умовах глобальних криз та пост-кризових періодів. *Вісник економічної науки України*. 2024. № 1 (46). С. 145–149. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).145-149](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).145-149)

Nykon, Yu. Ye. (2024). Digital Technologies in the Processes of Development of Enterprises in the Conditions of Global Crises and Post-Crisis Periods. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (46), pp. 145–149. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).145-149](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).145-149)

Валентина Полікарпівна Антонюк

д-р екон. наук, проф.

голов. наук. співробітник

ORCID 0000-0003-2100-7343

e-mail: antonukvp@gmail.com,

Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

ПОТРЕБА ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ТА РОЛЬ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ В ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ

Постановка проблеми. На сучасному етапі Україна знаходиться у стані тривалої і виснажливої війни, розв'язаної Росією з метою знищення української незалежної держави. Країна несе величезні економічні втрати. За оцінкою Кабміну України та Світового банку (СБ), сукупні втрати України (економічні, соціальні та інші) від війни на початок 2024 р. становили \$499 млрд. За їхньою оцінкою, на відновлення української економіки впродовж наступного десятиліття знадобиться \$486 млрд [1]. Однак територіально руйнування і втрати розподілилися нерівномірно, найбільше – в раніше окупованих та у прифронтових регіонах. Тому, за оцінкою СБ, на відновлення Донецької, Луганської, Харківської, Запорізької, Херсонської і Київської областей для кожної з них необхідно буде 11 і більше млрд доларів; для відбудови Миколаївської та Чернігівської областей – від 5 до 10,9 млрд; для відновлення Рівненської, Одеської, Сумської та Дніпропетровської областей – від 1 до 5 млрд; для кожної з усіх інших областей – менше 1 млрд доларів [1]. Війна посилює диспропорції регіонального розвитку України. Це вказує на великі і складні завдання відбудови та відновлення економіки регіонів, передусім у найбільш постраждалих областях. Однак і інші регіони також зазнають суттєвих втрат, які можуть бути ще більшими, оскільки воєнні дії тривають.

Згідно з Законом України «Про засади державної регіональної політики» (2015 р. зі змінами і доповненнями), «метою державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, створення безпечних умов, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання» [2]. Основними напрямками державної регіональної політики визначено: відновлення регіонів і територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України; зменшення територіальної диференціації за показниками соціально-економічного розвитку; формування конкурентоспроможності регіонів. Необхідно створити умови для безпечної життєдіяльності населення, можливостей зайнятості та задоволення базових матеріальних і соціальних потреб, що є необхідним для збереження і повернення людського потенціалу на постраждалі території.

Однак багато дослідників відзначають, що перед Україною стоять не лише масштабні задачі відбудови економіки, але й реконструкції та інноваційної модернізації господарського комплексу [3; 4]. Це необхідно для подолання технологічного відставання та підвищення конкурентних позицій національної економіки. Розвиток високотехнологічних виробництв також дасть змогу у більшій мірі задовольнити потреби збройних сил України у сучасній зброї та потреби, пов'язані з реконструкцією господарського комплексу, підвищити стійкість національної економіки та безпеку держави. В той же час відбудова України неможлива без урахування регіональних особливостей, їхніх втрат та нових економічних реалій, які виникли внаслідок війни, переміщення підприємств та масштабної міграції населення. Відбудова та інноваційна модернізація економіки регіонів має базуватися на більш повному врахуванні сильних та слабких сторін регіональних економічних систем та залученні до цього процесу всіх суб'єктів регіонального розвитку. Ефективним інструментом забезпечення такого вектору регіонального розвитку є *стратегія смарт-спеціалізації*, яка широко використовується в країнах Європейського Союзу (ЄС).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми регіонального розвитку України завжди були в полі зору вітчизняних науковців. Напередодні війни науковці вказували на неефективність механізму фінансового забезпечення регіонів, низький рівень інвестицій, слабкий розвиток підприємництва, недосконалість існуючої системи державно-приватного партнерства та інші проблеми, які зумовлювали загострення диспропорцій регіонального розвитку [5]. В умовах повномасштабної війни ці проблеми загострилися та появилися нові. В статті дослідниці Інституту регіональних досліджень С. Ішук здійснено оцінку діяльності різних секторів економіки у регіонах, втрат обсягів виробництва і експорту внаслідок війни та зроблено висновок про зменшення частки високотехнологічної продукції, що призводить до втрати конкурентних переваг та підриває можливості повоєнної модернізації регіонів [6]. В таких умовах використання методології смарт-спеціалізації для забезпечення відновлення й розвитку економіки регіонів є досить актуальною. Вітчизняні дослідники досить широко аналізу-

вали процеси та проблеми смарт-спеціалізації в Україні, що відображено в публікаціях фахівців Інституту регіональних досліджень НАН України (ІРД НАНУ) [7], Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД) [8], Інституту економіки промисловості НАН України (ІЕП НАНУ) [9], статтях К. Прасолова і Б. Данилишина [10], О. Носирева [11] та багатьох інших дослідників. Нині стратегія смарт-спеціалізації стає ще більш актуальною в контексті завдань відновлення і модернізації постраждалої внаслідок війни економіки регіонів України.

Мета та завдання статті. Метою статті є аналіз ролі смарт-спеціалізації в забезпеченні відбудови та модернізації економіки регіонів у воєнний та повоєнний період. Для досягнення цієї мети розкрито сутність концепції смарт-спеціалізації, її теоретико-методологічне підґрунтя, розглянуто політику смарт-спеціалізації в Європейському Союзі, завдання і практику смарт-спеціалізації регіонів в Україні, систематизовано необхідні умови ефективної смарт-спеціалізації в умовах війни.

Викладення основних результатів дослідження. Використання методології смарт-спеціалізації для забезпечення регіонального розвитку розпочалося на початку ХХІ століття. Як відзначають дослідники смарт-спеціалізації, даний термін з'явився та змістовно сформувався ще у період 2005–2007 рр., його вперше було використано в праці Д. Форей (D. Foray) та Б. Ван Арк (B. Van Ark), присвяченій механізму прискореного залучення інновацій та новітніх розробок до країн ЄС. У подальшому термін увійшов у науковий оборот та був використаний у новій економічній стратегії ЄС «Європа 2020» (2010 р.) в арсеналі рекомендованих до застосування інструментів реформування економіки регіону [12]. Смарт-спеціалізація використовувалася для формування та досягнення цілей стратегії Європа-2020. Правові засади даного стратегічного інструменту визначено Регламентом Європейського Парламенту і Ради ЄС № 1303/2013: «Стратегія смарт-спеціалізації» означає національні чи регіональні інноваційні стратегії, що визначають пріоритети для формування конкурентних переваг шляхом розвитку та узгодження власних сильних сторін у галузі дослідження та інновацій відповідно до потреб бізнесу з метою реагування на нові можливості та ринкові зміни в узгоджений спосіб, водночас уникаючи дублювання та фрагментації зусиль; стратегія смарт-спеціалізації може набувати форми національних або регіональних рамок стратегічної політики дослідження та інновацій або може бути включена до них» [13].

Сутність концепції смарт-спеціалізації (або «S3», — від англ. Smart Specialisation Strategy) полягає у виявленні унікальних характеристик і активів країни чи регіону та використанні їх для забезпечення більш динамічного і ефективного зростання. На регіональному рівні розумна спеціалізація є одним із інструментів формування регіональних інноваційних систем. Вона являє собою місцевий підхід, який характеризується виявленням і підтримкою стратегічних напрямків розвитку, що базується як на аналізі сильних і потенційних можливостей економіки регіону, так і на процесі підприємницького пошуку (Entrepreneurial Discovery Process) з широкою участю зацікавлених сторін. Смарт-спеціалізація базується на широкому погляді на інновації, включаючи технологічні, організа-

ційні та соціальні підходи у спеціалізації, та на залученні до інноваційного процесу широкого кола учасників.

Теоретичною основою смарт-спеціалізації, як моделі інноваційного розвитку регіонів, є концепції «потрійної спіралі» («Triple Helix») та «чотирьох-факторної спіралі» («Quintuple Helix»). Концепція «потрійної спіралі», яку запропонував професора Стенфордського університету Генрі Іцкович [14] як нову інституційну основу інноваційного циклу, що формується шляхом органічної взаємодії трьох основних суб'єктів процесу створення інновації: університетів, бізнесових структур та органів влади (як центральної, так і місцевої), здобула широке визнання та застосування в практичній інноваційного розвитку. Таке поєднання створює більш ефективні управлінські інструменти та організаційні умови для активізації процесів генерації та комерціалізації інновацій у безперервному режимі шляхом постійної колаборації всіх учасників інноваційної діяльності. Концепція «потрійної спіралі» відводить значну роль освіті та науці в інноваційному процесі, яка найкращим чином реалізується через університет нового типу — підприємницький університет. Як відзначав Ю. Бажал, такі вищі навчальні заклади вже відіграють провідну роль у національних та регіональних інноваційних системах інтелектуальних економік розвинених країн [15].

Концепція «Quintuple Helix» доповнює перелік суб'єктів інноваційного процесу четвертим важливим елементом, до якого відноситься загальне середовище продукування і споживання інновацій, та який має узагальнюючу назву «громадянське суспільство» [16; 17]. В нього дослідники включають всі ринкові і неринкові інституції, які можуть мати вплив на інноваційний процес. Дослідники ролі громадянського суспільства в регіональних інноваційних системах, посилячись на числення публікації, відзначають його вкрай важливу роль у формуванні середовища, сприятливого для інновацій (*вставка 1*).

Вставка 1

Регіональні інноваційні екосистеми є двигуном постійних змін у ринковій динаміці, де інновації конкурують у своїй адаптивності, знаннях та внеску. Існує велике очікування щодо ролі академічних кіл або вищих навчальних закладів у сприянні інноваціям, що підтримується урядовою політикою та приватними ініціативами, які забезпечують основу для цих змін. Однак зараз можна визнати важливим і внесок громадянського суспільства в генерацію інновацій, що виникають з економічних, екологічних і соціальних питань, підкреслюючи, що *громадянське суспільство відіграє життєво важливу роль у регіональних інноваційних системах і вважається фундаментальним для успішності інноваційної діяльності*. У цьому контексті громадянське суспільство пов'язане з поведінкою громадян, громадських рухів та суб'єктів ринку, тобто організацій, груп або осіб, відрваних від держави та ринку, таких як неурядові організації (НУО), некомерційні організації, торгові асоціації, соціальні підприємці чи інші неформальні мережі.

Paulina González-Martínez, Domingo García-Pérez-De-Lema, Mauricio Castillo-Vergara, Peter Bent Hansen. Determinants and performance of the quadruple helix model and the mediating role of civil society. *Technology in Society*. Vol. 75, November 2023.

DOI: <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2023.102358>

Отже, для забезпечення регіонального розвитку на засадах розумної спеціалізації мають бути задіяні в інтерактивному процесі взаємної діяльності та обміну інформацією всі регіональні актори: освіта і наука,

бізнес, органи державної влади, населення і громадянське суспільство.

Смарт-спеціалізація відкриває широкі можливості для динамічного регіонального розвитку шляхом: виявлення конкурентних переваг регіону, більш активного використання внутрішніх ресурсів; стимулювання розвитку місцевого бізнесу та підприємницьких ініціатив; прискоренням інноваційного розвитку регіону шляхом більш тісної координації бізнесу, науки, регіональних органів влади, громадських організацій; покращенням інвестиційного іміджу регіону, що дозволяє залучити більш кошти державних програм підтримки та грантів ЄС; підвищенням експортних можливостей регіону. Все це в сукупності забезпечує кращу позитивну динаміку регіонального розвитку.

Дослідниками S3 відзначається, що в ЄС до 2020 р. на регіональному та національному рівнях було розроблено 120 стратегій смарт-спеціалізації, як практичних інструментів синергії науки, бізнесу, державних інституцій та місцевого самоврядування, які дозволяють впроваджувати інновації, використовувати сучасні наукові розробки, застосовувати SWOT-аналіз проектів, створювати нові конкурентні види діяльності [18]. Упродовж 2014-2019 років регіонами ЄС в рамках реалізації стратегій смарт-спеціалізації було освоєно 134,5 млрд євро із 162,8 млрд, запланованих на фінансування тематичних напрямів стратегічної цілі «розумний розвиток» [7, с. 10], що дало змогу стимулювати економічний, інноваційний та соціальний розвиток регіонів.

Для підтримки і розвитку регіонів на основі розумної спеціалізації, Європейська комісія створила Платформу Смарт-спеціалізації (S3 Platform) [19] як Спільноту практиків смарт-спеціалізації (S3 CoP) та запустила нове єдине вікно для смарт-спеціалізації для регіонів ЄС. Платформа спирається на десятирічний досвід роботи з S3 і надає практикам широкий набір стратегічних послуг, розуміючи їхні потреби та спільно розробляючи рішення щодо будь-якого відповідного аспекту S3 (вставка 2).

Вставка 2

Платформа Смарт-спеціалізації (S3 Platform) – інструмент підтримки смарт-спеціалізації Об'єднаного дослідницького центру Європейської Комісії, що надає рекомендації країнам ЄС і регіонам для розробки і реалізації їх Стратегії смарт-спеціалізації (S3). Основні задачі:

- Забезпечення інструктивним матеріалом і прикладами передової практики
- Формування інформаційної стратегії і розроблення політики
- Сприяння експертним оцінкам і взаємному навчанню
- Підтримка доступу до відповідних даних
- Підготовка спеціалістів з відповідних питань

Смарт-спеціалізація в Україні. Корисні посилання. URL: <https://www.innopolicy.info/%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F>

Також відзначається, що Платформа S3 зараз зосереджує свою увагу на смарт-спеціалізації в країнах, що не входять до ЄС, пропонуючи глобальну перспективу, а також на трансформації, орієнтованій на інновації, через Партнерство для регіональних інновацій [20]. У багатьох вітчизняних наукових публікаціях наводяться приклади успішних практик смарт-спеціалізації європейських регіонів [21; 22].

В Україні заходи з впровадження смарт-спеціалізації на регіональному рівні розпочалися у 2016 р. відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 р. № 932 про порядок розроблення регіональних стратегій розвитку [23]. Планувалося, що впровадження смарт-спеціалізації у стратегічне планування розвитку регіону здійснюється з метою: забезпечення сталого розвитку регіону; підвищення ефективності управління інноваційними процесами у регіоні; створення сприятливого середовища для інноваційної діяльності; підвищення рівня інноваційної та інвестиційної активності регіону. Було визначено перелік пілотних регіонів, в яких відбувалася апробація стратегії смарт-спеціалізації: спочатку в Запорізькій, Харківській, Одеській областях, а потім долучилися інші. Станом на 15 травня 2021 року всі області України мали затверджені обласними радами регіональні стратегії розвитку на період до 2027 року, які були розроблені на засадах смарт-спеціалізації [24]. Однак аналіз низки регіональних стратегій вказував на відсутність чіткого розуміння методології S3 та визначення конкретних векторів і заходів з розумної спеціалізації економіки регіону, тому на початок 2021 р. фахівці Індустрії 4.0 Україна відзначали, що не було жодного регіону, де б ця стратегія була запущеною [25].

У зв'язку з тим, що в Україні становище регіонів внаслідок війни кардинально змінилося, визначені раніше стратегічні завдання смарт-спеціалізації регіонів у більшості випадків можуть бути або недосяжними, або не актуальними. Слід відзначити, що в новому порядку розроблення регіональних стратегій розвитку 2023 р. [26; 27] смарт-спеціалізація згадується, однак їй не відводиться важлива роль у формуванні стратегій. Разом з тим, науковці та практики відзначають, що впровадження і реалізація стратегії смарт-спеціалізації залишається вкрай важливим завданням для відновлення та інноваційного розвитку регіонів та країни. «Особливої актуальності питання смарт-спеціалізації України набуває в умовах воєнних дій, за яких необхідно швидко і якісно відновлювати зруйнований житловий фонд, об'єкти соціальної та виробничої інфраструктури, комплементарно створюючи базис для довгострокового інноваційного розвитку країни» [22]. Необхідність смарт-спеціалізації для відновлення економіки і промисловості підтримує в умовах війни і поточного періоду підтримують також І. Підоричева [28] та О. Носирев [29].

Нині за допомогою міжнародних партнерів в Україні формуються умови для структурної і технологічної модернізації економіки. У 2023 р. в Лондоні на Ukraine Recovery Conference Європейська Комісія анонсувала Ukraine Facility — нову чотирирічну програму фінансування України на 50 млрд євро, яка має забезпечити швидке відновлення і розвиток української економіки, підтримку стратегічних секторів України та пришвидшити реформи і євроінтеграцію [30]. Кабінет Міністрів України у березні 2024 року затвердив План для Ukraine Facility, який є основою для реалізації програми фінансової підтримки України від Європейського Союзу протягом 2024-2027 років [31]. План реалізації фінансової підтримки ЄС має регіональне спрямування (вставка 3).

Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України, яке ставиться завдання завершення реформи децентралізації та посилення ролі

громад у відновленні та відбудові своїх територій, відзначає, що за підтримки Плану Ukraine Facility українська регіональна політика має шанс на належне Perezavantazhenня, яке базуватиметься на підході "знизу-вгору" та керуватиметься даними [32]. Тобто, на підході, який відповідає методології смарт-спеціалізації. Отже, з впровадженням Плану Ukraine Facility стратегія смарт-спеціалізації регіонів для України актуалізується.

Вставка 3

Відбудова буде в першу чергу відбуватись в регіонах. Потрібно посилити спроможність регіонів, забезпечити ресурсами та інструментами задля ефективного відновлення та подальшого розвитку. Передбачається:

- посилення спроможності регіонів;
- економічний, соціальний, екологічний та територіальний розвиток регіонів та громад;
- активна участь населення в управлінні громадою;
- прозорість та підзвітність місцевого самоврядування;
- стратегія регіонального розвитку;
- створення умов для комфортного проживання, само-реалізації та розвитку.

План для реалізації Ukraine Facility 2024-2027. Міністерство економіки України. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/>

Ефективне використання стратегії та механізмів смарт-спеціалізації регіонів для повоєнного відновлення економіки потребує критичного аналізу довоєнного досвіду її впровадження в Україні та залучення до використання успішних європейських практик. Однак, найбільш важливим є розуміння механізму та чинників смарт-спеціалізації регіонів. Науковці ІРД НАНУ розробили **формалізовану модель смарт-спеціалізації**, яка виражається такою формулою:

$$Ft = \{Kj; S; F; Li; Li; t\},$$

де Kj – вид економічної діяльності, $j=1, m$; S – стратегічні програми макроекономічного розвитку; Ft – фінансові ресурси; Li – інституціональна інфраструктура; Li – людський, а також інтелектуальний потенціал; i – регіон (субрегіон), $i=1, n$; t – часовий період реалізації, $t=1, T$ [7, с. 8].

На основі проведеного дослідження фахівці ІРД вважають, що недоліки впровадження смарт-спеціалізації в Україні були пов'язані з відсутністю чітко означеної стратегії розвитку національної макросистеми, нестачею фінансових ресурсів для реалізації проектів смарт-спеціалізації, мали істотні недоліки інфраструктурного забезпечення реалізації смарт-проектів в Україні. Також як недолік відзначалося слабкість забезпечення людськими активами, оскільки, на їхню думку, значна частина людського капіталу вже залучена в міжнародний технологічний трансфер навіть на рівні студентів старших курсів» [7, с. 8-11].

Отже, для забезпечення ефективної смарт-спеціалізації регіонів необхідним є: розробка реалістичних стратегій розвитку громад і регіонів, які б спиралися на детальну інвентаризацію власних ресурсів і можливостей та забезпечували використання наявних переваг; залучення необхідних для відновлення фінансових ресурсів, потреба в яких у більшості регіонів, що зазнали бойові дії, є дуже великою; залучення кваліфікованої робочої сили та створення умов для ефективної трудової діяльності; активізація всіх суб'єктів регіонального розвитку до завдань відновлення та забезпечення їхньої продуктивної співпраці.

Стратегічне планування. В Україні Державна стратегія регіонального розвитку (ДСРР) на 2021-2027 роки була затверджена 2020 р. Міністерством інфраструктури було підготовлено проєкт щодо оновлення положень Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки [33], і хоча він поки що не затверджений, міністерство готує план заходів до нього. Також міністерство активно націлено на впровадження стратегічного планування в громадах (вставка 4).

Вставка 4

За друге півріччя 2023 року загальна кількість територіальних громад, які охоплені процесом стратегічного планування, збільшилась з 1283 до 1314 громад (до 91%). Про це свідчать дані моніторингу стану розроблення та затвердження стратегічних документів, проведеного Міністерством відновлення. Серед лідерів за кількістю затверджених стратегій розвитку громад: Вінницька (95%), Полтавська (80%), Івано-Франківська (74%), Львівська (74%) та Миколаївська (73%) області. Водночас найбільша кількість проєктів стратегій розробляється у Закарпатській (77%), Київській (59%), Харківській (55%), Запорізькій (54%), Рівненській (53%), Кіровоградській (49%), Хмельницькій (47%) та Тернопільській (40%) областях.

Понад 90% громад розробляють або вже затвердили стратегічні документи розвитку. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. 2024. 8 березня. URL: <https://mtu.gov.ua/news/35390.html>.

Зараз важко сказати, наскільки ефективним є таке стратегічне планування, оскільки у зв'язку з війною ситуація постійно змінюється. Мабуть доцільно було б стратегічне планування впроваджувати в регіонах, в яких більш стабільна ситуація – регіони тилу і центру, а в інших розробляти оперативні плани. Також важливим є не кількість розроблених стратегій, а їх якість і те, наскільки вони використовують методологію смарт-спеціалізації. Зараз оцінити якість такого планування важко. Позитивним є те, що до цього процесу залучено багато міжнародних та громадських організацій. За даними міністерства, 850 організацій надають підтримку громадам у розробці власних стратегій розвитку. Серед них: Програма «U-LEAD з Європою», яка співпрацює з 237 громадами, проєкт міжнародної технічної допомоги, україно-швейцарський проєкт «DESPRO», який охоплює декілька напрямків та більше сотні громад, Проєкт «Польський досвід для розробки Стратегічного плану розвитку громад» за фінансової підтримки Польсько-Американського Фонду Свободи в рамках програми RITA та багато інших [33].

Фінансове забезпечення. Слід відзначити, що внаслідок великих руйнувань обсяг необхідних фінансових ресурсів для відбудови у найбільш постраждалих регіонах є дуже великим, який в декілька раз перевищує валовий регіональний продукт (ВРП) 2021 року (див. таблицю): у Донецькій області – в 7 разів, в Харківській – в 5 разів. Потреби у фінансових ресурсах будуть зростати, оскільки війна і руйнування тривають.

Тому важливим є залучення фінансових ресурсів із різноманітних джерел. Цей процес вимагає спільних зусиль уряду, міжнародних партнерів, бізнесу та громадянського суспільства України. Лише через цей колективний підхід Україна має змогу стати на шлях відбудови та розвитку. Основним джерелом фінансування на даний момент є гранти і кредити від міжнародних партнерів, залучення міжнародної адресної допомоги на вирішення конкретних проблем, інвестиції українського бізнесу. Важливо, щоб необхідні кошти

Збитки, втрати та потреби на відновлення за оцінкою Світового банку
в найбільш постраждалих областях України, млрд дол. США*

Області України	Damage Пошкодження ¹	Loss Втрати ¹	Needs Потреби ¹	Валовий регіональний продукт 2021 р., млрд дол. ²
Donetska	38,7	39,0	73,9	10,4
Zaporizka	13,5	30,4	33,6	8,4
Luhanska	17,8	19,1	39,1	1,9
Mykolaivska	5,6	11,1	14,2	4,6
Kharkivska	27,8	32,3	54,9	11,8
Khersonska	12,6	25,7	35,0	3,2
Dnipropetrovska	2,9	39,3	16,4	21,5
Kyivska	11,2	82,7	42,5	10,7
Sumska	3,0	8,8	10,4	3,9
Chernihivska	5,5	10,6	15,0	4,2

¹ Примітка: Пошкодження охоплюють 22 місяці війни в період з 24 лютого 2022 року по 31 грудня 2023 року. Втрати охоплюють загалом 40 місяців, включаючи 22 місяці в період з 24 лютого 2022 року по 31 грудня 2023 року та додаткові 18 місяців до 30 червня 2025 року. Потреби охоплюють період 2024–2033 років.

² Розраховано автором за даними Держстату [35] та даними Мінфіну про середній курс долара у 2021 році.

* Складено автором за джерелом [36].

були не лише залучені, але й використані максимально ефективно як на відновлення, так і на інноваційну модернізацію економіки. Це потребує формування ефективного та прозорого механізму залучення, розподілу та використання фінансових ресурсів. Як відзначає голова комітету Верховної Ради з питань фінансів, податкової та митної політики Д. Гетьманцев, поки що цілісного механізму фінансування немає, хоч є багато напрацювань (вставка 5). На його переконання, необхідно створення спеціалізованого державного банку розвитку на кшталт KfW (Kreditanstalt für Wiederaufbau – Кредитна установа для реконструкції), яка була створена у післявоєнній Німеччині у 1948 році як частина Плану Маршалла [37].

Вставка 5

Зараз діє мульти-донорська координаційна платформа для обговорення потреб у зовнішньому фінансуванні України. Є проєкт (BlackRock / JP Morgan) на початковій стадії реалізації щодо створення Фонду відновлення України на 10 млрд дол. за рахунок внесків України, донорів, у перспективі – випуску власних облігацій, який надаватиме пільгове фінансування (позики, гарантії, входження в капітал) і консультаційні послуги, що стимулюватиме залучення до 50 млрд дол. прямих іноземних інвестицій. Утім повноцінна робота такого фонду можлива тільки після закінчення війни. З боку Уряду створені певні елементи рамки реалізації проєктів відбудови: запрацювало Агентство з відновлення та розвитку інфраструктури (що в тому числі опікується проєктами Fast recovery щодо пошкодженої інфраструктури), запущено цифрову систему управління проєктами відбудови (DREAM), платформу зі збору донорської допомоги United 24, спецрахунки при основних міністерствах/НБУ, окремі фонди (наприклад, Фонд підтримки енергетики України).

Гетьманцев Д. Чому Україні необхідний спеціальний банк для відбудови. Економічна правда. 2024. 28 березня. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/03/28/711706/>.

Кадрове забезпечення. Для відновлення і розвитку регіональних економік необхідно значний обсяг робочої сили. Однак усі регіони України втратили робочу силу внаслідок війни, хоч і не в однаковій мірі. Конфедерація роботодавців України наводить дані про втрату до 30% трудового потенціалу через виїзд за кордон та мобілізацію. Світовий Банк відзначає значні

втрати людського потенціалу та суттєве погіршення умов життя, що позначається на можливостях відтворення населення (вставка 6). Найбільші втрати припадають на прифронтові території. Оцінка Міжнародної організації з міграції внутрішнього переміщення ВПО за макрорегіонами походження та перебування станом на січень 2023 року свідчить, що регіони Сходу (включаючи Луганську, Донецьку, Запорізьку, Дніпропетровську, Харківську обл.) втратили внаслідок внутрішньої міграції майже 1,8 млн осіб. Регіони Півдня (Херсонська, Миколаївська, Одеська області) втратили від внутрішньої міграції 240 тис. осіб. Усі інші макрорегіони мали приріст населення за рахунок вимушеного переселення, найбільше – регіони Центру і Заходу (700–800 тис. осіб) [38]. Однак, враховуючи, що релокація бізнесу також відбулася в центральні та західні регіони, то дисбаланс на ринку праці спостерігається в усіх регіонах. Нині державний центр зайнятості та більшість аналітичних агентств і дослідників вказує на критичну нестачу кадрів, при чому відзначається дефіцит не лише працівників за робітничими професіями, але й фахівців практично в усіх регіонах.

Сьогодні все більш актуальними стають завдання пошуку шляхів та механізмів збереження та відтворення кадрового потенціалу регіонів, необхідного для відновлення та модернізації економіки як в умовах воєнного стану, так і в повоєнний період, які мають вирішувати усі регіони України. Важливим у цьому плані є: 1) створення умов для призупинення відпливу працівників з регіону, що можливо шляхом забезпечення більшого рівня безпеки трудової діяльності та удосконалення організаційно-правових засад зайнятості на принципах гідної праці (гідний розмір заробітної плати, забезпечення повної гарантій трудових прав і захисту інтересів працівників); 2) впровадження дієвих регіональних механізмів і стимулів повернення вимушених зовнішніх і внутрішніх мігрантів (відновлення і будівництво житла, закладів соціальної інфраструктури, створення нових робочих місць, які є привабливими для працівників та ін.); 3) використання нестандартних і гнучких форм організації праці з використанням сучасних інформаційних технологій та логістичних систем: дистанційної зайнятості, тимчасової

зайнятості, фрілансу, лізингу персоналу, аутсорсингу, аутстафінгу, вахтового методу та інших форм.

Вставка 6

«Наслідки війни для людського розвитку продовжують бути глибокими та широкомасштабними. У період з лютого 2022 року по липень 2023 року було зареєстровано майже 10 000 смертей цивільних осіб і 18 500 поранень. На початку війни 13,5 мільйона людей — приблизно третина населення України — були примусово переміщені. Станом на грудень 2023 року, за оцінками, 5,9 мільйона людей залишаються зареєстрованими як біженці по всій Європі та 3,7 мільйона як внутрішньо переміщені особи, станом на жовтень 2023 року. Війна принесла труднощі, оскільки засоби до існування були втрачені, а доступ до основних послуг був серйозно порушений, що призвело до зниження рівня життя. Різні суспільні групи стикаються з унікальними наборами викликів.... ВПО та репатріанти стикаються з багатьма проблемами, пов'язаними з їхнім соціально-економічним існуванням, стикаються з проблемами зайнятості, дефіцитом та географічними невідповідностями вакансій та зниженням заробітної плати, а також бар'єрами на ринку праці, особливо для жінок та вразливих підгруп, таких як молодь та особи з інвалідністю.

Ukraine – Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3) February 2022 – December 2023 (English). Washington, D.C. : World Bank Group. P. 36-37. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a>.

Не менш важливим є *підвищення якості робочої сили, формування сучасних компетенцій*, необхідних для відбудови і технологічної модернізації економіки регіонів. Для цього необхідно: систематично оновлювати навчальні програми, постійно модернізувати зміст навчання та активно залучати до цього підприємства; поширити систему дуальної освіти, яка забезпечує формування практичних навичок; забезпечити створення сучасної матеріально-технічної бази навчальних закладів професійно-технічної та вищої освіти. Система професійно-технічної освіти (ПТО) має повністю орієнтуватися на потреби регіональної економіки, тому важлива тісна співпраця закладів ПТО з підприємствами регіону.

Для розвитку економіки регіонів на засадах смарт-спеціалізації *вкрай важливо забезпечити тісну та ефективну взаємодію (колаборацію) усіх суб'єктів регіональної інноваційної екосистеми*. Це завдання державних та регіональних органів влади, представників бізнесових та громадських організацій, які повинні залучати до співпраці, проводити різноманітні навчальні заходи і тренінги щодо взаємодії партнерів при реалізації різноманітних проектів регіонального розвитку. Важливу допомогу в формуванні механізму колаборації надає міжнародна програма «U-LEAD з Європою». Це Програма ЄС для України з розширення прав і можливостей на місцевому рівні, підзвітності та розвитку, для підтримки України на її шляху до зміцнення місцевого самоврядування. Програма має 24 регіональні офіси та працює з громадами по всій Україні. Вона сприяє прозорому, підзвітному та багаторівневому управлінню в Україні, яке відповідає на потреби громадян та розширює можливості громад, в той же час залучаючи їх до співпраці. На підсумковій конференції щодо навчального циклу «Кроки для спеціалістів. Розробка стратегії розвитку територіальної громади», відзначалося, що представники 70 громад з усієї України разом із експертами U-LEAD впродовж семи місяців працювали над розробкою стратегій розвитку, опановуючи при цьому механізми взаємодії та співпраці [39].

Висновки та напрями подальших досліджень.

Значні руйнування економіки України внаслідок війни ставить завдання не просто її відбудови, а кардинальної модернізації для досягнення більшої стійкості та внутрішніх можливостей забезпечення обороноздатності країни. Це вимагає інтенсивного впровадження інноваційних технологій та виробництва. Ефективним підходом у сфері інноваційного розвитку є смарт-спеціалізація, який розроблений Європейською Комісією в рамках ініціативи «Інноваційний союз».

На регіональному рівні розумна спеціалізація є одним із інструментів формування регіональних інноваційних систем. Вона базується на активному залученні до інноваційного розвитку основних суб'єктів регіонів – бізнесових структур, органів регіональної і місцевої влади, університетів, наукових установ і громадянського суспільства, та забезпеченні їх органічної взаємодії для підвищення конкурентоспроможності і ефективності економіки регіонів. Це досягається шляхом: виявлення конкурентних переваг регіону, більш активного використання внутрішніх ресурсів; стимулювання розвитку місцевого бізнесу та підприємницьких ініціатив; прискорення інноваційного розвитку регіону шляхом більш тісної координації бізнесу, науки, регіональних органів влади, громадських організацій; покращення інвестиційного іміджу регіону, що дозволяє залучити більші кошти державних програм підтримки та грантів ЄС; підвищенням експортних можливостей регіону.

Смарт-спеціалізація широко використовується в останні два десятиліття країнами Європейського Союзу. В ЄС було створено Платформу Смарт-спеціалізації (S3 Platform), на регіональному та національному рівнях розроблено та профінансовано сотні стратегій смарт-спеціалізації, що дало змогу стимулювати економічний, інноваційний та соціальний розвиток регіонів. Нині Платформа S3 зараз зосереджує свою увагу на смарт-спеціалізації в країнах, що не входять до ЄС, розвиваючи партнерство для регіональних інновацій.

В Україні впровадження смарт-спеціалізації розпочалося у 2016 р. відповідно до постанови Кабінету Міністрів України про порядок розроблення регіональних стратегій розвитку. У 2021 році всі регіони України мали затверджені обласними радами регіональні стратегії розвитку з елементами смарт-спеціалізації. Однак, їх аналіз показує, що у більшості випадків у їхній розробці мав місце формальний підхід, тому у 2021 році фахівці відзначали, що не було жодного регіону, де б стратегія смарт-спеціалізації була запущеною. Більшість фахівців вважають, що в умовах війни впровадження і реалізація стратегії смарт-спеціалізації є вкрай важливим завданням для відновлення та інноваційного розвитку регіонів та країни. Нині за допомогою міжнародних партнерів в Україні формуються умови для структурної і технологічної модернізації економіки. У 2024 році Кабінетом Міністрів України затверджено План для Ukraine Facility, який є основою для реалізації програми фінансової підтримки України від Європейського Союзу протягом 2024-2027 років і має регіональне спрямування.

На основі проведеного аналізу зроблено висновок, що для забезпечення ефективної смарт-спеціалізації регіонів необхідним є:

розробка реалістичних стратегій розвитку громад і регіонів, які б використовували досвід і методичні рекомендації міжнародних партнерів з стратегічного планування, розробки та реалізації стратегій смарт-спеціалізації, забезпечували б детальний аналіз й оцінку існуючий проблем, власних ресурсів і можливостей регіонів та сприяли використанню наявних переваг;

залучення необхідних для відновлення фінансових ресурсів з внутрішніх і зовнішніх джерел, потреба в яких у більшості регіонів, що зазнали бойові дії, є дуже великою і в декілька раз перевищує їхній річний валовий регіональний продукт. Вкрай важливим є розробка дієвого і прозорого механізму залучення, розподілу та використання фінансових ресурсів, який би забезпечив найбільш ефективне використання фінансів для відновлення і модернізації;

кадрове забезпечення у відповідності до визначених завдань смарт-спеціалізації. Конфедерація роботодавців України обґрунтовує втрату до 30% трудового потенціалу країни через виїзд за кордон та мобілізацію, тому у більшості регіонів має місце критична нестача кадрів. Збереження та відновлення кількісних параметрів кадрового потенціалу регіонів потребує: створення умов для призупинення відпливу працівників з регіону, важливою умовою чого є забезпечення зайнятості на принципах гідної праці; розробки і впровадження дієвих регіональних механізмів і стимулів повернення вимушених зовнішніх і внутрішніх мігрантів; залучення до економічної діяльності пасивної частини працездатного населення регіону, в тому числі інвалідів; використання нестандартних і гнучких форм організації праці на основі сучасних інформаційних технологій та логістичних систем; створення нових робочих місць, які відповідають сучасному рівню технологічного розвитку та є привабливими для працівників.

формування навичок і компетенцій, необхідних для відновлення та інноваційної модернізації економіки регіонів на засадах смарт-спеціалізації шляхом: модернізації змісту системи професійно-технічної, вищої та інженерної освіти; поширення системи дуальної освіти; розвитку вузівської науки та залучення до неї студентів; розвитку в Україні підприємницьких університетів, які формують взаємопов'язану культуру підприємницької та інноваційної діяльності;

забезпечення до ефективної взаємодії (колаборації) усіх стейкхолдерів регіональної інноваційної екосистеми – представників регіональних органів влади, бізнесових та громадських організацій, закладів професійної освіти і науково-дослідних організацій, працівників та активних мешканців регіону.

Посилення диференціації розвитку регіонів України, значні втрати матеріальних, фінансових і людських активів, масштабні переміщення населення і бізнесу обумовлюють актуальність дослідження регіональних утворень, реалістичної оцінки їхнього стану, виявлення проблем і тенденцій розвитку, що є необхідним для розробки ефективних стратегій відновлення.

Список використаних джерел

1. \$499 млрд становлять сукупні втрати України (економічні, соціальні та інші) від війни. *УКРІНФОРМ*. 22.02.2024. URL: <https://www.ukrinform.com>.

[ua/rubric-ato/3830500-499-mlrd-stanovlat-sukupni-vtrati-ukraini-ekonomichni-socialni-ta-insi-vid-vijni.html](https://ukraini-ekonomichni-socialni-ta-insi-vid-vijni.html).

2. Про засади державної регіональної політики: Закон України № 156-VIII, поточна редакція від 01.01.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>.

3. Інноваційні основи відновлення та розвитку країн після збройних конфліктів: інноваційний вимір: колективна монографія / за ред. д.е.н. В. А. Омеляненка. Суми: Інститут стратегій інноваційного розвитку і трансферу знань, 2022. 280 с.

4. Яцкевич І. В. Інноваційна політика України у післявоєнний період. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-53>.

5. Кондратенко Н. О., Красноносова О. М., Папп В. В. Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку регіонів України. *Бізнес Інформ*. 2022. Вип. №1. С. 198-204. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-1-198-204>.

6. Ішук С. Економіка регіонів України в умовах повномасштабної війни: новітні тенденції. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Економіка. 2023. № 3. С. 24-33. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2023-03-24-33>.

7. Смарт-спеціалізація регіонів України: методологія та прагматика реалізації: монографія / наук. ред. І. З. Сторонянська; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2022. 424 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

8. Шевченко А. В. Інструменти активізації інноваційного розвитку у промисловості України на засадах смарт-спеціалізації. Київ: НІСД, 2022. 22 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-12/smart-spetsializatsiya.pdf>.

9. Циркулярна смарт-спеціалізація старопромислових шахтарських регіонів України: монографія / Д. Ю. Череватський, М. О. Солдак, О. В. Лях, Ю. С. Залознова та ін.; НАН України, Ін-т економіки промсті. Київ, 2020. 196 с.

10. Прасолова К., Данилишин Б. Основні детермінанти концепції смарт-спеціалізації регіонів. *Економіка та суспільство*. 2022. № 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-73>.

11. Носирев О. Смарт-спеціалізація регіонів як інноваційний вектор промислової політики. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2022. Вип. 2 (27). С. 115–130. DOI: <https://doi.org/10.33108/sepd2022.nom2.115>.

12. Сльсько М. Ю. Смарт-спеціалізація регіону як інструмент інноваційного розвитку: дис. ... д-ра філософії / Черкаський державний технологічний університет. Черкаси, 2021. 273 с.

13. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1303/2013 від 17 грудня 2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_034-13#Text.

14. Etzkowitz H. The Triple Helix: University-Industry-Government Innovation in Action. Routledge, 2008.

15. Бажал Ю. М. Розвиток інноваційної діяльності у знанневому трикутнику "держава – університети – промисловість". *Економіка і прогнозування*. 2015. № 1. С. 76-88.

16. Carayannis E.G. and Campbell D.F.J. Mode 3 Knowledge Production in Quadruple Helix Innovation Systems. Springer Briefs in Business. 2012. P. 1-63 from

Springer. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-4614-2062-0_1.

17. Paulina González-Martínez, Domingo García-Pérez-De-Lema, Mauricio Castillo-Vergara, Peter Bent Hansen. Determinants and performance of the quadruple helix model and the mediating role of civil society. *Technology in Society*. 2023. Vol. 75. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2023.102358>.

18. СМАРТ-спеціалізація в Україні: чому не так, як в Європі? 2020. 17 серп. URL: <https://www.industry4ukraine.net/bez-kategoriyi-uk/smart-speczializacziya-v-ukrayini-chomu-ne-tak-yak-v-evropi/>.

19. Смарт-спеціалізація в Україні. Корисні посилання. URL: <https://www.innopolicy.info/корисні-посилання>.

20. Smart Specialisation Platform. Home. URL: <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/home>.

21. Кудін С. І., Федик М. В. Державна політика у сфері смарт-спеціалізації регіонів. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. №41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-16>.

22. Олешко А. А., Шацька З. Я., Ровнягін О. В. Smart-спеціалізація України в перспективі післявоєнного відновлення економіки. *Ефективна економіка*. 2022. № 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.5.9>.

23. Порядок розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 р. № 932. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2015-%D0%BF#Text>.

24. Звіт про проведення моніторингу реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року та виконання плану заходів з її реалізації на 2018-2020 роки у 2020 році. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2021/05/zvit-z-dodatkam.pdf>.

25. Смарт-спеціалізація в Україні — якою має бути цільова модель. *Industry4ukraine*. 2021. 7 лют. URL: <https://www.industry4ukraine.net/publications/smart-speczializacziya-v-ukrayini-yakoyu-maye-buty-czilova-model/>.

26. Порядок розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу реалізації зазначених стратегій і планів заходів: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2023 р. № 816. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/816-2023-%D0%BF#Text>.

27. Ткачук А. Оновлення Державної стратегії регіонального розвитку. Що профільне Міністерство і Кабмін повинні врахувати насамперед. *Дзеркало тижня*. 2024. 2 лют. URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/onovlennja-derzhavnoji-strategiji-rehionalnoho-rozvitku-shcho-profilne-ministerstvo-i-kabmin-povinni-vrakhuvati-nasampered.html>.

28. Підопичева І. Ю. Європейський дослідницький простір: новий етап розвитку та можливості інтеграції України у воєнний і повоєнний періоди. *Економіка промисловості*. 2022. № 3 (99). С. 5-40. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2022.03.005>.

29. Носирев О. (2023). Повоєнна промислова політика відновлення економіки. *Механізм регулювання економіки*. 2023. № 2 (100). С. 41-48. DOI: <https://doi.org/10.32782/mer.2023.100.07>.

30. План на €50 млрд: як Уряд та ЄС працюють над економічним зростанням України. *Економічна правда*. 2023. 7 серп. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/08/7/702957/>.

31. План для реалізації Ukraine Facility 2024-2027. Міністерство економіки України. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/>.

32. Олександр Кубраков: Три ключові напрямки роботи в сфері децентралізації: завершення реформи, посилення спроможності громад та регіональний розвиток. *Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України*. 2024. 19 Березня. URL: <https://mtu.gov.ua/news/35423.html>.

33. Мінінфраструктури презентувало проект оновленої Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. 2023. 20 грудня. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mininfrastruktury-prezentovalo-proekt-onovlenoi-derzhavnoi-strategii-rehionalnoho-rozvytku-na-2021-2027-roky>.

34. Понад 90% громад розробляють або вже затвердили стратегічні документи розвитку. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. 2024. 8 березня. URL: <https://mtu.gov.ua/news/35390.html>.

35. Валовий регіональний продукт (2004-2021) з урахуванням перегляду даних платіжного балансу. *Державна служба статистики України*. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

36. Ukraine — Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3) February 2022 — December 2023 (English). Washington, D.C. : World Bank Group. P. 36-37. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a>.

37. Гетьманцев Д. Чому Україні необхідний спеціальний банк для відбудови. *Економічна правда*. 2024. 28 березня. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/03/28/711706/>.

38. Україна — звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 12 (16-23 січня 2023 року). URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-0>.

39. В Україні представники 70 громад навчилися розробляти стратегії розвитку за допомогою U-LEAD. *Укрінформ*. 08.12.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3797561-v-ukraini-predstavniki-70-gromad-navcilisa-rozroblati-strategii-rozvitku-za-dopomogou-ulead.html>.

References

1. \$499 mlrd stanovliat skupni vtraty Ukrainy (ekonomichni, sotsialni ta inshi) vid viiny [\$499 billion is Ukraine's total losses (economic, social and other) from the war]. (2024). *UKRINFORM*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3830500-499-mlrd-stanovlat-sukupni-vtrati-ukraini-ekonomichni-socialni-ta-insi-vid-vijni.html> [in Ukrainian].

2. Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky: Zakon Ukrainy № 156-VIII, potochna redaktsiia vid 01.01.2024 r. [On the principles of state regional policy: Law of Ukraine No. 156-VIII, current edition dated January 1, 2024]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> [in Ukrainian].

3. Omelianenko, V. A. (Ed.). (2022). Innovatsiini osnovy vidnovlennia ta rozvytku krain pislia zbroinykh konfliktiv: innovatsiinyi vymir [Innovative foundations of

recovery and development of countries after armed conflicts: innovative dimension]. Sumy, Institute of Strategies for Innovative Development and Knowledge Transfer. 280 p. [in Ukrainian].

4. Yatskevych, I. V. (2022). Innovatsiina polityka Ukrainy u pislivoiennnyi period Innovation [Policy of Ukraine in the Postwar Period]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-53> [in Ukrainian].

5. Kondratenko, N. O., Krasnonosova, O. M., Papp, V. V. (2022). Problemy ta perspektyvy sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy [The Problems and Prospects of Socioeconomic Development of Regions of Ukraine]. *Biznes Inform – Business Inform*, 1, pp. 198–204. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-1-198-204> [in Ukrainian].

6. Ishchuk, S. (2023). Ekonomika rehioniv Ukrainy v umovakh povnomasshtabnoi viiny: novitni tendentsii [The Economy of Ukraine's Regions in the Conditions of Full-Scale War: the Latest Trends]. *Ekonomichnyi chasopys Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Ekonomika – Economic journal of Volyn National University named after Lesya Ukrainka. Economy*, 3, pp. 24–33. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2023-03-24-33> [in Ukrainian].

7. Storonianska, I. Z. (Ed.). (2022). Smart-spetsializatsiia rehioniv Ukrainy: metodolohiia ta prahmatyka realizatsii [Smart specialization of the regions of Ukraine: methodology and pragmatics of implementation]. Lviv, State University "Institute of Regional Studies named after M. I. Dolishnyi National Academy of Sciences of Ukraine". 424 p. [in Ukrainian].

8. Shevchenko, A. V. (2022). Instrumenty aktyvizatsii innovatsiinoho rozvytku u promyslovosti Ukrainy na zasadakh smart-spetsializatsii [Tools for the activation of innovative development in the industry of Ukraine on the basis of smart specialization]. Kyiv, NISD. Retrieved from <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-12/smart-spetsializatsiya.pdf> [in Ukrainian].

9. Cherevatskyi, D. Yu., Soldak, M. O., Liakh, O. V., Zaloznova, Yu. S. et al. (2020). Tsykuliarna smart-spetsializatsiia staropromyslovykh shakhtarskykh rehioniv Ukrainy [Circular smart specialization of the old industrial mining regions of Ukraine]. Kyiv, IIE of NAS of Ukraine. 196 p. [in Ukrainian].

10. Prasolova, K., Danylyshyn, B. (2022). Osnovni determinanty konseptsii smart-spetsializatsii rehioniv [Key Determinants of Regions Smart Specialization Concept]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-73> [in Ukrainian].

11. Nosyriev, O. (2022). Smart-spetsializatsiia rehioniv yak innovatsiinyi vektor promyslovoi polityky. [Smart specialization of regions as an innovative vector of industrial policy]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava – Socio-Economic Problems and the State*, Vol. 27, no. 2, pp. 115–130. DOI: <https://doi.org/10.33108/sepd2022.nom2.115> [in Ukrainian].

12. Slynko, M. Yu. (2021). Smart-spetsializatsiia rehionu yak instrument innovatsiinoho rozvytku [Smart specialization of the region as a tool of innovative development]. *Doctor's philosophy thesis*. Cherkasy, Cherkasy State Technological University. 273 p. [in Ukrainian].

13. Rehlement Yevropeiskoho Parlamentu i Rady (YeS) № 1303/2013 vid 17 hrudnia 2013 roku [Regulation of the European Parliament and the Council (EU) No.

1303/2013 of December 17, 2013]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_034-13#Text [in Ukrainian].

14. Etzkowitz, H. (2008). The Triple Helix: University-Industry-Government Innovation in Action. Routledge.

15. Bazhal, Yu. M. (2015). Rozvytok innovatsiinoi diialnosti u znannievomu trykutnyku "derzhava – universytety – promyslovist" [Development of Innovation Activities Within Knowledge Triangle "Government-University-Industry"]. *Ekonomika i prohnouzuvannia – Economics and forecasting*, № 1, pp. 76–88 [in Ukrainian].

16. Carayannis, E. G. and Campbell, D.F.J. (2012). Mode 3 Knowledge Production in Quadruple Helix Innovation Systems. Springer Briefs in Business. (pp. 1–63 from Springer). DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-4614-2062-0_1.

17. Paulina González-Martínez, Domingo García-Pérez-De-Lema, Mauricio Castillo-Vergara, Peter Bent Hansen. (2023). Determinants and performance of the quadruple helix model and the mediating role of civil society. *Technology in Society*, Vol. 75. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2023.102358>.

18. SMART-spetsializatsiia v Ukraini: chomu ne tak, yak v Yevropi? [SMART specialization in Ukraine: why not like in Europe?]. (2020, August 17). Retrieved from <https://www.industry4ukraine.net/bez-kategori-uk/smart-specializatsiya-v-ukrayini-chomu-ne-tak-yak-v-yevropi/> [in Ukrainian].

19. Smart-spetsializatsiia v Ukraini. Korysni posylannia [Smart specialization in Ukraine. useful links]. Retrieved from <https://www.innopolicy.info/корисні-посилання>.

20. Smart Specialisation Platform. Home. Retrieved from <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/home>.

21. Kudin, S. I., Fedyk, M. V. (2022). Derzhavna polityka u sferi smart-spetsializatsii rehioniv [State Policy in the Sphere of Regional Smart Specialization]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-16> [in Ukrainian].

22. Oleshko, A. A., Shatska, Z. Ya., Rovniachin, O. V. (2022). Smart-spetsializatsiia Ukrainy v perspektyvi pislivoiennoho vidnovlennia ekonomiky [Smart specialization of Ukraine in the perspective of post-war economic recovery]. *Efektivna ekonomika*, 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.5.9> [in Ukrainian].

23. Poriadok rozroblennia rehionalnykh stratehii rozvytku i planiv zakhodiv z yikh realizatsii, a takozh provedennia monitorynhu ta otsinky rezultatynosti realizatsii zaznachenykh rehionalnykh stratehii i planiv zakhodiv: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11 lystopada 2015 r. № 932 [The procedure for developing regional development strategies and action plans for their implementation, as well as monitoring and evaluating the effectiveness of the implementation of the specified regional strategies and action plans: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 11, 2015 No. 932]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2015-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

24. Zvit pro provedennia monitorynhu realizatsii Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku ta vykonannia planu zakhodiv z yii realizatsii na 2018–2020 roky u 2020 rotsi [Report on the monitoring of the implementation of the State Strategy for Regional Development until 2020 and the implementation of the

action plan for its implementation in 2018-2020 in 2020]. Retrieved from <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2021/05/zvit-z-dodatkamypdf.pdf> [in Ukrainian].

25. Smart-spetsializatsiia v Ukraini – yakoiu maie buty tsilova model [Smart specialization in Ukraine – what should be the target model]. (2021). *Industry4ukraine*. Retrieved from <https://www.industry4ukraine.net/publications/smart-speczializacziya-v-ukrayini-yakoyu-maye-but-y-czilova-model/> [in Ukrainian].

26. Poriadok rozroblennia rehionalnykh stratehii rozvytku i planiv zakhodiv z yikh realizatsii, a takozh provedennia monitorynhu realizatsii zaznachenykh stratehii i planiv zakhodiv: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 4 serpnia 2023 r. № 816 [The procedure for developing regional development strategies and action plans for their implementation, as well as monitoring the implementation of these strategies and action plans: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 4, 2023 No. 816]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/816-2023-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

27. Tkachuk, A. (2024). Onovlennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku. Shcho profilne Ministerstvo i Kabmin povynni vrakhuvaty nasampered [Update of the State Strategy of Regional Development. What the relevant Ministry and the Cabinet of Ministers should take into account first of all.]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the week*, February 2. Retrieved from <https://zn.ua/ukr/POLITICS/onovlennja-derzhavnoji-stratehiji-rehionalnoho-rozvitku-shcho-profilne-ministerstvo-i-kabmin-povynni-vrakhuvati-nasampered.html> [in Ukrainian].

28. Pidopycheva, I. Yu. (2022). Yevropeiskyi doslidnytskyi prostir: novyi etap rozvytku ta mozhlyvosti intehtatsii Ukrainy u voiennyi i povoiennyi periody [European research area: a new stage of development and opportunities for integration of Ukraine in the war and post-war periods]. *Econ. promisl.*, 3 (99), pp. 5-40. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2022.03.005> [in Ukrainian].

29. Nosyriev, O. (2023). Povoienna promyslova polityka vidnovlennia ekonomiky [Post-War Industrial Policy Recovery of the Economy]. *Mekhanizm rehulivannia ekonomiky – Mechanism of Economic Regulation*, 2(100), pp. 41-48. DOI: <https://doi.org/10.32782/mer.2023.100.07> [in Ukrainian].

30. Plan na €50 mlrd: yak Uriad ta YeS pratsiuiut nad ekonomichnym zrostanniam Ukrainy [The €50 billion plan: how the Government and the EU are working on Ukraine's economic growth]. (2023). *Ekonomichna pravda*, August 7. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/08/7/702957/> [in Ukrainian].

31. Plan dlia realizatsii Ukraine Facility 2024-2027 [Plan for the implementation of the Ukraine Facility 2024-2027]. *Ministry of Economy of Ukraine*. Retrieved from <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/> [in Ukrainian].

32. Oleksandr Kubrakov: Try kliuchovi napriamky roboty v sferi detsentralizatsii: zavershennia reformy,

posylennia spromozhnosti hromad ta rehionalnyi rozvytok [Oleksandr Kubrakov: Three key directions of work in the field of decentralization: completion of the reform, strengthening of community capacity and regional development.]. (2024, March 19). *Ministry of Development of Communities, Territories and Infrastructure of Ukraine*. Retrieved from <https://mtu.gov.ua/news/35423.html> [in Ukrainian].

33. Mininfrastruktury prezentovalo proekt onovlenoi Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky [The Ministry of Infrastructure presented the draft of the updated State Strategy for Regional Development for 2021-2027]. (2023, December 20). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/mininfrastruktury-prezentovalo-proekt-onovlenoi-derzhavnoi-stratehii-rehionalnoho-rozvytku-na-2021-2027-roky> [in Ukrainian].

34. Ponad 90% hromad rozrobliaiut abo vzhe zatverdyly stratehichni dokumenty rozvytku [More than 90% of communities are developing or have already approved strategic development documents]. (2024, March 8). *Ministry of Development of Communities, Territories and Infrastructure of Ukraine*. Retrieved from <https://mtu.gov.ua/news/35390.html> [in Ukrainian].

35. Valovy rehionalnyi produkt (2004-2021) z urakhuvanniam perehliadu danykh platizhnoho balansu [Gross regional product (2004-2021) taking into account the revision of balance of payments data.]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

36. Ukraine – Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3) February 2022 – December 2023. (pp. 36-37). Washington, D.C., World Bank Group. Retrieved from <http://documents.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a>.

37. Hetmantsev, D. (2024). Chomu Ukraini neobkhidnyi spetsialnyi bank dlia vidbudovy [Why Ukraine needs a special bank for reconstruction]. *Ekonomichna pravda*, March 28. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/03/28/711706/> [in Ukrainian].

38. Ukraina – zvit pro vnutrishnie peremishchennia v Ukraini. Opytuvannia zahalnoho naseleennia. Raund 12 (16-23 sichnia 2023 roku) [Ukraine – report on internal displacement in Ukraine. Survey of the general population. Round 12 (January 16-23, 2023)]. Retrieved from <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-vnutrishne-peremishchennia-v-ukraini-opituvannia-zagalnogo-naseleennia-0> [in Ukrainian].

39. V Ukraini predstavnyky 70 hromad navchylisia rozroblaty stratehii rozvytku za dopomohoiu U-LEAD [In Ukraine, representatives of 70 communities learned how to develop development strategies with the help of U-LEAD]. (2023). *Ukrinform*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3797561-v-ukraini-predstavniki-70-gromad-navcilisa-rozroblati-strategii-rozvitku-za-dopomogou-ulead.html> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.04.2024

Формат цитування:

Антонюк В. П. Потреба відбудови економіки регіонів України та роль смарт-спеціалізації в її забезпеченні. *Вісник економічної науки України*. 2024. № 1 (46). С. 150-159. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).150-159](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).150-159)

Antoniuk, V. P. (2024). The Need to Rebuild the Economy of the Regions of Ukraine and the Role of Smart Specialization in its Provision. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (46), pp. 150-159. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).150-159](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).150-159)

Сергій Миколайович Іванов

канд. екон. наук, доц.

ORCID 0000-0002-3994-280X

e-mail: ivanovsn1954@gmail.com,

Максим Юрійович Відоменко

бакалавр з економіки

e-mail: MaxVidomenko@gmail.com,

Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана

МОДЕЛЮВАННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ МЕТОДАМИ МАШИННОГО НАВЧАННЯ

Вступ. Сьогодні в центрі досліджень багатьох науковців стоїть людина та її розвиток, і показник якості життя розглядається ними як один із найважливіших критеріїв оцінки стану населення країни та країни загалом, що допомагає зрозуміти не тільки поточний стан речей, а й розробити заходи щодо його покращення.

У сучасному світі багато країн, у тому числі й Україна, намагаються забезпечити якнайвищу якість життя для свого населення. Однак через багато обставин об'єктивного і суб'єктивного характеру досягти бажаного Україні поки що не вдається. Згідно бази даних [1], Україна нині займає 65 місце у світі за показником Індексу якості життя (Quality of Life Index). Задля сприяння підвищенню рівня життя в Україні 20 вересня 2019 року був прийнятий Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». Його метою є «забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави для досягнення зростання рівня та якості життя населення...» [2]. Документ розроблений і прийнятий на підтримку проголошених резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року № 70/1 глобальних цілей сталого розвитку до 2030 року. Серед інших, Указом були затверджені такі цілі: подолання бідності, досягнення продовольчої безпеки, сприяння благополуччю та забезпечення здорового способу життя населення, забезпечення якісної освіти, забезпечення гендерної рівності, доступність ресурсів тощо. Як зазначено в Указі, «цілі сталого розвитку України на період до 2030 року є орієнтирами для розроблення проектів прогнозних і програмних документів, проектів нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України» [2].

Якість життя населення як поняття з'явилося в економічному лексиконі понад 100 років тому. Його вперше застосував британський економіст А. Пігу в своїй праці «Економічна теорія добробуту», де він розглядав вплив зовнішніх ефектів на якість життя [3]. Проте в ужиток поняття якості життя населення увійшло лише після Другої світової війни завдяки ви-

значенню Всесвітньою організацією охорони здоров'я у 1948 році поняття «здоров'я людини» (фізичного, психологічного, емоційного та соціального) як такого, яке є складовою якості життя. Вагомий внесок у розвиток цього поняття було зроблене в дослідженні, проведеному в рамках ООН, яке знайшло своє втілення в «Звіті про міжнародне визначення та вимірювання стандартів і рівнів життя» [4]. Саме воно стало стимулом та підґрунтям для вивчення таких категорій, як задоволеність життям, безпека, свобода, стан навколишнього середовища тощо та сприяло розробці підходів, методів та моделей, за якими можна було б оцінити якість життя населення в країні.

Якість життя використовується зараз Організацією Об'єднаних Націй для оцінки та порівняння соціального та економічного становища населення країн. Так, згідно з [5], поточний добробут враховує матеріальні умови життя (дохід і багатство; робота та заробіток; наявність житла) та якість життя (стан здоров'я; баланс роботи та життя; освіта та навички; громадянська активність та врядування; соціальні зв'язки; якість навколишнього середовища; особиста безпека; суб'єктивне благополуччя).

Зауважимо, що через велику частку невизначеності, показник якості життя є поки не повністю дослідженим, сталим, та загальноприйнятим. Поки що не існує єдиної системи його визначення та методики порівняння для всіх країн. Сприйняття людьми якості свого життя може відрізнятися за багатьма аспектами, починаючи від етнічної приналежності, території, регіону проживання, закінчуючи релігією та політичним станом в країні. Стан здоров'я людини на момент опитування також впливає на результат. Враховуючи суб'єктивну складову цього показника, людина може як більш позитивно, так і більш негативно ставитися до якості свого життя.

Беручи до уваги той факт, що показник якості життя дуже багатосторонній, комплексний і охоплює різні сфери життя людини, його дослідження відрізняються між собою своєю спрямованістю, цілями та призмою, через яку сприймається якість життя. Вивченню цього показника та його компонентів присвячені роботи вітчизняних та закордонних науковців. Серед вітчизняних слід виділити роботи Е. Лібанової,

О. Гладуна, Л. Лісогор та ін. [6], О. Новікової, О. Панькової, Н. Азмук [7], А. Колода [8], Д. Череватського [9], О. Хандій, Л. Шамілевої, Д. Кобцевої. [10], А. Ставицького [11], О. Кравець, А. Діденко та ін. [12; 13], Л. Черенько [14] та багатьох інших.

Результати зарубіжних досліджень, присвячених проблемам якості життя, можна знайти в оглядах, підготовлених в рамках Європейської Комісії [15-18] та за участю інших міжнародних організацій та інституцій: Gallup, the Oxford Wellbeing Research Centre, the UN Sustainable Development Solutions Network [19], World Health Organization [20]. Пізні аспекти якості життя розглядаються як на рівні країн [21-23], окремих міст [24-26], так і серед окремих категорій населення [27-30].

Для моніторингу якості життя в Європі використовуються щонайменше чотири вибіркові опитування: опитування Євробарометра (the Eurobarometer Survey), Європейське дослідження цінностей (the European Values Study – EVS), Європейське соціальне дослідження (the European Social Survey – ESS) і Європейське дослідження якості життя (the European Quality of Life Survey – EQLS) [31].

Враховуючи, що однією з найважливіших характеристик якості життя є здоров'я людини, багато досліджень проведено саме у сферах охорони здоров'я, медичних наук, психології тощо, які, в основному, спрямовані на вивчення суб'єктивних показників сприйняття людиною якості свого життя, на основі чого психологами та соціологами складаються відповідні рейтинги. Серед таких робіт можна виділити дослідження стресу людини [32-34], аналіз взаємовпливу громадського життя на його якість та навпаки [35], вивчення питання невдоволеності працівників в період кризових ситуацій [36] тощо. Всі вони говорять про те, що визначення якості життя, а також його підвищення, є важливим в сучасному світі.

Серед великої кількості питань, пов'язаних з визначенням, оцінкою та концептуалізацією показника якості життя населення, важливим напрямом досліджень багатьох вчених є його моделювання з метою подання у вигляді деякого узагальнюючого індексу або моделі, на основі яких для різних базових умов показник можна розраховувати, здійснювати його аналіз та порівняння за різними часовими періодами, країнами тощо та прогнозувати, використовуючи при цьому різні підходи, методи та моделі оцінки рівня якості життя населення як окремої країни, зокрема України, так і групи країн.

Аналіз окремих публікацій. Роботи вчених, присвячені моделюванню рівня життя населення, як вже було зазначено, мають різну спрямованість, що підтверджує багатогранність цього показника. Так, в монографії Л. Черенько [14] розглянуто комплексний підхід до моделювання рівня життя – від концептуальних принципів, пошуку визначальних факторів та виявлення особливостей формування рівня життя на різних етапах соціально-економічного розвитку країни, особливо в умовах соціально-економічної кризи, до розгляду дієвих механізмів прямої дії через систему соціальної підтримки та вибору варіантів політики на основі моделювання впливів різних змін на рівень життя та бідність населення.

Цікавою представляється робота [11], де А. Ставицьким та К. Молокановою була застосована модель динамічної стохастичної загальної рівноваги (DSGE –

Dynamic Stochastic General Equilibrium), для побудови якої було виділено три економічні суб'єкти: домогосподарства, фірми та держава. Результатами розрахунків стали оцінки якості життя населення країн Європи, а також показники, на яких має бути побудована стратегія підвищення якості життя. При оцінці якості життя населення запропоновано визначати не лише ті напрями, які формують матеріальну сферу життя: дохід і споживання, продуктивна діяльність, економічна безпека, але й нематеріальну: фізична безпека, освіта, здоров'я, екологія, соціальна рівність та інклюзія.

Розроблена модель дала можливість визначити фактори, що здійснюють найбільший вплив на якість життя населення, оцінити рівень якості життя населення як України, так і країн Європи і сформулювати рекомендації щодо реформ з підвищення рівня життя населення країни на основі тих показників, які демонструють найгірші результати. Як зазначають автори, побудована модель може бути використана для аналізу якості життя населення в різних країнах при зміні значень системи показників, яка може бути розширена або звужена згідно з даними відповідних статистичних служб. Рекомендації щодо підвищення якості життя відрізняються від країни до країни, що пов'язано з тим, що кожна держава має в різних сферах діяльності як сильні, так і слабкі сторони, на яких має будуватися стратегія підвищення якості життя.

Застосування регресійних та імітаційних моделей на основі методів системної динаміки в роботі [37] дозволило авторам зробити невтішний висновок, що в найближчі роки змін на краще в демографічній ситуації країни та якості життя населення не передбачається.

Когнітивний підхід до моделювання якості життя знайшов своє втілення в роботах [12, 13]. До таких методів останнє десятиліття відносяться методи когнітивного аналізу, що активно розробляються і дозволяють єдиною схемою у вигляді оргграфа описати якісні і кількісні зв'язки між елементами системи. Для побудови моделі було відібрано 22 показники: кількісні та якісні, та досліджено їх динаміку. Розроблена когнітивна модель дозволила оцінити взаємовплив факторів між собою та їхній вплив на якість життя, та в подальшому побудувати сценарії розвитку показника і виявити чинники, які мають найбільший вплив на якість життя населення. Наведені дослідження достатньо інформативні в рамках однієї держави, але їхні результати дуже складно використовувати при порівнянні країн між собою. Проведений на основі моделі аналіз підтвердив погіршення якості життя українців і стрімке зменшення чисельності населення, що збігається з результатами, наведеними в роботі [37], а висновки з застосування моделей в розглянутих роботах схожі і призводять до необхідності розробки та проведення заходів щодо поліпшення якості життя в Україні.

Використання багатофакторних регресійних моделей при моделюванні показника якості життя представлено авторами роботи [38], які на основі даних The World Happiness Report 2021 [39] визначили найвагоміші показники, що впливають на якість життя людей: ВВП на душу населення, соціальної підтримки та свободи робити життєвий вибір. Згідно з дослідженням, найбільш значущою характеристикою якісного життя є матеріальний добробут, який забезпечується ступе-

нем розвиненості економіки країни. Дуже важливими для населення країни є відчуття соціальної захищеності, наявність можливості свободи вибору, дотримання встановлених в державі правових і моральних норм та доступність до необхідних ресурсів.

Одним із підходів до оцінки показника якості життя є соціальні опитування. Багато досліджень базуються саме на проведенні анкетувань, експертній оцінці, які відрізняються масштабністю, охопленням сфер життя та верств населення.

Так, при підготовці статті [30] було використано анонімне анкетне опитування 1188 студентів бізнес-школи. Анкета складалась з 18 запитань, з яких 16 закритого типу та 2 відкритого. В роботі досліджувалися фактори, що впливають на якість життя та баланс між особистим життям та навчанням студентів університету, а також та міра, в якій вони досягають балансу між навчанням та особистим життям, включаючи індивідуальні характеристики, які на них впливають, з особливим акцентом на ролі сім'ї. Аналіз даних проводився за допомогою однофакторного та багатфакторного аналізів, включаючи ANOVA, Т-тест, кореляцію, логістичну регресію, підтверджувальний факторний аналіз (Confirmatory Factor Analysis – CFA). Дослідження показало, що найбільш важливими факторами якості життя студентів є їх фізичний та психологічний стан, а також стосунки в сім'ї. Але в залежності від статі, курсу та сімейного стану, важливість та ступінь впливу цих факторів може відрізнятися. Так, для тих, хто має власну сім'ю, найбільш пріоритетними є стосунки в сім'ї, фізичний стан, самовираження та дозвілля. Для інших важливішими є психологічний стан, освіта та самовдосконалення. На думку більшості опитуваних, велике навантаження в університеті може спричинити стрес та вигорання, що призводить до значного погіршення власного сприйняття якості життя. Найчастіше вигорання відчувають студенти третіх та четвертих курсів. Міцніші родинні зв'язки призводять до значно меншого вигорання.

На нашу думку, недоліком цього дослідження є те, що воно не враховувало багато інших, зовнішніх показників, що мають вплив на якість життя людини. Розглядалися здебільшого фактори, пов'язані з навчанням та сім'єю, але не враховувалися більш загальні показники, такі як політичне становище в країні, рівень достатку та інші.

Вивченню впливу соціальних та економічних змін на окремі сфери життя населення ЄС шляхом аналізу даних ESQI за 2016 та 2020 роки присвячена стаття [21]. Авторками було доведено, що знизилися середній показник задоволеності життям у ЄС, а також середній рівень оптимізму в порівнянні з 2016 роком. Громадянам ЄС стало важче справлятися з життєвими проблемами, середній показник ЄС щодо труднощів вирішення важливих життєвих проблем виріс на 1.5%. Збільшився також середній показник суб'єктивного відчуття напруги в ЄС (7.4%), зросли депресія і занепад духу (6.8%). Ці зміни дають можливість зрозуміти загальний вплив соціальних та економічних тенденцій на добробут людей у всій Європі.

Трішечки інші висновки щодо задоволеності життям в європейських містах, які не співпадають з раніше наведеними, можна зустріти в дослідженні [15]: за результатами опитування 2023 року загальна задоволеність у європейських містах залишається ви-

сокою, майже дев'ять із десяти людей повідомили, що задоволені життям у своєму місті, значно покращилася якість життя в містах східних держав-членів. Такі, протилежні за напрямком висновки в розглянутих дослідженнях зроблені, скоріш за все в результаті того, що основні акценти були присвячені різним сторонам життя мешканців ЄС.

Розглянуті дослідження та багато інших підтверджують, що показник якості життя є дуже суб'єктивним. Навіть проводячи аналіз на малій вибірці людей, об'єднаних загальною сферою діяльності, без додаткових досліджень кожної окремої особи складно передбачити, які чинники, як і з якою силою впливатимуть на рівень сприйняття власної якості життя. В рамках навіть однієї людини ключові фактори, що впливають на якість життя, можуть сильно відрізнятися. Це залежить здебільшого від власних пріоритетів, фізичного та психологічного стану здоров'я, тому так складно вивести єдину методику, підхід до обрахунку якості життя населення країн, який би давав можливість максимально врахувати всі особливості та сфери життя.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на велику кількість публікацій, присвячених питанням моделювання якості життя, основними проблемами залишаються обмеженість застосування побудованих моделей, відсутність формулювання такої моделі, яка б підходила для всіх чи більшості країн, а також точність визначення такого суб'єктивного показника як якість життя через велику кількість його складових частин.

Метою дослідження була розробка та застосування моделей оцінки якості життя для окремих країн світу з ціллю прогнозування та надання рекомендацій щодо досягнення значень економічних показників, які характеризують високий рівень якості життя.

Оскільки показник якості життя є комплексним, багатостороннім, суб'єктивним та залежним від умов, де проводиться дослідження, його моделювання повинно базуватися на великій кількості чинників, які максимально охоплюють всі сфери життя населення країни. Важливо також враховувати той факт, що від країни до країни чинники, що впливають на власне суб'єктивне сприйняття людиною якості життя і те, яким чином вони впливають, можуть відрізнятися. Це залежить від різних обставин, починаючи від стану здоров'я та соціального становища особистості, наявності доступу до води, панівної релігії, політичного режиму тощо, і закінчуючи рівнем розвитку країни, де людина мешкає.

Для дослідження показника якості життя було обрано 162 країни і відібрано 27 показників, щоб максимально охопити різні сфери життя людей та характеристики країн, де вони проживають. Оцінка показників (табл. 1) проводиться для більшості країн і їх значення можна знайти у відкритому доступі [40-42]. Дані достатньо актуальні – за 2021-2023 роки, в залежності від того, коли проводився останній збір інформації.

Під час збору інформації для формування Dataset виникло кілька проблем. Одна з них – актуальність наявних даних. Відомо, що регулярно підлягають розрахунку лише найбільш затребувані, популярні, загальноприйняті, достатньо легкі в інтерпретації та зборі економічні показники. Але доволі велика кількість показників з інших сфер людської діяльності та

Чинники, які використовуються для характеристики якості життя

Показник	Назва англійською мовою	Що відображає
1	2	3
Щільність населення	Population density	Кількість жителів, що припадає на один км території
Природний приріст населення	Natural population growth rate	Перевищення народжуваності над смертністю, тобто різниця між кількістю народжених та померлих за період часу; не враховує міграцію
Очікувана тривалість життя при народженні	Life expectancy at birth	Значення середньої тривалості майбутнього життя, прогнозоване у припущенні, що рівні смертності населення в усіх віках у майбутньому залишаться такими ж, як у поточному році
Коефіцієнт чистої міграції	Net migration rate	Являє собою різницю між кількістю іммігрантів та кількістю емігрантів, поділену на чисельність населення
Медіанний або середній вік	Median age	Вік, який ділить населення на дві чисельно рівні групи; тобто половина людей молодша за цей вік, а половина – старша
Частка міського населення	Part of urban population	Відношення кількості людей, що проживають у містах, до загальної кількості населення
Рівень випадків самогубства	Suicide rate	Кількість випадків самогубства в розрахунку на 100000 осіб
Поширеність психічних захворювань	Mental illnesses prevalence	Відсоток населення, що має психічні захворювання (до показника входять тільки чотири найпоширеніші захворювання: тривожні розлади, шизофренія, депресивні розлади та біполярні розлади)
Витрати на охорону здоров'я	Current health expenditure	Описує частку витрат на охорону здоров'я в кожній країні відносно розміру її економіки
Відсоток відновлюваної енергії	Renewable energy	Відсоток виробленої електроенергії з відновлювальних джерел в загальній генерованій електроенергії; включає енергію вироблену за допомогою гідроелектростанцій, вітряків, сонячних панелей, геотермальних джерел, припливів та відпливів, біомас та відходів
Викиди діоксиду вуглецю	Carbon dioxide emissions	Кількість (в тонах) викидів вуглекислого газу від палива та промисловості в розрахунку на одну людину
Покриття лісами	Forest cover	Відображає відсоток земель країни, що покриті лісами
Недоїдання	Undernourishment	Відсоток населення, що не має у своєму раціоні харчування достатньої кількості їжі, і, внаслідок чого, енергії для проживання активного, повноцінного здорового життя
Зайва вага	Overweight	Відсоток населення, що має надлишкову вагу; особами із зайвою вагою вважаються ті, хто має індекс маси тіла більше за 25; індекс маси тіла розраховується як відношення маси тіла в кг до квадрата росту людини в м
Індекс сприйняття корупції	Corruption Perception Index	Рівень зловживання владою для отримання власної вигоди; визначається за допомогою опитування населення та експертної оцінки; встановлюється в межах від 0 до 100, де чим менша оцінка, тим більш корумпованою сприймається країна
Скореговані роки навчання	Learning-Adjusted Years of Schooling	Середня кількість років шкільного навчання в країні; ігнорується якість навчання;

1	2	3
		учні в різних країнах, які закінчили однакову кількість років у школі, часто мають дуже різні результати навчання
Витрати на освіту	Spending on education	Відсоток від валового внутрішнього продукту, що витрачається на освіту
Використання Інтернету	Using the Internet	Відсоток населення, яке користувалося Інтернетом хоча б останні 3 місяці
Доступ до громадського транспорту	Access to public transport	Відсоток міського населення, що має доступ до громадського транспорту в межах 1000 метрів для систем транспорту з великою місткістю та в межах 500 метрів для транспорту, що має малу місткість
Індекс людського розвитку	Human development index	Вимірює рівень розвитку населення країни; розраховується на базі рівня грамотності, очікуваної тривалості життя, а також валового національного доходу на душу населення
Індекс прав людини	Human rights index	Показує, наскільки люди вільні від державних тортур, політичних убивств і примусової праці; вони мають права власності та користуються свободою пересування, віросповідання, самовираження та асоціацій; коливається від 0 до 1 (більшість прав)
Індекс демократії	Democracy index	Показує прозорість та вільність виборів, наскільки чесно обирається політичний лідер, свободу вираження поглядів тощо; формується в результаті оцінок експертів; встановлюється в межах від 0 до 1, де більша оцінка відповідає більшому рівню демократії
Політичний режим	Political regime	Форма правління або набір правил, культурних чи соціальних норм тощо, які регулюють діяльність уряду чи установи та їх взаємодію з суспільством; 0 в Dataset відповідає закритій автократії, 1 – виборчій автократії, 2 – виборчій демократії, 3 – ліберальній демократії
Державне управління	Public administration	Вказує на те, наскільки державні посадовці дотримуються та поважають закон, застосовують його справедливо на благо суспільства та без свавілля; вищі значення відповідають більшій суворості та справедливості
ВВП на душу населення (за ППС)	GDP per capita (in PPP terms)	Показник валового внутрішнього продукту на душу населення за паритетом купівельної спроможності
Панівна релігія в країні	Dominant religion in country	Вказує на панівну релігію більшості населення країни; 1 в Dataset відповідає буддизму, 2 – християнству, 3 – індуїзму, 4 – ісламу, 5 – іудаїзму, 6 – інше
Континент	Continent	Вказує на континент, на якому знаходиться країна; 1 в Dataset відповідає Африці, 2 – Азії, 3 – Європі, 4 – Північній Америці, 5 – Південній Америці, 6 – Австралії та Океанії

Підготовлено авторами на основі [40–42].

середовищ не збирається часто, тому що це займає багато часу, сил та іноді не є економічно вигідною та доцільною. Такі показники зазвичай зазнають невеликих змін з плином часу. Однак, сучасний світ досить непередбачуваний і в певні моменти можуть відбутися досить серйозні зміни, наприклад, технологічні прориви, зміни правління в результаті перевороту, стихійні лиха, війни тощо, які суттєво впливають на по-

казники. Оскільки такі зміни можуть суттєво вплинути як на результати моделювання, так і на формулювання висновків, то гострою проблемою при підготовці інформації та проведенні таких досліджень є актуальність даних.

Крім того, помічено, що чим менше розвинута країна, тим менше досліджень проводиться для неї і, в результаті, менше наявної інформації у вільному до-

ступі. Це ускладнює дослідження та зменшує його точність. Моделювання таких складних індексів як якість життя потребує багато даних як стосовно елементів вибірки, так і конкретних показників. Через цю проблему складно провести дослідження належним чином.

Інша проблема пов'язана з якістю та значимістю показників, коли наявні дані недостатньо інформативні або певна необхідна інформація стосовно тієї чи іншої країни просто не збирається, а проводяться лише такі дослідження, які складно використати. Одним з підходів щодо вирішення цієї проблеми є проведення власних опитувань, досліджень та збір потрібної інформації, що майже неможливо здійснити невеликим колективом дослідників, особливо в межах всього світу. Ця проблема є причиною невключення до Dataset деяких досить важливих показників, таких як рівень довіри до інших людей, забезпечення населення безпечними джерелами чистої води, рівень бідності тощо. Кількість інформації за такими показниками або недостатня, або не актуальна.

Наступною перешкодою при моделюванні є недостатня кількість елементів вибірки для побудови моделі. Максимальна величина вибірки обмежена і дорівнює кількості країн. Може так статися, що кількість факторів при моделюванні перевищує кількість країн, результатом чого буде від'ємне число ступенів свободи, що неприпустимо. Вирішення цієї проблеми може бути здійснено шляхом додавання даних по тих же країнах, але за попередні роки. Однак у цього підходу є значні мінуси. По-перше, сюди відноситься проблема нерегулярного збору даних, коли за деякими змінними не збігаються роки досліджень. По деяких слабко розвинутих країнах може навіть не виявитися значень окремих чинників за попередні роки, що призведе до необхідності зменшення кількості показників і, відповідно, елементів вибірки, а також погіршить «різноманітність» вибірки: зменшиться кількість різнорідних країн, що вплине на зменшення їх різноманітності, і, як результат, спричинить наявність у вибірці тільки країн подібного типу. По-друге, набір показників, які впливають на якість життя населення, рік від року можуть суттєво відрізнятися. Основною причиною цього є промисловий, технічний і науковий розвиток, зміна ситуації у світі чи країні. Наприклад, зараз мережа Інтернет поширена майже скрізь, а років 20 тому деякі люди не зважали на його наявність. Це значним чином змінює акценти та їх вплив на суб'єктивне формування показника якості життя людей.

Як зазначалося, визначення показника якості життя варіюється від країни до країни, відрізняючись набором чинників, що впливають, які характеризуються сформованими традиціями, рівнем розвитку, релігією, територією тощо, формуючи тим самим суб'єктивну думку населення про якість життя. Саме це викликає необхідність розбиття країн на групи зі схожими характеристиками, а вже потім для кожної групи окремо – побудову моделей. За попередньою гіпотезою, для різних груп країн значимими будуть різні показники та їхній вплив на якість життя буде відрізнятися.

Розбиття країн на групи є важливою частиною моделювання, оскільки визначення якості життя відрізнятиметься між ними. Виходячи з цього, побудова кількох різних моделей для різних груп країн, ніж однієї загальної, буде набагато ефективнішою з тієї

точки зору, що означені для кожної групи показники краще пояснюватимуть залежну змінну і результати моделювання будуть точнішими. Однак розбиття країн на групи лише за однією ознакою (наприклад, континент чи релігія) не дає нам адекватного поділу, адже вони можуть сильно відрізнятися навіть в рамках однієї характеристики, не говорячи про те, що країна, яка належить певній групі, може бути схожою на країну з іншої групи.

Тому варто здійснити розподіл на групи за декількома параметрами. Оскільки країни попередньо не розподілені на групи, потрібно власноруч це здійснити. Це задача для машинного навчання без вчителя, при якому випробувана система спонтанно навчається виконувати поставлене завдання без втручання з боку експериментатора. Таке навчання включає в себе наступні типи процедур: кластеризація, узагальнення, пошук правил. Для реалізації поставленої задачі було застосовано кластеризацію, яка за допомогою використання наявних даних, дозволила виявити закономірності, та розбити країни на кластери зі схожими ознаками.

Зазначимо, що результати кластеризації можуть бути достатньо суб'єктивними та неоднозначними, оскільки ознаки, притаманні майбутнім групам наперед не визначені, тому досить складно буде перевірити результат такого поділу на якість. Кількість кластерів заздалегідь не відома і встановлюється досить суб'єктивним шляхом. Існують різні методи, за допомогою яких можна отримати рекомендації щодо кількості груп розподілу, але все ж кінцеве рішення залишається за дослідником і алгоритм поділу даних на групи залежить головним чином від мети дослідження та дій його виконавця. Виходячи з цього, застосовуючи кластеризацію важливо чітко сформулювати ціль поділу, розуміти процес та корегувати його, керуючись результатами проведених тестів та досліджень. В нашому випадку була взята до уваги наступна вимога: підібрати такі загальні показники, на основі яких можна розбити країни на групи, в яких на якість життя населення впливатимуть подібні чинники. Так, наприклад, для малорозвинених країн одним із ключових факторів, що впливають на якість життя, може бути доступ до джерел з безпечною питною водою, а для більш розвинених країн – право голосувати, свобода слова, можливість самореалізації тощо.

Серед показників, за допомогою яких можна було поділити країни на групи зі схожими факторами впливу на якість життя, спочатку розглядалися: щільність населення, медіанний (середній) вік, рівень урбанізації (частка міського населення), покриття лісами, індекс людського розвитку, політичний режим, ВВП на душу населення, панівна релігія, а також континент, на якому знаходиться країна. Але з огляду на те, що ВВП на душу населення є одним із показників, на базі яких розраховують індекс людського розвитку (ІЛР) – інтегральний показник, що розраховується щорічно для міждержавного порівняння і вимірювання рівня *життя*, грамотності, то задля уникнення в подальшому дублювання, цей показник був виключений зі списку. Крім того, рівень урбанізації значно визначається ІЛР, тому його також виключили з фінального списку показників. Далі виявилось, що щільність населення та покриття лісами не мають значного впливу на відмінність країн, оскільки не можуть значним чином впливати на усвідомлення людьми

якості свого життя, хіба що опосередковано, проте вони ускладнюватимуть процес кластеризації, і тому також не були включені до фінального списку.

В процесі формування інформаційної бази для кластеризації, вона була перевірена на схильність до групування за допомогою статистики Гопкінса, значення якої від 0 до 0,3, як відомо, вказує на те, що дані регулярні. Якщо значення статистики близьке до 0,5, то говорять про те, що дані випадкові, а якщо ж значення від 0,75 і вище, то це означає, що дані мають тенденцію до кластеризації.

Так, статистика Гопкінса для набору даних, що залишилися після виключення вищезазначених показників, дорівнює 0,88. Були розглянуті різні варіації показників кластеризації за умов виключення одного з них, але з обов'язковою присутністю таких показників, як індекс людського розвитку та континент, на якому знаходиться країна, адже вони є основними, що вирізняють країни з-поміж інших. ІЛР розрізняє країни за рівнем розвитку, і відповідно до цього різні показники будуть визначати якість життя населення. Країни, що знаходяться на різних контентах, в більшості випадків сильно відрізняються своїми традиціями, культурою та способом життя, що є визначальним для факторів впливу на сприйняття якості життя населенням.

Для інформаційної бази зі змінними ІЛР, політичного режиму, релігії та континенту статистика Гопкінса становить 0,999. Зі змінними медіана віку, ІЛР, релігії та континенту – 0,976. Зі змінними медіана віку, ІЛР, політичний режим та континент – 0,937. Тобто, при включенні до інформаційної бази лише 4-х змінних, схильність до групування збільшилася. Статистика Гопкінса для різних варіацій наборів даних із чотирма показниками майже однакова, проте не варто було зупинятися на одному із варіантів, а спочатку подивитися, як кожен з них впорається із завданням поділу на групи.

Існує дуже багато варіантів розподілу інформаційної бази на групи, але кінцевий варіант розбиття

залежить від дослідника, який керується результатами якості кластеризації та суб'єктивною власною оцінкою коректності попадання елементів вибірки до кластерів. Важливою умовою при виборі методу та набору показників кластеризації є те, що кількість кластерів не повинна перевищувати 5-6. При розбитті на більшу кількість груп загострюється проблема нестачі елементів вибірки, оскільки в кластери попадає менше країн, що призводить до неякісних моделей. Одночасно з цим, для логічного розподілу країн на групи кластерів має бути достатня кількість. Тобто, чим більше кластерів, тим краще будуть підібрані змінні, що пояснюють якість життя країн в групі, оскільки країни будуть максимально схожі між собою. Саме тому для якісного аналізу треба було знайти баланс в кількості кластерів і щоб вони були достатньо схожі між собою для побудови точних моделей, підбору значимих чинників, що розкриють залежну змінну.

Для кластеризації було застосовано два методи: k-середніх та k-медіан, які для обраних показників принесли майже однакові результати – приблизно однаково розподілили країни на групи. Наступним етапом кластеризації був вибір оптимальної кількості кластерів, для чого було застосовано методи «ліктя», статистики розривів та «ширини силуетів». Графічна інтерпретація використання зазначених методів представлена на рис. 1. Загальні результати поєднання результатів 2-х методів кластеризації та методів з вибору оптимальної кількості кластерів наведені в табл. 2.

Як можна бачити з табл. 2, кількість груп, що рекомендується різними методами, коливається від 2-3-х кластерів (що є недостатньою) до 9-10 (що є надто високою). Найбільш часто пропонується побудувати 5 або 6 кластерів. На основі аналізу наведеної інформації було вирішено здійснити кластеризацію з розподілом на 5 кластерів за показниками: медіана віку, індекс людського розвитку, релігія та континент за допомогою будь-якого методу – k-середніх або k-медіан. Результати кластеризації відображені в табл. 3.

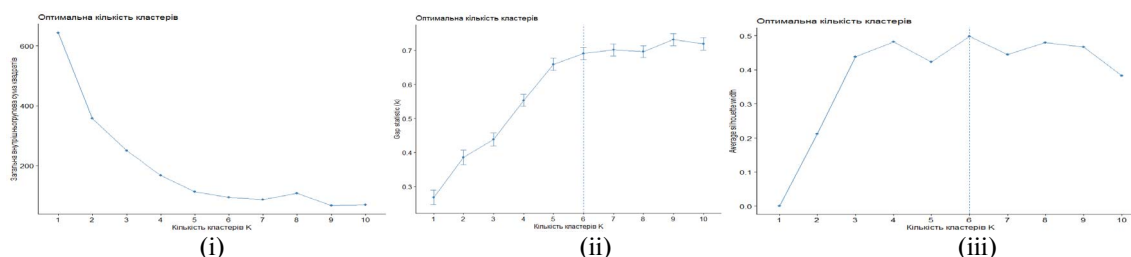

Рис. 1. Візуалізація оптимальної кількості кластерів за методами «ліктя» (i), статистики розривів (ii) та «ширини силуетів» (iii)

Розроблено авторами на основі [40-42].

Таблиця 2

Кількість кластерів за різними методами

Набір показників	Метод «ліктя»		За статистикою розривів		Метод «ширини силуетів»	
	k-середніх	k-медіан	k-середніх	k-медіан	k-середніх	k-медіан
«Median age», «HDI», «Religion», «Continent»	5	5	6	9	6	5
«HDI», «Political regime», «Religion», «Continent»	6-7	2, 4, 6	6	2	3	10
«Median age», «HDI», «Political regime», «Continent»	5, 7	4	9	10	2	2

Розроблено авторами на основі [40-42].

Розбиття країн на кластери за методом k-середніх

	Кластери				
	1	2	3	4	5
Країни	Вірменія, Австрія, Барбадос, Білорусь, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Канада, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Італія, Японія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Молдова, Чорногорія, Нідерланди, Північна Македонія, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Сербія, Сейшельські острови, Сінгапур, Словаччина, Словенія, Південна Корея, Іспанія, Шрі Ланка, Швеція, Швейцарія, Таїланд, Тринідад і Тобаго, Україна, Великобританія, США, В'єтнам	Аргентина, Австралія, Беліз, Болівія, Бразилія, Чилі, Колумбія, Коста-Ріка, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Фіджі, Гренада, Гватемала, Гайана, Гаїті, Гондурас, Ямайка, Мексика, Нова Зеландія, Нікарагуа, Панама, Папуа-Нова Гвінея, Парагвай, Перу, Соломонові острови, Суринам, Тонга, Уругвай, Вануату	Ангола, Бенін, Бутан, Ботсвана, Бурунді, Камбоджа, Камерун, Центральнаафриканська Республіка, Демократична Республіка Конго, Екваторіальна Гвінея, Есватіні, Ефіопія, Габон, Гана, Кенія, Лаос, Лесото, Ліберія, Мадагаскар, Малаві, Монголія, Мозамбік, М'янма, Намібія, Непал, Нігерія, Філіппіни, Руанда, Південна Африка, Танзанія, Того, Уганда, Замбія, Зімбабве	Афганістан, Буркіна-Фасо, Чад, Коморські острови, Джибуті, Гамбія, Гвінея, Гвінея-Бісау, Малі, Мавританія, Нігер, Пакистан, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Судан	Албанія, Алжир, Азербайджан, Бахрейн, Бангладеш, Бруней, Китай, Єгипет, Індія, Індонезія, Іран, Ірак, Ізраїль, Йорданія, Казахстан, Кувейт, Киргизстан, Ліван, Лівія, Малайзія, Мальдіви, Маврикій, Марокко, Оман, Катар, Саудівська Аравія, Таджикистан, Туніс, Туреччина, Об'єднані Арабські Емірати, Узбекистан

Розроблено авторами на основі [40-42].

Візуально кластери виглядають так, як наведено на рис. 2. Результат кластеризації досить непоганий, поділ країн достатньо логічний. Деяке перетинання кластеру 2 з кластерами 1 і 3 говорить про те, що, можливо, кластеризація методом k-медіан в даному випадку була б більш доцільною.

Перевірку якості побудованих груп здійснено за допомогою індексу силуєту. Для першого кластеру він дорівнює 0,58, для другого кластеру – 0,43, для третього – 0,52, для четвертого – 0,71, для п'ятого – 0,47. Таким чином, найкраще за все елементи вибірки потрапляють до четвертого кластеру. Середній загальний індекс силуєту всіх груп складає 0,53, що не є дуже поганим результатом. В цілому результат кластеризації непоганий. За суб'єктивною оцінкою, утворені групи достатньо відрізняються між собою, а країни, що потрапляють до них, схожі між собою. Досягнута оптимальна кількість кластерів та кількість країн у них, а надійність потрапляння елементів до груп за деякими кластерами посередня.

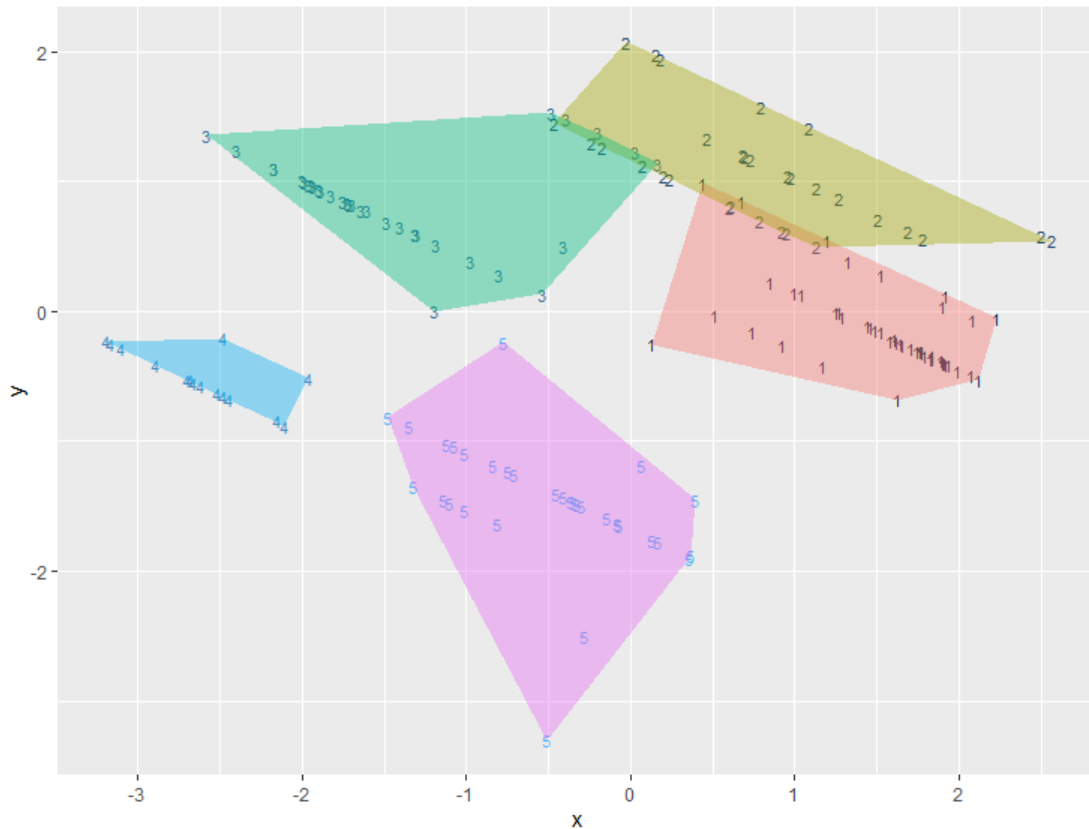
Проведена кластеризація дає змогу побудувати моделі для різних груп країн зі схожими ознаками, що краще, ніж побудова однієї загальної моделі для всієї вибірки. Враховуючи, що якість життя населення країн, які знаходяться в різних кластерах, мають визначитися різними показниками, то й моделі для таких країн будуть різними.

Для побудови моделей використана множинна лінійна регресія, яка є достатньо простим та ефективним інструментарієм. Таке моделювання потребує наявності відповідної залежної змінної для визначення незалежних показників, які значущо впливають на за-

лежну змінну. В дослідженні задля навчання моделі було використано саме показник якості життя. Слід зазначити, що проблемами деяких існуючих розрахованих показників якості життя є те, що вони або розраховуються для якоїсь обмеженої кількості схожих країн, або формуються тільки на базі статистичних об'єктивних показників, або взагалі не враховують одну чи більше сфер людського життя.

Для цілей моделювання був використаний показник, розрахований в [43]. Головними критеріями при його виборі є врахування ним значної частини суб'єктивної оцінки населення щодо якості життя, отриманої шляхом опитувань, а також той факт, що розрахунки були проведені для великої кількості країн. Найбільш відповідним цим критеріям є показник Індексу процвітання (The Legatum Prosperity Index). При його розрахунку враховуються оцінки з багатьох сфер людського життя: освіти, охорони здоров'я, стану житла, навколишнього середовища, стану економіки, інфраструктури, умов на підприємствах, інвестиційного середовища, соціального капіталу, управління, персональної свободи та безпеки. Показник ґрунтується на статистичних дослідженнях, соціальних опитуваннях населення країн, а також експертних оцінках. Тобто, більша частина показника формується на основі суб'єктивного сприйняття, що й потрібно для моделювання, оскільки необхідно показати походження суб'єктивного фактора на основі статистичних показників.

Для побудови моделей в якості незалежних пояснювальних змінних використовувалися 18 з 27, наведених в табл. 1: щільність населення, очікувана трива-

Рис. 2. Візуалізація кластерів за методом *k*-середніх

Розроблено авторами на основі [40-43].

лість життя, темп природного приросту населення, рівень чистої міграції, відсоток людей з зайвою вагою, рівень урбанізації, рівень випадків самогубства, скореговані роки навчання, поширеність психологічних захворювань, витрати на охорону здоров'я, використання Інтернету, індекс прав людини, ВВП на душу населення, відсоток відновлювальної енергії, рівень викидів вуглекислого газу, покриття лісами, недоїдання, індекс демократії. Однак, не всі вони увійшли до фінальних моделей, оскільки для різних груп країн показники за рівнем свого впливу відрізняються, а отже ті, що не мали значного впливу, не увійшли в склад моделей.

Спочатку вибірка була розподілена на навчальну, на якій відбувалася побудова моделей, і тренувальну, на якій здійснювався прогноз та перевірялася його точність. Навчальна вибірка вибрана розміром у 80% від загальної інформаційної бази, на тестову залишилося 20%. Для визначення найкращої моделі використовувався метод покрокової регресії з мінімізацією значення критерію Акаїке. Після цього показники, включені в модель, перевірялися на мультиколінеарність, та за її наявності відповідні незалежні змінні виключалися. Таким чином знаходилися найкращі моделі для кожної групи.

Для першого кластеру коефіцієнти моделі представлені в табл. 4.

З табл. 4 видно, що змінна «Недоїдання» (Undernourishment) в даній моделі є статистично незначимою, оскільки *p*-value для неї є значно більшим за 0,05. Також, провівши перевірку на мультиколінеарність, виявлено значну кореляцію показників

«Очікувана тривалість життя» (Life expectancy) та «Використання Інтернету» (Using the Internet) з іншими показниками, тому вказані показники були прибрані з моделі, після чого отримали нову модель, яка не містить незначущих показників (*p*-value всіх змінних менше 0,05), а також відсутня значна кореляція між незалежними змінними. Модель виглядає наступним чином:

$$\begin{aligned} \text{Prosperity index} = & 25.68 + 0.3 \times (\text{Net migration rate}) + 2.5 \times \\ & \times (\text{Learning Adjusted Years of School}) - 0.6 \times \\ & \times (\text{Mental illnesses prevalence}) + 0.77 \times \\ & \times (\text{Current health expenditure}) + 0.0001 \times \\ & \times (\text{GDP per capita}) + 0.035 \times \\ & \times (\text{Renewables electricity}) - 0.18 \times \\ & \times (\text{Carbon dioxide emissions}) + 17.32 \times \\ & \times (\text{Democracy index}). \end{aligned}$$

Коефіцієнт детермінації дорівнює 0,97, а скореговане його значення – 0,964, що говорить про дуже високу ступінь варіації змінної якості життя від варіації незалежних змінних. Показники, що потрапили до моделі, мають високу значущість, а модель, створена для першого кластеру, має високу точність та якість.

Аналогічні розрахунки були проведені для решти кластерів. В усіх випадках був застосований покроковий регресійний аналіз. Фінальні моделі представлені в табл. 5.

Всі фінальні моделі продемонстрували високу якість з точки зору обраного критерію і дуже високу ступінь варіації змінної якості життя від варіації незалежних змінних.

Таблиця 4

Статистика регресійної моделі для першого кластеру

coefficients:	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)
(Intercept)	4.310e+00	1.030e+01	0.419	0.678878
Life_expectancy	2.623e-01	1.435e-01	1.828	0.078604 .
Net_migration_rate	2.676e-01	1.386e-01	1.931	0.063994 .
Learning_Adjusted_Years_of_School	1.959e+00	4.171e-01	4.696	6.89e-05 ***
Mental_illnesses_prevalence	-4.370e-01	2.036e-01	-2.147	0.040925 *
Current_health_expenditure	5.466e-01	1.971e-01	2.773	0.009948 **
Using_the_Internet	1.059e-01	5.462e-02	1.939	0.062969 .
GDP_per_capita	7.117e-05	1.886e-05	3.773	0.000804 ***
Renewables_electricity	3.665e-02	1.519e-02	2.413	0.022865 *
Carbon_dioxide_emissions	-2.543e-01	1.025e-01	-2.480	0.019651 *
Democracy_index	1.543e+01	2.140e+00	7.210	9.37e-08 ***
Undernourishment	4.260e-01	2.741e-01	1.554	0.131792

Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1				
Residual standard error: 1.628 on 27 degrees of freedom				
Multiple R-squared: 0.9762, Adjusted R-squared: 0.9665				
F-statistic: 100.7 on 11 and 27 DF, p-value: < 2.2e-16				

Розраховано авторами на основі [40-43].

Таблиця 5

Результати моделювання якості життя по 5-ти кластерах

Кластер	Фінальна модель	R ²	R ² -Adjusted
1	Prosperity index = 25.68 + 0.3 × (Net migration rate) + 2.5 × (Learning Adjusted Years of School) - 0.6 × (Mental illnesses prevalence) + 0.77 × (Current health expenditure) + 0.0001 × (GDP per capita) + 0.035 × (Renewables electricity) - 0.18 × (Carbon dioxide emissions) + 17.32 × (Democracy index)	0.97	0.964
2	Prosperity index = 12.94 + 0.43 × (Overweight) + 0.00043 × (GDP per capita) + 0.055 × (Renewables electricity) + 18.14 × (Democracy index)	0.937	0.922
3	Prosperity index = 28.27 + 0.39 × (Life expectancy) - 3.38 × (Natural population growth rate) - 0.18 × (Net migration rate) + 0.65 × (Learning Adjusted Years of School) - 1.31 × (Mental illnesses prevalence) + 11.46 × (Liberties index) + 0.00068 × (GDP per capita) - 0.75 × (Carbon dioxide emissions)	0.97	0.958
4	Prosperity index = 57.82 - 2.92 × (Mental illnesses prevalence) + 2.7 × (Learning Adjusted Years of School) + 9.2 × (Democracy index) - 0.21 × (Undernourishment)	0.94	0.9
5	Prosperity index = 9.77 + 0.56 × (Life expectancy) + 0.26 × (Net migration rate) - 0.15 × (Overweight) - 0.97 × (Mental illnesses prevalence) + 0.18 × (Using the Internet) + 14.66 × (Liberties index) + 0.0001 × (GDP per capita)	0.96	0.937

Побудовано авторами.

Здійснивши моделювання для п'яти груп країн, можна побачити, що показники, які визначають якість життя населення, відрізняються, що підтверджує думку, про його різний характер в залежності від країни. Залежати це може від різного ступеня їх розвитку, релігії, континенту, культури, клімату тощо. Всі моделі мають високу значимість, а також не мають значної кореляції між незалежними змінними, тобто підібрані показники доволі точно пояснюють якість життя.

В моделях найчастіше зустрічалися показники «ВВП на душу населення» та «Поширення психічних захворювань», які були використані для побудови 4-х моделей з 5-ти. Це означає, що вони є вкрай важли-

вими для визначення якості життя майже в усіх типах країн. Також є такі показники, що зустрічаються лише в одній моделі. Так, «Витрати на охорону здоров'я» входять тільки до моделі першого кластеру, що вказує на вищу важливість стану здоров'я для цих країн порівняно з іншими. «Темп природного приросту населення» присутній в моделі тільки третього кластеру, до того ж приріст цього показника негативно впливає на якість здоров'я. Це може свідчити про бідність країн, неможливість забезпечити ресурсами все населення, малу площу придатних для проживання земель, надмірну щільність населення, що постає великою проблемою для якісного життя людей в цих країнах. «Не-

доїдання» – показник, що зустрічається тільки в моделі для 4 кластеру, вказує на серйозність цієї проблеми країн з цієї групи. «Використання Інтернету» зустрічається тільки у п'ятому кластері. Можливою причиною сильного впливу цього показника на якість життя може бути нещодавнє широке поширення мережі Інтернет в цих країнах. Крім цього, є змінні із загальної Dataset, які взагалі не увійшли до фінальних моделей: «Щільність населення», «Рівень випадків самогубства», «Покриття лісами», що свідчить про їхній несуттєвий вплив на якість життя населення для всіх країн.

Окрім як встановлення залежностей, пошуку значимих факторів та виявлення того, як вони впливають на залежну змінну, однією з головних призначень моделі є прогнозування. Саме від цього головним чином залежить її придатність.

Основною метою побудови моделі для визначення показника якості життя було відображення, наскільки це можливо, суб'єктивної оцінки сприйняття населенням країни якості життя за допомогою статистичних суб'єктивних показників, що в подальшому може допомогти в розробці рекомендацій щодо підвищення якості життя населення.

Розроблені моделі на певний час спрощують оцінку якості життя населення, не потребуючи для цього проведення безлічі додаткових опитувань населення та експертів, що займає багато зусиль та часу. Однак, це не виключає зовсім повторного проведення такого виду оцінки, адже зміни в світі відбуваються кожен день, і через якийсь-то час чинники, що зараз чинять вплив на якість життя, можуть змінитися, наприклад, в результаті різкого погіршення екологічного стану планети, технологічного прориву, створення ліків від більшості хвороб тощо. Як слідство – потрібно оновлювати систему оцінки, створювати нові моделі, включаючи в них актуальні показники. В короткостроковій же перспективі побудова якісних моделей значно спрощує оцінку якості життя. Тому моделі мають показувати гарні результати в прогнозуванні.

Перевірка на точність прогнозування є одним з основних етапів, адже за його результатами формується остаточне рішення: чи можна використовувати дану модель на практиці. Вона має максимально наближати розрахункові значення залежної змінної до реальних значень. Немає сенсу в моделі, прогноз за якою не відображає реальності, через що організації та люди, що керуються такими результатами, можуть прийняти неправильні рішення, що тільки погіршить ситуацію.

Звичайно, для такого суб'єктивного комплексного показника як якість життя населення неможливо здійснити безпомилковий прогноз, адже зрештою люди досить часто нерациональні, упереджені, мають дуже різний погляд на життя. Однак, можна створити модель, що буде максимально наближатися до реального значення.

На наступному кроці була здійснена перевірка моделей на достовірність та придатність для прогнозування, використавши їх на тестових даних. Як зазначалося, для перевірки точності прогнозу інформаційна база попередньо була розбита на дві підвибірki: навчальну та тестову. В тестовій знаходилося 20% від загальної кількості даних і саме на ній було здійснено перевірку: в модель підставлялися значення незалежних змінних по кожній країні і розраховувалися прогнозовані значення залежної змінної, в нашому випадку, якості життя. Далі результат розрахунків по моделі порівнювався з реальним значенням показника і за отриманим відхиленням з'ясовувалося, наскільки модель помилилася при прогнозі, що й було ключовим фактором при визначенні якості моделі.

Для визначення рівня похибки, було розраховано модулі різниць між прогнозованими та реальними значеннями якості життя для кожної країни кластеру, після чого знайдено середнє значення різниці по групі. Середня похибка для кожного кластеру представлена в табл. 6.

Таблиця 6

Середня похибка передбачення за кластерами

Кластер	1	2	3	4	5
Середня похибка	2,07	0,35	5,50	4,46	1,32

Побудовано авторами на основі [40-43] з використанням моделей із табл. 5.

З табл. 6 видно, що найкращим чином з прогнозування справилася модель для 2 кластеру, маючи середню похибку 0,35 від реальних значень. Це говорить про високу точність і майже повністю пояснену модель, чого не можна сказати про моделі для третього і четвертого кластерів: вони мають середні похибки, які наближаються до 5, що надалі може зіграти погану роль при прийнятті рішень, орієнтуючись на отримані результати.

Причиною значних похибок можуть бути: нестача даних, помилкове невиключення в модель деяких чинників, які суттєво впливають на якість життя. На навчальних вибірках точність пояснення незалежної змінної при побудові моделей була високою, але при перевірці на тестових вибірках в окремих моделях виникли помилки, що може свідчити про недонавченість цих моделей. Однією з причин такого положення може бути нестача кількості елементів в навчальних

вибірках для того, щоб моделі підібрали правильні коефіцієнти показників. Іншою причиною може бути недостатня кількість показників, особливо для малорозвинутих країн, які пояснюють суб'єктивну оцінку якості життя населення цих держав.

Таким чином, для трьох кластерів моделі справились з прогнозуванням дуже добре і їх можна використовувати на практиці, передбачаючи якість життя населення цих країн на найближчих декілька років. Для кластерів 3 та 4 бажано провести додаткове дослідження для знаходження показників, що мають вплив на залежну змінну.

Побудова моделей та знаходження кореляції між залежними та незалежними змінними допомагає з'ясувати, які показники, у якому напрямку та як сильно впливають на показник якості життя, а також дає можливість зрозуміти, чого не вистачає, що потрібно додати, або щось виправити для покращення якості

життя населення. На базі проведених розрахунків та аналізу результатів можна сформулювати рекомендації стосовно поліпшення якості життя населення для окремих груп схожих країн за кластерами, які були визначені вище.

Так, для країн з першого кластеру визначальними факторами є «Чистий рівень міграції», «Скореговані роки навчання», «Поширеність психічних захворювань», «Витрати на охорону здоров'я», «ВВП на душу населення», «Відновлювальні джерела енергії», «Викиди діоксиду вуглецю» та «Індекс демократії». З переліку чинників можна зробити висновок про високий рівень розвитку країн, коли мінімальні потреби населення цілком задоволені. Для таких країн актуальними будуть питання покращення екології, зменшення викидів, перехід до екологічно-чистих матеріалів, зменшення забруднення навколишнього середовища. Питання фізичного та психічного здоров'я населення цих країн також є дуже важливими, тому подальший розвиток сфери охорони здоров'я має розглядатися як вельми необхідний напрям. Стабільність економіки та прозорість влади, свобода слова, та забезпечення прав людини, – все це є важливими пунктами для забезпечення якісного життя населення країн з першого кластеру.

Для країн з другого кластера визначальними факторами є «Зайва вага», «ВВП на душу населення», «Відновлювальні джерела енергії» та «Індекс демократії». Набір таких показників вказує на розвиненість країн, для населення яких важливі права людини, економічна стабільність та економічне зростання. Для них притаманні тенденції сучасного світу, але рівень їх розвитку не такий високий, як у країн з першого кластеру, тому рекомендаціями для них будуть: підвищення свобод людей, економічний розвиток та покращення охорони здоров'я. Підвищення основних показників дозволить країнам збільшити рівень якості життя та конкурувати з більш розвинутими країнами.

Для країн з третього кластеру, характерного для країн з невисоким рівнем розвитку, визначальними показниками є «Очікувана тривалість життя», «Темп природного приросту населення», «Чистий рівень міграції», «Скореговані роки навчання», «Поширеність психічних захворювань», «Індекс прав людини», «ВВП на душу населення» та «Викиди діоксиду вуглецю». Від'ємні значення коефіцієнтів регресії при показниках «Темп природного приросту населення» та «Чистий рівень міграції» вказує на те, що у населення таких країн недостатньо ресурсів для забезпечення всім необхідним для нормального життя, а наявність в моделі такого фактору, як «Поширеність психічних захворювань», свідчить про значні проблеми з психічним здоров'ям людей. Для країн з цієї групи рекомендованим буде покращення всіх основних показників, в першу чергу: подальший розвиток сфери охорони здоров'я, проведення політики, спрямованої на економічне зростання, створення нових робочих місць, забезпечення населення всіма необхідними ресурсами для проживання, покращення умов проживання. Цим країнам вкрай необхідні термінові дії, спрямовані на покращення якості життя та його розвиток.

Для країн з четвертого кластеру важливими показниками є «Поширеність психічних захворювань», «Скореговані роки навчання», «Індекс демократії» та «Недоїдання». Наявність в моделі показника «Поширеність психічних захворювань» говорить про серйоз-

ність проблеми психічного здоров'я населення, що може бути пов'язаним з ситуацією в країні, типом правління, порушенням прав людини, а також нестачею необхідних для виживання ресурсів, про що свідчить фактор «Недоїдання». В цих країнах серйозною проблемою постають питання, пов'язані з розвитком демократії, тому для них можна рекомендувати подолання (за можливістю) авторитарного режиму, проведення політики щодо підвищення прозорості комунікації органів державної влади з населенням, покарання за зловживання владою, дотримання прав людини, покращення умов життя, забезпечення необхідними ресурсами.

Для країн з п'ятого кластеру визначальними факторами є «Очікувана тривалість життя», «Чистий рівень міграції», «Зайва вага», «Поширеність психічних захворювань», «Використання Інтернету», «Індекс прав людини» та «ВВП на душу населення». Наявність таких показників в моделі свідчить про те, що до кластеру попадають країни, які розвиваються, їх розвиток та потреби дещо вищі, ніж у країн з 3 та 4 кластерів, але їм ще далеко до країн з 1 кластеру, про що особливо свідчить присутність в моделі показника «Використання Інтернету». Основні рекомендації з подальшого покращення положення з якістю життя для групи таких країн лежать у напрямках подальшого економічного розвитку, дотримання прав людини, збільшення свобод та покращення рівня охорони здоров'я, особливо психічного, враховуючи наявність фактору «Поширеність психічних захворювань».

Висновки. В результаті проведеного дослідження було визначено, що поняття якості життя є дуже складним, комплексним та несе в собі велику частку суб'єктивності, а забезпечення високої якості життя населення має бути одним із пріоритетів соціально-економічного розвитку держави. Якість життя може залежати від безлічі факторів, які характеризують різні сфери людського життя. Від країни до країни набір змінних, що пояснюють якість життя, можуть змінюватися, що ускладнює передбачення та побудову моделей. З часом для однієї й тієї країни чинники впливу можуть змінюватися, що пов'язано з глобальними екологічними, соціальними та іншими змінами, технологічними проривами, політичною обстановкою тощо.

Для побудови моделей якості життя здійснено кластеризацію країн на групи за схожими ознаками на основі показників: «медіана віку», «індекс людського розвитку», «релігія» та «континент», результатом якої стало розбиття країн світу на 5 груп зі схожими характеристиками, що дало можливість здійснити моделювання показника якості життя для кожної групи країн окремо. На основі результатів моделювання та визначення параметрів, що впливають на якість життя для країн з кожного кластеру, було визначено пріоритетні напрями для вдосконалення з метою підвищення якості життя населення. Так, країни, в яких рівень дуже низький, мають, по-перше, забезпечити населення доступом до всіх необхідних ресурсів, а також підвищити рівень економічного розвитку, покращити сферу охорони здоров'я. Для більш розвинутих країн постають питання розширення свобод, покращення стану екології та ступеню освіти, стабілізації економічного зростання тощо.

Дослідження показало, що процес моделювання такого складного показника потребує значних зусиль, а також постійних уточнень у зв'язку з часто змінюва-

ними обставинами, які впливають на якість життя населення в різних країнах. Незважаючи на певні недоліки отриманих моделей, вони можуть бути покладені в основу розробки рекомендацій для покращення якості життя людей в різних країнах.

Список використаних джерел

1. Quality of Life Index by Country 2024. *Numbeo*. URL: https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp.
2. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 року № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.
3. Pigou A. C. *The Economics of Welfare*. London: Macmillan, 1920. URL: http://files.libertyfund.org/files/1410/0316_Bk.pdf.
4. Report on International Definition and Measurement of Standards and Levels of Living. [New York] : UN, 1954. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/1476522?v=pdf>.
5. How's Life?: Measuring well-being. OECD Publishing, 2011. DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264121164-en>.
6. Лібанова Е. М., Гладун О. М., Лісогор Л. С. та ін. Вимірювання якості життя в Україні: аналітична доповідь. Київ, 2013. URL: https://www.idss.org.ua/monografii/UNDP_QoL_2013_ukr.pdf.
7. Новікова О. Ф., Панькова О. В., Азьмук Н. А., Касперович О. Ю. Становлення нової якості трудового життя в Україні в умовах цифровізації економіки: концептуалізація дослідження. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 2 (41). С. 204-212. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2\(41\).204-212](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2(41).204-212).
8. Колот А. М. Соціально-трудові відносини: теорія і практика регулювання: монографія. – 2-ге вид., без змін. Київ : КНЕУ, 2008. 230 с.
9. Череватський Д. Ю. Суспільне здоров'я, якість життя і споживання енергоресурсів по областях України. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 2 (37). С. 63-66. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2\(37\).63-66](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2(37).63-66).
10. Хандій О. О., Шамілева Л. Л., Кобцева Д. А. Взаємозв'язок між соціально-економічними трансформаціями та формуванням нової якості життя. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 2 (41). С. 142-146. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2\(41\).142-146](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2(41).142-146).
11. Ставицький А., Молоканова К. Моделювання якості життя населення в Україні та країнах Європи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2020. № 6 (213). С. 20-31. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2020/213-6/3>.
12. Didenko A., Kovalenko-Marchenkova Y., Kravets O., Lizut R. Cognitive approach to modeling population's quality of life. *Philosophy, economics and law review*. 2021. Vol. 1, no. 2. P. 92-100. DOI : <https://doi.org/10.31733/2786-491X-2021-2-92-100>.
13. Кравець О. В., Діденко А. В. Моделювання якості життя населення України на базі показників соціально-економічного становища. *Theoretical and methodological approaches to the formation of a modern system of national and international enterprises, organizations and institutions' development*. USA: Primedia eLaunch LLC. 2020-2021. DOI: <https://doi.org/10.36074/tmafmsoid.ed-2.08>.
14. Черенько Л. М. Модель рівня життя в умовах соціально-економічної нестабільності: монографія. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2021. 423 с.
15. Report on the quality of life in European cities, 2023. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/reports/qol2023/2023_quality_life_european_cities_en.pdf.
16. Ahrendt D., Anderson R., Dubois H., Jungblut J-M., Leončikas T., Sándor E., & Pöntinen, L. (2018). European quality of life survey 2016. Publications Office of the European Union. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2017/fourth-european-quality-of-life-survey-overview-report>.
17. Ahrendt D., Cabrita J., Clerici E., Hurley J., Leončikas T., Mascherini M., Riso S., Sándor E. (2020). Living, working and CO-VID-19. Publications Office of the European Union. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2020/living-working-and-covid-19>.
18. Quality of life: Facts and views. Eurostat. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/6856423/KS-05-14-073-ENN/742aee45-4085-4dac-9e2e-9ed7e9501f23>.
19. Helliwell, John F., Richard Layard, Jeffrey Sachs, and Jan-Emmanuel De Neve, eds. *World Happiness Report 2021*. New York: Sustainable Development Solutions Network, 2021. URL: <https://worldhappiness.report/ed/2021/#appendices-and-data>.
20. Programme on Mental Health: WHOQOL user manual, 2012 revision. World Health Organization, 8 January 2013. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-HIS-HSI-Rev.2012-3>.
21. Živčicová E., Masárová T., and Gullerová M. (2023). Change in the quality of life in different countries of the world: Assessment on the EQLS database. *Problems and Perspectives in Management*. Vol. 21(3). P. 558-572. DOI: [https://doi.org/10.21511/ppm.21\(3\).2023.44](https://doi.org/10.21511/ppm.21(3).2023.44).
22. Pukeliene V., & Starkauskiene V. (2015). Assessment of changes in the quality of life of emerging economies in the context of developed economies of the European Union. *Organizations and Markets in Emerging Economies*. Vol. 6(2). P. 103-120. DOI: <https://doi.org/10.15388/omee.2015.6.2.14223>.
23. Senasu, K., & Singhapakdi, A. Quality-of-life determinants of happiness in Thailand: The moderating roles of mental and moral capacities. *Applied Research in Quality of Life*. 2018. Vol. 13(1). P. 59-87. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11482-017-9506-y>.
24. Andraško, I. (2016). Kvalita života v mestách. *Východiská, prístupy, poznatky* [Quality of life in cities. Starting points, approaches, knowledge]. Masarykova Univerzita. DOI: <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-8271-2016>.
25. Ruževićius J. Quality of Life and of Working Life: Conceptions and Research. *17th Toulon-Verona International Conference*. Liverpool John Moores University. *Excellence in Services*. Liverpool (England). 2014. August 28-29. P. 317-334. URL: <https://sites.les.univ.it/eisic/wp-content/uploads/2018/07/Ru%C5%BEevi%C4%8Dius-Quality-of-Life.pdf>.
26. Huynh V. D. B., Nguyen Q. L. H. T. T., Nguyen T. H. M. et al. Modeling quality of life of Ho Chi Minh City dwellers. *International Journal of Public Health Science*

- (IJPHS) Vol. 12, No. 3, September 2023, pp. 1249~1258. DOI: <http://doi.org/10.11591/ijphs.v12i3.23002>
27. Banerjee B., & Kundu A. Subjective well-being of the informal workers: An empirical study from Hooghly district of West Bengal, India. *International Journal of Happiness and Development*. 2020. Vol. 6(1). P. 1-25. DOI: <http://dx.doi.org/10.1504/IJHD.2020.108753>.
28. Kokkinos C. M., Tsouloupas C. N., Voulgari-dou I. General mental health and subjective well-being among university students: The moderating role of personal cultural orientations. *Human Arenas*. 2021. DOI: <https://doi.org/10.1007/s42087-021-00253-8>.
29. Yoo J., You S., & Lee J. Relationship between neuroticism, spiritual well-being, and subjective well-being in Korean university students. *Religions*. 2022. Vol. 13(6). Art. 505. DOI: <https://doi.org/10.3390/rel13060505>.
30. Szegedi K., Györi S., Juhász T. Factors affecting quality of life and learning-life balance of university students in business higher education. *Humanities and social sciences communications*. 2024. Vol. 11. Art. 113. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41599-024-02603-7>.
31. D'Agostino A., Chellini G., Navarro V., Sanchez A. Overview of the Quality of Life in Europe. In book: *Analysis of Socio-Economic Conditions*. Publisher: Routledge, 2021. P. 120-133. URL: https://www.researchgate.net/publication/349754074_Overview_of_the_Quality_of_Life_in_Europe.
32. Neijs L. D., Boeke D. B., Van Berckelaer-Onnes S. A., Swaab H., Ester W. A. Parental Stress and Quality of Life in Parents of Young Children with Autism. *Child Psychiatry & Human Development*. 2024. URL: <https://doi.org/10.1007/s10578-024-01693-3>.
33. Saheem F., Ayub S., Mubeen B. Occupational Stress and Quality of Life among Rescue Workers: Moderating Role of Social Support. *Liaquat National Journal of Primary Care*, March 2024. DOI: 10.37184/ljnpc.2707-3521.6.36.
34. Freitas P.H.B., Meireles A. L., Ribeiro I.K.S., Abreu M.N.S., Paula W., Cardoso, C. S. Symptoms of depression, anxiety and stress in health students and impact on quality of life. *Rev. Latino-Am. Enfermagem*. 2023. Art. e3885. DOI: <https://doi.org/10.1590/1518-8345.6315.3885>.
35. Hays R. D., & Reeve B. B. Measurement and modeling of health-related quality of life. In S.R. Quah & W.C. Cjckerham (Eds.), *International encyclopedia of public health*. 2nd ed. 2017. P. 570-578. DOI: <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-803678-5.00271-X>.
36. Glick M. D., Robinson B. Treating Worker Dissatisfaction During Economic Change. Elsevier Science & Technology Books, 2013. 330 p.
37. Клепікова О. А., Олещук О. М. Моделювання та прогнозування якості життя населення України засобами імітаційного моделювання. *Економічна кібернетика: теорія, практика та напрямки розвитку: матеріали Науково-практичної інтернет-конференції* (м. Одеса, 28-29 листопада 2018 р.). С. 87-90.
38. Русакова Д. А., Даніч В. М. Моделювання рівня якості життя населення України. *Розвиток суб'єктів економічної діяльності в сучасних умовах господарювання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (з міжнародною участю) (24-25 листопада 2022 року). Харків, 2022. С. 169-171.
39. Helliwell, John F., Richard Layard, Jeffrey Sachs, and Jan-Emmanuel De Neve, eds. 2021. World Happiness Report 2021. New York: Sustainable Development Solutions Network. URL: <https://worldhappiness.report/ed/2021/#appendices-and-data>.
40. Our Worldin Data. URL: <https://our-worldindata.org/#all-topics>.
41. World Bank Group. URL: <https://www.worldbank.org/en/home>.
42. Religion by Country 2024. URL: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/religion-by-country>.
43. The 2023 Legatum Prosperity Index. Overview. *Legatum Institute*. URL: https://docs.prosperity.com/7116/7757/0247/The_2023_Legatum_Pro Prosperity_Overview_report.pdf.

References

1. Quality of Life Index by Country 2024. *www.num-beo.com*. Retrieved from https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp.
2. Pro Tsili Stalogo Rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku: Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 30.09.2019 r. № 722/2019 [On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030: Decree of the President of Ukraine dated September 30, 2019 No. 722/2019]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> [in Ukrainian].
3. Pigou, A. C. (1920). *The Economics of Welfare*. London, Macmillan. Retrieved from http://files.libertyfund.org/files/1410/0316_Bk.pdf.
4. Report on International Definition and Measurement of Standards and Levels of Living. (1954). New York, UN. Retrieved from <https://digitallibrary.un.org/record/1476522?v=pdf>.
5. How's Life?: Measuring well-being, (2011). *OECD Publishing*. DOI: http://dx.doi.org/10.1787/9789264_121164-en.
6. Libanova, E. M., Gladun, O. M., Lisogor, L. S. et al. (2013). *Vymiruvannia yakosti zhyttia v Ukraini* [Measuring the quality of life in Ukraine]. Kyiv. Retrieved from https://www.idss.org.ua/monografii/UNDP_QoL_2013_ukr.pdf [in Ukrainian].
7. Novikova, O. F., Pankova, O. V., Azmuk, N. A., Kasperovich, O. Yu. (2021). *Stanovlennia novoi yakosti trudovogo zhyttia v Ukraini v umovakh cyfrovizatsii ekonomiky: konceptualizatsiia doslidzhennia* [Providing a New Quality of Working Life in Ukraine in the Conditions of Digitalization of the Economy: Conceptualization of Research]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2 (41), pp. 204-212. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2\(41\).204-212](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2(41).204-212) [in Ukrainian].
8. Kolot, A. M. (2008). *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia i praktyka reguluvannia* [Social and labor relations: theory and practice of regulation]. 2nd ed., without changes. Kyiv, KNEU. 230 p. [in Ukrainian].
9. Cherevatskyi, D. Yu. (2019). *Suspilne zdorovia, yakist zhyttia i spozhyvannia enerhoresursiv po oblastiakh Ukrainy* [Public health, quality of life and energy consumption in Ukraine's regions]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2 (37), pp. 63-66. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2\(37\).63-66](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2(37).63-66) [in Ukrainian].
10. Khandii, O. O., Shamileva, L. L., Kobtseva, D. A. (2021). *Vzaïmozv'язok mizh sotsialno-ekonomichnymy transformatsiïamy ta formuvanniam novoi yakosti zhyttia* [Relationship between Socio-Economic Transformations and the Formation of a New Quality of

Life]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2 (41), pp. 142-146. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2\(41\).142-146](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2(41).142-146) [in Ukrainian].

11. Stavytskyi, A., Molokanova, K. Modeliuvannia yakosti zhyttia naselennia v Ukraini ta krainakh Yevropy [Modeling the quality of life of the population in Ukraine and European countries]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University*, 6 (213), pp. 20-31. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2020/213-6/3> [in Ukrainian].

12. Didenko, A., Kovalenko-Marchenkova, Y., Kravets, O., Lizut, R. (2021). Cognitive approach to modeling population's quality of life. *Philosophy, economics and law review*, Vol. 1, no. 2, pp. 92-100. DOI: <https://doi.org/10.31733/2786-491X-2021-2-92-100>.

13. Kravets, O. V., Didenko, A. V. (2020-2021). Modeliuvannia yakosti zhyttia naselennia Ukrainy na bazi pokaznykiv sotsialno-ekonomichnoho stanovyshcha [Modeling the quality of life of the population of Ukraine based on indicators of socio-economic status]. *Theoretical and methodological approaches to the formation of a modern system of national and international enterprises, organizations and institutions' development*. USA, Primedia eLaunch LLC. DOI: <https://doi.org/10.36074/tmafmsoid.ed-2.08> [in Ukrainian].

14. Cherenko, L. M. (2021). Model rivnia zhittia v umovakh sotsialno-ekonomichnoi nestabilnosti [Model of the standard of living in conditions of socio-economic instability]. Kyiv, Institute of Demography and Social Research named after M.V. Birds of the National Academy of Sciences of Ukraine. 423 p. [in Ukrainian].

15. Report on the quality of life in European cities. (2023). *European Commission*. Retrieved from https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/reports/qol2023/2023_quality_life_european_cities_en.pdf.

16. Ahrendt, D., Anderson, R., Dubois, H., Jungblut, J.-M., Leončikas, T., Sándor, E., & Pöntinen, L. (2018). European quality of life survey 2016. *Publications Office of the European Union*. Retrieved from <https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2017/fourth-european-quality-of-life-survey-overview-report>.

17. Ahrendt, D., Cabrita, J., Clerici, E., Hurley, J., Leončikas, T., Mascherini, M., Riso, S., & Sándor, E. (2020). Living, working and CO-VID-19. Publications Office of the European Union. Retrieved from <https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2020/living-working-and-covid-19>.

18. Quality of life: Facts and views. Eurostat. (2015). Luxembourg, Publications Office of the European Union. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/6856423/KS-05-14-073-ENN/742aee45-4085-4dac-9e2e-9ed7e9501f23>.

19. Helliwell, John F., Richard Layard, Jeffrey Sachs, and Jan-Emmanuel De Neve (Eds.). (2021). *World Happiness Report 2021*. New York, Sustainable Development Solutions Network. Retrieved from <https://worldhappiness.report/ed/2021/#appendices-and-data>.

20. Programme on Mental Health: WHOQOL user manual, 2012 revision. (2013). *World Health Organization*. Retrieved from <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-HIS-HSI-Rev.2012-3>.

21. Živčicová, E., Masárová, T., and Gullerová, M. (2023). Change in the quality of life in different countries of the world: Assessment on the EQLS database. *Problems*

and Perspectives in Management, 21(3), pp. 558-572. DOI: [https://doi.org/10.21511/ppm.21\(3\).2023.44](https://doi.org/10.21511/ppm.21(3).2023.44).

22. Pukeliene, V., & Starkauskiene, V. (2015). Assessment of changes in the quality of life of emerging economies in the context of developed economies of the European Union. *Organizations and Markets in Emerging Economies*, 6(2), pp. 103-120. DOI: <https://doi.org/10.15388/omee.2015.6.2.14223>.

23. Senasu, K., & Singhapakdi, A. (2018). Quality-of-life determinants of happiness in Thailand: The moderating roles of mental and moral capacities. *Applied Research in Quality of Life*, 13(1), pp. 59-87. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11482-017-9506-y>.

24. Andraško, I. (2016). Kvalita života v mestách. Východiská, prístupy, poznatky [Quality of life in cities. Starting points, approaches, knowledge]. Masarykova Univerzita. DOI: <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-8271-2016> [In Slovak].

25. Ruževičius, J. (2014). Quality of Life and of Working Life: Conceptions and Research. *17th Toulon-Verona International Conference*. (pp. 317-334). Liverpool John Moores University. *Excellence in Services*. Liverpool (England). Retrieved from <https://sites.les.univ.it/eisic/wp-content/uploads/2018/07/Ru%C5%BEvi%C4%8Dius-Quality-of-Life.pdf>

26. Huynh, V. D. B., Nguyen, Q. L. H. T. T., Nguyen, T. H. M. et al. (2023). Modeling quality of life of Ho Chi Minh City dwellers. *International Journal of Public Health Science (IJPHS)*, Vol. 12, No. 3, pp. 1249-1258. DOI: <http://doi.org/10.11591/ijphs.v12i3.23002>.

27. Banerjee, B., & Kundu, A. (2020). Subjective well-being of the informal workers: An empirical study from Hooghly district of West Bengal, India. *International Journal of Happiness and Development*, 6(1), pp. 1-25. DOI: <http://dx.doi.org/10.1504/IJHD.2020.108753>.

28. Kokkinos, C. M., Tsouloupas, C. N., & Voulgaridou, I. (2021). General mental health and subjective well-being among university students: The moderating role of personal cultural orientations. *Human Arenas*. DOI: <https://doi.org/10.1007/s42087-021-00253-8>.

29. Yoo, J., You, S., & Lee, J. (2022). Relationship between neuroticism, spiritual well-being, and subjective well-being in Korean university students. *Religions*, 13(6), Art. 505. DOI: <https://doi.org/10.3390/rel13060505>.

30. Szegedi, K., Györi, S., Juhász, T. (2024). Factors affecting quality of life and learning-life balance of university students in business higher education. *Humanities and social sciences communications*, 11, Art. 113. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41599-024-02603-7>.

31. D'Agostino, A., Chellini, G., Navarro, V., Sanchez, A. (2021). Overview of the Quality of Life in Europe. In book: *Analysis of Socio-Economic Conditions*. (pp. 120-133). Publisher: Routledge. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/349754074_Overview_of_the_Quality_of_Life_in_Europe.

32. Neijls, L. D., Boeke, D. B., Van Berckelaer-Onnes, S. A., Swaab, H., Ester, W. A. (2024). Parental Stress and Quality of Life in Parents of Young Children with Autism. *Child Psychiatry & Human Development*. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10578-024-01693-3>.

33. Saheem, F., Ayub, S., Mubeen, B. (2024). Occupational Stress and Quality of Life among Rescue Workers: Moderating Role of Social Support. *Liaquat National Journal of Primary Care*, March. DOI: <https://doi.org/10.37184/lnjpc.2707-3521.6.36>.

34. Freitas, P.H.B., Meireles, A. L., Ribeiro, I.K.S., Abreu, M.N.S., Paula, W., Cardoso, C. S. (2023). Symptoms of depression, anxiety and stress in health students and impact on quality of life. *Rev. Latino-Am. Enfermagem.*, e3885. DOI: <https://doi.org/10.1590/1518-8345.6315.3885>.
35. Hays, R. D., & Reeve, B. B. (2017). Measurement and modeling of health-related quality of life. *International encyclopedia of public health*. 2nd ed. (pp. 570-578). DOI: <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-803678-5.00271-X>.
36. Glicken, M. D., Robinson, B. (2013) Treating Worker Dissatisfaction During Economic Change. Elsevier Science & Technology Books. 330 p.
37. Klepikova, O. A., Olesescshuk, O. M. (2018). Modeliuvannia ta prohnozuvannia yakosti zhyttia naseleennia Ukrainy zasobamy imitatsiinoho modeliuvannia [Modeling and forecasting the quality of life of the population of Ukraine by means of simulation modeling]. *Ekonomichna kibernetika: teoriia, praktyka ta napriamky rozvytku* [Economic cybernetics: theory, practice and directions of development]: Proceedings of the Scientific and Practical Internet Conference. (pp. 87-90). Odesa [in Ukrainian].
38. Rusakova, D. A., Danich, V. M. (2022). Modeliuvannia rivnia yakosti zhyttia naseleennia Ukrainy [Modeling the quality of life of the population of Ukraine]. *Rozvytok subiektiv ekonomichnoi diialnosti v suchasnykh umovakh hospodariuvannia* [Development of subjects of economic activity in modern economic conditions]: Proceedings of the All-Ukrainian scientific and practical conference. (pp. 169-171). Kharkiv [in Ukrainian].
39. Helliwell, John F., Richard Layard, Jeffrey Sachs, and Jan-Emmanuel De Neve (Eds.). (2021). World Happiness Report 2021. New York, Sustainable Development Solutions Network. Retrieved from <https://worldhappiness.report/ed/2021/#appendices-and-data>.
40. Our Worldin Data. Retrieved from <https://our-worldindata.org/#all-topics>.
41. World Bank Group. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/home>.
42. Religion by Country 2024. Retrieved from <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/religion-by-country>.
43. The 2023 Legatum Prosperity Index. Overview. *Legatum Institute*. Retrieved from https://docs.prosperity.com/7116/7757/0247/The_2023_Legatum_Prospersity_Overview_report.pdf.

Стаття надійшла до редакції 03.06.2024

Формат цитування:

Іванов С. М., Відоменко М. Ю. Моделювання якості життя методами машинного навчання. *Вісник економічної науки України*. 2024. № 1 (46). С. 160-175. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).160-175](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).160-175)

Ivanov, S. M., Vidomenko, M. Yu. (2024). Quality of Life Modeling Using Machine Learning Methods. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (46), pp. 160-175. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).160-175](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).160-175)

ВЕЛИЧ ПОСТАТІ
АКАДЕМІКА ЕКОНОМІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ, ПРОФЕСОРА
ЄВГЕНА МИКОЛАЙОВИЧА ПАЛИГИ

*Найважливіші завдання людства будуть вирішені
перш за все завдяки глибині та силі людського духу.*
Євген ПАЛИГА

15 серпня 2024 року виповнюється 80 років академіку Академії економічних наук України, доктору економічних наук, професору, відміннику освіти України, завідувачу кафедри підприємництва та маркетингу Української академії друкарства, члену-кореспонденту асоціації підприємництва та менеджменту України, лауреату обласної премії відомих учених і знаних фахівців Львівщини, стипендіату довічної державної стипендії видатним діячам освіти — Євгену Миколайовичу Пализі.

Сформовані життєвим досвідом правильні людські цінності, релігійні переконання, високе власне ай-к'ю, прагматичність мислення, виняткова працовитість у поєднанні з непересічним талантом організатора дали чималі здобутки спочатку в трудовій, а згодом і в науково-педагогічній діяльності Палиги Євгена Миколайовича. Саме ці, найголовніші риси слугують основою для того, що про нього потрібно говорити як про ПОСТАТЬ, як про ОСОБИСТІСТЬ, як про ЛЮДИНУ, життя і вчинки якої варті наслідування.

Євген Миколайович народився 15 серпня 1944 року в с. Чаниж Буського району Львівської області в родині сільських трударів. Змалечку не судилося йому легке життя (батько не повернувся з другої світової війни), зате багате на цікаву й різноманітну працю, людську прихильність і любов рідних. Отож, після закінчення сільської восьмирічки юнак продовжив нав-

чання у СПТУ села Червоне Золочівського району, а далі, з 1962 року, у Золочівському сільськогосподарському технікумі. З 1965 по 1967 рік служив у лавах Радянської Армії. Після завершення військової служби двадцять років працював у виробничому об'єднанні «Львівхімсільгоспмаш», де отримав виробничий досвід роботи на всіх щаблях кар'єрного зростання — від слюсаря, інженера-технолога, начальника бюро, цеху, начальника відділу і до заступника генерального директора. На кожній із цих ділянок роботи Євген Миколайович виявляв належну відповідальність, високе піклування про підлеглих, за що користувався неабиякою їх повагою, довірою, що мотивувало його до ще більшого самоствердження в керівній та управлінській роботі — у 1986 році за участь в створенні нового покоління с/г машин з хімічного захисту рослин був нагороджений орденом «Знак Пошани». У ці ж роки, без відриву від виробництва, він закінчив Львівський сільськогосподарський інститут за спеціальністю «механізація сільського господарства» та отримав кваліфікацію інженера-механіка (1975 р.).

Хороші організаторські здібності, значний виробничий досвід, уміння працювати з людьми стали визначальними у призначенні в 1987 році Є. М. Палиги директором Львівського мотозаводу, який він очолював до 2004 року. Це окрема віха в житті Євгена Миколайовича, про яку він як із гордістю керівника, так і зі скромністю звичайної людини часто згадує, бо насправді є що згадати. З перших років обіймання ним найвищої керівної посади на заводі почали впроваджувати новітні технології виробництва, вивчати передовий досвід з виготовлення спорідненої продукції країнами Європи, США, Японії, Індії, започаткували тісну співпрацю з різними науково-дослідними установами з метою удосконалення управління та організації праці тощо. У 1989 році Є. М. Палига отримав «Свідцтво про винаходи». Це була нелегка ноша організатора багатостадійного виробництва і керівника багатотисячного колективу. Під керівництвом Євгена Миколайовича завод успішно справився із трансформаційними процесами в економіці держави 90-х років, набувши статусу відкритого акціонерного товариства. Це, напевно, була своєрідна перемога, адже було успішно проведено роздержавлення підприємства, збережено робочі місця для працівників, а згодом ще й розширено їх завдяки запровадженню малого і середнього підприємництва. Небагато виробництв Львівщини зуміли у ті часи зберегти свій статус, а ВАТ «Львівський мотозавод» функціонує і до сьогодні. Яскравим прикладом КЕРІВНИКА (з великої літери), який реально піклувався про добробут своїх працівників є побудова за ініціативи Євгена Палиги трьох багатопверхових будинків для них і це в період економічних криз.

У непрості 90-ті роки минулого тисячоліття Є. М. Палига активно почав займатися науковою ро-

ботою і 20 червня 1995 року в ІРД НАН України успішно захистив кандидатську дисертацію. Тема роботи була обрана з метою поділитися власним досвідом щодо роздержавлення та реструктуризації підприємств у тодішніх економічних умовах. У той же час Євген Миколайович неодноразово був Головою державної екзаменаційної комісії в НУ «Львівська політехніка», читав лекції в різних вузах м. Львова, рецензував дипломні роботи, працював у ІРД НАН України і т. д., тобто все більше і більше входив у наукове середовище. Результатом цього напрямку його діяльності став захист у 2002 році докторської дисертації, а з вересня 2004 року – кардинальна зміна характеру роботи з виробничого на науково-педагогічний в Українській академії друкарства (УАД), де він очолив кафедру підприємства та маркетингу і з колективом якої зустрічає свій щогорічний ювілей. У 2005 році йому було присвоєно вчене звання професора.

Доробок Євгена Миколайовича Палиги, як науково-педагогічного працівника, надзвичайно великий за порівняно невеликий термін роботи (20 років у науці – це відносно ще не так багато). Але, однозначно, здобутки в цей період сформували ще одну важливу грань ПОСТАТІ професора Євгена Палиги. При його завідуванні кафедрою започатковані та успішно акредитовані за найвищим IV рівнем нові напрями підготовки фахівців з видавничо-поліграфічної справи, при кафедрі заснована наукова школа з дослідження інноваційної інфраструктури видавничо-поліграфічних підприємств, створена міжкафедральна наукова школа для проведення досліджень студентами-бакалаврами і магістрами. У навчальні плани підготовки фахівців були включені нові дисципліни, які став читати професор Є. М. Палига: «Корпоративне управління виробництвом», «Корпоративне управління та біржова діяльність», «Менеджмент персоналу» та інші. За редакцією Є. М. Палиги авторським колективом кафедри виданий (2010 р.) та перевиданий (2013 р.) підручник «Економіка підприємства», виданий за його одноосібного авторства підручник «Корпоративне управління» (2013 р.), а також у співавторстві – підручники «Корпоративне управління і фондовий ринок» (2017 р.), «Маркетинг» (2020 р.), «Менеджмент персоналу» (2024 р.) та 6 навчальних посібників різних років випуску і одна монографія.

За роки очолювання кафедри підприємства та маркетингу Євген Миколайович УАД створив власну школу молодих науковців-викладачів і очолив дослідження широкого спектру економічних проблем українського книговидавництва. З приходом на кафедру професора Є. М. Палиги якісно змінився науково-педагогічний статус її викладачів – під його керівництвом захищено 10 кандидатських і 1 докторська дисертація. Ці та інші вагомі здобутки доктора економічних наук, професора Палиги Є. М. у педагогічній царині були відзначені нагрудним знаком МОН України «Відмінник освіти України» (2015 р.).

Основні напрями нинішньої наукової діяльності доктора економічних наук, професора Євгена Палиги пов'язані з розробленням концептуальних теоретичних, методологічних та практичних аспектів становлення і розвитку корпоративного управління в Україні на засадах диверсифікації виробничих процесів та інтеграції в соціум. У цьому ключі під його безпосереднім керівництвом і за власної участі виконано понад 25 госпдоговірних і бюджетних тем, реалізовано близько 50 проєктів з приватизації та реструктуризації підприємств, опубліковано більше 180 наукових статей у фахових виданнях України та за її межами. Євген Миколайович Палига є одним із небагатьох фахівців

вищої кваліфікації з проблем корпоративного управління в Україні, який взяв участь у понад 30 міжнародних наукових конференціях, семінарах і симпозіумах, пройшов стажування з метою вивчення ринкової економіки країн-членів ЄС, США, Мексики, Японії та Індії. У 2008 році Є. М. Палигу обрали Академіком Академії економічних наук України зі спеціальності «Економіка підприємств», у 2014 році за вагомих внесок у розвиток економічної науки та впровадження у виробництво новітніх досягнень науки і техніки для становлення конкурентоспроможної, інноваційної та високотехнологічної держави нагороджений почесною відзнакою Спілки економістів України, а в 2015 році за розвиток наукової сфери був визнаний відомим ученим і знаним фахівцем Львівщини. Він став одним із перших членом-кореспондентом асоціації підприємництва і менеджменту України.

Постать Євгена Миколайовича Палиги яскраво світилася у різні роки й на міжнародних теренах, про що свідчать отримані ним Міжнародні сертифікати Німеччини (1990 – 1994 р. р.), Бельгії (1991 р.), США (1992 р.), відзнака Міжнародного університету менеджменту в Мексиці «Золота Зірка» (1993 р.) та інші.

Своєю працею та її результатами академік, доктор економічних наук, професор Євген Миколайович Палига переконливо завдячує науковій громадськості, членам очолюваної ним кафедри, близьким друзям і, звичайно ж, родині – дружині Надії Михайлівні та сину, доктору медичних наук Ігору Євгеновичу.

Євген Миколайович Палига є не лише авторитетним науковцем, академіком, професором, але й Людиною, яка ніколи не була байдужою до долі держави, її історії, релігії та культури. Будучи обраний у 1994 році депутатом Львівської обласної ради, став заступником її голови та особисто спричинився до створення регіональних програм виходу із кризи економіки держави. Разом із колективом мотозаводу сприяв реконструкції та побудові церкви Архістратига Михайла по вул. Каховській у м. Львові, зробив особистий внесок у будівництво греко-католицької каплички і церкви по вул. Виговського, зведення храму Всіх Святих українського народу по вул. С. Петлюри, відновлення пам'ятника воїнам УПА в с. Чаниж та військового цвинтаря воїнам УНР у Польщі. За внесок у духовний розвиток України і з нагоди 70-ліття отримав Апостольське Благословення з Ватикану від Його Святості Франциска (2014 р.).

Свій черговий ювілей Євген Миколайович Палига зустрічає сповненим сил, планів, оптимізму і тільки позитивних сподівань, не дивлячись на те, що цей рік надто важкий для України.

То з ювілеєм Вас, шановний Євгене Миколайовичу !!! Бажаємо Вам, щоб Ваші вмілі руки не знали втоми, велике серце – болю, добра душа – страждань. Нехай доля посилає Вам нові здобутки у навчально-педагогічній та науковій діяльності, що робитимуть ще міцнішою і знанішою Вашу неординарну Постать. Хай береже Вас Господь Бог і посилає здоров'я на довгі роки життя.

Президія Академії економічних наук України,

*Вчена рада Інституту економіки
промисловості НАН України,*

*Ректорат Української академії друкарства,
професорсько-викладацький склад
кафедри підприємства та маркетингу УАД,
колеги, друзі,*

*Редколегія журналу
«Вісник економічної науки України»*

АНОТАЦІЇ

Антонюк В. П. *Потреба відбудови економіки регіонів України та роль смарт-спеціалізації в її забезпеченні.* — С. 150.

У статті досліджено проблеми регіонального розвитку України в умовах війни. Відзначено посилення диспропорцій регіонального розвитку внаслідок нерівномірності втрат і руйнувань від бойових дій, міграції населення та переміщення підприємств. Зроблено висновок, що перед усіма регіонами Україною стоять масштабні задачі відбудови економіки, реконструкції та інноваційної модернізації господарських комплексів. Обґрунтовано, що стратегія смарт-спеціалізації є ефективним інструментом забезпечення регіональної відбудови і модернізації. Розкрито сутність концепції смарт-спеціалізації, її теоретико-методологічне підґрунтя, розглянуто політику смарт-спеціалізації в Європейському Союзі. Проаналізовано правові засади, практику і недоліки впровадження стратегії смарт-спеціалізації регіонів в Україні у 2016-2021 рр. Визначено і систематизовано необхідні умови ефективної смарт-спеціалізації регіонів в умовах війни: розробка реалістичних стратегій розвитку громад і регіонів на основі детальної інвентаризації власних ресурсів і можливостей; залучення необхідних для відновлення фінансових ресурсів із внутрішніх та зовнішніх джерел; збереження і повернення в регіони кваліфікованої робочої сили та формування компетенцій, необхідних для інноваційної модернізації економіки регіонів; залучення всіх суб'єктів регіонального розвитку до завдань відновлення та забезпечення їхньої продуктивної співпраці.

Ключові слова: регіон, економічні наслідки війни, відбудова, інноваційна модернізація, смарт-спеціалізація.

Гаврилова Н. В. *Оцінка реальних інвестицій в економіку України.* — С. 42.

Через посилення повномасштабної агресії в Україні припинила роботу більше як третина промислових підприємств. За підсумками 2022 року загальна сума прямих збитків виробничо-промисловим підприємствам оцінюється у 13 млрд дол. США. Відбудова зруйнованих виробничих потужностей потребує значних обсягів інвестицій. З огляду на це важливим є аналіз та оцінка реальних інвестицій в економіку України, виявлення їх особливостей на сучасному етапі та визначення орієнтирів їх здійснення.

У статті розглянуто теоретичні підходи до визначення реальних інвестицій, розглянуто процес управління реальними інвестиціями в економіку України, визначені основні напрямки їх впровадження в умовах невизначеності спричинених відкритими військовими діями. Визначені основні етапи формування та реалізації політики управління реальними інвестиціями, проведено аналіз інвестицій у матеріальні активи в Україні, окреслено принципи стратегії реконструкції інфраструктури в Україні, яка базуватиметься на інноваційно-інвестиційних засадах та соціальній відповідальності, а також визначено напрямки активізації реального інвестування.

Ключові слова: інвестиції, реальні інвестиції, політика управління реальними інвестиціями, етапи формування та реалізації управління реальними інвестиціями, аналіз інвестицій у матеріальні активи, аналіз прямих іноземних інвестицій, індустріальні парки.

Гедз М. Й., Вишневецька В. А., Науменко С. Д. *Маркетингові стратегії та економічні ризики цифровізації інтеграційно-диверсифікаційних процесів в корпоративному менеджменті.* — С. 131.

У статті розглянуто інтеграційно-диверсифікаційні процеси корпоративних об'єднань, які вимагають виваженого підходу до економічного управління та інновацій. Розглянуті економічні стратегії та ризики інноваційного управління в контексті інтеграційно-диверсифікаційних процесів корпоративних об'єднань.

Визначено і описано етапи формування комплексної стратегії управління розвитком підприємства, засновані на детермінованій-результативній технології. Зазначено очікувані результати на кожному етапі впровадження стратегії. Аргументовано важливість введення окремого компонента на етапі оцінювання впливу стейкхолдерів на розвиток підприємства та отримання максимального синергетичного ефекту від диверсифікаційно-інтеграційного розвитку. Показано, що такий підхід сприяє оптимальному впорядкуванню стратегічної піраміди для розроблення ефективного стратегічного комплексу управління розвитком підприємства, особливо в умовах неотехнологічного відтворення.

Пропонується впровадження процесу формування комплексної стратегії управління розвитком корпоративного підприємства, який враховує неотехнологічні умови відтворення і базується на загальнонауковому підході до створення детерміновано-результативної технології. Шляхом створення синергетичного стратегічного набору, ґрунтованого на стратегічній піраміді для підприємств, відкривається можливість вибору правильного напрямку розвитку та забезпечення вищої ефективності надбудови їхнього потенціалу за допомогою оптимально-результативної взаємодії бізнес-одиниць.

Ключові слова: маркетингові стратегії, корпоративне управління, економічні ризики, інтеграційні процеси, інноваційний розвиток.

Гриценко С. І., Котляр І. А. *Оптимізація логістичних бізнес-процесів з використанням цифрових технологій.* — С. 113.

У статті поглиблено теоретико-методичні засади щодо оптимізації логістичних бізнес-процесів з використанням цифрових технологій як засобу досягнення конкурентних переваг.

В представленому дослідженні акцентується увага на сучасних цифрових технологіях, таких як автоматизовані системи управління складом, системи управління транспортом, Інтернет речей, блокчейн та великі дані, що дозволяють компаніям значно по-

кращити ефективність своїх логістичних операцій. Використання цих технологій сприяє зниженню витрат, підвищенню точності і швидкості постачання, а також покращенню обслуговування клієнтів.

Ключові слова: цифрові технології, логістика, оптимізація процесів, ефективність підприємства.

Гуцалюк О. М., Василенко В. А., Вірієнко І. С. *Впровадження інноваційних технологій маркетингового менеджменту в інтеграційну діяльність корпоративних підприємств. — С. 118.*

У статті розглядаються питання розвитку і запровадження інноваційних розробок українськими підприємствами. Дається визначення категорій «інновації» та «інноваційний процес», вказуються категоріальні особливості економічних показників. Наводиться зміст міжфірмових коопераційних зв'язків між підприємствами стосовно трансферу інноваційних продуктів. Надаються визначення найбільш вагомих та перспективних інноваційних продуктів в практичній діяльності виробничих підприємств, до яких відносять в першу чергу, об'єкти інтелектуальної власності, а саме винаходи, патенти, ноу-хай, товарні знаки та промислові зразки. Особливо розповсюдженими поряд з матеріальними продуктами стають і науково-технічні послуги. Роль останніх зростає разом із трансфером технологій, які практично прив'язані до послуг такого роду як інжиніринг, аутсорсинг, консалтинг та комплекс послуг до продажного та після продажного обслуговування інноваційних продуктів.

Маркетинговий менеджмент міжфірмових коопераційних зв'язків включає і цілу низку таких видів інтелектуальних відносин між фахівцями та виробниками як наукові конференції, виставки, ярмарки, форуми, особисті професійні контакти з метою передачі знань, досвіду та спільних розробок в різноманітних науково-дослідних та досадно-конструкторських роботах. Така тісна співпраця науковців та практиків дозволяє виробляти високотехнологічну продукцію різного рівня складності та використовувати особливий механізм трансферу технологій яким є заключення ліцензійних угод. Ліцензії дозволяють на взаємовигідних умовах використовувати досягнення науково-технічного прогресу і залучати в між фірмові коопераційні зв'язки велику кількість зацікавлених сторін як у сфері науки, так і у сферах пов'язаних із застосуванням науково-технічних розробок у виробництві.

Ключові слова: маркетинговий менеджмент, інноваційні технології, інтеграційна діяльність, корпоративні підприємства, аутсорсинг, реструктуризація, консалтинг.

Залознова Ю. С., Сердюк О. С. *Стимулювання розвитку смарт-енергосистем. — С. 16.*

Сформульовано концепцію смарт-енергосистеми, яка передбачає комплексне використання в рамках єдиної системи технологій смарт-енергогенерації, смарт-синхронізації, смарт-дистрибуції та смарт-споживання. Обґрунтовано економічні переваги смарт-енергосистеми. Досліджено теоретичні аспекти інвестиційної діяльності, як напрямку розвитку смарт-енергосистем, з позиції гетерогенних економічних теорій. Визначено, що дієвість постулатів економічних теорій обмежується нестачею інформації в середині системи господарських відносин. Обґрунтовано

доцільність збільшення інформаційних потоків шляхом використання цифрових платформ. Розроблено концепцію використання цифрових платформ для цілей стимулювання розвитку смарт-енергосистем.

Ключові слова: смарт-енергосистема, смарт-підприємство, асиметрія інформації, цифровізація, інвестиції, цифрова платформа, краудінвестинг.

Іванов С. М., Відоменко М. Ю. *Моделювання якості життя методами машинного навчання. — С. 160.*

Стаття присвячена питанням моделювання якості життя населення різних країн. У роботі країни світу кластеризувалися за такими ознаками: «середній вік», «індекс людського розвитку», «релігія» та «континент», у результаті чого вони були розділені на 5 груп зі схожими характеристиками. Це дозволило змодельовати показник якості життя для кожної групи країн окремо. Побудова моделей відбувалася методом машинного навчання з попереднім розбиттям вибірки на навчальну та тестову. Отримано 5 регресійних моделей, кожна з яких відповідала умовам країн свого кластеру. На основі результатів моделювання та визначення параметрів, що впливають на якість життя для країн з кожного кластеру, було визначено пріоритетні напрями для вдосконалення з метою підвищення якості життя населення.

В дослідженні доведено, процес моделювання такого складного показника як якість життя, потребує значних зусиль, а також постійних уточнень у зв'язку з часто змінюваними обставинами, які впливають на якість життя населення в різних країнах.

Ключові слова: якість життя, моделювання, машинне навчання, кластеризація, регресійні моделі.

Лазарчук О. О. *Економічні наслідки дистанційної роботи для безперервності бізнесу та ефективності: виклики і стратегічні підходи. — С. 82.*

Широке впровадження дистанційної роботи суттєво трансформувало сучасний бізнес-ландшафт, особливо у відповідь на глобальні кризи, такі як пандемія COVID-19.

Це дослідження аналізує економічні наслідки дистанційної роботи для безперервності бізнесу та економічної ефективності, що є особливо актуальним у контексті сучасного глобального бізнес-середовища, трансформованого пандемією COVID-19. Впровадження дистанційної роботи суттєво змінило традиційні бізнес-процеси, створюючи нові можливості та виклики для організацій. Одним із ключових аспектів є вплив дистанційної роботи на економічну ефективність компаній, що включає зменшення витрат на утримання офісів, але також потребує додаткових інвестицій в інфраструктуру, кібербезпеку та підтримку продуктивності.

Дослідження також звертає увагу на ризики, пов'язані з кібербезпекою, оскільки зростає загроза порушення захисту даних, що може призвести до значних фінансових втрат для бізнесу. Проаналізовано питання цифрової нерівності, що впливає на продуктивність співробітників через різний рівень доступу до технологій. Крім того, дослідження розглядає вплив політичних рішень, зокрема регулювання дистанційної роботи, кібербезпеки та захисту даних, на економічну стійкість компаній.

Організаційна стійкість є ще одним важливим аспектом, розглянутим у дослідженні. Воно показує, що компанії, які швидко адаптуються до нових умов, можуть забезпечити безперервність операцій і зберегти свою конкурентоспроможність на ринку. Дослідження також акцентує на важливості стратегічного планування, економічного моделювання та впровадження сценарного планування для підвищення стійкості в умовах дистанційної роботи.

Загалом, дослідження робить внесок у розуміння того, як дистанційна робота впливає на економічну ефективність та безперервність бізнесу, та пропонує стратегічні підходи для мінімізації ризиків і максимізації результатів в умовах швидко змінюваного бізнес-середовища.

Ключові слова: дистанційна робота; безперервність бізнесу; економічна ефективність; організаційна стійкість; кібербезпека; цифрова нерівність; стратегічні підходи.

Лазоренко Л. В., Мотузка О. М. *Консалтинг в сфері антикризового управління.* — С. 57.

В статті розкрито суть антикризового управління та роль консалтингового супроводу в цій сфері. Одним із способів підвищення ефективності діяльності підприємства є впровадження системи антикризового управління, навіть в тих умовах, коли криза ще не настала, адже запорукою успіху компанії є не тільки швидка реакція на виникаючі проблеми, але й запобігання їм. В науковій літературі не існує єдиного тлумачення сутності поняття антикризового управління, оскільки воно є досить багатограним і його методи можуть використовуватися в різних умовах діяльності, навіть найсприятливіших. Антикризове управління передбачає управління кризовими явищами, їх виявлення, оцінки, визначення способів їх запобігання або подолання, оцінки можливих ризиків та сценаріїв розвитку підприємства і є невід'ємною частиною системи управління в цілому. Виділяють наступні види антикризового управління: антиципативне, превентивне та реактивне. Підприємство не завжди має можливість розробити та впровадити механізми антикризового управління самостійно. Це пов'язано з відсутністю спеціалістів відповідної кваліфікації, недостатністю коштів, необхідних оплачувати працю таких фахівців на постійній основі, не усвідомлення керівництва щодо серйозності ситуації тощо. У такому випадку підприємства залучають консалтингові фірми для вирішення подібних завдань. Консалтинг як напрям діяльності у світовому діловому середовищі посідає значне місце та відіграє велику роль в діяльності. Консалтинг в сфері антикризового управління передбачає необхідність впровадження певних заходів, а саме: оцінку фінансового стану та фінансових можливостей підприємства; оцінку можливості банкрутства та реструктуризації підприємства; розробку заходів щодо усунення фінансових загроз підприємства; супровід під час переоформлення юридичних документів у разі необхідності; допомога у переналаштуванні бізнесу на інші види діяльності у разі необхідності; пошук підприємств для подальшої співпраці або об'єднання; розробка заходів щодо підвищення конкурентоспроможності, дослідження ринку, удосконалення рекламної та цінової політики, зміна або розширення

ринків збуту; пошук та підбір нових партнерів; допомога у визначенні джерел фінансування, пошук інвесторів.

Ключові слова: антикризове управління, консалтинг, конкурентоспроможність, фінансовий стан, криза.

Літвяк А. В. *Особливості реалізації державної підтримки інноваційних процесів на ринку мистецьких освітніх послуг у контексті економічної взаємодії.* — С. 94.

У статті розглядається державна політика підтримки інноваційних процесів на ринку мистецьких освітніх послуг у контексті економічної взаємодії. Вступ визначає проблему, акцентуючи на важливості інновацій як ключового фактора економічного розвитку та ролі державної підтримки у реалізації потенціалу мистецьких освітніх послуг. Аналізуються останні дослідження, що підкреслюють необхідність продовження досліджень для виявлення ефективних стратегій і політик.

У статті висвітлюються види та інструменти державного регулювання інноваційної діяльності у сфері позашкільної музичної освіти, включаючи законодавче, фінансове, інституціональне регулювання та податкові пільги. Розглядаються додаткові аспекти, такі як моніторинг і оцінка інновацій, інтеграція з міжнародними стандартами та підготовка кадрів.

Окрему увагу приділено економічній взаємодії, що включає стимулювання досліджень та розробок, підтримку інноваційних стартапів та підприємств, розвиток інфраструктури та міжнародне співробітництво. Обговорюються вигоди економічної взаємодії, зокрема економічне зростання, соціальний прогрес та підвищення конкурентоспроможності на міжнародному рівні.

Представлено концептуальну схему механізму державної політики підтримки інноваційних процесів на ринку мистецьких освітніх послуг, яка включає види регулювання, інструменти державного регулювання, додаткові аспекти та напрями, заходи та результати реалізації державної політики підтримки інноваційних процесів в закладах позашкільної музичної освіти на засадах економічної взаємодії. Цей підхід до механізму державної політики, який підтримує інноваційну діяльність у секторі мистецької освіти з урахуванням економічних аспектів, надає можливість організовано розробляти та втілювати ефективні політики та стратегії на рівні держави. Така структурована методика дозволяє враховувати всі важливі елементи та забезпечувати оптимальне використання ресурсів, спрямованих на досягнення визначених стратегічних цілей в області мистецької освіти.

Висновки підкреслюють важливість комплексного підходу до підтримки інновацій у мистецькій освіті, де державна політика відіграє ключову роль у стимулюванні розвитку та реалізації інноваційних практик на всіх рівнях.

Ключові слова: державна політика, інноваційні процеси, мистецькі освітні послуги, позашкільна освіта, заклади позашкільної музичної освіти, економічна взаємодія, міжнародне співробітництво, моніторинг інноваційних процесів, результати реалізації державної політики підтримки інноваційних процесів.

Луньов Л. Є. *Науково-методичні підходи до визначення поняття «поводження з відходами».* — С. 49.

У сучасному світі питання ефективного та безпечного поводження з відходами набуває все більшої актуальності і потребує уваги наукових кіл, політиків та громадськості. Поводження з відходами включає широкий спектр діяльностей, таких як збір, транспортування, переробка, утилізація та знешкодження, а також моніторинг і регулювання процесів на кожному етапі. Розробка ефективних підходів до поводження з відходами є важливою не лише з екологічної точки зору, але й з соціальної, економічної та культурної перспектив.

Основною метою даної статті є проведення комплексного аналізу наукових підходів до визначення суті й змісту поняття «поводження з відходами». У статті здійснено ідентифікацію, порівняння та систематизацію різноманітних визначень і концепцій, які існують у цій галузі. Важливою частиною роботи є виявлення прогалин та суперечностей у сучасних теоретичних підходах, що дозволить сформулювати рекомендації для удосконалення термінологічної бази і поліпшення практичних заходів у цій сфері.

На основі аналізу вітчизняних та зарубіжних наукових джерел, визначено, що поводження з відходами є складним і багатогранним процесом, який охоплює кілька етапів від збору та транспортування до утилізації та рециклінгу. В статті розглянуто основні наукові підходи до визначення суті й змісту поняття «поводження з відходами»: економічний, екологічний, інженерний, технологічний, системний, соціальний, правовий, психологічний, культурний та політичний. Кожен з цих підходів вносить свій внесок у формування політик і стратегій управління відходами.

Комплексне розуміння поняття «поводження з відходами» включає різні аспекти, від економічних до культурних, і дозволяє створювати ефективні, стійкі та екологічно безпечні системи управління відходами. Інтеграція різних підходів сприяє розвитку гнучких, адаптивних та відповідальних стратегій, які враховують як місцеві умови, так і глобальні виклики.

Залучення технологічних інновацій, активне залучення громадськості через освітні програми та кампанії, а також чітке регулювання і контроль на законодавчому рівні забезпечують правову основу для сталого поводження з відходами. Врешті-решт, створення міцних політичних рамок і міжнародне співробітництво можуть значно прискорити прогрес у досягненні глобальних цілей сталого розвитку.

Ключові слова: поводження з відходами, екологічна безпека, утилізація, рециклінг, переробка, управління відходами, економічний підхід, технологічні інновації, законодавче регулювання, сталий розвиток.

Мішустіна Т. С. *Концептуальні методологічні підходи до формувань екосистем в умовах цифрової трансформації.* — С. 87.

Трансформація екосистем знаходить відображення в еволюції форм відображення бізнесу від ієрархії до екосистем. Ця трансформація одночасно пов'язана зі змінами умов конкуренції: ціна та якість продукції відходять на другий план, більшої значущості набувають диференціація, принципи конвергенції та кастомізація пропозиції, швидкість впровадження інновацій. Найуспішнішими на ринку стають

бізнеси, здатні запропонувати широкий перелік продуктів і послуг в одній системі. Таким чином, спостерігається двосторонній ефект: нова конкуренція в рамках інформаційно-мережевого простору змушує компанії, підприємства, кластери вбудовуватися (або створювати) екосистеми, які, своєю чергою, змінюють ринки.

Методологічну базу цього дослідження представлено процесним та екосистемним підходами в частині аналізу функціонування екосистем. У роботі використано методи семантичного, бібліографічного та порівняльного аналізу, формалізації та систематизації. Також у роботі досліджується концепція екосистем в умовах цифрової трансформації економіки у рамках формування інформаційно-мережевого суспільства, для опису відкритих динамічних мережевих (неієрархічних) середовищ, що складаються з компаній/ фірм/ підприємств, людей та інститутів, які взаємодіють при створенні, використанні та поширенні інновацій, “проривних” технологій та інструментарію цифровізації.

Ключові слова: екосистема, бізнес-модель, економічний розвиток, процесний та екосистемний підходи, конкуренція, агломераційна взаємодія, інформаційно-мережевий простір, критеріальний аналіз, створення вартості та цінності.

Никон Ю. Є. *Цифрові технології в процесах розвитку підприємств в умовах глобальних криз та посткризових періодів.* — С. 145.

У статті досліджено роль цифрових технологій у підтримці діагностики та розвитку підприємств в умовах глобальних криз і посткризових періодів. Такі технології, як штучний інтелект (AI), блокчейн та Інтернет речей (IoT), стали ключовими інструментами для бізнесів у часи невизначеності, забезпечуючи безперервність операцій, моніторинг продуктивності та прозорість ланцюгів поставок. Основною метою роботи є розробка методології для стійкої інтеграції цифрових технологій у бізнес-стратегії, що дозволяє не лише адаптуватися до криз, але й сприяти довготривалому розвитку підприємств.

У дослідженні розглянуто використання AI для прогнозування та автоматизації прийняття рішень, блокчейну для забезпечення прозорості операцій, та IoT для моніторингу активів у реальному часі. Особливу увагу приділено екологічній стійкості цифрової інфраструктури, зокрема зменшенню енергоспоживання та впровадженню принципів циркулярної економіки. Також обговорюються соціальні та етичні аспекти цифрових трансформацій, включаючи конфіденційність даних і цифрову рівність.

Окремо розглянуто важливість розвитку цифрових екосистем і співпраці підприємств під час криз, що сприяє інноваціям і стійкості. У висновках надано рекомендації щодо регуляторних рамок і політик, які підтримують стійке впровадження цифрових технологій.

Ключові слова: Цифрові технології, штучний інтелект, блокчейн, Інтернет речей, глобальні кризи, управління кризами, стійкість бізнесу, екологічна стійкість, цифрова трансформація, циркулярна економіка, конфіденційність даних, цифрова рівність, посткризовий розвиток.

Пасечник І. В. *Економічне стратегування та заходи щодо підвищення ефективності інноваційно-проектної діяльності позашкільних мистецьких освітніх закладів.* — С. 104.

В роботі запропоновано стратегічний підхід до підвищення ефективності інноваційно-проектної діяльності в позашкільних мистецьких освітніх закладах України. В умовах сучасної глобалізації і мінливих вимог суспільства до якості освіти, ці заклади відіграють важливу роль у розвитку творчих здібностей молоді та їх естетичної освіченості. Основний фокус дослідження приділяється аналізу існуючих викликів та можливостей, які можуть бути використані для формування ефективних стратегій і практик.

Дослідження включає кілька ключових аспектів: розробку інноваційної стратегії для інтеграції новітніх технологій у навчальний процес, методи підвищення професійної компетенції викладачів, а також стратегія для розширення міжнародного співробітництва та партнерства. Автори пропонують комплексний план дій, який включає в себе впровадження інтерактивних та студентоцентричних методів навчання, інтеграцію цифрового мистецтва та віртуальної реальності, та акцент на міждисциплінарних проєктах.

Крім того, звертаємо увагу на необхідності економічної ефективності і фінансової стабільності інноваційних проєктів, висвітлюючи стратегії залучення додаткових ресурсів та оптимізації витрат через впровадження енергоефективних технологій та автоматизації процесів. Рекомендації також включають розробку нових платних програм, комерціалізацію продуктів діяльності закладів, а також стратегії для ефективного управління ризиками.

Завершується дослідження висновками, які підкреслюють значення інноваційно-проектної діяльності для всебічного розвитку особистості учнів, підготовки їх до активної участі в культурному та професійному житті, а також необхідність постійного вдосконалення освітніх програм відповідно до сучасних вимог і технологічних досягнень.

Ключові слова: інноваційно-проектна діяльність, позашкільна мистецька освіта, стратегічне планування в освіті, економічна ефективність, інтеграція технологій в позашкільну освіту, професійний розвиток викладачів.

Перебийніс В. І., Рогоза М. Є., Миколенко І. Г., Кононенко Ж. А., Вітрик Н. М. *Оцінка ефективності управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання в територіальних громадах.* — С. 124.

У статті розкриті підходи до сутності управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання. Визначено зміст управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання через відповідні управлінські функції та принципи. Уточнені базові характеристики оцінки ефективності управління логістичною діяльністю. Обґрунтована матриця відносних показників оцінки ефективності управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання.

Ключові слова: управління, ефективність, логістика, логістична діяльність, суб'єкти господарювання, показники оцінки ефективності, територіальні громади.

Петрова І. П. *Досвід реалізації інвестиційних проєктів на засадах партнерства влади, бізнесу та суспільства в Україні.* — С. 61.

Партнерство влади, бізнесу та суспільства на засадах публічно-приватного партнерства (ППП) в Україні є потужним інструментом для розвитку інфраструктури та підвищення якості державних послуг. Однак ефективність його реалізації стикається з рядом викликів. За останні 10-15 років кількість укладених договорів PPP зросла, але реальна реалізація проєктів залишається на низькому рівні, особливо через недосконалість нормативно-правового забезпечення, недоліки в управлінні ризиками, відсутність чітких критеріїв оцінки ефективності та недостатню підтримку з боку держави.

Розглянуто приклади успішних проєктів PPP в Україні, таких як розвиток рекреаційної зони Гідропарку в Києві, проєкт з виробництва теплової енергії в місті Остер та біопаливне опалення в місті Малин, які демонструють ефективність публічно-приватного партнерства у різних сферах, включаючи покращення інфраструктури, зменшення залежності від імпортованих енергоносіїв і підвищення якості державних послуг.

Здійснено аналіз причин невдач проєктів публічно-приватного партнерства, зокрема у сферах транспорту, енергетики, охорони здоров'я та культурної спадщини. На основі аналізу цих проєктів виявлено ключові проблеми: недостатня державна підтримка, недооцінка юридичних та економічних ризиків, низька прозорість і недосконалість інституціональних механізмів.

Обґрунтовано необхідність трансформації інституціонального забезпечення PPP, вдосконалення нормативно-правової бази, розвитку інфраструктури для партнерства влади, бізнесу і суспільства, а також управління ризиками, особливо в умовах повоєнного відновлення України.

Ключові слова: партнерство влади, бізнесу та суспільства, публічно-приватне партнерство (ППП), реалізація проєктів, проблеми реалізації, трансформація інституціонального забезпечення

Солдак М. О., Лішук О. В. *Потенціал створення просторових підприємницьких систем на раніше існуючих виробничих майданчиках.* — С. 32.

В статті створення просторової підприємницької системи розглянуто на прикладі індустріального парку типу «браунфілд» (випадок відродження виробництва кальцинованої соди у м. Слов'янськ (Донецька область). Розкрито його потенціал для сталого розвитку території присутності виробництва, модернізації промисловості та організації нових виробничих точок сучасного прогресивного технологічного зростання. Обґрунтовано, що ключовими позиціями реалізації такого проєкту є: визначення виробництва кальцинованої соди як якірної галузі; наявність інституту підтримки технологій; забезпечення навчання та професійного зростання робочої сили; перспективи розвитку галузей наступного технологічного укладу; відповідність завданням євроінтеграційного курсу України.

Ключові слова: просторові підприємницькі системи, браунфілд, промисловість, індустріальний парк.

Столяров В. Ф., Шинкарьук О. В., Воробей С. І. *Основи формування метрології циклічності розвитку національної економіки. — С. 3.*

В статті сформульовані робочі гіпотези метрології циклічності розвитку економіки України на глобальному, національному, регіональному і місцевому рівнях та на рівні суб'єктів господарювання.

Розглянуті сутність і зміст стадій циклічного розвитку. Стисло узагальнені теоретичні аспекти метрології економічних і ділових циклів розвитку національного господарства. Розкрита логіка методології аналізу циклічності розвитку з використанням ідей і методів зарубіжних авторів.

На підставі міжнародного досвіду систематизовані індикатори і показники спостереження економічних і ділових циклів. З використанням окремих індикаторів (випереджаючих, співпадаючих і відстаючих) здійснені оцінки циклічності розвитку національної економіки України у різні роки (1996–2023 рр.). Намічені завдання подальших аналітичних досліджень у другій частині статті «Тенденції циклічності розвитку національного господарства України».

Ключові слова: економічні і ділові цикли; метрологія циклічності розвитку; національне господарство; індикатори і показники виміру циклічності розвитку.

Франко О. І. *Теоретичні підходи до визначення економічної сутності корпоративного контролю в акціонерних товариствах. — С. 74.*

Стаття присвячена дослідженню теоретичних підходів до визначення економічної природи та сутності корпоративного контролю в акціонерних товариствах. Вивчення поняття корпоративного контролю в контексті сучасної доктрини виявило його багатогранність та залежність від національних правових та економічних особливостей. В українських умовах, де корпоративне управління переживає значні трансформації, корпоративний контроль набуває особливої актуальності. Визначено, що він реалізується не тільки через формальні механізми, як-от загальні збори акціонерів чи правління, а й через менш очевидні форми впливу, такі як внутрішній аудит, корпоративна культура, а також за допомогою впливу державних органів.

Корпоративний контроль визначений як ключова управлінська функція, тобто виконується власниками та іншими особами, які зацікавлені у діяльності акціонерного товариства. Функція надає доступ до інсайдерської інформації та уможливорює коригування управлінських рішень, сприяючи ефективному зворотному зв'язку та оптимізації виконання завдань.

Також, доведена орієнтація на підвищення ефективності, зокрема корпоративний контроль в АТ відрізняється від стандартних контрольно-управлінських систем звичайних підприємств, орієнтуючись на ефективне балансування інтересів всіх зацікавлених сторін, що включає в себе розробку та використання продуманої системи корпоративного контролю. Суб'єкти корпоративного контролю, як фізичні, так і юридичні особи, забезпечують не лише моніторинг, але й активний вплив на управління, використовуючи механізми, які відповідають потребам середовища та інтересам зацікавлених осіб.

Обґрунтовано, що корпоративний контроль у акціонерних товариствах виконує важливу багатогранну

роль, що включає вирішення конфліктів, забезпечення ефективної взаємодії між зацікавленими сторонами та підвищення загальної продуктивності. Ця функція критично важлива для забезпечення стабільного та тривалого розвитку компанії у швидко змінюваних умовах сучасного бізнесу. Ефективність корпоративного контролю в Україні має бути забезпечена через правильне розуміння його природи, яка включає здатність адаптуватися до змінних умов господарювання та включення широкого кола зацікавлених сторін у процес управління компанією.

Ключові слова: корпоративний контроль, акціонерні товариства, корпоративне управління, внутрішній аудит, корпоративна культура, управлінські рішення, економічна ефективність, баланс інтересів акціонерів.

Череватський Д. Ю., Лях О. В., Стіблій А. В., Колібаба М. В. *Фірми-доньки і фірми-невістки в контексті загроз прозорості ринку. — С. 24.*

Статтю присвячено узагальненню особливостей функціонування двох секторів економіки: зарубіжного (як сукупності бізнесових одиниць, які належать українським материнським компаніям, але оперують на території інших країн) та іноземного (як сукупності бізнесових одиниць, які оперують на українській території, але належать материнським компаніям з інших держав). Актуальність цього дослідження обумовлюють вимоги забезпечення єдності та прозорості ринку (зокрема енергетичного). На підставі узагальнення характеристик зарубіжного та іноземного секторів запропоновано оригінальні терміни для властивих цим секторам одиниць бізнесу: «фірма-донька» та «фірма-невістка». У зв'язку з впливом фірм-доньок і фірм-невісток розглянуто можливі загрози транспарентності ринку, зокрема, на тлі застосування прийомів економіки кооптування. Визначено, що основними мотивами сучасного поширення практики введення в певну національну економіку фірм-невісток є полювання за технологіями, інформацією, зниження бар'єрів доступу до ринку, а також отримання певних субсидій, що може порушити умови доброчесної конкуренції на ринку. Зазначене обумовлює необхідність запобіжних дій на законодавчому рівні. Зокрема це стосується сучасного регуляторного акту ЄС щодо єдності та прозорості оптового ринку енергії (REMIT), який потребує удосконалень, що здатні запобігти ризикам втрати прозорості ринку та порушення доброчесності бізнес-суб'єктами в умовах застосування прийомів економіки кооптування.

Ключові слова: зарубіжний та іноземний сектори економіки, фірма-донька, фірма-невістка, економіка кооптування, єдність та прозорість ринку, енергетичний ринок, REMIT.

Шишка І. В. *Оцінка доцільності основних векторів «Стратегії розвитку системи охорони здоров'я до 2030 року». — С. 68.*

Метою статті є аналіз відповідності визначених у проєкті «Стратегії розвитку системи охорони здоров'я до 2030 року» цілей і завдань сучасним викликам галузі останніх років. Проаналізовано зміст проєктів «Стратегії розвитку системи охорони здоров'я до 2030 року» від 23 лютого 2022 року і від 13 лютого 2023 року. Проаналізовано зміст завдань кожної операційної цілі, що

розкривають сутність трьох стратегічних цілей, на предмет їх доцільності та відповідності сучасному стану речей та змінам у пріоритетах, що відбулися останнім часом.

Ключові слова: стратегія, стратегічні цілі, операційні цілі, оперативні завдання, пріоритетні напрямки розвитку, реформування, євроінтеграційні процеси, повоєнна відбудова.

Ярошевська О. В., Красноступ В. М. *Теорія фінансового аналізу стану підприємств України. — С. 139.*

У статті досліджено сутність і необхідність аналізу фінансового стану підприємств в сучасних умовах. Обґрунтовано основні методичні підходи до його здійснення, їх переваги та недоліки, а також визначено особливості застосування кожного з них відповідно до специфіки підприємства та показників його діяльності.

Розглянуто питання сутності та необхідності системного аналізу фінансового стану підприємства, а також методи, принципи і методики аналізу фінансового стану підприємств та пропозиції щодо їх удосконалення.

Метою дослідження є аналіз основних тенденцій фінансового стану підприємств України на основі розрахунку системи показників та розробка заходів щодо покращення фінансового стану та забезпечення сталого розвитку підприємств.

Результати проведеного аналізу дозволили виявити проблеми, що присутні підприємствам України з точки зору їх фінансової стійкості, платоспроможності та ефективності діяльності, і на основі виявлених загроз та ризиків обґрунтувати необхідність прийняття ефективних управлінських рішень.

Ключові слова: фінансовий стан, платоспроможність, фінансова стійкість, рентабельність, активи, зобов'язання, прибутковість, тенденції розвитку.

ABSTRACTS

Antoniuk V. *The Need to Rebuild the Economy of the Regions of Ukraine and the Role of Smart Specialization in its Provision.* — P. 150.

The article examines the problems of regional development of Ukraine in the conditions of war. There is an increase in the disparities in regional development due to the unevenness of losses and destruction from hostilities, migration of the population and displacement of enterprises. It is concluded that all regions of Ukraine face large-scale tasks of economic reconstruction, reconstruction and innovative modernization of economic complexes. It is substantiated that the strategy of smart specialization is an effective tool for ensuring regional reconstruction and modernization. The essence of the concept of smart specialization, its theoretical and methodological basis are disclosed, the policy of smart specialization in the European Union is considered. The legal basis, practice and shortcomings of the implementation of the strategy of smart specialization of regions in Ukraine in 2016-2021 are analyzed. The necessary conditions for effective smart specialization of regions in the conditions of war are defined and systematized: development of realistic strategies for the development of communities and regions based on a detailed inventory of their own resources and capabilities; attraction of financial resources necessary for restoration from internal and external sources; preservation and return of skilled labor to the regions and the formation of competencies necessary for innovative modernization of the regional economy; involvement of all regional development actors in the tasks of recovery and ensuring their productive cooperation.

Keywords: region, economic consequences of the war, reconstruction, innovative modernization, smart specialization.

Cherevatskyi D., Lyakh O., Stiblii A., Kolibaba M. *Firms-Daughters and Firms-Daughters-in-Law in the Context of Threats for Market Transparency.* — P. 24.

The article is devoted to the study of the peculiarities of functioning of two sectors of the economy: exterior (as a set of business units belonging to Ukrainian parent companies, but operating in the territory of other countries) and foreign (as a set of business units operating in the Ukrainian territory, but belonging to parent companies of other countries). The need for this study arises in the context of the requirements for ensuring the integrity and transparency of the market (in particular, the energy market) in the context of the spread of the practice of applying co-optation economy techniques. Based on the generalization of the essential characteristics of the exterior and foreign sectors, original terms are proposed for business units inherent in these sectors: daughter firm and daughter-in-law firm. Due to this, possible threats to the market's transparency caused by the influence of subsidiaries and daughter-in-law firms are considered, in particular against the background of the use of co-optation economy techniques. It has been determined that the main motives for the modern spread of the practice of introducing daughter-in-law firms into a certain national economy are the hunting for technologies, information, overcoming barriers to market access, as well as obtaining certain subsidies that violate the conditions of fair competition in the market. This necessitates precautionary measures at the legislative

level. In particular, this concerns the current EU regulatory act on the integrity and transparency of the wholesale energy market (REMIT), which requires improvements that can prevent the risks of loss of market transparency and violation of integrity by business entities using co-optation economy techniques.

Keywords: exterior and foreign sectors of the economy, daughter firm, daughter-in-law firm, economy of co-optation, market unity and transparency, energy market, REMIT.

Franko O. *Theoretical Approaches to Determining the Economic Essence of Corporate Control in Joint-Stock Companies.* — P. 74.

This article explores theoretical approaches to defining the economic nature and essence of corporate control in joint-stock companies. The study of the concept of corporate control within the context of modern doctrine reveals its complexity and dependence on national legal and economic characteristics. In Ukraine, where corporate governance is undergoing significant transformations, corporate control has become particularly relevant. It is implemented not only through formal mechanisms such as general assemblies of shareholders or boards of directors but also through less obvious forms of influence, such as internal audits, corporate culture, and the impact of state authorities.

Corporate control is defined as a key managerial function carried out by owners and other stakeholders interested in the activities of the joint-stock company. This function provides access to insider information and enables the adjustment of managerial decisions, promoting effective feedback and optimization of task execution. Additionally, it has been proven to focus on enhancing efficiency. In particular, corporate control in joint-stock companies differs from standard control and management systems of ordinary enterprises by focusing on effectively balancing the interests of all stakeholders, which includes the development and use of a well-thought-out corporate control system. Both physical and legal persons, as subjects of corporate control, provide not only monitoring but also active management influence using mechanisms that meet the needs of the environment and the interests of involved parties.

It is substantiated that corporate control in joint-stock companies plays an important multifaceted role that includes resolving conflicts, ensuring effective interaction among stakeholders, and enhancing overall productivity. This function is critically important for ensuring the stable and prolonged development of companies in the rapidly changing conditions of modern business. The effectiveness of corporate control in Ukraine must be ensured through a proper understanding of its nature, which includes the ability to adapt to changing business conditions and incorporating a wide range of interested parties in the management process.

Keywords: corporate control, joint-stock companies, corporate governance, internal audit, corporate culture, managerial decisions, economic efficiency, balance of shareholders' interests.

Gedz M., Vyshnevskva V., Naumenko S. *Marketing Strategies and Economic Risks of Digitalization of Integration*

and Diversification Processes in Corporate Management. — P. 131.

The article examines the integration and diversification processes of corporate associations, which require a balanced approach to economic management and innovation. Economic strategies and risks of innovative management in the context of integration and diversification processes of corporate associations are considered.

The stages of formation of a complex strategy for managing the development of the enterprise, based on deterministic-resultative technology, are defined and described. Expected results at each stage of strategy implementation are specified. The importance of introducing a separate component at the stage of assessing the influence of stakeholders on the development of the enterprise and obtaining the maximum synergistic effect from diversification and integration development is argued. It is shown that this approach contributes to the optimal arrangement of the strategic pyramid for the development of an effective strategic set of enterprise development management, especially in the conditions of neo-technological reproduction.

It is proposed to implement the process of forming a comprehensive strategy for managing the development of a corporate enterprise, which takes into account the neo-technological conditions of reproduction and is based on a general scientific approach to the creation of deterministic-resultative technology. By creating a synergistic strategic set based on the strategic pyramid for enterprises, it becomes possible to choose the right direction of development and ensure higher efficiency in building their potential with the help of optimally effective interaction of business units.

Keywords: marketing strategies, corporate management, economic risks, integration processes, innovative development.

Grytsenko S., Kotliar I. *Optimization of Logistics Business Processes Using Digital Technologies. — P. 113.*

The article deepens the theoretical and methodological principles of optimizing logistics business processes using digital technologies as a means of achieving competitive advantages.

The presented research focuses on modern digital technologies, such as automated warehouse management systems, transport management systems, the Internet of Things, blockchain and big data, which allow companies to significantly improve the efficiency of their logistics operations. The use of these technologies helps to reduce costs, increase the accuracy and speed of delivery, as well as improve customer service.

Keywords: digital technologies, logistics, process optimization, enterprise efficiency.

Havrylova N. *Evaluation of Real Investments in the Economy of Ukraine. — P. 42.*

Due to the intensification of full-scale aggression in Ukraine, more than a third of industrial enterprises stopped working. According to the results of 2022, the total amount of direct losses to industrial enterprises is estimated at 13 billion US dollars. The reconstruction of destroyed production facilities requires significant amounts of investment. In view of this, it is important to analyze and evaluate real investments in the economy of Ukraine, identify their features at the current stage, and determine the guidelines for their implementation.

The article examines theoretical approaches to the determination of real investments, considers the process of managing real investments in the economy of Ukraine, defines the main directions of their implementation in conditions of uncertainty caused by open military actions. The main stages of the formation and implementation of real investment management policy were determined, an analysis of investments in tangible assets in Ukraine was carried out, the principles of the infrastructure reconstruction strategy in Ukraine, which would be based on innovative investment principles and social responsibility, were outlined, and directions for the activation of real investments were determined.

Keywords: investments, real investments, real investment management policy, stages of formation and implementation of real investment management, analysis of investments in tangible assets, analysis of foreign direct investments, industrial parks.

Hutsaliuk O., Vasylenko V., Viriiienko I. *Implementation of Innovative Marketing Management Technologies in the Integration Activities of Corporate Enterprises. — P. 118.*

The article deals with issues of development and introduction of innovative developments by Ukrainian enterprises. The categories "innovation" and "innovation process" are defined, the categorical features of economic indicators are indicated. The content of interfirm cooperative relations between enterprises regarding the transfer of innovative products is given. Definitions of the most important and promising innovative products in the practical activity of manufacturing enterprises are provided, which primarily include intellectual property objects, namely inventions, patents, know-how, trademarks and industrial designs. Along with material products, scientific and technical services are becoming especially widespread. The role of the latter is growing together with the transfer of technologies, which are practically tied to services of this kind, such as engineering, outsourcing, consulting and a complex of services before and after the sale of innovative products.

Marketing management of inter-company cooperative relations includes a number of such types of intellectual relations between specialists and manufacturers as scientific conferences, exhibitions, fairs, forums, personal professional contacts for the purpose of transferring knowledge, experience and joint developments in various research and design projects robots. Such close cooperation of scientists and practitioners allows to produce high-tech products of various levels of complexity and to use a special technology transfer mechanism, which is the conclusion of license agreements. Licenses allow, on mutually beneficial terms, to use the achievements of scientific and technical progress and to attract a large number of interested parties both in the field of science and in the fields related to the application of scientific and technical developments in production into inter-company cooperative relations.

Keywords: marketing management, innovative technologies, integration activities, corporate enterprises, outsourcing, restructuring, consulting.

Ivanov S., Vidomenko M. *Quality of Life Modeling Using Machine Learning Methods. — P. 160.*

The article is devoted to issues of modeling the quality of life of different countries' population. In the work, the countries of the world were clustered according to the following characteristics: «average age», «human development

index», «religion» and «continent», as a result of which they were divided into 5 groups with similar characteristics. This made it possible to model the quality-of-life indicator for each group of countries separately. The models were built using the machine learning method with a preliminary division of the sample into training and test ones. 5 regression models were obtained, each of which corresponded to the conditions of the countries of its cluster. Based on the results of modeling and obtained parameters that affect the quality of life for countries from each cluster, priority areas for improvement were determined in order to improve the population's quality of life.

The study proved that the process of modeling such a complex indicator as the quality of life requires significant efforts, as well as constant clarifications in connection with the often-changing circumstances that affect the population's quality of life in different countries.

Keywords: quality of life, modeling, machine learning, clustering, regression models.

Lazarchuk O. *Economic Consequences of Remote Work for Business Continuity and Efficiency: Challenges and Strategic Approaches.* — P. 82.

The widespread adoption of remote work has significantly transformed the modern business landscape, especially in response to global crises such as the COVID-19 pandemic. This study analyzes the economic implications of remote work for business continuity and economic efficiency, which is particularly relevant in the context of the modern global business environment reshaped by the pandemic. The implementation of remote work has fundamentally altered traditional business processes, creating new opportunities and challenges for organizations. One of the key aspects is the impact of remote work on the economic efficiency of companies, which includes reducing office maintenance costs but also requires additional investments in infrastructure, cybersecurity, and productivity support.

The study also highlights the risks associated with cybersecurity, as the threat of data breaches grows, which can lead to significant financial losses for businesses. The issue of digital inequality, which affects employee productivity due to varying levels of access to technology, is examined. Additionally, the study considers the impact of political decisions, particularly regulations on remote work, cybersecurity, and data protection, on the economic resilience of companies.

Organizational resilience is another important aspect addressed in the study. It shows that companies that quickly adapt to new conditions can ensure operational continuity and maintain their market competitiveness. The study also emphasizes the importance of strategic planning, economic modeling, and scenario planning to enhance resilience in remote work environments.

Overall, the research contributes to a better understanding of how remote work affects economic efficiency and business continuity, offering strategic approaches to minimize risks and maximize results in a rapidly changing business environment.

Keywords: remote work; business continuity; economic efficiency; organizational resilience; cybersecurity; digital inequality; strategic approaches.

Lazorenko L., Motuzka O. *Consulting in the Field of Anti-Crisis Management.* — P. 57.

The article reveals the essence of anti-crisis management and the role of consulting support in this area. One

of the ways to improve the efficiency of the enterprise is to introduce an anti-crisis management system, even in those conditions when the crisis has not yet occurred, because the key to the company's success is not only a quick response to emerging problems, but also their prevention. In the scientific literature, there is no single interpretation of the essence of the concept of anti-crisis management, since it is quite multifaceted and its methods can be used in different conditions of activity, even the most favorable. Anti-crisis management involves the management of crisis phenomena, their identification, evaluation, determination of ways to prevent or overcome them, assessment of possible risks and scenarios for the development of the enterprise and it is an integral part of the management system as a whole. There are the following types of anti-crisis management: anticipative, preventive and reactive. The company does not always have the opportunity to develop and implement anti-crisis management mechanisms itself. This is due to the lack of specialists with appropriate qualifications, the lack of funds necessary to pay for the work of such specialists on an ongoing basis, the lack of awareness of the management about the seriousness of the situation. In this case, enterprises engage consulting firms to solve such problems. Consulting as a direction of activity in the global business environment occupies a significant place and plays an important role in the activity. Consulting in the field of anti-crisis management involves the need to implement certain measures, namely: assessment of the financial condition and financial capabilities of the enterprise; assessment of the possibility of bankruptcy and restructuring of the company; development of measures to eliminate financial threats to the enterprise; support during the re-issuance of legal documents, if necessary; assistance in reconfiguring the business to other activities, if necessary; search for enterprises for further cooperation or association; development of measures to increase competitiveness, market research, improvement of advertising and pricing policy, change or expansion of sales markets; search and selection of new partners; assistance in identifying sources of funding, searching for investors.

Keywords: anti-crisis management, consulting, competitiveness, financial condition, crisis.

Litviak A. *Peculiarities of Implementation of State Support for Innovative Processes in the Market of Artistic Educational Services in the Context of Economic Interaction.* — P. 94.

The article examines the state policy of supporting innovative processes in the market of artistic educational services in the context of economic interaction. The introduction defines the problem, emphasizing the importance of innovation as a key factor in economic development and the role of state support in realizing the potential of art education services. Recent research is analyzed, highlighting the need for continued research to identify effective strategies and policies.

The article highlights the types and instruments of state regulation of innovative activities in the field of extracurricular music education, including legislative, financial, institutional regulation and tax benefits. Additional aspects are considered, such as monitoring and evaluation of innovations, integration with international standards and personnel training.

Particular attention is paid to economic interaction, which includes stimulation of research and development,

support of innovative startups and enterprises, infrastructure development and international cooperation. The benefits of economic interaction are discussed, including economic growth, social progress and increased competitiveness at the international level.

The conceptual scheme of the mechanism of the state policy of supporting innovative processes in the market of artistic educational services is presented, which includes types of regulation, instruments of state regulation, additional aspects and directions, measures and results of the implementation of the state policy of supporting innovative processes in out-of-school musical education institutions on the basis of economic interaction. This approach to the mechanism of public policy, which supports innovative activities in the sector of art education, taking into account economic aspects, provides an opportunity to develop and implement effective policies and strategies at the state level in an organized manner. Such a structured methodology allows taking into account all important elements and ensuring the optimal use of resources aimed at achieving defined strategic goals in the field of art education.

The findings highlight the importance of a comprehensive approach to supporting innovation in art education, where public policy plays a key role in stimulating the development and implementation of innovative practices at all levels.

Keywords: state policy, innovation processes, artistic educational services, extracurricular education, extracurricular musical education institutions, economic interaction, international cooperation, monitoring of innovative processes, results of the implementation of the state policy of supporting innovative processes.

Lunov L. *Scientific and Methodological Approaches to the Definition of the Concept of "Waste Management".* — P. 49.

In today's world, the issue of effective and safe waste management is gaining more and more relevance and requires the attention of academic circles, politicians and the public. Waste management includes a wide range of activities such as collection, transportation, processing, disposal and disposal, as well as monitoring and regulating processes at each stage. Developing effective approaches to waste management is important not only from an environmental perspective, but also from a social, economic and cultural perspective.

The main goal of this article is to carry out a comprehensive analysis of scientific approaches to defining the essence and content of the concept of "waste management". The article identifies, compares and systematizes various definitions and concepts that exist in this field. An important part of the work is the identification of gaps and contradictions in modern theoretical approaches, which will make it possible to formulate recommendations for improving the terminological base and improving practical measures in this area.

Based on the analysis of domestic and foreign scientific sources, it was determined that waste management is a complex and multifaceted process that includes several stages from collection and transportation to disposal and recycling. The article considers the main scientific approaches to defining the essence and content of the concept of "waste management": economic, ecological, engineering, technological, systemic, social, legal, psychological,

cultural and political. Each of these approaches contributes to the formation of waste management policies and strategies.

A comprehensive understanding of the concept of "waste management" includes various aspects, from economic to cultural, and allows creating efficient, sustainable and environmentally safe waste management systems. The integration of different approaches promotes the development of flexible, adaptive and responsible strategies that take into account both local conditions and global challenges.

The involvement of technological innovation, active public involvement through educational programs and campaigns, as well as clear regulation and control at the legislative level provide the legal basis for sustainable waste management. Ultimately, the establishment of a strong policy framework and international cooperation can significantly accelerate progress towards the global goals of sustainable development.

Keywords: waste management, environmental safety, utilization, recycling, processing, waste management, economic approach, technological innovations, legislative regulation, sustainable development.

Mishustina T. *Conceptual Methodological Approaches to the Formation of Ecosystems in the Conditions of Digital Transformation.* — P. 87.

The transformation of ecosystems is reflected in the evolution of business representation from hierarchy to ecosystems. This transformation is simultaneously associated with changes in competition conditions: the price and quality of products are fading into the background, differentiation, the principles of convergence and customisation of supply, and the speed of innovation are becoming more important. The most successful businesses in the market are those able to offer a wide range of products and services in one system. Thus, there is a two-way effect: new competition within the information and network space forces companies, enterprises, and clusters to integrate (or create) ecosystems, which, in turn, change markets.

The methodological basis of this study is represented by the process and ecosystem approaches to analysing the functioning of ecosystems. The study used methods of semantic, bibliographic and comparative analysis, formalisation and systematisation. The paper also investigates the concept of ecosystems in the context of digital transformation of the economy in the framework of the formation of an information and network society, to describe open dynamic network (non-hierarchical) environments consisting of companies/firms/enterprises, people and institutions that interact in the creation, use and dissemination of innovations, 'breakthrough' technologies and digital communication tools.

Keywords: ecosystem, business model, economic development, process and ecosystem approaches, competition, agglomeration interaction, information and network space, criterion analysis, value creation and value.

Nykon Yu. *Digital Technologies in the Processes of Development of Enterprises in the Conditions of Global Crises and Post-Crisis Periods.* — P. 145.

The article explores the role of digital technologies in supporting the diagnostics and development of enterprises during global crises and post-crisis periods. Technologies

such as Artificial Intelligence (AI), blockchain, and the Internet of Things (IoT) have become key tools for businesses in times of uncertainty, ensuring operational continuity, performance monitoring, and transparency in supply chains. The primary goal of this work is to develop a methodology for the sustainable integration of digital technologies into business strategies, allowing companies not only to adapt to crises but also to foster long-term development.

The study examines the use of AI for predictive diagnostics and decision-making automation, blockchain for ensuring operational transparency, and IoT for real-time asset monitoring. Special attention is given to the ecological sustainability of digital infrastructure, particularly reducing energy consumption and implementing circular economy principles. Social and ethical aspects of digital transformation, including data privacy and digital equity, are also discussed.

The importance of developing digital ecosystems and fostering enterprise collaboration during crises, which promotes innovation and resilience, is also addressed. The conclusion provides recommendations for regulatory frameworks and policies that support the sustainable implementation of digital technologies.

Keywords: digital technologies, artificial intelligence, blockchain, internet of things, global crises, crisis management, business resilience, ecological sustainability, digital transformation, circular economy, data privacy, digital equity, post-crisis development.

Pasechnyk I. *Economic Strategizing and Measures to Improve the Efficiency of Innovative Project Activities of Extracurricular Art Educational Institutions.* — P. 104.

The article examines the state policy of supporting innovative processes in the market of artistic educational services in the context of economic interaction. The introduction defines the problem, emphasizing the importance of innovation as a key factor in economic development and the role of state support in realizing the potential of art education services. Recent research is analyzed, highlighting the need for continued research to identify effective strategies and policies.

The article highlights the types and instruments of state regulation of innovative activities in the field of extracurricular music education, including legislative, financial, institutional regulation and tax benefits. Additional aspects are considered, such as monitoring and evaluation of innovations, integration with international standards and personnel training.

Particular attention is paid to economic interaction, which includes stimulation of research and development, support of innovative startups and enterprises, infrastructure development and international cooperation. The benefits of economic interaction are discussed, including economic growth, social progress and increased competitiveness at the international level.

The conceptual scheme of the mechanism of the state policy of supporting innovative processes in the market of artistic educational services is presented, which includes types of regulation, instruments of state regulation, additional aspects and directions, measures and results of the implementation of the state policy of supporting innovative processes in out-of-school musical education institutions on the basis of economic interaction. This approach to the mechanism of public policy, which supports innovative activities in the sector of art education, taking into account economic aspects, provides an opportunity to develop and

implement effective policies and strategies at the state level in an organized manner. Such a structured methodology allows taking into account all important elements and ensuring the optimal use of resources aimed at achieving defined strategic goals in the field of art education.

The findings highlight the importance of a comprehensive approach to supporting innovation in art education, where public policy plays a key role in stimulating the development and implementation of innovative practices at all levels.

Keywords: state policy, innovation processes, artistic educational endowments, extracurricular education, extracurricular musical education institutions, economic interaction, international cooperation, monitoring of innovative processes, results of the implementation of the state policy of supporting innovative processes.

Perebyynis V., Rogoza M., Mykolenko I., Kononenko Zh., Vitriuk N. *Assessment of Management Efficiency of Business Entities' Logistics Activities in Territorial Communities.* — P. 124.

The paper reveals approaches to the essence of management of business entities' logistics activities in territorial communities as a type of production and commercial (economic) activity, as a human factor, and as an element of scientific and educational activity. It has been determined the content of management of business entities' logistics activities in territorial communities through such management functions as goal setting, planning, organization, decision-making, regulation (operational influence), motivation, and control. It has been substantiated the essence of the main principles of management of business entities' logistics activities in territorial communities as follows: the principle of combining centralization and decentralization, the principle of division of labour, the principle of subordination of individual interests to the general ones, the principle of employees' material stimulation, and the principle of satisfying employees' personal interests.

It has been outlined the basic characteristics of assessment of the management efficiency of business entities' logistics activities in territorial communities as follows: the product (commodity) needed by the customer, product delivery time, distance of transportation of products, labour (labour costs) for product delivery, energy (energy costs) used to product delivery, logistic costs in the value sense, and information necessary for logistics activities management. The management efficiency of business entities' logistics activities in territorial communities has been presented in the form of functional dependence of the corresponding basic characteristics. It has been substantiated the matrix of relative indicators for assessment of the management efficiency of business entities' logistics activities.

Keywords: management, efficiency, logistics, logistics activities, business entities, indicators of effectiveness assessment, territorial communities.

Petrova I. *The Experience of Implementing Investment Projects on the Basis of Government, Business, and Society Partnership in Ukraine.* — P. 61.

Public-private partnerships (PPP) in Ukraine serve as a powerful tool for infrastructure development and improving the quality of public services. However, the effectiveness of its implementation faces several challenges. Over the past 10-15 years, the number of PPP agreements has increased, but the actual execution of projects remains low, primarily due to deficiencies in the regulatory framework,

poor risk management, lack of clear performance evaluation criteria, and insufficient state support.

The article examines successful examples of PPP projects in Ukraine, such as the development of the Hydropark recreational area in Kyiv, a thermal energy production project in the city of Oster, and biofuel heating in the city of Malyn. These projects demonstrate the effectiveness of public-private partnerships in various sectors, including infrastructure improvement, reducing dependence on imported energy resources, and enhancing the quality of public services.

An analysis of the reasons behind the failures of public-private partnership projects, particularly in the areas of transport, energy, healthcare, and cultural heritage, has been conducted. Based on this analysis, key problems have been identified: insufficient state support, underestimation of legal and economic risks, lack of transparency, and weaknesses in institutional mechanisms.

The article substantiates the need to transform the institutional framework of PPP, improve the regulatory base, develop infrastructure for partnerships between the government, business, and society, and enhance risk management, especially in the context of post-war recovery in Ukraine.

Keywords: government, business, and society partnership, public-private partnership (PPP), project implementation, implementation challenges, institutional transformation.

Shyshka I. *Assessment of the Feasibility of the Main Vectors of the "Strategy for the Development of Healthcare until 2030".* — P. 68.

Work on the preparation of the strategic development plan for the period up to 2030 has been going on for three years in a row, but the content of the strategic goals and objectives still remains uncoordinated. The object of the article is to analyze the compliance of the goals and objectives defined in the project "Strategy for the development of healthcare until 2030" with the modern challenges faced by the industry in recent years.

The content of the projects "Strategies for the development of the health care system until 2030" dated February 23, 2022 and February 13, 2023 was analyzed. Among the main differences of the mentioned documents, the following are identified: in the first version of the Strategy, the thematic directions and strategic priorities are highlighted, in the second - strategic goals, operational goals and tasks; emphasis in the second version of the document on the development of areas related to new challenges, ensuring adequate financing of the system, taking into account European integration aspirations, monitoring the quality of service provision, digitalization of management and investment attraction. The content of the tasks of each operational goal, revealing the essence of the three strategic goals, was analyzed for their expediency and compliance with the current state of affairs and changes in priorities that have occurred recently.

As a result of studying the content of the strategic and operational goals of the Strategy, as well as the tasks within each operational goal, it was determined that: the Strategy implementation indicators specified in the document have remained almost unchanged over the past few years and are indicated in many documents of strategic and operational planning for the development of the industry; there is a

significant discrepancy between the vision of the key development priorities of the industry by the VRU Committee on the Health of the Nation, Medical Care and Medical Insurance and the main development goals defined in the Strategy; out of 141 operational tasks, only 58% (82 tasks) are appropriate, 9% (13) tasks are contradictory and 33% (46) tasks duplicate the content of others or have a populist character; tasks that involve increasing the level of digitization of the health care system are indicated within almost every operational goal, which prevents a holistic and systematic understanding of the main prospects for the use of information technologies in the provision of medical services and system data management; the degree of processing of issues related to financing the implementation of operational measures is insufficient; there is no analysis of the risks of implementing the Strategy and measures to minimize them.

Keywords: strategy, strategic goals, operational goals, operational tasks, priority areas of development, reform, European integration processes, post-war reconstruction.

Soldak M., Lishchuk O. *The Potential of Creating Spatial Business Systems on Previously Existing Production Sites.* — C. 32.

The article examines the creation of a spatial entrepreneurial system using the example of a brownfield industrial park (the case of the revival of soda ash production in the city of Sloviansk, Donetsk region). Its potential for the sustainable development of the production area, industrial modernization, and the establishment of new manufacturing points of modern progressive technological growth is revealed. It is substantiated that the key elements for the implementation of such a project are: the identification of soda ash production as a flagship industry; the presence of a technology support institute; the provision of training and professional growth for the workforce; the prospects for the development of next waves technological branches; and alignment with Ukraine's European integration objectives.

Keywords: spatial entrepreneurial systems, brownfield, industry, industrial park.

Stoliarov V., Shynkariuk O., Vorobei S. *Basics of Forming the Metrology of Cyclical Development of the National Economy.* — P. 3.

The article formulates working hypotheses of the metrology of cyclical development of the economy of Ukraine at the global, national, regional, and local levels and the level of business entities.

The essence and content of the stages of cyclic development are considered. The theoretical aspects of the metrology of economic and business cycles of the development of the national economy are briefly summarized. The logic of the methodology for analyzing the cyclicity of development using the ideas and methods of foreign authors is revealed.

Based on international experience, indicators for monitoring economic and business cycles are systematized. With the use of separate indicators (leading, matching, and lagging), assessments of the cyclicity of the development of the national economy of Ukraine in different years (1996–2023) were made. The tasks of further analytical research are outlined in the second part of the article "Cyclical Trends in the Development of the National Economy of Ukraine".

Keywords: economic and business cycles; metrology of cyclical development; national economy; indicators for measuring the cyclicity of development.

Yaroshevska O., Krasnostup V. *Theory of Financial Analysis of the Condition of Ukrainian Companies.* – P. 139.

The article examines the essence and necessity of analyzing the financial state of enterprises in modern conditions. The main methodical approaches to its implementation, their advantages and disadvantages are substantiated, as well as the specifics of the application of each of them are determined in accordance with the specifics of the enterprise and its activity indicators.

The question of the essence and necessity of a systematic analysis of the financial state of the enterprise, as well as methods, principles and methods of analyzing the financial state of enterprises and proposals for their improvement, were considered.

The purpose of the study is to analyze the main trends in the financial condition of Ukrainian enterprises based on the calculation of the system of indicators and to develop measures to improve the financial condition and ensure the sustainable development of enterprises.

The results of the analysis made it possible to identify the problems that are present in Ukrainian enterprises from the point of view of their financial stability, solvency and efficiency of activity, and based on the identified threats and risks to justify the need to make effective management decisions.

Keywords: financial condition, solvency, financial stability, profitability, assets, liabilities, profitability, development trends.

Zaloznova Y., Serdiuk O. *Stimulation of Smart Energy Systems Development.* – P. 16.

Today, the energy system of Ukraine is in a state of crisis. Thermal generation is almost completely destroyed, hydropower facilities have suffered significant damage, and outdated nuclear power units are unable to cover the

electricity deficit. This affects the cost of production of domestic products, as entrepreneurs are forced to spend additional funds on the purchase and maintenance of alternative, more expensive to operate power plants. Similar measures are also taken by the owners of retail trade enterprises, which in aggregate leads to an increase in the price of consumer goods and, as a result, an increase in inflation.

As of May 2024, the cost of restoration of Ukraine's energy system is estimated at approximately \$50 billion. However, attracting such a large amount of funds in the form of private investments seems unlikely given, firstly, the risks associated with hostilities, and secondly, the obsolescence of the infrastructure and technologies of electricity generation. Unlike the processes of energy modernization, the first factor cannot be influenced by economic policy, and therefore the competence of economic science remains only the question of stimulating the development of innovations in the field of energy. If this task is successfully implemented, the economic benefits from the operation of high-tech enterprises may outweigh the risks associated with hostilities, and therefore the importance of this factor will be reduced.

In modern terminology, high-tech enterprises that systematically use digital technologies in their activities are called "smart enterprises". In the context of energy, this is manifested in the wide application of digital technologies for the purpose of optimizing the processes of energy generation, distribution and consumption of electricity. The use of such an approach makes it possible to minimize production and operational costs, which positively affects the investment attractiveness of construction projects and the development of smart enterprises. At the same time, the digitalization of production processes creates the potential for the use of digital tools to stimulate the development of this type of activity.

Keywords: smart energy system, smart enterprise, information asymmetry, digitalization, investments, digital platform, crowdinvesting.

ЗМІСТ

НАУКОВІ СТАТТІ

Макроекономіка, економічна теорія та історія

1. Столяров В. Ф., Шинкарьок О. В., Воробей С. І.
ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МЕТРОЛОГІЇ ЦИКЛІЧНОСТІ РОЗВИТКУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ 3

Регіональна економіка

2. Залознова Ю. С., Сердюк О. С.
СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ SMART-ЕНЕРГОСИСТЕМ 16
3. Череватський Д. Ю., Лях О. В., Стіблій А. В., Колібаба М. В.
ФІРМИ-ДОНЬКИ І ФІРМИ-НЕВІСТКИ В КОНТЕКСТІ ЗАГРОЗ ПРОЗОРОСТІ РИНКУ 24
4. Солдак М. О., Лішук О. В.
ПОТЕНЦІАЛ СТВОРЕННЯ ПРОСТОРОВИХ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СИСТЕМ
НА РАНІШЕ ІСНУЮЧИХ ВИРОБНИЧИХ МАЙДАНЧИКАХ 32
5. Гаврилова Н. В.
ОЦІНКА РЕАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ 42
6. Луньов Л. Є.
НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ
ПОНЯТТЯ «ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ» 49

Менеджмент

7. Лазоренко Л. В., Мотузка О. М.
КОНСАЛТИНГ В СФЕРІ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ 57
8. Петрова І. П.
ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЄКТІВ НА ЗАСАДАХ
ПАРТНЕРСТВА ВЛАДИ, БІЗНЕСУ ТА СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ 61
9. Шишка І. В.
ОЦІНКА ДОЦІЛЬНОСТІ ОСНОВНИХ ВЕКТОРІВ «СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ
СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ДО 2030 РОКУ» 68
10. Франко О. І.
ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ
КОРПОРАТИВНОГО КОНТРОЛЮ В АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВАХ 74
11. Лазарчук О. О.
ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ ДЛЯ БЕЗПЕРЕРВНОСТІ БІЗНЕСУ
ТА ЕФЕКТИВНОСТІ: ВИКЛИКИ І СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ 82

Менеджмент інновацій

12. Мішустіна Т. С.
КОНЦЕПТУАЛЬНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАНЬ
ЕКОСИСТЕМ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ 87
13. Літвяк А. В.
ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
НА РИНКУ МИСТЕЦЬКИХ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ У КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ 94
14. Пасечник І. В.
ЕКОНОМІЧНЕ СТРАТЕГУВАННЯ ТА ЗАХОДИ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ
ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНО-ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЗАШКІЛЬНИХ
МИСТЕЦЬКИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ 104

Маркетинг та логістика

15. Гриценко С. І., Котляр І. А.
ОПТИМІЗАЦІЯ ЛОГІСТИЧНИХ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ
З ВИКОРИСТАННЯМ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ 113
16. Гуцалюк О. М., Василенко В. А., Вірієнко І. С.
ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ МАРКЕТИНГОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ
В ІНТЕГРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ КОРПОРАТИВНИХ ПІДПРИЄМСТВ 118
17. Перебийніс В. І., Рогоза М. Є., Миколенко І. Г., Кононенко Ж. А., Вігрюк Н. М.
ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ СУБ'ЄКТІВ
ГОСПОДАРЮВАННЯ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ 124
18. Гедз М. Й., Вишневська В. А., Науменко С. Д.
МАРКЕТИНГОВІ СТРАТЕГІЇ ТА ЕКОНОМІЧНІ РИЗИКИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНО-
ДИВЕРСИФІКАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В КОРПОРАТИВНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ 131

Фінанси

19. Ярошевська О. В., Красноступ В. М.
ТЕОРІЯ ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ..... 139

Цифрова економіка та інформаційні технології

20. Никон Ю. Є.
ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОЦЕСАХ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ КРИЗ ТА ПОСТ-КРИЗОВИХ ПЕРІОДІВ..... 145

Відновлення економіки

21. Антонюк В. П.
ПОТРЕБА ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ
ТА РОЛЬ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ В ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ 150

Трибуна молодого вченого

22. Іванов С. М., Відоменко М. Ю.
МОДЕЛЮВАННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ МЕТОДАМИ МАШИННОГО НАВЧАННЯ..... 160

НАШІ ЮВІЛЯРИ

23. Велич постаті академіка економічних наук України, професора
ЄВГЕНА МИКОЛАЙОВИЧА ПАЛИГИ..... 176

АНОТАЦІЇ 178

ABSTRACTS..... 185

Академія економічних наук України
Інститут економіки промисловості НАН України

**ВІСНИК
ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ УКРАЇНИ**

№ 1(46) 2024

Науковий журнал

Відповідальний за видання *В. І. Ляшенко*
Редактор *М. Г. Білопольський*

*Оригінал-макет підготовлено у відділі інформатизації наукової діяльності
Інституту економіки промисловості НАН України*

Адреса редакції: *03057, Київ, вул. Марії Капніст, 2*
Тел. (050) 476 55 63
E-mail: slaval.aenu@gmail.com

Підп. до друку 27.06.2024 р.
Папір офсетний.
Ум.-друк. арк. 23,2.
Наклад 250 прим.

Формат 60x84/8.
Друк різнографія.
Обл.-вид. арк. 24,9.
Гарнітура «NewtonC».

Замовлення № 1533.

Надруковано
Полтавський університет економіки і торгівлі
к. 48, вул. Івана Банка, 3, м. Полтава, 36003.
E-mail: pvv.puet@gmail.com

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 8076 від 28.02.2024 р.